

Zeitschrift für Katalanistik

36 (2023)

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 1–423,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.1-423>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

Zeitschrift für Katalanistik

Revista Alemana d'Estudis Catalans
German Journal for Catalan Studies

Begründet von / Fundada per / Founded by
Tilbert Dídac Stegmann

Herausgegeben von / Editada per / Editors
Roger Friedlein, Claus D. Pusch,
Hans-Ingo Radatz, Gerhard Wild

Vol. 36 (2023)

Freiburg / Bochum 2023
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

Zeitschrift für Katalanistik 36

ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276 · www.katalanistik.de/zfk

© Romanische Seminare der Universitäten Freiburg und Bochum
Freiburg im Breisgau / Bochum 2023
Alle Rechte vorbehalten.

Sie finden den vollständigen Inhalt der *ZfK* 36 im OpenAccess unter folgenden Adressen ·
Podeu trobar el contingut complet de la *ZfK* 36 en OpenAccess a les adreces següents ·
The complete content of *ZfK* 36 may be found in OpenAccess at:
<<http://www.katalanistik.de/zfk>> · <<https://ojs.ub.rub.de/index.php/ZfK/issue/current>>

Aquesta publicació s'ha realitzat amb el suport de · Diese Publikation erscheint mit
Unterstützung von · Published with support by:

Institut Ramon Llull, Barcelona

Ruhr-Universität, Bochum

Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg im Breisgau

Otto-Friedrich-Universität, Bamberg

und in Zusammenarbeit mit · i en col·laboració amb · and in cooperation with:

Deutscher Katalanistenverband e.V. /
Associació Germano-Catalana, Berlin

Redaktion: Claus D. Pusch (Freiburg i. Br.) · Isabella Turek (Bochum)

Satz: Claus D. Pusch (Freiburg i. Br.)

Redaktion und Vertrieb · Redacció i distribució · Journal editors' and distribution office:

Zeitschrift für Katalanistik, Universität Freiburg, Romanisches Seminar, Platz der

Universität 3, D-79085 Freiburg im Breisgau (Alemanya / Germany)

Tel. +49 / (0)7 61 / 2 03 31 96, Fax +49 / (0)7 61 / 2 03 31 95,

E-mail <zfk@katalanistik.de>.

Druck: rombach digitale manufaktur Freiburg i. Br. <www.rombach-rdm.de>

Die Beiträge in dieser Publikation haben ein Verfahren der Begutachtung durch die
Herausgeber und/oder externe Gutachter*innen durchlaufen. · Les contribucions d'aquesta
publicació han passat per un procés d'avaluació pels directors de la revista i/o avaluador(e)s
extern(e)s. · The articles in this periodical have been submitted to a process of reviewing by
the journal editors and/or external reviewers.

Aufsätze, Rezensionsexemplare und Bestellungen bitte an die Redaktionsadresse. · Dirigiui
les propostes d'articles, els exemplars de ressenya i les comandes de subscripció a l'adreça
de la redacció. · Please send manuscripts, review copies, orders and subscriptions to the
journal's office address.

Inhaltsverzeichnis Índex · Contents

Roger Friedlein (Bochum) · Claus D. Pusch (Freiburg im Breisgau) · Hans-Ingo Radatz (Bamberg) · Gerhard Wild (Frankfurt am Main): <i>La Z/K avança...</i> Introducció al present volum	1
■ Llengua · Sprachwissenschaft · Linguistics	
Jordi Ginebra (Tarragona): Institucionalització de la literatura i institucionalització de la llengua literària	5
Eloi Bellés (Madrid): Tres gramàtiques per a tres moments de la història de la llengua del vuit-cents	33
Aina Torres-Latorre (Alacant): La gramaticalització del futur i el condicional al català del segle XIII: formes analítiques i formes sintètiques	63
Peter Herbeck (Wuppertal / Wien): Reflexive SE with first and second person plural verb forms: A corpus study of spoken Valencian Catalan vari- eties	87
Carles Royo (Tarragona): Verbs psicològics transitius amb subjecte experimentador	121
Alexis Llobet · Jaume Solà (Bellaterra): Dislocació a la dreta en català: èmfasi	165

Francesc-Xavier Llorca Ibi (Alacant): Presència lèxica del <i>Monachus monachus</i> en català i altres llengües romàniques	187
Josep Àngel Mas-Castells (Gandía): El model lingüístic dels diaris digitals valencians	211
Adéla Kotátková (Castelló de la Plana): Atrició fonològica i desestabilització de l'estàndard en la televisió valenciana	237
Ivan Solivellas (Barcelona): Ideologies lingüístiques sobre l'estàndard català: una apro- ximació des de Menorca	263
■ Literatura i cultura · Literatur- und Kulturwissenschaft · Literature and Culture	
Antoni Isarch (Barcelona): Els llibres de viatges en la crítica de Domènec Guansé	293
Ferran Carbó (València): L'escriptura recíproca entre Joan Fuster i Vicent Andrés Estellés	315
Oriol Ponsatí-Murlà (Girona): Negres catalans, nacionistes i bandolers: genealogia d'un equivoc fusterià	349
■ Documentació · Dokumentation · Documentation	
Leonie Leis (Bamberg): Lehrveranstaltungen katalanischer Thematik an den Hoch- schulen des deutschen Sprachbereichs im Sommersemes- ter 2022 und im Wintersemester 2022/2023	375

■ Ressenyes · Buchbesprechungen · Book Reviews

Isabel Müller / Frank Savelsberg (eds.): <i>Sabers per als laics. Vernacularització, formació, transmissió (Corona d'Aragó, 1250–1600)</i> . Berlin / Boston: De Gruyter, 2021 [Víctor Lillo Castañ, Frankfurt am Main / Bellaterra]	385
Jordi Larios / Montserrat Lunati (ed.): <i>Catalan Narrative 1875–2015</i> . Cambridge: Legenda / MHRA, 2020 [Maria Dasca, Barcelona]	391
Núria Codina Solà: <i>Verflochtene Welten. Transkulturalität in den Werken von Najat El Hachmi, Pius Alibek, Emine Sevgi Özdamar und Feridun Zaimoglu</i> . Würzburg: Königshausen & Neumann, 2018 [Fernando Toledo, Dortmund]	396
Joseph Jurt: <i>Assaigs d'història comparada dels intel·lectuals</i> . Barcelona: UB Edicions, 2021 [Jordi Jané-Lligé, Bellaterra]	401
Amanda Ulldemolins Subirats: <i>La llengua estàndard a les comarques centrals del domini lingüístic català</i> . Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 2021 [Laila Benavent Llinares, Barcelona]	407
Normes per a la presentació de textos	410
Guidelines for the submission of texts	417

La ZfK avança... Introducció al present volum

Roger Friedlein · Claus D. Pusch ·
Hans-Ingo Radatz · Gerhard Wild

Summary: In this editorial note, the editors of the *Zeitschrift für Katalanistik* explain the on-going developments of the journal and, more specifically, of its electronic version which is planned to migrate to an OJS-based e-journal platform hosted by the library of Ruhr-Universität Bochum in 2023. The note also addresses concomitant editorial issues, such as updated guidelines for text submissions, and the future of the print edition.

Keywords: ZfK-related editorial issues, OJS, Platinum OpenAccess ■

La publicació del volum 36 d'un periòdic no és motiu de celebració que pugui justificar mirades retro- o prospectives. La propera ocasió per fer-ho podria ser l'any 2037, quan, si tot va bé, veuria la llum el número 50 de la nostra revista. Però la publicació del present volum de la *Zeitschrift für Katalanistik* ve lligada amb canvis importants en la gestió del periòdic, i per això volem presentar una mirada cap al futur per a les lectores i als lectors i per a les autores i als autors i explicar breument com evolucionarà la ZfK a partir d'enguany.

La ZfK ha tingut una presència a internet des del volum 11 (1998), allotjat primer als servidors de les universitats de Frankfurt del Main i de Tubinga. L'any 2002 es va crear, en col·laboració amb l'Associació Germano-Catalana (DKV), el localitzador genèric <www.katalanistik.de/zfk> que continua sent vàlid fins avui en dia; i el mateix any entrava en funció la pàgina web de la versió electrònica de la ZfK albergada al servidor del Departament de Romanística de la universitat de Friburg de Brisgòvia, cap a on porta fins ara el localitzador genèric. Des d'aquell moment, la versió electrònica no ha parat de guanyar en importància en comparació amb la versió impresa, i tot i que –per la senzillesa tècnica de la pàgina web– no

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 1–4,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.1-4>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

puguem comptabilitzar els accessos, ens sembla quedar fora de dubte que la majoria de les consultes dels articles publicats es fa actualment a través de la versió internet, per la qual practiquem –i continuarem a aplicar– el principi del Platinum OpenAcces (també conegut com a Diamond Open-Access), és a dir: sense costos de publicació per als autors i amb disponibilitat immediata i també sense costos per al públic lector.

Ara bé, la pàgina web albergada al servidor friburguès quasi no ha evolucionat tècnicament des del 2002 i des de fa temps ja no correspon a les exigències de l'OpenAccess tal com es defineixen, per exemple, per entitats com el *Directory of Open Access Journals* (DOAJ). Per això, enguany la presència web de la *ZfK* es traslladarà al servidor de revistes electròniques de la Biblioteca Universitària de la Ruhr-Universität Bochum (<<https://ojs.ub.rub.de/>>), que funciona amb el programari Open Journal System (OJS). A aquesta nova pàgina web de la versió electrònica de la *ZfK* s'hi podrà accedir amb l'enllaç <ojs.ub.rub.de/index.php/ZfK/issue/current>; a partir de l'any vinent, també el localitzador genèric <www.katalanistik.de/zfk> hi portarà.¹ Aquest trasllat a la plataforma OJS de la Ruhr-Universität és molt més que una simple migració de fitxers. La biblioteca universitària de Bochum assegurarà l'arxivament perenne dels articles, atribuint identificadors digitals únics (DOI) a tots els articles des del primer volum; alhora, aquesta plataforma dedicada exclusivament a revistes electròniques donarà més visibilitat al nostre periòdic. Agraïm cordialment a l'equip de la Universitätsbibliothek Bochum l'acollida de la *ZfK* al seu servidor i l'ajut en el procés de migració.² La nova pàgina web es presentarà, en un primer moment, amb les funcionalitats bàsiques que els nostres usuaris coneixen de la vella pàgina web i d'altres revistes electròniques accessibles per OJS, i s'anirà ampliant en els propers anys.

Hem aprofitat el llançament de la nova presència web per actualitzar també les normes tècniques, formals i de contingut per als autors, amb l'objectiu de cobrir tots els aspectes i exigències recents que s'han anat desenvolupant en el món de les publicacions acadèmiques i, més precisament, les dels àmbits de la lingüística i dels estudis de literatura i cultura. Preguem les nostres (futures) autores i els nostres (futurs) autors de prestar atenció a

1 El present volum és l'últim que s'integrarà a la pàgina web allotjada al servidor de Friburg. Aquesta antiga pàgina es mantindrà activa durant alguns anys encara, sense portar-hi més modificacions, fins que s'hagin actualitzat els enllaços en els diversos catàlegs bibliotecaris i repositoris institucionals.

2 I també devem agraïments a Isabella Turek, assistent de redacció de la *ZfK* a Bochum, que està organitzant una part important del procés de migració.

aquestes normes actualitzades que es publiquen a la nova pàgina web i (en les versions catalana i anglesa) al final del present volum.

Aquest volum surt excepcionalment del camí enfilat l'any 2006 ja que no conté cap dossier temàtic, però n'hi tornarà a haver a partir del pròxim volum. Des de fa anys, els dossiers coordinats per editores i editors convidats han proporcionat a la comunitat científica dels estudis catalans col·leccions d'estudis força interessants. La demanda constant per part de col·legues de publicar nous dossiers fa que s'ha de comptar amb una certa antelació en presentar els projectes.³ Tant els articles proposats (o convidats) pels dossiers temàtics com els que es presenten individualment i fora dels dossiers continuaran passant per un procés d'avaluació d'experts (*peer-reviewing*). Els articles individuals es poden lliurar a qualsevol moment; en cas d'avaluació positiva, el període d'espera fins a la publicació actualment és d'un any, rarament dos.⁴ Evidentment, esperem continuar rebent textos de qualitat i d'interès científic en gran nombre, com ha estat el cas fins ara.

Del que acabem d'explicar es pot desprendre que la versió electrònica i el seu desenvolupament tindran una importància cabdal pel futur del nostre periòdic. Tanmateix, continuem de publicar la versió impresa, que s'envia, d'una banda, a destinataris institucionals i biblioteques i que, d'altra banda, compta amb un grup fidel de subscriptors. En aquest context, agraiem el suport que rebem del DKV i de l'Institut Ramon Llull (IRL).

Esperem que, amb les diverses iniciatives per tirar endavant la ZfK i adaptar-la a les exigències actuals del món acadèmic, assegurem el seu futur com a mitjà de comunicació i divulgació de recerques científiques de catalanística per arribar realment a la celebració a la qual hem al·ludit al principi d'aquest prefaci – wir freuen uns schon jetzt auf den 50. Band der ZfK! ■

■ Roger Friedlein, Ruhr-Universität Bochum, Romanisches Seminar, D-44780 Bochum, <roger.friedlein@rub.de>, ORCID: 0000-0001-8844-1721.

■ Claus D. Pusch, Universität Freiburg, Romanisches Seminar, Platz der Universität 3, D-79085 Freiburg im Breisgau, <claus.pusch@romanistik.uni-freiburg.de>, <zfk@katalanistik.de>, ORCID: 0000-0002-4083-8663.

3 Actualment tenim els dossiers acordats fins al volum 39 (2026).

4 A causa de les restriccions imposades per la versió impresa però també per facilitar les tasques del petit equip –no professional– de redacció, la ZfK mantindrà el ritme de publicació en volums anuals, els continguts dels quals es fan disponibles d'un cop. De moment no està previst, en la nova pàgina web, cap secció de *first view*, és a dir: amb accés a articles acceptats abans de la confecció del volum anual.

- Hans-Ingo Radatz, Otto-Friedrich-Universität, Romanische Sprachwissenschaft, An der Universität 2, D-96045 Bamberg, <hans-ingo.radatz@uni-bamberg.de>, ORCID: 0000-0001-7220-4094.
- Gerhard Wild, Johann-Wolfgang-Goethe-Universität, Institut für Romanische Sprachen und Literaturen, D-60629 Frankfurt am Main, <gerhard.wild@em.uni-frankfurt.de>, ORCID: 0009-0006-9583-3751.

Institucionalització de la literatura i institucionalització de la llengua literària

Jordi Ginebra (Tarragona)

Summary: It is accepted, within the framework of the contemporary Catalan cultural system, that Pompeu Fabra was the architect of modern literary Catalan. The contemporary institutionalization of the Catalan language is therefore a product of the 20th century: a work of Fabra and Noucentisme. Yet before Fabra there was already modern Catalan literature, and there is no institutionalization of literature without an also institutionalized literary language. How is this contradiction resolved? The noucentists conveyed the idea that 19th-century literature was «languageless» literature, but a new look at the past compels us to rethink our views, and to ask ourselves whether reality requires further nuances. In this work, a proposal is made to periodise the progressive institutionalization of contemporary Catalan as a literary language, in a span that begins in 1859 and ends in 1913, with the implementation of the Fabra reform.

Keywords: history of Catalan, 19th-century Catalan literature, «Renaixença», institutionalization of the literary language, institutionalization of literature ■

Received: 10-06-2021 · Accepted: 12-11-2021

■ 1 Introducció

Acceptem generalment, en el marc del sistema cultural català contemporani, l'afirmació que Pompeu Fabra va ser l'artífex del català literari modern. L'expressió «creador de la llengua catalana moderna» ja apareix a la revista *Acció Valenciana* el 1930 (Ferrando, 2000: 132), i s'ha anat repetint des de llavors. Així, Joan A. Argenter (2018) defineix Fabra com l'«artífex del català literari modern» i Jordi Mir el qualifica de «pare del català modern»,¹ expressió que trobem en altres textos. Precisament la celebració recent de l'Any Pompeu Fabra 2018 ens ha proporcionat una gran quantitat d'ocasions de sentir comentaris en aquesta línia. Els escriptors noucentistes van veure en les normes fabrianes un sistema d'afirmació de moder-

1 Títol d'una conferència pronunciada el 22 de gener de 2016 a la Biblioteca Joan Petit i Aguilar de Sant Feliu de Codines, <<http://www.santfeliudecodines.cat/actualitat/agenda/2016/01/22/homenatge-a-pompeu-fabra>>.

nitat que els permetia presentar-se davant la societat en termes, diguem-ne, de normalitat cultural. Després aquesta idea ja no ha estat qüestionada, i al llarg dels anys escriptors tan diferents ideològicament com Manuel de Pedrolo i Llorenç Villalonga han fet afirmacions coincidents sobre la matèria. La institucionalització contemporània de la llengua catalana és, doncs, una cosa del segle XX: obra de Pompeu Fabra i del Noucentisme.

I tanmateix resulta que, com d'altra banda sap tothom, abans de Fabra ja hi havia literatura catalana. Ja hi havia literatura catalana *moderna*: literatura amb vocació d'emmarcar-se en les vicissituds i les coordenades socials i polítiques de la contemporaneïtat. I hi havia literatura no sols en el sentit, seguint la distinció d'Itamar Even-Zohar (1999), de l'existència de *béns* (seria absurd debatre ara sobre la qualitat i la maduresa de l'obra de Verdaguier, Oller, Guimerà, Maragall i tants d'altres), sinó també en el de l'existència d'*eines* (recursos que ajuden a organitzar una literatura entesa com a xarxa, com a sistema: editorials, revistes, premis, traduccions, etc.).

Hi havia literatura, doncs. I no hi ha literatura sense llengua literària. I, sobretot, no hi ha *institucionalització* de la literatura sense llengua literària. Sense llengua literària també *institucionalitzada*. Però potser precisament el que resulta anòmal és que en el cas català s'ha transmès amb naturalitat la idea de la negació d'aquesta realitat evident. Això és el que, en relació amb el segle XIX, ens van transmetre –el que ens han transmès– els noucentistes i els seus continuadors: la idea –i se'm perdonarà l'expressió, potser una mica forçada– d'una «literatura sense llengua». Els noucentistes no volien (i, sobretot, no podien) rebutjar la qualitat literària (i la significació cultural) d'autors com Verdaguier, Oller i Guimerà, i per això els van consagrar –o van contribuir a consagrar-los (o no es van oposar a consagrar-los)– com a escriptors importants. Però, alhora, no els volien acceptar la llengua en què escrivien. Per això, per exemple, un autor com Carles Riba fa autèntics exercicis de malabarisme intel·lectual a l'hora d'enfrontar-se a Verdaguier o Maragall (vegeu, per exemple, Turull, 2014 i 2018): es tracta, d'alguna manera, de la complexa i contradictòria tasca de salvar-los condemnant-los.

La literatura catalana contemporània anterior a Fabra i al Noucentisme és percebuda, doncs, com una «literatura sense llengua». A l'estudiós actual, però, li correspon, d'una banda, entendre i explicar la cristal·lització històrica i ideològica d'aquesta percepció –una tasca que no és l'objectiu d'aquest treball– i, de l'altra, intentar mostrar que la realitat de la llengua literària del segle XIX no va ser ben bé la que respon a aquesta percepció. Perquè, com he dit, no és possible que hi hagi literatura contemporània sense llengua literària institucionalitzada –almenys en un determinat grau.

■ 2 ¿Una nova mirada?

¿Però què en sabem, de la llengua literària catalana com a institució al segle XIX? Segurament, ben poc (i això no vol dir que no hi hagi estudis concrets d'aspectes parcials de gran valor). Ens pesa i ens atenalla la percepció heretada (Sunyer, 2012), que ens ha fet creure que no valia la pena estudiar aquesta llengua. No valia la pena, lògicament, estudiar una llengua «que no era llengua». Fixem-nos en aquests passatges:

En els primers temps de la restauració literària del català, la imperfecció de l'instrument verbal era un desavantatge fortíssim que perjudicava el descabdellament complet i el ràpid ascens de la jove cultura catalana. La prosa dels homes del segle XIX, amb ben poques excepcions, feia patir. Era aquell un llenguatge bastard, fet amb mots i idiotismes catalans, o catalanitzats barroerament, sobre el canemàs de la construcció castellana.

Els començos de la formació o reformació de l'idioma van ésser durs. La relativa correcció literària dels millors escriptors i poetes del període florallesc i dels primers anys del segle present [el segle XX] era deguda a un excepcional instint del llenguatge, a una espècie de do del cel. Mentrestant, el quadro general de la nostra literatura —i més la prosa que el vers— oferia l'espectacle de l'anarquia ortogràfica i morfològica i la barreja estranya de vulgarismes, barbarismes, arcaïsmes i dialectalismes.

I en aquest altre, centrat concretament en Narcís Oller:

Narcís Oller no ha tingut en grau prou alt el sentit de l'idioma, i la seva prosa no adquireix prou vigor per a esborrar o atenuar les tares lingüístiques. [...] Ell escrivia en el temps en què regnaven sobiranament, en el llenguatge parlat de la burgesia i de la menestralada de Barcelona, el *pues* i el *después*, el *bueno* i el *buenas*, el *basto* i el *en aquei entonces*. Per evitar aquests trencacolls lingüístics calia, o bé una certa malícia de professional de la ploma, o bé un fort sentiment estètic de la parla. Cap d'aquestes dues condicions no ha posseït en grau suficient l'autor de *La febre d'or*. Les seves condicions remarcables de narrador i de costumista, de fotògraf d'ambients casolans i de psicòleg d'ànimes vulgars, no han estat prou poderoses per a contrarestar, als ulls de les noves generacions catalanes, la deficiència de llenguatge. [...] Els barbarismes de lèxic i de sintaxi hi són tan abundants i sovint tan greus, que quan la llegeix avui un català amb sensibilitat lingüística sent per força, a despit de la traça evident del narrador i de la vitalitat de les escenes i de les figures, el sotragueig de l'estil bilingüe.

¿Quin autor s'esgrecarà, si parteix de les idees expressades en aquests passatges, a estudiar la llengua literària dels escriptors catalans del segle XIX? ¿Qui serà capaç de tractar, per exemple, de la llengua de Narcís Oller? Lògicament, no resulta gens atractiu dedicar esforços a analitzar, ordenar i conèixer una realitat sense relleu, sense valor.

Fixem-nos encara, finalment, en aquest altre text (escrit en castellà), que també tracta de la llengua literària del segle XIX, específicament de la dels Jocs Florals:

El mayor anhelo de todo principiante, por aquellas fechas, consistía en recoger palabras usadas sólo en los certámenes para aprovecharlas luego en alguna estrofa. Un adjetivo inusitado, un verbo oscuro, que sólo se oían una vez en los Juegos Florales, era realmente un hallazgo, una perla, y aunque no viniese a cuento se engarzaba en un verso: en ocasiones se componía el verso por la palabra, o toda la poesía por la palabra y el verso. Algunos no se contentaban con prendarse de los más emmohecidos arcaísmos, sino que inventaban vocablos disfrazados de tales: *arcaísmos nuevos*, como si dijéramos.

Els quatre textos transcrits estan redactats des d'un moment històric, des d'un *ara*, que mostra, diguem-ne, l'autoconsideració d'estable. Un *ara* en el qual es percep que la situació ja és aliena, lògicament, a les desmesures i desorientacions que es descriuen. Un *ara* –hem de pensar– que ofereix als escriptors, per contrast amb la realitat passada que es descriu, un model segur i equilibrat de llengua literària –o relativament segur i equilibrat.

Doncs bé: resulta que els tres primers textos transcrits són de 1924 i 1925. El quart –i és aquesta diferència el que vull destacar– és de 1888: de 35 anys abans. El 1888 –molt abans de Fabra, molt abans del Noucentisme, molt abans de la institucionalització de les primeres dècades del segle XX– hi havia autors que percebien la situació de la llengua literària d'aquell moment com a ordenada, segura i estable. Almenys fins a cert punt. Almenys fins a un punt marcadament diferent del punt en què es trobava la llengua del període que es valora (el dels primers temps dels Jocs Florals). Autors que percebien, així, que comptaven amb una llengua que d'alguna manera hem de qualificar (amb totes les matisacions que calgui) de llengua institucionalitzada. (Lògicament, la percepció del que pot considerar-se una llengua institucionalitzada varia al llarg del temps, i avui ens fem uns plantejaments molt diferents dels que es feien els escriptors catalans de la dècada dels vuitanta del segle XIX, però això és en part una altra qüestió.)²

De fet, si ens fixem en les dades –els béns d'Even-Zohar– que podia recollir l'observador de 1888 –Josep Yxart–, haurem de concloure que la seva percepció que la llengua literària catalana del moment era una llengua madura i segura tenia fonament objectiu. Tres anys abans s'havia publicat

2 El text de 1888 és de Josep Yxart. En concret, de l'assaig «Poesías de Ángel Guimerá», inserit al volum *El año pasado. Letras y artes en Barcelona* (Yxart, 1888: 609). Els tres textos anteriors són d'Antoni Rovira i Virgili, de tres editorials apareguts a *La Publicitat* el 1924 i el 1925 (Rovira i Virgili, 1924 i 1925; per al tercer, Rovira i Virgili, 1999: 74–75).

una novel·la de l'envergadura de *Vilaniu* (1885) i un llibre com les *Poesies* de Miquel Costa i Llobera, i dos anys abans s'havien publicat *Canigó* (1886) –potser l'obra més important de Verdaguer– i *Lo catalanisme* (1886) –un sòlid exponent de prosa doctrinal, d'assaig polític. Un any abans havia aparegut el primer volum de la *Història de Catalunya* (1887) d'Antoni Aulèstia,³ i el mateix 1888 s'havia representat i editat *Mar i cel* (1888). Tot plegat no és cosa menor. En l'àmbit de la filologia, aquell mateix 1888 es publicava el primer volum de la nova edició del diccionari Labèrnia, un contundent volum de gran format i presentació acurada, bellament editat. Joan Sardà va opinar llavors que aquest diccionari «tal cual se publica aumentado y corregido, responde a las necesidades prácticas y corrientes de nuestra lingüística» [és a dir, de la nostra «activitat lingüística»] (Sardà, 1889: 139–140).⁴

El que em sembla que se segueix de les dades a les quals m'acabo de referir és que l'estudiós de la llengua i la literatura catalanes contemporànies té avui, entre les seves comeses, la de mirar de reconstruir aquesta història poc coneguda de la institucionalització de la llengua literària anterior al Noucentisme i a la implantació del fabrisme. No es tracta de posar en dubte que la institucionalització vigent avui de la llengua literària és la que realitzen Fabra i els noucentistes, però sí d'abandonar la idea que tot el que hi va haver en aquest àmbit durant el segle XIX va ser anarquia, desorientació, desmesura, provincianisme i, en el millor dels casos, feliç esclat de l'instint.⁵

3 D'acord amb Enric Pujol (2009: 392), per exemple, amb la *Història de Catalunya* d'Antoni Aulèstia i Pijoan (2 vols., 1887–1889), «el català assolí per al gran públic el rang d'idioma científic en el camp historiogràfic».

4 En un àmbit altre que el literari –però important pel pes que té com a referent sociolingüístic– podríem encara indicar que pocs anys abans, el 1883, s'havia editat en català el *Projecte de Constitució* per a l'Estat català, resultat del Congrés Regional Federalista del mateix any.

5 Els comentaris fets en aquest apartat presenten cert paral·lelisme amb els de Magí Sunyer a propòsit del primer antinormisme. Sunyer assenyalava el 2012 que l'opinió noucentista «continua vigent, en gran mesura, per valorar els escriptors de la Renaixença, acusats d'antiquaris ruralistes, anacrònics i desmanyotats» (Sunyer, 2012: 172), i afegia que «no té cap mena de sentit mantenir recels cap a uns intel·lectuals que van dedicar la vida a la cultura catalana» i que «figuren entre els millors escriptors que han utilitzat la llengua» (Sunyer, 2012: 175).

■ 3 Una proposta d'estudi

En les pàgines que seguiran faig una primera temptativa de proposta per periodificar el procés d'institucionalització vuitcentista de la llengua literària. Un procés que no necessàriament va ser lineal (aquest és un dels punts que caldria determinar). Naturalment, per les raons adduïdes fins ara, convé insistir en el caràcter marcadament provisional de la proposta. Es tracta més aviat de conjectures, a partir de dades parcials, sobre com podria ser que s'haguessin desenvolupat les coses. En el futur caldrà fer recerca empírica sistemàtica per confirmar, matisar o rebutjar el que estableixo aquí com a conjunt d'hipòtesis.

Segui com sigui, abans de continuar m'entretindré a perfilar breument el concepte bàsic al voltant del qual s'articula aquesta contribució. Em refereixo, lògicament, al concepte d'*institucionalització* de la llengua literària. (I abans de continuar també he de fer constar que els comentaris de Francesc Bernat i Baltrons i, sobretot, de Josep M. Domingo han estat fonamentals per aconseguir que el que diré tot seguit tingui sentit –i, en qualsevol cas, si no en té no és pas responsabilitat seva.)

Parlem d'institucionalització de la llengua literària (o, de manera en part més àmplia, de la llengua escrita) bàsicament amb dos sentits diferents (per bé que fortament relacionats). En primer lloc, al fet que un idioma esdevé pròpiament, al si d'una societat, la llengua característica de la literatura (als «mots de la tribu» degudament repristinats *ad usum* de la literatura, d'acord amb una expressió informal de Josep M. Domingo). Això vol dir que s'identifiquen uns usos socials i es genera consens a l'entorn d'uns valors i d'una legitimitat: la llengua adquireix força simbòlica i capacitat representativa des del punt de vista cultural i, en un sentit ampli, des del punt de vista polític. En última instància, aquest és, per exemple, el sentit que té el mot *institució*, en relació amb el francès, en el títol del conegut llibre de Renée Balibar *L'institution du français* (1985). En segon lloc, parlem d'institucionalització per referir-nos a la concreta projecció normativa/ jurídica d'aquests usos i valors, al fet que una llengua adquireix modalitat estàndard i fixació ortogràfica, gramatical i lèxica (un fet que pot anar lligat a la publicació i acceptació explícites d'unes normes o no).

També es parla d'institucionalització de la llengua per al·ludir al fet que un idioma esdevé llengua institucional, llengua de les institucions. Aquest sentit és el que està menys directament relacionat amb la temàtica que es tracta en aquestes pàgines –entre altres coses perquè no afecta específicament la literatura, sinó la llengua escrita en general–, i en tot cas el que

convé assenyalar és que el segle XIX és més aviat el segle en què les poques institucions que encara conservaven el català com a llengua pròpia –ni que fos en part– l’acaben de perdre: les notaries (el 1862), l’ensenyament (el 1858), el capítol de la catedral de Barcelona (1856), etc. Totes aquestes institucions perden la seva llengua més o menys al ritme que es va construint la institució social per excel·lència de la contemporaneïtat: l’estat nacional. L’estat nacional, com a institució totalitzadora, uniformitzadora i homogeneïtzadora des del punt de vista cultural, anul·la les singularitats lingüístiques de les institucions que pervivien de l’Antic Règim. Per contrast, aquest és un altre factor (tot i que ara no és el moment d’estendre-s’hi) que dona valor a la restauració dels Jocs Florals de Barcelona: els Jocs són la primera institució catalana contemporània nova que adopta com a llengua institucional, des del començament, el català.

En part perquè està vinculat a aquestes institucions d’Antic Règim, hi ha encara, doncs, un català literari institucionalitzat –tot i que no específicament «de la literatura»– en la dècada dels trenta, quaranta i cinquanta del segle XIX: hi ha identificats uns usos socials de la llengua i un consens a l’entorn d’uns valors, i hi ha un model idiomàtic establert. Són, de tota manera, usos i valors precisos i molt delimitats. Una obra com el *Compendi històric de la vida del príncep dels pagesos, Sant Isidro Llorador* d’Antoni Collell (publicada el 1842 a Barcelona per Valentí Torras) segueix un model de llengua literària definit. No és encara ben bé una llengua en crisi (és una llengua que avui no ens agrada, però això és una altra qüestió), i l’obra té un públic i un àmbit de funcionalitat, com passa amb altres obres d’aquest estil, com són *Los balls sense vel*, de 1858.⁶ L’exemple insígnia d’aquesta mena d’obres és el bestseller *Camí dret i segur per arribar al cel*, d’Antoni Maria Claret, publicat per primera vegada el 1843 i que va arribar a 185 edicions amb més de 100.000 exemplars durant tot el segle XIX (Ferrando i Nicolàs, 2011: 323). Són també àmbits de llengua institucionalitzada (amb el doble sentit, de valor/consens i de fixació formal) el que representa una obra com els *Elements de la notaria* (1834), de Marià Josep Sala, i, en un altre registre, el que representa *La cunyera catalana* (1833–1837) –que no té cap sentit relacionar, com de vegades s’ha fet, amb la Renaixença.⁷

6 Obra analitzada des del punt de vista lingüístic per Sanchis Mollà (2015).

7 Els *Elements de la notaria* han estat reeditats recentment per Rosa Congost (2008). De *La cunyera catalana* se’n va fer una reedició facsímil el 1980 (Anònim, 1980).

Totes aquestes obres són importants, perquè testifiquen la pervivència d'una institucionalització de la llengua literària que arriba fins ben endins del segle XIX. I són probablement importants en relació amb un altre punt al qual em referiré després. Però aquest fet no ens hauria de desorientar ni d'enganyar. La modernitat, des de feia unes dècades, anava en una altra direcció. Els espais lligats a la modernitat –a la contemporaneïtat–, al futur, al progrés, als canvis socials i polítics inevitables, s'anaven omplint d'una altra llengua: el castellà. Per això, té sentit que, quan ens plantejem la reflexió al voltant de la institucionalització de la llengua literària catalana contemporània, no ens centrem en els àmbits institucionals que pervivien rutinàriament i que estaven destinats a convertir-se definitivament en residuals, sinó en l'aparició d'espais –d'esferes de novetat– que pretenien competir –o coexistir– amb els espais que imposava l'esmentada contemporaneïtat d'expressió castellana.

Situant-nos en aquestes coordenades, les etapes que proposo establir per analitzar el desenvolupament de la institucionalització de la llengua literària contemporània són les següents. Una primera etapa que va de 1859 a 1867. Una segona etapa que comença el 1868 i acaba el 1878. Una tercera etapa que transcorre de 1879 a 1891. I una última etapa que s'inicia el 1892 i arriba al moment del triomf del fabrisme. Em sembla que aquestes etapes no entren en contradicció sinó que harmonitzen amb les que estableix Eloi Bellés (2023) per a la història de la codificació gramatical explícita, una periodització que d'altra banda té un abast temporal més extens que la meua.

Dedicaré un apartat a cada una de les quatre etapes, i en cada un tractaré tant de la institucionalització de la llengua literària en el primer sentit –que, quan calgui, per simplificació expositiva, anomenaré institucionalització-valor– com en el segon –que, quan calgui, també per simplificació expositiva, anomenaré institucionalització-model. En algun moment em referiré també al fenomen del català com a llengua institucional (per exemple, en tractar dels Jocs Florals).

■ 4 Primera etapa: 1859–1867

La primera institució contemporània que adopta el català com a llengua pròpia són els Jocs Florals. ¿Quin català utilitzen els escriptors que concorren a aquest certamen i els que comencen a publicar en altres plataformes impulsats per l'ambient creat pels Jocs Florals? Convé tenir present, en primer lloc, que la Renaixença –els Jocs Florals– és un projecte de modernitat, com ha explicat de manera convincent Josep M. Domingo en els dar-

ters anys.⁸ Com a projecte de modernitat, els Jocs Florals adopten un model modern, nou, de llengua literària. ¿Com «fabriquen» aquest model? ¿Quin català escrit coneixien els escriptors que concorren els primers anys als Jocs Florals?

Els escriptors floralescos coneixien el català escrit al qual m'he referit abans: el català dels llibres de pietat, de les vides de sants, de l'ensenyament de primeres lletres i el catecisme, de la rutina notarial, de la propaganda política antiliberal i de la propaganda política antiabsolutista, els dels sainets i la poesia festiva, potser el de la poesia barroca i neoclàssica d'arrel setcentista que encara pervivia. Era, de tota manera, una *scripta* que no els agradava, perquè no era un model lligat al seu projecte nou (Kailuweit, 2003: 470).⁹

¿I què van fer? Quant als aspectes més mecànics del codi escrit (grafies, morfologia verbal, convencions ortotipogràfiques), van partir d'aquesta praxi (d'aquesta rutina, si es vol, que, certament, era prou multiforme), però sobretot van optar, amb certa desorientació i amb debats de vegades encensos, per una llengua literària que tendia a l'arcaisme, a l'antiquarisme, a l'estil medievalitzant. És el que n'hem dit *català floralesc*, que, en part per les paròdies provinents del grup de Frederic Soler – i també per altres raons –, ens hem afanyat a desqualificar. Però era un antiquarisme rupturista i, sobretot, *modernitzador*. Això pot semblar estrany i contradictori, tot i que enllaça amb la idea formulada i desenvolupada en detall per Anne-Marie Thiesse, al seu llibre sobre les identitats nacionals contemporànies (Thiesse, 1999), del recurs a l'antigor com a mecanisme de cohesió política i de modernització. I és el que ens ha explicat Josep M. Domingo en els darrers anys a propòsit dels Jocs Florals. Potser cal que siguem menys categòrics quan qualifiquem la llengua dels primers Jocs Florals com a llengua arcaica i inoperant. Era més o menys arcaïtzant, però no és gens clar que fos *inoperant*.

8 Domingo (2009a, 2009b, 2009c, 2009d, 2011, 2013, 2018). Altres aportacions d'aproximadament els dos darrers lustres sobre els Jocs Florals i la Renaixença que em sembla que val la pena consignar són les d'Andreu Freixes (2009, 2011, 2014), Ramon Pinyol i Torrents (2011), Rafael Roca (2011), Joan-Lluís Marfany (2017: 673–676) i Albert Rossich (2019) –i Cortés (2011) pel que fa a la música. Cal assenyalar que Marfany no pensa que els Jocs Florals impulsessin l'ús literari del català, una idea que ara no puc valorar. Aprofito l'avinentesa per adherir-me a la proposta de Rossich que la data de 1859 és la més adequada com a representació de l'inici de la Renaixença –en contra de la de 1841, defensada per Ginebra (2003).

9 Coneixien també, lògicament, el català de les dues edicions de *Lo Gayté del Llobregat* (1841, 1858), però en relació amb el que aquí em proposo potser és millor considerar que la llengua d'aquesta obra ja és, d'alguna manera, «català dels Jocs Florals».

No sé si a hores d'ara convé insistir de nou en l'eficàcia que van tenir els Jocs Florals per a l'establiment d'una nova literatura culta en català. Sigui com sigui, no tindria consistència argumentar que els Jocs Florals van tenir aquesta eficàcia i que, en canvi, la llengua en què estaven escrites les composicions que hi eren premiades era una llengua inoperant, artificiosa, plantejada com a simple reproducció del passat, com a mera evasió ritual. Joan-Lluís Marfany (2003: 644) apunta en aquesta línia, quan fa notar expressament que en el reglament dels Jocs Florals s'imposava «l'ús prescriptiu d'un català literari artificial, expressament allunyat de la llengua parlada».¹⁰ Però potser Marfany és víctima en aquest punt d'un error de perspectiva històrica. Els responsables dels Jocs Florals buscaven un patró de llengua literària que dignifiqués el català. Volien evitar una pauta propera a la col·loquialitat perquè un model d'aquesta mena feia pensar excessivament que el català només servia per a la literatura còmica i festiva, sense ambició (que només servia «per fer riure», una preocupació constant dels floralistes); una literatura que ja existia, precisament, i que no era la que ells pretenien construir. (Deixo ara de banda la circumstància que la llengua literària sempre és «artificial», i que el complex problema de donar cabuda a la llengua parlada en l'obra literària culta no es plantejarà de fet en la història de la literatura europea fins a l'adveniment del realisme i el naturalisme —no faltava gaire, certament.)

La tendència arcaïtzant, a més, es va imposar durant uns quants anys, però amb el temps va ser qüestionada i combatuda. Va anar canviant a mesura que la llengua literària s'institucionalitzava com a element configurador d'un espai públic de reconeixement i legitimació dels escriptors —recorro a una expressió de Domingo (2011: 44), encara que ell la utilitza amb un sentit més general. Va canviant a mesura que progressa, pel que fa a la llengua literària, la institucionalització-valor. A mesura que avança la confiança en el projecte, confiança que avança més ràpidament que la fixació explícita de l'artefacte formal. Per això els desacords sobre l'establiment del codi formal (que es fan palesos en les reunions i comissions que s'organitzen al començament de la dècada per tractar de la fixació ortogràfica) i la percepció general que cal perfilar aquest codi no impedeixen el progrés de la literatura. I per això també la «batalla» entre els partidaris del català acadèmic i els partidaris del «català que ara es parla», encara que va donar i ha donat

10 El que deia literalment el reglament era que no es premiarien composicions que no estiguessin «escrites en pur català, ja sia lo antic o ja lo literari modern» —text recollit a Miracle (1960: 311) i a Domingo (ed.) (2009: 246).

molt joc verbal, en realitat va durar poc. I potser va ser més epidèmica del que de vegades hem transmès. Els autors del grup del «català que ara es parla» sabien que la institucionalització-valor de la llengua literària només podia consolidar-se –almenys en la Catalunya de l'època– si era guiada des de les esferes pròximes a l'establishment i a la cultura patrícia. Per això, des del punt de vista ideològic –des del punt de vista del que és la ideologia de la cultura de la llengua–, són aquests (els del «català que ara es parla») els que primer intenten acostar-se als altres (als floralescos), i no a l'inrevés, i això malgrat l'èxit i la brillantor de la seva pirotècnia verbal desqualificadora i malgrat el seu èxit de públic, molt superior al dels escriptors vinculats als Jocs Florals. (Fixem-nos –deixant ara de banda que Frederic Soler no era ben bé contrari al català acadèmic, com mostra explícitament a la introducció de l'edició de *Les joyes de la Roser*, de 1866, sinó que el rebutjava per a un tipus concret de literatura– que és des de la revista *Lo Noy de la Mare* que l'any 1867 es demana per primera vegada que es treballi per un patró «de síntesi» entre els dos models de llengua escrita: «Al estat á que's trova avuy nostra literatura creyem que seria ja ocasió de formar un centro [...] hont coneixentse tots los que cultivan la nostra literatura a poch a poch anessin determinant certas reglas, regularisant certs principis y destruir la anarquía que regna encara y que no tindra fi mentres uns escrigan en catalá literari y altres en catalá del que ara's parla».)¹¹

Finalment, cal puntualitzar que la tendència arcaïtzant va ser, de fet, parcialment moderada –o, almenys, prou heterogènia–, ja que, si no, no haurien emergit les dues orientacions codificadores que, com se sap, es van fer paleses en els primers anys dels Jocs: l'orientació acadèmica de tradició antiga i l'orientació acadèmica de tradició moderna (Segarra, 1985). El fet que les dues orientacions convisqueessin i debatessin l'una amb l'altra indica que el model general de llengua literària era, malgrat tot, relativament diversificat. En realitat, la situació era una mica més complexa: en els seus *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana* (1864) Antoni de Bofarull no es referia a dues orientacions, sinó a quatre: usistes, etimologistes, reformistes i arcaïstes (Bofarull, 1864: 62–67).

11 Article signat per Lo Mestre (Conrad Roure?) (*Lo Mestre*, 1867: 2). Potser, des del punt de vista de la història de la llengua, no hem acabat de descriure adequadament alguns aspectes del «programa» lingüístic del grup del «català que ara es parla». De cara a una nova aproximació, als estudis clàssics de Solà (1980) i Segarra (1985) caldria afegir-hi les observacions d'Enric Cassany (1992: 68–74, 1997) i, recentment, de Lanes-Marsall (2008) i Lanes-Marsall i Ortega (2013). El llibre de Carme Morell (1995) proporciona moltes pistes per enfocar aquesta nova aproximació.

Per acabar aquest apartat em sembla convenient fer una última puntualització. En la pràctica, aquesta llengua llibresca i arcaïtzant utilitzada pels escriptors que concorrien als Jocs Florals va condicionar el discurs ideològic que difonia. És com si el llenguatge hagués actuat com a camisa de força i hagués impedit l'expressió d'idees avançades i renovadores. Com si el llenguatge hagués encarcarat la ideologia. En part és lògic que fos així, però en realitat les coses no tenien per què haver anat d'aquesta manera. Sigui com sigui, és innegable que aquest estat de coses va allunyar determinats escriptors dels Jocs Florals, però també ho és que la vinculació entre llenguatge i ideologia podia actuar en sentit contrari, com de fet va passar poc després, com veurem tot seguit.

■ 5 Segona etapa: 1868–1878

A l'entorn de la Revolució de Setembre es pot situar l'inici d'una nova etapa, marcada per unes característiques aparentment contradictòries. D'una banda, les vacil·lacions més notòries en relació amb la mena de llengua que cal utilitzar en la literatura culta han desaparegut, encara que això no vol dir que no es produeixen polèmiques enceses al voltant de les qüestions relacionades amb el lèxic, l'ortografia i la gramàtica. Encara més: potser els debats abandonats són símptoma que els acords bàsics eren de més gruix que les discrepàncies. M'hi refereixo més endavant. De l'altra, es rebutgen amb contundència alguns dels elements que havien configurat d'una manera molt específica el model floralesc de llengua literària: l'esclat revolucionari exigeix, en sintonia amb el nou temps, una literatura nova i, per tant, un llenguatge nou.

Sigui com sigui, el que cal destacar de manera més notòria en aquest període de finals de la dècada dels seixanta i de la dècada dels setanta és que, en l'àmbit de la institucionalització-valor, es produeix un canvi remarkable. La literatura en català és una realitat en ascens, i de mica en mica –certament, de mica en mica i no pas per a tots els nuclis socials– escriure en català esdevé –si se'm permet recórrer a un terme que avui prolifera en les ciències socials– «normatiu» (que no vol dir que sigui normatiu per a tothom, encara, ni que sigui normatiu escriure exclusivament en català). Un passatge d'una carta del 4 de maig de 1868 de Jaume Ramon i Vidales a Àngel Guimerà il·lustra bé la situació (una carta al jove Àngel Guimerà que encara no ha escrit mai en català). Ramon i Vidales hi diu el següent:

Y ahora que hablamos de la lengua catalana. Siendo como es un hecho su renacimiento, y no una aspiración loca como algunos creían al principio, contando ya con su literatura y su teatro, que cada día es más numeroso y escogido su repertorio; estando ya tan arraigado el árbol que la simboliza, que la hace imposible sucumbir, ¿por qué no la cultivas? (Duran, 2016: 88)

Observem-hi els elements principals del camí cap a la institucionalització: 1) La literatura catalana ja és una entitat arrelada. 2) Creix i es diversifica. 3) Té poder d'atraure escriptors joves. En la mateixa línia (però es podrien adduir altres textos) es manifestava Joan Sardà el 1870:

Lo poble que ans sols llegia en castellá, que anava al teatre y no mes menjava que comedias y dramas en castellá, comensa ja a acostumarse é sentir en lo teatre y á llegir en los papers sa llengua nadiua [...]. Fa 20 anys ó potser menys que d'un paper o d'un drama en catalá ningú sabia avenirsen. Avuy ja es altre cosa; y aixó, si Deu vol, anirà creixent, creixent. (Sardà, 1870: 12–13)

Són diversos els estudiosos que han assenyalat les dates al voltant de la Revolució de Setembre com el punt a partir del qual comença a forjar-se el projecte d'una cultura en català més autònoma, en contrast clar amb les limitades aspiracions dels creadors dels Jocs Florals (Marfany, 1992; Casacuberta, 2005; Domingo, 2018). No m'estenc sobre aquest punt i envio el lector a aquests autors.¹² Som, de fet, al moment de l'aparició de l'escriptor catalanista de la Renaixença, segons el sintagma, encunyat per Ramon Panyella, que ha fet fortuna (Panyella, 2006, 2013). Des del punt de vista de la institucionalització-valor de la llengua literària que és conseqüència d'aquest canvi, penso que val la pena referir-se, ni que sigui només a títol de recompte merament recordatori, d'una banda, a la fundació de La Jove Catalunya (1869) i de les revistes *Lo Gay Saber* (1868), *La Gramalla* (1870) i –sobretot– *La Renaixença* (1871), a l'estabilització d'un espai específic per al teatre en català –el Romea, amb el nom explícit de Teatre Català a partir de 1870 (Morell, 1995: 293)–, i a la creació d'una entitat com La Protecció Literària (1876). I, de l'altra, a la diversificació estilística que implica l'aparició d'escriptors com Àngel Guimerà, Francesc P. Briz, Francesc Matheu, Ramon Picó i Campamar, Joaquim M. Batrina o Apel·les Mestres. No podem oblidar tampoc que *El pi de Formentor* és d'aquest període. I *Julita*. I *L'Atlàntida*. No pretenc fer entendre que tots aquestes escriptors fossin

12 Potser caldria afegir que l'expressió «en contrast clar amb» no seria incompatible amb l'expressió «com a conseqüència de», tot i que en aquest punt probablement no hi hauria acord entre els tres autors esmentats.

igualment renovadors, sinó fer-ne notar precisament l'heterogeneïtat des del punt de vista de l'estil i, en definitiva, de la llengua. Un autor com Briz és d'alguna manera continuador del jocfloralisme –però d'un jocfloralisme de fet renovat– i d'altres, com Mestres o Bartrina, presenten propostes formals certament innovadores. No sé si l'afirmació més adequada és la que he fet més amunt –que el català floreasc ha entrat en crisi definitiva– (però potser sí) o sí, sobretot, que l'existència d'un «coixó» de català floreasc –rutinitzat i institucionalitzat– possibilita que s'hi articulin «en contra» i agafin relleu novetats com *Avant!* (que, curiosament i de manera interessant, torna a reivindicar-se com a inserida en l'esfera del «català que ara es parla», quan aquesta etiqueta –em sembla– ja no la reivindicava ningú).¹³

Pel que fa a la institucionalització-model, a la qüestió de la concreció normativa de la llengua literària, els fets són complexos i resulta molt difícil presentar-ne un resum. D'una banda, els autors tanquen files en contra del «català que ara es parla» (*Avant!* a part), de vegades fins i tot amb una virulència que avui pot semblar excessiva –Jaume Ramon i Vidales acusa els seguidors d'aquest corrent de «catalanistes a mitges» (Ramon i Vidales, 1870)–, sobretot perquè, com he dit abans, en els anys setanta ja no s'aixecava la bandera corporativa d'aquesta orientació. De l'altra, continua viva la percepció que el català escrit és excessivament multiforme i requereix formalització explícita en ortografia, gramàtica i lèxic. Pere Aldavert, per exemple, lamenta el 1870 des de *La Gramalla* que la inexistència d'una acadèmia, uns gramàtica i un diccionari dificulti la tasca d'escriure en català (Aldavert, 1870). Fa l'efecte que les dues gramàtiques catalanes que es van publicar durant aquesta etapa, el *Compendi de gramàtica catalana* (1873) de Llorenç Pahissa i la *Gramàtica catalana* (1874) d'Ignasi Farré i Carrió, no van tenir gens d'influència en el debat sobre la llengua literària –i que, en tot cas, l'obra que encara tenia cert pes era la *Gramàtica de la llengua catalana* (1867) d'Antoni de Bofarull i Adolf Blanch. Finalment, els debats més encesos tenen lloc entre les dues tendències del català acadèmic (o *literari*, com se sol dir llavors), la del català acadèmic tradició antiga (la dels de les *-es*) i la

13 En un altre ordre de coses, potser també són mostres indirectes –anecdòtiques però significatives– que la llengua literària havia arribat a un cert nivell d'institucionalització com a instància de referència, el fet que en una representació teatral es pogués fer broma sobre la llengua dels Jocs Florals –és el cas l'any 1873 de Rossend Arús a *Lo primer any republicà* (Arús, 2019: 590–591)–, o que en una carrossa de carnaval l'any 1875 es poguessin fer al·lusions lingüístiques despectives als defensors de les *-es* –com explica Pere Aldavert als seus *Records* (Aldavert, 2010: 28). En tots dos casos es pressuposa en el públic un cert coneixement, ni que sigui vague, de l'objecte de la burla.

del català acadèmic de tradició moderna (la dels de les *-as*). Es tracta de debats de vegades agres i verinosos, rere els quals s'amagaven –en proporcions encara avui difícil de dir– diferents visions de la llengua literària i del paper que havien de tenir les varietats dels diversos territoris, lluites de poder, desavinences personals i discrepàncies polítiques i ideològiques (no sempre coincident el mateix bàndol gramatical amb la mateixa posició política). L'esdeveniment més emblemàtic de la llarga batalla ocorre el 1875, quan es consuma el «cisma» ortogràfic amb el rebuig, per part de Francesc P. Briz, a admetre al *Calendari Català* composicions grafiades amb el plural femení en *-es*, i la corresponent creació de l'*Annari Català* a càrrec de Francesc Matheu per acollir-les. El que resulta més important d'aquest estat de coses, en relació amb el tema que ens ocupa, és que el català, com a llengua literària, s'ha convertit en una qüestió d'interès públic (almenys entre les persones vinculades al món de la cultura).¹⁴

En aquest punt de la història de la construcció del sistema lingüístico-literari català contemporani (i se'm perdonarà l'expressió, una mica grandiloqüent) convé subratllar, en qualsevol cas, que ja hi ha, en rigor, un conjunt ampli d'acord implícits sobre el model de llengua escrita, de fet prou més ampli del que de vegades pot semblar. Tinguem en compte que, almenys en teoria, res no hauria impedit una decantació cap a un sistema oralitzant, d'empirisme rudimentari, que hauria donat al model una fesomia completament diferent, per exemple, amb opcions morfològiques com *etivocar-se*, *vegilar*, *dingí*, *anydemà* o *desoblidar-se'n*, o grafies com *lu* i *cantu* en comptes de *lo* i *canto* –per a una idea d'on podia haver arribat una tal decantació, vegeu l'estudi recent d'Eloi Bellés sobre les propostes gramaticals del menorquí Jaume Ferrer i Parpal (Bellés, 2020). I, des d'un altre angle, tinguem en compte que, sense aquest conjunt d'acord implícits sobre el model de llengua literària «de la Renaixença», no hauria estat possible que, com ha demostrat lúcidament Albert Rossich (2006), un autor com Verdaguier alternés, ja en aquesta dècada, dos registres lingüístics en funció del públic al qual es volia dirigir: el registre de les plataformes renaixentistes i el registre vinculat als textos de pietat i devoció populars –que seguia el model al qual m'he referit abans; el model de català, diguem-ne, d'Antic Règim.

14 Per al «cisma» ortogràfic de 1875, vegeu Ramon Panyella (2013: 229–236). Les vicissituds que conformen el plet lingüístic dels setanta al voltant de les *-as* i les *-es* han estat estudiades per Margalida Tomàs (1977, 1992, 2009a, 2009b), Mila Segarra (1985), Josep Massot i Muntaner (1988), Ramon Pinyol i Jacint Bassó (1997) i el mateix Panyella (2013).

■ 6 Tercera etapa 1879–1891

A partir de finals de la dècada dels setanta o començament de la dècada dels vuitanta es produeix un altre canvi en la llengua literària. Un canvi en la institucionalització-valor i un canvi en la institucionalització-model. Per convenció (però no sols per convenció) podem establir el 1879 com l'any d'inici del canvi: és l'any de la irrupció de Narcís Oller en el panorama literari amb la publicació de *Croquis de natural* i l'any d'estrena de *Gala Placídia*, la primera obra dramàtica d'Àngel Guimerà. El mateix any, en el discurs d'inauguració de curs de l'associació Lo Rat Penat, Teodor Llorente fa l'afirmació següent: «La *renaixensa* no es un projecte que se haja de discutir; es un fet que se ha realisat» (Llorente, 1879: 494). En un ordre de coses que no és estrictament el de la llengua de la literatura, sinó el de la llengua literària en general (el de la llengua escrita), convé també fer referència a l'aparició, el mateix 1879, del *Diari Català*. A partir d'aquell moment Barcelona tindrà premsa diària en català sense interrupció fins al 1939. Es tracta d'un fet rellevant perquè s'estabilitza i fixa un registre lingüístic que, en les societats contemporànies, té una gran força com a element de representació col·lectiva i com a pauta de referència, també per al llenguatge de la literatura. De fet la premsa va influir en la manera d'escriure literatura, particularment en relació amb la decantació cap al realisme i la immediatesa (Roger Canadell, 2020: 10).

Precisament la qüestió de la literatura realista i naturalista –la qüestió de la narrativa realista i naturalista en català–, que es planteja als Països Catalans a partir d'aquest moment, va servir també (juntament amb la influència de la premsa, com he dit) perquè s'accelerés aquest nou gir en el model del català literari, un gir que es va orientar cap al que podríem qualificar, en part, de referencialisme funcional. I que va tendir a dotar la llengua escrita d'un perfil modernitzador indiscutible. Encara que no m'hi puc entretenir perquè va més enllà del tema d'aquesta contribució, el problema de l'obtenció d'un llenguatge nou per a la novel·la realista i naturalista es va suscitar en general a l'Europa del moment (no va ser un problema específicament català) i –tot i que el que hi havia en joc en el debat i en la reflexió era principalment una qüestió d'estil, més que no pas de norma lingüística– va acabar provocant transformacions notables en el model general de llengua escrita culta de tots els països europeus. El cas català no va ser una excep-

ció en relació amb aquest punt, malgrat que sí que presenta particularitats i limitacions remarcables.¹⁵

En aquest període —que és el període en el qual em fixava abans quan adduïa els comentaris de Josep Yxart de 1888— són relativament freqüents les afirmacions positives dels crítics al voltant de la consolidació i l'equilibri del model de llengua literària. Fixem-nos, així, en algunes de les valoracions lingüístiques que fan Josep Yxart i Joan Sardà. El primer, a propòsit de *L'heren Noradell*, de Carles Bosch de la Trinxeria, escriu el següent: «Para Bosch al catalán literario que usamos, le faltan palabras que expresen lo que se ve [...]. Ha sido restaurada [la llengua literària], despierta ya de su largo sueño, pero no hemos alcanzado ponerla en parangón de las lenguas neolatinas vivas» (Yxart, 1890: 74–75). I afegeix:

Aquella pobreza, tratándose de obras de imaginación, como es la novela [...], no me parece cierta en absoluto. El mismo autor depona contra su aserto. Su vocabulario es riquísimo, pintoresco, claro, altamente eficaz y expresivo y, sin embargo, su novela versa sobre un asunto moderno, sin que una sola vez tenga que acudir a una lengua extraña. Y lo propio se advierte en la novela de Oller, que pinta costumbres barcelonesas, en la de Vidal y Valenciano, en la de Pin.

En el mateix article fa una declaració categòrica:

esta lengua, en realidad se mantiene con unidad más íntegra y vigorosa de lo que muchos creen; fuera de algunos provincialismos que existen en todas, y las diferencias fonéticas comunes a diversas comarcas, la lengua permanece intacta, inteligible y clara para millares de catalanes. (Yxart, 1890: 76–77).

L'any 1886 el mateix Yxart havia afirmat que Albert Llanas i Josep Feliu i Codina —i és important que ens fixem en aquests noms, precisament— havien demostrat «que se podía dialogar en prosa catalana con gracia, con soltura, con ingenio, con perfecta naturalidad, sin incurrir en el chabacismo de usar palabras extremadamente corruptas y triviales, ni en la pure-

15 Per al cas castellà, per exemple, vegeu el capítol «El lenguaje narrativo» de Sergi Beser (1972: 47–86) i Rafael Rodríguez Marín (1988: 99). L'any 1882, en un extens article intitulat «Del estilo en la novela», l'escriptor Leopoldo Alas es plantejava tots aquests problemes en relació amb la narrativa realista espanyola —l'article es pot llegir a Beser (1972: 51–86). També ho feia Josep Yxart el 1884, a propòsit de *La tribuna* d'Emilia Pardo Bazán (Yxart, 1991: 51). Té interès recordar precisament que Yxart, com se sap, veia la llengua catalana més alliberada que el castellà del moment del pes del retoricisme llibresc i de la grandiloqüència acadèmica, i més apte, per tant, per obtenir un registre lingüístic adequat a la novel·la realista (Ginebra, 2000: 86–87).

za arcaica que sólo consiente y disimula la versificación» (Yxart, 1886: 114). I el 1888 havia escrit que Guimerà «fue dejando los arcaísmos, y como otros escritores, ya autorizados, contribuyó a acortar la distancia entre el lenguaje usual y el literario» (Yxart, 1888: 609). La seva conclusió era clara:

el catalán que hoy se habla y el de los libros se ha ido acercando: muchos vocablos entonces pedantescos pasaron a la conversación vulgar, y otros, no sacados de las crónicas sino vivos en lejanas comarcas, renovaron el estilo con su fresco aroma. (Yxart, 1888: 609)

Joan Sardà també fa comentaris en la mateixa línia. Per a ell, per exemple, Francesc Matheu «ha sabut trobar lo terme mitx entre la llengua vulgar y la llengua arcaica» (Sardà, 1879: 44). L'idioma dels *Idil·lis* d'Apel·les Mes-tres és «vulgar ó familiar, abundante en locuciones habladas por el pueblo, sin sombra de arcaísmo, pero al propio tiempo culto, distinguido, huyendo de la malsonancia y el acanallamiento del idioma plebeyo» (Sardà, 1889: 141). I la llengua de Narcís Oller és considerada, lògicament, una «acabada síntesis del catalán literario y del catalán vulgar, sin los envaramientos del arcaísmo académico ni el contoneo desvergonzado de la lengua de las callejuelas» (Sardà, 1889: 148–149) —quin contrast entre aquest judici de la llengua d'Oller i el que hem transcrit abans! Altres autors expressen punts de vista anàlegs als d'Yxart i Sardà, com el crític que signa amb la inicial W. una ressenya del *Clarís* de Conrad Roure a *La Renaixença* (i el nom de Roure és també significatiu), que escriu que l'obra «ve á donar solució [...] á las decantadas dificultades del us de un llenguatge propi, equidistant de lo arcaich y lo vulgar» (W., 1879: 531).

En l'àrea més estricta del que és la norma lingüística —la formalització d'aspectes ortogràfics, gramaticals i tipogràfics—, em sembla que també es produeix una certa «clarificació» (es produeix *de facto*, no pas per la intervenció de cap autoritat acadèmica explícita). Així, resulta il·lustratiu que se superen els enfrontaments a propòsit de l'ortografia de la terminació dels plurals femenins, superació que es visibilitza sobretot quan Francesc P. Briz incorpora Francesc Maheu com a compilador del *Calendari Català* de 1879 (Panyella, 2013: 235). (Això no vol dir que el contenciós es resolgui en un sentit o en l'altre —perquè continuen convivint totes dues variants—, sinó que s'admet com a normal que tant es pugui escriure d'una manera com de l'altra: s'«institucionalitza» en aquest punt el polimorfisme.)¹⁶

16 I això no vol dir que els escriptors no continuïn notant els efectes de l'absència d'una instància normativa formal, i que no es refereixin al problema amb certa freqüència. De

Segurament és pensant sobretot en la dècada dels vuitanta que Víctor Martínez-Gil, tractant més específicament de qüestions gramaticals i ortogràfiques a propòsit d'Oller –però que il·lustren igualment aquest clima de consens progressiu al voltant d'un cert model de llengua–, ha insistit que «la Renaixença havia fornint o ajudat a fixar un munt de solucions lingüístiques comunes a tots els escriptors com, per exemple, els diversos usos de la *y* grega, la preposició *ab*, l'hac final després d'oclusiva i per marcar la pronúncia dissil·làbica, el *lo* neutre, o l'ús de l'apòstrof per marcar algunes elisions a l'estil d'*un'altra* o *qu'eren*» (Martínez-Gil, 1999: 278). Unes convencions i una estabilitat que, lògicament, com se sap, més endavant la reforma de Fabra faria saltar pels aires.

■ 7 Quarta etapa 1892–1912

La llengua literària catalana rep una nova sotragada a començament de la dècada dels noranta. L'esdeveniment més visible relacionat amb aquest canvi és la coneguda «Campanya lingüística» de *L'Avenç*. Aquesta campanya perseguia una reforma ortogràfica modernitzadora, però era igualment la manifestació d'una voluntat de transformació del model lingüístic més àmplia i més fonda, lligada als nous plantejaments culturals del Modernisme. Cal tenir en compte, doncs, que quan Eudald Canibell publica, al juliol de 1890, el conegut article «La rutina del català escrit» el destinatari de la seva crítica no és, diguem-ho així, el suposat català rutinari dels segles XVII, XVIII i la primera meitat del XIX, sinó el català escrit de la dècada precedent, dels anys vuitanta. Per això, entre altres raons, l'*establishment* literari del país es va esverar i es va sentir agredit (i aquest fet pot ser llegit com una prova més, en la línia del que indicava abans i suggeria Martínez-Gil, que existia un statu quo de la llengua literària).¹⁷

El model de llengua literària que proposaven els joves que s'aglutinaven al voltant de la revista *L'Avenç*, i que tenia Pompeu Fabra com a ideòleg principal, era un model basat en el català parlat, com s'ha dit normalment,

fet, com se sap, a l'inici d'aquest període hi havia hagut un nou intent d'institucionalitzar una autoritat acadèmica, amb la creació, promoguda pel Centre Català, d'una Acadèmia de la Llengua Catalana, que no va reeixir.

17 Martínez-Gil (1997: 191) feia notar l'enorme ruptura que va significar la reforma de Fabra, que «va trencar dràsticament amb moltes de les tradicions ortogràfiques que s'havien desenvolupat durant la Renaixença», de manera que, per exemple, «van quedar proscrietes grafies com *un'altra*, i amb ella tota una manera d'entendre l'apòstrof, perfectament normal en el català del segle XIX i en llengües com el francès o l'italià fins avui dia».

però era també –en consonància amb les característiques generals del Modernisme artístic– un model que en part podríem qualificar –i espero que s’entendrà l’expressió– de goticista. Només cal llegir l’article esmentat de Canibell per comprovar que el text està dedicat principalment a denunciar castellanismes lèxics i gramaticals de la prosa del moment. Calia recórrer al català parlat, però no pas a qualsevol català parlat, sinó a un idioma que havia de ser el resultat d’una *selecció* dels trets de la llengua oral: els trets «genuïns», és a dir, els que representaven la continuïtat de la llengua «autèntica», que era la llengua que no havia estat sotmesa a l’acció negativa del castellà (exercida durant tots els segles «decadents»): la llengua de la plenitud medieval. La proposta lingüística dels modernistes de *L’Avenç* –la proposta de Fabra– era una proposta fortament ideologitzada. No era una proposta neutra, orientada simplement a validar sense crítica el català oral espontani.¹⁸

La reforma promoguda durant la «Campanya lingüística» de *L’Avenç* va suscitar l’oposició de certs sectors, com he dit, i va provocar un gran terratrèmol en el petit món de la cultura catalana del moment, però el més important és que, un cop acabada la campanya i fins i tot desapareguda la revista, l’editorial homònima va continuar endavant amb iniciativa i dinamisme –almenys fins al 1909–, publicant llibres d’autors de tota mena –també de patums de la Renaixença com Verdaguer i Oller–, normalment amb poca resistència pràctica a les opcions ortogràfiques i gramaticals que imposaven.¹⁹ De fet, doncs, l’editorial va actuar durant tot el període com a agent d’estandardització lingüística. I, de mica en mica, es van anar naturalitzant trets ortogràfics i gramaticals «fabrians», trets que paradoxalment de vegades ja havien acabat assimilant els mateixos autors que, més endavant, a partir de 1913, tronarien contra Fabra.²⁰

18 Al model impulsat per Fabra i el grup de *L’Avenç* se li han vist de vegades lligams amb «el català que ara es parla» dels anys seixanta, al qual m’he referit abans. Certament, hi ha coincidència quant a l’establiment del criteri de la primacia de la llengua oral espontània, però també hi ha diferències insalvables. El, diguem-me, naturalisme del «català que ara es parla» és un naturalisme sense relleu ideològic transformador –estava més aviat relacionat amb el conformisme acrític. El «naturalisme» de Fabra és una exigència metodològica compatible amb la construcció d’un model amb valor polític (vegeu Murgades, 2013).

19 Molts autors segurament s’hi conformaven, com mostra aquest passatge d’una carta de Joan Sardà a Narcís Oller a propòsit de la publicació, per part de «L’Avenç», del volum *Obres catalanes* de Josep Yxart: «Farà un tomo bonic i interessant a pesar de l’ortografia. Encara ara em resulta tan estranya» (*apud* Narcís Oller, 2014: 455).

20 Per a una rigorosa visió panoràmica de l’activitat editorial del grup de «L’Avenç», vegeu Pla i Arxé (1975).

En el terreny del que he anomenat la institucionalització-valor, el que potser cal destacar del període que s'inicia a començament de la dècada dels noranta és més aviat de caràcter ideològic: la convicció generalitzada entre els escriptors que, en última instància, per a la literatura i la llengua catalanes la normalitat s'obtindrà en una societat culturalment independent, i que això no pot deslligar-se del recurs a la política. O dit en altres paraules, més vinculades precisament al que indica el títol d'aquesta exposició: que la institucionalització de la llengua literària i de la literatura es materialitzarà si passa pel sedàs de la màxima institució social de la contemporaneïtat, que és la institució nacional. En aquest sentit, i recurrent a la coneguda expressió de Benedict Anderson, el que canvia a la fi del segle XIX és que la *comunitat imaginada* que configura, estructura i emmarca l'activitat literària catalana ja no es percep que hagi de ser Espanya. Naturalment, quedaven per construir les institucions materials corresponents a aquesta comunitat nacional pròpia, acció per a la qual calia poder polític (i això encara no havia arribat: és el que començarà a ser una realitat –sempre parcial i plena d'obstacles– amb el Noucentisme), però a partir de llavors, com escrivia Joan Fuster (1971: 13), «llengua, literatura i catalanisme semblen identificar-se per sempre més». En el terreny del discurs i dels objectius, doncs, la llengua literària s'articula com una institució al servei de la literatura nacional.

■ 8 Comentaris finals

A l'inici del segle XX el català, com a mitjà d'expressió literària, és una realitat rotundament seriosa. Presenta limitacions, certament, però les limitacions que presenta deriven del fet que la literatura catalana no té, a l'època dels estats nacionals, el suport d'un estat nacional. El català, pocs anys després, amb el Noucentisme, amb la Mancomunitat de Catalunya, amb la implantació de la normativa de Pompeu Fabra, esdevé, a més de mitjà normalitzat d'expressió literària, instrument de govern, vehicle d'ensenyament, eina de relacions administratives –que, certament, no tenen gaire valor com a element cultural, però visibilitzen el poder polític en matèria lingüística. El català adquiria –sempre parcialment– les propietats d'una llengua estandarditzada. Del que la sociolingüística defineix, en termes estrictes, com a llengua estandarditzada. Els escriptors catalans van projectar a l'àmbit de la llengua literària la seguretat que aquesta nova situació els donava, i van identificar el nou ordre amb la civilitat. Però la llengua literària ja havia fet un llarg camí cap a la «civilització», encara que no fos exactament en la línia

del que ara s'imposava. I el camí cap a la «civilització» –cap a la modernització– s'havia iniciat el 1859.

En aquestes pàgines he fet la proposta que aquest camí d'institucionalització de la llengua literària contemporània pot estructurar-se en quatre etapes. Insisteixo que es tracta d'una proposta: d'un pla de treball. Caldrà aportar dades sistemàtiques i fer recerca empírica, tant si és per validar com per refutar la proposta, que segur que conté molts punts febles i que més aviat cal entendre com una possible guia per organitzar aquesta recerca sistemàtica. Com he dit, em sembla que sabem molt poques coses de la llengua literària catalana del segle XIX i que la feina per fer és immensa, però avui tenim mitjans –edicions digitals, bases de dades electròniques– que fan que aquesta feina, per bé que laboriosa i dura, resulti assequible. ■

■ Referències

- Aldavert, Pere (1870): «Lo esperit catalá y la llengua catalana», *La Gramalla* 1, 12 (30 juliol), 1.
- (2010): *Records*, edició a cura de Carola Duran, Lleida: Punctum.
- Anònim (1980): *La cuynera catalana*, edició facsímil, Barcelona: Altafulla.
- Argenter, Joan A. (2018): «Pompeu Fabra, artífex del català literari modern», *El País*, 19 febrer.
- Arús, Rossend (2019): *Teatre complet I. 1865–1873*, edició i estudi de Magí Sunyer, Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili / Edicions de la Universitat de Barcelona / Biblioteca Pública Arús – Ajuntament de Barcelona.
- Balibar, Renée (1985): *L'institution du français. Essai sur le colinguisme des Carolingiens à la République*, París: PUF.
- Bellés, Eloi (2020): «Política e ideología en la obra lingüística del menorquín Jaime Ferrer y Parpal», in: Alonso Pascua, Borja / Escudero Paniagua, Francisco / Villanueva García, Carlos / Quijada Van Den Berghe, Carmen / Gómez Asencio, José J. (ed.): *Lazos entre lingüística e ideología desde un enfoque historiográfico (ss. XVI–XX)*, Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca, 131–145.
- (2023): «Tres gramàtiques per a tres moments de la història de la llengua del vuit-cents», *Zeitschrift für Katalanistik* 36, 33–61.

- Beser, Sergi (1972): *Leopoldo Alas: Teoría y crítica de la novela española*, Barcelona: Laia.
- Bofarull, Antoni de (1864): *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*, Barcelona: Libreria El Plus Ultra. Reproduït in Bofarull (1987), 73–145.
- (1987): *Escrits lingüístics*, edició a cura de Jordi Ginebra, Barcelona: Altafulla.
- Canadell, Roger (2020): «Els estudis de premsa i literatura», in: Canadell, Roger (ed.): *Premsa i literatura en el Vuit-cents. Vuit estudis*, Lleida: Punctum, 7–13.
- Casacuberta, Margarida (2005): «Els valors de la Renaixença: sobre Barcelona, l'orgull burgès i el treball dels catalans», *Barcelona Quaderns d'Història* 12, 53–79.
- Cassany, Enric (1992): *El costumisme en la prosa catalana del segle XIX*, Barcelona: Curial.
- (1997): «La influència del sàinet en la prosa costumista del segle XIX», in: Carbó, Ferran / Rosselló, Ramon X. / Sirera, Josep Lluís (ed.), *Escalante i el teatre del segle XIX (precedents i pervivència)*, València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 37–56.
- / Domingo, Josep M. (ed.) (2018): *Literatura contemporània (I). El Vuit-cents*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Editorial Barcino / Ajuntament de Barcelona.
- Collell, Antoni (1842): *Compendi historich de la vida del príncep dels pagesos, Sant Isidro Llaurador*, Barcelona: Estampa de Valentí Torras.
- Congost, Rosa (2008): «Un manual de notaria per a principiants escrit pel notari de Sant Feliu de Guíxols, Marià Josep Sala (1834)», *Estudis d'Història Agrària* 21, 153–187.
- Cortés, Francesc (2011): «Les músiques dels Jocs Florals del 1859», in Domingo (ed.), 101–128.
- Domingo, Josep M. (2009a): «El Jocs Florals de Barcelona el 1859», *Serra d'Or* 591 (març), 23–25.
- (2009b): «Renaixença: el mot i la idea», *Anuari Verdaguer* 17, 215–234.
- (2009c): «L'època del romanticisme», in: Cassany, Enric (ed.): *Panorama crític de la literatura catalana IV. Segle XIX*, Barcelona: Vicens Vives, 9–61.

- (2009*d*): «Pròleg» a Domingo (ed.), VII–XI.
- (2011): «Barcelona i els Jocs Florals, 1859. Literatura, modernització urbana i representació col·lectiva», in Domingo (ed.), 39–76.
- (2013): «Sobre la Renaixença», *L'Avenç* 390 (maig), 26–35.
- (2018): «Renaixença i literatura catalana, 1859–1893», in: Cassany, Enric / Domingo, Josep M. (ed.), 153–198.
- (ed.) (2009): *Jocs Florals de Barcelona en 1859. Edició facsímil, documents i testimonis*, Lleida: Punctum.
- (ed.) (2011): *Barcelona i els Jocs Florals, 1859. Modernització i romanticisme*, Barcelona: Museu d'Història de Barcelona.
- Duran, Carola (ed.) (2016): *Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales, 1865–1898*, Lleida: Punctum.
- Even-Zohar, Itamar (1999): «La literatura como bienes y como herramientas», in: Villanueva, Darío / Monegal, Antonio / Bou, Enric (ed.): *Sin fronteras: ensayos de literatura comparada en homenaje a Claudio Guillén*, Madrid: Castalia, 27–36.
- Ferrando, Antoni (2000): «Fabra i el País Valencià», in: Argenter, Joan A. (ed.): *Simposi Pompeu Fabra*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 121–157.
- / Nicolás, Miquel (2011): *Història de la llengua catalana*, Barcelona: UOC.
- Freixes, Andreu (2009): «La recuperació vuitcentista de la idea dels Jocs Florals de Barcelona», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes LVIII* [= *Miscel·lània Joaquim Molas*; 3], 115–164.
- (2011): «La gènesi dels Jocs Florals», in Domingo (ed.), 13–37.
- (2014): *Els Jocs Florals de Barcelona (1859–2009). Un passeig per la història*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament.
- Fuster, Joan (1971): *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: Curial [edició citada: 6a, 1982].
- Ginebra, Jordi (2000): «Actitud lingüística de Josep Yxart, Joan Sardà i Narcís Oller», in: Domingo, Josep M. (ed.): *Actes del Col·loqui Josep Yxart i el Seu Temps*, Tarragona: Diputació de Tarragona, 79–97. Reproduït [edició citada] in Ginebra (2010), 69–90.
- (2003): «La Renaixença des del punt de vista de la història social de la llengua», in: *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, vol. I, 513–534. Reproduït in Ginebra (2010), 31–51.

- (2010): *Llengua, nació i modernitat. Projectes i conflictes en la Catalunya dels segles XIX i XX*, Valls: Cossetània.
- Kailuweit, Rolf (2003): «Cap a la Renaixença. Els canvis en l'arquitectura i en les actituds lingüístiques al segon terç del segle XIX», in: Zimmermann, Marie-Claire / Charlon, Anne (ed.): *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de París IV-Sorbonne, 4-10 de setembre de 2000*, vol. III, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 459–484.
- Lanes-Marsall, Julien (2008): «Periodisme satíric en català del que ara's parla: els almanacs humorístic de la "Librería Española" d'Innocenci López i Bernagossi com a exemple», *Catalonia* 1, 1–18.
- / Ortega, Marie-Linda (2013): «"Setmanaris en català que ara's parla" en los años 1860: nuevos espacios de popularización del catalanismo cultural», in: Gabriel Sirvent, Pere / Pomés i Vives, Jordi / Fernández Gómez, Francisco (ed.): *España «Res publica». Nacionalización española e identidades en conflicto (siglos XIX y XX)*, Granada: Comares, 113–134.
- Llorente, Teodor (1879): «Discurs llegit per D. Teodor Llorente, president de la societat valenciana "Lo Rat-Penat" al inaugurar los treballs del present any», *La Renaixença* IX, II, 11 (15 de setembre), 489–495.
- Lo Mestre (1867): «Literatura catalana», *Lo Noy de la Mare* II, 32 (13 gener), 1–2.
- Marfany, Joan-Lluís (1992): «Renaixença, la», in: Mestre, Jesús (ed.): *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 908.
- (2003): «En pro d'una revisió radical de la Renaixença», in: *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, vol. II, 635–656.
- (2017): *Nacionalisme espanyol i catalanitat. Cap a una revisió de la Renaixença*, Barcelona: Edicions 62.
- Martínez-Gil, Víctor (1997): «Correctors i escriptors en la literatura catalana: el concepte de coautoria lingüística», *Llengua & Literatura* 8, 189–218.
- (1999): «L'evolució textual de *L'Escanyapobres*», in: Sunyer, Magí (ed.): *Actes del Col·loqui Narcís Oller. Valls, 28, 29 i 30 de novembre de 1996*, Valls: Cossetània, 277–286.
- Massot i Muntaner, Josep (1988): «Tomàs Forteza i la polèmica dels plurals en -es», in: *Miscel·lània Joan Gili*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 361–374. Reproduït in Massot i Muntaner (1993), 28–37.

- (1993): *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Miracle, Josep (1960): *La restauració dels Jocs Florals*, Barcelona: Aymà.
- Morell, Carme (1995): *El teatre de Serafí Pitarra: entre el mite i la realitat (1860–1875)*, Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Murgades, Josep (2013): «Fabra, el naturalisme previ a l'arbitrarietat», in: Domingo, Josep M. / Llovera, Anna (ed.): *De realisme. Aproximacions i testimonis*, Lleida: Punctum, 105–117. Reproduït in Murgades (2018), 33–47.
- (2018): *Escrits sobre Fabra*, Lleida: Pagès Editors.
- Oller, Narcís (2014): *Memòries. Història de mos llibres i relacions literàries*, pròleg d'Enric Cassany, Valls: Cossetània.
- Panyella i Ferreres, Ramon (2006): «L'escriptor catalanista de la Renaixença: Francesc P. Briz, el model més pur», in: Panyella, Ramon / Marrugat, Jordi (ed.): *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*, Barcelona: L'Avenç, 62–88.
- (2013): *Francesc Pelai Briz: entre la literatura i l'activisme patriòtic*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pinyol i Torrents, Ramon (2011): «Literatura, ideologia i política. A través de la història dels Jocs Florals», in Domingo (ed.), 77–100.
- / Bassó, Jacint (1997): «La polèmica dels plurals en *-es* en els Jocs Florals de 1875. Vuit textos satírics anònims i un text inèdit coetani de Verdaguer», *Llengua & Literatura* 8, 401–435.
- Pla i Arxé, Ramon (1975): «“L'Avenç” (1881–1915): la modernització de la Renaixença», *Els Marges* 4 (maig), 23–38.
- Pujol, Enric (2009): «Història de Catalunya. Antoni Aulèstia i Pijoan», in: Simon, Antoni (ed.): *Tendències de la historiografia catalana*, València: Universitat de València, 392–394.
- Ramon i Vidales, Jaume (1870): «Catalanistas á mitxas», *La Gramalla* 1, 18 (10 setembre), 1. Reproduït in Tomàs (1992), 38–39.
- Roca, Rafael (2011): *El valencianisme de la Renaixença*, Alzira: Bromera.
- Rodríguez Marín, Rafael (1988): «El lenguaje como elemento caracterizador en la novela de la Restauración», in: Lisorgues, Yvan (ed.): *Realismo y naturalismo en España en la segunda mitad del siglo XIX*, Barcelona: Anthropos, 98–117.

- Rossich, Albert (2006): «Els dos registres lingüístics de la poesia de Verdaguer», *Annari Verdaguer* 14, 111–129.
- (2019): «Perspectiva de la Renaixença (1859–1877)», in: Comas Closas, Francesc / Rodó Rodà, Jordi / Puig i Oliver, Jaume de (ed.): *125 anys de les Bases de Manresa (1892–2017)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 111–158.
- Rovira i Virgili, Antoni (1924): «La prosa catalana», *La Publicitat* XLVI, 15694 (16 abril), 1.
- (1925): «L'idioma format», *La Publicitat* XLVII, 16007 (9 juliol), 1.
- (1999): *Siluetes de catalans*, edició de Montserrat Corretger, Barcelona: Proa.
- Sanchis Mollà, Hèctor (2015): «*Los balls sense vel* (1858): descripció lingüística d'un text religiós del s. XIX», *Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 20, 41–58.
- Sardà, Joan (1870): «Observacions sobre la moderna restauració lliteraria de Catalunya», *La Gramalla*, I, 2 (21 maig), 1; 3 (28 maig), 1. Reproduït [edició citada] in Tomàs (ed.) (1992), 9–13.
- (1879): «*Lo Reliquiari*, per Francesc Matheu», *La Renaixensa* IX, I, 2 (31 gener), 44–46.
- (1889): «La literatura catalana en 1888», *La España Moderna* I, 1 (gener), 133–149.
- Segarra, Mila (1985): *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona: Empúries.
- Solà, Joan (1980): «El català que ara es parla», *L'Avenç* 27 (maig), 47–54.
- Sunyer, Magí (2012): «Una reflexió sobre el primer antinormisme», in: Pradilla, Miquel Àngel (ed.): *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 169–176.
- Thiesse, Anne-Marie (1999): *La création des identités nationales. Europe, XVIIIe–XXe siècle*, París: Seuil.
- Tomàs, Margalida (1977): «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859–1875», *Randa* 5, 136–169; 6, 118–151.
- (1992): «La Jove Catalunya: entre la literatura i la política», pròleg in Tomàs (ed.), V–XLIV.
- (2009a): *L'obra literària i crítica d'Antoni Aulèstia i Pijoan*, Reus: Associació d'Estudis Reusencs.

- (2009b): «La construcció del model lingüístic de Marià Aguiló», *Annari Verdaquer* 17, 457–478.
- (ed.) (1992): *La Jove Catalunya. Antologia*, Barcelona: Edicions de la Magrana / Diputació de Barcelona.
- Turull i Crexells, Isabel (2014): «Maragall en les consideracions lingüístiques de Carles Ribà», *Haidé* 3, 153–162.
- (2018): *Carles Ribà i la llengua literària durant el franquisme. Exercicis de simplicitat*, Venècia: Edizioni Ca'Foscari.
- W. (1879): «*Clarís*, drama en 3 actes y en vers original de D. CONRAT ROURE», *La Renaixença* IX, II, 11 (15 desembre), 531–532.
- Yxart, Josep (1886): *El año pasado. Letras y artes en Barcelona*, Barcelona: Establecimiento Tipográfico-Editorial Daniel Cortezo y Cia. Reproduït [edició citada] in: Yxart, Josep (1995), 99–289.
- (1888): «Poesías de Ángel Guimerá», in: Yxart, Josep: *El año pasado. Letras y artes en Barcelona*, Barcelona: Librería Española de López, 213–282. Reproduït [edició citada] in Yxart (1995), 593–638.
- (1890): «Lluytas de la vida. – L'hereu Noradell. Estudi de familia catalana per Carles Bosch de la Trinxeria», in: Yxart, Josep: *El año pasado. Letras y artes en Barcelona*, Barcelona: Librería Española de López, 72–85. Reproduït, amb el títol «*L'hereu Noradell*, de Carles Bosch de la Trinxeria», in Yxart (1991), 92–102.
- (1991): *Novel·listes i narradors*, edició a cura d'Enric Cassany, Barcelona: Curial.
- (1995): *Obra completa*, edició a cura de Rosa Cabré, vol. I, Barcelona: Proa / Ajuntament de Tarragona.

■ Jordi Ginebra, Universitat Rovira i Virgili, Departament de Filologia Catalana, Avinguda Catalunya, 35, E-43002 Tarragona, <jordi.ginebra@urv.cat>, ORCID: 0000-0002-8426-6548.

Tres gramàtiques per a tres moments de la història de la llengua del vuit-cents

Eloi Bellés (Madrid)

Summary: This paper proposes to divide the sociolinguistic history of the Catalan language in the 19th century into three periods: a first period that would still be characterized by the linguistic ideologies of the Ancien Régime; a second period in which the ideology of the Renaixença, of regionalist Catalanism, would predominate; and a third period in which Catalanism, already consolidated, would promote a recovery of all sociolinguistic spheres for Catalan.

To illustrate the ideologies of each of these three periods, a representative grammar is analysed ideologically: Josep Pau Ballot for the first, Antoni de Bofarull for the second and Pompeu Fabra for the third.

Keywords: history of Catalan, historical sociolinguistics, Renaixença, 19th century, Josep Pau Ballot, Antoni de Bofarull, Pompeu Fabra ■

Received: 14-09-2021 · Accepted: 12-11-2021

■ 1 Introducció¹

Els darrers anys l'anàlisi de gramàtiques i diccionaris s'ha mostrat com un mètode interessant i productiu per a l'estudi de les ideologies lingüístiques, tant perquè són un reflex de la ideologia lingüística imperant en el seu context com, sobretot, perquè també són creadors de discurs ideològic (Zamorano Aguilar, 2019). En el cas del català, concretament, aquest estudi és especialment útil per resseguir la relació entre el català i el castellà en les representacions socials i en la vida pública i formal. Sens dubte, un dels elements importants d'aquesta anàlisi és el model de llengua que proposa cada obra, el qual a més a més està estretament vinculat amb la funció social, i simbòlica, que es reservava per a la llengua, en la mesura en què

1 Aquest treball forma part del projecte “Variació i canvi lingüístic en català: anàlisi i comparació des de les perspectives geolingüística i lexicogràfica dialectal” (PGC2018-095077-B-C43), finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació d'Espanya integrat dins del Grup d'Estudi de la Variació (2021 SGR 01084).

generalment al segle XIX les gramàtiques actuen també d'elements legitimadors d'aquestes ideologies (San Vicente / Garriga / Lombardini, 2011: 12). Aquests elements ideològics es poden resseguir tant en els paratextos de les obres (Benavent Llinares, 2021) com en la pròpia llengua emprada i el model lingüístic que se segueix (San Vicente / Garriga / Lombardini, 2011: 14–15).

Aquest treball proposa de dividir la història social del català del segle XIX en tres períodes (§ 2) i analitzar-ne les ideologies lingüístiques a partir de tres gramàtiques representatives de cada un d'aquests períodes. Les ideologies lingüístiques hi són enteses com a “sistemas de ideas que articulan nociones del lenguaje, las lenguas, el habla y/o la comunicación con formaciones culturales, políticas y/o sociales específicas” (Del Valle, 2007: 19–20).

Concretament s'analitzen les ideologies de la *Gramàtica i apologia de la llengua catalana* de Josep Pau Ballot (1815), dels *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*, d'Antoni de Bofarull (1864), i de la *Gramàtica de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (1912). Es considera que cadascuna d'aquestes tres obres és un bon representat del moment històric de què fa part, com es justifica en els epígrafs corresponents.

A l'apartat següent es repassen algunes propostes de periodització de la història social de la llengua catalana, tot fent èmfasi en el vuit-cents, i finalment es proposa de dividir aquesta centúria en tres subetapes amb unes característiques prou diferents. A continuació, i en cada un dels epígrafs successius, se n'expliquen les característiques i la ideologia lingüística dominant a partir de l'anàlisi dels paratextos i la metallengua de les tres gramàtiques suara esmentades.

■ 2 Una qüestió no del tot resolta: la periodització de la història social de la llengua catalana

Un dels aspectes més debatuts de la història social de la llengua catalana és la periodització, especialment de l'època contemporània. No hi ha gaires dubtes a considerar el “naixement” del català a l'alta edat mitjana, a fixar-ne l'aparició escrita al tombant del segle XII o a considerar que el període que va dels segles XIII a XV és, tot ell, un període d'expansió territorial, cultural i social. I així és com ho tracten els manuals universitaris d'història de la llengua (vg., per exemple, Nadal & Prats (1982), Ferrando & Nicolás (2011), Montoya (2018)). El consens és encara força general entorn de l'edat moderna. Si bé el terme *decadència* ja s'ha desterrat –feliçment– dels

manuals universitaris, hom coincideix a considerar els segles XVI, XVII i XVIII uns segles de “replegament” (en terminologia de Montoya (2018)) o de “dependència” (en terminologia de Ferrando & Nicolás (2011)), per posar-ne només dos exemples.²

La qüestió que encara resta oberta és com considerar l’evolució socio-lingüística del català a partir del vuit-cents: queda encara pendent ponderar la relació real d’usos lingüístics i àmbits d’ús del català i del castellà a partir del vuit-cents i fins a l’actualitat. Només cal recordar, perquè és pertinent per al que s’exposa més endavant, que la Renaixença, o almenys la Renaixença en l’àmbit lingüístic-literari, no era un exercici de recuperació lingüística global, sinó un programa de recuperació de la literatura culta en català, feta justament per un dels sectors més castellanitzats del país (Ros-sich, 2019: 147–149). Això no obstant, o justament per això, no és d’estranyar que alguns dels fruits paral·lels a l’objecte primitiu de la Renaixença –la literatura culta– s’expressin en castellà. Així, alguns productes historiogràfics o, com en el cas que ens ocupa, gramaticals, són en castellà ben naturalment, sense que això suposi cap contradicció –ni aparent ni en el fons– per als homes de la Renaixença.

Precisament per això és molt suggeridor, i alhora molt gràfic, explicar aquest període de la història de la llengua a partir de la idea d’una suposada paradoxa, un plantejament que han desenvolupat, més o menys explícitament, autors com Murgades (1996), Anguera (1997), Ginebra (2009) o Bernat (2014a, 2014b, 2016). Murgades, des d’un punt de vista més sociològic, planteja la Renaixença com un procés gratificador per justificar, precisament, l’abandonament de la llengua pròpia en els àmbits ordinaris de la vida civil. Recuperant la llengua per a l’alta literatura, doncs, es compensaria la progressiva substitució del català pel castellà en els àmbits més prosaics de la vida. En un sentit semblant, Anguera (1997: 183–184) apuntava en aquesta mateixa direcció i, si bé no parlava de paradoxa, sí que ho feia Ginebra (2009: 44–47) quan reprenia un exemple d’Anguera, que va batejar “La paradoxa del rector de Siurana”. És prou coneguda: el rector del petit poble de Siurana de Prades, en rebre l’ordre de redactar els llibres sacramentals en castellà, feia la reflexió següent:

és ben curiós que quan los senyors lletrats y hòmens sabis de las ciutats retornan lo cultiu de la llengua catalana que cada dia té y manifestan major apreci en la poètica, això

2 Després de l’acceptació d’aquest treball, va aparèixer publicat un article de Montoya (2021) en què s’ocupava novament d’aquesta qüestió. No l’he pogut incorporar al meu treball, però vull deixar-ne constància.

com en los llibres de devoció, ara lo Govern nos obliga ab esta medida y manament (*apud* Ginebra, 2009: 45; també a Anguera, 1997: 184).

En el fons, el que el benemèrit rector siuranenc constatava era que, mentre que el català guanyava àmbits d'ús simbòlics i en perdia de funcionals, el castellà es feia fort en la majoria d'àmbits funcionals formals; si no en tots els casos de la vida pràctica, sí en les representacions dels intel·lectuals del vuit-cents.

Finalment, també desenvolupa la idea de paradoxa Bernat en un tríptic sobre la periodització de la història social de la llengua catalana (Bernat, 2014a, 2014b, 2016, esp. Bernat, 2014b). En centrar-se en el vuit-cents, Bernat presenta la història de la llengua com una història feta, substancialment, d'avanços i retrocessos d'àmbits d'ús. Una proposta, doncs, lleugerament diferent de la línia seguida per Murgades, Anguera i Ginebra.

La idea de la paradoxa, en qualsevol cas, ajuda a acostar-se a la complexitat de la història sociolingüística del català a partir del vuit-cents –almenys de l'àmbit circumscribit al Principat–, en tant que permet entendre-la, també, com una història no lineal. Encara caldria dividir la història contemporània del català en dos períodes, un primer període que abastés des de la Guerra del Francès fins al triomf del projecte noucentista, i un altre que partís d'allà. I d'aquella primera part, que correspon a grans trets amb el segle XIX, el més encertat seria subdividir-la en tres moments sociolingüístics prou diferenciats, amb característiques diferents i, sovint, coincidents parcialment en el temps.

- 1) Els darrers epígons de l'Antic Règim, que lingüísticament es caracteritzen per mantenir uns usos anteriors a la diglòssia pròpia de la modernitat, és a dir, per assumir de manera natural que el català té tot d'àmbits d'ús que li són propis. Alguns d'aquests testimonis han estat revisats, per la historiografia posterior, com a prerenaixentistes (Rossich, 2019). Algunes expressions posteriors, com les gatades de Pitarra, potser podrien considerar-se continuadores d'aquest plantejament que, tanmateix, s'esllangueix cap a la dècada de 1850.
- 2) Els usos lingüístics del que se'n pot dir la Renaixença, entesa com a moviment. Cronològicament cal situar-los entre la dècada de 1860 i la dècada de 1880. En el si de la Renaixença, mentre que es vindica la literatura culta en català, es consoliden els usos formals en castellà per a tots els altres àmbits. Durant aquest període neix, tanmateix, el catalanisme, que a poc a poc esdevindrà una opció política vàlida i que capi-

tanejarà les primeres reivindicacions polítiques per al català a partir de la dècada de 1880 (Anguera, 1997: 229–269).

- 3) La consolidació del catalanisme –ara ja, polític– com una alternativa vista com a vàlida als problemes endèmics de l'estat espanyol. Des d'un punt de vista lingüístic es caracteritza per una major ambició tant pel que fa als usos socials reservats al català, com al procés de normativització. Es podria considerar que aquesta etapa acaba amb la institucionalització de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, moment en el qual començaria la segona etapa de la història contemporània del català.

Les ideologies dominants pel que fa a la llengua en aquests tres moments són ben diferents. Les tres gramàtiques analitzades en aquest treball són certament representatives de la ideologia de cada un d'aquests moments.

■ 3 La *Gramàtica i apologia de la llengua catalana* de Josep Pau Ballot: una llengua per al passat

Les condicions que van propiciar la redacció d'aquesta obra sempre han tingut un punt d'opacitat, encara que ja fa molts anys Joan Solà (1977: 254–263) va aclarir molt bé l'existència de dues versions i llurs datacions: una primera impressió el 1813 com a *Gramàtica de la llengua catalana*, i una segona impressió de cap a 1815, pràcticament igual que la primera però amb una dedicatòria bilingüe a la Junta de Comerç de Barcelona i el títol canviat –ara, *Gramàtica i apologia de la llengua catalana*; i una segona edició d'aquesta segona impressió, de datació imprecisa.

La *Gramàtica* de Josep Pau Ballot (1747–1821) és coneguda, no cal dir-ho, per haver estat la primera gramàtica catalana que va passar per impremta, i per la importància que tingué en la història lingüística del català. L'obra és més interessant pel valor historiogràfic que no pas pel valor estrictament lingüístic. De fet, ja Mila Segarra (1987: 41) va dir que el valor lingüístic de la gramàtica de Ballot era, més aviat, nul, encara que el seu model de llengua es projectés amb força al llarg de tot el vuit-cents perquè el seguiren de ben a prop el diccionari de Pere Labèrnia (1839–1840, 2a ed. 1864–1865), la gramàtica de Pau Estorch (1857) i, sobretot, els treballs d'Antoni de Bofarull (1864, 1867) i d'Adolf Blanch (1867, 1884) (Segarra, 1985: 135–148; 1987, 45–47). És per aquest motiu que nasqué la idea, repetida des dels estudis de Rubió, que Ballot és la primera pedra de l'edifici de la Renaixença.

La *Gramàtica* potser és la primera pedra de l'edifici de la Renaixença –més aviat, del que la historiografia posterior en va dir “Renaixença” (vg. Marfany, 2018; Rossich, 2019)–, però d'una manera accidental: més pels seus seguidors que per ella mateixa. Molts estudiosos han apuntat a bastament que, fet i fet, Ballot és un home del Set-cents (Segarra, 1987; Feliu et al., 1992; Rico / Solà, 1995) i, per tant, de l'Antic Règim. No comparteixo la discrepància de Joan-Lluís Marfany (2017: 546–547), que ubica Ballot –i el *Diccionari* d'Esteve, Belvitges i Juglà– a l'òrbita d'un incipient nacionalisme espanyol. O no, almenys, d'un nacionalisme liberal i modern tal com s'entén ara mateix. La mentalitat *ancien régime* de Ballot es fa ben palesa en dos punts de la seva gramàtica que són especialment interessants: en l'ús social que preveu per al català, i en el model de llengua que proposa, que al seu torn pot incloure els textos literaris que pren de models de “bona llengua”.

■ 3.1 Una gramàtica per a majordoms i masovers

La *Gramàtica* de Ballot es divideix en quatre parts. El pròleg i l'apologia pròpiament dita, molt deutora dels models d'apologies setcentistes (Feliu et al., 1992); la gramàtica, una conclusió –en la qual s'inclou una mostra literària– i una endreça als “Amats compatriotes”, en la qual es reafirmen alguns dels elements més apologetics i s'explica la gènesi de l'obra. A part, és clar, de la famosa dedicatòria a la Junta de Comerç, que és qui finalment va sufragar l'obra (Solà, 1977).

Ballot basa la seva llengua en el model curialesc i administratiu de l'edat moderna (Segarra, 1985: 136). Ell mateix, que no parla de decadència i, segurament, ni la concep –i per tant no pot ser, de cap manera, encasellat en cap Renaixença–, assegura que li “ha estat precis acudir á la época, en que florí mes dita llengua”, època que segons Ballot “és sens dubte la dels escrits de 1600, fins als de las últimas corts celebradas en 1702” (Ballot, 1815: 269). Una reivindicació ben clara d'un model de llenguatge administratiu que li era recent i, per tant, present: Ballot era nascut el 1747 i, tot i que per a ell i la seva generació una certa “cultura” ja fos essencialment castellana, prou que quedava encara un món en què el català era la llengua única: a la notaria, als llibres de comptabilitats, etc. (Marfany, 2002; Ginebra, 2009: 11–29). Una reivindicació, fet i fet, de l'Antic Règim, d'un període previ a la consciència de “renéixer”, i doncs, de venir d'un període fosc –com intentaràn justificar, en canvi, les homes de la Renaixença. Per al món de Ballot, doncs, el català era encara “possible i, «a vegades», més o

menys necessari”. Les paraules són d’August Rafanell (1999: 119), però les de Ballot bastarien. Són ben coneguts els mots del pròleg en què afirma:

¿Qui será de nosaltres, que no se veja en la precisió de haber de escriuer á vegadas en cathalá? Los senyors á sos majordoms, los amos á sos masovers, las senyoras á sa familia, las monjas á sos parents, los marits á sas mullers, y enfi tots los naturals se veuhen a vegadas en la necessitat de haver de escriuer alguna carta ó bitllet en catalá. (Ballot, 1815: XIII–XIV)

Potser hi ha qui en aquestes paraules vol veure-hi una subordinació a la llengua castellana, però caldria llegir-hi, més aviat, una de les últimes manifestacions del sistema sociolingüístic de l’antic règim. El castellà, com a llengua àulica, estava reservada a uns sectors concrets de la societat. Potser per a la noblesa, per a la clerecia, per als negocis. Potser, fins i tot, per a l’altíssima literatura –que tenia la cort de mecenes. En suma, com ja havia dit a finals del XVIII Ignasi Ferreres “és la llengua castellana nostra llengua de cort, i per açò abandonam la catalana” (Ferreres, *apud* Feliu et al., 1992: 157). Però l’abandonaven a poc a poc, i no en tots els àmbits. En aquest sentit és notable l’exemple que Rafanell (1999) treu a col·lació amb el pròleg de Ballot. Es tracta d’un *Estil de escriuer cartas y respondrer a ellas* del primer vuit-cents que demostra que la correspondència no només podia ser en català, sinó que fornir-ne models era un nínxol de mercat, potser petit, però possible (Rafanell 1999, 120). I de fet Marfany (2002) ja ha demostrat que és cap a 1840 quan s’abandona, definitivament, la llengua catalana per als afers personals i privats.

Ballot s’inscriu encara en aquest món antic, que és un món diglòssic, sens dubte; és un món en què el castellà i el català no compartien àmbits d’ús, però tampoc competien per ocupar la major part d’àmbits de l’altra llengua: n’hi havia uns –els alts, els simbòlics– reservats a la llengua de la cort i de l’estat, és a dir, al castellà, i uns altres –els baixos, generalment, els no-simbòlics– reservats encara a la llengua secular del país, és a dir, al català. I de fet, aquest equilibri (im)perfecte es podria haver mantingut més o menys inestablement però perpètua si el liberalisme no ho hagués trastocat tot. Però Ballot no forma part, encara, d’aquest món.

En efecte, Ballot és un home de l’antic règim per a qui el català no només encara és possible, sinó que és necessari, i de fet per a qui el català és present i viu, per a qui la tradició encara no s’ha trencat. Ja s’ha vist que, per a Ballot, el model de llengua vàlid era el model cancelleresc del set-cents.

Al final de la gramàtica Ballot inclou una selecció de textos literaris que serveixen per demostrar “quan entera y perfeta es la llengua catalana en todas las partes, las terminaciones varias y agradables, la ortografía regular y la prosodia constant” (Ballot, 1815: 215), és a dir, per reafirmar-se en tots els tòpics presents a les apologies setcentistes (Feliu et al. 1992, 9–37); servia, també, per demostrar que la llengua catalana era apta per a tots els usos: la llengua catalana “es afectuosa pera lo patetich, grave pera lo serio” (Ballot, 1815: 215).

Els textos literaris són exemples i models del tipus de llengua que Ballot codifica i defensa. I rebutja, explícitament, els antimodels: “*Deixo per antigas las poesías de Ausias March tan celebradas, y me contentaré en dar una petita mostra de algunas del estil corrent*” (Ballot, 1815: 215; el subratllat és meu). Quins són, doncs, els models de Ballot? Essencialment, quatre escriptors, tots del sis-cents i del set-cents, tots d’estil divers: el Rector de Vallfogona, Fra Agustí Eura, Ignasi Ferreres i Josep Romaguera.

Recapitulant, Josep Pau Ballot descriu, i prescriu, un model de llengua que *encara* era possible. Al seu món el català *encara* forma part de la tradició i no hi ha hagut cap trencament: el seu model de llengua és el model cancelleresc del sis-cents, el seu model literari és el model de la poesia barroca del sis-cents i el set-cents. Ballot era un home de l’antic règim, però la seva concepció del món estava a punt d’esfondrar-se, i amb ella la possibilitat que el català *encara* fos una llengua possible. Però si el món de l’Antic Règim es va esfondrar, la *Gramàtica* i el model lingüístic de Ballot van sobreviure perquè, com s’ha dit, va ser el model dels lexicògrafs i gramàtics de la Renaixença. El més destacat, Antoni de Bofarull.

■ 4 Els *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana* d’Antoni de Bofarull: una llengua per al present

Antoni de Bofarull (1821–1892) és, sens dubte, una de les persones clau per entendre la Renaixença. Bofarull és un dels primers seguidors de Rubió i Ors, convençut de les virtuts de la poesia en llengua catalana, historiador, agitador cultural, reimpulsor dels Jocs Florals, secretari del primer consistori, poeta, narrador i gramàtic.³ La preocupació de Bofarull pels aspectes lingüístics i filològics fou sostinguda en el temps, i es podria dir que es concreta en tres grans fites. En primer lloc, el parlament d’entrada a la Reial

3 Biografia i informació general sobre Bofarull a Ginebra (1988; 1996; 2006: 13–59; 2009: 53–67).

Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, el famós discurs *La lengua catalana considerada historicamente* (1854). En segon lloc, el neguit per trobar una solució unitària a l'ortografia catalana, que els Jocs Florals no havien fet aparèixer “espontàniament”, el dugué a participar en diverses comissions d'ortografia, on defensà amb vehemència (i sense gaire èxit) els seus postulats (Segarra, 1985: 149–159). En tercer lloc, és l'autor de dues gramàtiques altament influents al XIX: els *Estudios, sistema gramatical y crestomatia de la lengua catalana* (1864) i, amb Adolf Blanc, la *Gramática catalana* de 1867 –que recull bona part de la doctrina gramatical del primer tractat, i que tingué menys ressò que aquella (Ginebra, 1988: 182–183).

La gramàtica és, doncs, només una part dels *Estudios*, que inclouen també, com el seu nom indica, “estudis” previs sobre la història i l'estat de la llengua i, al final, una *crestomatia* de la llengua, una selecció de textos, parcial però que abasta tota la història escrita de la llengua catalana.

■ 4.1 Els *Estudios*: una proposta d'història de la llengua

La primera part de l'obra de Bofarull és un breu tractat d'encara no 70 pàgines d'història de la llengua catalana, la qual divideix en tres períodes: del segle XIII al segle XV, del XV al XVIII, i el que duien viscut de XIX.

En el primer període descriu la formació de les llengües romàniques, l'escissió del bloc occitanocatalà en dues llengües, consolidada com a llengua pròpia la catalana gràcies a la potència política i econòmica que fou la Corona d'Aragó. En repassa els autors principals, i encimbella Ausiàs March i la poesia del segle XV com a màxims exponents d'un procés d'ascens que, tanmateix, es frena a finals del quatre-cents.

La segona part dels *Estudios* abasta de finals del segle XV fins a les primeries del XVIII. Divideix la història de la llengua en dos eixos: (1) la progressiva castellanització de la cort, a partir de la unió dels Reis Catòlics, i la consegüent pèrdua de poder polític i econòmic de Barcelona –fet que no va alterar, tanmateix, els hàbits rutinaris de l'administració i (2) la davallada de la producció literària. Val la pena fer algunes observacions interessants a cada un d'aquests punts.

Pel que fa al primer punt, Bofarull n'observa dues conseqüències directes, l'alineació lingüística de la noblesa catalana: “el catalan en la corte habia de hablar una lengua para él extranjera” (Bofarull, 1864: 23). La castellanització de la cort i la fragmentació política no són un problema perquè l'administració continuï funcionant, de rutina, en català. Tanmateix, sí que implicaren una fragmentació dialectal, i efectivament per a Bofarull és

a partir del XVI que es produeixen els grans canvis en el català: el valencià s'apitxa, el mallorquí pren l'ús de l'article salat i de formes *col·loquials* fins aleshores, i el català es fragmenta, també, en diversos dialectes. És interessant de veure com, seguint la tradició culta catalana, considera els parlars occidentals i meridionals superiors als parlars orientals, que tan encimbellarà *L'Avenç* i Pompeu Fabra i que, en fi, esdevindran la base de l'estàndard modern:

Se iría formando esta marcada diferencia de acento y de modismos que todavía se nota, al comparar el habla pulida y graciosa de los ribereños del Ebro, comarca del Priorat y toda la parte N. E. de Cataluña, con la pronunciación vulgar de Tarragona, con el acento vascongado del Ampurdán, y con la manera excesivamente vulgar y trastornada que constituía lo que hace pocos años se llamaba lenguaje de Barcelona, manera que ha ido transformándose con el aumento de población de esta ciudad, y que ahora ha quedado reducida a determinadas familias, y sobre todo a la clase baja del pueblo, que es la que conserva mayor número de aquellas voces antes transformadas y ahora restauradas, y que pronuncia con más fuerza la *x* catalana, señal característica del lenguaje barcelonés. (Bofarull, 1864: 24–25)

I encara afegeix alguns exemples de com és aquest llenguatge barcelonès vulgar:

Llenga por *llengua*, *ayga* por *aygua*, *atru* per *altre*, *dejorn* por *aviat*, *xicot* como expresión familiar y de franqueza, *cullir* por *plegar*, *xich* por *petit*, *cossa* por *puntada de peu*, *llensa* por *llansa* (del verbo *llansar*), *es d'hora* por *es aviat*, etc. (Bofarull, 1864: 25, n.1)

Quant al segon punt, Bofarull distingeix clarament entre dos fenòmens. D'una banda, lloa Pere Serafí, Joan Pujol i Francesc Fontanella –continuator de March el primer, cantant de les gestes èpiques el segon, imitador del Barroc castellà el tercer– i es lamenta de llur poca difusió. De l'altra, en canvi, retreu l'èxit de les poesies burlesques i satíriques, baixes, en fi, del Rector de Vallfogona. De fet, es lamenta que els primers no es difonguessin, ja que haurien estat uns bons models de llengua, models per imitar aleshores que el català estava renaixent i s'estava restaurant. No es podia, en cap cas, prendre de model –no almenys per a la literatura que Bofarull i els romàntics tenien en ment– l'estil jocós, burlesc i poc greu amb què s'associava la poesia del Rector de Vallfogona.

L'episodi acaba amb la caiguda de Barcelona el 1714, i amb dues consideracions (socio)lingüístiques que per a Bofarull eren, segurament, molt òbvies, i que també ho són per a la sociolingüística històrica contemporània, però que no ho han estat tant per als historiadors que han construït el

discurs de la Renaixença. En efecte, Bofarull –com de fet ja havia fet, més atenuadament, Ballot (1815: XLIV)– considera que la decadència, si de cas, començà al XVIII i es perllongà fins als primers anys del XIX. Ara bé, la decadència del reusenc és molt diferent de la decadència de la historiografia del segle XX. Bofarull destaca tot d’una la pervivència del català en alguns usos rutinaris i en l’educació bàsica:

[El catalán] se conserva para el uso de todos los actos administrativos en el seno de respetables corporaciones, como era entre otras el cabildo de la catedral; es asimismo la lengua del comercio, la única para enseñar la doctrina cristiana y aquella con que se dan a entender los maestros y con que aprenden a leer y escribir (por supuesto sin mas sistema gramatical que el buen sentido del maestro), los alumnos de las escuelas de primera educación, cuyo caudal de libros de enseñanza vienen a constituir las Bassarolas, el fra Anselm, el devot Pelegrí y la Nombra. (Bofarull, 1864: 35–36)

Una decadència que era, doncs, pràcticament només de models literaris cultes. I això és, justament, el que havia vingut a suplir la Renaixença, sense qüestionar cap discurs sociolingüístic, només restaurant allò que des d’Ausiàs March no s’havia tingut: una lírica culta en català, feta de models catalans.

La darrera part dels *Estudios* serveix per explicar l’origen de la Renaixença, i justificar-la. El vuit-cents comença, segons Bofarull, en una situació de mínims, amb uns catalans cada cop menys conscients de llur història gloriosa i desemparat:

falto de instrucción en general el pueblo catalán, sus hijos llegaban a considerarse, sin saber por qué, como inferiores, al hablar con los de otras provincias españolas, por no poder expresarse en la lengua nacional, mirada por aquellos como lenguas mas difícil y científica, puesto que solo la veian emplear por los abogados en sus escritos, por alguno que otro predicador en señaladas fiestas, y por aquellas personas que tenían autoridad o mando. (Bofarull, 1864: 40–41)

I, davant d’aquest panorama, “solo un cataclismo podía variar el curso de las ideas dominantes” (Bofarull, 1864: 41). Paradoxalment, aquest cataclisme que havia de canviar-ho tot era, segons Bofarull, el món nascut de la revolució francesa o, més aviat, l’amor a la història que se’n deriva. Sense insistir més en la paradoxa que suposa la Renaixença, val la pena centrar-se en la visió que en té Bofarull, que la presenta com un procés de desvetllament patriòtic, com una presa progressiva de consciència de què implicava ser català i de com, després de redescobrir les glòries medievals de Catalunya, calia redignificar la llengua pròpia del país –només, això sí, en alguns àmbits.

Per a Bofarull, Aribau és, encara, un precedent. Els fonaments, la “se-milla” que havia de donar lloc a una nova “patriótica afición” en el conreu de la llengua és la tríada formada per les *Bellezas de España* de Pau Pí Ferrer, els drames històrics de Jaume Tió i, l’única obra en català, les poesies de Rubió, de *Lo Gayter del Llobregat*. En el pla més estrictament lingüístic, destaca tant l’edició del diccionari quintilingüe (1839) com, és clar, del de Labèrnia –i rebutja, com havia fet Ballot, el diccionari d’Esteve, Bellvitges i Jutglà. Un cop ja s’havia desvetllat la consciència de la joventut, un cop ja veien que calia recuperar la llengua –mal que fos, només, en el clos de la poesia–, l’autèntic origen de la Renaixença són tot de fites liderades, sovint, pel mateix Bofarull: la publicació de *Los trovadors nous*, la sèrie d’“Estudios históricos” al *Diario de Barcelona* i la restauració dels Jocs Florals.⁴ El consistori del Jocs era, juntament amb l’Acadèmia de Bones Lletres, les institucions a què Bofarull fiava una certa harmonització de la llengua literària, una diguem-ne estandardització o normativització *avant la lettre*. Òbviament, l’obra de Bofarull ve a cobrir aquest buit.

■ 4.2 Una gramàtica per a la Renaixença

Ja ha estat prou demostrat que el model que segueix Bofarull és el de Ballot. Als *Estudios* Bofarull li dedica dues pàgines (Bofarull, 1864: 45–46) en les quals, si bé en lloa la tenacitat, també en destaca la intranscendència que, per a ell, havia tingut. En certa manera, Bofarull també considera intranscendent l’obra de Ballot pel plantejament i el context: escrita en plena Guerra del Francès, era un moment en què a ulls de Bofarull encara no havien brotat a Catalunya els nous interessos per la llengua pròpia i estaven a punt de desaparèixer les realitats que Ballot considerava que *encara* funcionaven en català: algunes relacions interpersonals, el comerç interior, etc. Com diu Bofarull, Ballot no esperava que

pudieran aparecer nuevos escritores en ella [en llengua catalana], o nuevos e inspirados vates que la emplearan para cantar las glorias de su patria o expresar nobles y delicados sentimientos: su objeto [de Ballot] era solo facilitar al extranjero y al comerciante el conocimiento práctico de una lengua que no se sabia hablar ni escribir porque no se enseñaba o carecía de método para ser enseñada. (Bofarull, 1864: 45)

4 Rossich (2019) ressegueix com els propis membres de la Renaixença consideraven la primera edició dels Jocs Florals, o a tot estirar el 1858, l’origen del moviment.

Deixant ara de banda l'afirmació, òbviament errònia, que el català era una llengua que no se sabia parlar i que no s'ensenyava, l'interès del fragment és que, efectivament, per a Bofarull el rol reservat al català era molt diferent que per a Ballot. Amb només 50 anys, el món sociolingüístic en què vivien havia donat un tomb de 180 graus, i el català ja no era una llengua *encara* útil per a aspectes comercials, pràctics i utilitaris. La generació de Bofarull és, segurament, la primera que aprèn castellà de manera generalitzada (de manera generalitzada entre l'elit culta del país), com ell mateix deixa entendre:

[E]l laudable esfuerzo del doctor Ballot había de ser en cierto modo inútil en resultados, tanto mas, cuanto a medida que se desarrolla la ilustración pública y toman arraigo las nuevas ideas en las grandes ciudades, centros de civilización, el estudio y aplicación de la lengua castellana se hace mas común entre el comercio y otras elevadas clases de la sociedad catalana. (Bofarull, 1864: 46)

Com es veu, per a Bofarull el català és, si de cas, un recer per a la poesia culta. Una mica la mateixa idea que manifestà Manuel Milà i Fontanals en el discurs inaugural dels Jocs Florals de 1859 quan, després de lloar les glòries literàries medievals, conclougué –en un fragment ben conegut–: “[a]b un entusiasme barrejat de un poc de tristesa, li donam aquí a aquesta llengua una festa, li dedicam un filial record, li guardam almenys un refugi» (Milà i Fontanals, 1859).

De tot això no cal entendre que l'actitud de Bofarull cap a la llengua no sigui positiva ni que el balanç definitiu que se'n pugui fer no sigui vàlid. Però és l'actitud cap a la llengua esperable d'un home de la Renaixença, més preocupat de reivindicar la causa dels catalans que no pas llur llengua.

No només la feina que va fer és ingent, sinó que a més és molt interessant una observació de fa alguns anys de Jordi Ginebra (1988: 201), en la qual deia:

Penso, gràcies a una observació de Joan Solà, que a l'hora d'estudiar les actituds dels homes de la Renaixença davant la llengua és important analitzar amb detall, no sols les seves propostes de codificació, sinó també els usos per als quals preveien que servirien aquestes codificacions. (Ginebra, 1988: 201)

I que va repetir uns anys més tard:

La qüestió de les prohibicions de fer determinats discursos o editar certes publicacions en català durant el segle XIX ha estat poc examinada per la crítica, i una anàlisi pacient –i difícil– potser explicaria algunes de les aparents «incongruències» que l'estudiós d'avui pot trobar en el comportament lingüístic d'alguns dels protagonistes de la Renaixença. (Ginebra, 1996: 69)

I és molt interessant perquè, efectivament, el tema de les tries lingüístiques està encara poc estudiat i, de fet, pot ser indicatiu d'eleccions o de preferències ideològiques.

Tornant a l'actitud de Bofarull cap a la llengua, Ballot havia fet un esforç titànic i inútil per escriure una gramàtica per a una llengua que ja no estudiava ningú –però que encara podia parlar tothom. Bofarull, en canvi, feia un exercici una mica aparentment invers: escrivia, en castellà, una gramàtica d'una llengua que cada cop s'estudiava més, però que a les esferes cultes i formals cada cop tenia menys redossos. Una llengua que, als anys seixanta del segle XIX, tornava a servir per escriure poesia, però *encara* no tornava a servir per fer ciència. No passa res: un percentatge altíssim de les obres lingüístiques que es publicaren el vuit-cents són escrites en castellà. Qui sap si per dificultats materials i econòmiques –no trobaven editors, com potser retòricament ens diu Bofarull que li passà amb la crònica de Jaume I que havia publicat el 1848–, si per dificultats diguem-ne administratives –com apuntava Ginebra– o bé per *dificultats* conceptuals –no concebien la possibilitat de fer una obra acadèmica en una llengua altra que la castellana, i de fet tampoc els preocupava ni els suposava cap contradicció. Ara, sigui com sigui, la gramàtica de Bofarull *només* podia fer servei a catalans avesats a estudiar gramàtica *en castellà*, encara que aleshores estudiessin la gramàtica de la seva llengua materna.

Sobre el model lingüístic que proposava Bofarull no cal entretenir-s'hi gaire. Ell mateix distingia a la gramàtica tres grans corrents lingüístiques més o menys tolerades, que batejà com a *usistas*, *etimologistas* i *reformistas*, que vindrien a ser a grans trets els partidaris de la llengua corrent del carrer, els defensors a ultrança de la tradició i els que intenten “adivinar los adelantos que pudiera haber hecho la lengua, si hubiera seguido siendo idioma vivo y cultivado” (Bofarull, 1864: 63) i, doncs, són una mena de *tercera via*, de camí intermedi. Els *reformistas* són els únics que, a criteri de Bofarull, tenen possibilitats d'èxit.⁵ És obvi que Bofarull forma part d'aquest tercer model; de fet, la digressió sobre els altres serveix, només, de pretext per contraposar-la a encara un altre quart model, un model que Bofarull veu perillós i fora dels cercles oficinosos de la normativització: els arcaïstes, aquells que,

5 No deixa de ser irònic que Fabra, que reaccionarà iradament contra Bofarull, formulà el seu pensament en uns termes molt semblants cinquanta anys més tard: “L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera” (Fabra, 2013: 260).

para imprimir un carácter propio a una lengua (que, sin embargo de su descuido, ha recibido todas las influencias, por las cuales se han ido transformando todas las demás de igual origen), es preciso devolverse todas las voces, modismos y barbarismos desaparecidos, sea cual fuere la época y punto en que hayan existido. De manera que con su sistema, viene a confeccionare una nueva lengua que es de todas las épocas o mejor, de ninguna, y queriendo rejuvenecer a una matrona, la visten con adornos, joyas o harapos de todos los siglos. Para ellos la palabra desconocida ú olvidada tiene doble mérito que la conservada y común, y todo su trabajo consiste en ir hojeando libros antiguos y de ellos ir entresacando, como quien busca granos en un pajar, las palabras nuevas a sus oídos por lo mismo de ser viejas, para hacer de ellas la escogida salsa que ha de dar sabor a los partos de su ingenio; para ellos *inmicir, ráurer, ovirar, aproxinquar, luytar, embrunyr, retrunyr*, son preferibles a *mesclar o barrejar, esborrar, secubrir, acostarse o arrimarse, pugnar o bregar, emboyrase, retornar*; las terminaciones en ats y ets *exhigiscats, veets*, caracterizan más que *exhigiu y veheu*, prosáico les parece decir a *benefici o en pro* y conviene más decir a *óps*, aunque nadie se acuerde del *ad opus* latín; las terminaciones plurales femeninas han de acabar todas en *es*, nombres y pronombres, por más que el singular acabe en *a, les dones, les persones, les comedies, les farses*, y poseídos de esta manía, van dando a entender que es indispensable la resurrección de estas voces muertas, para que la lengua tenga fisonomía propia, asegurando que lo demás es solo lenguaje vulgar o local. (Bofarull, 1864: 63–65)

Aquesta llarga crítica és, sens dubte, el primer atac dirigit al model de Marià Aguiló i els seus deixebles (Tomàs, 1996). El model de Bofarull era el dels clàssics del segle XVI, tot i que valorés enormement la llengua medieval. Tomàs (1996) indica que el primer cop que Bofarull defensa explícitament els autors dels XVI com a models és als *Escollors* (1867). Això no obstant, ja als *Estudios* defensa el que Segarra va batejar, amb èxit, “català acadèmic de tradició moderna”, que no és res més que el model de Ballot (i de Labèrnia), com ell mateix explica:

El sistema que he seguido para esta [obra] es sumamente sencillo: la gramática de Ballot, del primero que se ha aventurado a legislar en estos tiempos sobre la lengua catalana, me sirve de guia: corrigiendo en ella lo que está equivocado, añadiendo lo que se ha omitido, y quitando lo que está de sobra. (Bofarull, 1864: 68)

■ 4.3 Els models literaris de Bofarull

Com és habitual en moltes gramàtiques vuitcentistes, Bofarull inclou una selecció de textos que, des del present, poden llegir-se en clau ideològica, per entendre quin model literari, però també lingüístic —i aquí no escau, però fins i tot social— proposaven, mal que fos implícitament.

A part de la *Crestomatia*, que és on cal cercar-hi els models explícits, Bofarull inclou textos més o menys literaris al final de cada un dels *Estudis*, textos que volen ser un exemple de l'estat de la llengua en cada moment. Per a l'edat mitjana, un fragment de la *Crònica* de la guerra dels albigesos –que Bofarull extreu de la *Historia del Languedoch* dels germans Maurinos– i que vol ser una prova de la influència francesa en l'occità, llengua en la qual està, efectivament, escrita la crònica. De fet, la crònica serveix també per provar la “independència” del català respecte de l'occità, i Bofarull remet el lector als fragments del *Llibre dels fets* que inclou a la *Crestomatia* perquè vegi la diferència entre la llengua d'oc i la llengua catalana (Bofarull, 1864, 15–16). Hi inclou, també, quatre textos administratius que han de servir per demostrar la unitat de la llengua, car són representatius de tot el domini lingüístic: Perpinyà, Lleida, València i Mallorca.

Per a la l'edat moderna hi posa, en canvi, textos de marcat caràcter dialectal, de manera que demostra com la pèrdua de poder polític és el que dialectalitza i fragmenta la llengua. En concret, reporta la dedicatòria de Lluís Galiana a Carles Ros a la *Rondalla de rondalles* (de 1767, tot i que publicada el 1820) i el pròleg de la *Rondalla de rondalles en mallorquí* de Tomàs Aguiló i Cortès (1815). Són dos textos concebuts ja per llurs autors com a marcadament dialectals, i en efecte s'hi poden veure algunes de les característiques més prototípiques de cada dialecte. Per al valencià, usos de formes apitxades (*netecharse, llecha, chents*, però *vaig*), algunes formes lèxiques ara típicament meridionals (*bui, enans, forem*). Per al mallorquí, la presència de l'article salat –que Bofarull (1864: 80) considerava que s'havia estès durant l'edat moderna– (*se terra, es net, s'ou*), de ioditzacions (*güya, veyá*), accentuació dels enclítics (*estamparhó*, amb l'accent d'Aguiló i Cortès), i també algunes formes lèxiques, com *atlot, bístia*.

I per a la literatura contemporània, és a dir, del segle XIX, una mostra representativa de cada un dels grans territoris del domini lingüístic: Catalunya, València i Mallorca –les illes sempre acaben metonimitzades en la grossa. Són tres poemes que serveixen, segons l'autor, per il·lustrar les diferències que hi ha entre català, valencià i mallorquí en el català modern, després que el llarg procés de decadència dialectalitzés la unitària llengua medieval.

Per a Catalunya va triar el poema «La Soledat» de Francesc Permanyer –i que el mateix Bofarull havia inclòs, el 1858, a *Los trovadors nous* sota l'epígraf de «Sentiment». Per a Mallorca hi va incloure «A un al·lot» de Miquel Victorià Amer que, com l'anterior, havia estat present ja a l'antologia de *Los trovadors nous*. D'estil dialogat, és “representatiu” de Mallorca en tant que incorpora algunes particularitats dialectals. Finalment, per al País

Valencià tria el poema «Ais de lo sprit», d'un tal B. A. y R. que amaga Benet Altet i Ruate, poeta valencià de l'entorn jocfloral, el model lingüístic del qual es manté, formalment, dins dels cànons de la llengua culta.

La *Crestomatia* tenia, per a Bofarull, dues funcions ben clares. En primer lloc, havia de mostrar l'evolució de la llengua des dels temps de Jaume I fins a la Renaixença, bo i passant per “su sucesiva decadència e inevitable renacimiento” (Bofarull, 1864: 149), és a dir, traçar una història de la llengua il·lustrant-la amb textos de totes les èpoques que havia perioditzat als *Estudios*. En segon lloc, la successió de textos havia de demostrar que en cap moment de la història hi hagué una ortografia unitària, una “verdadera ortografía catalana”, desmentint, una vegada més, les tesis d'Aguiló. En total inclou vint-i-sis textos, més interessants, sens dubte, des del punt de vista lingüísticohistòric que no pas des d'una òptica literària. Comprèn des de pràcticament els orígens (literaris) de la llengua, amb Jaume I i Lluïll, fins al 1863, un any abans de publicar-se l'obra.

Per a la literatura medieval, seleccionà les quatre grans cròniques, els *Cent noms de Déu* de Ramon Llull, el *Llibre dels àngels* i el *Regiment dels prínceps* de Francesc Eiximenis, el *Valeri màxim* d'Antoni Canals, el *Llibre del tresor* de Bruno Latini, la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, un parlament a Corts de Joan de Navarra i el *Comte de Partinobles*, que tot i ser del XVI Bofarull data al segle XV. Per a l'època moderna, les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell, el *Llibre de consells* de Jaume Roig, el *Lunari* de Jaume Alemany, el *Sermó* d'Onofre Menescal, la *Crònica* de Pujades, els *Títols d'honor de Catalunya* d'Andreu Bosch, la *Imitatio* de Kempis, en la traducció de Bonaura, un parlament a les corts de 1706 i un discurs del Bisbe Climent a Santa Maria del Mar el 1775. I, per a la literatura contemporània, el discurs presidencial de Milà als Jocs Florals de 1859 i els pròlegs a *Lo Gayter del Llobregat*, als *Elements de poètica catalana i diccionari de sa rima* de Pau Estorch i a l'*Orfeneta de Menragues*.

■ 4.4 Síntesi: una llengua per al mentrestant

Recapitulant, si Ballot escrivia una gramàtica per a un món en què el català *encara* era possible, per a un món, el de l'Antic Règim, que agonitzava, Antoni de Bofarull planteja el seu llibre per a un món nou, modern, en què el català *torna* a ser possible. Ho torna a ser en uns altres paràmetres, és clar. Ara ja no serveix per escriure a la família, a les minyones o als masovers. Ara ja no serveix per comerciar amb l'interior del país. Ara, para dels anys seixanta del vuit-cents, per als homes de la Renaixença, quan Bofarull

pressuposa una extensió de la instrucció i del castellà, el català té un redòs nou: la poesia i la literatura cultes, la recuperació del passat del país. I, segurament, poca cosa més. Els textos acadèmics, històrics i gramaticals, es fan, per defecte, en castellà. Per als homes de la Renaixença, és sabut, aquesta diglòssia podria haver estat eterna, segurament, o almenys podria haver durat molt de temps, mentre el castellà avançava, cada dia més, entre la població catalanoparlant. Però el món de Bofarull era, només, un món del *mentrestant*: les generacions successives van superar totes llurs expectatives i van bastir un projecte, cada cop més ambiciós, de recuperació total de la llengua; procés paral·lel al cada cop més puixant i consolidat catalanisme polític, que superava el regionalisme inicial.

■ 5 La *Gramática de la lengua catalana* de Pompeu Fabra: una llengua per al futur

Sens dubte, els màxims exponents d'aquestes noves generacions que presentaven un projecte ambiciós de recuperació *total* de la llengua són els joves que, a finals del vuit-cents, iniciaren la campanya lingüística de L'Avenç, impulsada per Joaquim Cases-Carbó i Jaume Massó i Torrents i que va liderar, magistralment, Pompeu Fabra (1868–1948). Si Bofarull lligava amb Ballot en tant que se'n declarava seguidor, i a ell remetia pel que feia als aspectes gramaticals –que no sociolingüístics–, Fabra representa un altre estadi de la història del català per *reacció* contra Bofarull. Tampoc cal insistir-hi gaire: és conegut per tothom que Fabra, quan sentí l'afany de la llengua, acudí a dos llibres vells que trobà a casa: la *Gramática* de Bofarull i Blanch, i el *Diccionari* de Labèrnia (Miracle, 1968). Mentre que a aquest segon el lloà tota la vida, la primera la trobà incoherent i inconsistent, i de fet la reacció contra aquesta manera de fer gramàtiques el va dur a iniciar la seva tasca gramatical. Ho explica bé Fabra mateix en un article publicat el 1892 a *La Vanguardia*:

Los mismos autores [Bofarull i Blanch] condenaban su sistema de conjugación en una regla que decía así: «En el caso de encontrarse una voz que por sujetarla a regla haya de parecer extraña o anticuada, prefíerese siempre –y esto basta resolverlo el buen sentido de cada cual– la que está en uso comúnmente, aun cuando sea contraria a la misma regla». Hasta entonces había escrito en todo según el sistema ortográfico de Bofarull; en adelante, no podía continuar rechazando tal o cual grafía por el mero hecho de no conformarse con las reglas dadas por este gramático, el cual no era ya para mí una autoridad indiscutible. (*apud* Fabra, 2013: 96)

I, si l'autoritat no podia ser les gramàtiques que existien, calia centrar-se en l'estudi de la llengua, en un estudi sistemàtic que permetés establir, definitivament, com havien de ser l'ortografia, la morfologia i la sintaxi del català modern. El títol de la seva primera obra –*Ensayo de gramática de catalán moderno* (1891)– deixa ben palès que la voluntat de Fabra era estudiar la llengua moderna. I cal recordar que el pròleg acaba de la següent manera: “El meu principal objecte ha sigut presentar el català tal com se parla” (Fabra, 1891, *apud* Fabra, 2005: 210).

Els objectius de Fabra es diferencien clarament dels de Ballot –que proposava un model de llengua cancelleresc modern per a un món que *encara* podia funcionar, en alguns àmbits, en català– i també dels de Bofarull –que entenia el català com una llengua que *podia tornar a ser útil* per a un quants àmbits, però també d'inspiració eminentment clàssica. És cert que Fabra es va inspirar sovint en les solucions de la llengua històrica i en les variants diatòpiques –més ho feia com més coneixia la llengua– però també és cert que el seu ideal era bastir una llengua referencial apta per a *tots* els usos –no només literaris–; uns usos, cal dir-ho, cada cop més ambiciosos.

El cim de la producció gramatical de Fabra és, sens dubte, la *Gramática de la lengua catalana* de 1912, gestada al llarg de sis anys, amb Fabra a Bilbao i editada per Massó i Cases a L'Avenç i escrita en castellà. Tot i que cronològicament sigui una obra plenament neogramatista, cal considerar-la com un tractat modèlic de la millor tradició neogramatista del segle XIX (Bonet, 2005: 163). La gramàtica de 1912 també és l'obra que “culmina la seva activitat prèvia a l'assumpció formal de responsabilitats com a membre de la Secció Filològica” (Bonet, 2005: 160). És la fita màxima del període de transició entre l'etapa de contestació i l'etapa institucional de Fabra, segons l'excel·lent divisió que Murgades (2018) proposà per a la tasca lingüística de Fabra. Encara seguint Murgades, aquesta etapa transitòria entre la contestació –que fa correspondre a grans trets als anys de la campanya de L'Avenç– i la institucionalització –assumida plenament a partir del retorn a Barcelona i la promulgació de les *Normes* de 1913– es caracteritza perquè Fabra “comença a tenir dreçat un model per a l'estandardització del qual resulta igualment imprescindible de prendre en compte elements diacrònics i diatòpics altres que els habituals en la Barcelona del moment” (Murgades, 2018, 59) –elements que es troben, tots, a la *Gramática* de 1912. És, en suma, el darrer representat del tercer moment de la història sociolingüística del vuit-cents que s'ha proposat al § 2.

Estructuralment, la gramàtica consta de quatre parts: el pròleg de Fabra, la gramàtica pròpiament dita, un vocabulari castellà-català i català-castellà i una *Selecta* d'autors antics i moderns, una vera antologia de la literatura catalana. Per entrellucar les propostes ideològiques que Fabra fa a la *Gramàtica*, a més dels paratextos i de l'antologia literària que s'han analitzat per a Ballot i Bofarull, hom pot servir-se encara d'un tercer element de gran importància: l'epistolari.

Al pròleg de la *Gramàtica*, deixant a banda consideracions com la unitat de la llengua en tots els seus territoris, o bé la solidesa de la seva tradició, cal destacar que Fabra la presentí, teòricament, per a un públic castellano-parlant. També al mateix pròleg, però, sembla que sorneguerament ja reconegui que els castellanoparlants no tenen gaire interès a aprendre la llengua:

No existe actualmente ninguna gramática catalana para uso de los castellanos; y, en la realidad, apenas hace falta, pues contados serán los españoles de lengua castellana que sientan deseos de conocer un idioma que es hablado por más de tres millones y medio de españoles y cuenta con autores como Lull y Auzias March entre los antiguos, y como Maragall y Verdaguer entre los modernos. (Fabra, 1912: v)

Això, retòricament, serveix a Fabra per introduir tot d'aspectes rellevants sobre el català: extensió, història, unitat, igualtat acadèmica amb les altres llengües romàniques, etc. Ara: si Fabra era conscient que hi hauria pocs lectors castellans de la seva gramàtica, és legítim demanar-se per què la hi va escriure. I segurament la sigui semblant al que va moure Bofarull a fer-hi les seves. En una carta de 1906 adreçada a Massó, Fabra hi exposa el projecte de *Gramàtica*, en castellà, i diu:

Tindria un doble objecte: servir pera aprendre l català als forasters estudiosos que desitgessin tenir una coneixensa més o menys pregona de la nostra llengua, i denunciar castellanismes, indicant-ne la correcció, als lectors catalans, contribuint així poderosament a l'obra de purificació i enriquiment (am solta!) de la nostra llengua empobrida i empujonada. (Fabra, 2012: 112, n. 20)⁶

El segon objectiu, això és, servir d'indicació als lectors catalans –ser, doncs, una mena de gramàtica prescriptiva encoberta– crec que és el motiu real de la *Gramàtica*, l'objectiu últim. I possiblement el fet d'escriure-la en castellà, llengua que molts dels catalans encara devien tenir com a única llengua de l'ensenyament, hi contribuïa. Que Fabra concebia la gramàtica

6 En les referències a l'epistolari de Fabra, ultra la pàgina, es dona també el número de l'ed. de les OC.

bàsicament per a un públic català es palesa, encara, en el vocabulari que inclou al final. Pensat, primerament, com un vocabulari català-castellà per ajudar l'hipotètic lector, el 1910 (Fabra, 2012: 152–154, n. 46) havia canviat ja d'opinió i expressava a Casas si no seria més útil que fos, també, un diccionari castellà-català, pensat exclusivament per al lector català (Fabra, 2012: 153, n. 46). Aquesta solució, és clar, és la que es va imposar.

■ 5.1 Una *Selecta* per convèncer

Al pròleg de la *Gramàtica* no hi ha cap pista sobre quina funció té la tal *Selecta* en el si de l'obra. S'hi explica l'ordre amb què es presenten els textos, cronològicament invers, i com es divideixen en dues parts: en la primera, els autors que van de la Renaixença als temps de Fabra; en la segona, els autors dels segles XIII a XV. També s'hi explica que la *Selecta* original era molt més extensa que l'actual, i que finalment s'ha prescindit d'alguns textos –les prosas dramàtiques i els fragments de novel·les en la part contemporània, alguns autors com Roig, Eiximenis, Serafí o Fontanella en la part antiga.

Un cop més la correspondència de Fabra amb Casas i amb Massó aclareix aquest aspecte. La història interna de la *Selecta* donaria per a molt. Fabra, de Bilbao estant, no tenia a l'abast els llibres que calien per fer-la, i va encomanar-la a Jaume Massó i Torrents. Aquest va anar posposant-la, i fou motiu del retard en la publicació de la *Gramàtica* –ideada el 1906 i enllestida cap a 1910, quan es començà d'imprimir. Ja el març de 1909 es queixa a Jaume Massó que l'*Antologia* –aleshores encara no era *Selecta*– no avançava.

Les cartes lamentant-se de la lentitud tant en l'elaboració de la *Selecta* –amb aquest nom ja des de la tardor de 1909– com en la impressió de la *Gramàtica* mateixa, i en la correcció de proves, seran constants. I en aquestes cartes hi ha dades molt interessants. Fabra concebia la *Selecta* com una part fonamental de la *Gramàtica*, de l'artifici que era, i del seu objectiu. A primers de gener de 1910 es lamentava amb Casas que la *Selecta* no estava a punt, i deia que, si havia de renunciar-hi, “la gramàtica sortirà incompleta...” (Fabra, 2012: 143; n. 41). La mateixa idea d'incompletesa que, de fet, manifesta a Massó el febrer d'aquell mateix 1910 (Fabra, 2012: 149, n. 44).

La importància d'aquesta part de l'obra queda palesa en una altra lletra de 1910 a Jaume Massó. De nou, com amb la *Gramàtica* mateixa, Fabra hi veia un motiu aparent, i un motiu real, més ocult:

El motiu aparent de la *Selecta* es oferir al lector (que se suposa no català) un llibre de lectura (per a la traducció directa); el motiu ocult, el principal, es donar-li una idea de l'importància de la nostra literatura. (Fabra, 2012: 150–151, n. 45)

I cal fixar-se, de nou, que el lector només *se suposa* no català (però que se sap català). El motiu real de la *Selecta*, doncs, és justificar la importància de la llengua a partir de la importància de la literatura. Fabra tenia molt clar que el que justificava una llengua –i per tant una normativa, una ortografia, en fi, un projecte d'institucionalització lingüística– era una literatura consolidada, i així és com ho explicava Fabra mateix al pròleg de la gramàtica:

En la clasificación de los idiomas neolatinos, el catalán ocupa un lugar análogo al del castellano, portugués o francés, puesto que, conforme reconocen hoy todos los romanistas, existe un dominio lingüístico catalán como existen los dominios lingüísticos castellano, portugués y francés, y dentro de aquel dominio se ha producido una lengua literaria, lo que permite hablar de una *lengua* catalana como se habla de una lengua castellana, de una lengua portuguesa y de una lengua francesa. (Fabra, 1912: v–vi)

I per això era, doncs, tan important la *Selecta*. I també era important la tria d'autors. La llista final que va aparèixer publicada és la següent. Per als autors contemporanis, Josep Carner, Gabriel Alomar, Joan Alcover, Joaquim Ruyra, Miquel Costa i Llovera, Joan Maragall, Emili Guanyavents, Jaume Massó i Torrents, Apeles Mestres, Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà, Teodor Llorente, Manuel Milà i Fontanals i Marià Aguiló. Hi predomina la poesia, però hi ha algunes proses literàries, i el discurs dels Jocs Florals d'Aguiló.

Per als autors antics, Fabra va seleccionar Roís de Corella, dos capítols del *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell, Ausiàs March, Jordi de Sant Jordi, Bernat Metge, un fragment de cada una de les quatre grans cròniques, uns versos del *Llibre d'amic e amat* de Ramon Llull i, extraordinàriament, el “Libel” de Cerverí de Girona.

Una primera ullada ràpida ja troba a faltar-hi alguns noms més o menys importants de la literatura catalana. No hi ha, per exemple, cap autor de la “decadència”. Tot i que sembla que d'entrada Massó havia proposat poemes de Fontanella i de Serafí, Fabra va acabar descartant-los.⁷ Fabra va excloure'n, ben deliberadament, autors populars com Frederic Soler, Nar-

⁷ En una carta a Massó Fabra li diu, a propòsit del pròleg, “afegeix-hi'l nom de l'altre autor de la decadència que'm vas enviar per a la *Selecta* i el nom del qual ara no recordo” (Fabra, 2012: 249, n. 118), fet que demostra la poca importància que Fabra donava a aquest període.

cís Oller o Santiago Rusiñol. En la mateixa carta a Massó en què expressava la intenció de la *Selecta* ja hi deia que era important triar els autors per llur vàlua, no per llur nom, i que per tant “no·i fa res que no·i hagi res, per exemple, d’en F. Soler, o d’en Balaguer!” (Fabra, 2012: 150, n. 45). I hi afegia:

La *Selecta* ha de produir al lector l’impressió que·l català posseeix una literatura remarcable, digna d’esser coneguda, i no pobra (sense que per demostrarne l’abundancia caiguem en la falta d’incloure bunyols en la nostra SELECTA). Se tracta, no precisament d’esser complet, sino de plaure. (Fabra, 2012: 150, n. 45)

El novembre de 1910 la part contemporània de la *Selecta* devia estar més o menys enllestida, perquè Fabra la comenta llargament a Massó (Fabra, 2012: 174–176, n. 63). D’aquesta carta són interessants dues exclusions. En primer lloc, exclou Rusiñol, tot i que li agradi, perquè està “ple de castellanismes” i, doncs, no serveix als objectius de la *Selecta*, i també exclou “El vailet del pa” d’Oller perquè “es d’una carrincloneria insuportable” –i, malgrat que Fabra demana trobar un altre text d’Oller, finalment no se n’incloué cap. També exclourà, més endavant, Raimon Casellas, que considerava “groller i recargolat” (Fabra, 2012: 200, n. 80).

El març de 1911, amb la *Selecta* molt més avançada, continuava la selecció d’autors, i Fabra no veia problemes a prescindir de Serafi i Fontanella i, si convenia, d’Aribau –com, doncs, finalment va fer–, ja que calia subordinar l’anomenada de cada autor a la *qualitat* dels textos. De fet, per a Fabra, en la *Selecta*, “[m]es hi escauen sis poesies d’en Maragall que sis poesies dolentes d’altres tants poetes jochfloralescos, per nomenada que agin tingut” (Fabra, 2012: 196, n. 113).

Al final, el resultat fou una selecció de vint-i-nou fragments de vint-i-cinc autors, que comprèn els dos grans períodes de la literatura catalana: des del segle XIII fins al XV, i des del XIX fins a l’any de la publicació de la *Gramàtica*.⁸ Una tria feta a consciència, obviant tota l’edat moderna, bona part de la Renaixença –demostrant, doncs, que la seva projecció era cap al futur, i no cap a uns models lingüístics que considerava caducs– i exclouent tots els autors massa castellanitzats. Una gramàtica en castellà pensada per a un públic català, amb un objectiu doble: convèncer-lo de la importància de la llengua catalana –justificada a través de la literatura–, i, en conseqüència, de la necessitat d’una norma unificada –que havia de ser, és clar, la de L’Avenç.

8 “La provident”, de Carner, es publicà a *Les monjoies* el mateix 1912 –tot i que Jaume Coll n’hagi trobat un autògraf de 1910, vg. Carner (2016: 421–422).

Això no exclou que la *Gramàtica* de 1912 de Fabra sigui una aportació de primer nivell a la descripció de la llengua, tant d'un punt de vista històric com geogràfic. És la primera obra en què Fabra inclou, conscientment, la variació diatòpica com un element important. No dubto que, com diu Bonet (2005: 160), en aquest moment Fabra “ha assumit que calia incorporar un cert grau de polimorfisme al seu model de llengua literària basat en el català central”. Tampoc tinc cap dubte que és, a més a més, una estratègia per defensar la unitat i la vastitud de la llengua. En la *Selecta* hi inclogué autors de gairebé tots els territoris dels Països Catalans, tant entre els antics (Llull, March, Roís de Corella) com entre els moderns (Llorente, Costa i Llobera, Aguiló). No debades, demanava a Massó que “la Selecció ha d’esser sobretot rigorosa pels autors vivents Si’i poden figurar alguns valencians, rossellonesos, etc., millor.” (Fabra, 2012: 150, n. 45) –tot i que al final no hi hagué cap nord-català.

■ 6 Recapitulació: tres gramàtiques per a tres *momentus* lingüístics dels vuit-cents

En aquest recorregut pel vuit-cents s’han analitzat les obres principals dels tres gramàtics més representatius del període: Josep Pau Ballot, Antoni de Bofarull i Pompeu Fabra. Amb a penes un segle de diferència, aquests tres autors escriuen sengles gramàtiques amb uns objectius i uns resultats clarament diferents. I ho són, en part, perquè també és radicalment diferent el món i l’ambient sociolingüístic en què viuen. Aquesta diferència es palesa, també, en les tries literàries que fan per a les seves gramàtiques, per il·lustrar el model de llengua que defensen –que sovint és, també, un model de comportament (socio)lingüístic.

Josep Pau Ballot, tot i escriure la *Gramàtica* a mitjan dècada de 1810, és encara i fonamentalment un home de l’Antic Règim. Com, de fet, ho és, també, el primer diccionari català del segle XIX, el diccionari d’Esteve, Bellvitges i Juglà, i com de fet ho és, inevitablement, el gran gramàtic català de primers vuit-cents, Antoni Febrer i Cardona –per bé que la seva obra romangué inèdita. I que Ballot fos un home del set-cents tenia, doncs, incidència en la manera com concebia la llengua i, sobretot, els usos lingüístics. Ja s’ha vist com al pròleg de la gramàtica Ballot especificava dues funcions per a les quals calia, o podia caldre, escriure en català. En el comerç fora de la ciutat de Barcelona, i en certs usos de les relacions personals –amb alguns membres de la família, amb masovers i minyones, etc. És clar que l’alta literatura i les funcions lingüístiques més altes de la llengua es reser-

vaven al llatí i, cada cop més, també –i sobretot– al castellà. Fet i fet, el mateix Ballot era professor d'aquesta darrera llengua al Seminari de Barcelona, i la seva tasca gramatical principal era en castellà. Però en l'Antic Règim el castellà encara no era una llengua per a tothom, sinó per a uns quants.

És lícit, doncs, parlar de diglòssia, o de distribució, però d'una diglòssia o una distribució més o menys estables, que preservaven *encara* alguns usos per a la llengua catalana. Uns usos rutinaris, certament, però encara prou amplis i, sobretot, prou estables. Tot això havia de canviar durant el tercer quart del segle, durant les dècades que corresponen estrictament a la Renaixença. Aparentment, la Renaixença és feta de contradiccions, ja que mentre que reivindica la catalanitat, sembla que ho faci en castellà, o imposant el castellà en la majoria d'àmbits formals. Aquestes contradiccions aparents es veuen clarament en l'obra d'un dels *homenots* més importants de tot el període, Antoni de Bofarull. Historiador, erudit, literat, ja s'ha vist com la seva tasca gramatical va ser, al costat del *Diccionari* de Pere Labèrnia, un dels eixos centrals de l'activitat lingüística de la Renaixença. Als *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana* Bofarull hi defensa alguns dels eixos principals d'aquest moviment. En la vessant més historicista i culturalista, defensa i reivindica el passat medieval de Catalunya, tant a nivell polític com literari; a més a més, Bofarull hi concep la llengua catalana com una llengua feta ja *només* per a uns usos radicalment diferents dels que preveia Ballot. Si en Ballot les funcions neutres de la llengua eren, encara, per al català, i en canvi l'alta literatura es feia en castellà, Bofarull ho inverteix: el català, despullat de tots els usos civils formals, passa a ser una llengua exclusivament per a la literatura.

Que per als homes de la Renaixença els usos no simbòlics de la llengua siguin en castellà no és una cosa estranya. No ha d'estranyar, per tant, que els *Estudios* i la gramàtica –també en la versió de 1867– siguin en castellà. I, de fet, mentre que per a Ballot i els seus contemporanis aprendre les beceroles en català devia ser, encara, la norma, i per tant tenia sentit aprendre català amb una gramàtica *en* català, per a Bofarull i la seva generació aprendre català amb una gramàtica *en* castellà devia tenir més sentit, ja que en aquesta llengua devien d'aprendre ja els rudiments.

Res no feia pensar que el procés de recuperació d'àmbits alts per a la llengua catalana, que anava acompanyat d'una extensió cada cop més gran del castellà per a tots els altres usos formals de la llengua, prengué el tomb que va agafar a finals del vuit-cents. Paral·lelament a l'evolució del regionalisme en nacionalisme, va créixer l'ambició lingüística i literària de les noves

generacions intel·lectuals catalanes. La campanya ortogràfica de L’Avenç, liderada magistralment per Pompeu Fabra, va significar l’escissió definitiva entre els vells renaixentistes i els joves modernistes, per als quals el català havia de ser una llengua útil, un altre cop, per a tots els usos.

I és en aquest context de superació de la Renaixença estricta que cal entendre l’obra de Pompeu Fabra. Si el que caracteritzava la baula que unia Ballot de Bofarull era la continuïtat, la que uneix Bofarull i Fabra és la ruptura. Ruptura personal, però sobretot conceptual: la llengua que havia de prescriure’s, i descriure’s, ja no era la llengua cancelleresca més o menys antiga. S’havia de partir de la llengua parlada, moderna, amb tota la seva complexitat dialectal, i tenir en compte la llengua clàssica només per a completar la tasca de descastellanització. Havia de ser una llengua moderna perquè, a diferència de la llengua de la Renaixença, es pensava per a tots els usos, almenys formals, que li havien estat vetats durant un segle llarg. De fet, la gramàtica de Fabra de 1912 no és sinó la culminació de la seva tasca prèvia a l’assumpció de responsabilitats lingüístiques, però també polítiques, a l’Institut d’Estudis Catalans. És, doncs, el punt final al procés que mena l’encara de Ballot cap al futur, degudament filtrat per la Renaixença.

La ideologia lingüística de tres moments clau de la llengua durant el vuit-cents representats, doncs, a partir de tres grans obres gramaticals. Ballot, hereu d’una tradició *ancien régime*, sense consciència de trencament històric, inclou només autors que li són més o menys moderns: Agustí Eura, el Rector de Vallfogona, Ignasi Ferreres, Josep Romaguera.

Bofarull, conscient del rol que juga la història en la construcció de la identitat catalana, parteix de les cròniques i dels grans textos de l’edat mitjana. Hi inclou, també, alguns autors de l’edat moderna —que ell ja denomina *decadència*—, i crec que no podia fer res més, atès que el seu model lingüístic era el del català cancelleresc modern. I és realment generós amb els textos del XIX, textos que sempre segueixen la seva línia culturitzant, però no arcaista: Rubió i Ors, Milà, Aribau, Bofarull mateix. A la *Crestomatia* hi desfila tota la nòmina de companys de Bofarull, de manera que la gramàtica es justifica amb els textos que, alhora, són validats com a models de bona llengua en tant que textos inclosos a la gramàtica. Un cercle perfecte.

Pompeu Fabra encara és més conscient que Bofarull del paper de la literatura en la configuració de la llengua literària i proposa no ja una *crestomatia* sinó una *selecta*, una *tria* de textos que serveixin al seu objectiu tant de model com d’abast de llengua. I és per això que, com hem vist, prescindeix totalment dels autors de la “decadència” —excessivament castellanitzats—, d’alguns autors molt populars del seu temps com Rusiñol —per idèntica raó— i

també dels *pares* de la Renaixença, que proposaven un model de llengua massa allunyat de les necessitats de la generació de Fabra. De fet, dels grans autors de la Renaixença Fabra només inclou a la *Selecta* Aguiló, que havia considerat sovint un mestre. Calia superar els vells patriarques de la Renaixença, enfilat-se damunt les seves espatlles –sense que es veiés gaire– per encarar, amb força, un nou temps per a la llengua catalana: el nou-cents. ■

■ Referències

- Anguera, Pere (1997): *El català al segle XIX: de llengua del poble a llengua nacional*, Barcelona: Empúries.
- Ballot, Josep Pau (1815): *Gramática y apología de la lengua catalana*, Barcelona: Estampa de Joan Francisco Piferrer.
- Benavent Llinares, Laia (2021): «Sobre la concepció de l'estàndard en paratextos de gramàtiques: les introduccions», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 31, 31–45.
- Bernat, Francesc (2014a): «Una proposta de periodització per a la història social de la llengua catalana», in: Pujol, Montserrat (ed.): *Recherches sur la langue catalane*, Limoges: Éditions Lambert-Lucas, 267–277.
- (2014b): «La història contemporània de la llengua catalana com a paradoxa», *Llengua, Societat i Comunicació* 12, 3–9.
- (2016): «La minorització del català a l'edat moderna i contemporània: abast, evolució i límits», in: Pradilla, Miquel Àngel (dir.): *Miscel·lània d'homenatge a Joan Martí i Castell*, Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 25–31.
- Bofarull, Antoni de (1864): *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*, Barcelona: Imprenta Plus Ultra.
- Bonet, Sebastià (2005): «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra», in Fabra, 159–194.
- Carner, Josep (2016): *Llibres de poesia 1904–1924. ECOC 1/1*, ed. de Jaume Coll, Barcelona: Edicions 62.
- Del Valle, José (2007): «Gltopolítica, ideología y discurso: categorías para el estudio del estatus simbólico del español», in: Del Valle, José (ed.): *La lengua, ¿patria común? Ideas e ideologías del español*, Madrid / Frankfurt am Main: Iberoamericana / Vervuert, 13–29.

- Fabra, Pompeu (1891): *Ensayo de gramática de catalán moderno*, Barcelona: L'Avenç [ara dins Fabra (2005)].
- (1912): *Gramática de la lengua catalana*, Barcelona: L'Avenç [ara dins Fabra (2005)].
- (2005): *Obres completes*, 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*, Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- (2012): *Obres completes*, 8: *Epistolari*, Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- (2013): *Obres completes*, 9: *Textos i materials*, Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- Feliu, Francesc / Sadurní, Martí / Ten, Francesc / Vicens, Josep (eds.) (1992): *Tractar de nostra llengua catalana: apologies setcentistes de l'idioma al Principat*, Vic / Girona: Eumo / Universitat de Girona.
- Ferrando, Antoni / Nicolás, Miquel (2011): *Història de la llengua catalana*, Barcelona: Editorial UOC.
- Ginebra, Jordi (1988): *Antoni de Bofarull i la Renaixença*, Reus: Centre d'Estudis Reusencs.
- (1996): «Antoni de Bofarull: literatura, llengua i societat», in: *Sis estudis sobre Antoni de Bofarull*, Reus: Centre de Lectura, 59–77.
- (2006): *Ideòlegs, gramàtics i escriptors*, Reus: Centre d'Estudis Reusencs.
- (2009): *Llengua, nació i modernitat. Projectes i conflictes en la Catalunya dels segles XIX i XX*, Valls: Cossetània.
- Marfany, Joan-Lluís (2002): «Renaixença literària i decadència lingüística», *Barcelona Quaderns d'història* 6, 139–152.
- (2017): *Nacionalisme espanyol i catalanitat*, Barcelona: Edicions 62.
- (2018): «La vida literària i la literatura catalana, de la crisi de l'Antic Règim a l'ordre liberal», in: Broch, Àlex (dir.): *Història de la literatura catalana*, Vol. V: Cassany, Enric / Domingo, Josep M. (dir.): *Literatura contemporània (I): El vuit-cents*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Editorial Barcino / Ajuntament de Barcelona, 17–62.
- Milà i Fontanals, Manuel (1859): *Discurs del President del Consistori*, in *Jochs Florals de Barcelona en 1859*, Barcelona: Llibreria de Salvador Manero.

- Miracle, Josep (1968): *Pompeu Fabra*, Barcelona: Aymà.
- Montoya, Brauli (2018): *Aproximació a la història social de la llengua catalana*, Alzira: Bromera.
- (2021): «Problemes de la periodització en la història de la llengua», *Caplletra* 71, 157–173.
- Murgades, Josep (1996): «La Renaixença o l'origen d'una singular paradoxa» in: id.: *Llengua i discriminació*, Barcelona: Curial, 136–139.
- (2018): «Fabra, entre la contestació i la institucionalització», in: id.: *Escrits sobre Fabra*, Lleida: Pagès, 49–93.
- Nadal, Josep M. / Prats, Modest (1982): *Història de la llengua catalana*, vol. 1, Barcelona: Edicions 62.
- Rafanell, August (1999): *La llengua silenciada*, Barcelona: Empúries.
- Rico, Albert / Solà, Joan (1995): *Gramàtica i lexicografia catalanes. Síntesi històrica*, València: Publicacions de la Universitat de València.
- Rossich, Albert (2019): «Perspectiva de la Renaixença (1859–1977)», in: Comas Closas, Francesc / Rodó Rodà, Jordi / Puig i Oliver, Jaume de (ed.): *125 anys de les Bases de Manresa (1892–2017). Memòria del programa i miscel·lània sobre la Manresa de fa 125 anys*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 111–158.
- San Vicente, Félix / Garriga, Cecilio / Lombardini, Hugo E. (2011): «Aproximación metodológica al estudio de la ideología en los diccionarios», in: *Ideolex. Estudios de lexicografía e ideología*, Monza: Polimetrica, 9–22.
- Segarra, Mila (1985): *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona: Empúries.
- (1987): «Introducció», in: Ballot, Josep Pau: *Gramàtica y apología de la llengua catalana*, ed. de Mila Segarra, Barcelona: Alta Fulla, 5–62.
- Solà, Joan (1977): *A l'entorn de la llengua*, Barcelona: Laia.
- Tomàs, Margalida (1996): «Marià Aguiló i Antoni de Bofarull davant la llengua catalana», in: *Sis estudis sobre Antoni de Bofarull*, Reus: Centre de Lectura, 43–56.
- Zamorano Aguilar, Alfonso (2019): «La obra gramatical como fuente de ideologías en historiografía de la lingüística: el nivel intralingüístico», *Tonos digital* 36, 1–23.
- Eloi Bellés, Universidad Autónoma de Madrid, Departamento de Lingüística General, Lógica y Filosofía de la Ciencia, Lenguas Modernas, Teoría de la Literatura y Literatura Comparada y Estudios de Asia Oriental, Ciudad Universitaria de Cantoblanco, Tomás y Valiente, 1, E-28049 Madrid, <eloi.belles@uam.es>, ORCID: 0000-0002-1902-1827.

La gramaticalització del futur i el condicional al català del segle XIII: formes analítiques i formes sintètiques

Aina Torres-Latorre (València)

Summary: The Romance future and conditional tenses are the result of the grammaticalization of the Latin periphrasis *CANTĀRE HABEŌ*. In medieval Catalan, the synthetic forms, with proclitic (*el farè*) or enclitic (*faré-lo*) pronouns, coexisted with the analytical ones, that presented mesoclisism (*fer-lo he*). These forms were distributed according to the medieval syntax of weak pronouns (Batllori *et al.*, 2005). Analytical forms do not present univerbation (cf. Lehmann, 1985) and are thus less grammaticalized. In this article, the grammaticalization of these tenses is observed from the occurrences of *Vides de sants rosselloneses*, written in the 13th century. The results, compared with Spanish (cf. Bouzouita, 2016a) and Navarroaragonese (cf. Primerano, 2019), support the hypothesis of the diatopic diffusion of the grammaticalization process, according to which the grammaticalization is more advanced in the eastern languages of the Iberian Peninsula than in the western languages (Bouzouita & Sentí, 2022).

Keywords: future, conditional, grammaticalization, weak pronouns, synthetic, analytical, proclisis, mesoclisism, enclisis, Old Catalan ■

Received: 03-11-2021 · Accepted: 07-05-2022

■ 1 Introducció

El futur i el condicional romànics –a partir d’ara FC– no sorgeixen de l’evolució de les diferents formes de futur del llatí clàssic, sinó que parteixen d’una sèrie de perífrasis verbals llatines (Badia i Margarit, 1984: 372; Moll, 2006: 222; Pérez Saldanya, 1998: 278). La perífrasi que va triomfar en gairebé totes les llengües romàniques, com ara el català, va ser la derivada de *CANTĀRE HABEŌ*, originada en llatí clàssic –se’n troben exemples en Ciceró o Lucreci, però no es va difondre fins als segles II a IV dC, en les obres de Tertul·lià i d’altres escriptors cristians (Fleischman, 1982: 52; Pérez Saldanya, 1998: 283).

La perífrasi *CANTĀRE HABEŌ* va passar per un procés de canvi semàntic fins a adquirir el valor de futur (vg. Pérez Saldanya, 1998: 283–284;

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 63–85,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.63-85>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

Sentí, 2017: 211–212). Ahora, es va produir un procés de gramaticalització, definit com el procés pel qual una expressió lingüística, en contextos específics, adquireix una funció gramatical o pel qual una expressió ja gramatical assumeix una funció encara més gramatical (Company, 2012: 675; Cuenca, 2012: 281; Heine, 2003: 578; Lehmann, 1985: 303). El FC romànic parteixen d'un verb semàntic ple, el verb llatí HABEŌ, que esdevé part d'una perífrasi verbal amb valor de necessitat, equivalent a l'actual <*haver de* + infinitiu>, i, finalment, esdevé la desinència de dos temps verbals (vg. Sentí, 2017: 210–213).

En aquest article, ens interessa especialment una característica d'aquest procés de gramaticalització: la coalescència o univerbació, és a dir, l'aglutinació de l'expressió gramaticalitzada o la transformació d'una forma en un afix que s'afegeix a altres formes (Lehmann, 1985: 306–307). En les llengües romàniques que utilitzen la perífrasi amb HABEŌ, en època medieval la univerbació encara no es produïa en tots els casos. De fet, hi havia dos tipus de formes: les formes sintètiques (*el faré, faré-lo*), en què l'inicial verb HABEŌ era ja una desinència verbal, i les formes analítiques (*fer-lo he*), que no presentaven encara univerbació i, per tant, no estaven completament gramaticalitzades. La convivència de futurs i condicionals sintètics –a partir d'ara FCS– i de futurs i condicionals analítics –a partir d'ara FCA– permet observar diferents estadis en el procés de gramaticalització d'aquests temps verbals.

La gramaticalització de les formes de FC no va ser simultània en totes les llengües que parteixen de la perífrasi CANTĀRE HABEŌ: el francès mai no va tenir formes analítiques, mentre que sí que les presenten llengües com l'occità, el català, l'aragonès, el castellà o el portuguès (Pérez Saldanya, 1998: 287), l'última de les quals les manté encara avui dia, amb formes de futur com *vendê-lo-á* i de condicional com *vendê-lo-ia* (Cunha i Cintra, 1992: 281).

Una vegada es té present la convivència entre el FCS i el FCA en les llengües romàniques medievals, és natural preguntar-se què regia la presència de les formes sintètiques o les formes analítiques, és a dir, com es pot explicar la variació que es produeix entre les unes i les altres. A més, també sorgeixen interrogants sobre l'evolució d'aquestes formes, sobretot relacionades amb com va avançar la univerbació del FC en les diferents llengües romàniques.

Tractarem de respondre aquestes qüestions a partir de dues hipòtesis principals de partida. La primera, que anomenem *hipòtesi sintàctica*, es basa en el fet que la tria entre les formes sintètiques i les analítiques depèn del

context sintàctic (vg. Bouzouita, 2011; Castillo Lluç, 2002, 2004; Primerano, 2019).¹ En la llengua medieval, la posició dels pronoms respecte del verb depenia d'una sèrie de condicionants sintàctics, de manera que dependent de l'entorn sintàctic els pronoms eren proclítics (*el farè*) o enclítics (*faré-lo*) (vg. Batllori *et al.*, 2005). En els FCA hi ha una possibilitat més: la mesoclisi, la presència del clític entre l'infinitiu i l'auxiliar.

La distribució dels clítics respecte dels temps verbals finits en llengua medieval conforma tres grups d'entorns sintàctics: aquells que impliquen anteposició, aquells que impliquen posposició i aquells que presenten alternança entre anteposició i posposició (Bouzouita, 2011: 110–111; Bouzouita, 2012: 703; Primerano, 2019: 50–52). Quan el verb forma part d'una oració subordinada hi ha sempre anteposició dels clítics (Batllori *et al.*, 2005: 153; Toledo y Huerta, 2015: 34–35), mentre que la distribució dels entorns en les oracions principals és més complexa.

La hipòtesi sintàctica relaciona l'ús del FCS o del FCA amb aquesta sintaxi dels pronoms medievals (Castillo Lluç, 2002: 544; Primerano, 2019: 48), de manera que en entorns sintàctics en què en altres temps verbals hi havia anteposició pronominal també trobem proclisi en el cas del FC i, per

1 Aquesta hipòtesi sintàctica refuta altres interpretacions plantejades anteriorment, basades en la semàntica o en la pragmàtica. Alguns autors han vist en l'ús del FCA en lloc del FCS una diferència semàntica: Company (1985–1986: 100; 2006: 408) o Rossi (1975: 400, *apud* Bouzouita, 2016a: 276) consideren que el futur analític en castellà medieval té un matís modal d'obligació o de necessitat que relacionen amb una anàlisi pragmàtica d'èmfasi i topicalització. Segons la interpretació pragmàtica, els futurs analítics no són equivalents als sintètics, ja que són emfàtics i s'utilitzen per a marcar la topicalització (Company, 2006: 363), de manera que les formes sintètiques i les analítiques no són equivalents (Company, 1985–1986: 49; Company i Medina, 1999: 66) perquè les analítiques són la forma marcada, especialitzada per a topicalitzar (Company, 2006: 367; Company i Medina, 1999: 82).

Tant la interpretació semàntica com la pragmàtica ha estat refutada per altres estudis (vg. Bouzouita, 2016a). Si bé és cert que les perífrasis d'obligació donen lloc al futur de la majoria de llengües romàniques (Pérez Saldanya, 1988: 281), tant les formes sintètiques com les analítiques provenen de la mateixa perífrasi llatina i són així expressions sinònimes. A més, seguint la hipòtesi sintàctica, la distribució sintàctica de FCS i FCA és complementària –les formes analítiques apareixen en uns entorns sintàctics i les formes sintètiques, en uns altres– (Castillo Lluç, 2002: 545; Castillo Lluç, 2004: 352) i, per tant, no hi pot haver diferències semàntiques entre l'un i l'altre. Tampoc les formes analítiques poden funcionar com a estructura emfàtica, ja que només poden aparèixer en determinats entorns sintàctics (Primerano, 2019: 59). Encara més, seria estrany que el castellà o el català medievals utilitzaren les formes analítiques per a marcar l'èmfasi quan aquestes mateixes formes no tenen un ús emfàtic en el portuguès actual (Castillo Lluç, 2004: 352).

tant, només hi pot haver FCS, mentre que en contextos que implicaven posposició pronominal hi pot haver un FCA, evidentment, amb mesoclisi, o un FCS amb enclisi (Bouzouita, 2011: 109; Castillo Lluch, 2002: 544; Castillo Lluch, 2004: 352).² Aquesta hipòtesi ha estat seguida per Bouzouita (2012, 2016a) per al castellà, Bouzouita i Sentí (2022) per al català i Primerano (2019) per al navarroaragonès.

La segona de les hipòtesis, la *hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització*, plantejada per Bouzouita (2016a) i estudiada per Bouzouita i Sentí (2022) i per Primerano (2019), és un intent d'explicació de les diferències en el grau de gramaticalització del FC en les diferents llengües romàniques que comparteixen l'evolució de la mateixa perífrasi. Aquesta hipòtesi planteja que la gramaticalització del FC estava més avançada en les llengües i varietats orientals. Es forma un contínuum en el grau de gramaticalització des del francès, que no va tenir mai FCA, passant per l'occità, el català i després cap a l'oest travessant la península Ibèrica (Bouzouita, 2016a: 295; Bouzouita i Sentí, 2022: § 1; Primerano, 2019: 18, 59).

D'acord amb aquesta hipòtesi, les llengües més orientals que han tingut FCA, és a dir, seguint aquest ordre, occità, català, navarroaragonès i castellà oriental, haurien de tenir una major presència de FCS amb enclisi que no de FCA en els entorns sintàctics en què aquestes dues opcions són possibles. Per tant, la gramaticalització del FC és més ràpida en aquestes llengües que no en les més occidentals, ço és, castellà, asturleonès i galaicoportuguès, ja que la major o menor freqüència de formes analítiques respecte de sintètiques en un text dona compte d'un grau menys o més avançat dins del procés de gramaticalització.

Encara no comptem, però, amb un estudi de corpus amb dades prou robustes quantitativament per a confirmar amb seguretat aquesta segona hipòtesi. Aquest treball pretén establir un punt de partida per a un treball de corpus més extens en aquest sentit. Així, l'objectiu d'aquest treball és estudiar quantitativament l'ús de les formes sintètiques i de les formes analítiques en una obra inicial de la scripta catalana: les *Vides de sants rosselloneses*. Aquest objectiu general permetrà assolir dos objectius més concrets: d'una banda, conèixer la distribució dels clítics al voltant dels temps verbals estudiats depenent de l'entorn sintàctic en què se situen i, de l'altra, comparar resultats en català amb dades de les llengües romàniques pròximes.

2 Sembla que en català el comportament del FC amb els clítics coincideix amb el de la resta de temps verbals, tot i que no comptem amb dades empíriques que ho confirmen. Per a confirmar-ho, vg. Sentí i Bouzouita (2022).

A continuació, presentarem l'obra que ha conformat el nostre corpus i la metodologia seguida (§ 2) i ens centrarem en els resultats i l'anàlisi de les dades obtingudes (§ 3). Finalment, en resumirem les conclusions més rellevants (§ 4).

■ 2 Corpus i metodologia

Disposem de poca informació empírica sobre el funcionament del FC en català antic. Sí que s'ha elaborat un estudi de la posició dels clítics amb el conjunt de temps verbals a partir del *Llibre dels fets* (vg. Sentí i Bouzouita, 2022). Tenint-ho en compte, hem seleccionat una obra catalana del segle XIII, encara per estudiar: les *Vides de sants rosselloneses*.³

Les *Vides* són una traducció catalana molt primerenca de la *Legenda aurea*, de Iacopo da Varazze (Coromines, 1977: 12; Garcia Sempere, 2015: 156), un recull d'hagiografies que data al voltant del 1260 (Coromines, 1977: 17) i que va ser molt popular i de gran difusió a l'època, com demostra la presència de traduccions com la catalana.

L'interès d'aquesta obra es troba principalment en dos fets: l'antiguitat i la localització geogràfica. Quant a l'antiguitat, data de finals del segle XIII, concretament de l'últim quart d'aquest segle (Coromines, 1977: 18). A més, el manuscrit més antic que es conserva està datat també a finals del segle XIII o, com a tard, a principis del XIV (Garcia Sempere, 2015: 162), de manera que l'obra ens proporciona unes dades lingüístiques fiables del període inicial del català literari.

Així mateix, el text és interessant des del punt de vista dialectològic. Cal situar-lo en el català septentrional de la diòcesi d'Elna (Coromines, 1977: 15). Tot apunta que van ser els monjos del monestir de Sant Miquel de Cuixà els que dugueren a terme aquesta traducció (Coromines, 1977: 22). Les *Vides* és una obra amb trets de transició entre el català i l'occità, la qual cosa ens interessa observar en relació amb la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització.

A banda de la datació i la localització geogràfica, s'ha de tenir en compte en l'anàlisi de les dades tant la tipologia textual com el fet que es tracta d'una traducció d'una obra llatina. No sabem fins a quin punt la tipologia textual i les tradicions discursives poden influir en la tria entre FCS i FCA; és precisament perquè ho desconeixem que ho hem de tenir present com un possible factor. També cal apuntar que les *Vides* són una

3 Per raons de fluïdesa en el discurs, usem indistintament el títol complet (*Vides de sants rosselloneses*) i la reducció *Vides*.

traducció d'un text en llatí, així que, com observa Bouzouita (2013) en estudiar una traducció castellana de la Bíblia, hi podríem trobar calcs sintàctics de la llengua de l'original.

La metodologia seguida en l'extracció de les dades ha consistit a extraure les ocurrences de FC de les *Vides de sants rosselloneses* mitjançant el *Corpus Informatitzat del Català Antic* (CICA). Com que les formes analítiques només poden aparèixer junt amb pronoms febles, només s'han pres com a ocurrences els FC acompanyats d'un o més pronoms febles, ja siga un pronom personal feble o els pronoms adverbials *en* i *hi*.

Les formes obtingudes s'han classificat segons una sèrie de característiques morfològiques (quantitat de clítics i quins són, persona i temps, verb en infinitiu, conjugació verbal i si s'utilitza un infinitiu reduït per a formar el FC) i de característiques sintàctiques (tipus d'oració, entorn sintàctic dins de les oracions principals, tipus de clisi, funció sintàctica del pronom i si el FC va seguit d'un verb no finit). Aquesta classificació ha donat lloc als resultats quantitius que detallarem en la secció següent (§ 3). Seguint la metodologia dels estudis previs, s'han distingit en la classificació els pronoms personals dels pronoms adverbials per tal d'observar si funcionen de la mateixa manera o no.

Per acabar, s'han comparat les dades de les *Vides* amb les dades de corpus equivalents, que han seguit la mateixa metodologia, existents en altres llengües com el castellà (Bouzouita, 2016a) o el navarroaragonès (Primeraño, 2019) i també amb les dades estudiades anteriorment per a la llengua catalana (Bouzouita i Sentí, 2022) per tal d'observar les diferències entre les tres llengües i extraure'n conclusions pel que fa al grau de gramaticalització dels dos temps verbals estudiats.

■ 3 Estudi del futur i el condicional en les *Vides de sants rosselloneses*

■ 3.1 Resultats i anàlisi de les dades

Seguint la hipòtesi sintàctica ja explicada (§ 1), els resultats es recullen classificats en entorns sintàctics per tal d'observar si les dades segueixen la distribució en tres grups d'entorns (grup d'anteposició absoluta, grup de posposició absoluta i grup d'alternança entre anteposició i posposició). En aquests tres grups, es classifiquen les oracions principals i s'estudien també els FC dins d'oracions subordinades i d'oracions introduïdes per *car*. En la taula següent es detalla la freqüència corresponent a cada entorn pel que fa als pronoms personals:

		Entorn sintàctic	Proclisi (FCS)	Meso-clisi (FCA)	Enclisi (FCS)	Total	
Oració principal	Grup 1: anteposició absoluta	Darrere de pronom interrogatiu	11 100%	—	—	11	
		Darrere de negació	13 100%	—	—	13	
		Darrere d'objecte no correferencial	—	—	—	—	
		Darrere de complement preposicional	3 100%	—	—	3	
		Darrere de complement predicatiu	1 100%	—	—	1	
		Darrere de la conjunció <i>ans</i>	2 100%	—	—	2	
	Grup 2: posposició absoluta	Verb en posició inicial d'oració	—	4 36,36%	7 63,64%	11	
		Oració paratàctica	—	—	—	—	
		Darrere de vocatiu	1 100%	—	—	1	
		Darrere de <i>però</i> o <i>mes</i>	—	—	1 100%	1	
	Grup 3: alternança entre anteposició i posposició	Darrere de subjecte	39 90,70%	1 2,33%	3 6,98%	43	
		Darrere d'adverbi o circumstancial	26 100%	—	—	26	
		Darrere d'objecte correferencial	3 100%	—	—	3	
		Darrere de coordinació	—	6 37,50%	10 62,50%	16	
		Darrere de construcció absoluta o subordinada	4 80%	—	1 20%	5	
	Total oració principal			103 75,74%	11 8,09%	22 16,18%	136
	Oració subordinada			129 100%	—	—	129
Oració in subordinada			—	—	—	—	
Oració introduïda per <i>car</i>			15 100%	—	—	15	
Total			247 88,21%	11 3,93%	22 7,86%	280	

Taula 1. Distribució sintàctica del FC amb pronoms personals en les *Vides*

Quant als pronoms adverbials, cal tenir en compte que el total d'ocurrències (25) és molt més reduït que no en el cas dels pronoms personals. Totes les ocurrències encaixen en la classificació en tres grups d'entorns sintàctics i, en ser tan reduïdes, no ens permeten establir comparacions significatives entre la mesoclisi i les altres posicions en els grups en què són possibles diferents col·locacions del pronom.

Per tant, centrem-nos en l'anàlisi de les ocurrències amb pronoms personals. En general, s'observa el seguiment de la classificació dels entorns sintàctics en tres grups segons la col·locació del pronom. Ocorre el mateix amb els pronoms adverbials. Abans que res, il·lustrem amb exemples alguns entorns que segueixen la distribució esperada. És el cas de les oracions subordinades i de les oracions introduïdes per *car*, ja que els pronoms són proclítics en totes les ocurrències, com ara en (1) i (2), respectivament:

- (1) E si tu'm vols nafrar ni turmentar, eu auré Sent Esperit, qui·m defendrà dels seus turmens (*Vides*, p. 263)⁴
- (2) Mas fasen so que pusquen, car més **los perseguiré** mort que viu (*Vides*, p. 444)

S'han classificat les oracions amb *car* separatament de la resta d'oracions subordinades perquè en llengua castellana s'ha observat que aquesta conjunció no només admet que els clítics apareguen anteposats al verb sinó també posposats (Bouzouita, 2008: 171). S'entén que aquesta conjunció o bé pot tenir dues funcions diferents, ja siga com a conjunció subordinant o com a conjunció coordinant (Bouzouita, 2008: 172), o bé les oracions que introdueix oscil·len entre les característiques d'una oració principal i d'una oració subordinada (Primerano, 2019: 114; 130–132). Amb tot, tant les dades extretes de les *Vides* com les estudiades del *Llibre dels fets* per Sentí i Bouzouita (2019, 2022) mostren un 100% de proclisi en les construccions introduïdes per *car*, de manera que sembla que en català aquestes oracions funcionen com les subordinades i no com les oracions principals.

Dins de les oracions principals, el grup de posposició absoluta compleix en tots els casos la col·locació proclítica esperable, com es pot comprovar en tots els entorns de què tenim exemples, és a dir, per aquest ordre, darrere de pronom interrogatiu (3), darrere de negació (4), darrere de complement preposicional (5), darrere de complement predicatiu (6) i darrere de conjunció *ans* (7):

4 En tots els exemples, es marca en negreta el FC i el clític o clítics i es marca subratllat l'entorn sintàctic.

- (3) E què·t **profitarà** a tu si altre lo·m fa justèsia? (*Vides*, p. 303)
- (4) Eu no·m **partiré** d'ayxí entrò que m'ages dit què às (*Vides*, p. 413)
- (5) [...] e en·III·particles **se trencaran** (*Vides*, p. 18)
- (6) Mas si del meu volia alcuna causa, ayxí con a camp o casa o aur o argent, volenter **li ó daré** (*Vides*, p. 407)
- (7) E con En Cromasci, lo pretor, li dixés que aquelò él no faria, ans ó **farien** los seus sers, Sent Sebastia li dix [...] (*Vides*, p. 169)

El segon grup d'entorns dins de les oracions principals és el grup de posposició absoluta. A diferència del grup d'anteposició absoluta, hi pot haver variació en la col·locació del pronom postverbal entre la mesoclisi dins d'un FCA i l'enclisi després d'un FCS. En aquest grup, s'han trobat ocurrencies de tres dels quatre entorns sintàctics: amb el verb en posició inicial d'oració, darrere de vocatiu i darrere de *però* o *mes*. D'aquests tres entorns, dos presenten només ocurrencies de posposició, en les quals predomina l'enclisi sobre la mesoclisi. Aquest predomini, d'un 63,64% en el cas del verb en posició inicial d'oració i d'un 100% darrere de *però* o *mes*, es relaciona amb un major grau de gramaticalització de les formes de FC, ja que les formes analítiques són les menys gramaticalitzades. Vegem un cas de mesoclisi (8) i un d'enclisi (9) amb el verb en posició inicial d'oració i un exemple d'enclisi darrere de *però* o *mes* (10):

- (8) **Comvidar-les é** eu a la mia devoracion (*Vides*, p. 238)
- (9) **Alegrará's** lo just (*Vides*, p. 104)
- (10) Sabràs, e benauradament sabràs, mas **faràs-ho** per aquel maestra per lo qual és fassedor (*Vides*, p. 341)

El més remarcable dins d'aquest grup de posposició absoluta és l'aparició d'un pronom en posició proclítica, és a dir, d'un cas d'anteposició innovadora. Així, darrere de vocatiu trobem l'exemple (11):

- (11) E tu, diable, **l'esperaràs** en aquest loc entrò que El vinga (*Vides*, p. 119)

La proclisi d'aquesta oració, tot i que difereix de les dades esperables per a aquest entorn, pot ser explicada pel context clarament emfàtic de l'exemple. El vocatiu, «diable», hi apareix després del subjecte —que ja no demana enclisi dels pronoms sinó que comporta variació—, de manera que és prescindible des d'un punt de vista informatiu i, si s'hi introdueix, és per tal d'emfasitzar el discurs que, com és evident, forma part d'un parlament

en estil directe. Aquests trets concrets de l'oració provoquen una aparició primerenca de proclisi en un entorn de posposició, és a dir, un cas d'anteposició innovadora que apareix abans en català que en llengües com el castellà i el navarroraragonès, que no presenten cap cas de proclisi després de vocatiu (vg. Bouzouita, 2016a: 282; Primerano, 2019: 166).

El tercer i darrer grup dins de les oracions principals es caracteritza per la possibilitat de variació de la col·locació dels pronoms febles entre l'anteposició i la posposició. Vegem un exemple de proclisi (12) i un d'enclisi (13) darrere de subjecte i un exemple de mesoclisi (14) i un d'enclisi (15) darrere de coordinació:

- (12) **Eu los aduré** en loc solitari, e parlaré aquí al cors d'èls (*Vides*, p. 505)
- (13) Aquest és, dona, home just, e fil de propheta, e conec ben la nostra lig, e **él dirà-te** tot so que tu volràs (*Vides*, p. 463)
- (14) Leva, Segon, e segex-me; e **amenar-t'é** al teu creator (*Vides*, p. 391)
- (15) E la causa pública serà creguda, e **serà-te** atorgada la victòria dels teus enemics (*Vides*, p. 271)

Darrere de subjecte, sembla interessant remarcar la poca presència de mesoclisi, només un 2,33% en aquest entorn, en què hi ha una clara majoria proclítica d'un 90,70% front a un 6,98% d'enclisi. La freqüència de mesoclisi és molt més reduïda que en altres llengües peninsulars i la de proclisi, molt més elevada, com s'explicarà més endavant (§ 3.3).

En canvi, darrere de coordinació és l'entorn en què el percentatge de mesoclisi és més elevat, amb un 37,50%. De fet, diferents estudis apunten que el patró habitual en aquest entorn és la posposició dels clítics mentre que l'anteposició es troba en aquells casos en què l'oració d'abans de la conjunció, és a dir, la primera coordinada, conté algun element que indueix la proclisi (Bouzouita, 2008: 115–166; Granberg, 1988: 232–233; Primerano, 2019: 124). Veurem també en § 3.3 que en la resta de llengües peninsulars la presència de conjuncions coordinants provoca una major mesoclisi que altres entorns sintàctics.

Ara bé, no s'ha d'entendre el grup de variació com un grup d'entorns d'alternança lliure sinó que hi pot haver restriccions de la col·locació del pronom dins de cada entorn. És el que ocorre darrere d'adverbi o de complement circumstancial i darrere de construcció absoluta o oració subordinada.

En el cas dels adverbis i dels circumstancials, que es classifiquen en un mateix grup perquè ambdós actuen com a modificadors adverbials (Granberg, 1988: 157), la variació entre anteposició i posposició ha estat expli-

cada en castellà segons els tipus de complement adverbial (Granberg, 1988: 155–194), i així ho han confirmat altres estudis (Bouzouita, 2008: 101–103; Bouzouita i Sentí, 2022: § 3.2.3.3; Primerano, 2019: 121). Granberg (1988) se centra en la posició dels clítics en qualsevol temps verbal i exposa, pel que fa als adverbis, una classificació en tres grups segons allò que els adverbis provoquen quant a la col·locació del pronom (vg. Granberg, 1988: 155–194). Així, els clítics s'anteposen al verb quan hi ha un adverbi preverbal que expressa manera, instrument, acompanyament o lloc (Granberg, 1988: 161–162), mentre que es posposen al verb quan els adverbis són de circumstància o de causa (Granberg, 1988: 186). Els adverbis temporals tenen una distribució més complexa i poden implicar tant la proclisi com l'enclisi dels pronoms (Granberg, 1988: 174).

Tanmateix, en les *Vides* s'han trobat alguns contraexemples a la classificació dels complements adverbials exposada per aquests estudis, contraexemples que es poden interpretar com a casos d'anteposició innovadora. Segons Bouzouita (2008: 101), els complements circumstancials com *al tercer dia* només admeten en castellà posposició dels clítics, però en les *Vides* trobem el pronom proclític següent:

(16) En lo VIII dia se farà general terratrèmol (*Vides*, p. 19)

Segons Granberg (1988), els adverbis castellans *pues*, *después* i *desi*, equivalents als catalans *després*, *après* o *enaprès*, solen provocar l'enclisi excepte si són emfàtics, quan poden anar acompanyats de proclisi (Granberg, 1988: 179–184). Els adverbis temporals, com hem dit, poden provocar en qualsevol temps verbal tant enclisi com proclisi dels pronoms, però s'observa una distribució depenent del sentit: en castellà, els adverbis *ante*, *siempre*, *ya* i *todavía* i també les expressions temporals que marquen duració o freqüència provoquen l'anteposició dels clítics; els adverbis *agora*, *luego* i *entonces* poden comportar tant la proclisi com l'enclisi dels pronoms, depenent de si el significat s'acosta al d'immediatesa d'una conjunció, quan els pronoms són proclítics, o al de progressió cronològica, quan els pronoms es posposen al verb (Granberg, 1988: 174–179).

En les *Vides* tots els casos amb adverbis temporals presenten proclisi, fins i tot aquells clarament narratius, que expressen una progressió cronològica, com els següents:

(17) Eu derocaré aquest temple, e après lo redificaré (*Vides*, p. 373)

- (18) Mes per què aparec en aquestes dues maneres, enaprés ó direm
(*Vides*, p. 496)

Repetim que aquests casos poden ser interpretats com a exemples d'anteposició innovadora i, per tant, com un avançament de la llengua catalana en el procés de fixació dels pronoms febles en la posició preverbal respecte de la resta de llengües peninsulars.

També hi ha casos d'anteposició innovadora en les *Vides* darrere de construcció absoluta o oració subordinada. En aquest entorn la solució més general és la posposició dels pronoms (Bouzouita, 2008: 124–125), però hi ha algunes construccions concretes que indueixen la proclisi, com *abans que* o *ans que*, *així com* i *quan* (o variants) (Bouzouita, 2008: 125 i 131; Granberg, 1988: 136–146; Primerano, 2019: 180).

En les *Vides*, a més del percentatge majoritari de proclisi (un 80%), tres dels quatre casos de proclisi són casos d'anteposició innovadora. Els quatre casos de proclisi dels pronoms darrere de construcció absoluta o oració subordinada són els següents:

- (19) Quant seràs morta per aquellò ó daràs cor ab tu portar no ó poràs
(*Vides*, p. 52)
- (20) Per sel qui fo crucificat te faré morir de fam si no'm dius veritat
(*Vides*, p. 463)
- (21) Si a mi tu no obesex, en aquela crou, la qual a mi tant as lausada, te faré penjar (*Vides*, p. 33)
- (22) Per què eu ara, per so cor baronilment t'ést combatut, te faré nomenar per tot lo món (*Vides*, p. 159)

Només l'exemple (19) correspon a alguna de les expressions subordinants que indueixen proclisi: *quant*. Els altres tres casos presenten anteposició innovadora.

En canvi, no semblen d'anteposició innovadora els tres casos de proclisi que trobem darrere de sintagma nominal correferencial, entorn darrere del qual els pronoms poden anar tant anteposats com posposats al verb, encara que la posposició és la posició majoritària (Bouzouita, 2008: 104; Granberg, 1988: 146–147). Com en altres contextos de variació, és l'èmfasi el que indueix la proclisi (Bouzouita, 2008: 105–109; Primerano, 2019: 120 i 173).

En les *Vides* els tres exemples que corresponen a aquest entorn sintàctic són tres casos de FCS amb proclisi, però la presència del quantificador *tot* en els tres casos fa possible una lectura emfàtica de l'oració, de manera que no creiem que cap dels tres siga d'anteposició innovadora. Són els tres casos següents:

- (23) Ans sàpies que més serà yrat contra tu e contra el teu déu que contra mi, e **tot lo farà** enfremunar, per so cor me forces que eu ad él sacrifici (*Vides*, p. 64)
- (24) Pus que eu no l'è pogut sobrar vivén, **tot lo puniré** e mort (*Vides*, p. 182)
- (25) **Aquelò que eu dic de Jhesu Crist tot ó provarem** per vostres libres que axí fos (*Vides*, p. 112)

En definitiva, amb aquesta anàlisi dels resultats, després d'observar els entorns sintàctics un per un, s'han trobat una sèrie de casos d'anteposició innovadora (l'exemple darrere de vocatiu i els casos darrere d'adverbi o complement circumstancial i darrere de construcció absoluta o oració subordinada) que fonamenten la possibilitat que el català s'avance a la resta de llengües peninsulars. Es deixa la comparació de les freqüències del català amb el navarroaragonès i el castellà per a § 3.3.

■ 3.2 Possibles explicacions a la variació entre mesoclisi i enclisi

A més de la presència de proclisi en entorns en què s'espera la posposició dels pronoms, la comparació de les freqüències de mesoclisi i d'enclisi també mostra en les *Vides de sants rosselloneses* avenços en el grau de gramaticalització. La mesoclisi i l'enclisi comparteixen uns mateixos entorns sintàctics tant en el grup d'oracions principals amb posposició dels clítics com en el grup d'oracions principals que poden presentar variació entre anteposició i posposició. En les *Vides*, s'hi observa un predomini de l'enclisi, amb 23 ocurrències, sobre la mesoclisi, amb 12, la qual cosa es pot relacionar amb un major grau de gramaticalització del FC respecte de la resta de llengües peninsulars, que presenten percentatges sovint contraris. Aquesta tendència continua augmentant en català al segle XIV segons les dades de Bouzouita i Sentí (2022: § 3.1.2), que observen en el seu corpus 16 casos d'enclisi i només 5 de mesoclisi.

Abans de comparar la freqüència de mesoclisi en aquesta obra amb les freqüències extretes dels corpus castellà (Bouzouita, 2016a) i navarroaragonès (Primerano, 2019), cal tenir present que s'han donat una sèrie de

possibles explicacions a la variació entre mesoclisi i enclisi en l'estadi inicial de la col·locació dels pronoms al voltant del verb (vg. Bouzouita, 2016a, 2016b; Primerano, 2019).

Una primera hipòtesi es basa en les possibles diferències depenent del temps verbal, és a dir, en la preferència per la mesoclisi o per l'enclisi, d'una banda, en el futur, i, de l'altra, en el condicional. Bouzouita (2016b) proposa que l'enclisi podria ser més freqüent acompanyant el condicional que no el futur. Les dades del navarroaragonès (Primerano, 2019) matisen la proposta inicial de Bouzouita (2016b), perquè s'observa que, mentre que al segle XIII no sembla confirmar-se la diferència entre els temps verbals quant a la variació entre mesoclisi i enclisi (Primerano, 2019: 140), al segle XIV sí que es corrobora que el condicional admet més fàcilment l'enclisi, és a dir, que el condicional avança en el procés de gramaticalització més ràpidament que el futur (Primerano, 2019: 196).

En les *Vides* només hi ha un cas de condicional amb posposició del pronom i aquest cas és enclític, així que, encara que es parega corroborar que el condicional preferisca l'enclisi, les dades són, evidentment, massa reduïdes perquè puguin resultar conclouents; en canvi, entre els futurs es reparteix la posposició en un 32,35% de mesoclisi i un 67,65% d'enclisi, de manera que, malgrat que també hi predomina l'enclisi, la mesoclisi hi té una presència considerable.

Un altre factor que podria influir en la variació entre mesoclisi i enclisi és el factor morfològic de la conjugació verbal. En les *Vides*, en la primera conjugació abunda la mesoclisi, ja que hi trobem 10 dels 11 casos totals de mesoclisi. Primerano (2019: 138) relaciona les diferents conjugacions amb les formes sincopades dels verbs, de què parlarem tot seguit. L'abundància de mesoclisi en la primera conjugació es podria explicar per la manca de síncope dels verbs d'aquesta conjugació. Sembla, per tant, que la conjugació verbal, encara que pot ser un factor a tenir en compte, no pot ser l'únic que explique la preferència per la mesoclisi o per l'enclisi.

Una altra hipòtesi relaciona la variació entre la mesoclisi i l'enclisi amb el verb lèxic. Alguns verbs es formarien amb més facilitat com a FCS amb enclisi i altres com a FCA amb mesoclisi (Bouzouita, 2016b). No sembla que aquest factor s'haja de tenir en compte perquè, segons les dades de Primerano (2019: 161 i 198), els verbs que es repeteixen amb proclisi es caracteritzen per ser verbs que presenten formes sincopades, així que seria la síncope i no la presència d'un verb lèxic o un altre el factor a tenir present.

Les formes sincopades van sorgir quan, en afegir l'auxiliar *haver* darrere de l'infinitiu per a formar el FC, la vocal temàtica de l'infinitiu s'havia d'elidir seguint les lleis fonètiques d'evolució, com en *partrà*, format per *partir* més l'auxiliar *ha*. Aquestes formes sincopades no existien per a la primera conjugació, però sí per a la segona i per a la tercera (Primerano, 2019: 61) i van conviure amb les formes plenes (*partirà*) durant l'edat mitjana.

Quant a la combinació d'aquestes formes amb clítics, alguns estudis apunten la possibilitat que les formes sincopades siguin acompanyades d'enclisi amb més facilitat que les formes plenes (Bouzouita, 2016a: 284; Primerano, 2019: 62). Així, es pot relacionar el major percentatge de mesoclisi en les formes de la primera conjugació amb el fet que els verbs d'aquesta conjugació no tenen formes sincopades. En el nostre corpus, només es troben dos exemples de formes sincopades que no van amb proclisi i són, ambdós, enclítics:

(26) Levar-mi-é eu, e **tenré-lo** (*Vides*, p. 195)

(27) **Convenria's** que tu, qui ést jutge dels hòmens [...] (*Vides*, p. 31)

Amb tot, la major presència d'enclisi amb les formes sincopades no pot explicar tota la variació entre l'enclisi i la mesoclisi, ja que, segons les dades estudiades en castellà: i) la primera conjugació presenta una distribució prou equilibrada entre mesoclisi i enclisi sense haver-hi formes sincopades; ii) hi ha formes plenes de la segona i de la tercera conjugació que porten pronoms enclítics; iii) hi ha formes sincopades que porten els pronoms en proclisi (Bouzouita, 2016a: 287).

Malgrat que l'ús de les formes sincopades s'ha vist com un dels factors més rellevants en la variació entre mesoclisi i enclisi, encara se n'hi poden afegir d'altres, com la presència d'un verb en forma no finita darrere del FC. L'aparició d'un infinitiu o d'un participi darrere del verb, com ara en el cas d'una perífrasi verbal d'infinitiu o d'un temps compost, podria també facilitar l'aparició del pronom completament posposat a la forma verbal (Primerano, 2019: 142 i 196). En les *Vides* només s'han trobat les dues ocurrences següents:

(28) E **farà mi**⁵ creure la tua gonela? (*Vides*, p. 92)

5 Malgrat que el pronom *mi* va tenir majoritàriament un caràcter tònic des dels inicis de la llengua, hi ha casos en què es pot interpretar com a àton. Hem descartat de les nostres ocurrences dues en què es considerava que *mi* actuava com un pronom tònic, mentre

- (29) E la causa pública serà creguda, e **serà-te atorgada** victòria dels teus enemics (*Vides*, p. 271)

Es tracta d'un cas de FCS amb enclisi seguit d'un infinitiu (28) i d'un cas de FCS amb enclisi seguit d'un participi (29). Per tant, els dos casos trobats segueixen la hipòtesi exposada, tot i que les dades són ben reduïdes.

Com que les *Vides de sants rosselloneses* són una traducció d'una obra llatina, la *Legenda aurea*, de Iacopo da Varazze, cal almenys esmentar la hipòtesi proposada per Bouzouita (2016a) respecte de la influència dels textos subjacents en les traduccions, en el seu cas, en traduccions bíbliques. Bouzouita (2016a: 293) conclou que existeix «una correlació entre la colocació pronominal latina y la castellana para la alternancia en el uso de mesoclisís y posposició [...], pero no para la colocació pronominal en general» i que «esta asociación es relativamente débil». Queda fora dels objectius i de l'abast d'aquest treball la comparació de la versió catalana de les hagiografies i l'original llatí.

En definitiva, cap dels factors proposats pot ser considerat el factor únic que explique la variació entre mesoclisís i enclisi. No obstant això, alguns dels factors, com l'ús de les formes sincopades o la presència d'un verb en forma no finita després del verb conjugat, podrien facilitar l'aparició d'una enclisi primerenca en contextos en què, si els verbs s'utilitzaven amb les formes plenes o no hi havia un verb en forma no finita tot seguit, era més habitual la mesoclisís. Es pot considerar, per tant, que aquests factors van afavorir el procés de gramaticalització, segons el qual amb el pas dels segles va esdevenir més nombrosa l'enclisi respecte de la mesoclisís.

que n'hem mantingut tres en què semblava més àton. Considerem aquest exemple (28) com un cas dubtós, però el mantenim igualment dins de les dades quantitatives. Mancikis i Neugaard (1977: 23) exposen en referència a les *Vides de sants rosselloneses* que en aquesta obra el pronom *mi* no sembla ser més tònic que *me*, segurament a causa de la procedència geogràfica del text, influït per l'occità. Amb tot, no podem assegurar-ho, ja que en les *Vides* no s'utilitza en cap cas la preposició *a* davant de complement directe i, per tant, tampoc la trobarem davant d'un suposat pronom fort *mi*. La presència o absència de la preposició no ajuda a distingir el caràcter tònic o àton dels pronoms en casos com el següent: «Qualquequal onrarà **mi**, eu glorificaré éb» (*Vides*, p. 82). Hem descartat aquest exemple de l'estudi perquè sembla que l'estructura de «qualquequal onrarà mi» siga equivalent a «eu glorificaré éb» i, en conseqüència, *mi* esdevé un pronom tònic igual que *él*.

■ 3.3 Comparació dels resultats del català amb el navarroaragonès i el castellà

Precisament per a observar l'evolució del procés de gramaticalització és interessant comparar les freqüències d'enclisi i de mesoclisi en les *Vides de sants rosselloneses* amb les dades d'altres llengües (castellà, vg. Bouzouita, 2016a; navarroaragonès, vg. Primerano, 2019) i les del segle XIV català analitzades per Bouzouita i Sentí (2022).

Com que les oracions subordinades només presenten proclisi, observem les freqüències només en les oracions principals de les tres posicions possibles dels clítics. Quantitativament, el català és la llengua que presenta uns percentatges més reduïts de mesoclisi, mentre que el castellà en té els més alts. En català, d'acord amb les nostres dades, ja al segle XIII hi ha una major presència de l'enclisi que no de la mesoclisi. En les *Vides*, es calcula un 16,18% d'enclisi i la meitat de mesoclisi, un 8,09%. Les dades del català del segle següent, del XIV, són encara més favorables a l'enclisi, amb un 10,6% dels casos en oracions principals, respecte de la mesoclisi, amb un 3,3% (Bouzouita i Sentí, 2022: § 3.1.2).

En canvi, Bouzouita (2016a: 282) troba un 35,8% de mesoclisi i un 28,2% d'enclisi en un text que pertany al segle XIII i al castellà oriental i que, per tant, se suposa que presenta més enclisi que textos de les varietats castellanes occidentals; Bouzouita i Sentí (2022: § 3.1.1) troben en una traducció bíblica castellana del segle XIV un 41% de mesoclisi i no troben cap cas d'enclisi. En navarroaragonès, en el corpus analitzat del segle XIII hi ha un 29,1% de mesoclisi i només un 3,2% d'enclisi (Primerano, 2019: 113), mentre que en el corpus del segle XIV es redueix la mesoclisi a un 19,2% i augmenta lleugerament l'enclisi a un 4,6% (Primerano, 2019: 166).

Així, s'observa que el navarroaragonès del segle XIV presenta més enclisi que el del segle XIII, que al seu torn en presenta més que qualsevol dels dos textos castellans analitzats; per contra, no presenta tanta enclisi com el text català de les *Vides*. Quant a la mesoclisi, els textos castellans en presenten més que el corpus navarroaragonès, que al seu torn en té freqüències més altes que els textos catalans.

Deixant de banda els percentatges totals de cada posició del pronom en els diferents corpus, la comparació esdevé més precisa en comparar les freqüències d'enclisi, de mesoclisi i també de proclisi en els diferents entorns sintàctics dins del grup de variació entre anteposició i posposició. Es recullen aquestes dades en la taula següent, que comentarem tot seguit:

Grup 3: variació		Castellà oriental segle XIII ⁶	Castellà segle XIV ⁷	Navarro- aragonès segle XIII ⁸	Navarro- aragonès segle XIV ⁹	Català segle XIII (<i>Vides</i>)	Català segle XIV ¹⁰
Subjecte	P	62,3%	81,8%	72,2%	93,8%	90,7%	100%
	M	32,8%	18,2%	27,8%	6,2%	2,3%	0%
	E	4,9%	0%	0%	0%	7%	0%
Adverbi o CC	P	83,1%	68,8%	88,9%	83,9%	100%	100%
	M	11,9%	31,2%	11,1%	16,1%	0%	0%
	E	5,1%	0%	0%	0%	0%	0%
Objecte correferent	P	0%	20%	0%	75%	100%	100%
	M	28,6%	80%	50%	0%	0%	0%
	E	71,4%	0%	50%	25%	0%	0%
Coordina- ció	P	1,9%	20,6%	16,7%	23,1%	0%	41,7%
	M	50,2%	79,4%	75%	59%	37,5%	8,3%
	E	47,9%	0%	8,3%	17,9%	62,5%	50%
Absoluta o subordi- nada	P	0%	0%	4,8%	54,2%	80%	50%
	M	68%	100%	80,9%	33,3%	0%	50%
	E	32%	0%	14,3%	12,5%	20%	0%

Taula 2. El entorns de variació en castellà, navarroaragonès i català

En castellà, la llengua més occidental de les tres comparades, es troben els percentatges més elevats de mesoclisi, de FCA, la forma menys gramaticalitzada. En quatre dels cinc entorns és el text castellà del segle XIV el que té més mesoclisi: darrere d'adverbi o complement circumstantial, darrere d'objecte correferencial, darrere de coordinació i darrere de construcció absoluta o oració subordinada. Segurament té més mesoclisi que el text castellà del segle XIII perquè el del XIII és un text més oriental, més acostat a l'aragonès i al català. Darrere de subjecte és aquest text castellà oriental el que presenta un percentatge més elevat de mesoclisi.

Per contra, en català hi ha les freqüències més reduïdes de mesoclisi. En les *Vides*, no n'hi ha en tres dels cinc entorns sintàctics i, en el corpus català del segle XIV, tampoc n'hi ha en tres entorns. L'únic context del grup de variació en què cap llengua arriba al 0% de mesoclisi és darrere de coordinació, en què el català del segle XIV presenta encara un 8,3% de mesoclisi. Es pot dir que en aquest entorn s'avança més lentament en el procés de

6 Vg. Bouzouita, 2016a: 282.

7 Vg. Bouzouita i Sentí, 2022, § 3.1.1.

8 Vg. Primerano, 2019: 113.

9 Vg. Primerano, 2019: 166.

10 Vg. Bouzouita i Sentí, 2022, § 3.1.2.

gramaticalització, la qual cosa explica la freqüència considerable de mesoclisi trobada en les *Vides*: un 37,5%. Amb tot, la freqüència d'enclisi és en aquest entorn major a la de mesoclisi, amb un 62,5%.

A diferència de la presència de mesoclisi, la major presència de proclisi implica un estadi més avançat dins d'un altre procés de gramaticalització, el de la col·locació dels pronoms en qualsevol temps verbal finit. Està pendent encara el procés de canvi lingüístic de la posició dels clítics pronominals cap a la proclisi. Per tant, manca la fixació de la posició del pronom, que pot ser entesa com un dels passos necessaris del procés de gramaticalització.

És d'esperar, doncs, com ocorre, que les freqüències de la proclisi siguin més elevades en català que no en la resta de llengües, malgrat que és cert que les dades estudiades del català fins ara són encara reduïdes.

En català s'observen els percentatges més elevats de proclisi en els cinc entorns sintàctics. En un d'aquests entorns, darrere de construcció absoluta o oració subordinada, les *Vides* s'avancen amb un 80% de proclisi al corpus català del segle XIV. Darrere de coordinació torna a ser l'entorn menys avançat en el procés de gramaticalització, amb els percentatges de proclisi menys elevats tant al segle XIII (0%) com al segle XIV (41,7%). En relació amb les dades del segle XIV estudiades per al català per Bouzouita i Sentí (2022: 6–7), s'observa un augment de la freqüència de proclisi en dos dels cinc entorns, darrere de subjecte i darrere de coordinació, i un manteniment en la totalitat de casos en dos entorns més, darrere d'adverbi o complement circumstancial i darrere d'objecte correferencial.

En general, es confirma l'evolució de la col·locació dels pronoms cap a la proclisi i es confirma també que en català la freqüència de proclisi augmenta abans que en navarroaragonès i que en castellà. Les dades del navarroaragonès es troben generalment en un punt intermedi entre el castellà i el català.

Tot apunta, per tant, cap a un grau de gramaticalització més avançat en llengua catalana. El castellà, la llengua més occidental de les estudiades, manté més pronoms en posició mesoclítica i mostra, així, un grau de gramaticalització menys avançat. Per contra, els FC del català són els que contenen una major freqüència de proclisi i menor de mesoclisi. En conseqüència, de les tres llengües comparades, el català és la llengua amb major gramaticalització de les formes de FC, seguida del navarroaragonès i, finalment, del castellà, la qual cosa constitueix un argument a favor de la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització des de les llengües i varietats més orientals de la península Ibèrica cap a les més occidentals.

■ 4 Conclusions

Al llarg d'aquest treball, l'anàlisi de les dades obtingudes de les *Vides de sants rosselloneses* i la comparació d'aquestes amb les d'altres estudis tant en llengua catalana (vg. Bouzouita i Sentí, 2022) com en navarraroaragonès (vg. Primerano, 2019) i en castellà (vg. Bouzouita, 2016a) han permès comprovar les dues hipòtesis de partida.

La hipòtesi sintàctica, que ja havia quedat perfectament delimitada i mostrada quantitativament en altres estudis (vg. Bouzouita, 2008, 2012, 2016a, 2016b; Bouzouita i Sentí, 2022; Castillo Lluch, 2002, 2004; Primerano, 2019), ha estat de nou confirmada.

A favor de la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització s'han tingut en compte els casos d'anteposició innovadora trobats en una obra tan primerenca com les *Vides* i també les diferents freqüències de mesoclisi, enclisi i proclisi en català als segles XIII i XIV i en les altres dues llengües peninsulars fins ara analitzades per altres treballs.

En definitiva, les formes verbals de futur i condicional de les *Vides de sants rosselloneses* presenten un grau més avançat dins del procés de gramaticalització que els corpus equivalents de la resta de llengües peninsulars. A partir d'aquests resultats, es fa necessària l'elaboració d'un estudi exhaustiu amb un corpus en llengua catalana més complet, que abraçara diferents segles, diferents varietats dialectals i diferents tipologies textuais i que permetera comprovar amb més seguretat que el procés de gramaticalització es difon diatòpicament de l'est a l'oest peninsular. A més, cal fer un estudi de corpus de textos occitans per a poder comprovar que aquesta llengua s'avança al català dins d'aquest procés de difusió diatòpica. ■

■ Corpus textuais

CICA = Corpus Informatitzat del Català Antic, Torruella, Joan (dir.), junt amb Manuel Pérez Saldanya i Josep Martines, <<http://lexicon.uab.cat/cica>> [data última de consulta: 25/04/2021].

Vides de Sants Rosselloneses, vol. 2, edició a cura de Charlotte S. Maneikis Kniazzech i Edward J. Neugaard, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977.

■ Bibliografia

- Badia i Margarit, Antoni Maria (1984): *Gramàtica històrica catalana*, València: Tres i Quatre (Biblioteca d'estudis i investigacions).
- Batllori, Montserrat / Iglésias, Narcís / Martins, Ana Maria (2005): «Sintaxi dels clítics pronominals en català medieval», *Caplletra* 38, 137–177.
- Bouzouita, Miriam (2008): *The Diachronic Development of Spanish Clitic Placement*, Londres: King's College London (tesi doctoral).
- (2011): «Future constructions in Medieval Spanish: Mesoclisys uncovered», dins: Kempson, Ruth M. / Gregoromichelaki, Eleni / Howes, Christine (ed.): *The Dynamics of Lexical Interfaces*, Stanford: CSLI, 89–130.
- (2012): «Los futuros analíticos y sintéticos en la *Fazienda de Ultra Mar*», dins: Montero Cartell, Emilio / Manzano Rovira, Carmen (coord.): *Actas del VIII Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española, Santiago de Compostela, 14–18 de septiembre de 2009*, vol. 1, Santiago de Compostela: Meubook, 695–706.
- (2013): «La influencia latinizante en el uso del futuro en la traducción bíblica del código Escorial I.6», dins: Casanova, Emili / Calvo Rigual, Cesáreo (coord.): *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y de Filología Románicas*, vol. 8, Berlín / Boston: De Gruyter, 353–364.
- (2016a): «La posposición pronominal con futuros y condicionales en el código escurialense I.i.6: un examen de varias hipótesis morfosintácticas», dins: Kabatek, Johannes (ed.): *Lingüística de corpus y lingüística iberorrománica*, Berlín: De Gruyter, 270–298.
- (2016b): «La posposición pronominal con futuros y condicionales en el castellano medieval: ¿un caso de contacto de lenguas?», treball presentat en el seminari *El orden de palabras en las lenguas iberorrománicas medievales*, celebrat el 29 de juliol de 2016, Girona: Universitat de Girona.
- / Sentí, Andreu (2022): «La gramaticalización del futuro y el condicional en el iberorromance del siglo XIV a partir de traducciones bíblicas paralelas: el caso del castellano y el catalán antiguos», dins: Enrique-Arias, Andrés (ed.): *Traducción bíblica e historia de las lenguas iberorrománicas*, Berlín: De Gruyter (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie; 469), 243–274.
- Castillo Lluch, Mónica (2002): «Distribución de las formas analíticas y sintéticas de futuro y condicional en español medieval», dins: Echenique

- Elizondo, María Teresa (ed.): *Actas del V Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española, Valencia 31 de enero–4 de febrero 2000*, Madrid: Gredos, 541–550.
- (2004): «L'emphase et la syntaxe du pronom personnel atone en espagnol médiéval dans une perspective romane», dins: Araújo Carreira, Maria Helena (dir.): *Plus ou moins?! L'atténuation et l'intensification dans les langues romanes*, París: Universitat de París 8 Vincennes Saint-Denis, 343–356.
- Company, Concepción (1985–1986): «Los futuros en el español medieval, sus orígenes y su evolución», *Nueva revista de filología hispánica* 34:1, 48–107.
- (2006): «Tiempos de formación romance II. Los futuros y condicionales», dins: Company, Concepción (coord.): *Sintaxis histórica de la lengua española. Primera parte: la frase verbal*, vol. 1, Mèxic: Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, 347–418.
- (2012): «Historical morphosyntax and grammaticalization», dins: Hualde, José Ignacio / O'Rourke, Erin / Olarrea, Antxon (ed.): *The Handbook of Hispanic Linguistics*, Londres / Nova York: Blackwell, 673–693.
- / Medina, Alfonso (1999): «Sintaxis motivada pragmáticamente: futuros analíticos y futuros sintéticos en el español medieval», *Revista de Filología Española* 79:1–2, 65–100.
- Cuenca, Maria Josep (2012): «La gramaticalización», dins: Ibarretxe-Antuñano, Iraide / Valenzuela, Javier (dir.): *Lingüística cognitiva*, Barcelona: Anthropos, 281–304.
- Cunha, Celso / Cintra, Luís F. Lindley (1992): *Nova Gramática do Português Contemporâneo*, Lisboa: Edições João Sá da Costa.
- Fleischman, Suzanne (1982): *The Future in Thought and Language. Diachronic Evidence from Romance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- García Sempere, Marinela (2015): «Algunes dades sobre els manuscrits de la versió catalana de la *Legenda aurea*», *Medievalia* 18:2, 155–178.
- Granberg, Robert Arthur (1988): *Object Pronoun Position in Medieval and Early Modern Spanish*, Los Angeles: Universitat de Califòrnia.
- Heine, Bernd (2003): «Grammaticalization», dins: Joseph, Brian D. / Janda, Richard D. (ed.): *The Handbook of Historical Linguistics*, Oxford: Blackwell, 575–601.
- Lehmann, Christian (1985): «Grammaticalization: Synchronic variation and diachronic change», *Lingua e Stile* 20, 303–318.

- Maneikis Kniazzezh, Charlotte S. / Neugaard, Edward J. (ed.) (1977): *Vides de sants rosselloneses*, amb prefaci i aportacions de Joan Coromines, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- Moll, Francesc de Borja (2006): *Gramàtica històrica catalana*, València: Publicacions de la Universitat de València [1a ed. en cast., 1952: *Gramática histórica catalana*, Madrid: Gredos].
- Pérez Saldanya, Manuel (1998): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València: Publicacions de la Universitat de València.
- Primerano, Antoine (2019): *La gramaticalización de los futuros y condicionales en el navarroaragonés de los siglos XIII y XIV: análisis morfosintáctico-pragmático*, Gant: Universitat de Gant (treball de fi de màster).
- Sentí, Andreu (2017): *Modalitat i evidencialitat en català antic*, València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- / Bouzouita, Miriam (2019): «Contacto y cambio lingüístico en la Península Ibérica medieval: los futuros en catalán en el contexto ibero-románico», treball presentat en el *V Congreso Internacional de Corpus Diacrónicos en Lenguas Iberorrománicas*, Brusel·les, 12–14 de desembre.
- / — (2022): «The syntax of Old Catalan clitics: *Llibre dels Fets*», *Catalan Journal of Linguistics* 21, 47–77.
- Toledo y Huerta, Álvaro Octavio de (2015): «Futuros que se miran el ombligo: mesocclisis y anteposición de formas no personales en la historia del español», dins: Castillo Lluch, Mónica / López Izquierdo, Marta (ed.): *El orden de las palabras en la historia del español y otras lenguas iberorromances*, Madrid: Visor Libros, 141–234.
- Aina Torres-Latorre, Universitat de València, Departament de Filologia Catalana, Avda. Blasco Ibáñez, 32, E-46010 València, <aitola@alumni-uv.es>, ORCID: 0000-0001-5899-2717.

Reflexive SE with first and second person plural verb forms: A corpus study of spoken Valencian Catalan varieties

Peter Herbeck (Wuppertal / Wien)

Summary: This paper presents a corpus study of 1st and 2nd person plural verbs and their reflexive clitics in a sample of spoken Valencian Catalan varieties. Previous studies have observed that the reflexive clitic SE, which standardly appears with 3rd person verb inflection, can co-occur with verbs marked for 1st and 2nd person plural in some varieties of Spanish and Catalan. With respect to the latter language, it has been mentioned that the phenomenon is especially extensive in the Valencian Catalan varieties. By means of an examination of data from the corpus *Parlars* it will be shown that even within Valencian Catalan, there is considerable variation with respect to the following factors: (i) whether SE is used with 2nd person only, 1st and 2nd person, or none of the two specifications; (ii) whether SE is the only form or whether it alternates with prototypical 1st and 2nd person plural reflexives (1PL *nos* and 2PL *vos*), and (iii) whether the first person plural reflexive *nos* can be ‘doubled’ by SE (*mo(s) se*). The data indicate that SE can be the result of processes in different components of grammar: in phonology, as the result of a reduction operation, in morphology as the result of the elimination of a person feature, or in the lexicon as a feature bundle that fully lacks person.

Keywords: Valencian Catalan, spoken language, reflexives, corpus study, morpho-syntax ■

Received: 18-10-2022 · Accepted: 20-03-2023

■ 1 Introduction

In Catalan reflexive structures (as in other languages) the reflexive clitic agrees with the subject and the verb in the standard case. The following represents a Valencian Catalan paradigm of the verb *dutxar-se* ‘to shower’:

- (1) a. Jo me/em dutxe.
I REFL.1SG shower.1SG
b. Tu te/et dutxes.
you.SG REFL.2SG shower.2SG

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 87–120,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.87-120>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

- c. Ell/ella se/es dutxa.¹
 he/she REFL.3 shower.3SG
- d. Mosatros mos/ens dutxem.²
 we REFL.1PL shower.1PL
- e. Vosatros vos/us dutxeu.
 you.PL REFL.2PL shower.2PL
- f. Ells/elles se/es dutxen.
 they.M/F REFL.3 shower.3PL

However, while this situation holds in many (Ibero-)Romance languages, it has been observed that some varieties of Spanish (de Benito Moreno, 2015 and references), Portuguese (Martins, 2003; Henriques, *to appear*), and Catalan (Bonet, 1991; Perea, 2011; 2013; de Benito Moreno, 2015) show diverging patterns in the first and/or second person plural (henceforth 1PL and 2PL). The following represents an example from Portuguese, in which a verb marked for 1PL appears with the reflexive clitic SE (Martins, 2003: 8):

- (2) Levantávamos-se de manhã, aquecíamos logo a água para
 got-up.1PL-SE of morning heated.1PL then the water for
 amassar.
 knead.INF

(Lavre, Évora. CORDIAL-SIN, LVR 35;
 taken from Martins, 2003: 9 [my glosses])

-
- 1 There is variation in Valencian Catalan with respect to whether SE is realized as *se* or *es* in proclitic position (cf. e.g. Sanchis Guarner, 1950: 232f). In a similar vein, first and second person accusative pronouns are realized as the plain forms *me* and *te* in several Valencian Catalan varieties (see Veny, 1984: 163), but as *em* and *et* in Standard Central Catalan. The *Gramàtica normativa valenciana* of the Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL 2006:171) points out: “En alguns parlars les formes plenes es mantenen de manera general davant de verb començat per consonant [...]. Es tracta de formes acceptables, però en els registres formals són preferibles les formes reforçades.”
- 2 There is considerable dialectal variation in the expression of 1st person plural object pronouns in Catalan. Some variants include *mos*, *nos*, *mo'*, *no'*, *ens* and, as we will examine in this paper, *se/es*. Also with respect to second person plural reflexives different variants can be found, such as *vos*, *us*, and *se/es*. See Veny (1984) and Beltran & Segura (2019) for further discussion. In the present paper, the focus is on the alternation between ‘canonical’ 1pl/2pl forms, i.e. *mos/mo'*/*ens* or *vos/vo'*/*us* vs. reflexives lacking person marking, i.e. *se/es/s'*.

As can be seen, the reflexive clitic SE,³ which standardly occurs with 3rd person forms, appears with a verb inflected for 1st person plural. A similar situation can be observed in some varieties of Spanish, as in the following example from the corpus COSER, reported by de Benito Moreno (2015: 105):

- (3) yo creo, no sé si será la palabra,
 I think not know.1SG if be.3SG.FUT the word
 ‘I think, I don’t know if that’s the proper word’
 pero **se** **decimos** “acurrucarte”
 but REFL.3 say.1PL curl.up-REFL.2SG
 ‘but we say “curling up”’
 (COSER; Rodriguillo, AL 309;
 taken from de Benito Moreno, 2015: 105)

For Catalan, only a few studies exist (see section 2), but one observation that has been made is that the use of SE with 1PL/2PL seems to be especially frequent in Valencian Catalan varieties (DCVB; Colomina i Castanyer, 2006: 575; de Benito Moreno, 2015: 101). The following represent examples with a 2PL imperative (4a) and with a 1PL declarative verb form (5a) that appear with reflexive SE, comparing them to the versions with the expected 1st and 2nd person reflexives (cf. the respective examples in (b)):

- (4) a. **Animeu-se!**
 animate.IMP.2PL=REFL.3
 b. **Animeu-vos!**
 Animate.IMP.2PL=REFL.2PL
 ‘Come on!’ (lit. ‘Animate yourself!’)
- (5) a. **se reunim** una volta a l’any (*Parlars, Catarroja*)
 REFL.3 get-together.1PL one time at the=year
 b. **mos reunim** una volta a l’any
 REFL.1PL get-together.1PL one time at the=year
 ‘we get together once per year’

Even though this phenomenon has been observed to be common in (some) Valencian Catalan varieties, studies that examine the actual situa-

3 Throughout the present paper, SE is used with capital letters to refer to the 3rd person (or zero-person) reflexive clitic without focusing on its concrete realization as *se*, *es* or reduced *s*; in opposition to MOS (with its realizations *mos* or *mo*’).

tion, its use and variation in oral production data are, to the best of our knowledge, rare or even absent. One main goal of the present paper is thus to provide new empirical data in order to get a clearer picture of agreement mismatches with reflexive verbs in spoken Valencian Catalan.⁴

To reach this goal, we have carried out a study of 7 interviews representing different varieties of Valencian Catalan from the speech corpus *Parlars* (Montserrat & Segura, 2020; Esplà & Sentí, in prep.). We have examined 1PL and 2PL reflexive verbs and their clitics regarding the following factors: reduced (*s'*) vs. plain (*se/es*) form, alternation vs. exclusive use of 1PL/2PL/3PL forms, appearance in clitic clusters, and the phonological context (vowel, type of consonant). Furthermore, we have compared the pattern in the 7 interviews in detail to see whether inter-speaker and/or regional variation could be found.

This paper is structured as follows: in section 2, we discuss previous mentions of SE with 1PL/2PL inflection in grammars and studies of Catalan. Thereafter, we present the methodology, data and results of the present study of SE with 1PL/2PL inflection in spoken Valencian Catalan varieties. In section 4, we discuss some general properties of Valencian Catalan and address the question of which factors could influence the existence of SE with 1PL/2PL verb forms in these varieties. In section 5, we lay out some theoretic consequences of the existence of different patterns of SE with 1PL/2PL, and section 6 concludes the paper.

■ 2 SE with 1PL and 2PL verb forms in Catalan: previous mentions and studies

■ 2.1 Dictionaries and grammars

The phenomenon of using SE with verb forms inflected for 1PL or 2PL has been mentioned in dictionaries and both descriptive as well as normative grammars.

4 An anonymous reviewer points out that an even more radical phenomenon of SE with personal verb forms exists in the Sursilvan dialect of the Romansh language. Here, clitic reflexive pronouns are systematically the reflexive particle SE or S'. For example, the reviewer mentions the following example of (*se*)*regurdar* 'remember' where SE even appears with first person singular:

(i) *regurdar* 'remember' → reflexive verb: *seregurdar* 'remember'
jeu seregordel 'I remember'

The *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB; Alcover & Moll, 1978) mentions the use of SE with 1PL and 2PL verb forms in the fourth and fifth entry for SE. In fact, the reflexive pronoun *es* (and the variants *se*, *'s*, and *s'*) is defined there as a colloquial form of the enclitic and proclitic first person plural personal pronoun which is “equivalent to the literary and correct forms *ens* and *nos*” [our translation]. The same is stated about SE with 2PL:

4. ES (i ses variants SE, 'S, S'),

forma vulgar de pronom personal enclític i proclític de primera persona plural, equivalent a les formes literàries i correctes *ens* i *nos*, de les quals és una deformació produïda per analogia del pronom reflexiu de tercera persona, *es* o *se* (*s'*, *'s*). Aquesta deformació és freqüent i molt estesa en el català continental, principalment en el valencià; en canvi, és desconeguda en mallorquí.

5. ES (i ses variants SE, 'S, S'),

forma vulgar de pronom personal reflexiu de segona persona plural, enclític i proclític, equivalent a les formes correctes i literàries *us* i *vos*, de les quals és una deformació produïda per analogia del pronom reflexiu de tercera persona, *es* o *se* (*s'*, *'s*). Aquesta deformació, anàloga a la que hem estudiada en l'article precedent, és freqüent i molt estesa en el català continental; en canvi, és gairebé desconeguda en mallorquí.

(DCVB, Alcover & Moll, 1978)

The *Gramàtica Essencial de la Llengua Catalana* of the Institut d'Estudis Catalans (GEIEC, 13.6) observes the existence of reductions (*'s/s'*) of 1PL/2PL reflexive clitics with imperative forms (*Anem's-en* instead of *Anem-nos-en* or *Poseu's-ho al cap* instead of *Poseu-vos-ho al cap*). In some reflexive contexts in Central Catalan varieties, the GEIEC (13.6) mentions that the reduced *s* [z] is followed by an epenthetic vowel [ə] (*Donem[ɛə] les mans* instead of *Donem-nos les mans*; *Porteu[ɛə] bé* instead of *Porteu-vos bé*). Furthermore, Valencian Catalan and *tarragoní* are mentioned as varieties where a confusion of the reductions of 1PL/2PL reflexives with SE also occurs in proclitic position (*Se n'anem* instead of *Ens n'anem*; *S'heu volgut com a germans* instead of *Us heu volgut com a germans*; GEIEC, 13.6). This implies that the phenomenon also exists outside Valencian Catalan, but it might be more restricted (e. g. to enclitic position and imperatives) in other varieties.

Sanchis Guarner (1950: 231), in his *Gramàtica valenciana*, mentions the existence of the reflexive pronoun *se* with 1PL and 2PL reflexive verbs in the Valencian capital and large parts of the Valencian region. Its use is described as part of colloquial language (“s’usa vulgarment”) and as a “dialectism”, in opposition to the “correct forms” *ens*, *nos*, *us* and *vos* (cf. *ibid.*).

Also Salvador's (1978) *Gramàtica valenciana* mentions several uses of SE instead of *nos/ens* and *us/vos*: after an imperative, if the imperative is followed by a combination of two weak clitics, after a gerund, and before a finite verb (even though in the last case, Salvador [1978: 171] gives examples of reduced *s'* followed by a verb starting with a vowel: *Ja s'havenu saludat*). The use of SE with 1PL and 2PL verb forms is relegated to spoken informal language and condemned as an "improper" use ("ús indegut", cf. *ibid.*). In fact, the examples containing SE are always followed by examples of the "correct" form (cf. *ibid.*: 171f).

In the *Gramàtica del català contemporani*, Colomina i Castanyer (2006: 575) mentions the existence of SE with verbs inflected for 1PL or 2PL as a phenomenon of Valencian and the *tarragoní* varieties. According to the author, SE is the result of the reduction of the older forms *ens* and *eus* to *es* and subsequent confusion with the reflexive pronoun SE. He also notes the restriction of this process to reflexive contexts. This way *mos/vos* are used in non-reflexive and *es/se* in reflexive contexts in some Valencian varieties (examples (6) and (7) from Colomina i Castanyer, 2006: 575 [glosses added]):

- (6) Non-reflexive contexts:
- a. (Ells) *mos volen com a germans.*
they us want.3PL as brothers
 - b. (Nosaltres) *vos volem com a germans.*
we you.2PL want.1PL as brothers
- (7) Reflexive contexts:
- a. (Nosaltres) *es volem com a germans.*
we REFL want.1PL as brothers
 - b. (Vosaltres) *es voleu com a germans.*
you.2PL REFL want.2PL as brothers

In the *Gramàtica Normativa Valenciana* of the Acadèmia Valenciana de la Llengua (henceforth AVL, 2006) the use is described as part of colloquial language and, similarly to Castanyer i Colomina (2006), the existence of SE is described as the result of a reduction of the plain form *ens/eus* and subsequent "confusion" with *es* (= *se*). Furthermore, the use of SE with 1PL/2PL is restricted to reflexive, pronominal, and reciprocal verbs:

[...] A partir de la forma reforçada *ens*, també s'ha produït col·loquialment la reducció en *es* i la posterior confusió amb el pronom reflexiu *se*. *Es pensàvem que vindríeu. Tots s'hem*

de morir. Donem-se les mans. No podem entendre's. El canvi només s'ha produït quan estos pronoms febles van amb verbs pronominals, reflexius i recíprocs, és a dir, quan el pronom i el verb coincidixen en persona i nombre, i afecta també el pronom *vos* (a partir de la reducció en *es* de l'antiga forma *eus*): *Es pensàveu una altra cosa. S'heu volgut com a germans. Podeu agafar-se les mans. No podíeu entendre's.* (AVL, 2006: 172)

If there is in fact a confusion with reflexive *se*, this would a priori entail that SE with 1PL/2PL has developed into a genuine 3rd person reflexive as a result of phonological similarity and subsequent syncretism. We will see in sections 3 and 4 that, even though this situation might be true for some cases, there is evidence that other cases of SE with 1PL/2PL should receive a different treatment.

■ 2.2 Previous studies and theoretic analyses

One of the first studies that aims at explaining the particular behavior of SE with 1PL and 2PL verb forms on a theoretic level is Bonet (1991), which is couched within the framework of Distributed Morphology (see Halle & Marantz, 1993 and related work). In this framework, the morphological component can apply operations to morpho-syntactic feature bundles after syntax. One such post-syntactic operation in morphology is *Impoverishment* (Bonet, 1991; Halle & Marantz, 1993), which removes a feature from a syntactic feature bundle so that it is not visible to phonology. This is precisely the operation that is responsible for SE with 1PL/2PL in some Catalan varieties according to Bonet (1991).

Bonet (1991: 138f), citing Colomina i Castanyer (1985), points out that SE is different from canonical 1PL/2PL reflexive pronouns in that it does not have a non-reflexive counterpart (see the reflexive clitics in (8)–(9) and the impossible non-reflexive instances of SE in (10)–(11)):

- (8) Mos/Es posarem darrera.
REFL.1PL/REFL.3 put.FUT.1PL behind
'We will move behind'
- (9) Vos/Es poseu darrera.
REFL.2PL/REFL.3 put.2PL behind
'You will move behind'
- (10) Mos/#Es posaran darrera.
REFL.1PL/REFL.3 put.FUT.3PL behind
'Intended: They will move us behind'

- (11) Vos/#Es posen darrera.
 REFL.2PL./REFL.3 put.3PL behind
 ‘Intended: They will move you behind’

This is evidence in favor of assuming that SE is not specified for 1PL or 2PL in all components of grammar because this would predict that these clitics can also have non-reflexive counterparts, similarly to 1PL *ens/mos* and 2PL *us/vos*.

Bonet (1991: 140) thus argues that the person feature of the clitic is present in syntax, but it is deleted in post-syntactic morphology before the insertion of phonological content:

- (12) CL [~~±1~~], PL → /es/

This way, the [person] feature is invisible to the phonological component, which can only see the plural number feature. In this theory, SE with 1PL/2PL verb forms is different from proto-typical cases of SE in syntax (i.e. it is not 3rd person). However, they correspond to the same element in post-syntactic morphology and phonology.

The fact that these (syntactically 1st and 2nd person) clitics cannot have free reference follows from a general requirement of “recoverability”:

- (13) a. The features of a [PERSON] clitic must be recoverable.
 b. A feature is recoverable if, after being suppressed, it is still instantiated (realized) in the syntactic chain the clitic belongs to. (Bonet, 1991: 39)

Given that the person feature is deleted by *Impoverishment*, it must be recoverable from verb inflection.

Partly left open in Bonet’s (1991) approach is why this operation only applies to plural forms. One solution could be found in the work by Jiménez Martínez (1997). Even though the main focus of his study is not the use of SE with 1PL/2PL, the phenomenon is mentioned in the context of re-syllabification and the insertion of an epenthetic vowel.

Re-syllabification occurs to satisfy the tendency that syllables prefer to be open (the principle of “obertura”; *ibid.*: 337):

- (14) Mos aparta [mo.za.par.ta]
 CL.1PL remove.3SG
 (Jiménez Martínez, 1997: 347 [emphasis & glosses added])

First and second person plural clitics end in the consonant /s/ and, at the same time, several frequent clitics start with a vowel in clitic clusters (e.g. *mos/vos +el, +els, +ho*, etc.). In these clitic clusters, then, re-syllabification occurs in Central Valencian Catalan varieties (*valencià apitxat*) while other varieties resort to reduction of the final /s/:

- (15) *Val. apitxat* *Val. no apitxat*
 Mos el doneu [mo.sel] [mol]
 CL.1PL it give.2PL
 (Jiménez Martínez, 1997: 357 [emphasis & glosses added])

As a consequence of re-syllabification of *mos+el* to [mo.sel], the surface realization contains the sequence [se]. In contexts where /s/ of *mos/vos* is followed by a consonant with the same place of articulation, insertion of an epenthetical /e/ occurs. This, together with re-syllabification again yields the sequence *se* on the surface:

- (16) Mos Pagarres [mo.se.l]
 CL.1PL it=take.2SG
 (Jiménez Martínez, 1997: 357 [emphasis & glosses added])

Jiménez Martínez (1997) mentions in a footnote (fn. 17; p. 355) that a further pattern is reduction of *mos/vos* to *se/es*:

- (17) a. Poseu-*vos* l'abric [se]
 put.2PL=REFL.2PL the=coat
 b. Compréu-*vos*-lo [selo]
 buy.2PL=REFL.2PL=it
 (18) a. Volem quedar-*mos* [se]
 want.1PL stay.INF=REFL.1PL
 b. Anem-*mos*-en [sen]
 go.1PL=REFL.1PL=EN
 (Jiménez Martínez, 1997: 355f; fn. 17 [emphasis & glosses added])

However, given the condition of recoverability of person features, the author concludes in the vein of Bonet (1991) that the phenomenon is morphological and not purely phonological.

Perea (2011, 2012, 2013) also analyzes variation with the 1st person plural object pronouns *ens/nos* and the 2nd person plural *us/vos* and mentions the existence of several reduced forms, either with the elimination of the plural *s* (*mo, no*, etc.; cf. Perea, 2012: 114f), or the elimination of person, resulting in a reduction to *s* in proclisis (*se'n tornarem*) and enclisis (*Dolguem-se'n*; Perea, 2013: 305) sometimes with an epenthetic vowel /e/ resulting in *se*.

However, as de Benito Moreno (2015: 119), referring to Perea (2011: 442), notes, while the reduction to 's/s' can easily be accounted for on phonetic grounds, the form *se* is harder to explain, above all, in enclisis because Catalan allows final *-s* quite regularly in other contexts. While this issue will be taken up again in section 4, it is important to note at this point that de Benito Moreno (2015: 119) explicitly considers the possibility that SE with 1PL/2PL verb forms might be a 3rd person reflexive pronoun: "I believe, however, that the vowel in *se* could be explained if we do not consider it a reduced form but the expression of the reflexive 3rd person pronoun" (*ibid.*: 119).

Taking this idea further, SE with verb forms in 1PL/2PL would in fact be a configuration of an agreement mismatch:

(19) Animeu[**2pl**]-se[**3**]

This would make the structure similar to well-known cases of unagreement configurations which, similarly to the phenomenon under discussion, is only possible with 1PL and 2PL verb forms (see Torrego, 1996 for extensive discussion of Spanish). The following represents two corpus examples from the Valencian Catalan varieties investigated here:

- (20) a. que anàvem a llavar les dones (Parlars, Alginet)
 that went.**1PL** to wash.INF the women.**3PL**
 'which we women went to wash'
- b. i els xiquets o les xiquetes que tingueu els matrimonis
 and thekids.M or thekids.F that have.**2PL** the couples.**3PL**
 'and the kids that you couples have' (Parlars, Catarroja)

This way, SE with 1PL/2PL can in principle have three different structures: a (phonologically reduced) 1PL/2PL clitic, a zero person clitic (after deletion of [person]), or a genuine 3rd person *se*-reflexive yielding an unagreement configuration.

■ 2.3 Interim summary

Valencian Catalan varieties have instances of SE with 1PL and 2PL verb forms. Several grammars and studies point out that the realization of 1PL and 2PL clitics in non-subject position as SE is restricted to reflexive, pronominal or reciprocal verbs, i.e., contexts in which the person feature of the SE clitic is recoverable. Furthermore, it is mentioned in some sources that the phenomenon is widespread in Valencian Catalan varieties, but specific studies of the use of SE with 1PL and 2PL verb forms in actual spoken Valencian Catalan are, to the best of our knowledge, very rare (see Beltran & Segura, 2019 for the dialectal distribution of the two forms *Se n'anem* and *mo n'anem*).

With respect to the nature of SE with 1PL and 2PL verb forms, three main analyses have been proposed in the literature:

- (i) Phonological reduction (SE = 1PL/2PL)
SE is the result of a phonological reduction of *mos/ens* and *us/vos* (= *s*) which in some contexts involves an epenthetic vowel (= *se/es*). According to this approach, SE is specified for the abstract features 1PL or 2PL and phonological processes yield a homophonous element with 3rd person SE.
- (ii) Morphological reduction (SE = \emptyset -person)
SE is 1PL/2PL in syntax, but the person feature gets deleted in post-syntactic morphology (Bonet, 1991) prior to phonology. Deletion of the person feature has the result that the 1PL or 2PL reflexive is specified for plural number, but zero person, in morphology and phonology, resulting in SE.
- (iii) SE = 3rd person
SE is specified as 3rd person in syntax (and the lexicon). This implies that SE with 1PL/2PL verb forms has been re-analyzed as a 3rd person reflexive. The syntactic configuration would resemble unagreement patterns between 3rd person plural subjects and 1PL/2PL verb forms.

The reasoning we would like to pursue in this paper is that the options (i) to (iii) are not mutually exclusive, but might be genuine options that are

used by different varieties and/or different speakers. A study of Valencian Catalan is particularly interesting in this context because it has been observed in the literature that the investigated phenomenon is especially frequent in these varieties.

■ 3 The study: SE with 1PL and 2PL reflexive verbs in a sample of spoken Valencian Catalan

In this section, we present the study that has been carried out to examine reflexive clitics with 1PL/2PL verbs in spoken Valencian Catalan. First, we outline our research questions. Then we present the methodology, i.e. the corpus that has been used, data extraction and data classification. In subsection 3.3, we present the results.

■ 3.1 Research questions

We have carried out a corpus study of 7 interviews of the corpus *Parlars* with speakers of different locations within the Comunitat Valenciana in order to get a more complete picture of the use of SE in 1PL and 2PL reflexive contexts. The leading research questions of our study are the following:

- (i) Is the use of 1PL and 2PL reflexives the same across different varieties and speakers? Do 1PL and 2PL verb forms behave the same with respect to SE vs. canonical reflexives?
- (ii) What are the properties of the grammatical system of Valencian Catalan varieties that favor the existence of SE with 1PL and 2PL?
- (iii) What type of element is SE with 1PL/2PL? Is it a phonological reduction of the corresponding 1PL and 2PL reflexives or is it morpho-syntactically a non-1st/2nd person reflexive? What are the contexts that condition the use of either 1PL/2PL reflexives or SE if an alternation between the two forms exists?

■ 3.2 The data: the corpus *Parlars*

For our study of the use of reflexive clitics with 1PL and 2PL verb forms, 7 interviews from the corpus *Parlars* (Montserrat & Segura, 2020; Esplà-Gomis & Sentí, in prep.) have been examined in detail. This corpus contains data of spoken Valencian Catalan of speakers older than 60 years (cf. Montserrat & Segura, 2020: 12, for discussion). The 7 interviews we have

examined were from the following localities: Alcoi, Agost, Algemés, Alginet, Catarroja, Sollana and Tírig. Out of these, Algemés, Alginet, Catarroja and Sollana represent the variety of *valencià central*, Agost represents *valencià alacantí*, Alcoi *valencià meridional*, and Tírig the variety of *valencià tortosí* (in the classification of Beltran & Segura, 2019).

With respect to the type of data, 5 interviews were semi-spontaneous conversations (Agost, Alginet, Algemés, Catarroja, Tírig) in which an interviewer offers some topics of conversation, but the main conversation is maintained between 2 or more informants. One interview was a ‘monologue’ (Alcoi) in which there is only one informant and one interviewer who asks questions. Another interview could be classified as a (quasi-)monologue (Sollana). In this interview, there were two informants, but one of them produced almost all turns so that the overall genre is more similar to that of Alcoi, which is classified as a ‘monologue’, than to a semi-spontaneous conversation between informants. The main topics of the interviews are past experiences of the speakers, past life in the village, customs, and activities, among others (see Montserrat & Segura, 2020 for further discussion of the data of *Parlars*).

■ 3.3 Data extraction and classification

The interviews of *Parlars* already contained a transcription and an automatic lemmatization and morpho-syntactic annotation (Beltran et al., 2019). All annotations relating to the verb have been manually revised by the author of the present study. Especially relevant for this goal is the annotation of person/number. Thereafter, verbs have been classified according to whether they contain a reflexive clitic or not. Table 1 presents the general number of 1PL and 2PL verb forms and the number of reflexive clitics in the examined interviews:

person/number	no. of verbs	reflexives
1PL	987	161
2PL	82	21
TOT	1069	182

Table 1. Number of analyzed 1PL/2PL verb forms and reflexive clitics

As can be seen, 2PL verb forms are generally not frequent in the examined data. In total, 7699 verbs (of all person/number specifications) were annotated and only 82 verb forms were 2PL. If we look at these verbs appearing with reflexive clitics, the number is reduced to 21. This way, the analysis of 2PL is mainly qualitative in nature. Reflexive clitics with 1PL verbs were more frequent in the corpus sample: 987 1PL verb forms out of 7699 annotated verbs. Out of these, 161 verb forms in 1PL appear with a reflexive pronoun.

The 182 contexts containing a reflexive pronoun were analyzed according to the following criteria:

- (i) Form of the clitic: MOS/VOS (*mos*, *mo'*, *vos*, *vo'*) vs. SE (*se/es*, 's, s')
- (ii) Plain vs. reduced: *se/es* vs. 's/s'
- (iii) Context:
 - a. Appearance in clitic clusters
 - b. Phonological context (type of following sound (vowel, type of consonant))
- (iv) Frequent verbs / verb forms appearing with SE
- (v) Interview

As has been pointed out, the number of data points does not allow a quantitative analysis relying on statistical models. However, as we will see in the following sections, the qualitative analysis allows us to make several intriguing observations with respect to the use of SE with 1PL/2PL verb forms in spoken Valencian Catalan varieties.

■ 3.4 Results in the different interviews of spoken Valencian Catalan

We will first consider the use of SE with 1PL and 2PL verbs according to the different interviews and varieties. Interestingly, four patterns of use of reflexive pronouns can be observed: (i) interviews in which SE neither occurs with 1PL nor with 2PL, (ii) interviews in which *mos* is used in 1PL, but SE in 2PL, (iii) interviews in which SE is used with both 1PL and 2PL, and (iv) interviews in which speakers alternate between the use *mos* and SE in 1PL, sometimes within the same discourse and with the same verb.

In the examined sample, Agost (*valencià alacantí*) and Tírig (*valencià tortosí*) do not make use of SE. In the interviews, we find MOS (and the reduced *mo'*) in 1PL and VOS in 2PL:

(21) 1PL: *mos + mo'*

- a. después **mo** n'anàvem a banyar-**mos**
 after REFL.1PL=EN=went.1PL to take.bath.INF=REFL.1PL
 molt els xiquets als als clots (Agost)
 much the kids to.the to.the pits
 'and thereafter, we kids went a lot to the pits to swim'
- b. **mos** hem quedat (Tírig)
 REFL.1PL have.1PL stayed
 'we have stayed'

(22) 2PL: *vos*

- a. voleu sentir-**vos** (Agost)
 want.2PL hear.INF=REFL.2PL
 'do you want to listen to yourself'
- b. el pa **vos** el feeu també (Tírig)
 the bread REFL.2PL it made.2PL as.well
 'the bread, you made it yourself as well'

With respect to 2PL, however, reflexive verbs are infrequent in the sample (1 in Agost and 2 in Tírig). Thus, given the scarcity of 2PL forms, it cannot be excluded that these speakers use SE in other contexts.

Another variety that uses *mos/mo'* in 1PL is Algemesí. However, in the examined data, SE is used in 2PL:

(23) 1PL: *mos/mo'*

- i **mos** assentàvem en caixons (Algemesí)
 and REFL.1PL sat.down.1PL on boxes
 'and we sat in boxes'

(24) 2PL: *se/s'*

- i si **se** fiqueu vosatros sí que venen (Algemesí)
 and if SE put.2PL you.2PL yes that come.3PL
 'and if you turn up there, they will come'

What is interesting is that, even though the only 1PL reflexive forms that were found in the interview of Algemesí are *mos/mo'*, there are also examples of an apparent 'doubling configuration' of *mos+se* (see (25)):

- (25) ‘doubled’ form *mos (s)e*
mos se la / ingeniàvem de una manera que
 REFL.1PL=SE CL.3.F invented.1PL of a manner that
 sempre teníem algo per a jugar (Algemesí)
 always had.1PL something for to play.INF
 ‘We invented things in a way that we always had something to play’

In this example, the final alveolar [s] of the 1PL reflexive *mos* has the same place of articulation as the [l] of the accusative pronoun *la* so that an epenthetic [e] is inserted. As discussed by Jimenez Martínez (1997), the sequence *mos e la* would then be re-syllabified as [mo.se.la]. The existence of these apparently duplicated reflexives as a consequence of insertion of an epenthetic vowel and subsequent re-syllabification is strong evidence that phonological factors play a role in the existence of some cases of SE, at least with 1PL in some varieties.

Let us turn to type (iii) – interviews in which only variants of (reduced or full) forms of SE have been found, both in 1PL and 2PL, even though, as has been mentioned, caution has to be taken with respect to 2PL due to the low number of data points. This is the case in the interview of Alcoi, where SE but no case of *mos/vos* has been found:

- (26) 1PL: *se, s', es*
 a. i **es** vam apuntar a música
 and SE AUX.PST.1PL sign.up.INF to music
 ‘and we signed up for music’
 b. i **s’ho** hem passat molt bé
 and SE=it have.1PL passed very well
 ‘and we had a lot of fun’
 c. i hasta a la una **se** n’anàvem a l’X a
 and until the one SE EN=went.1PL to the-X<place> to
 estudiar (Alcoi)
 study.INF
 ‘and until one o’clock, we went to X<place> to study’
- (27) 2pl: *se + s’*
 a. al primer concert dien “poseu-**se** un tapó!”
 at.the first concert said.3pl put.2PL=SE an earplug
 ‘at the first concert, they said: “Put yourself earplugs on!”’
 b. **s’heu** integrat (Alcoi)
 SE=have.2PL integrated
 ‘you have integrated [yourself]’

As can be seen, the speaker alternates between several variants of SE in 1PL – *es*, *se*, and reduced *s'* before a vowel – but no case of *mos/mo'* was found in the data. In 2PL, the only two forms that have been found in the data are both SE, one in proclisis and one in enclisis.

An interesting situation can be found in type (iv), where speakers alternate between a variant of MOS and SE, sometimes even within the same discourse and with the same verb. This can be observed in the data from Alginet (see ex. (28)) and Sollana – both Central Valencian Catalan varieties:

- (28) 1PL: alternation between *mos* / *se* / *s'*
 i... **mos** casàrem allí perquè jo no volia
 and REFL.1PL married.1PL there because I not wanted
 casar-me aquí [...] **se** n'anàrem a X i
 marry.INF=mehere SE EN=went.1PL to X<place> and
se casàrem allí (Alginet)
 SE married.1PL there
 'and... we got married there because I didn't want to get married here
 [...] we went to X<place> and got married there'

In (28) the 1PL reflexive *mos* is used first and then the speaker uses *se* in a clitic cluster and subsequently *se casàrem*. Interestingly, *mos* and *se* are used with the same verb *casar-se* and in the same discourse. This indicates that *mos* and *se* co-exist and are both options for one and the same speaker. In these same varieties, the apparently 'duplicated' form *mo se* is also produced:

- (29) quant acabí l'escola **mo** **se** n'anàrem a
 when finished.1SG the=school REFL.1PL SE EN=went.1PL to
 X (Sollana)
 X<place>
 'when I finished school, we went to X<place>'
 (30) tres anys quan **mo** **se** n'anàrem d'ahí (Alginet)
 three years when REFL.1PL SE EN=went.1PL from=here
 '[I was] three years old when we went from there'

As mentioned above, these forms are arguably the result of the insertion of an epenthetic vowel because of the similarity in the production between the final [s] of *mos* and the following consonant [n] – *mos e n'* – plus subsequent re-syllabification: [mo.se.na]. Interestingly, *mo se n'anàrem* with *mos*+epenthetic vowel alternates in the same interview with *se n'anàrem*

(compare (30) with (28)). This might indicate that *se* is in fact the result of an initially phonological process in these varieties, in which insertion of an epenthetic vowel and re-syllabification is followed by an additional operation of deletion:

(31) *mos + n'anàrem > mos e n'anàrem > mo se n'anàrem > se n'anàrem*

This would mean that the last two steps in (31) co-exist.

With respect to 2PL, only SE (*se*, *s'*) has been found in the interviews of Alginet and Sollana:

- (32) 2PL: *se*, *s'*
- a. jo he vist la foto de quan **se** casàreu (Alginet)
 I have.1SG seen the photo of when SE married.2PL
 'I have seen the photo of the time you got married'
- b. ja **s'**apanyareu vosatros (Sollana)
 already SE=manage.2PL you.2PL
 'well, you will manage'

However, there are only two cases of 2PL reflexive verbs in the interview of Alginet. In Sollana, on the other hand, there are 10 cases of 2PL reflexive verbs, all of them are realized as SE, either in its plain (*se*) or reduced (*s'*) form. Thus, SE seems to be the predominant form in 2PL, but 1PL reflexive clitics show alternation between the variants of MOS and SE in these varieties.

Lastly, in the interview of Catarroja, no 2PL reflexive context has been produced, but 1PL is consistently realized as SE, as is demonstrated by the following examples:

- (33) a. mosatros **se'**l férem en el seixanta-cinc o seixanta-quatre
 we.NOM SE=IT made.1PL in the sixty-five or sixty-four
se férem el cotxe (Catarroja)
 SE made.1PL the car
 'we got the car in the year 65 or 64'
- b. **s'**haviem jubilat (Catarroja)
 SE=had.1P retired
 'we had retired'

With respect to 1PL, reflexive clitics in the interview of Catarroja are thus uniformly used in the form of SE, similarly to what we observed in the interview of Alcoi.

■ 3.5 Interim summary

We have seen that even within spoken Valencian Catalan, there is considerable variation with respect to the use of either 1PL/2PL reflexives MOS/VOS or SE: In some interviews, speakers use SE with both 1PL and 2PL, in others SE is used only with 2PL, but not with 1PL, and in still others there is an alternation in the use of canonical 1PL reflexives and SE in the same discourse and even with the same verb forms. Table 2 depicts the total frequencies of *mos/mo'/se/s'* and *vos/se/s'* in the different samples of spoken Valencian Catalan.

interview	1PL			2PL		excluded	total
	<i>mos/mo'</i>	<i>se/s'</i>	<i>mo se</i>	<i>vos</i>	<i>se/s'</i>		
Agost	39 (100%)	0	0	1	0	1	41
Tírig	12 (100%)	0	0	2	0	0	14
Algemesí	22 (96%)	0	1 (4%)	0	4	1	28
Alginet	12 (32%)	24 (63%)	2 (5%)	0	2	0	40
Sollana	9 (47,4%)	9 (47,4%)	1 (5,2%)	0	10	0	29
Catarroja	0	16 (100%)	0	0	0	0	16
Alcoi (<i>es</i>)	0	12 (100%)	0	0	2	0	14
total	94 (59%)	61 (38%)	4 (3%)	3 (14%)	18 (86%)	2	182

Table 2. 1PL and 2PL reflexives in spoken Valencian Catalan

Furthermore, the existence of *mo se* in the data of some speakers points to the conclusion that phonological factors (insertion of an epenthetic vowel, re-syllabification, and deletion) play a role. However, we will see

some interesting evidence in section 4.4 that phonological factors cannot be the only reason for SE with 1PL, in support of de Benito Moreno (2015) that *se* with 1PL/2PL might be a reflexive that has undergone a process of re-analysis as a third (or, rather, zero) person reflexive in some varieties.

■ 4 Discussion

■ 4.1 Contexts that favor SE

We have seen in Table 2 that there is a total use of SE (*es/se/s'*) of 38% in the sample of analyzable 1PL reflexive clitics. Looking at the contexts in which SE is used, it becomes apparent that a high percentage occurs in phonological contexts that favor a reduction to *s'*. Table 3 shows the proportion of SE with 1PL verb forms in the following contexts: preceding a verb starting with a vowel, in a clitic cluster, and before a verb starting with a consonant. Only in the last case are we unambiguously dealing with a plain form of *se/es*; in the former contexts, it could be a case of phonological reduction:

Context	no. (%)
reduced before vowel (<i>s'</i>)	15 (23%)
clitic cluster (<i>s'+en, se+n', se+l', se+les</i>)	25 (39%)
plain SE (<i>se</i> or <i>es</i>)	21 (32%)
<i>no se</i>	4 (6%)
Total	65

Table 3. Contexts in which 1PL SE appears

In total, 40 of 65 cases of 1PL SE appears reduced as *s'* before a verb that starts with a vowel or in a clitic cluster.

Clitic clusters favor reduction to either *se* (including an epenthetic *e*) or *s'* because of two reasons: all of the clitics in the cluster of the examined sample either start with a vowel (*en, el, ho*) or with an alveolar consonant having the same place of articulation as [s] (*les, l', n'*):

- (34) a. i s'ho hem passat molt bé (Alcoi)
 and SE=it have.1PL passed very well
 'and we had a great time'

- b. **se**'l férem en el sixty-tres (Catarroja)
 SE=it made.1PL in the sixty-three
 'we got it in the year 63'

Turning to the 21 unambiguously plain forms of SE that occur in the data, i.e., realizations as either *se* or *es*, we observe that 6 of them appear before a verb that starts with an alveolar consonant (see Table 4 and example (35)):

SE + [+alveolar]	6
SE + [-alveolar]	15
Total	21

Table 4. Plain SE preceding a verb starting with [+/-alveolar] consonants

- (35) encà **se** reunim els que viuen (Catarroja)
 still SE meet.1PL the.ones that live.3PL
 'and those who are alive, we still get together'

Cases in which *se* is followed by an alveolar consonant – both within a clitic cluster and before a verb – are contexts which favor the insertion of an epenthetic vowel. This is also evidenced by the existence of *mo se* discussed in section 3.4. In all cases of ‘duplicated’ *mo se* the following consonant is alveolar (*mo se lo* in Algemesí, *mo se n’anàrem* and *sopar-mo-se-lo* in Alginet and *mo se n’anàrem* in Sollana).

Table 4 leaves us with 15 cases of plain realization of SE with 1PL verb forms that cannot easily be explained by means of a phonological reduction process or an epenthetic vowel. This demonstrates that, even though the phenomenon occurs to a large proportion in contexts that phonologically favor a reduction of *mos* to *s(e)*, SE does exist in contexts in which phonological reduction cannot be at stake.

With respect to 2PL verb forms, the data is scarce. As shown in Table 2, there are only 21 cases of 2PL reflexive clitics in the sample. Apart from Agost and Tírig, where 2PL *vos* is used in the data, the other interviews have a uniform use of *se/s’*. Also here, we find cases of reduced and non-reduced SE (see (24), (27) and (32)). Further research of a database with a higher number of 2PL verb forms is necessary to investigate the exact contexts for the use of 2PL SE. However, it is interesting to note that

there is not a single interview in which 1PL *se* is used, but canonical *vos/us* in 2PL. The reverse case, i.e. use of 2PL *se* and use of canonical 1PL reflexives *mos/mo'*, on the contrary, is found in Algemesí and exclusive use of 2PL *se* and alternation of 1PL *se* with *mos* is observed in Sollana.

Lastly, there is one further context that might favor the re-analysis of SE as a zero-person reflexive in contexts of 1PL and 2PL verb forms: *s(e)* occurs in one frequently produced chunk or semi-fixed sequence in spoken discourse: *anar-se'n* 'to go (away)', 'to leave', 'let's go'. This form is frequently used in 1PL and it shows a certain degree of fixation either as *mo n'anem* or *se n'anem* (see Beltran & Segura, 2019 for a detail analysis of the use of these two forms in different varieties of Valencian Catalan), with the form *mo se n'anem* in between. In fact, 14 out of 65 cases of 1PL *se* or *mo se* (= 22%) and 10 out of 94 cases of *mo'* (= 11%) occurred with the verb *anar-se'n*. This might indicate that frequent, re-occurring sequences in spoken discourse have as a consequence a certain routinization of *se/s'* with 1PL verb forms.

■ 4.2 Alternation

We have noted that some speakers use both a variant of MOS and a variant of SE with 1PL verb forms. In this section, we examine some of these contexts in detail and highlight possible reasons for use of either form.

Recall that alternations of this type have been found in the interviews of Alginet and Sollana, representing Central Valencian Catalan. Let us consider the example in (28), repeated here for convenience as (36), and the example in (37):

- (36) i... **mos** casàrem allí perquè jo no volia
 and REFL.1PL married.1PL there because I not wanted
 casar-me aquí [...] **se** n'anàrem a X i
 marry.INF=mehere **SE** EN=went.1PL to X<place> and
se casàrem allí (Alginet, cf. (28))
 SE married.1PL there
- (37) i després pos ja **mos** en vàrem quant la
 and then well already REFL.1PL EN go.1PL when the
 meua xiqueta se va fer més fadrineta i el meu X.
 my daughter SE made.3SG more girl and my X
 ja estava d'això **se'n** vinguérem pacací i **se**
 already was that SE=EN came.1PL to.here and SE

quedàrem aci (Sollana)
 stayed.1PL here
 ‘and then, well, we already left when my daughter grew up and my [X]
 had already that and we came here and we stayed here’

In both examples, *mos* is produced first and then SE is produced in a clitic cluster (*se’n vingüèrem* and *se n’anàrem*) and thereafter, the speaker continues with a plain form of SE (*se quedàrem* and *se casàrem*). Thus, in situations in which both forms – *mos* and *se* – are an option, it might be that prior use of the 1PL reflexive as SE in a context that favors reduction (such as clitic clusters) favors the use of plain *se* in subsequent discourse.

That first mention of a certain form might trigger or favor the repetition of the same form in subsequent discourse has been observed under the label of priming or perseverance in linguistic studies with respect to various phenomena. For example, Poplack (1980) investigates overt plural *-s* marking in Puerto Rican Spanish vs. deletion or weakening. The author (*ibid.*: 63f) found that previous mention of *-s* favored expression of the plural marker in the target sentence. Also, in the literature on subject expression, it has been observed that subject form (null, overt, lexical NP) might be influenced by use of the same form in previous context (see Travis & Torres Cacoullos, 2010; 2018; Geeslin et al., *to appear*, for discussion). Although the role of prior mention of *se* for the use of the same form in subsequent discourse will have to be confirmed on a quantitative basis in future research, the examples in (36)–(37) with first mention of reduced *s*’ and subsequent use of plain *se* indicate that this line of research would be very fruitful.

Another factor for determining alternating contexts between SE and *mos* are specific verb forms. As has been mentioned, *anar-se’n* is a context in which SE is frequently used. In fact, in the interview of Sollana, SE is always used with 1PL *anar-se’n*. On the other hand, verb forms with the auxiliary *vàem* are consistently used with *mos*:

(38) i mos vàem casar
 and REFL.1PL AUX.PST.1PL marry
 ‘and we got married’

(39) mos vàem a desfer
 REFL.1PL AUX.PST.1PL to untie
 ‘and we made an effort’

Even though further research is necessary to confirm these tendencies quantitatively, there is a first indication that verb type and form might play a role in influencing the use of MOS or SE.

■ 4.3 Some relevant properties of Valencian Catalan varieties

Let us consider some properties of Valencian Catalan on a morpho-syntactic level that might play a role in the existence of SE in these varieties. We will discuss (i) the particular nature of some clitic pronouns, (ii) general contexts of confusion between 1st and 3rd person in some paradigms, and (iii) the production of unagreement configurations.

In comparison with Standard Central Catalan, Valencian Catalan varieties show more contexts in which the final consonant of a 1PL reflexive pronoun (*mos*) is followed by an alveolar consonant if two clitics are combined. Thus, in several Valencian Catalan varieties, the partitive clitic is realized as *ne* (and not *en*), which causes a combination of *mos+ne* and might favor the insertion of an epenthetic vowel (*mos+e+n*). After re-syllabification and reduction, the sequence is *se* on the surface and might have been re-analyzed as a *se* reflexive due to frequent use in clitic clusters.

A further factor that might play a role is that the indefinite accusative clitic *ho* is realized, not as [u], but as [eu] in several Valencian Catalan varieties. If *mos* or *vos* is combined with this clitic, the clitic cluster again contains *se* on the surface. This can in fact be observed in some corpus examples:

- (40) això després **s'ho** partirem (Alginet) (→ *s'ho* = [seu])
 that after SE=it divided.1PL
 ‘afterwards we divided it’
- (41) que **s'ho** cregueu vosatros (Sollana) (→ *s'ho* = [seu])
 that SE=it believe.2PL you.PL
 ‘that’s what you believe’

This creates another frequent context of the surface sequence [se] in clitic clusters.

Let us turn to two properties of the system of verb inflection of some Valencian Catalan varieties. As mentioned by Veny (1984: 164), Beltran & Segura (2019: 219) and Herbeck (2022: 134f), there are some contexts of additional syncretism between 1st person singular and 3rd person singular in the present perfect (*jo ha cantat*). Thus, confusions of first and third person

exist in other parts of the morpho-syntax of Valencian Catalan varieties. Even closer to our case of SE with 1PL is a (quasi-)syncretism between 1PL and 3PL verb inflection in the paradigms of the indicative imperfect and the simple past. While 1PL and 3PL are unambiguously differentiated in the indicative present, not only by the final consonant, but also by stress (1PL *mosatros cantem* vs. *ells/ells canten*), stress does not disambiguate 1PL and 3PL in the indicative imperfect and simple past, where the difference is only marked by the two nasal consonants /m/ and /n/ (*cantàvem/cantaven*, *cantàrem/cantaren*). The difference between /m/ and /n/, however, is neutralized in several contexts, depending on the following consonant (*mosatros/ells/elles cantave[m] bé*). Thus, similarities between 1PL and 3PL are also found in some parts of the system of verb inflection, which might be a further property of (Valencian) Catalan that favors the confusion of (reduced) 1st person plural and 3rd person reflexives.

Another property of some Valencian Catalan varieties – such as Central Valencian Catalan (*apitxat*) – is mentioned by an anonymous reviewer: s/he points out that SE seems to arise in those Catalan varieties, in which the phoneme /z/ does not exist or is weakened. As the reviewer notes, only in these varieties, a sequence like *Us he dit* [use'dit] can become *S'he dit* [se'dit]. In Majorcan, on the contrary, /z/ is maintained and *vos he dit* is realized as [voze'dit]. As the anonymous reviewer points out, an interesting future line of investigation would look at how Majorcan Catalan behaves in those contexts, in which the *apitxat* varieties use SE, above all because Majorcan also uses *mos* in 1PL.

Let us turn to a general property of several Romance null subject languages that might favor the existence of SE with 1PL and 2PL verb forms. As has been mentioned, it is well known that unagreement configurations between 3PL subjects and 1PL or 2PL verb forms are possible (see Torrego, 1996 for a detailed analysis of Spanish). In the Valencian Catalan data, such configurations are not rare and they exist even with morpho-syntactically 3rd person singular subjects that semantically refer to a group (*ad sensum* agreement):

- (42) eh? *tota la plaça* [=3sg] / *anàvem* [=1pl] / de la de la mà
 eh all the square went.1PL of theof the hand
 ‘and the whole square, [we] went holding hands’ (Algemesí)
- (43) *pos el personal* [=3sg] *estàem* [=1pl] *tots* [=3pl] per allí (Alginet)
 well the people were.1PL all there
 ‘and the people, we were all there’

Note that these configurations even appear with the clitic SE:

- (44) *i* per la nit **se** n'anàvem [=1pl] *les xiques joves* [=3pl] *en*
 and at night **SE** EN=went.1PL the girls young with
el canteret a la plaça (Alginet)
 the jug.DIM to the square
 'and at night, [we], the young girls went with a jug to the square'
- (45) *totes* [=3pl] **se** *fem* [1pl] *de lo més d'ací [...]* (Sollana)
 all.3PL.F **SE** make.1PL of the most of=here
 'we all get along very well [those that are] from here [...]'

In these configurations, it is impossible to tell whether SE agrees with the 3rd person subject (*les xiques joves* and *totes*) or with 1PL inflection (*anàvem* and *fem*). The existence of these unagreement phenomena between 3rd person subjects and 1PL/2PL inflection in Romance null subject languages might be a favoring factor for the existence of SE in 1PL/2PL reflexive verbs in some Romance varieties (of Catalan, Spanish, and Portuguese).

■ 4.4 Some evidence that SE is not only 'built' in phonology

Lastly, let us turn to some further empirical evidence that, even though phonological factors play a role in favoring use of SE with 1PL/2PL, they cannot be the only factor and, as hypothesized by de Benito Moreno (2015), SE might have been re-analyzed as a 3rd person (or, rather zero-person) reflexive.

Our evidence stems from the use of SE in the interview of Alcoi. In this interview, the speaker uses the 1PL *mos* in non-reflexive contexts (and not *ens*):

- (46) *no mos falta el menjar què més volem* (Alcoi)
 not CL.1PL lacks the food what else want.1PL
 'we aren't lacking food – what else do we want'

If reduction plus insertion of an epenthetic vowel was involved, we would a priori expect the result to be *se* as in the other varieties of the sample. However, in 1PL reflexive contexts, the reduced form *s'* is used before a vowel, *s(e)* in clitic combinations and in enclisis, and *es* in all other contexts. In 2PL, *se* is used in enclisis:

- (47) a. **se'n** pujàvem a la una [...]

SE=EN went.up.1PL at the one

'we went up at one o'clock [...]'

b. i **s'ho** hem passat molt bé

and SE=it have.1PL passed very well

'and we had a lot of fun'

c. nem **es** fem una cerveseta?

go.1PL SE make.1PL a beer

'come on, let's have a beer.'
- (48) al primer concert dien "poseu-**se** un tapó!"

at.the first concert said.3PL put.2PL=SE an earplug

(Alcoi; cf. (27a))

The alternation between 1PL *s'*, *se* and *es* is hard to explain by means of a phonologically conditioned operation. In fact, while reduction of *ens* could easily explain *es*, the speaker uses *mos* in non-reflexive contexts and, thus, *es* as a result of phonological reduction is harder to motivate.

Note that the same alternation between *se* and *es* is observed with reflexives and passives in 3rd person contexts:

- (49) a. si **es** presenta alguna peça que té algun solo de clarinet

if SE present.3SG some piece that has solo of clarinet

'and if some piece (of music) that has a clarinet solo comes up'

b. i **se** n'han anat i jo m'he quedat (Alcoi)

and SE EN=have.3PL gone and I me=have.1SG stayed

'and they have gone and I have stayed'

Thus, reflexive SE with 1PL verb forms 'imitates' the form of SE in 3rd person contexts. This is strong evidence that we are not dealing with a phonologically conditioned operation in all contexts and varieties, but that SE with 1PL verb forms has been re-analyzed as a 3rd (or zero) person reflexive in analogy to reflexives in 3rd person contexts, at least in some varieties. These data thus support de Benito Moreno's (2015) view that SE with 1PL/2PL verb forms might be a non-1PL/2PL reflexive in some contexts.

■ 4.5 A short note: 1PL and 2PL SE in written sources

In this paper, we have examined spoken Valencian Catalan. Note, however, that the phenomenon under discussion can also be found in written sources. The following represent examples from the *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* (CTILC):

(50) 1PL *se* in enclisis:

- a. que hagué despues en Valensia, mes amunt de la Bolseria, aon **soliem reunir-se** pera raonar sobre conversacions de paraules, [...] (Publicacions Periòdiques: El Mole, 6, València, 1863)
- b. —aqui estém malament... **Anemsen**, y jo las acompanyaré fins á casa seva.

(Anònim: *La Xinxà*, 1869)

(51) 1PL *se* in proclisis:

- a. M'ha dit mai ell una paraula? **Se tractem** desde chics; **s'estimem** com a bons cosins: [...]
- (Morales Sanmartín, Bernat: *Idilis llevantins*, 1910)
- b. Chi: Señor tío, yo no ment [(Transición.)] els dos **se volem casar**.
- (Millàs i Casanoves, Manuel: *Cascarràbies*, 1889)

(52) 2PL *se* in enclisis:

- Ja ho veyeu, **rigueusen** ara. —Si qu'es fort, diguè l'avi Lluç.
- (Argullol, Josep d': *La guerra*, 1877)

(53) 2PL *se* in proclisis:

- a. ¿pero que **s'heu tornat** ximplas? que es aixó alborot tan gran.
- (Robrenyo, Josep: *La unió ó la tia Sacallona, en las fiestas de Barcelona*, 1833)
- b. I d'aquesta manera, tu i el Noi **s'heu barrinat** els virgos més blindats de València —vaig afegir jo—.
- (Torrent, Ferran: *Un negre amb un saxo*, 1987)
- c. Però per què tots **s'entesteu** a fer que el meu teatre siga... no, no, millor dit: que “sembla”.
- (Sirera, Josep Lluís; Sirera, Rodolf: *El dia que Bertolt Brecht va morir a Finlàndia*, 2006)

As can be seen, examples of SE with 1PL and 2PL can be found in enclisis as well as proclisis and in reduced as well as plain forms. Furthermore, examples can be found from sources of the 19th, 20th as well as 21st centuries. This indicates that the phenomenon under investigation is not a recent development.

■ 5 Some theoretical consequences

We have shown that, even within Valencian Catalan, there is considerable variation with respect to the nature of reflexive pronouns with 1PL (and 2PL) verb forms. In some varieties, there is strong evidence that phonological factors play a role (e.g. *mo se*). Furthermore, the existence of alternation between SE and MOS with some speakers indicates that SE has not fully ‘replaced’ MOS in the spoken language of these speakers. However, some speakers exclusively produce SE in the interviews and there is strong evidence, at least in the interview of Alcoi, that SE has been re-analyzed as a non-first person reflexive with 1PL verb forms, adopting the same variation in its shape as third person reflexives.

In a modular architecture of grammar in which morphology is distributed among various components and in which morphological operations apply after syntax, but before phonology (cf. Distributed Morphology; Bonet, 1991; Halle & Marantz, 1993; Harley & Noyer, 1997, among many others), it can be argued that SE itself can be ‘distributed’ among various components:

	syntax	morphology	phonology
A) Phonological process: → deletion of phonological material (+ insertion of an epenthetic vowel)	$\varphi =$ 1+pl+refl	$\varphi =$ 1+pl+refl	/se/
B) Morphological process: (<i>impoverishment</i>) → deletion of [person] after syntax	$\varphi =$ 1+pl+refl	$\varphi =$ pl+refl	/se/
C) Lack of person feature (SE = <i>default</i>)	refl	refl	/se/

Table 5. Different types of SE

SE is a 1st or 2nd person reflexive in those varieties in which phonological factors determine reduction of *mos/ens* to *s'* plus optional insertion of epenthetic /e/. In this case, SE is an interface phenomenon in the phonological component. In some varieties, however, we have evidence that SE is not a mere phonological reduction of a 1st or 2nd person reflexive. Here, SE shows traits of reflexive SE with 3rd person forms, e.g. it shares the same Vocabulary Items in morphology. As Bonet (1991) men-

tions, the morphological operation of feature deletion can be defined as optional. This way, we predict a co-existence of SE and proto-typical 1PL/2PL reflexives. A further step would consist in lexicalizing this zero-person SE and generalize it to 1PL, 2PL and 3rd person contexts. This might be the case in spoken varieties where we observe exclusive use of SE in 1PL and 2PL contexts and in which the distribution of different forms of SE (e.g. *es* and *se*) mirrors the distribution of third person reflexives (as we observed in the interview of Alcoi). In these cases, there is syncretism between 1PL, 2PL and 3rd person reflexives.

Turning to the question of why the pass from a phonological to a morphological operation and a collapsing of 1PL, 2PL and the 3rd person reflexive SE should exist in some varieties, economy is one evident factor. If we look at the Vocabulary Items in a system with and without syncretism, the following situation obtains:

(54) System without syncretism:	System with syncretism:
/se/ ↔ [refl] (default)	/se/ ↔ [refl] (default)
/me/ ↔ [1], [sg], [refl]	/me/ ↔ [refl], [sg], [1]
/te/ ↔ [2], [sg], [refl]	/te/ ↔ [refl], [sg], [2]
/mos/ ↔ [1], [pl], [refl]	
/vos/ ↔ [2], [pl], [refl]	

As can be seen, a system that makes use of 1PL/2PL SE does not only have fewer insertion rules, but these rules are also internally less complex: they do not have to encode the differentiation between singular and plural forms, SE being the default plural reflexive marker.

■ 6 Conclusions and issues for future research

In this paper, we have investigated reflexive clitics appearing with 1PL and 2PL verb forms in a corpus spoken Valencian Catalan. In particular, we have examined the existence of SE (and its variants) in competition with 1st and 2nd person plural clitics like *mos*, *mo'*, and *vos*. The data have shown that there is considerable variation with respect to the use of SE even within Valencian Catalan varieties. Four main types have been identified in the data of the 7 examined interviews: (i) exclusive use of SE, with 1PL and 2PL, (ii) use of SE with 2PL but not with 1PL, (iii) alternation of SE and MOS in 1PL within the same discourse, and (iv) no use of SE. We have argued that variation might be due to different processes being

responsible for sanctioning SE: in phonology, morphology, or as a fully re-analyzed zero person SE clitic in the lexicon (and syntax). Thus, an analysis of SE as a phonological reduction does not necessarily exclude an analysis of SE in morphology or the lexicon, but these options might in fact co-exist in different varieties and for different speakers. Since our study has relied on a qualitative and descriptive analysis of the alternation between different reflexive forms, future research will shed more light on the use of SE with 1PL and 2PL verb forms in Catalan also from a quantitative perspective. Furthermore, the observations with respect to 2PL contexts are necessarily preliminary given the scarce existence of 2PL verb forms in the sample of spoken Valencian Catalan examined here. Lastly, we have examined the existence of SE with 1PL and 2PL verb forms in spoken data of Valencian Catalan all including speakers older than 60. An interesting research question for future research would investigate whether differences with respect to the variable of age can be observed in the use of SE vs. *mos/ens/vos/us*. Note in this context that SE in 1PL and 2PL reflexive contexts does not seem to be a recent phenomenon, as our examples from the written corpus CTILC have shown. Future research will shed some light on the diachronic development of 1PL and 2PL SE, looking at a corpus containing texts from previous stages of Catalan. ■

■ Acknowledgements

Parts of this investigation have been conducted during a research stay at the Departament de Filologia Catalana of the Universitat de València in 2021. I would like to thank the members of the department. Especially, I would like to thank Andreu Sentí for his support during my work on spoken Valencian Catalan and for providing me access to the corpus *Parlars*. This research has partly been supported by a postdoc grant from the DAAD (*Deutscher Akademischer Austauschdienst*), which has made my stay at the Universitat de València possible. Parts of this research have been conducted in the research group “Linguistic variation in Catalan (VaLingCat)”, University of València (Ref: GIUV2017-397). Lastly, I would like to thank Anne Wolfgruber and an anonymous reviewer for helpful comments on a previous draft.

■ Corpora

CTILC = IEC (1985–): *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*, Barcelona, IEC, <<https://ctilc.iec.cat/scripts/index.asp>>.

Parlars = *Parlars. Corpus oral del valencià col·loquial*, València: Universitat de València, <<http://www.uv.es/corvalc>>.

■ References

Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) (2006): *Gramàtica Normativa Valenciana*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Beltran Calvo, Vicent / Segura-Llopes, Carles (2019): *Els parlars valencians*, València: Publicacions de la Universitat de València.

— / Esplà, Miquel / Segura-Llopes, Carles / Sentí, Andreu / Guardiola i Savall, Maria Isabel / Montserrat, Sandra Montserrat (2019): *Criteris per a la transcripció del corpus Parlars. Segona versió*, València, Universitat de València, <<https://roderic.uv.es/handle/10550/71244>> (16.06.2022).

Bonet, Eulàlia (1991): *Morphology after Syntax: Pronominal Clitics in Romance*, Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology (PhD dissertation).

Colomina i Castanyer, Jordi (2006): “Paradigmes flectius de les altres classes nominals”, in: Solà, Joan / Lloret, Ma. Rosa / Mascaró, Joan / Pérez Saldanya, Manuel (eds.): *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, Barcelona: Editorial Empúries, 535–582.

de Benito Moreno, Carlota (2015): “*Pero se escondíamos como las ratas*: Syncretism in the reflexive paradigm in Spanish and Catalan”, *Isogloss* 1:1, 95–127.

DCVB = Alcover, Antoni M. & Moll, Francesc de Borja (1978 [1930–1962]): *Diccionari català-valencià-balear*, Palma, Moll, <<https://dcbv.iec.cat>>.

Esplà-Gomis, Miquel / Sentí, Andreu (in prep.): “An annotated informal and spoken corpus for dialectal conversations: The *Parlars* Corpus for Valencian Catalan” (ms.).

Geeslin, Kimberly / Goebel-Mahrle, Tom / Guo, Jingyi / Linford, Bret (to appear): “Variable subject expression in L2 Spanish: The role of perseveration in acquisition”, in Posio / Herbeck (eds.).

- GEIEC (2018): *Gramàtica essencial de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, <<https://geiec.iec.cat/>>.
- Halle, Morris / Marantz, Alec (1993): “Distributed Morphology and the pieces of inflection”, in: Hale, Kenneth / Keyser, Samuel Jay (eds.): *The View from Building 20*, Cambridge, MA: MIT Press, 111–176.
- Harley, Heidi / Noyer, Rolf (1999): “Distributed Morphology”, *Glott International* 4:4, 3–9.
- Henriques, Yoselin (to appear): “Personal uses of impersonalizing strategies: hybrid constructions with *a gente* and *se* in rural Madeiran Portuguese varieties”, in Posio & Herbeck (eds.).
- Herbeck, Peter (2022): “Variable first person singular subject expression in spoken Valencian Catalan”, *Catalan Journal of Linguistics* 21, 129–157.
- Jiménez Martínez, Jesús (1997): *L'estructura sil·làbica del dialecte valencià*, València: Universitat de València (PhD dissertation).
- Martins, Ana Maria (2003): “Construções com *se*: mudança e variação no português europeu”, in: Castro, Ivo / Duarte, Inês (eds.): *Razões e Emoção: Miscelânea de estudos em Homenagem a Maria Helena Mateus*, vol. 2, Lisboa: Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 163–178.
- Montserrat, Sandra / Segura, Carles (2020): “Un corpus col·loquial i dialectal del valencià: PARLARS”, *Zeitschrift für Katalanistik* 33, 9–44.
- Perea, Maria-Pilar (2011): “Els imperatius en contacte amb els enclítics pronominals”, in: Lloret, Maria Rosa / Pons, Clàudia (eds.): *Noves aproximacions a la fonologia i la morfologia del català*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 427–457.
- (2012): “Les combinacions de clítics pronominals en els dialectes catalans”, *Estudis Romànics* 34, 99–143, <https://doi.org/10.2436/20.2500.01.96>.
- (2013): “Els clítics pronominals preposats i posposats en català: anàlisi i comparació”, in: Casanova, Emili / Calvo, Cesáreo (eds.): *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y de Filología Románicas*, Berlin / Boston: de Gruyter, 297–310, <https://doi.org/10.1515/9783110299915.297>.
- Poplack, Shana (1980): “The notion of the plural in Puerto Rican Spanish: Competing constraints on (s) deletion”, in: Labov, William (ed.): *Locating Language in Time and Space*, New York: Academic Press, 55–67.
- Posio, Pekka / Herbeck, Peter (eds.) (to appear): *Referring to Discourse Participants in Ibero-Romance Languages*, Berlin: Language Science Press (Open Romance Linguistics).

- Salvador, Carles (1978): *Gramàtica valenciana*, València: Climent.
- Sanchis Guarnier, Manuel (1950): *Gramàtica Valenciana*, València: Editorial Torre.
- Torrego, Esther (1996): “On quantifier float in control clauses”, *Linguistic Inquiry* 27:1, 111–126.
- Torres Cacoullós, Rena / Travis, Catherine E. (2010): “Variable *yo* expression in New Mexico: English influence?”, in: Rivera-Mills, Susana / Villa, Daniel (eds.): *Spanish of the U.S. Southwest: A language in transition*, Frankfurt a. M. / Madrid: Vervuert, 185–206.
- Veny, Joan (1984): *Els parlars catalans*, Palma: Editorial Moll.

■ Peter Herbeck, Bergische Universität Wuppertal / Universität Wien, Institut für Romanistik, Spitalgasse 2, Hof 8 (Campus), A-1090 Wien, < peter.herbeck@univie.ac.at >, ORCID: 0000-0003-4763-3959.

Verbs psicològics transitius amb subjecte experimentador

Carles Royo (Tarragona)

Summary: The article describes the behaviour of emotional psychological verbs in Catalan such as *lamentar* 'to regret' or *odiar* 'to hate', which participate in transitive sentences with an experiencer subject (SubjExp verbs). Like other sentences with emotional verbs, they have two characteristics: constraint of postverbal bare noun phrases and construction with a subordinate clause in subjunctive. These are features that differentiate them from other non-emotive psychological predicates and that determine which meanings of the verb behave as SubjExp. Within the verbal group, there are specific behaviours of predicates that admit an accusative object of personal reference (SubjExp(+pers) verbs such as *odiar* 'to hate') and those that do not admit them (SubjExp(-pers) verbs such as *lamentar* 'to regret'). Some verbs, such as *admirar* 'to admire' or *menysprear* 'to despise', may have another lexical meaning that allows them to express a change of state in the experiencer, such as a patient, and to be part of a group of emotional psychological verbs other than SubjExp.

Keywords: Catalan, transitive sentence, bare noun phrase, experiencer subject, subordinate clause in subjunctive, psychological verb ■

Received: 11-05-2021 · Accepted: 12-11-2021

■ 1 Introducció¹

En la classificació clàssica dels verbs psicològics de Belletti & Rizzi (1988), aquests predicats es divideixen en tres grups. El primer grup o tipus I són verbs amb un subjecte nominatiu experimentador que habitualment es construeixen amb un objecte acusatiu (*L'Enric estima la Maria*): seguint l'etiqueta utilitzada per Pesetsky (1995), m'hi referiré com els verbs SubjExp. Els altres dos tipus presenten un subjecte en nominatiu i un objecte experimentador, el qual està marcat amb cas acusatiu en el tipus II (verbs AcExp:

1 Aquest treball s'ha beneficiat d'un ajut del projecte de recerca FFI2016-80142-P (Ministerio de Ciencia e Innovación), del Research Group on Language and Linguistics ROLLING 2017 SGR 165 (AGAUR) i del Pla de Foment de la Recerca 2022PFR-URV-10 (URV).

La tempesta espanta l'Enric) i amb cas datiu en el tipus III (verbs DatExp: *A l'Enric li agraden els bombons*).

L'objectiu d'aquest article és descriure el comportament dels verbs SubjExp, els quals formen oracions transitives no pronominals amb subjecte experimentador. Em centraré específicament en el català i en els predicats psicològics que anomeno *emotius*, amb un comportament diferent d'altres predicats que formen oracions transitives amb un subjecte experimentador, però que no són SubjExp. Tot i que s'hi fa una certa anàlisi d'aquest grup de predicats, és la imprescindible per diferenciar-lo d'altres grups verbals i per facilitar la comprensió del seu comportament; per tant, és un treball més descriptiu que d'anàlisi, amb la intenció que permeti una anàlisi encara més aprofundida d'aquests verbs en recerques futures.² L'estudi es mostra més necessari si tenim en compte que de vegades s'inclouen dins els predicats SubjExp verbs de comportament variat o verbs en què caldria matisar quina accepció verbal concreta es comporta com a SubjExp; tampoc falten anàlisis del comportament d'aquest grup verbal a partir d'uns pocs predicats, aspecte que s'intenta evitar en aquest article fent referència a molts dels verbs que formen part d'aquest grup.

Hi ha altres verbs de semàntica psicològica emotiva que participen en oracions no pronominals amb un subjecte experimentador i que no formen part d'aquest estudi. A més del subjecte experimentador, tenen en comú que intervenen en oracions intransitives, però de naturalesa diferent segons el verb; per tant, se'n poden distingir diferents tipus. Primer, els que es construeixen sense cap objecte (*L'Enric pena*; *L'Enric xala*). Segon, els de naturalesa ergativa i, consegüentment, amb el subjecte intern característic de les oracions inacusatives, alguns dels quals són ergatius no pronominals amb alternants causatius de l'alternança causativa (*L'Enric escarmenta*; *L'Enric neguiteja*);³ alguns altres, en canvi, són ergatius no pronominals inherents,

2 Per a estudis previs que fan una anàlisi dels verbs SubjExp en diversos idiomes, sovint juntament amb l'anàlisi d'altres verbs psicològics, vegeu Belletti & Rizzi (1988), Grimshaw (1990: 14–44, 112–120), Bouchard (1995: 259–386), Whitley (1995; 1998), Arad (1998: 228–241), Marín Gálvez (2000: 57–79), Pylkkänen (2000), Hale & Keyser (2002: 37–45), Rosselló (2008: 1921–1925), Rothmayr (2009: 109–124), Gelderen (2014; 2018: 143–177), Fábregas & Marín (2015), Marqueta (2015), Pujalte (2015), Marín (2020), entre d'altres.

3 Hi ha variació en els parlants entre aquest ús no pronominal i l'ús pronominal (*L'Enric s'escarmenta*; *L'Enric es neguiteja*). Tots dos usos intransitius de *escarmentar* i *neguitejar* queden recollits en diccionaris com el DIEC2, el DNV o el GDLC, a més de la corresponent accepció alternant causativa amb acusatiu experimentador (AcExp o tipus II de Belletti & Rizzi, 1988).

és a dir, sense alternants de l'alternança causativa (*L'Enric defalleix*; *L'Enric llangueix*). Finalment, hi ha els verbs que formen oracions intransitives amb un complement oblic (*L'Enric gaudeix de la festa*; *L'Enric simpatitza amb la Maria*).⁴

El treball presenta un cert grau d'exhaustivitat en la recollida d'exemples d'ús real que justifiquin el comportament dels predicats SubjExp. S'hi té en compte que són verbs amb una remarcable flexibilitat semàntica i sintàctica, i que convé obtenir dades objectives que abonin cada afirmació concreta, més enllà dels exemples creats *ad hoc* o de la percepció particular d'ús que pugui tenir cada parlant. Després d'aquest apartat inicial, a l'apartat §2 s'introdueixen els verbs SubjExp i les característiques dels predicats psicològics emotius, que permeten diferenciar-los d'altres predicats de semàntica psicològica que no són objecte d'aquest estudi; aquesta exposició es completa amb una visió general de la flexibilitat semàntica i sintàctica dels predicats SubjExp (apartat §3), per acabar amb unes conclusions (apartat §4).

■ 2 Els verbs SubjExp i la caracterització dels predicats psicològics emotius

Els verbs tipus I de Belletti & Rizzi (1988) o verbs SubjExp formen oracions amb un subjecte experimentador nominatiu i, habitualment, amb un objecte acusatiu. Són verbs com els següents: *admirar*, *adorar*, *apreciar*, *avorrir* (amb subjecte experimentador), *compadir*, *deplorar*, *detestar*, *envejar*, *enyorar*, *estimar* (sinònim d'*amar* i d'una accepció de *voler*), *lamentar*, *menysprear*, *menystenir*, *odiar*, *plànyer*, *respectar*, *témer*, *venerar*.⁵ A continuació s'estudien quines

4 Per a més informació sobre les oracions intransitives de verbs psicològics no pronominals amb subjecte experimentador, vegeu Royo (2023).

5 Com s'indica més endavant (cf. §2.2), a aquesta llista hi cal afegir l'accepció de *sentir* 'lamentar, saber greu'.

En publicacions en anglès, diversos autors utilitzen el verb *fear* 'témer' com a model dels predicats SubjExp, especialment per comparar-lo amb el verb *frighten* 'espantar', com a model dels predicats AcExp. Cal dir, però, que *témer* presenta algunes particularitats. En català, molts parlants utilitzen sovint la perífrasi amb experimentador nominatiu *tenir por* o amb experimentador datiu *fer por*, en lloc de *témer*.

En espanyol, alguns autors han qüestionat que el verb *temer* sigui sempre transitiu. Per exemple, Marqueta (2015: 80) indica que en el parell d'oracions *Pasados los cincuenta, los poetas temen (a) el olvido* i *Pasados los cincuenta, los poetas le/*la temen *(a) el olvido* (els subratllats són de l'autora), la duplicació de clític de la segona oració no està marcada pragmàticament, com sí que ho està en la duplicació del clític d'acusatiu quan en zones

són les característiques d'aquests predicats psicològics emotius i com diferenciar-los d'altres predicats de semàntica psicològica.

■ 2.1 Dos trets característics dels verbs psicològics emotius

Per centrar el tema d'estudi, convé distingir aquests predicats emotius d'altres que també presenten una semàntica psicològica amb un subjecte experimentador en oracions transitives –els quals no s'analitzaran en aquest article–, com poden ser els volitius i desideratius (*ambicionar, anhelar, cobejar, delejar, desitjar, esperar, preferir, pretendre, voler*), els de coneixement i operacions intel·lectuals (*analitzar, aprendre, distingir, endevinar, recordar, saber*), els de creença i opinió (*creure, jutjar, opinar, pensar, sospitar*), els d'inferència (*concloure, deduir, inferir*) o els de suposició (*imaginar, somiar, suposar*). Hi ha verbs, com *considerar*, que es poden encabir en més d'un grup (operació intel·lectual, opinió, suposició).

Amb l'etiqueta SubjExp em referiré només als verbs transitius amb subjecte experimentador que denomino *emotius*. Tot i que conceptualment el terme *emotiu* pot ser ambigu per indicar una semàntica afectiva, l'utilitzo com una etiqueta classificatòria d'un grup de predicats –entre els quals hi ha els SubjExp– amb un comportament diferent d'altres predicats de semàntica psicològica no emotiva: seguint el comportament general dels verbs psicològics emotius (cf. Royo, 2021), els SubjExp formen oracions que no admeten els sintagmes nominals escarits o sense determinant (SNe) en posició postverbal –siguin plurals d'entitats comptables o noms de massa– (1); a més, quan es construeixen amb una clàusula subordinada completiva el verb de la subordinada va en subjuntiu (2).⁶

leístas es neutralitzen els pronoms *le/lo* (en *le*). D'altra banda, Pujalte (2015: 116, nota 8) afirma que *temer* selecciona un datiu fins i tot en dialectes no *leístas*, amb l'exemple *No hay nadie que les tema a los fantasmas porque no existen*. El DPD (s. v. *temer* §1) indica que en el sentit de 'tener miedo a alguien o a algo' *temer* pot ser transitiu (*Decía que lo admiraba [a Ezequiel], pero yo sé que LO temía*) o intransitiu (*El gaucho LE teme a la ciudad; Me obsesionaba [Blanche Dubois], la amaba y LE temía; LE temían a la muerte*), i aquest últim és el règim majoritari a l'espanyol americà.

6 Als exemples de vegades dono una caracterització general a (a) amb una hipotètica construcció comuna amb uns quants verbs de cada grup de predicats. Com que amb algun verb concret l'oració pot quedar forçada, a (b) recullo algun exemple d'ús, sovint de només un dels verbs per evitar una exposició massa exhaustiva, en el qual es pot comprovar el comportament indicat a la caracterització general de (a). En aquest article, si no s'indica el contrari, tots els subratllats dels exemples són meus.

Més endavant (cf. §2.4) es mostren altres accepcions verbals d'alguns dels verbs de

- (1) Verbs SubjExp
 a. L'Enric {adora / avorreix / compadeix / enveja / enyora / estima / plany / tem / venera} *(els) avis.
 b. Estima els avis. Els ha dedicat la seva vida fins a deixar-hi la salut. (Baqués, 2007: 131)
- (2) Verbs SubjExp
 a. L'Enric {admira / aprecia / detesta / deplora / lamenta / menysprea / menysté / odia / respecta} que els avis {hagin / *han} fet això.
 b. Tanmateix, el Martí odia que li donin diners per fer conversa. (Perpinyà, 2007: 47)
- En canvi, els altres predicats amb subjecte experimentador de semàntica psicològica no emotiva que s'han esmentat presenten un comportament diferent. D'una banda, permeten formar oracions amb un SNe postverbal (3)–(7).⁷
- (3) Verbs volitius i desideratius
 a. L'Enric {ambiciona / anhela / cobeja / deleja / desitja / espera / prefereix / pretén / vol} èxits.
 b. Un zulu anhela riqueses? (Aldekoa, 2017: 195)
- (4) Verbs de coneixement i operacions intel·lectuals
 a. L'Enric {{analitza / distingeix / endevina / recorda} paraules // {aprèn / sap} llatí}.
 b. [...] la vocació d'espera / de qui mira la terra i endevina paraules. (García, 2020: 13)
- (5) Verbs de creença i opinió
 a. L'Enric {creu / jutja / opina / pensa / sospita} bajanades.
 b. Sigues creatiu, pensa solucions. (Subirana, 1998: 117)
- (6) Verbs d'inferència
 a. L'Enric {conclou / dedueix / infereix} prediccions.

(1)–(2) que no són SubjExp, i que admeten SNe postverbals o subordinades completes en indicatiu: vegeu l'explicació dels exemples (26)–(29) i (31)–(32).

⁷ En la majoria dels exemples amb SNe postverbals aquests sintagmes són simples, per evitar contextos que en faciliten l'admissió, de manera similar a l'augment de les possibilitats d'aparició de SNe subjectes postverbals quan «contenen complements especificatius [...] o si apareixen coordinats» (Brucart, 2008: 1455).

- b. A partir d'aquestes òrbites, infereix deductivament prediccions.
(Campos, 2002: 24)

(7) Verbs de suposició

- a. L'Enric {imagina / somia / suposa} romanços.
b. Ningú no se'n va de Nova York. Sempre t'has imaginat romanços,
Jerry. (Beigbeder, 2016: 278)

De l'altra, accepten subordinades completives amb el verb en indicatiu (9)–(12), tot i que els predicats volitius i desideratius construeixen la completiva en subjuntiu (8), com també ho fan altres grups de predicats (cf. GIEC: §26.4.2.2), i s'aproximen als emotius en aquest punt. Segons la GIEC (§24.7.2), l'indicatiu és el mode de l'assertió i el subjuntiu el de la no assertió, i hi ha tres contextos en què s'usa el subjuntiu en la subordinada: els optatius o volitius, els factuais o emotius i els potencials o dubitatius.⁸ Per tant, en el primer context s'hi inclouen les oracions amb verbs volitius i desideratius (8), i en el segon les oracions amb verbs emotius (2).

(8) Verbs volitius i desideratius

- a. L'Enric {ambiciona / anhela / cobeja / deleja / desitja / espera / prefereix / pretén / vol} que vinguis demà.
b. Una vida que desitja i anhela que Déu sigui conegut i arribi a ser
Pare per a tots. (Jaka, 2002: 26)

(9) Verbs de coneixement i operacions intel·lectuals

- a. L'Enric {analitza / aprèn / distingeix / endevina / recorda / sap} que hi ha matisos.
b. Raül endevina que altres velles tenen la mateixa fel a dins i les evita. (Simó, 2002: 21)

(10) Verbs de creença i opinió

- a. L'Enric {creu / jutja / opina / pensa / sospita} que vindràs demà.
b. Pensa que la millor cosa que pot fer és no pensar-hi. (Arca, 2010: 51)

(11) Verbs d'inferència

- a. L'Enric {conclou / dedueix / infereix} que hi ha matisos.
b. Del primer d'aquests principis, la llei de la similitud, el mag infereix que pot produir qualsevol efecte que desitge només imitant-lo.
(Albero, 2005: 169)

⁸ Per al comportament dels verbs *dubtar* i *negar* amb clàusules completives, vegeu GIEC (§26.4.2.3).

(12) Verbs de suposició

- a. L'Enric {imagina / somia / suposa} que vindràs demà.
 b. Imagina que els anglesos pensen que nosaltres som uns bàrbars.
 (Navarro *et al.*, 2001: 9)

Com a expressió perifràstica d'un verb volitiu, *estimar-se més* es comporta com la resta de verbs d'aquest grup: no presenta la restricció dels SNe postverbals (13a) i construeix la completiva en subjuntiu (13b).

- (13) a. Segui, sisplau. Faré que Salvadora li porti llimonada. O s'estima més cafè? (Xirinacs, 2002: 59)
 b. –Perquè tots volem que ens estimin... –Sí, i que ens admirin. Jo m'estimo més que m'estimin. (Alimbau, 2005: 49)

■ 2.2 La participació activa de l'experimentador

Una característica dels verbs psicològics és l'extraordinària flexibilitat semàntica i sintàctica que presenten (cf. Royo, 2017). L'experiència psicològica humana és una realitat interior profunda, complexa i polièdrica, plena de matisos i difícilment abastable per unes peces lèxiques amb una definició semàntica exacta i precisa. El llenguatge busca maneres d'aproximar-se amb més encert a aquesta complexitat i sovint la semàntica i la sintaxi dels verbs psicològics necessiten envair conceptualitzacions semàntiques i estructures sintàctiques pròpies d'altres predicats, a la recerca de l'expressió més escaient per a una situació emocional o psicològica concreta. A conseqüència d'aquest fet, sovint els predicats psicològics presenten diferents accepcions verbals amb un canvi de significat lèxic, o poden formar alternances sintàctiques d'estructures diferents en què l'arrel verbal manté el mateix significat lèxic però amb un canvi del significat estructural.

De fet, el mateix concepte d'*experimentador* –o d'entitat viva *que experimenta*– es pot caracteritzar de forma molt àmplia: des de l'experiència física i sensitiva més bàsica fins a l'experiència psicològica més complexa. Però cal anar més enllà de la mera experiència sensitiva o psicològica, que pot ser passiva en la mesura que indica una entitat viva –habitualment humana– que experimenta o nota una sensació. Els éssers humans poden tenir una certa consciència o un cert control de les experiències interiors: una cosa és l'*experiència psicològica* i una altra de diferent és l'*actitud psicològica*. En les oracions amb un subjecte experimentador no és el mateix, per exemple,

sentir odi (experiència psicològica) que *odiar* (actitud psicològica), amb un experimentador passiu en el primer cas i un d'actiu en el segon.⁹ Amb l'etiqueta *emotiu* només em refereixo als verbs del segon cas (com *odiar*), terme que podria ser substituït per un altre que es consideri més escaient sempre que sigui identificatiu de les dues característiques de les oracions en què intervenen: la restricció dels SNe postverbals (14a) i la construcció d'una subordinada completiva en subjuntiu (14b), a diferència del comportament d'altres verbs, com l'accepció de *sentir* 'experimentar o notar una sensació', tant si es tracta d'una sensació física (15) com psicològica (16). En canvi, *sentir* es comporta com un verb SubjExp –vegeu el comportament de *odiar* a (14)– en una altra accepció verbal diferent de la d' 'experimentar o notar una sensació', amb una participació activa de l'experimentador: l'accepció 'lamentar, saber greu' (17). Com *lamentar* (cf. §2.3), aquesta accepció de *sentir* no admet un objecte de denotació personal (18b).

- (14) a. Torno a casa meva, ja en tinc prou, odio les illes, odio els anglesos, odio Anglaterra, odio les pastes de te, odio Turner, els cadells i la *fucking queen*, odio la meva situació d'Hortense Nobody, vull ser rica, famosa, elegant. (Pancol, 2011: 20)
- b. Odio que la meva vida hagi estat, en algun moment, un vodevil barat, un drama pueril ple de situacions previsibles. Odio que l'atzar no em deixés confessar els meus delictes com cal. Odio que en Joan veïés aquell petó, víctima de la meva estupidesa. (Barroso, 2020: 190)
- (15) a. I em va demanar si tenia mal, i en realitat no en tinc. Per descomptat que sento molèsties i que hi ha dies bons i dies dolents. Però no tinc mal. (Schwalbe, 2013: 99)
- b. Sento que m'estiren del braç. (Sallent, 2008: 213)
- (16) a. No sento amor, no sento odi. No puc riure, ni plorar. (Vàzquez, 2001: 38)
- b. En aquests moments sóc feliç i sento que m'agradaria compartir-ho amb tots els amants de la muntanya i de l'aire lliure. (Agut, 2007: 6)

9 Aquest aspecte actitudinal es percep en el següent passatge històric que ens ha arribat per llegenda: «El pare del famós Annibal, Amílcar Barca [...] va fer jurar al seu fill odi etern als romans» (Noguera, 2011: 9).

- (17) a. Sento les molèsties –va dir a poc a poc [...]–. Trucaré al de la Visa. Mentrestant, enviïm [*sic*] la factura, per favor. (Katzenbach, 2012: 127)
- b. Sento que hagi tingut dos dies de ressaca; em sap molt greu i et recomano els ganxets de formatge. (O’Leary, 2019: 211)

Per simplificació expositiva, se sol parlar d’*experimentador* en les oracions amb verbs psicològics emotius i mantindré aquesta denominació, tot i que seria més precís que aquest terme anés acompanyat d’un adjectiu que permetés destriar de quin tipus d’experimentador es tracta: per exemple, *experimentador emotiu*.¹⁰ A les oracions amb verbs psicològics emotius, l’experimentador és una *causa interna activa* que participa activament en una predicació verbal que, alhora, l’afecta d’alguna manera (cf. Royo, 2017): és un element actiu i un element afectat al mateix temps, amb un grau d’activitat i d’afectació diferents segons l’estructura oracional en què es presenti. Que l’experimentador sigui un element actiu no vol dir que sigui necessàriament un agent, i que sigui un element afectat tampoc vol dir que sigui necessàriament un pacient (com sí que s’esdevé en les oracions amb verbs AcExp): dependrà de l’estructura de l’oració i de la posició estructural que hi ocupi. Segons Kailuweit (2005, 2007, 2013, 2015), l’experimentador de les oracions

10 Al marge de més verbs de semàntica psicològica com poden ser els intel·lectuals (amb un *experimentador* que es pot anomenar *intel·lectiu*: *L’Enric sap llait*) –entre d’altres–, a Royo (2017) s’hi distingeix entre *experimentador emotiu* i altres tipus d’experimentadors. Per exemple, un *experimentador no emotiu* per a verbs amb un datiu experimentador que denoten facultats psicològiques humanes no afectives (o d’altres éssers animats), que són diferents dels DatExp i hi estan etiquetats com a DatHum: *agafar* ‘sobrevenir’ (*A l’Enric li ha agafat sun*), *apetir* o *abellir* ‘venir de gust’ (*A l’Enric li {apeteixen / abelleixen} cigrons*), o la construcció no normativa de *esperar* ‘haver de sobrevenir’ (*A l’Enric li esperen desgràcies*). O un *experimentador metafòric* (destinatari o font) per a verbs de canvi amb datiu (*A l’Enric li han caigut desgràcies*, *A l’Enric li sorgeixen problemes*). Els verbs pseudoimpersonals (o DatImp) –verbs existencials de semàntica indirectament psicològica amb un datiu de referència personal– tenen un *experimentador posseïdor* (*A l’Enric li {falten / sobren} amics*). Significativament, els subratllats indiquen que tots aquests verbs admeten SNe postverbals.

I dins l’*experimentador emotiu* (simplificat de forma general com a *experimentador*), a Royo (2017) s’hi distingeix un *experimentador* (sense més especificacions: *L’Enric odia les patates*; *A l’Enric li agraden les patates*), un *experimentador agent₁* (o *agent intern*, en una de les interpretacions possibles de *L’Enric estima els nens*), un *experimentador pacient* (*La tempesta ha espantat {l’Enric / els nens}*). Significativament també, els subratllats indiquen que aquestes oracions transitives no admeten SNe postverbals. A més, hi ha un *experimentador* que alhora pot ser *agent₁* i *pacient* (*L’Enric s’interessa per la literatura*) o, en una proposta pendent de validar, *agent₁* i *tema* (*L’Enric s’atreveix a fer-ho*).

amb verbs psicològics és sempre un element actiu, amb diferents graus d'activitat (o *jerarquia d'activitat*) segons l'oració en què participa; a més, Kailuweit (2007: 1701; 2015: 325) relaciona els verbs SubjExp i DatExp perquè les oracions de tots dos grups verbals expressen el *judici subjectiu* d'un experimentador actiu, amb un grau més elevat d'activitat de l'experimentador respecte de l'experimentador d'altres oracions, com poden ser les que formen els verbs AcExp.

■ 2.3 Dos subgrups de verbs SubjExp

Dins els predicats SubjExp s'hi pot fer una distinció. La majoria admeten un objecte acusatiu de referència personal (18a), a més de ser possibles altres referents: són els verbs que etiqueto com a SubjExp(+pers). Però n'hi ha alguns altres que no, tot i que són pocs, com *deplorar*, *lamentar*, o l'accepció de *sentir* 'lamentar, saber greu' (18b):¹¹ són els verbs SubjExp(-pers). Comparteixen amb uns quants verbs SubjExp(+pers) la possibilitat de formar construccions copulatives amb una interpretació passiva del verb en infinitiu (19) (cf. GIEC: §23.2.3c).

- (18) a. L'Enric {admira / adora / aprecia / avorreix / compadeix / detesta / enveja / enyora / estima / menysprea / menysté / odia / plany / respecta / tem / venera} la Maria.
- b. L'Enric {deplora / lamenta / sent} {que s'hagi pres aquesta decisió / *la Maria}.
- (19) a. La Maria és {d'/de} {admirar / enyorar / plànyer / témer}.
- b. Que s'hagi pres aquesta decisió és de {deplorar / lamentar / sentir¹²}.

Segons la GIEC (§21.2.2a), i a diferència de la majoria de verbs SubjExp (20a), *lamentar* no admet l'ús absolut del verb, amb l'objecte directe sobreentès, comportament que es pot aplicar als altres verbs SubjExp(-pers) (20b).¹³ A més de l'exemple amb *estimar* de (20a), la GIEC

11 Vegeu les entrades corresponents d'aquestes accepcions verbals al DDLC i al DUVC.

12 Vegeu la segona definició de l'adjectiu *sensible* al DIEC2: «Que és de sentir, de doldre. *Ha estat una pèrdua molt sensible.*»

13 Cal tenir en compte que a l'exemple de (20b) l'accepció del verb *sentir* és 'lamentar, saber greu' (accepció SubjExp(-pers)), no pas 'experimentar o notar una sensació'. L'accepció

també recull un altre exemple d'ús absolut amb el verb *odiar* en infinitiu (*Els també saben odiar*), context en què es facilita aquest ús; però és també possible amb el verb declinat (21). Mostren igualment aquest comportament els altres verbs SubjExp(+pers) (21).¹⁴

- (20) a. El qui estima no té enveja. (GIEC: §21.2.2a)
 b. */²La Maria {deplora / lamenta / sent}.
- (21) a. En aquest sentit, Cal·icles és un cercador d'honors atrapat en el cercle entre qui admira i qui és admirat. (Casasampere, 2013: 217)
 b. Des d'aquell dia t'he adorat, ma vida, com adora el fanàtic. (Mestres, 1969: 29)
 c. Ell no sap apreciar... no és capaç de sentir... com jo sento... no s'emociona com jo! (Planella i Vives, 2003: 109)
 d. Quina tristesa m fa que la teva mare també maleeixi an els que m volien perdre! Me sembla que no és tant santa com jo voldria, quan avorreix. (Coromines, 1899: 213)
 e. Sovint qui compadeix respira alleujat en veure's lliure de la desgràcia que afecta el compadit. (Seva Llinares, 2018: §671)
 f. Quan diu que sí és que, de debò, és que sí. En canvi, quan diu que no és que, de debò, és que no! Ell detesta o estima. (Carbonell, 1983: 52)
 g. [...] en l'emulació del jove sigui present l'afany d'imitar, no pas de contendre, car la imitació és pròpia del qui admira, mentre que la contesa ho és del qui enveja. (Plutarc, 2019: 50, nota 47)
 h. Penèlope enyora i espera. I no enyora i espera en els ulls, sinó, prodigiosament, en el flanc. (d'Ors, 1991: 142)
 i. Estima i fes el que vulguis. (Sant Agustí, 1999: 105 («Tractat VII»))
 j. Us semblarà grollera quan renega, cruel quan menysprea, perversa quan parla a propòsit de la seva voracitat amatòria. (Bertran, 2017: 89)
 k. Guanyarem qui menysté; qui / furs ni llei jura. / Car pagarà menystenir-vos. / Amunt i fora! (Torres Guerola, 2012: 1)
 l. En realitat, el qui odia, odia sempre. (Candel, 2008: 355)

'experimentar o notar una sensació' del verb permet l'ús absolut: *És una realitat, un ésser vivent que sent i que pensa* (Siguan & Kirchner, 2006: 43).

14 Un exemple de la llengua antiga amb el verb *amar* és el següent: *Vida contemplativa ama e activa enamora* (Llull, 2018: 160).

- m. Té al puny l'arc i la simitarra, / és un cruel, / no plany ni perdona / ni sent pietat. (Masoliver, 2002: 61)
- n. –Si vols sè respectat, respecta. / –Si no respectes, no seràs respectat. / –Respecta, i seràs respectat. / –A qui no respecta, no'l respecten. (Bayerni, 1979: 60)
- o. [...] quan el mestre és el temut i no qui tem. (Pla Nualart, 2016: 44)
- p. Es va acostar amb l'engany de temptar-lo, no amb l'amor del qui venera. (Pere Crisòleg, 1985: 92)

Per a l'espanyol, diversos autors han assenyalat que els verbs SubjExp no admeten una passiva amb un complement agent o sintagma-*per* que sigui plenament referencial, el qual només pot ser genèric (cf. De Miguel, 1992, 1999: §46.4.2.3; Jiménez & Marín, 2002; Marín, 2020). En català és cert que aquests verbs presenten un ús molt freqüent de la passiva amb aquests sintagmes de referència genèrica (22), però és possible igualment un complement agent de referència específica (23): com a (21), a (23) recullo un exemple de cada verb amb aquest ús per mostrar clarament el fenomen.¹⁵

- (22) a. [...] hi ha qui mai no va tenir ningú a qui estimar i mai no va ser estimat per ningú. (Alimbau, 2005: 129)
- b. [...] però també va ser odiat per molts dels seus contemporanis per culpa de les seues idees. (Pascual, 2003: 14)
- (23) a. Stendhal deia que era el primer poeta de la seva època; va ser admirat per Chateaubriand, Victor Hugo, Alexandre Dumas, Georges Sand... (Prat & Vila, 2004: 218, nota 21)
- b. En el present de la narració, Lulú és adorada per un senyor gran, don Fulgenci, «el Impresario». (Johnson, 2002: 149)
- c. Medtner tenia una excepcional facilitat per a explicar històries a través de la seva música, un fet que era apreciat pel seu gran amic Rakhmàninov. (Romero, 2017: edició digital)
- d. Com tampoc no li quadra el naturalisme, el qual era avorrit per Pla per allò que “implica la descripció i el reconeixement de la clave-

15 A continuació es recull un exemple de passiva del llatí amb un complement agent de referència específica:

(1) hic Ligurius furere: se enim scire summo illum *in odio fuisse* Caesari
 “Entonces Ligurio se enfurece: pues sabe que aquél es odiado profundamente por César”

Cic. *Att.* 11.9.2 (Baños & Jiménez López, 2017: 63 (5a))

- guera –petita o grossa– en la qual ens movem”. (Alegre i Nadal, 2009: edició digital)
- e. [...] prou bé que sóc més digne d'èsser compadit per vosaltres que d'èsser castigat. (Antifont de Ramnunt, 2004: 96)
- f. I està bé que a les col·leccions reals [sic] no hi hagi cap pintura de Turner, que va ser detestat per la seva coetània reina Victòria. (*El Punt Avui*, 10 de febrer del 2015: 23)
- g. Però finalment la mort també ha arribat a la cèlebre intèrpret de Melanie Hamilton, que, a *Allò que el vent s'endugué*, és envejada per Scarlett O'Hara perquè el seu estimat cosí Ashley creu que és una dona que li convé més. (*El Punt Avui*, 27 de juliol del 2020: 24)
- h. [...] i el “perfum aspre” “dels rehinosos pins de la montanya” que porta –aspror remarcada per les al·literacions–, encara que agradable com per ser enyorat pel poeta, pot suggerir una realitat més feréstega. (Vall i Solaz, 2003: 1177)
- i. Jesús estima els seus tal com és estimat pel Pare (cf. *Jn* 15.9). (Dalmau, 2009: 160)
- j. [...] és el trist rossinyol, en el qual es sent representat el poeta, que com aquell és menyspreat per la seva amada. (March, 1952: 100)
- k. La taula rodona dedicada a la literatura dramàtica, aquesta ventafocs que encara és menystinguda per les seves germanes grans i no troba la festa on anar a lluir el *glamour*, [...] (Aulet *et al.*, 2006: 11–12)
- l. Aiant és odiat per Atena a causa de la seva violència envers Cassandra. (Homer, 2010: 109, nota 37)
- m. [...] ens trobem amb En Ramon Folch VI, la mort del qual l'any 1276 fou emotivament planyuda per En Cerverí de Girona. (Rubió i Balaguer, 1992: 96)¹⁶

16 En aquest context, tot i que s'hi diu «emotivament», l'ús de *plànyer* és més assertiu que no pas emotiu (cf. §2.4 i la nota 17), ja que a continuació d'aquesta oració es recull el poema que recita Cerverí de Girona. Els verbs SubjExp(–pers) *deplorar* i *lamentar* tenen aquest possible ús assertiu (cf. els exemples de (26)), context que mantenen a la passiva (2). Com s'indica més endavant (cf. §2.5), els verbs *abominar*, *execrar* o *tolerar* presenten dubtes de classificació: els dos primers poden tenir un ús assertiu i també mostren aquests contextos en passiva (3), com igualment *tolerar* en l'accepció ‘deixar passar o acceptar’ (4):

- (2) a. L'ús polític del llibre de La Boétie és deplorat per Montaigne. (Llinàs, 2001: 125, nota 225)
- b. [...] la mort del capità general, que es produí poc després d'haver estat ferit a la batalla de Valls, és lamentada per Bavorés. (Cahner, 2002: 252)

- n. [...] que si aquesta identitat és respectada per l'Estat, perd tota la seva càrrega política. (Strubell i Trueta, 1981: 34)
- o. La ira de Juno, que fàcilment podia ésser excitada per la gelosia de Júpiter, era temuda per Escil·la. (Virgili, 1984: 91, nota 50)
- p. L'escriptor era venerat per Chávez i els líders bolivarians actuals. (*La Vanguardia*, 14 d'abril del 2015: 37)

Molts d'aquests verbs també poden formar una passiva introduïda per la preposició *de*, en lloc de *per*. Per al català, vegeu Fabra (1956: §101) i Bartra Kaufmann (1984; 2008: §S 16.2.2.2a) (24); per a l'espanyol, vegeu Bosque (1999: §4.4.5.1) (25). En tots els exemples de (24)–(25), el sintagma introduït per *de* presenta una referència genèrica.

- (24) a. Ell és respectat de tothom. (Fabra, 1956: §101)
- b. Aquell home admirable era venerat de tot el poble. / Era molt estimat de tots els seus acompanyants. (Bartra Kaufmann, 2008: §S 16.2.2.2a)
- (25) Aborrecido de todos, odiado de sus semejantes, amado de cuantos tiene alrededor, temido de la gente, respetado de todos sus compañeros, querido de cuantos le conocieron. (Bosque, 1999: 295 (181))

■ 2.4 Les diferents accepcions verbals

La majoria dels verbs SubjExp(–pers) mostren el fenomen indicat per autors com Pérez Saldanya (1988: §II.5; 1999: §50.2.3.3) o Quer (2008: §S 25.2.2.1b): com que poden expressar una emoció, també és possible utilitzar-los com a assertius, en lloc d'emotius, amb un canvi de significat del verb similar a 'dir, manifestar, declarar (amb una connotació positiva o negativa segons el verb)': no serien accepcions SubjExp. En aquest cas, el sentit de l'oració subordinada ja no és pressuposat sinó asseverat, i alesh-

-
- (3) a. I fins i tot el Palau Nacional, d'Enric Catà, va ser abominat per Alexandre Cirici, que va demanar-ne la demolició. (Carol, 2016: 2)
 - b. Parafraçant Cambó, creu que «Catalunya és execrada per uns [el PP i el [sic] recursos contra l'Estatut] i menyspreada per d'altres [el PSOE i la manca de competències]». (*El Punt*, 20 d'octubre del 2008: 12)
 - (4) [...] ho havia fet en altres ocasions, quan anava a visitar en Corneli, conscient que aquelles intrusions eren tolerades per la propietària de la casa. (Gallego, 2015: 213)

res la subordinada va en indicatiu (26).¹⁷ En aquest punt es pot comprovar que l'accepció SubjExp(-pers) del verb *sentir* és només un sinònim parcial de *lamentar*: només són dos verbs sinònims quan es comporten com a SubjExp(-pers), ja que *sentir* no pot expressar «cap a fora» l'asseveració d'una emoció, i sempre connota una vivència «interior». Amb una subordinada d'indicatiu també hi ha un canvi de significat del verb *sentir*, que expressa unes altres accepcions verbals, entre les quals hi ha la d'«experimentar o notar una sensació», sigui una sensació física (15b) o una de psicològica (16b).

- (26) a. El benaurat Isaïes, no menys evangelista que profeta, deplora que té els llavis immunds i que habita enmig d'un poble que també té els llavis immunds. (Pere Crisòleg, 1987: 156)
- b. Pau Claris lamenta que, a la xacra dels allotjaments, s'hi ha afegit una gran secada. (Serra de Manresa, 1990: 152)

Davant la flexibilitat d'aquests predicats, les dues característiques dels verbs psicològics emotius (restricció dels SNe i subordinada completiva en subjuntiu) poden ajudar a destriar quines accepcions dels verbs psicològics amb subjecte experimentador es comporten com a verbs emotius SubjExp –vegeu els exemples (1)–(2) i (30)– i quines no –vegeu els exemples (26)–(29) i (31)–(32)–, encara que totes poden mantenir una semàntica general psicològica. A més, els diferents graus d'afectació de l'experimentador (sense canvi d'estat psicològic o, al contrari, com un pacient que ha canviat d'estat) també poden aportar dades que ajudin a destriar el comportament sintàctic i semàntic diferenciat dels predicats emotius que es comporten com a SubjExp o com un altre grup de predicats emotius (cf. §3.1).

En la mesura que la semàntica d'una accepció concreta del verb no sigui l'emotiva pròpia d'un predicat SubjExp, l'oració admetrà més fàcilment els SNe postverbals o les completives en indicatiu. En uns quants predicats això pot passar perquè una accepció indiqui una semàntica més intel·lectual que no pas emotiva. Per exemple, *témer* o *témer-se* (amb forma pronominal optativa) es defineix al DUVC com a 'considerar que, malauradament, ha d'ocórrer', i admet tant els SNe postverbals (27a) com una

17 Aquesta capacitat de ser un verb assertiu la presenta també el verb pronominal *plànyer-se* (de) en una accepció similar a 'queixar-se (de)': [...] *una delicada cançó d'absència en què la veu femenina es plàny que té el marit lluny, vers França, i desitja que vingui aviat a reunir-se amb ella* (Torró, 2014: 311).

completiva en indicatiu (27b). També els verbs *admirar* i *apreciar* admeten SNe postverbals (28a)–(29a) o una completiva en indicatiu (28b)–(29b) en determinades accepcions que no són SubjExp: *admirar* ‘contemplar’, i qualsevol de les dues accepcions de *apreciar* ‘advertir, observat, percebre’ o ‘determinar el valor’.

- (27) a. “Ja em temo problemes amb el PSC, una altra vegada”, avisa, a més, un socialista andalús. (*La Vanguardia*, 8 de febrer del 2018: 20)
 b. Temo (o bé em temo) que tindrem problemes a la lliga. (DUVC: s. v. *témer* §3)
- (28) a. I també admira quadres, llig, es vesteix, menja, escolta música, va al teatre, contempla edificis, etc. (Borja i Sanz, 2013: 33)
 b. Després de l’entrevista, digueu-los que estan admirant que mai han vist un home tan interessant.¹⁸
- (29) a. No s’aprecien canvis en les cotitzacions d’avui. (DUVC: s. v. *apreciar* §4)
 b. Pel tacte de l’eina, va apreciar que es tractava d’una caixa hexagonal, gairebé segur de fusta, pel soroll que feia en tocar-la amb el barrot. (Carol, 2003: 14)

Igualment, segons l’accepció verbal, els verbs *menysprear* i *menystenir* presenten un contrast quan es construeixen amb una completiva: l’accepció SubjExp ‘subestimar despectivament, desdenyar’ forma la completiva en subjuntiu (30), mentre que l’accepció més intel·lectual ‘no considerar, no tenir en compte’ la forma en indicatiu (31).¹⁹

- (30) a. Quan Gaspart menyspreava que altres entitats haguessin de fer fitxatges i guanyar títols s’estava referint sense esmentar-ho al Reial Madrid. (Santos Fernández, 2008: 147)

18 <<https://ca.inditics.com/com-trobar-un-home-milionari/>> [20.03.2021].

19 És probable que l’accepció ‘no considerar, no tenir en compte’ de tots dos verbs també admeti SNe postverbals, ja que sembla acceptable una oració com la següent: *En aquest estudi s’hi han {menyspreat / menystingut} dades*. Tot i això, els exemples que he trobat no són amb SNe simples –sense elements especificatius o coordinats (cf. la nota 7)–: *Finalment, el treball de Bustelo [...] també mostra fissures en partir d’una excessiva teorització que el condueix a menysprear dades reals de fonts parroquials, sense cap justificació aparent* (Castelló 1991: 35); *Penso que hi ha incoherències en les perquisicions oficials: s’ometen fets que estan connectats, es menys-tenen dades i hipòtesis que es titllen de conjectures absurdes, es dilaten gestions...* (Badia & Gómez, 2011: 365).

- b. Iglesias s'atribueix la fita i Montero menysté que “algú se'n faci pare o mare”. (*El Punt Avui*, 23 desembre del 2020: 27)
- (31) a. Però, en paral·lel a aquesta evolució de les societats, no podem menysprear que l'evolució tecnològica també ha marcat la de la comunicació. (Escalona, 2013: 19)
- b. [...] s'ha menystingut que els infants comparteixen virtuts i defectes amb els pares principalment perquè els han heretat. (Masjuan, 2009: 82)

La semàntica no emotiva d'una accepció concreta pot estar codificada perquè es tracti d'una acció externa protocol·l·lària sense que necessàriament hi hagi l'afectació d'un experimentador, com en l'accepció de *adorar* i *venerar* 'retre culte', que admet els SNe postverbals (32).

- (32) a. Però los verdaders iraelites [*vi*] no adoren estàtues. (Sala, 1995: 157)
- b. [...] per diferenciar-lo de les pràctiques dels pagans que veneraven ídols, es mantingué el caràcter sagrat de la paraula. (Creus i Boix, 2006: 190)

■ 2.5 Dificultats en la catalogació

Hi ha verbs que poden suscitar dubtes de si considerar-los SubjExp, com *tolerar*. És un predicat que admet tant una semàntica de 'suportar' (cf. DIEC2: §1.1; DDLC: §1a/1b) com una altra de 'deixar passar o acceptar' (cf. DIEC2: §1.2; DDLC: §2a/2b), dues semàntiques que sovint són difícils de destriar (cf. DUVc). Tot i que, d'una banda, *tolerar* admet l'ús absolut del verb (33a) (com els verbs SubjExp(+per)) i quan es construeix amb una subordinada completiva el verb de la subordinada va en subjuntiu (33b) (com tots els verbs SubjExp) –cf. (20)–(21) i (2), respectivament–, de l'altra, *tolerar* admet SNe postverbals (34); per tant, no el podem considerar pròpiament un verb SubjExp, almenys en l'accepció 'deixar passar o acceptar'.

- (33) a. Qui no tolera, no mereix sê tolerat. (Bayerri, 1979: 287)
- b. Eren xicots ja grans als quals el campaner tolerava que l'acompanyessin alguna vegada a repicar les campanes. (Miracle, 1976: 113)

- (34) a. L'Estat no tolera humiliacions. (Pujades, 2019: 4)
 b. [JOAQUIM] [...] aquell cap de ruch que tens per fill... [MIQUEL]
 Parla bè, perquè no tolero insults. (Torres, 1898: 36)

Un altre verb difícil de classificar és *abominar*, amb les dues accepcions 'detestar profundament' i 'manifestar o expressar una forta aversió' (cf. DDLC). Per la semàntica, la primera accepció és la que es podria classificar com a SubjExp, però tenint en compte un seguit de puntualitzacions. Tot i que aquesta accepció es resisteix als SNe postverbals (**L'Arnau abomina traï-dors*), també es resisteix a l'ús absolut del verb (?... {*quan / qui / si*} *abomina*). A més, diccionaris com el DDLC, el DIEC2 i el DUVc accepten que el verb pot dur un objecte de semàntica personal, cosa que menaria a etiquetar-lo com a SubjExp(+pers). Però compartiria amb els SubjExp(-pers) la possibilitat de tenir una altra accepció que permet un ús assertiu del verb, en lloc d'emotiu, amb un canvi de significat similar a 'dir, manifestar, declarar (amb una connotació negativa: una forta aversió)': com en els exemples de (26), aquesta accepció accepta una completiva en indicatiu (35).²⁰

- (35) Abomines que ràbia i lascívia / Encara per a mi, que sóc vell, dansen.
 (Yeats, 2005: 18)

D'altra banda, *abominar* pot tenir un ús intransitiu amb un complement oblic introduït per la preposició *de* (el DUVc no recull aquest ús). Seguint el DDLC (s. v. *abominar* §1), l'alternança *abominar / abominar de* és possible, ja que no hi ha un canvi de significat del verb (SVb) entre tots dos alternants d'aquesta accepció: 'detestar profundament' (36a), diferent d'una segona accepció (s. v. *abominar* §2) 'manifestar una forta aversió'. També admet aquesta alternança el DNV en l'única accepció 'detestar profundament' (36b). En canvi, seguint el DIEC2, es tractaria d'una subaccepció diferent segons l'ús del verb: amb OD 'detestar com a pervers, impiados, dolent' (37a) o amb complement oblic 'manifestar desaprovació' (37b).²¹

²⁰ Un verb amb una semàntica i un comportament similar és *execrar*.

²¹ Segons Whitley (1998: 129), en l'evolució del llatí a l'espanyol, el verb *abominar* (i també *disfrutar*) manté l'ús originari transitiu o *direct transitive* –en la seva terminologia, en què *direct* significa que l'experimentador hi és el subjecte oracional–; però n'ha adquirit un altre d'intransitiu amb complement oblic o *direct intransitive* (*abominar de*) per influència analògica de verbs com *gozar de* i *renegar de*, que ja eren *direct intransitive* en llatí.

- (36) a. Els puritans abominen els plaers, tret del plaer de recordar als altres les seves obligacions i deures. [Crònica (1983): 41, niv. 2, p. 20] / Sovint, els que més diuen abominar de l'esperit imperialista dels altres són els que el senten més. [Duran (1953): A, p. 79]. (DDL: s. v. *abominar* §1)
- b. Abomina la maldat humana. Abomina de la hipocresia. (DNV: s. v. *abominar*)
- (37) a. Abominava els homes que l'havien trait. / Abomina la música electrònica.
- b. Darrerament tothom abomina dels polítics. / Abomineu com abomino jo dels pactes en secret. (DIEC2: s. v. *abominar* §1 (a) i §2 (b))

■ 2.6 Comportaments específics. El verb *estimar*

Dins el grup de predicats SubjExp hi ha comportaments específics d'algun verb, com pot ser el cas de *estimar*. En una comparació amb el comportament general del grup recollit a (2), *estimar* no admet una subordinada completiva (38),²² com també es resisteix a admetre-la el verb *compadir* no pronominal. A més, a diferència d'altres verbs SubjExp (39a), *estimar* es pot construir en forma pronominal sense canviar el cas dels seus arguments (39b–c).²³

- (38) */?L'Enric estima que [...].
- (39) a. *L'Enric {s'adora / es detesta / s'odia / es respecta} la Maria.
 b. Ell que tant s'estima la Maria! (Pons, 1990: 20)
 c. Ella és realment la meua mare [...], i me l'estimo molt. (Busquets, 2007: 215)

Finalment, segons Paradís (2016), alguns predicats SubjExp com *detestar* i *odiar*, entre altres verbs força heterogenis, tenen la capacitat de compor-

22 En altres accepcions que no són SubjExp, el verb *estimar* admet una completiva en indicatiu: *Signan* (2001) estima que són unes 5.000 les llengües existents al planeta (Bodoque Arribas, 2009: 25).

23 «El verb només pot anar sense complement si no presenta la forma pronominal, i només pot presentar la forma pronominal si el complement és de tercera persona» (DUVC: s. v. *estimar* §4). És un ús pronominal diferent del de l'accepció reflexiva o SubjExp(refl) del verb: Jo m'estimo. Per tant, ni vull agredir-me, ni castigar-me (Arrufat, 2001: 79).

tar-se com a verbs de reestructuració –poden desencadenar l'ascens dels clítics–, tot i que hi ha molta variació entre els parlants sobre l'acceptabilitat i l'ús d'aquestes construccions. Es tractaria de verbs de reestructuració lèxics perquè, a diferència dels verbs de reestructuració més estudiats (modals i quasimodals, aspectuals i alguns verbs de moviment), no poden rebre un tractament similar al dels auxiliars. Dos exemples del corpus aportat per Paradís (2014) són els següents: *Els detesto fer*, *Els odio fer*.

■ 3 Flexibilitat de les oracions transitives amb subjecte experimentador

Hi ha diversos fenòmens que mostren la flexibilitat semàntica i sintàctica dels predicats psicològics (cf. Royo, 2017), i a continuació se n'exposen uns quants relacionats amb els verbs SubjExp.

■ 3.1 L'afectació de l'experimentador

En primer lloc, les oracions amb verbs SubjExp presenten un experimentador subjecte i un tema objecte en una estructura que no és causativa de canvi d'estat. La noció d'experimentador es correspon amb un element que queda afectat d'alguna manera.²⁴ En les oracions amb verbs SubjExp es tracta d'un experimentador subjecte i, lògicament, no és una afectació entesa com la d'un pacient que canvia d'estat, en què un agent o una causa desencadena un procés que afecta una altra entitat: si s'acceptés aquesta possibilitat, s'hauria d'afirmar que es tractaria d'una reanàlisi de l'oració, que s'identificaria amb les oracions causatives de canvi d'estat (cf. Marqueta, 2015: 93).

Aquesta caracterització implica, en principi, que no s'han de poder formar construccions resultatives amb aquests predicats, en les quals l'argument objecte directe tema (40a) passaria a ser el subjecte d'una oració com la de (40b), en què s'indicaria l'estat resultant d'un canvi d'estat previ en un pacient.

²⁴ Segons Torrego (1999: §28.2.4), els OD animats de l'espanyol que són afectats per l'acció del verb (afectació de l'estat físic o psicològic, o de la localització) van sempre amb preposició *a*, tant amb verbs esdevenimentals (com *golpear*) com estadius (com *odiar*). Assenyala els contrastos següents: *Golpearon a un extranjero* vs. **Golpearon un extranjero*; *Odia a su vecino* vs. **Odia su vecino*. En el cas del verb *odiar*, considero que l'OD no és necessàriament un element afectat i que la raó de la preposició caldria buscar-la en altres factors que assenyala Torrego: subjecte animat, especificitat i animacitat de l'OD.

- (40) a. L'Enric {estima / odia} la Maria.
 b. ??La Maria {està / ha quedat} (ben) {estimada / odiada}.

Però existeixen uns quants aparents contraexemples d'aquesta última afirmació. Potser un dels verbs d'aquest grup que més clarament permet la construcció resultativa és *menysprear*, com ho mostren els exemples de (41). En realitat, es tracta d'accepcions diferents de l'accepció SubjExp de *menysprear* (i *menystenir*) 'subestimar despectivament, desdenyar' (30). Es corresponen amb altres accepcions que es comporten com a verbs AcExp, amb un canvi del significat del verb (SVb) que, segons els diferents contextos, pot ser 'desprestigiar, infravalorar, humiliar, vexar, denigrar' (algú pot estar o quedar desprestigiat, infravalorat, humiliat, vexat, denigrat);²⁵ de fet, el DUVIC dona una primera accepció del verb definida com a 'tractar amb menyspreu'. Les construccions resultatives de (41a–b) representen l'alternant estatiu de les oracions transitives causatives amb verbs AcExp,²⁶ en les quals l'experimentador –també entès com un col·lectiu humà (*la Generalitat*)– hi és l'objecte directe, que es concep com un pacient que canvia d'estat, i el subjecte és una causa o un agent que provoca aquest efecte en l'experimentador pacient; també pot ser l'estat resultant d'un pacient no experimentador (41c–d) (*el treball domèstic familiar, la vida pastoral*). Un exemple amb *menystenir* (42) mostra el mateix fenomen, en aquest cas en una oració clarament agentiva del verb *intentar*, en què l'agent és coreferent amb

25 Pròpiament, aquest ús de *menysprear* és una accepció AcExp(ce), sense l'alternant ergatiu pronominal de l'alternança causativa i, per tant, diferent d'una accepció AcExp. El possible alternant pronominal *menysprear-se* s'interpreta com a reflexiu ('menysprear-se a si mateix'), no pas com a ergatiu (**menysprear-se per si sol*). De fet, segons el DIEC2, el DUVIC, el GDLC i el DNV, de tots els sinònims aproximats de *menysprear* –*desprestigiar, infravalorar, humiliar, vexar, denigrar*–, l'únic que admet l'alternança causativa és *desprestigiar* (tenint en compte que *humiliar-se* 'mostrar-se extremament humil o implorant' presenta un canvi de significat del verb (SVb) respecte a *humiliar* 'infligir una humiliació'). L'etiqueta AcExp(ce) indica que el verb exigeix una *causa externa* (ce) que provoqui un canvi d'estat en un pacient, i no admet una construcció ergativa, la qual permetria no mostrar aquesta causa, encara que estigui present en l'escena conceptual de l'oració. En els verbs AcExp(ce) s'esdevé que l'experimentador no pot desencadenar el procés tot sol o per si sol, sense el concurs inicial d'una causa externa: és una causa interna que no pot actuar aïlladament a l'inici del procés.

26 Seguint Levin & Rappaport Hovav (1995), Cabré & Mateu (1998: 75) anomenen l'alternança causativa característica de les oracions causatives de canvi d'estat com a *alternança causativa / incoativa / estativa*, considerant que hi ha un tercer alternant estatiu. Això implica que hi ha tres components semàntics bàsics en l'estructura semàntica d'aquests verbs: un de causa, un altre de procés o canvi i un tercer d'estat resultant.

el PRO de *menystenir* en infinitiu; la subordinada d'infinitiu té un objecte directe experimentador pacient i està coordinada amb una estructura oracional similar de *desprestigiar*.

- (41) a. “Creuen que si jo anés a obeir una ordre d'algú li hauria donat trasllat a un equip d'eminentes juristes (...) perquè em portessin la contrària i quedar menyspreat? ho creuen realment?” (El Nacional.cat, 1 de març del 2017²⁷)
- b. Amb aquest govern, la Generalitat ha quedat menyspreada davant dels ciutadans. (L'Informador de Martorell.cat, 22 de maig del 2008²⁸)
- c. El treball domèstic familiar queda menyspreat tot i ser imprescindible per al sosteniment de la vida humana. (Almeda *et al.*, 2014: 169)
- d. Però la dedicació al tema pastoral d'aquestes pàgines obliga a donar un recull concret dels punts més greus, sobretot on la mateixa vida pastoral quedà menyspreada. (Bonet i Baltà, 1984: 342)
- (42) Així doncs, aquesta denominació s'usa per criticar les dones que reivindiquen els seus drets, amb un clar intent de desprestigiar-les i menystenir-les. (Neolosfera: s. v. *feminaz?*)

Uns altres contraexemples més difícils d'explicar són els que s'indiquen a (43). Acedo-Matellán & Mateu (2015: 99) afirmen que les arrels verbals són més flexibles del que sovint pensem a l'hora de participar en diferents estructures argumentals. Corroboren aquest fet amb un exemple de l'espanyol extret d'internet en què es mostra l'ús resultatiu del verb *odiar* i, per tant, indicador d'un canvi d'estat (44a); hi afegeixo un altre exemple de l'àmbit literari (44b). Els exemples de (44) es comporten de manera similar als de (43).

- (43) a. La carretera sí que la tinc ben avorrida. Es fa llarga, i és tan plena de pols! (Montoriol, 1983: 38)
- b. La intel·ligència i l'enginy del meu amic ens tenia a tots ben admirats. (Leroux, 2010: 147)

27 <https://www.elnacional.cat/ca/politica/maza-ordres-imputar-president-murcia_141011_102.html> [30.09.2020].

28 <<http://www.informadordemartorell.cat/html2/public/portal?showContent=NOTICIES&content=590>> [30.09.2020].

- (44) a. Te tengo bien odiada. (Acedo-Matellán & Mateu, 2015: 99 (24))
 b. Le tengo odiao tanto, le aborrezco tanto [...]. (Benavente, 1996: 183)

Una possible anàlisi de les oracions de (43)–(44) es podria enfocar des de la perspectiva que l'objecte directe d'aquestes oracions no és necessàriament un element afectat, un experimentador pacient quan és de referència personal, sinó que l'experimentador hi continua sent el subjecte oracional com un element afectat no pacient. L'element representat pel subjecte oracional és qui «té» l'element representat per l'OD com a (ben) resultatiu per a ell, una consideració que «l'afecta»; però això no implica que el referent de l'OD quedi afectat per aquesta consideració psicològica subjectiva de l'experimentador subjecte. Aquest significat de possessió amb el verb *tenir* com a indicador d'una experiència psicològica també és possible amb l'ús resultatiu d'altres predicats de semàntica psicològica no emotiva (45), o simplement amb el sol significat de possessió (46).

- (45) a. [...] La meva / mort, per exemple, la tinc ben sabuda. (Martí i Pol, 1979: 33)
 b. Una mica de paciència no li costarà res, i cregui que la tinc ben merescuda!... (Pons i Massaveu, 1988: 64–65)
- (46) He trobat que en una m'escrivies: «Et tinc ben meva». Com t'envejo! Com envejo de pensar igual! T'estimo més que tu; però, per més que m'hi esforço, no puc arraconar la meva por. Penso que et tinc també meu, però no goso acabar de convèncer-me'n. (Trabal, 2018: 144)

La possessió-afectació de l'experimentador també pot quedar codificada en una oració resultativa similar a la de (40b), però en què s'indica que aquest estat resultant està «localitzat» en un element de possessió inalienable de l'experimentador, el qual és realment l'element afectat (47).

- (47) El meu estimat, com un àngel d'ales blanques / Vas [*sic*] entrar a la meva vida, bonica. / I al cor per sempre va quedar estimat.²⁹

El que es podria qüestionar és fins a quin límit és possible la flexibilitat dels verbs SubjExp, és a dir, fins a quin punt l'arrel d'un verb com *odiar* (*√odi-*) pot inserir-se en una estructura causativa de canvi d'estat que pro-

²⁹ <<https://ca.designuspro.com/pozdravleniya/pozdravit-s-dnem-rozhdeniya-devushkulyubimuyu.html>> [30.09.2020].

voqui una reanàlisi de l'oració, sense cap canvi del significat del verb (SVb). En principi, una construcció tèlica d'aquest tipus no és possible amb un verb SubjExp (48a) (cf. Mateu, 2015: 129). Però un exemple d'internet de l'espanyol pot mostrar aquest límit, amb dos usos diferents de *odiar* (48b). D'una banda, a (48b) hi ha una construcció SubjExp a «la niña odiada» (tot i que no és present a l'oració, algú queda afectat d'alguna manera perquè odia *la niña*); de l'altra, hi ha un hipotètic alternant estatiu d'una construcció AcExp a «(la niña) se quedó odiada», en què l'experimentador passa a ser l'objecte de l'odi, que queda afectat com un pacient amb un estat resultant d'un canvi previ (algú fa que *la niña* quedi afectada com un pacient perquè esdevé odiada): és probable que aquesta última construcció no sigui acceptada per determinats parlants, com una mostra del límit a què pot arribar la flexibilitat semàntica i sintàctica d'un predicat. Un contrast similar al de les dues clàusules de (48b), i a través d'un joc de paraules, es mostra a les dues clàusules de (48c).

- (48) a. *Un cop odiats els llibres [...] (Mateu, 2015: 129 (6b))
 b. la niña odiada que se quedo [*sic*] odiada³⁰
 c. Por quererla quien la quiere / le dicen la Malquerida. (Benavente, 1996: 180)

Com s'ha vist abans en els exemples de (41) del verb *menysprear*, també es pot comprovar en el verb *admirar* l'exigència d'un canvi de SVb d'un predicat SubjExp per poder configurar una construcció AcExp. Els verbs SubjExp(+pers) com *admirar*, que admeten un objecte acusatiu de referència personal (49), habitualment formen oracions reflexives o SubjExp(refl) en l'alternant pronominal: 'admirar-se a si mateix' (50). En canvi, els verbs AcExp habitualment formen oracions ergatives en l'alternant pronominal, l'alternant intransitiu de l'alternança causativa:³¹ així, una accepció AcExp de *admirar* formaria oracions ergatives en l'alternant pronominal 'admirar-se tot sol, per si sol' (51).

- (49) Admira Llach, Serrat, Pau Ribà, Golpes Bajos, Radio Futura i parla amb passió dels mallorquins. (*El Punt Avui*, 15 de febrer del 2021: 51)

30 <<https://www.youtube.com/watch?v=4eQkUiSkD3Y>> [30.09.2020].

31 Per a les condicions perquè un verb AcExp pugui participar en oracions reflexives, vegeu Bouchard (1995: 287–291).

A (50) hi ha dues oracions amb tres alternants reflexius o SubjExp(refl) de predicats SubjExp(+pers): *admirar-se*, *adorar-se*, *menysprear-se* ‘a si mateix’; en el cas de *admirar*, hi ha una accepció verbal SubjExp(+pers) ‘considerar amb admiració’, que permet la construcció reflexiva alternant ‘considerar-se a si mateix amb admiració’. En canvi, a (51) hi ha dues oracions amb quatre alternants ergatius pronominals (pr) o Subj(i)Exp(pr) –amb un experimentador subjecte intern (i)– de predicats AcExp (alternança causativa): *admirar-se*, *desanimar-se*, *enfonsar-se*, *meravellar-se* ‘tot sol, per si sol’; en el cas de *admirar*, hi ha una accepció verbal AcExp ‘produir fascinació o sorpresa’ que presenta un canvi de SVb i permet la construcció ergativa alternant ‘sorprendre’s, meravellar-se, quedar-se parat tot sol o per si sol’. A diferència de l’accepció SubjExp, només les accepcions AcExp i Subj(i)Exp(pr) de *admirar* admeten la construcció resultativa {*estar / quedar*} *admirat*, amb un experimentador pacient (52).³²

- (50) a. Àdhuc potser m’admiro, jo que tant m’he menyspreat. (Puig i Ferrer, 1982: 232)
 b. En Viqui s’escoltava a ell mateix per quatre. S’escoltava, s’admirava, s’adorava. (Carranza, 2004: 96)
- (51) a. Quan m’adono dels forats culturals que tinc no m’enfonso ni en [sic] desanimo, senzillament m’admiro i em meravello davant del savi, de l’erudit que sap ajudar-me a enjardinar les meves ignoràncies. (Cela, 2013: 121)
 b. La gent s’admira escoltant-lo. (Febrer, 2002: 23)
- (52) a. La noia està admirada: potser és la primera vegada que assisteix a una *boîte*. (Llavina, 2001: 131)
 b. El mestre li’n va oferir un parell de noves, magnífiques i lluents; el pobre home va quedar admirat davant aquest gest. (Amades, 1980: 711)

32 Per a una distinció entre tres usos diferents del verb *admirar* en espanyol –(Ella) *no admira a nadie y nadie la admira a ella*; *Nada le admira*; (Ella) *no se admira de nada/nadie*–, vegeu Whitley (1995: 577). Cf. també Whitley (1998: 117–118) per al contrast entre *lo apetece/admira/cofunde i eso le apetece/admira/confunde*, i Di Tullio (2004: 26–27) per a les dues lectures de *Juan admira a su profesor de literatura* (cf. també Di Tullio, 2015: 195 (13)–(14)).

Per al català, la tercera oració de Whitley (1995) (*admirar-se de*) es correspondria amb una oració com la següent: *Ixen al pati, on hi havia una basseta, i Peret se n’admira: –Xe, quanta aigua!* (Beltran, 2007: 450). És diferent dels exemples ergatius pronominals o Subj(i)Exp(pr) de (51) (*admirar-se*); per a una distinció entre aquest dos tipus de construccions pronominals del català, vegeu Royo (2018).

■ 3.2 Altres mostres de flexibilitat

La llengua real, si més no la llengua literària, mostra fenòmens que van més enllà del que s'esperaria, i hi ha usuaris de la llengua capaços d'arribar a un suposat límit de la flexibilitat del llenguatge utilitzant un verb SubjExp(-pers) com *deplorar* en una construcció reflexiva SubjExp(refl) (53), probablement per un canvi de SVb en una accepció similar a 'fer-se pena'.

- (53) Vaig començar a plorar. Vaig deplorar-me a mi mateixa durant molt temps. [...]. Seia i em deplorava. (Karpowicz, 2020: 124)

A més, un verb SubjExp(+pers) com *enyorar* no només admet un alternant pronominal reflexiu (54), sinó també un alternant pronominal ergatiu inherent (55), sense alternant causatiu, i participa així en l'alternança activa/antipassiva descrita per a altres verbs (cf. Bogard, 1999; Chamoreau, 2008).

- (54) a. De vegades penso si en certa manera m'enyoro a mi mateixa, com si jo estigués lluny de mi, com si em recordés des de molt lluny. (Viladot, 1987: 168)
 b. Quan viatja s'angoixa, / s'estranya, es perd, s'ofega, / s'enyora a si mateix. (Pons, 2003: 32)
- (55) a. Jo aquí m'enyoro, m'enyoro com una bestiola. (Guimerà, 1978: 1039)
 b. M'enyoro: demà me'n tornaré a casa. (Oller, 1979: 44)

D'altra banda, la configuració sintacticosemàntica dels verbs SubjExp pot atreure cap a aquesta construcció altres verbs que solen participar en oracions amb configuracions diferents. Un verb psicològic emotiu que habitualment s'utilitza en una altra accepció amb un objecte experimentador, com *estranyar* (56), pot tenir la caracterització semàntica i sintàctica amb un subjecte experimentador pròpia d'una accepció SubjExp(-pers) 'trobar estranya (alguna cosa)' (57), recollida en diccionaris com el DNV (s. v. *estranyar* §4) i el DCVB (s. v. *estranyar* §4). Però, a més, hi ha textos en què el verb *estranyar* apareix com a SubjExp(+pers), amb un altre sentit: 'enyorar, trobar a faltar' (58); aquesta accepció de *estranyar* pot formar oracions reflexives com la de (54b).³³

33 Per al verb *extrañar* de l'espanyol, vegeu Di Tullio (2004: 37, nota 10; 2015: 195 (13)–(14)). Pel que fa a l'oració amb objecte experimentador, per a l'espanyol Di Tullio

- (56) a. Li estranya que no hagi vingut. (GLarC, GD62)
 b. Això li ha estranyat molt; A les noies els estranya aquest comentari. (NDA)
- (57) a. No ha estranyat el llit i se sent descansada i animada, com va pronosticar la Laia. (Genarau, 2007: 28)
 b. He conegut l'esplendor de la mort en l'abraç de l'home, he dormit i, en despertar, he estranyat el món com un nadó perplex i poruc pel desolador panorama. (Gandia i Casimiro, 1975: 67)
 c. No hem estranyat que fos Carles Riba, poeta i humanista, el més indicat per a observar que [...]. (Foix, 1990: 94)
- (58) a. L'estranyo massa i l'idea [*sic*] de no veure'l més em turmenta. (Veiga, 2014: 35)
 b. El puc veure poc i l'estranyo molt, com ell a mi.³⁴
 c. Lluna, tu que tot ho veus / digues a ella quant jo l'estimo / lluna, tu que tot ho veus / digues a ella quant l'estranyo. (de Montagut, 2007: Relats en Català)

■ 3.3 El verb *agruir*

Per completar aquest estudi, faria falta analitzar determinats verbs que comparteixen característiques dels SubjExp però que presenten comportaments específics i que no solen classificar-se dins d'aquest grup de predicats. De fet, Bonet (2008: §S 19.8.3*a*) assenyala el caràcter factiu dels verbs emotius, les subordinades dels quals es construeixen amb el verb en subjuntiu, i admet que «certs predicats assimilables als del tipus emotiu, en lloc d'un sentiment pròpiament dit, el que fan és expressar una *valoració* o *avaluació* de l'experimentador»: ho exemplifica amb el verb *criticar* (*Va criticar que ningú no li ho hagués dit*). Com que és un aspecte que excedeix l'abast d'aquest estudi, només em referiré a un verb concret que forma oracions amb un subjecte experimentador i que necessita un comentari específic: el verb *agruir* (59).

(2015: 195) la caracteritza com a causativa «aunque no se exprese morfológicamente» (*A los estudiantes les extraña la respuesta del profesor*). És una caracterització diferent de la de Royo (2017: 287–300) per al verb *estranyar* del català: una oració estativa amb un experimentador datiu, com els exemples de (56).

34 <https://apliense.xtec.cat/prestatgeria/a8035994_1883/livre/bookcontents.php?page=19§ion=1&viewis=&username=> [15.02.2021].

- (59) a. Agraeixo que em presentin un projecte llarg [titular]
 b. La millor mostra és tenir un projecte a llarg termini, això és d'agrair.

(*Ara*, 17 de maig del 2018: 37)

De manera similar a Bonet (2008), que assenyala que els verbs de valoració no tenen una semàntica emotiva, la GIEC (§26.3*b*) etiqueta *agrair* com un predicat «de valoració» juntament amb *criticar* i *justificar*, a diferència d'altres verbs «de sentiment o psicològics» com *lamentar*, *odiar* i *témer* (GIEC: §26.3*b*), o *deplorar* (GIEC: §26.4.2.2*b*). Des d'un punt de vista intuïtiu, però, es podria afirmar que *agrair* presenta una semàntica emotiva i el fet que no es classifiqui dins dels predicats emotius mostra les limitacions d'aquesta etiqueta classificatòria.³⁵ En un primer moment, sembla assimilable als predicats SubjExp(-pers) com *lamentar* i *deplorar*, que no admeten un objecte de referència personal i que comparteixen amb determinats verbs SubjExp(+pers) la possibilitat de formar construccions copulatives amb una interpretació passiva del verb en infinitiu (59b): vegeu els exemples de (18b) i (19b), que repeteixo, respectivament, a (60a) i (60b) afegint-hi el verb *agrair*. A més, com altres verbs SubjExp(-pers) –vegeu els exemples de (26)–, *agrair* es pot utilitzar com un predicat assertiu en lloc d'emotiu i admet aleshores una subordinada amb el verb en indicatiu (61), en lloc de la subordinada en subjuntiu (59a)–(60a).

- (60) a. L'Enric {agraeix / deplora / lamenta / sent} {que s'hagi pres aquesta decisió / *la Maria}.
 b. Que s'hagi pres aquesta decisió és {d'/de} {agrair / deplorar / lamentar / sentir}.
- (61) El consorci també agraeix que han rebut “moltes donacions” per part d'empreses, autònoms, institucions, entitats i particulars. (*El Punt Avui*, 24 de març del 2020: 10)

Tot i que sembla que *agrair* admet SNe postverbals en alguns contextos com els de (62), cal tenir en compte que són contextos referencialment opacs en què són possibles aquests sintagmes, com el temps de futur (62a)

³⁵ Sense ànim d'exhaustivitat, a continuació es recullen altres denominacions que han rebut aquests verbs: emotius o factivo-emotius (cf. Pérez Saldanya, 1988: §II.4; Bonet, 2008: §S 19.8.3*a*; Quer, 2008: §S 25.2.1.3), d'afecció o d'actitud afectiva (cf. Bosque & Demonte, 1999), d'afecció psíquica (cf. Bosque & Gutiérrez-Rexach, 2009: 411; GIEC: §21.5).

o la perífrasi modal (62b) (cf. Rigau, 1988: 60–61; Royo, 2021: 90), a més de la coordinació de sintagmes que apareix a (62b) (cf. la nota 7).

- (62) a. T'agrairé silenci, que callis i escoltis fins al final. (Alba, 2020: 13)
 b. A ells he d'agrair converses i suggeriments. (Malet, 1995: 12)

Però a diferència dels predicats SubjExp(–pers) –cf. (20b)–, *agrair* admet l'ús absolut del verb, amb l'objecte directe sobreentès (63a). A més, sovint participa en oracions triargumentals amb un objecte directe i un objecte indirecte (63b).³⁶

- (63) a. Qui agraeix veu en l'altre una virtut, que es pot anomenar indistintament justícia, bondat o generositat. [...]. Qui agraeix expressa la mateixa virtut excepcional. (Esquirol, 2018: 152)
 b. T'agrairé que m'enviïs el teu treball una vegada el tinguis acabat. (Canaleta, 2010: 93)

La construcció amb un acusatiu i un datiu és possible amb els verbs SubjExp, oracions que solen ser amb un datiu possessiu (64). I en aquest punt es pot fer un comentari sobre la flexibilitat semàntica del verb *estimar*: encara que és un ús de *estimar* que no utilitzo, segons diferents reculls lexicogràfics (DIEC2, DNV, GDLC), l'oració del verb amb doble objecte (65a) o amb un datiu possessiu (65b–c) pot provocar que el significat verbal canviï a 'agrair'; i fins i tot, segons el DCVB, és una semàntica possible sense la presència de cap datiu a l'oració (65d–e).³⁷ Tot i això, hi ha contextos amb un datiu possessiu en què la interpretació semàntica del verb *estimar* pot quedar oberta entre el significat emotiu 'amar', habitual del verb, i el canvi de significat a 'agrair' (66).

- (64) a. La crítica té por de l'artista i li enveja el poder. (Radigales & Marín Anglada, 2011: 84)

36 La construcció triargumental també és freqüent amb el verb *perdonar*, que necessitaria igualment una anàlisi específica: *Ell no em perdona la comèdia i jo no li perdono que no hagi estat capaç de saltar per damunt de la cleda de la dignitat* (Capmany 1982: 149). Tot i que és un verb que admet SNe postverbals –*Diu que tens uns quants deixebles / que et segueixen engegats, / que ets un protector dels febles / i que perdones pecats* (Povill i Adserà, 1988: 263)–, cal tenir en compte que aquest és un context de l'accepció 'absoldre'.

37 El DCVB també recull una altra accepció possible del verb *estimar* com a 'besar', amb el corresponent substantiu *estimada* com a 'besada'.

- b. Ja li enyoro la mà, tan petitona i fina dins la meva! (Garcia Caldés, 2013: edició digital)³⁸
- c. [...] quan una ànima gran neix en una ciutat petita li menysprea les coses. (Plató, 1990: 89)
- (65) a. T'estimem molt tot el que has fet per nosaltres. (DNV: s. v. *estimar* §4)
 b. Si la vas a veure t'estimarà la visita. (DIEC2: s. v. *estimar* §2 2)
 c. Si vens a veure'm, t'estimaré la visita. (GDLC: s. v. *estimar* §3 2)
 d. Jo lo y diré, car sé que u estimarà molt, Comalada Pierres Prov. 19. (DCVB: s. v. *estimar* §4)
 e. Si sou servits, us convidem a esmorzar. –S'estima, Vilanova Obres, XI, 102. (DCVB: s. v. *estimar* §4)
- (66) La rel de l'arbre no sap / que jo li estimo les branques / perquè fan ombra a l'estiu, / i l'hivern, al foc, escalfen; / perquè puc collir-hi flors / i quan té fruita, menjar-ne. (Raspall, 1998: 24)

Finalment, *agrair* té el correlat adjectival *agraït*, el qual participa en construccions que manifesten l'afectació del subjecte experimentador (67a), o permet altres usos oracionals metafòrics en què hi ha un beneficiari que no és el subjecte oracional (67b).

- (67) a. El tiet m'ha estat agrait per sempre més. (Simó, 1995: 90)
 b. El connubi del pintor Pascual i el seu paisatge, és una lluna de mel eterna. Per això el paisatge ha estat agrait amb En Pascual. (de Sagarra, 1967: 406)

■ 4 Conclusions

L'article descriu el comportament dels verbs psicològics emotius no pronominals del català que participen en oracions transitives amb un subjecte experimentador (*deplorar, estimar, lamentar, odiar*): se'ls etiqueta com a predicats SubjExp i es corresponen amb els verbs tipus I de Belletti & Rizzi (1988). El concepte d'experimentador fa referència a una entitat viva que experimenta, i es pot caracteritzar de forma molt àmplia. En aquests verbs sempre hi ha una participació més o menys activa de l'experimentador, és un experimentador emotiu amb una actitud psicològica que es diferencia de la mera experiència psicològica d'un experimentador passiu.

38 <<http://nuriagcaldes.blogspot.com/2017/02/el-bosc-parla.html>> [23.11.2018].

Comparteixen les característiques generals dels verbs psicològics emotius (cf. Royo, 2021): restricció dels sintagmes escarits (SNe) postverbals i construcció amb una clàusula completiva en subjuntiu. Aquest comportament permet diferenciar-los d'altres predicats transitius de semàntica psicològica no emotiva amb subjecte experimentador –com poden ser els intel·lectius o els volitius–, o distingir quines accepcions verbals concretes de cada verb es comporten com a emotives SubjExp i quines no. L'accepció SubjExp del verb *estimar* presenta un comportament específic dins el grup verbal, ja que es resisteix a admetre una subordinada completiva (*^{/?}*L'Enric estima que...*) i es pot construir en forma pronominal sense canviar el cas dels seus arguments (*L'Enric s'estima la Maria*).

Els predicats SubjExp que admeten un objecte acusatiu de referència personal (*estimar, odiar*) o verbs SubjExp(+pers) poden presentar un ús absolut del verb i tenen la possibilitat de formar oracions reflexives, a diferència dels que no admeten un objecte de referència personal (*deplorar, lamentar*) o verbs SubjExp(–pers); a més, poden participar en oracions passives amb un sintagma-*per* de referència específica. El grau d'afectació possible de l'experimentador, sense canvi d'estat psicològic en el cas dels SubjExp o, al contrari, com un pacient que ha canviat d'estat, també permet destriar quan es comporten com a verbs SubjExp o com un altre grup de predicats emotius amb un canvi de significat verbal (SVb), per exemple, en el cas de verbs com *admirar* o *menysprear*.

Aquest estudi caldria completar-lo amb el d'altres verbs psicològics emotius que participen en oracions intransitives amb un subjecte experimentador, tant dels que presenten morfologia pronominal com dels que la presenten no pronominal. Per a futures recerques, la descripció general del comportament dels predicats emotius amb subjecte experimentador pot ser una eina útil que ajudi a aprofundir encara més en l'anàlisi d'aquests predicats, des dels diferents enfocaments amb què es vulguin analitzar (semàntic, sintàctic, informatiu o pragmàtic). ■

■ Referències bibliogràfiques

- Acedo-Matellán, Víctor / Mateu, Jaume (2015): «Los verbos psicológicos: raíces especiales en estructuras corrientes», in Marín (ed.), 81–109.
- Arad, Maya (1998): *VP Structure and the Syntax-Lexicon Interface*, Cambridge Mass.: MIT Occasional Papers in Linguistics, 16.

- Baños, José Miguel / Jiménez López, María Dolores (2017): «“Odiar” en el Nuevo Testamento (*odi, odio sum, odio habeo*): traducción y construcciones con verbo soporte en la *Vulgata*», *Ephrosyne. Revista de Filología Clásica* XLV, 59–78.
- Bartra Kaufmann, Anna (1984): «Alguns sintagmes agents excepcionals», in: Universitat Autònoma de Barcelona: *Estudis gramaticals 1. Working Papers in Linguistics*, amb ponències del I Col·loqui Internacional de Lingüística Teòrica i Llengües Romàniques, Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 7–25.
- (2008): «La passiva i les construccions que s’hi relacionen», in Solà / Lloret / Mascaró / Pérez Saldanya (dir.), vol. 2, 2111–2179.
- Belletti, Adriana / Rizzi, Luigi (1988): «Psych-Verbs and Theta-Theory», *Natural Language and Linguistic Theory* 6:3, 291–352.
- Bogard, Sergio (1999): «Construcciones antipasivas en español», *Nueva Revista de Filología Hispánica* XLVII:2, 305–327.
- Bonet, Sebastià (2008): «Les subordinades substantives», in Solà / Lloret / Mascaró / Pérez Saldanya (dir.), vol. 3, 2321–2387.
- Bosque, Ignacio (1999): «El sintagma adjetival. Modificadores y complementos del adjetivo. Adjetivo y participio», in Bosque / Demonte (dir.), vol. 1, 217–230.
- / Demonte, Violeta (dir.) (1999): *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid: Espasa, 3 vol.
- / Gutiérrez-Rexach, Javier (2009): *Fundamentos de sintaxis formal*, Madrid: Akal.
- Bouchard, Denis (1995): *The Semantics of Syntax. A Minimalist Approach to Grammar*, Chicago / Londres: University of Chicago Press.
- Brucart, Josep M. (2008): «Els determinants», in Solà / Lloret / Mascaró / Pérez Saldanya (dir.), vol. 2, 1435–1516.
- Cabré, Teresa / Mateu, Jaume (1998): «Estructura gramatical i normativa lingüística: a propòsit dels verbs psicològics en català», *Quaderns. Revista de traducció* (Bellaterra) 2, 65–81.
- Chamoreau, Claudine (2008): «Voz antipasiva en lenguas nominativo-acusativas. El caso del purépecha», in: *Encuentro de Lingüística en el Noroeste* IX, 105–124.

- DCVB = Alcover, Antoni M. / Moll, Francesc de Borja (1862–1932): *Diccionari català-valencià-balear*, Palma: Editorial Moll, 10 vol.; també disponible en línia, <<http://dcvb.iecat.net/>> [projecte d'informatització: Institut d'Estudis Catalans, 2002].
- DDLC = Institut d'Estudis Catalans: *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, Barcelona: IEC; consulta en línia, <<https://dcc.iec.cat/ddlci/scripts/index.html>>.
- De Miguel, Elena (1992): *El aspecto en la sintaxis del español: perfectividad e impersonalidad*, Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
- (1999): «El aspecto léxico», in Bosque / Demonte (dir.), vol. 2, 2977–3060.
- Di Tullio, Ángela L. (2004): «Los verbos psicológicos y la estatividad. Realizaciones en español», *Cuadernos de Lingüística del Instituto Universitario Ortega y Gasset* 11, 23–43.
- (2015): «Variantes sintéticas y analíticas de los predicados psicológicos», in Marín (ed.), 185–209.
- DIEC2 = Institut d'Estudis Catalans (2007): *Diccionari de la llengua catalana*, 2a ed. [1995], Barcelona: IEC / Enciclopèdia Catalana / Edicions 62; també disponible en línia (actualitzat), <<http://dlc.iec.cat/>>.
- DNV = Acadèmia Valenciana de la Llengua (2014): *Diccionari normatiu valencià*, València: AVL; consulta en línia, <<http://www.avl.gva.es/lexicval/>>.
- DPD = Real Academia Española / Asociación de Academias de la Lengua Española (2005): *Diccionario panhispánico de dudas*, Madrid: Santillana Ediciones Generales; també disponible en línia, <<https://www.rae.es/dpd/>>.
- DUVC = Ginebra, Jordi / Montserrat, Anna (2009): *Diccionari d'ús dels verbs catalans. Règim verbal i canvi i caiguda de preposicions*, 2a ed. [1999: 1a ed. publicada per Edicions 62], Barcelona: Educaula.
- Fabra, Pompeu (1956): *Gramàtica catalana*, Barcelona: Editorial Teide.
- Fábregas, Antonio / Marín, Rafael (2015): «Deriving individual-level and stage-level psych verbs in Spanish», *The Linguistic Review* 32:2, 167–215.
- GDLC = Enciclopèdia Catalana (1998): *Gran diccionari de la llengua catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana; també disponible en línia, <<http://www.diccionari.cat/>>.

- GD62 = López del Castillo, Lluís (2000): *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*, Barcelona: Edicions 62.
- Gelderen, Elly van (2014): «Changes in Psych-verbs: A reanalysis of little *v*», *Catalan Journal of Linguistics* 13, 99–122.
- (2018): *The Diachrony of Verb Meaning: Aspect and Argument Structure*, London / New York: Routledge.
- GIEC = Institut d'Estudis Catalans (2016): *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: IEC.
- GLarC = Edicions 62 (1990–1997): *Gran Larousse català*, Barcelona: Edicions 62.
- Grimshaw, Jane (1990): *Argument Structure*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hale, Kenneth / Keyser, Samuel J. (2002): *Prolegomenon to a Theory of Argument Structure*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Jiménez, Silvia / Marín, Rafael (2002): «Por activa y por pasiva», in: Muñoz, Mª Dolores / Rodríguez-Piñero, Ana Isabel / Fernández, Gérard / Benítez, Victoria (ed.): *IV Congreso de Lingüística General: Cádiz, del 3 al 6 de abril 2000*, vol. 3, Cádiz: Área de Lingüística General de la Universidad de Cádiz, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz / Servicio de Publicaciones de la Universidad de Alcalá, 1501–1514.
- Kailuweit, Rolf (2005): *Linking: Syntax und Semantik französischer und italienischer Gefühlsverben*, Tübingen: Niemeyer.
- (2007): «El enlace de los verbos de sentimiento. Un cálculo de rasgos», in: Cano, Pablo / Fernández, Isabel / González, Miguel / Prego, Gabriela / Souto, Montserrat (ed.): *Actas del VI Congreso de Lingüística General, Santiago de Compostela, 3–7 de mayo de 2004, II.A Las lenguas y su estructura*, Madrid: Arco/Libros, 1699–1707.
- (2013): «Radical Role and Reference Grammar (RRRG). A Sketch for Remodelling the Syntax-Semantics-Interface», in: Nolan, Brian / Diedrichsen, Elke (ed.): *Linking Constructions into Functional Linguistics. The Role of Constructions in Grammar*, Amsterdam: John Benjamins, 103–141.
- (2015): «Romance object-experiencer verbs: From aktionsart to activity hierarchy», in: Barraón, Elisa / Cifuentes, José Luis / Rodríguez, Susana (ed.): *Verb Classes and Aspect*, Amsterdam / Filadelfia: John Benjamins, 312–333.
- Levin, Beth / Rappaport Hovav, Malka (1995): *Unaccusativity. At the syntax-lexical semantics interface*, Cambridge, Mass.: MIT Press.

- Marín, Rafael (2020): «Las pasivas de verbos psicológicos de experimentante sujeto», *Revista Española de Lingüística (RSEL)* 50:2, 165–183.
- (ed.) (2015): *Los predicados psicológicos*, Madrid: Visor Libros.
- Marín Gálvez, Rafael (2000): *El componente aspectual de la predicación*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (tesi doctoral).
- Marqueta, Bárbara (2015): «Tipos de MDO en los verbos psicológicos del español», *Borealis: An International Journal of Hispanic Linguistics* 4:1, 79–98.
- Mateu, Jaume (2015): «La inacusativitat i la selecció de l'auxiliar en català antic», in: Lloret, Maria-Rosa / Pons-Moll, Clàudia / Bosch-Roure, Eva (ed.): *Clàssics d'ahir i d'avui en la gramàtica del català*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 127–151.
- NDA = Ruaiç, Josep (2011): *Non diccionari auxiliar: repertori lexicogràfic d'interferències en el català d'avui; dubtes, incorreccions, preferències i remarques lingüístiques*, Barcelona: Claret.
- Neolosfera, Barcelona: Observatori de Neologia (Obneo), Institut Universitari de Lingüística Aplicada (IULA), Universitat Pompeu Fabra; consulta en línia, <<https://neolosfera.wordpress.com/>>.
- Paradís, Anna (2014): *L'ascens dels clítics en català*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (Recercat, tesina de màster).
- (2016): «Més enllà dels verbs de reestructuració», in: Massot, Josep (coord.): *Estudis de llengua i literatura catalanes LXX. Miscel·lània Jordi Bruguera 4*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 209–229.
- Pérez Saldanya, Manuel (1988): *Els sistemes modals d'indicatiu i de subjuntiu*, Barcelona / València: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- (1999): «El modo en las subordinadas relativas y adverbiales», in Bosque / Demonte (dir.), vol. 2, 3253–3322.
- Pesetsky, David (1995): *Zero Syntax. Experiencers and Cascades*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Pujalte, Mercedes (2015): «Hacia un análisis unificado de los verbos psicológicos estativos», in Marín (ed.), 111–144.
- Pylkkänen, Liina (2000): «On Stativity and Causation», in: Tenny, Carol / Pustejovsky, James (ed.): *Events as Grammatical Objects. The Convergent Perspectives of Lexical Semantics and Syntax*, Stanford: CSLI Publications, 417–444.

- Quer, Josep (2008): «Subordinació i mode», in Solà / Lloret / Mascaró / Pérez Saldanya (dir.), vol. 3, 2799–2866.
- Rigau, Gemma (1988): «Els predicats no verbals i l'efecte d'inespecificitat», *Estudi General* 8, 51–64.
- Rosselló, Joana (2008): «El SV, I: Verbs i arguments verbals», in Solà / Lloret / Mascaró / Pérez Saldanya (dir.), vol. 2, 1853–1949.
- Rothmayr, Antonia (2009): *The Structure of Stative Verbs*, Amsterdam / Filadèlfia: John Benjamins.
- Royo, Carles (2017): *Alternança acusatiu/datiu i flexibilitat semàntica i sintàctica dels verbs psicològics catalans*, Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral).
- (2018): «Els verbs psicològics pronominals catalans i l'alternança emotiva/volitiva», *Études Romanes de Brno* 39:1, 115–138.
- (2021): «La restricció dels sintagmes nominals escarits en els verbs psicològics del català», *Llengua & Literatura* 31, 79–101.
- (2023): «Les oracions intransitives de verbs psicològics no pronominals amb subjecte experimentador», *Estudis Romànics* 45, 107–137.
- Solà, Joan / Lloret, Maria-Rosa / Mascaró, Joan / Pérez Saldanya, Manuel (dir.) (2008) [2002]: *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona: Empúries, 3 vol.
- Torrego, Esther (1999): «El complemento directo preposicional», in Bosque / Demonte (dir.), vol. 2, 1779–1805.
- Whitley, M. Stanley (1995): «Gustar and other Psych Verbs: A problem in Transitivity», *Hispania* 78:3, 573–585.
- (1998): «Psych verbs: transitivity adrift», *Hispanic Linguistics* 10:1, 115–153.

■ Referències dels exemples

- Agut, Xavier (2007): *El Pallars Sobirà en BTT. 14 itineraris*, Valls: Cossetània Edicions.
- Alba, Dani (2020): *Malamant*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa.
- Albero, Jaume (2005): *El simbolisme màgic en el conte popular. El valor psicològic i educatiu de les rondalles*, Lleida: Pagès Editors.
- Aldekoa, Xavier (2017): *Fills del Nil*, traducció de Mar Albacar i Núria Parés, Barcelona: Ara Llibres.

- Alegre i Nadal, Pau (2009): Ressenya del llibre de Valerià Paül i Joan Tort (2009) *L'Empordà de Josep Pla* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat), Web de la Societat Catalana de Geografia (Filial de l'Institut d'Estudis Catalans), <<https://scg.iec.cat/Scg9/Scg91/S9102973.htm>> [10.04.2021].
- Alimbau, Josep Maria (2005): *Paraules per viure millor*, Barcelona: Ediciones STJ.
- Almeda, Elisabet / Arroyo, Lilitiana / Pradel, Marc / Rotger, Josep Maria (2014): *Àmbits de recerca i metodologies en sociologia*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Amades, Joan (21980): *Folklore de Catalunya. Costums i creences* (vol. 3), Barcelona: Selecta.
- Antifont de Ramnunt (2004): *Discursos*, vol. II, traducció de Jordi Redondo i Sánchez, Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Arca, Antoni (2010): *Duty free*, Juneda: Editorial Fonoll.
- Arrufat, Carme (2001): *Déus i captaires*, Solsona: Solsona Comunicacions.
- Aulet, Jaume / Foguet, Francesc / Santamaria, Núria (2006): «Pròleg», in: id. (cur.): *Una tradició dolenta, maleïda o ignorada? I Jornada de debat sobre el repertori teatral català*, Lleida: Punctum, 7–13.
- Badia, Jordi / Gómez, Luisjo (2011): *El llegat de la vall*, traducció de Sílvia Masó, Barcelona: RBA Llibres.
- Baqués, Marian (2007): *En aquest temps*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Barroso, Xavi (2020): *L'avinguda de les il·lusions*, traducció de Josep Alemany, Barcelona: Rosa dels Vents.
- Bayenni, Enric (1979): *Refraner català de la comarca de Tortosa. Recollit de milenars de documents i de la tradició oral més castiça, i explicat i comentat segons l'esperit de la terra pairal*, vol. 4, Barcelona: Porter-Libros.
- Beigbeder, Frédéric (2016): *Oona & Salinger*, traducció de Maria Llopis, Barcelona: Ara Llibres.
- Beltran, Rafael (cur.) (2007): «Peret i el rector (La quadra es crema, II)», in: *Rondalles populars valencianes. Antologia, catàleg i estudi dins la tradició del folklore universal*, València: Universitat de València, 449–450.
- Benavente, Jacinto (1996): *La Malquerida*, in: *Los intereses creados. La Malquerida*, Madrid: Castalia.

- Bertran, Pep (2017): *La filla del drapaire*, s.l.: megustaescribir.
- Bodoque Arribas, Anselm (2009): *La política lingüística dels governs valencians (1983–2008). Un estudi de polítiques públiques*, València: Universitat de València.
- Bonet i Baltà, Joan (1984): *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Borja i Sanz, Joan (2013): «El (des)crèdit de la cultura valenciana», in: Sanmartín, Josep J. (ed.): *La Comunitat Valenciana en el segle XXI. Reptes i solucions*, Sant Vicent (Alacant): Editorial Club Universitario, 31–50.
- Busquets, Blanca (2007): *Tren a Puigcerdà*, Barcelona: Rosa dels Vents.
- Cahner, Max (2002): *Literatura de la revolució i la contrarevolució (1789–1849). Notes d'història de la llengua i de la literatura catalanes. La Guerra del Francès*, vol. II*, Barcelona: Curial.
- Campos, Manuel (2002): *Creença i justificació*, Barcelona: Editorial UOC.
- Canaleta, Pau (2010): *Explica't amb una història. Onze claus per construir un relat guanyador*, Barcelona: Editorial UOC.
- Candel, Francesc (2008): *Els altres catalans*, primera edició no censurada a càrrec de Jordi Amat, Barcelona: Edicions 62.
- Capmany, Maria Aurèlia (1982): *Lo color més blau*, Barcelona: Planeta.
- Carbonell, Jordi (1983): *La cinquena dimensió*, Sant Esteve del Monestir: IMF Produccions.
- Carol, Màrius (2003): *El segrest del rei*, Barcelona: Planeta.
- (2016): «La bonica, llunàtica i indesxifrable Barcelona», *La Vanguardia*, 1 d'octubre del 2016, 2.
- Carranza, Maite (¹⁶2004): *Frena, Cànida, frenal!*, Barcelona: Cruïlla.
- Casasampere, Jordi (2013): «Recensió de: Alessandra Fussi, *Retòrica e potere. Una lectura del Gorgia di Platone*. Pisa. Edizioni ETS, 2006, 272 p.», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* 24, 209–220.
- Castelló, Josep V. (1991): *Pescadors, caçadors i ramaders. Un estudi de les economies complementàries a l'Horta-Albufera (1761–1846)*, Catarroja: Servei de Publicacions de l'Ajuntament de Catarroja.
- Cela, Jaume (2013): *Quadern de dilluns. Educació, cine i literatura*, Barcelona: Octaedro.
- Coromines, Pere (1899): *Les presons imaginàries*, Barcelona: Tipografia «L'Avenç».

- Creus i Boix, Adrià (2006): «Vinyoli, lletra, paraula, poesia i plàstica», in: Macià, Xavier / Solà, Pep (cur.): *I cremo tot en cant. Actes del 1r Simposi Internacional Joan Vinyoli*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 189–201.
- Dalmau, Bernabé (2009): *Al capvespre t'examinaran en l'amor. Confessions*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- de Montagut, Ferran (2007): «Lluna», in: *Relats en Català: l'espai per publicar i llegir relats en català*, <<https://relatsencatala.cat/relat/lluna-poema/464958>> [12.02.2021].
- de Sagarra, Josep M. (1967): *Obres completes. Prosa*, vol. 22, Barcelona: Selecta.
- d'Ors, Eugeni (1991): *Glosari 1917*, in: *Obra catalana d'Eugeni d'Ors*, vol. 8, tom 2, edició i presentació per Josep Murgades, Barcelona: Quaderns Crema.
- Escalona, Núria (2013): *#DigiTalk. Del màrqueting directe a la comunicació 2.0*, Barcelona: Editorial UOC.
- Esquirol, Josep Maria (2018): *La penúltima bondat. Assaig sobre la vida humana*, Barcelona: Quaderns Crema.
- Febrer, Joan (2002): *Pel camí de Jesús de la mà de Marc*, Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica.
- Foix, Josep Vicenç (1990): *Sobre literatura i art*, edició a cura de Manuel Carbonell, in: *Obres completes de J. V. Foix / 4*, col·l. «Clàssics Catalans del Segle XX», Barcelona: Edicions 62.
- Gallego, Laura (2015): *Totes les fades del regne*, traducció de Diana Coromines i Calders, Barcelona: Montena.
- Gandia i Casimiro, Josep (1975): *Dentadura postissa*, València: Eliseu Climent.
- García, José Ángel (2020): «Llengua materna», in: *Premio Internacional de Poesía Jovellanos. El mejor poema del mundo, 2020*, Oviedo: Ediciones Nobel, 13–14.
- Genarau, Montserrat (2007): *Huracà*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Guimerà, Àngel (1978): *Obres completes*, volum 2, Barcelona: Selecta.
- Homer (2010): *Odissea*, vol. I, traducció poètica de Carles Riba, text grec revisat i aparat crític de Francesc J. Cuartero i Iborra, notes a la traducció de Joan Alberich i Mariné, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

- Jaka, Arantxa (2002): «La recerca del Tresor», in: diversos autors: *Testimonis de vida monàstica*, Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica, 23–27.
- Johnson, P. Louise (2002): *La tafanera posteritat. Assaigs sobre Llorenç Villalonga*, Binissalem / Barcelona: Fundació Casa Museu Llorenç Villalonga / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Karpowicz, Ignacy (2020): *Sońka*, traducció de Xavier Farré, Barcelona: Raig Verd Editorial.
- Katzenbach, John (2012): *El psicoanalista* (edició desè aniversari), traducció de Frederic Vázquez Fournier, Barcelona: Ediciones B.
- Leroux, Gaston (2010): *El misteri de l'habitació groga*, adaptació de David Fernández, Barcelona: Castellnou Edicions.
- Llavina, Jordi (2001): *Nitrato de Chile*, Barcelona: Destino.
- Llinàs, Joan Lluís (2001): *Educació, filosofia i escriptura en Montaigne. Un comentari a "De l'Educació dels infants"*, Palma: Universitat de les Illes Balears.
- Llull, Ramon (2018): *Mil proverbis. Proverbis d'ensenyament*, edició de Francesc Tous Prieto, col·l. «Nova edició de les Obres de Ramon Llull» XV, Palma / Barcelona: Patronat Ramon Llull / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Malet, Antoni (1995): *Ferran Sunyer i Balaguer (1912–1967)*, Barcelona: Societat Catalana de Matemàtiques i Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica (filials de l'Institut d'Estudis Catalans).
- March, Ausiàs (1952): *Poesies*, a cura de Pere Bohigas, Barcelona: Editorial Barcino.
- Martí i Pol, Miquel (1979): «Si parlo de la mort», in: *Quadern de vacances*, Barcelona: Proa.
- Masjuan, Josep M. (2009): *Fonaments de sociologia. Les relacions entre la naturalesa i la cultura*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions.
- Masoliver, Alexandre (2002): *El «pobre Jeremies»*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Mestres, Apel·les (1969): *Gaziel. Els sense cor*, a cura de Xavier Fàbregas, Barcelona: Edicions 62.
- Miracle, Josep (1976): *Quatre coses del meu temps: (memòries)*, Barcelona: La Paraula Viva.
- Montoriol, Carme (1983): *L'abisme; L'huracà*, Barcelona: La Sal.

- Navarro, Eduard / Pallerol, Carme / Vilella, Montse (2001): *El Magrib*, Barcelona: Icaria.
- Noguera, Jaume (2011): *La conquesta romana de Catalunya*, Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- O'Leary, Beth (2019): *Pis per a dos*, traducció de Maria Causadías, Barcelona: Rosa dels Vents.
- Oller, Narcís (1979): *Contes*, a cura d'Alan Yates, Barcelona: Edicions 62.
- Pancol, Katherine (2011): *Els esquiroles de Central Park estan tristos els dilluns*, traducció de Maria Llopis i Oriol Sánchez, Barcelona: Empúries.
- Pascual, José Antonio (2003): *Revolucions en les ciències naturals. La nova visió de la Terra i de la vida*, traducció de Josep Franco Martínez, Alzira: Edicions Bromera / Universitat de València, Servei de Publicacions.
- Pere Crisòleg (1985): *Sermons*, vol. I, traducció de Jaume Fàbregas, Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- (1987): *Sermons*, vol. II, traducció de Jaume Fàbregas, Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Perpinyà, Núria (2007): *Els privilegiats*, Barcelona: Empúries.
- Pla Nualart, Albert (2016): «Es van emetre vots per part dels diputats», *Ara*, 10 de desembre, 44.
- Planella i Vives, Quim (2003): «El Apeadero», *Revista de Girona* 221, novembre–desembre, 107–109.
- Plató (1990): *Diàlegs, Vol. XI. La República (llibres V–VII)*, traducció de Manuel Balasch, Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Plutarc (2019): *Escrits d'ètica pràctica (Moralia)*, vol. II, traducció i notes d'Àngel Martín, Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Pons, Josep Sebastià (1990): *Teatre complet*, edició crítica a càrrec d'Enric Prat i Pep Vila, Barcelona: Columna.
- Pons, Ponç (2003): *Pessoanes*, Alzira: Bromera.
- Pons i Massaveu, Joan (1988): *L'auca de la Pepa*, Barcelona: Curial.
- Povill i Adserà, Joan (1988): *La passió i mort de N. S. Jesucrist*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Prat, Enric / Vila, Pep (2004): «La traducció dels *Contrabanders* de Josep Tastu i la seva recepció contemporània», *Estudis de llengua i literatura cata-*

- lanes XLVIII. Miscel·lània Joan Veny 4*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 209–256.
- Puig i Ferrer, Joan (1982): *Camins de França II. Llibertat i poesia*, Barcelona: Edicions 62.
- Pujades, Pius (2019): «Crec en els jutges», *El Punt Avui*, 18 de febrer, 4.
- Radigales, Jaume / Marín Anglada, Marta (2011): *De Plató a Lady Gaga. Estètica i comunicació de masses*, Barcelona: Editorial UOC.
- Raspall, Joana (1998): «La reb», in: *Versos amics*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Romero, Patricia (2017): «Per què ningú toca Medtner? El músic que sabia explicar contes», *L'Esmuc digital. Revista de l'Escola Superior de Música de Catalunya* 54, gener, <http://www.esmuc.cat/esmuc_digital/Esmuc-digital/Revistes/Numero-54-gener-2017/Article> [22.01.2021].
- Rubió i Balaguer, Jordi (1992): «Els Cardona i les lletres» (discurs llegit a Barcelona el 7 d'abril de 1957 en la recepció pública a la Reial Acadèmia de Bones Lletres), in: *Estudis de literatura catalana*, col·l. «Obres de Jordi Rubió i Balaguer» X, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 83–128.
- Sala, Gaspar (1995): *Escrips polítics del segle XVII. Tom II. Secrets Públics, de Gaspar Sala, i altres textos*, edició a cura d'Eva Serra, Vic: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (UPF) / Eumo Editorial.
- Sallent, Eduard (2008): *Cels de safir. Les ascensions catalanes més emblemàtiques als 14 vuitmils*, Valls: Cossetània Edicions.
- Sant Agustí (1999): *Déu és amor. Homilies sobre la primera carta de sant Joan*, traducció de Just M. Llorens, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Santos Fernández, Àlex (2008): *L'entorn Joan Laporta en la lluita pel poder*, Valls: Cossetània Edicions.
- Schwalbe, Will (2013): *El club de lectura del final de la teva vida*, traducció de Maria Gené Gil, Barcelona: Ara Llibres.
- Serra de Manresa, Valentí (1990): «Bernardí de Manlleu en el context de la Guerra de Separació. Notícia d'alguns documents inèdits. Arxiu Provincial dels Caputxins», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 10, 143–176.
- Seva Llinars, Antoni (2018): *Mosaic. Màximes i pensaments*, València: Universitat de València.

- Siguan, Miquel / Kirchner, Montserrat (2006): *Georges Dvvelsbauwers i els començaments de la psicologia experimental a Catalunya*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Simó, Isabel-Clara (1995): *Ídols*, Barcelona: La Magrana.
- (2002): *L'home que volava en el trapezi*, Barcelona: Columna.
- Strubell i Trueta, Miquel (1981): *Llengua i població a Catalunya*, Barcelona: La Magrana.
- Subirana, Pere (1998): *Ecologia per a viure millor. Respostes sostenibles als reptes personals i socials*, Barcelona: Icaria.
- Torres, Pere A. (1898): *La flor del camp. Comedia en tres actes y en vers*, Tarragona: Establ. Tip. Fills de Tort.
- Torres Guerola, Vicenç Salvador (2012): «L'arribada», lletra de Josep Usó i Manyanós [cançó 1], in: *Poema a Joan Baptista Basset* [disc], Alginet: Autoedició.
- Torró, Jaume (2014): «La poesia cortesana», in: Broch, Àlex / Badia, Lola (dir.): *Història de la literatura catalana*, vol. 2: «Literatura medieval (II). Segles XIV–XV», Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Editorial Barcino, 261–352.
- Trabal, Francesc (2018): «Vals», in: *Novel·les (II)*, Barcelona: Quaderns Crema.
- Vall i Solaz, F. Xavier (2003): «L'escepticisme de Joaquim M. Bartrina a través d'“Epístola”», in: Comissió Organitzadora de l'Homenatge a Joaquim Molas (cur.): *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, vol. II, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1153–1181.
- Vàzquez, Gerard (2001): *El somriure del guanyador*, Barcelona: Edicions 62.
- Veiga, Marta (2014): *Ràfegues de tramuntana*, Sitges: Ediciones Oblicuas.
- Viladot, Guillem (1987): *La cendra*, Barcelona: Pòrtic.
- Virgili (1984): *Apèndix virgiliana, vol 2. Elegies a Mecenes. L'Agró. Minúcies. L'almadroc*, traducció de Miquel Dolç, Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Xirinacs, Olga (2002): *Els 7 pecats capitals. La peresa (eròtica)*, Barcelona: Columna.
- Yeats, William B. (2005): *L'espasa i la torre*, traducció de Patrícia Manresa Ní Ríordáin i Albert Roig (poema «L'esperó»), Barcelona: Edicions 62.

■ Abreviacions i etiquetes

OD	objecte directe
SNe	sintagma nominal escarit o sense determinant (d'un nom comptable plural o d'un nom de massa)
SVb	significat del verb, significat lèxic d'una accepció concreta del verb

Etiquetes dels verbs psicològics (v. ps.), identificadores de cada grup verbal

AcExp	v. ps. amb experimentador acusatiu i alternant ergatiu, com <i>espantar</i>
AcExp(ce)	v. ps. amb experimentador acusatiu i sense alternant ergatiu, com <i>vexar</i>
DatExp	v. ps. amb experimentador datiu, com <i>agradar</i>
SubjExp	v. ps. transitius amb subjecte experimentador, com <i>odiar</i> o <i>lamentar</i>
SubjExp(+pers)	v. ps. SubjExp que admeten un objecte de referència personal, com <i>odiar</i>
SubjExp(-pers)	v. ps. SubjExp que no admeten un objecte de referència personal, com <i>lamentar</i>
SubjExp(refl)	v. ps. reflexius amb subjecte experimentador, com <i>odiar-se</i>
Subj(i)Exp(pr)	v. ps. ergatius pronominals amb subjecte intern experimentador i alternant AcExp, com <i>desanimar-se</i>

Altres etiquetes de grups verbals (cf. la nota 10)

DatHum	verbs amb un datiu de referència personal que denoten facultats psicològiques humanes no afectives, com <i>abellir</i> o <i>esperar</i> (<i>A l'Enric li {abellen / esperen desgràcies}</i>)
DatImp	verbs pseudoimpersonals: verbs existencials amb un datiu de referència personal, com <i>faltar</i> o <i>sobrar</i> (<i>A l'Enric li {falten / sobren} amics</i>)

■ Carles Royo i Bieto, Universitat Rovira i Virgili, Departament de Filologia Catalana, Campus Catalunya, Av. Catalunya, 35, E-43002 Tarragona, <carles.royo@urv.cat>, ORCID: 0000-0003-3071-0145.

Dislocació a la dreta en català: èmfasi

Alexis Llobet · Jaume Solà (Bellaterra)

Summary: In this paper we will address some topics related to the right dislocation (RD) phenomenon, based on evidence from Catalan. First, we will analyze contextual and semantic restrictions on the antecedent of RD. On contextual restrictions, it will be proposed that the properties suggested in former research that RD antecedents must fulfill regarding accessibility (local, non-local, or inferable) exhaust all possibilities, and hence there is no restriction on the accessibility of the antecedent. On the semantic side, we will check out two possible relations (monotonicity and bridging) between the RD constituent and its antecedent. Next, we try to address the interpretative role of RD, where emphasis will be introduced as a general property of all RD. And finally, it will be argued that in a focus-final language, a non-final focus is emphatic.

Keywords: right dislocation, Catalan, emphasis, monotonicity, focus-final language ■

Received: 24-10-2022 · Accepted: 31-01-2023

■ 1 Introducció

La dislocació a la dreta (d'ara endavant, DD) és un fenomen molt important en algunes llengües romàniques. D'entrada, almenys en anglès, Geluykens (1987) el va considerar un mecanisme de reparació simple (també anomenat *afterthought*): un cas en què el parlant afegeix algun aclariment que especifica el referent ambigu d'un pronom, com veiem a (1).

- (1) —El Joan i la Maria volien anar a la universitat, però no hi va poder anar..., el Joan.

Tot i que, com acabem de veure, de mecanismes de reparació n'hi ha, Ziv (1994) i Grosz i Ziv (1998), basant-se en dades de l'anglès i de l'hebreu, sostenen que la DD pròpiament dita difereix dels *afterthoughts*. La DD no té funció de reparació, sinó d'organitzar el discurs. La idea que les DD no són *afterthoughts* també l'han defensada Birner i Ward (2000). Òbviament, nosaltres assumim que en català la DD no és un mecanisme de reparació i que és ben diferent dels *afterthoughts*, que en català també existeixen. La DD es pot distingir dels *afterthoughts*, per exemple, per la prosòdia. La DD es

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 165–186,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.165-186>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

distingeix per un to baix a tot el dislocat (Feldhausen, 2010: 150), a diferència de les estratègies de reparació.

No és clar per què la DD és molt més important i té moltes més ocurrences en català (com també en francès i en italià) que no pas en anglès, qüestió que no tractarem aquí. Potser els clítics com a pronoms de represa (funció que no tenen en anglès) hi tenen un paper.

L'objectiu de l'article és abordar tres punts conflictius de la DD. Començarem per analitzar dues menes de restriccions sobre l'antecedent de la DD: la localitat i la semàntica. Sobre la localitat dels antecedents, fins ara s'ha proposat que perquè siguin accessibles han de complir qualsevol d'aquestes propietats: local, quan l'antecedent és a la mateixa frase que la DD o a l'anterior; no local, quan és a més de dues frases, i inferible, quan no apareix al text, però es pot deduir pel context. Pel que fa a les restriccions semàntiques entre la DD i l'antecedent, examinarem la monotonicitat, que pot ser creixent o decreixent, i que es refereix a les relacions entre un conjunt i un element o entre el tot i una part; i el *bridging*, concepte que inclou unes quantes relacions semàntiques que pot tenir l'antecedent amb el dislocat. El tercer punt conflictiu és la interpretació de la DD, en què s'analitzarà si se'n pot extreure cap propietat general i com hi influeix que el català sigui una llengua de focus final.

No entrarem en qüestions de l'estructura sintàctica de la DD (vegeu Villalba, 2000 per a una proposta convincent sobre la qüestió). El punt essencial és que els constituents de la DD són clarament fora de la posició canònica, cosa que implica que a la matriu oracional hi apareix un pronom de represa (si per a la funció sintàctica n'hi ha cap de disponible).

Al capítol 2 revisem les contribucions anteriors sobre la DD; al 3 analitzem les restriccions sobre la relació entre la DD i l'antecedent des del punt de vista de la distància que tenen entre si i de la semàntica; al 4 argumentem que la DD no té un paper informacional, sinó emfàtic; al 5 estudiem l'emfasi en relació amb la DD; al 6 hi introduïm una proposta sobre llengües de focus no final i al 7 relacionem aquesta proposta amb l'emfasi. Finalment, al capítol 8 hi ha les conclusions.

■ 2 Estat de la qüestió

En català, la tesi d'Enric Vallduví (1990, publicada el 1992) va ser pionera a l'hora d'estudiar la DD. Defineix la contribució de la DD i de la dislocació a l'esquerra (DE) a l'embalatge informacional (terme encunyat per Chafe, 1976). Segons Vallduví (1992: 58), una frase es divideix en focus i rerefons.

Simplificant força l'explicació, el focus se centra en la informació nova. El rerefons és opcional i expressa informació antiga: en termes nostres, el que l'emissor creu que el receptor sap, o, més exactament, el que creu que en l'estat cognitiu del receptor pot ser actiu o accessible. Vallduví divideix rerefons en enllaç i cua. En català, els enllaços són al començament de la frase.¹ Segons Vallduví (1992: 54, 59), l'enllaç adreça el destinatari a una fitxa i li indica que s'hi ha d'introduir el focus.² (2a), per exemple, dona instruccions a l'oient perquè recuperi el fitxer «el Pere» (l'enllaç) i hi afegeixi la informació «va comprar un ordinador».

- (2) a. —Què va fer el Pere?
 —El Pere va comprar *un ordinador*.³
 b. —Què va comprar el Pere a Barcelona?
 —A Barcelona el Pere hi va comprar *un ordinador*.⁴

A (2a) «el Pere» hi és l'enllaç, mentre que la resta és el focus. Hi pot haver més d'un enllaç, com a (2b), amb els enllaços «a Barcelona» i «el Pere».

Per contra, la cua és una marca que codifica com s'ha d'introduir la informació nova (el focus) (Vallduví, 1992: 61). En comptes, simplement, de limitar-se a afegir informació a una fitxa determinada, que és la funció de l'enllaç, les cues alteren la naturalesa de la informació de «recupera-afegeix» (recuperar un fitxer i afegir-hi la informació del focus) a «recupera-substitueix» (Vallduví, 1992: 82). «Recupera-substitueix» és una instrucció per substituir amb el focus l'espai en blanc que hi ha en la seqüència *enllaç* ___ *cua*, com podem veure a l'exemple següent, de Vallduví:

- (3) —The boss *hates* broccoli.

L'enllaç «the boss» demana al receptor que recuperi la fitxa que porta aquest nom, mentre que la cua demana al receptor que substitueixi el buit entre «the boss» i «broccoli» amb «hates». Cal remarcar que recupera-sub-

1 Vallduví assumeix que la DE i els subjectes preverbals tenen el mateix estatus en català: LE. Forcadell (2013) contradiu aquesta hipòtesi.

2 En el concepte de *fitxa*, Vallduví segueix Heim (1983).

3 El focus que precedeix una DD sempre es mostra en cursiva.

4 Tant a la DE com a la DD hi pot haver més d'un element dislocat, que poden aparèixer en qualsevol ordre. Així, també hi era possible «El Pere a Barcelona hi va comprar un ordinador».

titueix no implica necessàriament que es substitueixi amb el focus informació del receptor:

A tailful instruction directs the hearer to some entry under a given address and indicates that the focus completes or alters in some way that entry. (Vallduví, 1992: 80)

Tot i això, considerem que «recupera-substitueix» suggereix normalment substituir informació, com s'il·lustra a (4).

- (4) —Quan has posat els ganivets a la taula, t'has adonat que...
—Els he posat *al calaix*, els ganivets!

La proposta de Vallduví s'ha criticat i s'ha actualitzat en diversos aspectes, com veurem a continuació. Ell mateix en va actualitzar alguns: hi va afegir que la DD es pot fer servir per revertir la polaritat i que els enllaços no cal que siguin referencials (Vallduví, 1994: 596).

Mayol (2007a) distingeix tres menes de DD segons la distància amb l'antecedent: reactivació de tòpic, quan l'antecedent és almenys a dues frases de la DD; continuació de tòpic, quan és a la mateixa oració o a l'anterior; i tòpic inferible, quan al text no hi ha antecedent directe, però es pot deduir del context (Mayol, 2007a: 217). A més, afirma que la DD es fa servir quan el parlant contradiu una pressuposició de l'interlocutor (2007a: 214), i relaciona la continuació del tòpic amb el contingut emocional (2007a: 213).

Mayol (2007b: 225), a partir d'un estudi estadístic, estableix que la continuació de tòpic és el cas més freqüent de DD. A més, torna a insistir en la relació entre DD i contingut emocional (2007b: 235).

Villalba (2007) estudia la microvariació entre el català i el castellà en quatre aspectes: categoria gramatical, funció gramatical, funció de discurs i distància de l'antecedent. La principal contribució del seu article és demostrar que el català té molta més tendència a la DD que l'espanyol (en el seu estudi, més de vint cops més; Villalba, 2007: 290). També corrobora l'afirmació de Mayol que en català els antecedents locals (de menys de dues frases de distància) són els més comuns (2007: 210).

Escandell-Vidal (2009) s'oposa a algunes interpretacions de Vallduví sobre l'enllaç. Podem resumir-ne els punts de vista en aquestes dues citacions, que defensen la interpretació que la DD no substitueix informació, sinó que n'afegeix d'inesperada o de sorprenent:

I do not see the update operation as one of substitution, because the new information does not necessarily erase or replace the previously stored information, but one of adding partially conflicted and maybe unexpected information, which is presented as stronger or more relevant. (Escandell-Vidal, 2009: 857)

[RD] is used to indicate that a new and surprising piece of information should be stored under the label of a highly accessible or familiar entity. (Escandell-Vidal, 2009: 859)

Mayol i Villalba (2013) afirmen que cal redefinir la noció de cua en si mateixa: a més de la substitució, la DD pot implicar afegir informació molt específica, sobretot relativa a la polaritat, però també a aspecte, temps o grau. Argumenten que força DD inverteixen la polaritat de l'expressió anterior, cosa que fa negar una pressuposició i/o contradiu part del coneixement de l'interlocutor (Mayol / Villalba, 2013: 108).

També afirmen que hi ha DD que no són cues, sinó que activen un referent introduït anteriorment o un que es pot inferir del context, de manera que refuten l'afirmació d'Escandell-Vidal que totes les DD són continuacions de tòpic (Mayol / Villalba, 2013: 92). Igualment demostren que alguns casos no coincideixen amb l'afirmació de Vallduví que la cua dirigeix l'interlocutor a una entrada d'una adreça determinada i indica que el focus la completa o l'altera (Mayol / Villalba, 2013: 92). Villalba i Mayol (2013: 98), a més, destaquen que la DD afegeix un matis expressiu a continuacions de tema i que invertir la polaritat de l'afirmació anterior té un paper principal en la majoria de DD (Mayol / Villalba, 2013: 101–103):

We have shown, on the basis of a corpus study, that most RDs are tails, although the notion of tail needs be redefined: it is not just a matter of substitution, but also the negation of a presupposition, or the contradiction of part of the interlocutor common knowledge or addition of information regarding polarity, tense, aspect or degree. (Mayol / Villalba, 2013: 115)

Brunetti *et al.* (2020) examinen les tres propostes més importants (*poset*, monotonicitat i *bridging*) sobre la relació semàntica entre els dislocats i els seus antecedents i les restriccions que la regulen (Brunetti *et al.*, 2020: 3). Com que el nostre article està relacionat amb les dues últimes, les debatrem més endavant.

■ 3 Restriccions en l'antecedent de les DD

■ 3.1 El context de l'antecedent

Mayol (2007a, 2007b) i Villalba (2009, 2011) descriuen les propietats que ha de tenir l'antecedent de les DD. El caracteritzen com a local (que apareix a la frase precedent), no local (que apareix més d'una frase abans) o inferible des del context no lingüístic. Aquestes tres menes d'antecedents possibles sobre l'accessibilitat expressen implícitament un filtre: en la DD, qualsevol antecedent que no sigui un d'aquests tres no és possible.

Nosaltres considerem que aquests tres casos exhaurixen totes les classes d'antecedents; per tant, la DD no té restriccions sobre l'accessibilitat de l'antecedent, com veurem en els exemples de sota. De fet, sí que n'hi ha de relatives a la naturalesa de la relació semàntica entre l'antecedent i la DD, de les quals tractarem més endavant. Ara exemplificarem una sèrie de possibles antecedents de DD relatius a l'accessibilitat.

- Context lingüístic local
 - (5) a. —Has de netejar la cuina.
—*Ja l'he netejada*, la cuina.
 - b. —Ara anem a casa.
—*Sí, ara hi anem*, a casa.
- Context no-lingüístic immediat
 - (6) a. (Dues persones es miren un quadre sense haver-ne parlat abans)
—*És interessant*, aquesta pintura.
 - b. —*Fa molta calor*, avui.
- Context lingüístic no local
 - (7) a. —Demà acabaré la feina. Estic ben cansat. Ara reposaré.
—*No l'acabaràs mai*, la feina.
 - b. —La pel·lícula era fantàstica. Vaig a dutxar-me.
—*Sí que n'era*, de fantàstica.
- Context lingüístic inferible
 - (8) —Has llegit *El capital*?
—No m'interessa, el marxisme.

- Context lingüístic remot

(9) (Fa temps A va recomanar *1984* a B, el qual ara en vol parlar)
B: —*Ja l'he llegit*, el llibre de l'Orwell.

- Context no-lingüístic remot

(10) (Dos afeccionats d'un equip de futbol que fa mesos que no es veuen es retroben dues setmanes després que el seu equip hagi guanyat la Champions League)
—*Ja l'hem tornada a guanyar*, la Champions!

En l'últim cas, assumim que l'antecedent (la Lliga de Campions) compta com a tal si a la informació que representa, el destinatari hi pot accedir fàcilment pel context (per exemple, dos afeccionats al futbol són plenament conscients del resultat de la Lliga de Campions). Per contra, encara que la majoria de persones poden accedir a informació sobre l'edat mitjana, seria estrany pronunciar, sense context addicional:

(11) *Va ser molt fosca*, l'edat mitjana.

Amb aquests exemples creiem que queda palès que l'antecedent no té restriccions pel que fa a la localitat de la DD.

■ 3.2 Monotonicitat i *bridging*

La monotonicitat és un concepte ampli que regula els patrons d'inferència entre membres i conjunts o entre les parts i el tot (Brunetti *et al.*, 2020: 707); bàsicament distingeix entre monotònic decreixent (principalment aplicable a la DE) i monotònic creixent (principalment aplicable a la DD). Una relació monotònica decreixent és una de 'subconjunt de' (*fruita* > *mango*) o 'part de' (*cos* > *cama*). La monotonicitat creixent comprèn 'superconjunt de' (*mango* > *fruita*) i 'subpart de' (*cama* > *cos*).

A (14) hi comprovem que en DD la monotonicitat creixent hi és molt més reeixida que la decreixent.

- (14) a. —Tens el martell?
—*Ja les he desades*, les eines.
b. —Tens taronges?
—*No en tinc*, de fruita.

- c. —Has desat les eines?
 #—*Ja l'he desat*, el martell.
 d. —Tens fruita?
 ?? —*No en tinc*, de taronges.

Villalba (1996: 225) assenyala que la DD, contràriament a la DE, no pot introduir cap tòpic nou.

- (15) —On va deixar les coses, la Maria?
 —No n'estic segur, però em penso que...
 a. ...els llibres, els va desar a l'armari.
 b. #...els va desar a l'armari, els llibres.

És evident, però, que es tracta d'un cas de monotonicitat decreixent (*coses* > *llibres*), no compatible amb la DD.

La tercera opció, *bridging* (proposada per Clark, 1975), és un concepte més ampli que implica que cal una inferència per introduir conceptes nous (Brunetti *et al.*, 2020: 708), i inclou moltes possibles relacions semàntiques entre l'antecedent i el dislocat. Tot i això, sembla que només és aplicable plenament a la DE (de fet, Clark el va aplicar a subjectes en anglès). En la DD, el *bridging* sobretot és aplicable quan implica monotonicitat creixent.

- (16) identitat⁵
 —He llegit un llibre. *M'ha agradat molt*, aquest llibre.
 (17) epítets
 —M'ha robat un lladre. *S'ha escapat*, el malparit.
 (18) hiperonímia
 —El nen ha jugat amb un gos. *No sabia que li agradessin*, els animals.
 (19) conjunt-membre
 #—Vaig portar les eines. *El necessitava*, el martell.
 (20) part necessària
 #—Vaig entrar a la casa. *No hi vaig pujar*, a la terrassa.
 (21) part induïble
 ??—Vaig entrar a l'habitació. *Eren molt petites*, les cadires.
 (22) paper necessari
 ?—Van matar un policia. *Es va escapar*, l'assassí.

5 La identitat, que també inclou els epítets, és compatible alhora amb monotonicitat creixent i decreixent.

(23) paper opcional

??—A causa de les ferides, es va morir. *No l'han trobada*, la pistola.

Pels exemples anteriors, gosem dir que la monotonicitat creixent és, si no l'única opció, la principal (o almenys la més natural), per a la relació entre la DD i l'antecedent.

Brunetti *et al.* (2020), mitjançant enquestes per valorar la factibilitat de tota mena de casos de monotonicitat (caracteritzats com una jerarquia, la *Bridging Strength Hypothesis*), arriben al resultat que la monotonicitat no és tan important en el contrast entre DE i DD: en una escala de Likert de 10 punts, en hiperonímia els subjectes afavorien la DD sobre la DE per 7,79 a 7,21, mentre que en conjunt-membre afavorien la DE sobre la DD per 8,88 a 6,28 (Brunetti *et al.*, 2020: 712).

Per tant, els resultats de l'enquesta proporcionen una imatge contínua (no categòrica) del problema. Nosaltres creiem que la distància en les puntuacions hauria d'haver estat més significativa. La DD monotònica decreixent només pot ser reeixida en unes certes condicions pragmàtiques com les que veurem a continuació; creiem que és molt més acceptable quan el subconjunt o part és altament representatiu del conjunt o del tot:

(24) a. —Aquest estiu m'agradaria anar a Àustria.

—*No m'agrada gaire*, Viena.

b. —Aquest estiu m'agradaria anar a Àustria.

#—*No m'agrada gaire*, Salzburg.

(25) a. —T'agraden els fruits tropicals?

—*M'agrada molt*, el mango!

b. —T'agraden els fruits tropicals?

#—*M'agrada molt*, el mangostà.

Aquests exemples es poden assimilar a identitat: viatjar a Àustria és molt sovint viatjar a Viena. Això seria rellevant per a un dels casos de Brunetti *et al.* (2020: 710), en què (26a) es podria assimilar a identitat.

(26) —Last summer, I visited the cities of Tuscany.

a. —*La vaig recórrer de punta a punta*, Florència. [conjunt-membre]

b. —Florència, la vaig recórrer de punta a punta.

En la resta de casos que estudien Brunetti *et al.* (2020: 710), considerem que la DD està associada a la monotonicitat creixent:

- (27) [part necessària]
 —My parents gifted me with a new laptop.
 a. #—*La té tàtil*, la pantalla.
 b. —La pantalla, la té tàtil.
- (28) [part opcional]
 —I recommend this hotel.
 a. #—*L’havien reformada*, la piscina.
 b. —La piscina, l’havien reformada.

Com a conclusió, validem per als contextos neutres la idea que la DD està associada categòricament a la monotonicitat creixent. Qualsevol contraexemple aparent s’hauria de poder explicar assimilant per causes pragmàtiques monotonicitat decreixent a identitat. Per exemple, algú que d’un portàtil n’hi interessa principalment que tingui una pantalla tàtil pot dir (27*a*). Cada parlant té la seva pròpia concepció sobre quin membre o part és més o menys representatiu d’un conjunt o un tot.

■ 4 El paper informacional de la DD

Com hem dit, segons Vallduví (1992), una frase es pot dividir en enllaç, focus i cua; la cua indica al destinatari de la informació que la completi o l’alteri. A (29), el primer parlant pressuposa que l’altre ha posat els ganivets sobre la taula, i el segon fa servir la DD per comunicar al primer que ha d’alterar aquesta informació equivocada.

- (29) —When you put the knives on the table, did you realize...? ...
 —*Els he posat al calaix*, els ganivets!

La proposta de Vallduví sobre el paper de la DD no defineix una condició necessària ni suficient. Que no és una condició necessària s’exemplifica a (30*a*), en què la informació ni es substitueix, ni es completa ni s’altera; i que no és una condició suficient s’il·lustra a (30*b*), que demostra clarament que el parlant pot donar instruccions per substituir la informació sense DD.

- (30) a. —Veig que l’has arreglat.
 —*Sí, l’he arreglat*, el motor!
 b. —He resolt el problema.
 —No, no l’has resolt.

Ara estudiarem casos de parells mínims entre dislocats i no dislocats. La diferència òbvia entre les respostes *a* i *b* de (32) i (33) és que les segones són més emfàtiques, més expressives. L'èmfasi és una característica que s'adiu força amb la proposta de Vallduví: quan el parlant s'adona que l'interlocutor està equivocat o té informació incompleta, és comprensible que reaccioni de manera emfàtica. Ara bé, com ja hem dit, aquests dos fets (substitució d'informació equivocada i èmfasi) no cal que vagin junts.

- (32) a. —Sí, l'he arreglat.
 b. —*Sí, l'he arreglat*, el motor.
- (33) a. —No l'has resolt.
 b. —*No l'has resolt*, el problema.

La idea de l'expressivitat l'havia suggerit prèviament Mayol (2007a):

[...] in all examples involving an RD that refers to an entity just mentioned, the RD does indeed add some meaning, some emotional content. (Mayol, 2007a: 213)

Aijmer (1989) argues for a wider discourse function of RDs ('tails' in her terminology): they encode shared knowledge and have an expressive or emotional function, creating intimacy between the participants in the communication situation. (Mayol, 2007a: 209)

Per a nosaltres, l'èmfasi, com en la teoria de Vallduví, és una instrucció sobre com s'ha de tractar la informació del focus, però no necessàriament una instrucció de substitució, sinó més aviat una de «parar-hi atenció». Potser el fet que en català s'hagi observat que les frases interrogatives i exclamatives tendeixen a ser més propenses a les DD es podria relacionar amb l'èmfasi: el parlant necessita més atenció en una frase interrogativa o exclamativa que en una d'assertiva. Com afirma Mayol (2007a: 213):

It is also worth noting that this kind of RD appears frequently in interrogative (23.2 %) and exclamative sentences (12.5 %), in which the speaker tends to express a higher degree of subjectivity.

Tant Mayol com Vallduví, com es veu a continuació, citen Lambrecht (1981) en aquest sentit: la DD pot expressar camaraderia, que probablement transmet expressivitat. Mayol fins i tot fa servir el terme *èmfasi*, però només com a alternativa a *oposició* i *camaraderia*:

Lambrecht (1981) suggests that right-detachment, rather than left-detachment, is used rhetorically to add a sarcastic nuance to the utterance (1981: 87) or to express 'camaraderie' between speaker and addressee. (Vallduví, 1994: 585)

[...] in Catalan, an element mentioned in the previous utterance is a candidate for right-dislocation, not only if the RD adds some attributive meaning, but also if the speaker wants to convey some additional emotive content: emphasis, opposition or camaraderie. (Mayol, 2007a: 213)

■ 5 Èmfasi

Segons Vallduví, la cua en una instrucció d'embalatge informacional determinada canvia la natura del focus de «recupera-afegeix» a «recupera-substitueix» (Vallduví, 1992: 79). Com hem dit abans, Escandell-Vidal (2009: 856–859) ja es va oposar a aquesta idea afirmant que la cua pot afegir informació conflictiva i potser inesperada, i que les DD són continuacions de tòpic.

Villalba i Mayol (2013) argumenten de manera convincent que la DD que fa de continuació de tòpic (quan reprèn un tòpic local sense cap modificació en la informació del focus) és un argument decisiu contra la hipòtesi de Vallduví. Assenyalen que en aquests casos l'expressivitat és un factor rellevant. Hi afegim una observació d'Aijmer que va en el mateix sentit.

Notwithstanding, one must note that it has been pointed out in the literature (Valioui, 1994: 62–63; Grosz and Ziv, 1998: 302; Mayol, 2007: 213) that the presence of the right-dislocate adds an expressive flavour in these cases. (Villalba i Mayol, 2013: 98)

RD encode shared knowledge and have an expressive or emotional function, creating intimacy between the participants in the communication situation. (Aijmer 1989)

Segons Villalba i Mayol (2013: 108), la presència recurrent de la DD de continuació de tòpic (si fa no fa la meitat dels casos) suggereix que no es pugui considerar opcional, cosa que en torna a qüestionar el paper informacional. Totes aquestes observacions donen suport a la nostra afirmació que l'èmfasi és una propietat habitual de la DD.

Ara bé, encara fem una afirmació més contundent: l'èmfasi no és una propietat de certs casos de DD (que no es poden explicar d'una altra manera), sinó que és la propietat general de la DD en tots els casos.

Segons Villalba i Mayol (2013: 92), el que es substitueix a causa de la DD no és necessàriament la informació focal, sinó també la polaritat, l'aspecte, el temps o el grau, que afecten les pressuposicions del destinatari. El primer exemple és una il·lustració que proporcionen per a grau; els de polaritat, temps i aspecte, respectivament (35–37), són nostres.

- (34) —Mal home! [...] *I ara ho ets més*, aturmentant-me, un mal home!
 (35) —El llibre que has portat...
 —*No l'he portat*, el llibre!
 (36) —El llibre que has portat...
 —*El portaré demà*, el llibre!
 (37) —El llibre que llegies...
 —*Ja el vaig llegir*, el llibre!

Probablement, la majoria dels casos de DD pertanyen a la polaritat, l'aspecte, el temps o el grau. Tot i això, ja hem assenyalat que n'hi ha que no satisfan cap d'aquestes condicions:

- (38) a. (Dos veïns es troben pel carrer sense cap més context)
 —*Fa bo*, avui.
 b. —*És bonica*, aquesta ciutat!

A (38) no hi ha substitució d'informació (a la manera de Vallduví) ni de polaritat, aspecte, temps o grau. Quina contribució al discurs té? L'èmfasi. L'èmfasi és simplement «encara estar més atent al focus». Caldria distingir el focus emfàtic de l'èmfasi general. El focus emfàtic implica parar encara més esment al que és focal.⁶

Com hem vist, la idea d'èmfasi o expressivitat en la DD no és pas nova. Primer de tot, caldria diferenciar tots dos conceptes: *èmfasi* és un tret discret [+/-E], mentre que proposem definir *expressivitat* com un paràmetre continu de l'opció [+E]. La novetat del nostre plantejament rau en la idea que la DD sempre implica èmfasi, tant si de manera derivada pot tenir altres funcions, com ara la substitució d'informació, com si no.

Podríem recuperar la hipòtesi de Vallduví sobre la funció de la cua en els termes de la nostra proposta: podríem canviar la seva instrucció de substituir informació per la de substituir informació per informació més emfàtica. Cal parar més atenció a la informació emfàtica per actualitzar informació prèvia.

6 El focus sempre requereix atenció. Nosaltres pensem que el focus emfàtic encara en demana més:

—Quan aniràs a casa?
 —Hi aniré demà, a casa!

Demà és un focus emfàtic que indica al destinatari que ja ho hauria d'haver sabut. El parlant demana més atenció que en una resposta neutra (*Hi aniré demà*).

- (39) (Dos veïns es troben pel carrer sense cap més context)
 a. —Fa bo.
 b. —*Fa bo*, avui.

Sense actualitzar informació, (39*b*), a diferència de (39*a*), expressa que la informació focal és emfàtica. D'altra banda, (39*b*) no té un enllaç distingible de la cua.

■ 6 Focus no final

En principi, en espanyol i en anglès, per exemple, com en molts idiomes, el focus és l'últim constituent de la frase, com veiem a (40), però es pot canviar l'accent focal a una posició no final, com es veu a (41):

- (40) —On has posat els ganivets?
 a. —He puesto los cuchillos SOBRE LA MESA.
 b. —I put the knives ON THE TABLE.
 (41) —Quan has posat els ganivets a sobre la taula...?
 a. —He puesto LOS CUCHILLOS sobre la mesa.
 b. —I put THE KNIVES on the table.

(41) té dues propietats: el focus no és final i té una naturalesa emfàtica. En la versió catalana de (41) hi apareixeria la DD, com es veu a (42):

- (42) —*Hi he posat els ganivets*, a sobre la taula.

(41) i (42) tenen en comú que el focus no és final (fins i tot si en català és final en la matriu oracional, com afirma Vallduví), i que és emfàtic. Així, doncs, si a (41) i a (42) el focus no final hi té una interpretació emfàtica, podem fer una generalització: el focus no final és emfàtic. Aquest principi és tan important que sovint el català fa servir la DD de manera completament «innecessària», tret que el seu paper sigui emfasitzar el focus.

- (43) (reacció a una explicació d'un professor)
 a. —No ho entenc.
 b. —*No ho entenc*, això.

Des d'un punt de vista informacional, la DD de (43), «això», és completament inútil: suposadament demanaria al destinatari que hi accedís com

a cua, però l'única base per a l'existència d'aquesta cua és precisament «no ho entenc», en què *ho* té el mateix referent que «això». Per tant, l'únic paper de la DD és emfasitzar el focus: el parlant expressa que està sorprès per no entendre alguna cosa.⁷ Així, podem predir casos amb la DD sense valor informacional i amb l'únic propòsit de donar èmfasi al focus.

Considerem una DD útil informacionalment, com ara (44*a*), quan recupera un tòpic que no seria accessible d'altra manera. Ens sembla molt rellevant que en català hi hagi tants casos, com (44*b*), que informacionalment no siguin útils.

- (44) a. —*Ja l'he llegit*, el llibre que et vaig deixar.
 b. —Has de llegir el llibre.
 —*Ja l'he llegit*, el llibre!

La idea que la DD expressa èmfasi té una altra prova empírica. En català, els textos formals (sovint escrits) tenen molta menys flexibilitat i segueixen un ordre de paraules neutre. Tot i això, s'hi permet la passiva perifràstica i, de manera crucial, fins a cert punt també la DE, com veiem a (45*b*), que no està connotada amb èmfasi, mentre que la DD, (45*c*), que sí que té l'èmfasi connotat, no és permesa.

- (45) a. —Van procedir a aprovar els pressupostos.
 b. —Els pressupostos, van procedir a aprovar-los.
 c. #—*Van procedir a aprovar-los*, els pressupostos.

■ 6.1 Una remarca sobre l'èmfasi

Potser els arguments i exemples han suggerit una idea d'èmfasi d'alt grau o intensitat, però l'èmfasi real del focus no final pot ser baix.

- (46) a. —Posa els llibres a sobre la taula.
 b. —*Posa'ls a sobre la taula*, els llibres.

El contrast entre (46*a*) i (46*b*) és subtil, tot i que creiem que real. Sens dubte, (46*b*) seria adient per expressar amb èmfasi que cal col·locar els llibres a sobre la taula, mentre que (46*a*), no. Com més gran sigui l'èmfasi que posem en una frase, la possibilitat d'una DD augmenta.

⁷ (43*b*) no pot ser una resposta a «Que ho entens?», pregunta que demana un focus neutre.

- (47) —No deus voler pas que tregui els llibres del prestatge, oi?
 —Sí, coi! *Posa'ls a sobre la taula*, els llibres!

(47) es podria parafrasejar sense DD, perquè l'èmfasi per intensitat no el determina el context, sinó la intenció del parlant.

Com hem assenyalat abans, la raó per la qual l'èmfasi de la DD no cal que sigui fort rau en el fet que l'expressivitat que comporta és una característica contínua. La continuïtat s'expressa per una prosòdia més o menys emfàtica (grau de la caiguda tonal abans de la DD):

- (48) a. —NO HO ENTENC, això! (èmfasi fort)
 b. —*No ho entenc*, això. (èmfasi moderat)

■ 7 Focus no final i èmfasi

En la terminologia de Trotzke (2017), el caràcter emfàtic del focus no final que defensem aquí pot correspondre tant al seu èmfasi per contrast, (49a), com al seu èmfasi per intensitat, (49b):

- (49) a. —Hi aniré demà, a casa. (no avui)
 b. —Fa molta calor, avui.

Tenim èmfasi per contrast quan el valor de veritat de la frase contrasta amb el valor de veritat de les alternatives, mentre que tenim èmfasi per intensitat quan el parlant expressa les seves emocions (positives o negatives) sobre el contingut del focus (en comparació amb alternatives més probables, sense que hi intervinguin les condicions de veritat). Així, la idea que la DD afegeix èmfasi al focus es pot caracteritzar amb el sistema binari següent, en què *+emfàtic* correspon a la DD, i que s'exemplifica a (50).

+emfàtic +contrast > èmfasi per contrast
 +emfàtic –contrast > èmfasi per intensitat
 –emfàtic +contrast > focus contrastiu
 –emfàtic –contrast > focus neutre

- (50) a. —*Hi aniré demà*, a casa! (no avui) [+E+C]
 b. —*No ho entenc*, això! [+E–C]
 c. —Quan aniràs a casa?
 —Hi aniré demà. [–E+C]
 d. —Ha caigut un plat. [–E–C]

Finalment, ens agradaria proposar una explicació a la circumstància que la DD principalment tingui monotonicitat creixent. Primer de tot, considerem que l'èmfasi per intensitat (el nostre *+emfàtic –contrast*) no està associat a la DD monotònica (ni creixent ni decreixent):

- (51) a. —*No ho entenc, això.*
 b. —*Fa calor, avui.*
 c. —*L'has arreglat.*
 —*Sí, ja l'he arreglat, el motor!*
 d. —*L'has revisat.*
 #—*Sí, ja l'he arreglat, el motor!*
 e. —*Ja l'he llegit, el llibre que em vas deixar!*
 f. —*M'ha agradat molt, el llibre!*

Així, deixant de banda l'èmfasi per intensitat, pensem per què l'èmfasi per contrast (+E+C) s'associa a la DD monotònica creixent. Sembla que en força d'aquests casos la DD s'ha d'associar a cancel·lar una pressuposició, com veiem a (52).

- (52) a. —*Necessito un martell.*
 —*No en tinc, d'eines!*
 (pressuposos que tinc un martell però no tinc ni eines)
 b. —*Necessito un martell.*
 —*No en tinc, de martell!*
 (pressuposos que tinc un martell però no en tinc cap)
 c. —*T'agrada el mango?*
 —*No en menjo, de fruita.*
 (pressuposos que m'agraden els mangos, però de fruita no en menjo)
 d. —*Vols un mango?*
 —*No m'agrada, el mango.*
 (pressuposos que m'agraden els mangos però no m'agraden)
 e. —*Quan has anat a casa...*
 —*Hi aniré demà, a casa.*
 (pressuposos que ja he anat a casa, però és demà que hi aniré)
 f. —*El llibre que has portat...*
 —*No l'he portat, el llibre!*
 (pressuposos que he portat un llibre, però no l'he portat)

És fàcil demostrar que la monotonicitat decreixent no expressa cancel·lació de pressuposicions. Per exemple, (53*b*) no és possible, perquè que algú no tingui taronges, no implica que no pugui tenir altres fruites. Perquè aquest exemple fos reeixit, hauria de complir certes condicions pragmàtiques que eliminen la monotonicitat decreixent, com ara que el botiguer ja sabés que aquest client que demana fruita només compra taronges.

- (53) a. —Necessito eines.
 #—*No en tinc*, de martell!
 (#pressuposes que tinc eines, però no tinc cap martell)
 b. —Tens fruita?
 #—*No en tinc*, de taronges.
 (#pressuposes que tinc fruita, però no tinc taronges)

En canvi, (54) demostra que la monotonicitat decreixent funciona perfectament amb la DE.

- (54) —Necessito eines.
 —*De martell*, no en tinc.

Per què associem la DD a la cancel·lació de pressuposicions? Creiem que és perquè, com a focus no final, expressa èmfasi, i cancel·lar una pressuposició és inesperat i pot ser ben emfàtic. Ara bé, cal tenir en compte que, segons el que hem argumentat abans i veiem a (55*b*), cancel·lar una pressuposició no implica necessàriament la DD:

- (55) —Ja he resolt el problema.
 a. —*No, no l'has resolt*, el problema.
 b. —No, no l'has resolt.

En resum, la DD implica èmfasi, tant per contrast com per intensitat, però el contrast o la intensitat no obliguen a fer-la servir. Tot i això, sempre és una opció de l'orador per emfasitzar, que és l'expressió d'un cert estat d'ànim i no pas una conseqüència necessària del context.

■ 8 Conclusions

L'article ha tractat dues restriccions sobre l'antecedent de la DD: l'accessibilitat i les restriccions semàntiques sobre la relació que té amb la DD. A continuació, hem abordat la qüestió del paper informacional de les DD i n'hem establert l'èmfasi com la propietat general, la qual cosa ens fa arribar a la conclusió que en una llengua de focus final, un focus no final és emfàtic.

Com hem argumentat, en relació amb l'accessibilitat, les tres classes possibles d'antecedents (local, no local, inferible) esgoten tots els antecedents possibles, de manera que la DD no té restriccions en aquest sentit. Una DD pot ser reeixida fins i tot amb un context remot no lingüístic si el destinatari hi pot accedir fàcilment.

Ens hem centrat en la monotonicitat, que sembla clau per a les DD reeixides. La monotonicitat creixent sempre crea les condicions per a una DD reeixida, mentre que la monotonicitat decreixent només sembla possible en DD amb certs contextos pragmàtics que permeten que s'interpreti com a creixent. A continuació, hem vist la relació de la DD amb el *bridging* i hem reforçat la idea que els casos més reeixits de DD són els monotònics creixents, mentre que els menys reeixits tenen monotonicitat decreixent.

Com hem argumentat, la DD té un paper fàcilment definible: emfasitzar la informació del focus. Tornem a l'exemple (39), en què totes dues frases tenen el mateix focus. Només les diferencia l'èmfasi: *a* *b* s'afegeix èmfasi al focus.

- (39) (Dos veïns es troben pel carrer sense cap més context)
 a. —Fa bo.
 b. —*Fa bo*, avui!

A (48), que també repetim, s'hi afegeix èmfasi igualment: *b* mostra que el sorprèn que no ha entès alguna cosa.

- (48) a. —No ho entenc.
 b. —*No ho entenc*, això.

Potser la contribució més important de l'article és la idea que el focus no final és emfàtic. Seguint Trotzke (2017) i la nostra afirmació que la DD aporta èmfasi al focus, hem establert el sistema binari següent, en què +emfàtic correspon a la DD:

- +emfàtic +contrast > èmfasi per contrast
- +emfàtic –contrast > èmfasi per intensitat
- emfàtic +contrast > focus contrastiu
- emfàtic –contrast > focus neutre

També hem demostrat que en la cancel·lació de pressuposicions l'èmfasi per contrast s'associa amb la monotonicitat creixent, perquè, mentre que la monotonicitat creixent pot cancel·lar completament una pressuposició, la monotonicitat decreixent, no. És a dir, que quan ens demanen un martell i responem que no tenim eines, hem cancel·lat completament la pressuposició de l'interlocutor que de martell en teníem algun; mentre que si ens demanen eines i diem que no tenim cap martell, no cancel·lem la pressuposició de l'interlocutor que d'eines en puguem tenir d'altres. ■

■ Referències

- Aijmer, Karin (1989): «Themes and tails: The discourse function of dislocated elements», *Nordic Journal of Linguistics* 12, 137–154.
- Birner Betty J. / Ward, Gregory (2000): *Information status and non-canonical word-order in English*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Brunetti, Lisa / Mayol, Laia / Villalba, Xavier (2020): «Bridging strength, monotonicity, and word order choices in Catalan», *Discourse Processes* 57:2, 703–724, <https://doi.org/10.1080/0163853X.2020.1768623>.
- Chafe, Wallace L. (1976): «Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view», in: Li, Charles N. (ed.): *Subject and Topic*, New York: Academic Press, 25–55.
- Clark, Herbert H. (1975): «Bridging», in: Nash-Webber, Bonnie L. / Schank, Roger (eds.): *Proceedings of the 1975 Workshop on Theoretical Issues in Natural Language Processing*, New York: Association for Computational Linguistics, 169–174, <https://doi.org/10.3115/980190.980237>.
- Feldhausen, Ingo (2010): *Sentential Form and Prosodic Structure of Catalan*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Forcadell, Montserrat (2013): «Subject informational status and word order: Catalan as an SVO language», *Journal of Pragmatics* 53, 39–63.

- Geluykens, Ronald (1987): «Tails (right-dislocations) as a repair mechanism in English conversation», in: Nuyts, Jan / Schutter, George de (eds.): *Getting One's Word into Line*, Dordrecht: Foris, 119–129.
- Grosz, Barbara / Ziv, Yael (1998): «Centering, global focus, and right dislocation», in: Walker, Marilyn / Joshi, Aravind / Prince, Ellen (eds.): *Centering in Discourse*, Oxford: Clarendon Press, 39–51.
- Heim, Irene (1983): «File change semantics and the theory of definiteness», in: Bauerle, Rainer / Schwarze, Christoph / von Stechow, Arnim (eds.), *Meaning, Use, and the Interpretation of Language*, Berlin: Walter de Gruyter, 164–189.
- Lambrecht, Knud (1981): *Topic, Antitopic and Verb Agreement in Non-Standard French*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Mayol, Laia (2007a): «Right-dislocation in Catalan: its discourse function and counterparts in English», *Languages in Contrast* 7:2, 203–219, <https://doi.org/10.1075/lic.7.2.07may>.
- (2007b): «“Ho sabíeu, això?” La dislocació a la dreta en català», *Zeitschrift für Katalanistik* 20, 221–238.
- Trotzke, Andreas (2017): *The Grammar of Emphasis: From information structure to the expressive dimension*, Berlin: Walter De Gruyter.
- Vallduví, Enric (1990): *The Informational Component*, Philadelphia: University of Pennsylvania (Ph.D. Dissertation), <<https://www.proquest.com/docview/303885025>>.
- (1992): *The Informational Component*, New York: Garland.
- (1994): «Detachment in Catalan and information packaging», *Journal of Pragmatics* 22, 573–601.
- Villalba, Xavier (1996): «Sobre la dislocació a la dreta», *Llengua & Literatura* 7, 209–234.
- (2000): *The Syntax of Sentence Periphery*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (Ph.D. Dissertation), <<http://hdl.handle.net/10803/4838>>.
- (2007): «La dislocació a la dreta en català i castellà: microvariació en la interfície sintaxi/pragmàtica», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 42, 273–302.
- (2009): *The Syntax and Semantics of Dislocations in Catalan: a Study on Asymmetric Syntax at the Peripheries of Sentence*, Sunnyvale: Lambert Academic Publishing.

- (2011): «A quantitative comparative study of right-dislocation in Catalan and Spanish», *Journal of Pragmatics* 43, 1946–1961.
- / Mayol, Laia (2013): «Right-dislocation in Catalan: Tails, polarity and activation», *International Review of Pragmatics* 5:1, 87–117, <https://doi.org/10.1163/18773109-13050104>.
- Ziv, Yael (1994): «Left and right dislocations: discourse functions and anaphora», *Journal of Pragmatics* 22, 629–664.
- Alexis Llobet, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, Edifici K, E-08193 Bellaterra, <Alexis.Llobet@uab.cat>, ORCID: 0000-0003-1476-8267.
- Jaume Solà Pujols, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, Edifici B, E-08193 Bellaterra, <Jaume.Sola@uab.cat>, ORCID: 0000-0002-7803-7888.

Presència lèxica del *Monachus monachus* en català i altres llengües romàniques

Francesc-Xavier Llorca Ibi (Alacant)

Summary: *Monachus monachus* is the only member of the *Phocidae* family native to the Mediterranean. Its presence has been established from the first written texts having to do with navigation, such as the *Odyssey*, to the latest publications on marine fauna. As to the denomination of the animal in Catalan, the term *vell marí* ('old mariner') has been documented from the 13th century until now. However, from the 15th century onwards we find other concurrent denominations that have restricted the territorial extension of the original form. Through time, forms such as *bellmarí*, *llop de mar* ('sea wolf'), *llop marí* ('marine wolf'), *foca* ('seal'), *bou marí* ('sea oxen'), *leona marina* ('sea lioness'), *porc marí* ('sea pig'), *ca marí* ('sea dog') and *vaca marina* ('sea cow') have appeared. The study of these forms, of their semantic motivation and the contrast with the denominations in other Romance languages offer valuable information on the vision that coast dwellers had of this marine mammal and on the contributions to the Mediterranean lexical flow of each human community.

Keywords: *Monachus monachus*, *vell marí*, *llop marí*, *bellmarí*, *foca*, *bou marí*, lexicology ■

Received: 15-02-2022 · Accepted: 24-10-2022

■ 1 Introducció

El *Monachus monachus* és l'única espècie de fòcid pròpia de la Mediterrània de les dinou que componen la família de les foques. L'àrea originària d'aquest animal abastava la mar Mediterrània, la mar Negra, la costa africana des de l'Estret de Gibraltar fins a Senegal i els arxipèlags atlàntics de Canàries, Madeira i les Açores (Avellà, 1987: 395). Però la caça per a explotació comercial de la pell¹ i del greix, la persecució per la competència

1 L'aprofitament de la pell de la foca ja es constata en l'*Odissea*: «Mestrestant Idòtea, després d'haver-se capbussat al si espaiós de la mar, em va treure quatre pells de foca del pèlag» (Alberich, 2012: 125). Era una matèria primera molt apreciada per a elaborar peces de vestir com corretges, bosses, cintes i altres objectes similars. De fet, el primer report d'aquest zoònim que tenim a l'abast es troba en la *Tarifa dels corredors de Barcelona* de 1271: «una peyll de veyl marí» (Coromines, 1976: 157). L'ús per a corretges la trobem en *Inventari de la Llengua Catalana* (1385), compendiat per Bernat Alart, i en dos inventa-

pesquera amb els humans, les accions bèl·liques de la segona guerra mundial i la colonització de l'hàbitat del mamífer, especialment la provocada pel turisme de masses, han estat els principals motius de la quasi extinció d'aquest ésser marí durant el segle XX. Encara que el nombre d'exemplars ha crescut durant el segle XXI, la seva classificació és d'espècie en perill segons la Unió Internacional per la Conservació de la Natura.²

Als territoris de llengua catalana, aquest animal habità els penya-segats costaners i coves de l'Empordà, de les comarques meridionals valencianes i de les illes Balears fins als anys 70 del segle XX.³ El nom històric català de la foca mediterrània ha sigut *vell marí*. És la denominació que trobem per tot el domini lingüístic als segles XIII–XIV i que perdura fins a l'actualitat a les Balears. Malgrat la cohesió denominativa que s'observa a les dues primeres centúries documentades, a partir del segle XV es produí una diversificació nominal fruit de la creativitat popular, el contacte de llengües i de la progressiva desaparició de l'espècie com veurem en aquest treball.

Pel que fa a l'estudi etimològic dels zoònims referits al *Monachus monachus*, les principals referències que tenim es troben en Coromines (*DECat*, 1980–1991, s. v. *bellmarí* i *vellmarí*); en Veny (1999), *Aproximació al dialecte eivissenc*; i en Lleonart (2012), “Els mamífers i els seus noms”. Uns estudis que s'han centrat en la denominació principal, *vell marí*, i en la variant *bell-*

ris de 1395, on es parla d'una *correja* o *corregiam de vell marí* (*DECat*, I, 755b). En els establiments i ordenacions de la ciutat de València del segle XIV s'especifica quines peces de roba es poden fer amb el cuiro del vell marí i quines no: «Com per alcunes persones fos proposat en lo Consell que en pells de vell marí se fa frau per alguns, per tal, lo dit Consell ordenà e tench per bé que tota pell de vell marí que sia adobat ab herba o ab alum de roca o ab calç covinentment sia haüda e reebuda per bona a correges e braguers. Emperò, ordenà que dels dits vells marins no sien fets cambals ni crochs ni altres arreus de cavallers ni d'altre hom» (Furió i Garcia-Oliver, 2007: 416). Segles més tard, Escolano (1610: 731) narrà com un pescador valencià lluità amb un vell marí i com se'n feu una vestidura de la pell a l'estil d'Eivissa: «Vencio al cabo el hombre, y dessollada la bestia, le quito el pellejo: y adobado se hizo vn vistoso coleteo del, como los isleños de Iuiça lo acostumbbran hazer de muchos otros». Per altra banda, en un document de la revista mallorquina *L'ignorancia*, 28, editada entre 1879 i 1885, es troba una referència a «una bossa de pell de vey marí» (*DCVB*). Ribes (1995: 44) també assenyala que se'n feien bosses de tabac.

- 2 <<https://www.iucnredlist.org/es/species/13653/117647375#population>> [27.01.2022].
- 3 Una presència no estranya per a la gent de mar que obliga a matisar i acotar l'afirmació de Coromines quan diu que és un animal poc freqüent a les costes de llengua catalana (*DECat*, I, 755–756). La foca es torna un animal poc freqüent als anys posteriors a la dècada dels 50 del segle XX. De fet el mateix Coromines hi parla d'un avistament a Banyalbufar i una captura a Valldemossa. Avistaments, enfrontaments i captures que es repeteixen en les narracions de la bibliografia consultada.

marí. A més, la denominació empordanesa i algueresa *bou marí* ha estat estudiada per Jaume Corbera (2000) en *Caracterització del lèxic alguerès*. Per una altra banda, i més superficialment, trobem referències d'altres designacions com *llop marí* o *porc marí* en diversos articles dels quals en farem esment.

Tenint en compte els precedents exposats, el primer objectiu d'aquest article és fer una compilació textual i bibliogràfica sobre el *Monachus monachus* i les seves denominacions que ens permeti veure'n l'origen i evolució històrics en llengua catalana. El segon objectiu és aportar nova documentació per tal d'enriquir la història del mot i completar el conjunt de termes amb què s'ha anomenat aquest mamífer, des de les més generals, com *vell marí*, fins a les variants minoritàries, com *porc marí*. Un tercer objectiu és contrastar els noms catalans amb els d'altres llengües romàniques de la Mediterrània per a una correcta anàlisi i contextualització del repertori zoonímic català referit al pinnípede. I, finalment, oferir observacions, matisacions i propostes etimològiques de les diferents denominacions però especialment de *vell marí*, *bellmarí* i *llop de mar*.

Per tal de dur endavant aquests objectius, hem consultat tota la documentació possible on hi hagués referències sobre el *Monachus monachus* i els seus noms, tant la referida a treballs lingüístics com a estudis històrics i biològics. Un conjunt bibliogràfic ric i variat, que consta en l'apartat final, i que ens ha permès una visió àmplia de l'ésser marí i la seva evolució ambiental i lingüística.

■ 2 Denominacions catalanes del *Monachus monachus*

Les denominacions tradicionals catalanes de l'espècie *Monachus monachus* són *vell marí*, *bellmarí*, *vedell marí*, *llop de mar*, *llop marí* i *bou marí*. A més, tenim la denominació erudita *foca*, i la denominació *vaca marina*, que apareix al *TERMCAT*. També trobem les formes locals *ca marí*, *leona marina* i *porc marí*. Tot seguit presentem les denominacions recollides per ordre temporal d'aparició segons les obres que hem pogut consultar. Donem la documentació on es troba el zoònim, la motivació semàntica, la relació entre les diverses llengües i, en els cas del *vell marí* i *bellmarí*, fem observacions i propostes etimològiques a partir de l'anàlisi documental.

■ *Vell marí*. El nom històric català del *Monachus monachus* és *vell marí*, denominació que perviu actualment a les Balears.⁴ En tenim mostres a la documentació des del segle XIII. Com hem dit adés, la primera referència del terme es troba en la *Tarifa dels corredors de Barcelona* de 1271 amb la grafia «veyl marí» (Coromines, 1976: 157). Coetani a aquest registre és el present a l'obra *Llibre de contemplació en Déu* de Ramon Llull, escrit entre 1271–1274: «Axí com bugia o ors o vell marí, qui són pus semblants en figura a home que cavall ni sardina, Llull Cont. 171, 6» (*DCVB*, s. v. *Vell*). El *DECat* (I, 755b) reporta el mot en una tarifa rossellonesa de 1295 on es troba esmentada «la pel del *veyl man* (error per marí)». De l'any 1343 hi ha una disposició sobre la manufactura de les pells de vell marí en els *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València* (Furió i Garcia-Oliver, 2007: 416): «E per tal que la obra que feta és dels dits vells marins tro al dia de huy puxe ésser venuda, manen que aquells qui la hagen venuda o treyta de la ciutat dins spahi de I any primer vinent». També tenim altres exemples de *vell marí* en inventaris de la llengua catalana de 1385 i 1395 (*DECat*, I, 755b). Al segle XVI, apareix la variant *vey marí* en la *Consueta dels sants Crispí i Crispinià*, obra hagiogràfica mallorquina (Romeu, 1957: III, 196). Tornem a trobar el terme en el *Dietari* de Jeroni Pujades, el 14 de maig de 1610 (Pujades, 1610: 153–154). Aquí s'explica com fou la captura d'un vell marí a la platja de la mar de Barcelona i com se'n divertí la gent amb l'ensinistrament que li feren a l'animal: «Dilluns a 14 de maig 1610 entre les nou y les deu de la matinata a la platja del mar de Barcelona hisqué un vell marí, endret del rech dels escorxadors, y menjava las tripotas y carnositats que venian rec avall».

A més a més, el terme *vell marí* ha sigut el complement nominal que singularitza diversos indrets costaners de les Illes Balears, una mostra fequent de la vitalitat del zoònim. En la documentació i en el *Nomenclator toponímic de les Illes Balears*⁵ trobem les referències següents: *Cova des Vell Marí* a Capdepera, Ciutadella, Deià, Escorca, Menorca, Mercadal, Sant Antoni de Portmany,⁶ Sant Francesc de Formentera, Sant Joan de Labritja, Sant Jordi

4 Avellà (1987: 395–396) indica que l'espècie era coneguda inicialment amb el nom de *vell marí* per tot el domini lingüístic català però que el nom que s'ha reemplaçat per *llop marí* al País Valencià i part de Catalunya, i per *bou marí* a l'Empordà.

5 D'ara en avant, *NOTIB*: <<https://notib.recerca.iec.cat/cercador-de-toponims/>> [25.11.2021].

6 A la costa de parròquia de Sant Antoni de Portmany hi ha dues coves amb la denominació de *vellmarí*, una de les quals també ha pres el nom del seu propietari: *Cova d'en Xico* o *sa cova des Vell Marí*, i *sa cova des Vell Marí* (Ribes 1995: 170–171). L'existència de dues coves properes amb el nom del *Monachus monachus* també es dona a Xàbia i a Benidorm.

des Rafal, Sant Josep de sa Talaia i Sóller (*DECat*, I, 756b; Seguí, 1986; Aguiló, 1991,⁷ 54; Ribes 1995: 45; NOTIB), *Dormitori des Vells Marins* a Menorca (Seguí, 1986; Ribes 1995: 45, nota 13), *Escar des vellmarí* a Deià (*DECat*, I, 756b), *Llenegall del Vell Marí* a Pollença (NOTIB), *Llosa des Vell Marí* a Artà (NOTIB), *Punta des Vell marí* a Sant Antoni de Portmany i a Sant Francesc de Formentera (Ribes, 1995: 44, 169–170, NOTIB), *Racó des Vell Marí* a Sant Francesc de Formentera (NOTIB).

Malgrat aquesta llarga presència del terme en la llengua, i encara que actualment és una denominació que s'inclou als diccionaris principals (*DCVB*, *DIEC2*, *DNV*, *TERMCAT*), *vell marí* no aparegué als repertoris lexicogràfics fins al segle XX: «*vell marí*: “*Vell marí* es el nom que’ls mariners mallorquins donen a la foca» (*DAg.*, 1934: VIII: 1949a), «*Vell marí*: foca, vedell marí (mall., men.)» (*DCVB*, s. v. *vell*). A partir d’aquí trobem *vell marí* ‘foca mediterrània’ al *DIEC2*, *DNV* i *TERMCAT*.⁸

En occità es testimonia la forma *vièlh marin* tant en el *Leudary velb* de Narbona⁹ (any 1153) com en l’obra lo *Thalamus parvus*¹⁰ on es diu que el 8 de maig de 1383 fou portat a Montpeller un peix capturat prop de Seta que “alcus dizian que era vièlh marin”. El concepte semàntic de *vell marí* també és propi de l’italià en la forma *vecchio marino*, denominació que apareix en Boccaccio (1373–1374): «che, fuggendo la sua ira, da’ cavalli che il suo carro tiravano, spaventati da’ pesci chiamati “vecchimarini”, li quali di terra rifuggivano in mare» (*TLIO*, s. v. *vecchio*²). I és el nom italià que Rondelet (1554: 453) reporta en l’obra *Libri de piscibus marinis*: «Itali vecchio marino vocant». Així mateix, la denominació es troba en les poblacions de llengua italiana de l’Adriàtic (Klinger, 2010: 7). En genovès hi ha les formes *vegimen* i *vegimen*: «Se llama *vegimen* o *veugimen* (-eu- se lee como en francés) seria de *Vitulus marinus* pero fue reetimologizado en ‘viejo marino’ por la afinidad del éxito de *Vitulus* con él de *Vetulus*. Es un tipo lexical también de área sarda y corsa, acaso por antiguo influjo genovés».¹¹ Aquesta denominació genovesa del *Monachus monachus* es troba al segle XIV en el topònim *insula de vegi marí* al portolano de Dulcert (1339) referida a l’illa canària de Los Lobos (marinos).¹² En aragonès trobem *veyl marín* en el *Cabreu del peage que*

7 Les referències de Seguí i Aguiló, les fem a través de Ribes (1995).

8 Pàgines consultades el 28 d’octubre de 2021.

9 <<http://www.fordham.edu/halsall/french/leudary.asp>> [27.01.2022].

10 <<http://thalamus.huma-num.fr/Annales-occitanes/annee-1383.html>> [05.11.2021].

11 Comunicació personal del professor Fiorenzo Toso (30.10.2021).

12 «The Atlantic archipelagos of Madeira, the Azores and the Canary Islands were also inhabited by monk seals. Crude maps of the Canary Islands, dating back to 1339, mark

se culle en la ciudad de Guesca (Cortes, 1584: 14). A Sardenya, *veggiu-men* i *vegin-men* a Carloforte; i *viggiu marinu* a Portotorres (Marcialis, 1892: 68 i 197). D'altra banda Corbera (2000: 47) dona com a formes corses *vecchiumarinu* i *vitellu marinu*.

Pel que fa a l'etimologia, Veny (1999: 61) indica que:

El nom català antic del *Monachus monachus* era *vedell marí* (vegeu en sard *boe marinu*, en cast. *becerro marino*); ja sabem que la -d- intervocàlica procedent de la -T- llatina mostra una gran estabilitat, però, situada en un mot no accentuat, a través d'una articulació relaxada, pogué arribar a desaparèixer donant *vell marí* (llat. VITELLUS MARINUS), com *Es Còdol Blanc* (derivat del llat. COTULU) ha desembocat a Eivissa en *Es Col Blanc* (Ribas, 1993: 71); després el vulgar donà transparència verbal al primer element, esdevingut opac, modificant-lo en un mot identificable dins el codi lingüístic balear.

Per la nostra part pensem que cal tenir en compte que la forma testimoniada des de més antic i per tot el domini lingüístic català és *vell marí* mentre que, amb la documentació que tenim actualment a l'abast, no trobem *vedell marí* abans del segle XVI. Així mateix pensem que la forma *vell* pot ser el resultat d'una síncope que reemplaça el grup -TUL- > T^hL > KL: *vet(n)lus*, *vit(n)lus* > *veclus*, *viclus* (Väänänen, 1982: 113). Aquest tractament vulgar de -T^hL: VITULUS > BICLUS 'φώκη' es reporta en el *Corpus Glossariorum Latinarum* de Georg Goetz (Alessio, 1951: 22). Una forma del llatí vulgar que tindria com a resultat el substantiu català *vell* (marí) per a referir-se a la foca. Un resultat lingüístic *-vellmarí-* que es veuria reforçat per l'aparença quasi humana de l'animal com indicava Ramon Llull en l'exemple que hem vist més amunt i la presència de mostatxos, a l'estil d'un humà, que remarcava Pujades (1610: 154): «Era tant gros com un bell tocino, lo cap com a morro de un lleó y lo uull també, ab mostatxos». Procés identificatiu entre foca i humans que provocà una etimologia popular.

■ *Bellmarí*. La denominació *bellmarí* apareix per primera vegada en català l'any 1460 en l'*Espill*, obra del metge reial i poeta valencià Jaume Roig, qui escrigué la composició a Callosa d'en Sarrià, població de la comarca de la Marina Baixa molt propera als penya-segats de la muntanya de l'Albir on el *Monachus monachus* tingué un hàbitat favorable fins a la primera meitat del

a single islet as *Insula de Vegi mari*, literally "island of the old ones of the sea." In the late 14th century, navigators marked it as *Insula de Lobos* or "island of the sea wolves." Known today as *Isla de los Lobos*» (Johnson, 2004: 44).

segle XX.¹³ Roig fa menció de l'animal per a il·lustrar de manera negativa el mal comportament de les dones errades: «són lop de mar, / lo pex mular, / drach e balena, / polp e serena, / de milà coha; a qui les loha / de lur bellea / –més, de noblea– / són bellmarí» (*DECat*, I, 756b). Posteriorment, trobem *bellmarí* en l'obra del rector de Vallfogona com a escarni d'una dona de gran volum: «...no la puch véurer ni oír; y si la mir, per desgracia, no'm par sinó un bellmarí» (*D'Ag.*, I, 221b). Al segle XVI, Pedro Gamir usà la forma castellanitzada *belmarino*, en un memorial a Felip II sobre les almadraves valencianes de l'any 1579. En aquest memorial es justifiquen les poques captures hagudes aquell any a l'almadrava de Moraira (Marina Alta) per la presència de la foca: «[...] por ser mal platicos el Ray Siciliano y marineros en estas costas y por hun pescado belmarino que huvo» (Oliver, 1982: 117). Així mateix, Escolano (1610: 731) també usà la forma castellanitzada *belmarines*: «Crianse assi mesmo en este mar pesces Mulares, y entre ellos los que llamamos Belmarines, que tienen pies, manos y faciones de hombre».

Pel que fa al recorregut lexicogràfic del terme *bellmarí*, el trobem per primera vegada al *D'Ag.* (1915: I, 221b) amb una cita del rector de Vallfogona però sense definició, la qual cosa ens indica el desconeixement del significat del terme per part del lexicògraf. Posteriorment, apareix al *DCVB*, a partir del testimoni de Roig, qualificat com a grafia antiga de *vell marí*. També apareix al *DNV* on es reporta com a forma secundària de *foca* i al *TERMCAT* com a variant lingüística de *vell marí*, mentre que el *DIEC2* no en fa menció.¹⁴

Pel que fa a l'etimologia, Coromines (1976: 165 i *DECat*, I, 755–756) indica que la forma *bellmarí*, que considera la primigènia, deriva del llatí *VITŪLUS MARĪNUS* 'vedell de mar': «mot que ens arribà per conducte del mossàrab baleàric i valencià, propi de les zones de la nostra llengua on quasi únicament viuen avui les foques» (*DECat*, I, 755a). Així mateix, afirma que la forma *beļ maríns* és la que sent a Banyalbufar, i a Capdepera hi hauria *sə kòvə dəz beļ maríns* (*DECat*, I, 756).¹⁵ Finalment, proposa aquesta forma com la preferent per a la llengua literària:

13 El farer de l'Albir matà una de les últimes foques valencianes de què tenim constància en la platja del Cantalar d'aquest penya-segat al gener de 1949.

14 Pàgines consultades el 15 d'octubre de 2021.

15 No obstant això, al *Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears* no apareix cap topònim compost amb *bellmarí* (<<https://notib.recerca.iec.cat/cercador-de-toponims/>> [22.10.2021]). Insistent en l'enunciació del mot, Coromines (1976: 165) afirma: «A les costes mallorquines i valencianes és d'herència mossàrab i per això s'hi pronuncia avui *bellmarí* amb

En conclusió, crec que no hi ha raons vàlides perquè en la nostra llengua literària escriguem d'altra manera que com ho feia el clàssic Jaume Roig, *bellmarí*, puix que no es tracta de cap vell sinó del nom propi d'un animal, pronunciat amb *b-* i amb *-ll-* (a la manera de BELLUS. no de VETULUS) segons l'origen demostrat del mot i segons les fonts més fefaents i antigues (no figura en el *Dfa.*).

Altrament, nosaltres pensem que la forma *bellmarí* és la catalanització (més bé, recatalanització) de la forma aragonesa *belmarín*, que es troba en un inventari aragonès del 8 de març de 1397 (Serrano y Sanz, 1917: IV, 217), un registre anterior a l'aparició documental en terres catalanes: «Bienes dejados por Juan de Blas [...] Una cinta con una pocha de belmarin»¹⁶ on la variant aragonesa amb *b-* inicial *-bell-* deu ser una adaptació betacista del català *vell marí*. Forma aragonesa adoptada pels erudits valencians dels segles XV–XVI, una època en què el castellà s'introduïa força entre les elits socials valencianes i on aflorà molta terminologia aragonesa (Casanova, 2011). Encara que la introducció del terme a Aragó anava principalment de la mà del lèxic tèxtil, cal tenir en compte que, com assenyala García de la Leña (1789: 231), la presència fluvial i la fama de la foca en poblacions riberenques no devien ser estranyes en segles anteriors: «*Lobo marino* [...] *Vitulus marinus* [...] los de rios suelen llamarse *Molineros*, porque se hallan cerca de las ruedas de los molinos». Un reflex literari d'aquesta fet, al segle XVI, el tenim en la imatge de dos vells marins que, en eixir del riu, ataquen els botxins que martiritzen sant Crispí i sant Crispinià (Romeu, 1957: III, 196): «[...] ixiran dos veys marins del riu y mataran als dos botxins y nafarran-na altrás, y tornar-se'n an el riu d'on seran axits». Aquests fets ens porten a pensar en la presència dels vells marins en els rius catalans, especialment l'Ebre, via per la qual també es transmetria la denominació catalana de l'animal, reforçat pel nom comercial de la pell que devia ser conegut a les ciutats. Un periple que reforça la idea de *belmarín* com una adaptació aragonesa del terme català *vell marí*. La forma aragonesa es tornaria a recatalanitzar en *bellmarí*, i a castellanitzar en *belmarino*.

■ *Llop de mar*. La identificació *llop de mar* 'foca' apareix per primera vegada al *DCVB* prenent com a referència l'*Espill* de Jaume Roig, obra de 1460: «*Llop marí* o *Llop de mar*: a) Foca. [Les dones] són lop de mar, | lo pex mular, | drach e balena, Spill 7721». No tornem a trobar *llop de mar* aplicat al

-b- i amb *-ll-* (no *-y-*). Cal dir que, almenys, al País Valencià *bellmarí* no és un mot viu actualment.

¹⁶ Aquest registre de *belmarín* passà després a Pottier (1948–49: 110), qui l'inclou en el seu treball per considerar-lo una forma pròpia de l'aragonès i, d'aquí, a Gual (1968: 450).

Monachus monachus fins al primer terç del segle XX en un sainet situat als barris marítims de la ciutat de València en l'obra *La peixca de la ballena, comèdia valenciana* (Peris, 1926: 5–13):

En fi: Com si s'habera estrellat un barco en aquell puesto y entre els montóns de fusta vixquera un llóp de mar [...] Tú eres un llóp de mar, que vius en eixa cachapera com una alimaña viuria entre els montóns d'escombros, de una barca feta a estelles [...]

No obstant, cal tenir en compte que la denominació ictionímica *llop* s'ha aplicat històricament a l'espècie *Dicentrarchus labrax*, denominat en l'actualitat més comunament *llobarro* (Duran, 2007: 412–413). Identificació que consta ja en la llista de peixos de València de 1324 (Chabàs, 1887: 367). A més, en l'obra de Roig, el *Monachus monachus* és denominat *bellmarí*, terme que es troba en la mateixa estrofa que *llop de mar*. Aquests fets ens porten a considerar que l'ús de l'ictionim *llop de mar* va referit a l'espècie *Dicentrarchus labrax* —una espècie inofensiva per als humans—, però usat com a recurs expressiu de l'autor pel temor psicològic que provocaria el substantiu *llop* en l'auditori. Aquest terme es tornà a usar cinc segles després en el sainet de Peris (1926), ara sí, per a indicar la foca mediterrània, segurament per imitació del castellà. Un ús que també considerem com a recurs expressiu per les connotacions del terme i la visió altament negativa que del mamífer tenia la societat de l'època, especialment els pescadors.¹⁷ A més, cap dels nostres diccionaris reporta *llop de mar* en el significat de foca. Sí que trobem *llop de mar* 'mariner vell amb molta experiència de navegació' al *DCVB*, *DIEC2* i *DNV*. I *llop de mar* 'llobarro' al *DIEC2* i *TERMCAT*.

Per tant, pensem que la identificació *llop de mar* '*Monachus monachus*' del segle XX està presa del castellà com també passa a Lastres (Astúries) on fan servir la forma *lobu de mar*, adaptació del castellà sense la palatalització inicial, *llobu*, que seria la pròpia de l'asturià (Barriuso, 1986: 458).

■ *Vedell marí*. La denominació *vedell marí* apareix al segle XVI en l'obra *Thesaurus Puerilis* d'Onofre Pou (1580: 45): «Vedell marí. hic, *Phocas, cae, Vitulus marinus*». Posteriorment tenim la variant vocàlica *Vadell marí* '*Vitulus maris mediterr'* reportada per Joan Salvador i Riera (1722) (Leonart i Camarasa, 1987: 76, 103 i 125). L'any 1782, Valcárcel (1782) publicà una referència sobre la foca capturada a Cullera on apareix la variant bilabial del fonema inicial *bedell marí*: «Este *Phoca* hembra tiene varios nombres segun los

17 Una consideració negativa provocada pel costum d'usar els arts de pesca humans per a proveir-se d'aliment com assenyala Ribes (1995: 44).

diferentes idiomas [...] en Lemosín *Bedell maró*» (p. 4).¹⁸ El *DCVB* recull *vedell marí* com a nom de la foca a partir de Pou, però no consta ni el *DIEC2*, ni al *DNV*. Sí que apareix al *TERMCAT*. La comparació de la foca amb el vedell és la bàsica en llatí on es denomina *Vitulus marinus*. Rondelet (1554: 453) reportà *vedel de mar* per a l'occità: «nostri *vedel de mar*». Actualment tenim en occità *vedel marin* amb la variant *vedeu marin* (Sumien, 2019). En aragonès trobem *bitill marino*, al segle XVI, en el «Capbreu del peage que se culle en la villa de Aynsa»¹⁹ (Cortes, 1584: 42); en castellà, *becerro marino* (Covarrubias, 1995 [1611]: 176); en italià, *vitello marino* (Klinger, 2010). Per a França, Rondelet (1554: 453) escrivia *veau de mer*, i actualment es troba *veau marin* (*TLFi*; Sumien, 2019). En portuguès *vítulo* (Morales, 1831: 893c); cors, *vitellu marinu* (Corbera, 2000: 47); i sard, *viteddu marinu* a Sassari i *Vitellu marinu* a Oristano i *Bicru marinu* en nuorès (Marcialis, 1892: 21, 68–69). La motivació semàntica de la identificació és l'aspecte del bòvid i la forma de mugit. Precisament, un entrevistat de Formentera indicava a Coromines la semblança amb el bòvid: «té un morro com un vedell (1963)» (*DECat*, I, 756b). Covarrubias (1995 [1611]: 176) justificava el nom per la similitud sonora dels bramuls: «Duerme profundamente y da unos bramidos que parecen a los del becerro». García de la Leña (1789: 231) també justificava el nom pel mugit de l'animal: «en latín se llama *Vitulus marinus*, porque le imita en el bramido.»

■ *Foca*. El terme *foca* és un cultisme adoptat del llatí *phoca*, una denominació que prové del grec *φώκη*. Valcárcel (1782: 5) ja indicava que: «Algunos naturalista dán el nombre de Phocas á esta especie de bestia marina; pero baxo el nombre generico de phoca confunden los especificos». És un zoònim que trobem en obres acadèmiques com el *Thesaurus puerilis* de Pou (1580: 45) qui emprà el terme llatí *phoca* en la traducció de *vedell marí*: «Vedell marí. hic, *Phocas, cae*». Pocs anys abans, també a València, Palmireno (1569) incloïa *phoca* i *Vitulus marinus* en el *Vocabulario del Humanista*: «Phoca, *Vitulus marinus*, Buey marino». Així mateix, Escolano (1610: 733) l'usà per a referir-se a un vell marí que varà a la platja de València: «De mayor mons-

18 Cal recordar que *llemosí* era una de les denominacions que des del segle XVI s'usà per a indicar la llengua catalana (Colón, 1989: 29–32).

19 Fa referència a la pell del mamífer. El seu preu era de “tres dineros”, mateix valor que un bou o vaca que vingues de Gascunya. La forma aragonesa amb /b/ inicial és paral·lela a les formes asturianes que fan referència als vedells com *bellu* ‘xato tenral’ (vedell tendral), *bellín* ‘jato de uno a sesenta días de edad’ i *bellada* (també *beyá*) ‘vaca parada de fresc’ (Alarcos, 1955: 156, *DECat*, I: 756a).

truosidad fue vna Phoca auenturera, que en el año mil quinientos setenta y quatro, arrojada de vna furiosa borrasca, enuistio en nuestra playa, donde vino a perecer». Fins al segle XX, és un terme propi de naturalistes, lexicògrafs i gent il·lustrada sense que se'n fes un ús popular fins a l'arribada de l'escolarització generalitzada. No obstant això, és la denominació que va imposant-se com assenyalava Coromines (*DECat*, I, 757a) en les seves enquestes a Xàbia: «A les cales entorn del Cap de la Nau és on me'n parlaren més, si bé allí no en sabien el nom, o usaven l'erudit *foca*».²⁰ També Batiste Luchoro, nascut el 1931, usava *foca*, també *llop marí*,²¹ en recordar la captura de l'última parella de *Monachus monachus* a l'illa de Tabarca el 26 de maig de 1938 (Falcó, 2014):²²

Al fe-se de dia, allí uns quants hòmens arreglaren una sàrcia pa vore si poien agarrar les foques eixes. Perque es foques duien una ruïna a tots els peixcaorets de l'illa perque li rompien tota la sàrcia [...] Era un dia assenyalat allí, en l'illa, que estaven les persones que van matar al pare de Tomàs, el de la Canoa [...] i va ser el mateix dia que van agarrar es llomarins [...] Uno anava mort i l'atre dien que s'havia mort después. Pero primer va tindre a dos llomarinets. No sé ia lo que passaria en ells.

A partir de *foca*, nom general a la família dels fòcids, s'han creat les composicions *foca mediterrània*, *foca frare*, *foca caputxina* i *foca monjo del Mediterrani*. Aquestes quatre són les més usades pels naturalistes per a especificar l'espècie *Monachus monachus*, especialment *foca mediterrània*, la qual és la que s'estén per la societat con a forma estàndard, perquè és l'entrada principal al *DIEC2*, *DNV* i *TERMCAT* i paral·lela a la d'altres llengües. Aquestes denominacions basades en imatges monacals –*foca frare*, *foca caputxina* i *foca monjo del Mediterrani*– tenen un origen erudit que s'atribueix a Johann Hermann qui denominà a l'espècie *Phoca monachus*, inspirat en la postura de l'animal, en la seva obra *Beschäftigungen der Berlinischen Gesellschaft Naturforschender Freunde* (1779) (Klinger, 2010: 8).²³

20 Podem constatar que la denominació *llop marí* és ben viva en els àmbits mariners xabiencs i reforçada pel topònim *cova del Llop Marí* que es troba a la badia.

21 Tant en el cas de Batiste Luchoro com en el que esmenta Coromines de Xàbia, pensem que l'ús de *foca* és degut a la poca familiaritat de l'entrevistat amb l'interlocutor. De fet, en el cas de Tabarca, a mesura que avançava la narració del senyor Luchoro, deixà d'usar *foca* i emprà *llop marí* denominació usual de Tabarca i de tot el País Valencià.

22 *Els últims llop marins de l'illa de Tabarca*, <<https://www.youtube.com/watch?v=wEGyXakeQxw>> [04.11.2021]. Transcripció pròpia.

23 Altrament, Sumien (2019) indica que la denominació es deu a la comparació entre els plecs de la pell del coll de les foques i els dels vestits monacals: «[...] las fòcas en ques-

■ *Llop marí*. La denominació *llop marí* apareix en el DBusa (1507: DIIII) però, com indica Veny (1993: 37), sols es tracta d'una traducció literal sense que el zoònim tingués presència real en català encara. Posteriorment la trobem en les *Ordinacions de la costa marítima del Regne de València* de 1673 (Martí, 1991: 183) en el topònim *Cova del Llop Marí* del terme medieval d'Alacant.²⁴ És aquesta la denominació que reporten els diccionaris del segle XIX: *llop marí* '*Vitulus marinus; phoca*' (Esteve *et al.*, 1804: 57b, *DQuinti-lingüe*, 1839: 146), *llop marí* 'foca' (Labèrnia, 1839–1840: II, 159, Escrig / Llombart, 1887: 825b; Martí 1891: 1189c; *D.Ag.* 1921: IV, 327a). La denominació és usada per diversos autors com a denominació pròpia de localitats i comarques situades entre el Garraf i l'Alacantí: Vilanova i la Geltrú²⁵ (García, 1980: 196), l'Ametlla de Mar (Margalef, 1987: 104–105), la Marina Baixa (Orts, 1892: 255; Llorca, 1998: 770), el Baix Vinalopó i el Baix Segura (Segura, 2003: 229). En castellà es troba *lobo marino* en Aldrovandi (1613: 277). És una denominació que a través del castellà i del portuguès arribà a les altres llengües hispàniques. Coromines (*DECat*, I, 756–757) recollí la denominació a Benidorm: «Em deien a Benidorm que n'havien mort algun, però que allí en diuen *llop marí*». El substantiu *llop marí* forma part de sis topònims valencians: *Cova del Llop Marí* a Benidorm, El Campello, Tabarca i Xàbia, i també *Coveta del Llop Marí* a Benidorm i Xàbia. A més, a Torrevel·la, territori valencià de predomini lingüístic castellà des del segle XVII, existia una *Cala del Lobo Marino*, com consta en documentació de 1789 (Pujol, 2012).

L'apel·latiu *llop marí* connota una apreciació negativa de l'animal molt diferent de les denominacions relacionades amb bòvids com *bou marí* i *vedell marí*. Una identificació fonamentada en característiques físiques com assenyalava Rondelet (1554: 442) que comparava les potents dents de la foca amb les del llop terrestre: «*phoca luporum terrestrium dentibus similes*», un paral·lelisme fisiològic que facilità l'adopció de la denominació.²⁶ I també en una apreciació dolenta del mamífer marí pels estralls que produïa en els arts halièutics. Percepció que arriba a la documentació feta per naturalistes i lexicògrafs, com la descripció que es troba en *Memorie della Real Accademia*

tion aurían de plecs de pèl, al còl, similars als plecs de pèl que tenon los monges a causa de lor abillhatge».

24 Ara la cova es troba dins del terme municipal del Campello a la comarca de l'Alacantí.

25 *Lleona* i *lleona marina* són altres denominacions que emprà García (1980: 196–197) per a referir-se a dos exemplars capturats a Vilanova i la Geltrú en diverses èpoques.

26 Els estudis biològics del crani i la dentadura dels vells marins mostren que és un animal que procedeix de carnívors terrestres (Zofío / Vega, 2000: 21).

delle Scienze di Parigi (Memorie, 1749: 28): «il Vitello Marino de alcuni è chiamato Lupo a causa ch'ei vive di rapina». O la definició que en fa Morales (1831: 245b): «*Lobo marinho*: peixe do Oceano, que tem dentes como os do lobo, e vive de rapina».

■ *Bou marí*. És la denominació actual de la foca a l'Empordà i a l'Alguer. La primera vegada que trobem la denominació *bou marí* en català és en Labèrnia (1839–1840: I, 293b): «BOU MARÍ Peix gros de mar semblant á la vadella. Buey marino, vaca marina. Marinus vitulus, foca». També apareix en l'edició de 1840 de l'obra *Encarint un gran amor* del rector de Vallfogona, encara que en les tres edicions anteriors (1700, 1703 i 1820) la denominació que s'hi usava era *bellmarí* segons Leonart (2012: 14). A l'Empordà tenim els topònims *cova des Bou Marí* i *punta des Bou Marí*. Per a l'Alguer, Marcialis (1892: 21 i 196) reporta *bove marí* i *bou marí*. També Caria (1995: 152) reportava *bou marí* de l'Alguer. Corbera (2000: 89–90) estudia la denominació i diu que, en el cas de l'Alguer, és un calc del logudorès *boe marinu* atès que la forma algueresa originària era *vell marí*.²⁷ *Bou marí* és, a hores d'ara, una forma viva que ha servit de referent en un talassònim: «Bou Marí [boumarí] lo Port de Pollina a fil de la Torra, l'escarta lau eixi de Mont d'Olla» (Caria, 1995: 200). Per al cas empordanès, Corbera afirma que potser es tracta d'una creació autòctona, fruit de la mateixa imatge comparativa de què històricament va resultar el *vedell marí*, o potser d'un contacte entre pescadors empordanesos i sards o italians. *Bou marí* no consta al *DCVB*, *DIEC2*, *DNV*; sí que apareix al *TERMCAT*. En castellà *buey marino* apareix en l'obra *General Estoria* d'Alfonso X, segunda parte, de 1275: «Los bueyes pesces a que dizen phocas en el latin». És la forma que reporta Palmireno (1569): «Phoca, *Vitulus marinus*, Buey marino». També apareix el 1726 en el *Diccionario de Autoridades* (1726)²⁸: «Monstruo que se cria en el mar, que por tener alguna semejanza con el buey, en especial en la cabeça, se llamó así. Lat. *Phoca*, ae. *Vitulus marinus*». En occità es denomina *buòu marin* (amb la variant *bòu marin* a Niça) junt a *vedèl marin*, formes testimoniades des de

27 Cal ressaltar el sentit translàtic que ha pres en alguerès el nom de l'animal: *vel marí* 'foc de sant Elm' (Caria, 1995: 195); i *vellmarí* 'llampec dins l'horitzó de la mar': «Sembla, però, que aquest sentit ve de la rapidesa del llamp amb l'habilitat del vell marí a aparèixer i desaparèixer de la vista de les persones, si bé així mateix hi pot haver ajudat el gust de l'animal per nedar enmig dels temporals de trons i llamps» (Corbera, 2000: 47). Aquest darrer sentit s'adiu amb l'explicació que donen a Sardenya sobre els llamps secs: «È lu iggiu marinu, fiddolu di la 'acca marina, ch'è giuchendi» (Bundone, 2005: 42).

28 <<https://apps2.rae.es/DA.html>> [03.01.2022].

l'edat mitjana (Sumien 2019). Rondelet (1545: 453) reportava la forma llatinitzada de la denominació per a Marsella: «Massilienses bouem marinum». En portuguès trobem *boi marinho* (Morales, 1831: 245b). En sard, *bove marinu*, *boi marini*, *boi marinu*, *bou mari* (Marcialis, 1892: 87 i 118) i *boe marinu* (Corbera, 2000).²⁹

Pel que fa a la motivació semàntica, Covarrubias (1995: 554), al segle XVII, apuntava el mugit de la foca com a inductor de la denominació: «Es una bestia marina que tiene el cuero cubierto de pelo; sale a pacer a tierra y, durmiendo, brama como un toro, y por eso le llamaron *vitulo marino*». A més, el cuir que s'extrau de la pell de la foca és un referent sobre el qual també trobà sustent la denominació. Així mateix, juguen a favor de la comparació la grandària de tots dos animals i certs aspectes de la fisonomia com els ulls, semblança que Opiano, al segle II, ja remarcava: «[...] de la foca de ojos de buey, salen hijos que, desde el mismo instante de su nacimiento, son semejantes a sus padres» (Calvo, 1990: 199). Així mateix, Morales (1831: 465b) comparava la foca amb un bou per a definir-la: «PHÓCA. Monstro marinho como boi». Un conjunt de similituds que fonamenten la creació del zoònim.

■ *Lleona marina*. Denominació del vell marí a Vilanova i la Geltrú. L'any 1845 fou capturada una foca marina a les roques de la platgeta dels Frares. D'aquell esdeveniment ha quedat un exvot en l'ermita de Sant Cristòfol de la localitat (García, 1980: 196) i la denominació de la cova immediata al lloc de captura de l'animal: la cova de la Lleona Marina. García (1980: 197) també esmenta una altra captura ben entrat el segle XX: «Fa uns pocs anys també fou pescada una lleona petita, “foca frare” que en diuen». Alguns trets físics de la foca han pogut ajudar a l'adjudicació del nom perquè ja en Pujades (1610: 154) es comparaven certs trets del *Monachus monachus* amb un lleó: «[...] lo cap com a morro de un lleó y lo uub». El terme *lleó marí*, referit a un otàrid que habita les costes del Pacífic i de l'Antàrtic, no apareix en els diccionaris catalans fins al segle XX (v. *TERMCAT* i *Lleonart*, 2012).

■ *Ca marí*. Denominació secundària recent del *Monachus monachus* que es produeix a una part de Formentera, la de Migjorn i es Carnatge.³⁰ La identificació és reportada per Ribas (1991: 44), qui remet al *Diccionario de Secretos de Ibiza* (1982) de Mariano Planells.³¹ Pel que fa a la toponímia, San (1997:

29 Per a altres variants vegeu Bundone (2005: 39).

30 Comunicació personal del professor Enric Ribes [07.02.2022].

31 No hem pogut consultar l'obra *Diccionario de secretos de Ibiza*.

15) diu: «A les costes d'Eivissa i Formentera ens trobam amb nombrosos accidents geogràfics batejats amb referències a aquest mamífer marí conegut en el dialecte insular com *ca marí*, *porc marí* i, sobretot, *vell marí*. No obstant això, Aguiló (2007: 729), en explicar el topònim *Cova des Vei Marí*, pensa que la denominació *ca marí* per al *Monachus monachus* és una confusió d'informants poc avesats a la presència del mamífer: «Un dels informants, vers 1913–1915, en va veure sortir un animal “que tenia manetes”. Eixí de la cova i del caló i mentre altres al·lots deien que era un *ca marí*, ell estava ben convençut que era un *vell marí*. Diria que no anava desencaminat».³² *Ca marí* s'ha referit històricament a un esqual que Duran (2007: 119) identifica amb l'espècie *Galeorhinus galeus*.

■ *Porc marí*. Denominació secundària del *Monachus monachus* concurrent amb *vell marí*. En trobem diverses referències com Ribas (1991: 138), San (1997: 15) i Veny (1999: 97). San (1997: 15) justifica el topònim *illa des Porcs*, a es Freus, com una mostra de la presència del vell marí. Com hem dit adés, Aguiló (2007: 729) pensa que deu tractar-se d'una confusió d'informants poc avesats a la presència del vell marí que prengué consistència entre alguns parlants. Confusió nominal o creació popular per un paral·lelisme fonamentat en la comparació morfològica entre tots dos animals com apuntava Pujades (1610: 154) sobre el vell marí que aparegué a la platja de Barcelona: «Era tant gros com un bell tocino», i Grieria (1923: 77) en definir *vellmarí*: «Peix que té la forma de porc. És la foca (Mallorca)». En català, *porc marí* indica l'espècie *Oxynotus centrina* (Duran, 2007: 143).

■ *Vaca marina*. La identificació del significat *vaca marina* amb el vell marí apareix al *TERMCAT*.³³ No consta al *DCVB*, *DIEC2*, *DNV*. Els diccio-

32 Tant el professor Cosme Aguiló com el professor Enric Ribes, filòlegs eivissencs, consideren que les denominacions *porc marí* com *ca marí* que s'assignen al vell marí són confusions dels informants. Comunicació oral personal [04.12.2021].

33 Una inclusió del terme en el corpus del *TERMCAT* que es fa per la meticulositat dels redactors del diccionari els quals, no obstant, desaconsellen el seu ús com ens comunicaren en la resposta a una consulta realitzada el 27 de gener de 2022: «L'anmateix, hem plantejat aquesta qüestió a especialistes de l'àmbit. Segons els especialistes consultats, la denominació *vaca marina* és adequada per a totes les espècies de l'ordre dels sirenis, entre les quals hi ha el manatí i el dugong, atès que es tracta de mamífers herbívors. D'altra banda, el vell marí, de nom científic *Monachus monachus*, és un mamífer de la família dels fòcids que ha rebut tradicionalment diversos noms comuns relacionats amb el seu aspecte, entre els quals el nom de *vaca marina*. No es tracta, però, d'una espècie herbívora, per la qual cosa els especialistes consideren que no és un sinònim adequat.» [resposta del 03.02.2022]

naris catalans reporten *vaca marina* des del segle XIX però referit a la foca atlàntica i al manatí (DQuintilingüe, 1839: 1070a; Labèrnia, 1839–1840: II, 908b). Les entrades i definicions d'aquests diccionaris segueixen la que apareix en la cinquena edició del *DRAE* (1817), primera vegada que el diccionari castellà recollia *vaca marina* 'manatí' (Fernández, 2006: 125). Significativament, el *Diccionario Catalán Castellano Latino* d'Esteve *et alii* (1803: 396–397), anterior a la cinquena edició del *DRAE*, no reporta la subentrada *vaca marina* la qual cosa ens indica que l'aparició del terme en els diccionaris catalans del segle XIX és una còpia del *Diccionario*. Tampoc inclouen *vaca marina* els diccionaris d'Escriu / Llombart (1887), Martí (1891), ni el *Diccionari Aguiló* (1915). Per tant, considerem que *Vaca marina* és un terme sense tradició en català per a referir-se al vell marí perquè, més enllà de la falta de testimonis específics de la denominació *vaca* per al *Monachus monachus*, els pescadors catalans i valencians han usat l'ictiònim *vaca* (o *tremolosa*) per a referir-se als peixos de la família *Torpedinidae* (Duran, 2007: 172), i *vaca serana* per a l'espècie *Serranus scriba* (Duran, 2007: 409). També apareix el zoònim *vaca* referit a l'espècie *Globicephalus melas* (DCVB). A Sardenya, Marcialis (1892: 68) sí que reporta *Vacca marina* 'vell marí' a Portotorres.

■ 3 Conclusions

El *Monachus monachus* és un singular habitant de la Mediterrània. Un animal del qual s'aprofitava principalment la pell, òrgan que té unes característiques comparables a la dels bòvids, i de què se'n feien peces diverses com corretges, braguers, cambals, cintes, bosses, tabaqueres i, també, sabates. En la nostra opinió la confecció de sabates amb la pell dels fòcid, molt abundant a les Balears, justifica l'aparició de vells marins en la *Consuetudina de sant Crispí i de sant Crispinià*, tots dos patrons dels sabaters, una relació fàcil de reconèixer per al públic del segle XVI.

Pel que fa a les denominacions rebudes, el nom *vell marí* és el més comú al llarg de la història de la llengua catalana des del segle XIII, quan va fer la seva primera aparició documental, fins al segle XXI. Pensem que és un terme patrimonial a partir del llatí *vetulus marinus* que originà la forma *vell-marí*, una forma que els parlants han analitzat com a *vell marí* per l'aparença humana de la foca, comparació fisiològica que remarquen diversos autors com Llull i Escolano i que influí en la denominació tradicional.

Posteriorment, al segle XV, trobem altres denominacions com *bellmarí* amb un precedent *belmarín* en aragonès al segle XIV, forma aragonesa que deu ser l'adaptació de la denominació catalana. La forma *bellmarí* la consi-

derem un aragonesisme propi de la parla de les elits lletrades dels segles XV–XVI, especialment les valencianes, que tenien una llarga tradició de convivència lingüística amb parlants aragonesos vinguts a poblar el regne de València, fet que justifica l'aparició del mot en l'obra de Jaume Roig, junt a altres aragonesismes (o castellanismes) com *corder*, *aposenar*, *blasonar* o *almorzar* (Gonzàlvez, 2003: I, 99–101).

També trobem un *llop de mar* en *Espill* de Roig (1460), que s'ha identificat com a nom de la foca mediterrània encara que la denominació *llop* històricament s'ha referit al peix *Dicentrarchus labrax*, espècie denominada actualment *llobarro*. La denominació torna a aparèixer en un sànet de principis del segle XX però sense que es percebi una continuïtat temporal de l'ús de la forma. Hem apuntat la possibilitat que la referència de Roig siga un recurs expressiu i que no té relació aquest *llop de mar* amb la foca mediterrània, a la vegada que considerem la denominació del segle XX com una forma presa del castellà.

Una altra denominació del repertori català és *vedell marí*, terme que es recull en la documentació des de finals del XVI. En el cas de *vedell marí* la seva aparició sempre ve de la mà de persones lletraferides (Pou, segle XVI; Salvador, segle XVIII, i Valcàrcel, segle XVIII). Creiem que la denominació devia referir-se, almenys en occità medieval, als exemplars joves perquè *vedèl marin* i *buòu marin* eren formes coexistents, i tant els mascles joves com les femelles tenen un color de pèl ben diferent dels mascles adults. Respecte a la seva aparició tan tardana en català (quasi coetània a l'aragonès *bitill*), no hem de descartar una influència erudita del terme llatí *Vitulus marinus* pròpia dels registre escrit i de la denominació occitana *vedel de mar*, que apareix en la prestigiosa obra *Libri de piscibus marinis* de Rondelet, moment des del qual apareix el terme en diverses llengües. A més, per les dades que tenim fins ara, considerem que ni *bellmarí* ni *vedell marí* deixaren una presència remarcable en el català popular i no en tenen cap en toponímia.

Més tard, al segle XVII, aquestes denominacions reberen la concurrència de la forma atlàntica *llop marí*, traducció del *lobo marino* castellà i *lobo marinho* portuguès. Una concurrència que es veu reforçada, a partir del segle XVIII, pels diccionaris catalans i valencians que tenien com a referent el *Diccionario de la Lengua Española* de la RAE. Finalment el terme atlàntic substituï les denominacions pròpies al País Valencià i sud de Catalunya.

Als segles XIX i XX, la progressiva desaparició de l'animal i la dificultat de la seva identificació per part de la població general, provocà algunes confusions nominals amb altres espècies. Mostres d'aquest procés són denominacions locals tardanes com *leona marina*, *porc marí* o *ca marí*. Un

altre exemple d'aquesta progressiva disgregació en la nominació de l'animal ens l'ofereix García de la Leña (1789: 231), qui reportà les denominacions locals malaguenyes *molineros* i *cabezudos*: «dos de rios suelen llamarse *Molineros*, porque se hallan cerca de las ruedas de los molinos, y también *Cabezudos* por sus cabezas grandes». Un procés de dialectalització per la poca presència i pèrdua d'importància econòmica que anava tenint l'animal. Més avant, el repertori s'amplià amb la progressiva naturalització del terme erudit *foca* que fou usat inicialment com a cultisme per lexicògrafs, historiadors i naturalistes. Posteriorment, a partir de la segona meitat del segle XX, la introducció de terminologia de la mà de biòlegs i zoòlegs eixamplà el repertori actual amb les denominacions *foca mediterrània*, *foca frare*, *foca caputxina* i *foca monjo del Mediterrani*.

Així doncs, i com a conclusió final, considerem que aquest treball fa una aportació interessant en l'origen i anàlisi de les diverses denominacions que ha rebut l'espècie *Monachus monachus* en català. Un estudi bastit mitjançant la revisió, aportació documental, justificació de les denominacions i contrast amb altres llengües mediterrànies que aconseguix una visió completa del repertori nominal que s'ha fet servir durant la història de la llengua. Un estudi que aporta també propostes semàntiques i etimològiques que milloren el coneixement de la presència lèxica del *Monachus monachus* en català i en les altres llengües romàniques. ■

■ Bibliografia

- Aguiló Adrover, Cosme (2007): *La toponímia de Santanyí i ses Salines*, Mallorca: Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General (tesi doctoral).
- Alarcos Llorach, Emilio (1955): «Asturiano “Vaca bellada”», *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos* 24, 155–157.
- Alberich i Mariné, Joan (2012): *Odissea*, Barcelona: RBA Llibres.
- Aldrovandi, Ulisse (1647): *De piscibus libri V et de cetis liber I*, Bolonya: Hieronimus Tamburinus.
- Alessio, Giovanni (1951): «The problem of Balenare», *Word* 7:1, 21–42.
- Avellà, Francesc Josep (1987): «Els pinnípedes», in: Folch, Ramon (dir.): *Història natural dels Països Catalans*, vol. 13, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 395–396.

- Barriuso Fernández, Emilio (1986): *El léxico de la fauna marina en los puertos pesqueros de Asturias central*, Oviedo: Instituto de Estudios Asturianos / CSIC.
- Bundone, Luigi (2005): «The Mediterranean monk seal in Sardinia. A review of evidence and historical data», *The Monachus Guardian* 8:1, 39–42.
- Calvo del Can, Carmen (cur.) (1990): *Opiano: De la caza. De la pesca*, Madrid: Gredos.
- Caria, Rafael (1995): «El lèxic dels mariners algueresos entre catalanitat i mediterraneïtat», *Revista de l'Alguer* VI:6, 119–208.
- Casanova Herrero, Emili (2011): «Influencia històrica del aragonés sobre el valenciano», *Archivo de Filología Aragonesa* 67, 201–235.
- Chabàs, Roque [dir.] (1887): *El Archivo, revista literaria semanal* 46, 361–367.
- Colón Doménech, Germán (1989): *El español y el catalán, juntos y en contraste*, Barcelona: Editorial Ariel.
- Corbera Pou, Jaume (2000): *Caracterització del lèxic alguerès*, Palma: Universitat de les Illes Balears.
- Cortes = *Actos de cortes del Reyno de Aragón* (1584), Zaragoza: Domingo Portonariis.
- Coromines, Joan (1976): *Entre dos llenguatges*, I, Barcelona: Curial.
- Covarrubias, Sebastián de (1995): *Tesoro de la lengua castellana o española*, Madrid: Editorial Castalia.
- D_{Ag}. = Aguiló, Marian (1915–1934): *Diccionari Aguiló*, 8 vols., Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- D_{Busa} = Nebrija, Antonio de / Busa, Gabriel (1987 [1507]): *Diccionario latín-catalán y catalán-latín*, Barcelona: Puvill.
- DCVB = Alcover, Antoni Maria / Moll, Francesc de Borja (1980 [1930–1962]) *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol., Palma de Mallorca.
- DECat = Coromines, Joan (1980–1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vol., Barcelona: Curial / «La Caixa».
- DIEC2 = Institut d'Estudis Catalans (ed.): *Diccionari de la Llengua Catalana*, Barcelona: IEC, <<https://dlc.iec.cat/>> [03.02.2022].
- D_{Quintilingüe} = *Diccionari català-castellà-llatí-francès-italià* per una Societat de Catalans (1839), Barcelona: Imprèsma de Joseph Torner.

- DNV = Acadèmia Valenciana de la Llengua (ed.): *Diccionari Normatiu Valencianà*, València: AVL, <<https://www.avl.gva.es/lexicval/>> [03.02.2022].
- Duran Ordinyana, Miquel (2007): *Noms i descripcions dels peixos de la mar catalana*, Palma: Moll.
- Escolano, Gaspar (1610): *Decada primera de la historia de la insigne, y coronada ciudad y reino de Valencia*, Valencia: Pedro Patricio Mey.
- Escrig, José / Llombart, Constantino (1887): *Diccionario Valenciano-Castellano*, tercera edició, Valencia: Librería de Pascual Aguilar.
- Esteve *et al.* = Esteve, Joaquín / Belvitges, Joseph / Juglà, Antonio (1803): *Diccionario catalán-castellano-latino*, Barcelona: Oficina de Tecla Pla viuda.
- Falcó, Javier (2014): *Els últims llop marins de l'illa de Tabarca*, <<https://www.youtube.com/watch?v=wEGyXakeQxw>> [04.11.2021].
- Fernández Gordillo, Luz (2006): «Los americanismos en el Diccionario de Autoridades. Tratamiento y repercusiones de algunos de éstos en la trayectoria de las distintas ediciones del DRAE», *Revista de lexicografía* XII, 121–158.
- Fordham University (ed.): *Le “Leudary vielh” de Narbonne*, <<http://www.fordham.edu/halsall/french/leudary.asp>> [27.01.2022].
- Furió, Antoni / Garcia-Oliver, Ferran (2007): *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València. I (1296–1345)*, València: Publicacions de la Universitat de València.
- García de La Leña, Cecilio (1789): *Conversaciones históricas malagueñas*, Málaga: Luís de Carreras.
- García i Soler, Xavier (1980): *La vida marinera a Vilanova i la Geltrú*, Barcelona: Selecta.
- Gonzàlvez i Escolano, Hèctor (2003): *El diccionari de l'Espill de Jaume Roig*, 3 vol., Alacant: Universitat d'Alacant (tesi doctoral dirigida per Rafael Alemany i Josep Martines).
- Griera i Gaja, Antoni (1923): “Els noms dels peixos”, *Butlletí de Dialectologia Catalana* XI, 33–79.
- Gual Camarena, Miguel (1968): *Vocabulario del comercio medieval*, Tarragona: Diputación provincial.
- Institut d'Estudis Catalans (ed.): *Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears*, Barcelona: IEC, <<https://notib.recerca.iec.cat/cercador-de-toponims/>> [22.10.2021].

- Johnson, William M. (2004): *Monk Seals in Post-Classical History*, Leiden: Nederlandsche Commissie voor Internationale Natuurbescherming.
- Klinger, William (2010): «Note sulla presenza della Foca monaca nell'Adriatico», *La Ricerca* 57, 6–10.
- Labèrnia Esteller, Pere (1839–1840): *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*, 2 vol., Barcelona: Estampa dels hereus de la V. Pla.
- Lleonart, Jordi / Camarasa, Josep M. (1987): *La pesca a Catalunya el 1722 segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*, Barcelona: Museu Marítim.
- Lleonart Aliberas, Jordi (2012): «Els mamífers marins i els seus noms», *Terminalia* 5, 7–25.
- Llorca Ibi, Francesc-Xavier (1998): *El llenguatge mariner de la comarca de la Marina*, Alacant: Universitat d'Alacant (tesi doctoral), <<http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/3678>> [23.11.2021].
- Marcialis, Efesio (1892): *Piccolo vocabolario sardo-italiano dei principali e più comuni animali della Sardegna*, Cagliari: Desi.
- Margalef i Benaiges, Ramon (1987): *La Cala, filla del mar*, L'Ametlla de Mar: Confraria de Pescadors Sant Pere.
- Martí y Gadea, Joaquín (1891): *Diccionario Valenciano-Castellano*, Valencia: Imprenta de José Canales Romá.
- Martí Mestre, Joaquim (1991): *Ordinacions de la costa marítima del Regne de València (1673)*, València: Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Memorie* (1749): *Memorie appartenenti alla Storia Naturale della Real Academia della Scienze di Parigi recate in italiana favella*, T. V, Venezia: Pietro Bassaglia.
- Morales, Antonio de (1831): *Diccionario da lingua portugueza*, t. II, Lisboa: Impressão Regia.
- Oliver Narbona, Manuel (1982): *Almadrabas de la costa alacantina*, Alacant: Universitat d'Alacant / Caixa d'Estalvis Provincial.
- Orts, Pedro María (1892): *Apuntes históricos de Benidorm*, Alacant: El Liberal.
- Palmireno, Lorenzo (1569): *Vocabulario del Humanista, Segunda parte del abecedario*, Valencia: Typographia Petri à Huete.
- Peris i Celda, Josep Ernest (1926): *La peixca de la ballena, comèdia valenciana*, València: Editorial Arte y Letras.

- Pottier, Bernard (1948–49): «Etude lexicologique sur les inventaires aragonais», *Vox Romanica* X, 87–219.
- Pou, Onofre (1580): *Thesaurus puerilis*, 2a edició, Barcelona: Ioanhem Paulum Menescal (Edició facsímil de Librerías París-Valencia, Valencia, 1979).
- Pujades, Jeroni (1610): «Dietari segon. Any 1610», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 16, 139–186.
- Pujol, Juan Antonio (2012): «Recuperación de un topónimo geográfico relativo a la foca monje», *Galemys* 24, 71–73.
- Real Academia Española de la Lengua (ed): <<https://apps2.rae.es/DA.html>> [03.01.2022].
- Ribas i Marí, Enric (1991): *Aportació pitiüsa al Diccionari Català Valencià Balear*, Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
- (1995): *La toponímia de la costa de Sant Antoni de Portmany*, Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.
- Romeu, Josep (ed. 1957): *Teatre hagiogràfic*, 3 vol., Barcelona: Editorial Barcino.
- Rondelet, Guillaume (1554): *Libri de piscibus marinis, in quibus verae piscium effigies expressae sunt*, Lió: Matthiam Bonhomme.
- San Félix, Manu (1997): *Guia submarina d'Eivissa i Formentera*, Eivissa: Editorial Mediterrània.
- Segura Llopes, Carles (2003): *Una cruïlla lingüística. Caracterització del parlar del Baix Vinalopó*, Alacant: Universitat d'Alacant.
- Serrano y Sanz, Emilio (1917): «Documentos. Inventarios aragoneses de los siglos XIV y XV», *Boletín de la Real Academia Española* IV, 207–223.
- Sumien, Domergue (2019): «Questions de lenga occitana: Buòu marin, vèdel marin, foca», *Jornalet. Gasetta occitana d'informacions*, <<https://opinion.jornalet.com/lenga/blog/2889/buou-marin-vedel-marin-foca>> [03.01.2022].
- TERMCAT = Generalitat de Catalunya / Institut d'Estudis Catalans (ed.): 'Cercaterm', <<https://www.termcat.cat/ca/cercaterm>> [03.02.2022].
- Thalamus* = *Thalamus parvus. Le petit thalamus de Montpellier* (1840), Montpellier: Société Archéologique de Montpellier, <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6568925g/f485.item>> [05.11.2021].

TLFi = Université de Lorraine (ed.): *Trésor de la Langue Française informatisé*, Nancy: ATiLF, <<http://www.atilf.fr/tlfi>> [05.02.2022].

TLIO = Paolo Squillacioti [dir.]: *Tesoro della Lingua Italiana delle Origini*, <<http://tlio.oiv.cnr.it/TLIO/>> [05.11.2021].

Unió Internacional per a la Conservació de la Natura (ed.): <<https://www.iucnredlist.org/es/species/13653/117647375#population>> [27.01.2022].

Väänänen, Veikko (1982): *Introducción al latín vulgar*, Madrid: Editorial Gredos.

Valcárcel de Saboya, Antonio (1782): *Noticia del Phoca, becerro marino, que salió en la playa de la villa de Cullera*, Valencia: Joseph y Thomas de Orga (edició facsímil de librerías París-Valencia, València, 1995).

Veny i Clar, Joan (1993): *Dialectologia filològica*, Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (1999): *Aproximació al dialecte eivissenc*, Mallorca: Editorial Moll.

Zofío, Jorge Bartolomé / Vega, Isaac (2000): *La foca monje*, Madrid: WWW Adena / Círculo de lectores.

■ Francesc-Xavier Llorca Ibi, Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana / IIFV, E-03690 Sant Vicent del Raspeig, <francesc.llorca@ua.es>, ORCID: 0000-0001-7633-3133.

El model lingüístic dels diaris digitals valencians

Josep Àngel Mas-Castells (Gandia)

Summary: This article presents the analysis of the linguistic uses of digital media written in Valencian, in the Valencian area, within the framework of standardology; more specifically, a study of the uses of the Valencian linguistic patterns. The first question is whether these patterns are still in use or, on the contrary, are evolving towards a more unitary linguistic pattern, at least in the field of written journalistic communication. Once the persistence of these patterns has been ascertained, despite some changes in the system of stereotypical variants, the plausibility of its relationship with the ideological connotations that have traditionally been associated with each pattern is analyzed. Precisely these connotations should be considered the main cause of the persistence of the Valencian language patterns.

Keywords: standard language, language pattern, Catalan, Valencian, digital media ■

Received: 17-05-2022 · Accepted: 11-09-2022

■ 1 Introducció: interès i delimitació de l'estudi¹

Aquest treball s'emmarca en el camp de l'estandardologia, que, des de la sociolingüística de la variació, fa recerca aplicada sobre l'ús, l'ensenyament i la difusió de la normativa i l'estàndard lingüístics. Més concretament, ens proposem analitzar un ús formal de la llengua, el dels diaris digitals valencians, per tal d'esbrinar fins a quin punt aquests mitjans de comunicació marquen o indexen el seu model de llengua amb l'ús d'unes o d'unes altres variants normatives alternatives, que poden situar-los en un lloc determinat dels eixos de la ideologia i la identitat social.

Presentem, doncs, un estudi sobre l'ús de l'estàndard per part dels professionals dels mitjans de comunicació, que són capaços de fer un ús conscient i deliberat d'un model lingüístic determinat i de posar-hi en circulació variants connotades ideològicament. La perspectiva és bàsicament sincrò-

1 Aquest article s'emmarca en el projecte ESTANDAREV, PID2021-124673NA-I00, finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación del Gobierno de España.

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 211–235,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.211-235>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

nica, tot i que hi ha una comparativa temporal entre dos moments d'anàlisi: el primer, entre els mesos de novembre de 2017 i febrer de 2018 i el segon, entre novembre de 2021 i gener de 2022. El primer correspon al moment de més suport a la presència de la llengua en els mitjans de comunicació, per les subvencions del Consell d'aquell moment; el segon, al panorama actual, en què aquella política de suport a l'ús de la llengua es troba en fase de revisió.

L'interés de dur a terme aquesta anàlisi es justifica en primer lloc perquè s'adreça a un àmbit de tendència creixent a escala global: els mitjans escrits en suport digital guanyen terreny als publicats en paper com més va més, fins al punt que els han superat en nombre de lectors.² Com és lògic, l'ecosistema comunicatiu valencià no pot ser alié a la tendència esmentada, que fins i tot s'incrementa si parlem de mitjans de comunicació en català: el decenni 2008–2017 va veure com es reduïa l'oferta de premsa en paper no diària (–19 capçaleres) i també de ràdio i televisió (–20 emissores), mentre que creixia el nombre de diaris i revistes digitals (+32 mitjans).³

D'altra banda, mentre que la premsa diària en paper en català és inexistent al País Valencià i, a més, l'escrita en castellà manté «l'estructura provincial» heretada del franquisme segons la descripció encara vigent de Xambó (2010: 9), els diaris digitals d'abast valencià publicats en la nostra llengua són una realitat, i un dels objectius d'aquest treball serà fer-ne el catàleg actual. A més, l'espai digital va ser l'únic que va mantindre l'ús de la llengua en l'àmbit comunicatiu supracomarcal, de país, durant els anys de silenci forçós de la radiotelevisió pública valenciana, entre el tancament d'RTVV (2013) i l'obertura d'À Punt (la ràdio al desembre de 2017 i la televisió el 25 d'abril de 2018).

L'article s'estructura en un primer apartat, després d'aquesta introducció, en què se situa en el marc teòric del pluricentrisme i dels models de llengua valencians, amb atenció especials als mitjans de comunicació. Al tercer apartat es presenten els objectius i les hipòtesis de recerca que par- teixen de l'estat de l'art exposat a l'epígraf anterior, mentre que el punt quatre es dedica a definir-ne la metodologia, amb la descripció dels mitjans que conformen el corpus i dels elements concrets de l'anàlisi. Els punts 5 i 6 corresponen respectivament a l'exposició dels resultats i a les conclusions que se n'extrauen.

2 <<https://www.europapress.es/sociedad/noticia-prensa-gana-lectores-2018-alcanzar-175-millones-17-mas-ano-anterior-estudio-20181204110942.html>> [consulta: 23/09/2019].

3 <<https://revistasao.cat/mitjans-comunicacio-valencia-avui/>> [consulta: 23/09/2019].

■ 2 Pluricentrisme i models de llengua valencians

■ 2.1 La pluricentricitat, a la base dels models de llengua territorials

El punt de partida d'aquest article és el *reconeixement* o *acceptació* del caràcter pluricèntric de la normativització de la llengua catalana. Les raons d'aquest caràcter s'han exposat ja en diversos estudis (Casesnoves i Mas, 2015; Darder, 2015; Edelmann, 2015; Edelmann, 2020; Mas, 2012, 2019, 2020 i 2021; Riutort, 2011). En Mas (2021) vaig presentar una revisió dels plantejaments del pluricentrisme en la bibliografia internacional que seria prolix de repetir ara.⁴ N'hi haurà prou, per als interessos d'aquest estudi, de pouar-ne una distinció teòrica i un postulat bàsic. La primera classifica les varietats diatòpiques d'una llengua pluricèntrica en dominants i no dominants (DV i NDV respectivament en són les sigles angleses; vegeu Muhr, 2012), de manera que la DV és la més prestigiada i legitimada, a ulls dels especialistes i del gruix dels parlants, i sol ser-ne varietat constitutiva. De la seua banda, els parlants d'una o diverses NDV —una certa massa crítica d'aquests— són els qui aconseguixen la pluricentricitat, en reclamar la presència i la consideració prestigiosa de les variants pròpies, especialment les de més càrrega identificativa, la qual cosa comporta una certa autonomia en l'estandardització de la varietat pròpia.

Es fa palés, doncs, que aquestes connotacions són més determinants en els comportaments lingüístics dels parlants que les característiques lingüístiques estructurals. En posar l'accent en la consciència i en la representació de la variació que es fa el parlant més que no en els trets estrictament lingüístics, el pluricentrisme connecta amb l'anomenada *sociolingüística de la tercera onada* (per ex. Eckert, 2018), que posa l'èmfasi en el paper actiu i conscient del parlant en les tries lingüístiques, i amb la teoria antropològica de l'*enregistrament* aplicada a la variació lingüística (per ex. Auer, 2013), que es proposa d'analitzar, precisament, les connotacions ideològiques de la tria de variants, amb moltes coincidències amb el variacionisme del darrer Labov (1994).

4 En l'article esmentat propose també una distinció terminològica entre els termes *pluricentricitat* i *pluricentrisme* que seguirem ací: el primer es refereix a la característica sociolingüística de les llengües que compten amb més d'un centre irradiador de norma i difusor de l'estàndard i que presenten, entre altres, els trets generals que recordem en aquest article; el segon, al conjunt d'estudis i investigadors que constitueixen, si no una escola, una perspectiva d'anàlisi a l'hora d'acostar-se a aquestes llengües, que comença per identificar-les.

En conseqüència, en aquest article partim de l'existència *de facto* de tres grans paraestàndards de la llengua catalana: el valencià, el balear –amb possibles subestàndards insulars– i el català pròpiament dit –amb un dubitatiu subestàndard nord-occidental. La proposta, com és propi del pluricentrisme, obeeix a les connotacions identitàries de la tria de determinades variants, més que no a característiques lingüístiques objectives (Darder, 2015; Pradilla, 2015; Mas, 2019 i 2021).

D'altra banda, la vehiculació dels diferents paraestàndards no és homogènia al si dels territoris on s'utilitzen. Des de la perspectiva del pluricentrisme, és natural que els territoris de les NDV experimenten més variació interna: els usuaris, especialment els institucionals i corporatius, hi poden graduar d'una manera més evident la seua adhesió a les variants pròpies o la seua predisposició a usar-ne d'exodialectals pròpies de la DV d'acord amb les connotacions ideològiques que els atribueixen. És innegable que els parlants de DV també poden tenir més o menys el seu discurs de color local, però les diferències entre ells seran menors i, sobretot, menys marcadades, atès que la seua varietat, incloent-hi les variants diatòpiques exclusives, sol qualificar-se com a estàndard general o comú (Mas, 2021: 21).

En el cas de la llengua catalana, la variació interna del paraestàndard valencià ha permès diferenciar-hi quatre models alternatius de llengua formal, que comentarem al punt següent. Amb tot, no sembla que aquesta diversitat siga exclusiva del valencià, si tenim en compte, per exemple, els diferents graus d'ús d'endovariants formals a les terres del ponent català o als territoris insulars. De fet, les coincidències poden ser notables, com ara la instrumentalització política de la reivindicació de la genuïtat quan s'usa com una arma contra els avanços en l'ús públic de la llengua, tant al País Valencià com en altres indrets (Mas, 2020). A hores d'ara, però, resulta difícil saber si cal parlar d'una especificitat valenciana o si la inexistència d'estudis sobre uns hipotètics models alternatius de llengua a Mallorca, per exemple, respon a l'absència d'objecte d'estudi o és fruit d'una falta d'interès acadèmic en la recerca sobre aquest ítem.

■ 2.2 Els models valencians de llengua formal als mitjans de comunicació

La literatura sobre aquest punt coincideix a assenyalar quatre models valencians de llengua formal, organitzats en un eix que va de menys presència (absència en un primer estadi) de variants exodialectals a la presència màxima d'aquestes i l'absència consegüent de variants endodialectals nor-

matives (Lacreu, 2002; Mas, 2008 i 2010; i Pradilla, 2007 i 2008). La descripció dels models és molt semblant en les tres propostes, mentre que les diferències es troben sobretot en la nomenclatura dels models i en la focalització en les connotacions ideològiques i la necessitat d'estudiar l'evolució del sistema de models i connotacions ideològiques que he plantejat (Mas, 2008, 2010). Seguint aquesta proposta, parlarem dels models *secessionista*, *particularista*, *convergent* i *uniformista*, la descripció dels quals sintetitzem tot seguit.

El model secessionista, a més de propugnar el no ús de cap variant que no siga estrictament valenciana, es distingeix de la resta de models pel seu caràcter paranormatiu: suposa el seguiment d'una normativa que parteix de la independència lingüística del valencià –respecte del català, s'entén. Aquesta normativa, que emana fonamentalment de la Real (sic) Acadèmia de Cultura Valenciana, utilitza la proposta fabriana com una veritable «codi de contraferència» (Pradilla, 2007): per exemple, no contempla algunes excepcions a l'apostrofació (*l'unitat*, *l'ingrata*) ni la grafia *l·l*. Els seus escassos seguidors han estat tradicionalment relacionats amb posicionaments molt dretans i espanyolistes, tot que hi ha algun grup més modernitzador com el vinculat a l'editorial L'Oronella.⁵

El model particularista proposa l'ús sistemàtic de la variant valenciana quan existeix variació dins del corpus normatiu, fins i tot forçant-lo una mica i, sobretot, trencant o negant una (hipotètica) organització per registres que relegaria determinades variants valencianes als usos informals. Per exemple, usa sistemàticament *xicotet*, incloent-hi fórmules com *xicoteta i mitjana empresa*. Se li atribueix un ús preferent per part de grups ideològics conservadors, valencianistes o espanyolistes, aquests darrers si mai fan ús del valencià.⁶ Cal dir que, a banda que l'adscripció ideològica no és monolítica ni immutable, és més intensa en el llenguatge escrit que no en l'oral, on aquest model és més habitual, incloent-hi els mitjans audiovisuals, i per tant pot haver-hi perdut aquelles connotacions.

El model convergent prefereix les anomenades *formes comunes* o *variants generals* i mira d'evitar les que són d'ús exclusiu a l'àmbit valencià però manquen de tradició als registres formals (o en mancaven als anys huitanta-

5 <<https://www.oronella.com/>> [consulta: 23/09/2019].

6 En aquest punt, cal destacar el Partit Popular de la Comunitat Valenciana, que va emprar aquest model durant els seus dos decennis d'estada al Consell, fins al punt que sovint se l'anomenava "el valencià del PP". A hores d'ara, malauradament, aquest partit ha reduït encara més l'ús de la llengua pròpia dels valencians: la seua web ha esdevingut monolingüe en castellà: <<https://ppcv.com/>> [consulta: 23/09/2019].

noranta), fonamentalment escrits, alhora que dona pas a les variants exclusives que sí que tenen tradició escrita al País Valencià. Un bon exemple en pot ser aquest mateix text, on fem servir el demostratiu reforçat i els incoatius amb *e* al costat dels subjuntius valencians (*sigu*, *tinguera*) i el possessiu femení amb *u*. Va ser el model propi de la major part de personalitats i entitats significades en la defensa de la llengua dels anys setanta als noranta, així com del món editorial i les universitats, de manera que és possible adscriure-hi una certa connotació esquerrana i catalanista –o no anticatalanista, si més no. També, amb una certa i progressiva matisació particularista, ha estat el model que ha difós l'escola valenciana.

El model uniformista no fa ús de cap variant estereotípica del valencià; és a dir, renuncia fins i tot a l'ús de variants amb una forta tradició històrica d'ús formal, com ara els subjuntius en *-a/-e* (només els usa en *-i: tingui, conduïxi*). El seu ús és difícilment rastrejable fora d'algun cenacle literari i/o independentista, molt minoritari a hores d'ara, tot i que va viure un cert *auge* als anys setanta en la poesia d'avantguarda i altres cercles igualment reduïts lligats a l'independentisme catalanista valencià.

En el cas dels mitjans de comunicació, és convenient de fer una panoràmica dels models predominants, el convergent i el particularista, més enllà de l'àmbit digital estudiat ací. És evident que el model predominant en la premsa escrita d'abast valencià ha estat i és el convergent, en coherència amb les connotacions de prestigi però també de posicionament progressista que hem comentat adés, tant en els mitjans escrits degans *Saó* (1976) i *El Temps* (1984), com en el programa pioner de ràdio en valencià d'abast general *De dalt a baix* (1974–1977) (Casanova, 2000). Així, hi trobem la combinació de variants normatives endodialectals sobretot en lèxic, en les terminacions del subjuntiu en *-a/-e*, o en el possessiu femení amb *-u-*, coexistent amb el demostratiu reforçat i els incoatius en *-eix*, per exemple. En els primers moments de l'anomenada Transició va ser quasi el model únic.

Però el 1989 comença a emetre la Radiotelevisió Valenciana, que aposta des d'un primer moment pel model particularista. Com era previsible, i malgrat les polèmiques sobre l'ús quantitatiu i qualitatiu de la llengua que va fer el mitjà, sobretot a partir de l'any 1995, això acabaria donant com a resultat un doble model de llenguatge als mitjans de comunicació: a grans trets, convergent per a l'escrit i particularista per a l'oralitat. Aquesta duplicitat, lluny de superar-se, és confirmada i reforçada actualment pel *Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de mitjans de comunicació* (CVMC, 2017), que demana l'ús de variants diferenciades per a les emissions en antena i els

textos escrits per a ser emesos en pantalla d'una banda (particularista) i, de l'altra, per a les notícies redactades per a la web (convergent).⁷

Les excepcions a l'ús del model convergent en mitjans escrits d'abast valencià o supracomarcal són tan escasses com eloqüents. Només coneixem el desaparegut diari digital *L'Informatiu* (2009–2012) i la revista cultural *Lletraferit*, usuaris ambdós del model particularista. Els motius de la tria d'aquest model són ben diferents en un cas i en l'altre. *L'Informatiu*, que era un mitjà de caràcter marcadament esquerrà i molt crític amb el Consell del PP, imitava el model de llengua que feia servir aquest partit per tal de desactivar les previsibles (des)qualificacions de *catalanista* al mitjà, basades en l'ús de variants exodialectals.⁸ De la seua banda, la revista *Lletraferit* es troba actualment en la segona època, després d'una primera en què hi convivien textos redactats amb el model secessionista amb altres que seguien la normativa de l'AVL. El model particularista, doncs, hi ha servit de pont per a la conversió d'aquest mitjà en plenament normatiu.

■ 3 Objectius i hipòtesis

L'objectiu general d'aquest estudi és esbrinar el model lingüístic dels diaris digitals valencians que es publiquen actualment en valencià. Amb aquesta finalitat, caldrà establir prèviament el catàleg de mitjans que compleixen les característiques per a formar part del corpus, la qual cosa podria considerar-se un objectiu específic de la recerca. La llista completa es presenta a l'apartat següent, dedicat als aspectes metodològics, en la descripció del corpus. Aquesta descripció inclou una referència a la línia editorial de cada capçalera, imprescindible per tal de poder relacionar l'ús d'un o d'un altre model amb una o altra tendència ideològica.

Per tant, la hipòtesi principal és que a hores d'ara es pot establir, encara, una correlació entre el posicionament ideològic i la tria de variants formals,

7 Un exemple n'és el tractament dels demostratius: «quan el text es reproduïska en la pantalla de la TV (subtitulació, anuncis, etc.), també s'usaran els demostratius reduïts [com en “tots els registres orals”]. Ara bé, en el portal web institucional (ràdio i TV) i en les xarxes socials de la Corporació, si no és el cas que la informació ja ve redactada de l'edició oral, es donarà preferència a les formes reforçades dels demostratius: *aquest* (proximitat i distància intermèdia), *aquell* (llunyania)» (CVM, 2017: 189–190). Accessible en: <<https://static.apuntmedia.es/apunt/public/content/file/original/2021/0228/10/llibre-d-estil-86bdcdb.pdf>> [consulta: 22/12/2021].

8 El periodista Sergi Pitarch, en el marc d'una jornada de diàleg entre acadèmics, empresaris i algun estudiós de la llengua a la seu de l'AVL l'any 2010, ho va manifestar així.

organitzades en models lingüístics més o menys coherents, en els usos públics al País Valencià. Una altra hipòtesi és que l'àmbit comunicatiu professionalitzat que analitzem no presentarà mostres dels models extrems, el secessionista i l'uniformista, ateses les connotacions de radicalitat ideològica que se'ls adscriuen. Quant al model particularista i el convergent, és més previsible trobar més diversitat d'usos en el primer moment d'anàlisi (2017–2018), per tal com hi van haver més mitjans que van incloure el valencià, ni que siga en alguna secció, i que després han deixat de fer-ho, com veurem més avant. La dependència d'aquell increment (escàs) de l'ús de la política de subvencions de la Generalitat és evident.

D'altra banda, no es pot descartar totalment l'existència d'alguna tendència cap al consens quant al model de llengua de la comunicació escrita. Això seria indicatiu de l'esvaïment de les connotacions ideològiques de les variants formals en la comunitat de parla valenciana, la qual cosa implicaria que la disparitat de models ha perdut la seua raó de ser. Si això s'esdevé, podríem estar assistint a la consolidació del veritable estàndard escrit valencià. En aquest cas, caldrà esbrinar si s'hi arriba per mitjà d'una mena de solució de compromís entre els models existents (entre els més habituals, si més no) o per la *victòria* hegemònica d'algun. De tota manera, la possibilitat de la unificació no sembla la més probable si tenim en compte que el debat sobre variants formals i models de llengua continua viu als mateixos mitjans de comunicació valencians, tant de manera esporàdica sobre una qüestió concreta com en alguna columna d'opinió (lingüística) periòdica.⁹

■ 4 Metodologia

El primer pas de la nostra anàlisi serà la descripció dels mitjans objecte d'estudi, centrant-nos en el percentatge d'ús de la llengua i en la línia editorial. Això permetrà comprovar si es mantenen les connotacions ideològiques dels models de llengua valencians que s'han descrit al punt 2.2. o hi ha canvis o excepcions destacables en aquest punt. La relació de les variants lingüístiques estereotípiques, que donen lloc als models de llengua, amb els significats socials sobreafegits que hagen pogut adquirir, s'incardina en el mateix variacionisme labovià i la teoria de l'*enregisterment*, com ja s'ha dit: es parteix de la base que la tria de variants que han de configurar el model de llengua és intencional.

⁹ El diari *Levante* acull la columna pro particularista *Pren la paraula*, de Josep Lacreu, analitzada en Mas (en premsa).

De més a més, podrem comprovar si els models evolucionen d'una manera coherent amb les darreres tendències internacionals cap a la vernacularització dels models de llengua, caracteritzada com un canvi sociolingüístic en procés (Coupland, 2014), o segueixen una dinàmica pròpia a causa, precisament, de la intensitat d'aquelles connotacions ideològiques. És a dir, es tracta d'esbrinar si la tendència generalitzada cap a la vernacularització, entesa com «a shift towards a more positive valorization of vernaculars» (Coupland, 2014: 86) i detectada en diversos mitjans de comunicació europeus, empenya els periodistes i capçaleres valencians cap al model particularista o es veu neutralitzada per aquella correlació ideologia-models pròpia de l'àmbit comunicatiu valencià.

Abans d'entrar en el detall dels mitjans i de les variants analitzades, convé recordar-ne la delimitació espacial i temporal. Pel que fa al primer aspecte, entenem per mitjans d'abast valencià aquells que prenen el País Valencià *sencer* com a subjecte i objecte de la informació o comunicació, com a font i alhora com a destinatari (preferent) dels continguts. Utilitzem aquest criteri perquè mentre que en els mitjans tradicionals (premsa en paper, ràdio i televisió) l'abast ve definit físicament per la difusió o la distribució dels exemplars, en el cas dels digitals són els continguts i el tractament que se'n fa el que tria i segmenta l'audiència, també des del punt de vista geogràfic. Es tracta, doncs, de mitjans que superen l'abast local i comarcal, on, d'altra banda, es concentra el gruix de la comunicació en valencià des de la despenalització de l'ús públic de llengües diferents del castellà a l'Estat espanyol.

Quant a la delimitació temporal, s'han analitzat dos períodes diferents: el primer és el trànsit entre els anys 2017 i 2018, moment en el qual els ajuts de la Generalitat Valenciana van produir una certa eclosió i diversificació ideològica dels mitjans publicats en valencià; el segon, entre els mateixos mesos de novembre i abril de quatre anys més tard, 2021–2022, que coincideix amb la revifada d'un dels mitjans digitals més importants, *Diari La Ven*, gràcies a la seua política de subscripció i en absència d'aquella política de subvencions. El pas del temps permetrà la comparació interna dels mitjans, en el sentit de si experimenten algun canvi quant al percentatge d'ús de la llengua (relacionable amb la política de subvencions i amb l'absència d'aquesta) i també quant a la tria de variants lingüístiques, tenint en compte que hi són previsibles canvis, congruents amb la realitat social, sempre canviant.

■ 4.1 Corpus

El corpus d'aquesta anàlisi té pretensió d'exhaustivitat, per tal com la fotografia dels mitjans digitals que publiquen en valencià és un dels seus objectius. Cal precisar que s'hi ha inclòs també la versió digital de premsa escrita en paper i no sols la premsa digital pròpiament dita, ja que alguns mitjans que fan servir els dos formats presenten una edició en valencià només en la versió digital. Quant al criteri lingüístic, s'ha analitzat tant mitjans que fan un ús exclusiu de la llengua com els que el fan parcial, amb l'ànim d'ampliar la diversitat editorial de les capçaleres. I pel que fa a *l'abast valencià*, s'hi han inclòs, a més dels mitjans dissenyats per al territori valencià, les edicions valencianes de diaris catalans i de diaris estatals.

Per tal de facilitar la consulta d'aquest catàleg, les capçaleres s'han classificat en tres grups, atenent al seu grau d'autoctonia: el primer inclou els diaris digitals estrictament valencians, siguen pròpiament digitals o siguen edicions digitals de diaris en paper; el segon, les edicions valencianes de diaris catalans i, per últim, recollim les edicions valencianes de diaris estatals. A continuació hi ha la descripció de cadascun dels diaris de cada grup atenent als criteris descrits d'exclusivitat o no de la versió digital, d'ús de la llengua i línia editorial. Es dona compte així d'un dels objectius d'aquest estudi plantejats a l'apartat 3.

De cada mitjà i període, s'han analitzat quatre articles, un total de 88. S'ha seguit el criteri que almenys dos han de ser signats per autors diferents, mentre que els dos restants poden ser d'agència o de redacció, amb la intenció de cercar el model propi del mitjà pres globalment.

■ 4.1.1 Diaris digitals valencians

Actualitat Valenciana (<<https://actualitatvalenciana.com/>>): diari exclusivament digital i amb versions íntegres en valencià i en castellà. Presenta tres edicions a la capçalera: Edició València, Edició Castelló i Edició Alacant. Per tal d'accedir a les diverses seccions (política, societat, cultura, etc.) cal navegar per la pàgina avall. La secció d'opinió compta amb articles de representants polítics, sindicals i socials diversos, amb una línia editorial un tant indefinida. No hi ha secció d'informació sobre el mitjà, tan sols que l'edita el Grupo Calaforra Media, ubicat a Castelló. És l'únic mitjà del corpus que no presenta control d'audiència OJD.

Diari La Veu del País Valencià (<<https://www.diarilaveu.cat/>>): es tracta d'un mitjà digital pròpiament dit i exclusivament redactat en valen-

cià, que pretén abastar informació referida a tot el País Valencià de manera preferent, tot i que amb una certa atenció especial a la ciutat de València i sense deixar de banda fets rellevants del domini lingüístic, de l'estat i ocasionalment algun d'internacional. Es va editar amb aquest nom des d'abril del 2017 fins a principis del 2020, en el que es podria considerar una segona etapa o una evolució més professionalitzada de *La Veu del País Valencià*, digital sorgit al gener de 2013. Al llarg del 2020 i fins a l'abril del 2022 se'n va editar una versió reduïda sota el nom de *Nosaltres La Veu*, amb una freqüència d'actualització i d'articles menor, amb l'objectiu explícit d'augmentar el nombre de subscriptors per tal de tornar a fer viable l'edició completa. Finalment, han aconseguit la fita dels 2.000 subscriptors o *agermanats*, de manera que la capçalera ha tornat plenament. Defineixen la seua línia editorial com a defensora dels drets humans, la igualtat de gènere «i els valors del valencianisme: la cultura, llengua, patrimoni, tradicions i història del País Valencià».

Levante (<<https://val.levante-emv.com/>>): l'edició en valencià de la versió digital del diari *Levante-El Mercantil Valenciano*. Es tracta del diari en paper més venut al País Valencià durant els darrers anys i pertany al grup Prensas Ibéricas. L'abast que pretén és el territori valencià, però amb matisacions: la secció Comunitat Valenciana no inclou totes les comarques, tan sols les de la província de València, una d'Alacant (la Marina) i una edició per a la província de Castelló sense diferenciació comarcal. Va rebre nombroses crítiques per la qualitat lingüística de l'edició en valencià de la versió digital en la primera etapa (any 2017), qualitat molt per davall del que seria esperable en un mitjà amb l'estructura empresarial i professional d'aquest.¹⁰ D'altra banda, fins a mitjan 2021, el digital oferia la totalitat de continguts en les dos llengües oficials, la qual cosa el convertia en la publicació diària amb més articles en valencià. A hores d'ara, és innegable que la qualitat lingüística ha millorat, però s'ha reduït notablement la presència del valencià en l'edició digital, ja que només es troba en alguns suplementos i notícies soltes. La versió en paper només s'edita en castellà, llevat dels suplementos *Posdata* (bilingüe) i *Aula* i la secció *Panorama*.

¹⁰ Existeix un compte en diverses xarxes socials que es dedica a comentar errors ortogràfics i gramaticals, la major part dels quals causats per manca de revisió de la traducció automàtica, que en un primer moment (anys 2017–2018) se centrava en aquest diari i ara recull els de qualsevol mitjà de comunicació: @aixequa-EMV.

València Diari (<<https://valenciadiari.com/>>): és un mitjà digital en valencià, tot i que una vegada que l'usuari entra en una notícia, li permet llegir-la en valencià (per defecte) o en castellà, sota el botó “Leer en español”. La capçalera i el nom de les seccions estan redactades en valencià, i l'opció lingüística queda reflectida en l'autodescripció del mitjà a Twitter: «Diari digital valencià i en valencià». L'abast declarat és el territori valencià, tot i que dins les seccions trobem també notícies d'altres llocs de l'Estat espanyol, amb predomini de les valencianes llevat de la secció *Societat* o *Cor*, farcida de notícies sobre l'*star system* espanyol. Al menú es poden territorialitzar les notícies, sota les seccions provincials *València*, *Castelló*, *Alacant* (en aquest ordre). No té secció d'opinió ni publica editorials.

València Extra (<<https://valenciaextra.com/>>): presenta edició en valencià i en castellà, identificades amb les banderetes oficials. No obstant això, manifesta una certa preferència pel valencià en la secció *Qui som?*: «el mitjà aposta per la nostra llengua i informa el 100% de tota l'actualitat en valencià però també vol donar l'oportunitat als milers de persones que no coneixen el nostre idioma perquè sí que coneguen tota la nostra cultura a través del nostre mitjà». En la versió analitzada al 2017–2018, manifestaven la voluntat d'informar dels esdeveniments de tot el País Valencià, tot i que la secció “Comunitat Valenciana” ha desaparegut de la web actual, que sembla adreçada a les comarques de la província de València. La secció d'opinió, amb entrades poc freqüents fora de períodes electorals, inclou articles de defensa de la llengua.

■ 4.1.2 Edicions valencianes de diaris digitals catalans¹¹

Vilaweb (<<https://www.vilaweb.cat/categoria/pais/pais-valencia/>>): el degà dels digitals en llengua catalana (degà dels digitals europeus, segons es diu a la pestanya “L'empresa”) s'ha plantejat des del principi l'abast general de tots els territoris del domini lingüístic, els Països Catalans segons la seua línia editorial, declaradament independentista. En aquest punt, hi ha hagut un canvi notable entre els dos moments analitzats: mentre que al 2017–2018 la informació es trobava sense discriminació territorial dins les diverses seccions del diari (País, Societat, Cultura, Economia, Ciència...), al

11 No hi incloem El Punt-Avui perquè no presenta una edició valenciana pròpiament dita del digital –ni tampoc en paper, òbviament. Presenta l'opció de València entre les ciutats i pobles a la secció “Local” i fins i tot, navegant-hi, es pot trobar un conjunt de notícies sota el rètol “País Valencià”, al qual, però, no s'hi pot accedir amb cap pestanya o botó. A més, l'actualització és d'una notícia cada quatre-cinc dies.

2021–2022 la secció *País* detalla: Andorra, Barcelona, Catalunya Nord, Franja de Ponent, Illes, País Valencià, Principat, València.

Diari Ara (<<https://www.ara.cat/paisvalencia/>>): l'edició valenciana d'aquest diari, també íntegrament en català, és exclusivament digital, tot i que se n'ha venut l'edició en paper dels diumenges a diversos indrets del País Valencià i sota diferents fórmules, com ara la subscripció i l'encàrrec al quiosc. La primera pestanya d'Ara.cat mostra les edicions territorials: Catalunya (activada per defecte), Balears, Andorra, País Valencià, Comarques Gironines, Camp de Tarragona i Terres de Lleida.

■ 4.1.3 Edicions valencianes de diaris digitals espanyols

El Diario-Comunitat Valenciana (<<https://www.eldiario.es/cv/val>>): l'edició valenciana d'El Diario s'edita tant en valencià com en castellà –cosa que no ocorre amb les edicions balear i catalana, disponibles només en castellà. Això afecta les notícies pròpiament dites i la major part d'articles d'opinió, tot i que alguns només són accessibles en una de les llengües. L'edició valenciana no explicita la seua línia editorial, per a la qual cal anar a l'apartat *Qué es eldiario.es?* de l'edició estatal, on es fixen 25 punts o focus prioritaris d'atenció, entre els quals cal destacar, per més marcats ideològicament, “Desigualdad y pobreza”, “Igualdad”, “Violencia machista”, “Racismo” o “Memoria histórica”.

20 minutos (<<https://www.20minutos.es/comunitat-valenciana/>>): aquest diari digital presenta dos versions lingüístiques en l'edició valenciana, una en castellà i una altra en valencià, que no són idèntiques. Això vol dir que no totes les notícies apareixen en les dues versions, tot i que la valenciana és sovint la primera que s'actualitza; d'altra banda, la columna de la dreta és sempre en castellà (amb blogs, l'horòscop, la previsió meteorològica...). Cal fer notar que l'edició catalana és monolingüe en castellà i que les altres localitzacions geogràfiques corresponen a Andalusia i Madrid, de manera que la valenciana és l'única bilingüe. Quant a la línia editorial, el mitjà s'autodefineix en xarxes com a «medio social y ciudadano» i el seu director d'opinió és Carmelo Encinas, profundament antiindependentista.

Público (<<https://www.publico.es/tag/pais-valencia>>): a hores d'ara (novembre de 2021), l'edició local d'aquest digital presenta un bilingüisme, diguem-ne, de gestió difusa: hi ha una gran majoria de notícies en castellà exclusivament al costat d'altres amb versió bilingüe, tot i que publicades generalment primer en valencià, i encara n'hi ha alguna de publicada només en valencià, generalment de temàtica cultural sobre la llengua pròpia. Això

contrasta amb l'edició catalana, exclusivament en català i sota el rètol *Públic*, la qual, a més, inclou tota una sèrie de seccions pròpies i pot incloure alguna notícia cultural publicada també a l'edició valenciana. En un altre sentit, l'ús del nom no oficial del territori valencià, País Valencià, marca inequívocament la línia editorial del mitjà en la tendència esquerrana i no anticatalanista, si més no. En qualsevol cas, es tracta d'una evolució positiva quant a l'ús de la llengua, atès que al primer moment d'anàlisi no hi havia versió en valencià de cap notícia.

El Mundo (<<https://www.elmundo.es/comunidad-valenciana/arts.html>>): l'edició valenciana de la versió digital d'El Mundo tenia un mena de suplement, titulat *Arts: revista de cultura*, íntegrament en valencià. S'actualitzava d'una manera irregular (podia tindre dos entrades un mateix dia i cap durant cinc dies), tal vegada depenent de les notícies que es generen en l'àmbit cultural en sentit ampli (literatura, arts plàstiques, música...). Només s'ha pogut analitzar al primer moment, atès que la darrera publicació és de gener del 2020: el suplement va morir poc després de desaparèixer les subvencions.

ABC (<<https://www.abc.es/espana/comunidad-valenciana/>>): l'edició "Comunitat Valenciana" del diari digital ABC oferia l'opció "En valencià", tot i que no es tractava d'una edició en aquesta llengua de tots els continguts, sinó d'algunes notícies, poques, relacionades amb la llengua i la cultura. Les darreres publicacions van ser referents als concerts de Vivers de la ciutat de València del juliol de 2018, i s'hi van mantindre durant més d'un any. Actualment és estrictament monolingüe en castellà.

■ 4.2 Anàlisi de variants

Tot i que el buidatge de variants diatòpiques ha estat exhaustiu, els resultats es presentaran ja en una primera fase d'anàlisi: només mostrarem una tria de variants estereotípiques (Labov, 1994) o de tercer grau d'indexicalitat (Auer, 2013), que són les que adquireixen un fort significat social i esdevenen, en conseqüència, indicadores per elles mateixes o per la seua combinació d'un o d'un altre model de llengua. Dins del camp de les variants normatives en què es mou aquest estudi (tot i la presència d'incorreccions, que queden fora de l'anàlisi, en la major part dels mitjans analitzats), ens referim a variables com ara l'ús del demostratiu simple o reforçat (*este/aquest*), el morfema incoatiu (*-ix/-eix*) o l'accentuació gràfica de les *e* que són tancades en català occidental i obertes en català oriental (*-èixer/-èixer*,

-és/-ès...). La llista de variants que proposem com a estereotípiques de model lingüístic valencià és la següent:

A. Ortografia:

1. Accentuació gràfica de les *e* que es pronuncien tancades en català occidental i obertes en català oriental (*café/cafè, anglés/anglès, conèixer/conèixer*).

B. Morfologia:

1. Demonstratius simples o reforçats.
2. Numerals (*dos/dues, huit/vuit, disset/dèsset*).
3. Alguns infinitius (*tindre/tenir, vindre/venir*).
4. Sufix incoatiu: *-ix/-eix*.

C. Lèxic: algunes variants lèxiques previsibles en l'àmbit periodístic (*hui/avui, servici/servei, juí/judici, xicotet/petit, vacances/vacances*).

Més concretament, considerem estereotips de model particularista els primers membres de cada parell, recollits com a formes preferents al *Diccionari normatiu valencià* (AVL, 2016) o a la *Gramàtica normativa valenciana* (AVL, 2006), mentre que el segon és propi del model convergent, d'acord amb les propostes del *Diccionari de la llengua catalana* (IEC, 2007), de la *Gramàtica de la llengua catalana* (IEC, 2016) i de materials divulgatius més presents en l'àmbit valencià: la *Gramàtica Zero* (SLUV, sense data), el llibre d'estil de la CVMC (2017, vegeu més amunt) o les mateixes orientacions de la Generalitat Valenciana per als usos administratius (GVA, 2017).

D'altra banda, cal tindre en compte que la distribució de variants entre els models lingüístics particularista i convergent és un procés viu que ha experimentat canvis, noves incorporacions i desaparicions al llarg de les dècades. Això és del tot congruent amb la teoria de l'*enregistrament*, d'acord amb la qual el significat social de les variants lingüístiques esdevingudes estereotípiques sol variar amb el temps (Auer, 2013). Així, quasi han desaparegut de l'ecosistema comunicatiu valencià algunes formes predominants en el model formal escrit dels anys huitanta, com ara el subjuntiu amb esse (*parlàs, cantés, partís*), substituït per l'equivalent amb erre (*parlara, cantara, partira*); també els possessius femenins amb *-v-*, quasi desapareguts de la comunitat de parla valenciana. Per tant, aquestes variants no es presenten en l'apartat següent, tot i que se n'ha comprovat el no ús.

■ 5 Resultats

■ 5.1 Variants usades

Les taules de les pàgines següents presenten els resultats dels dos buidatges de les variants assenyalades a l'apartat anterior, corresponents al trànsit entre els anys 2017–2018 i 2021–2022 respectivament. L'asterisc indica que l'ús de diferents variants d'una mateixa variable no és aleatori sinó que mostra algun tipus de sistematicitat. Això només és possible quan no es tracta de variables equivalents, sinó de casos diferents dins d'un sistema amb variació, com ara el dels demostratius i el dels incoatius (vegeu l'anàlisi posterior a les taules). Per tant, els dobles no marcats amb asterisc responen als mateixos usos per a les distintes variants (per exemple, *aquest* i *este* o *existix* i *defineixen* en els casos referits però també *dos/dues* o *anglés* i *francès*) en una mateixa tipologia d'articles o fins i tot al llarg del mateix text.

Més concretament, la marca d'asterisc en l'ús dels dos sistemes de demostratiu, el simple i el reforçat, indica que no hi ha aleatorietat sinó ús sistemàtic d'elements dels dos sistemes; concretament, del simple *eixe* i flexió combinat amb la resta de formes reforçades (*aquest-a/-s*). Per tant, l'absència d'asterisc indica l'ús de formes equivalents, com s'ha dit adés (incloent-hi *eixe/aqueix*, com en el cas de *València Extra*). En la variable dels incoatius, l'asterisc implica l'ús sistemàtic dels incoatius amb *-i* del subjuntiu combinat amb els incoatius amb *-e* de l'indicatiu (*assumisquen, seguísca / produeix, decideix*).

Hi ha algunes diferències entre els mitjans analitzats a la taula 1 i a la taula 2 (pàgines següents). En el moment actual, han desaparegut les 'seccions' en valencià de les delegacions valencianes dels diaris *El Mundo* i *ABC* però també hi ha hagut algunes incorporacions: la d'un mitjà amb versió íntegra en valencià com *Actualitat valenciana*; la represa d'un mitjà valencià exclusivament en aquesta llengua com *Diari La Ver*; la inclusió de *Vilaveb* per l'actual edició País Valencià, i el que semblaven les primeres passes en català de l'edició valenciana de *Público*. En conclusió, la correlació entre ús de la llengua i la recepció d'ajudes públiques sembla que és directa només en el mitjans de línia editorial conservadora. L'ús del valencià per part dels mitjans progressistes podria respondre a una certa dinàmica d'evolució pròpia, tenint en compte que, segons ells mateixos, es financen amb les subscripcions dels lectors.

Diari	-é	-è	est.	aq.	dos	dues	-dre	-ir	-ix	-eix	Lèxic
Diari La Veu	x	x	*x	x	x	x	x		*x	x	eixida, vesprada, / gaire, cadascú, proper,
Levante	x		x		x		x		x		servici, eixir, juí, hui, traure, / desenvolupen, xarxa, aleshores
València Diari			x						x		hui, prompte / sembla, meitat,
València Extra		x	x	x		x	x	x	*x	x	xiquets, eixir, juí, ací, açò, mascletaes, xicotets / gaudir, eina, cercar
Diari Ara		x		x		x		x		x	/ desenvolupat, gaudit, judici
El Diario	x			x				x	*x	x	faena, huitanta, naixen, ací, / serveis, xarxa, avui, escollit,
20 minutos	x		x	x			x	x	*x	x	mantín, açò, llavat, mitat / gaudi, desenvolupament, serveis, vuit, veure
El Mundo	x	x	x		x		x		x		volta (vegada), nàixer, eixir, faenes, aplegar (arribar), ací, xiquets, huitanta / meitat, pinedes, som al poble (** Jesús Broch), xarxa
ABC		x	x	x					x	x	/ romandrà, serveis, gaudir

Taula 1. Variants estereotípiques de model lingüístic dels mitjans digitals valencians (2017–2018)

Diari	-é	-è	est.	aq.	dos	dues	-dre	-ir	-ix	-eix	Lèxic
Actualitat Valenciana		x	x							x	hui, / nens, gaire, servei, a sobre
Diari La Veu											
Levante	x	x	x	x	x	x	x		*x	x	hui, ací, eixir, xiques, huitena, enguany, / desenvolupament veure, servei
València Diari				x			x			x	xiqueta, huit, faenes, sigut, et vull / veure
València Extra			*x	x		x	x	x	*x	x	ací/aquí, servei, gaire
Vilaweb PV		x		x					**x	x	vesprada, eixir, ací/ servei, feiner, vuit, vespre
Diari Ara		x		x		x		x		x	/ gaire, noia, sortir
El Diario	x			x		x	x		**x	x	quasi, hui, arranca, faena / recull, servei
20 minutos			*x	x			x			x	estrelles, arranca, xiquet, vesprades, açò, arplega, xicoteta, llevar-li / serveis, gaudir, apropar-se
Público		x		x		x	x	x		x	agarrar, ací, dins, redona, llauradors/ marxat, xarxes, gairebé, feina, llençar

Taula 2. Variants estereotípiques de model lingüístic dels mitjans digitals valencians (2021–2022)

Cal matisar i ampliar una mica la informació que aquestes taules presenten per tal de poder entendre millor el significat social de les tries lingüístiques que reflecteixen. En primer lloc, respecte dels usos combinats de variants d'una mateixa variable, als quals hem al·ludit al principi de la secció. Poden ser de dos tipus bàsics:

- a) Combinacions sistemàtiques i significatives: els usos marcats amb asterisc de les variants amb *-isca* del subjuntiu i amb *-eix* de l'indicatiu dels incoatius dibuixen un capteniment relativament estés entre els digitals analitzats (*Diari La Veu, València Extra, El Diario, 20 minutos*). Els mateixos mitjans, llevat d'*El Diario*, utilitzen les formes reforçades del demostratiu amb excepció del de segon grau, *eixe*. Ambdós combinacions d'endovariants amb exovariants s'han considerat pròpies del model convergent.
- b) Combinacions aleatòries: entre variants totalment equivalents, més prompte atribuïbles a una falta de consistència del model: ara *anglés* i adés *francès*, o *dos* (fem.) i *dues*, d'*ací* i d'*aquí*. També hi hem d'adscriure un ús que podria ser significatiu si es donava entre variants del sistema no equivalents, com seria la combinació dels infinitius *tindre* i *vindre* amb els derivats en *-ir*: una interpretació estricta de la norma del diccionari de l'IEC, que recull *tindre* i *vindre* però no els seus derivats, portaria a poder escriure *tindre* però no *mantindre*, per exemple; mentre que el diccionari de l'AVL recull també els derivats. Això faria pensar que la combinació *tindre-mantenir* podria ser sistemàtica entre els usuaris del model convergent, però no s'ha trobat en la nostra anàlisi, en la qual cal dir que sí que hem trobat la combinació contrària (*mantindre/tenir*).

Quant a les variants lèxiques, és difícil traure'n conclusions a causa de la possibilitat més gran de combinació, per tal com no sempre formen part de tries sistemàtiques. Si de cas, podem parlar d'alguns geosinònims que han protagonitzat algunes polèmiques sobre la seua idoneïtat en l'àmbit comunicatiu valencià, com ara *hui/avui*, *desenrotllar/desenvolupar*, *faena/feina*, *xicotet/petit* o *servici/servei*. En general, són paraules que contribueixen a classificar els usos en un o altre model, d'una manera que es podria qualificar de secundària respecte de les variants ortogràfiques o morfològiques. Cal dir, però, que algunes formes adés estereotípiques tenen un ús molt escàs a hores d'ara, fins i tot entre els usuaris del model respectiu, com ara *avui* (només trobat en Vilaweb) o *desenrotllar* (absent del corpus).

■ 5.2 Els mitjans digitals i els models de llengua

En aquest punt mirarem d'establir el model de llengua predominant en l'àmbit dels diaris digitals valencians a partir de les tries de variants que mostren les taules 1 i 2. Ens referirem també a les evolucions o canvis de tendència entre els moments que reflecteixen les taules, incloent-hi les aparicions i les desaparicions de mitjans. Abans farem, si cal, algunes matisa-

cions rellevants que les taules no poden reflectir, referides als usos complexos de variants que fan algunes de les capçaleres analitzades:

- a) *Actualitat valenciana*: a més de les variants que recull la taula 2 (el mitjà no existia en el moment de l'anàlisi de la taula 1), tendents a la convergència amb l'única excepció de l'ús sistemàtic del demostratiu simple, cal fer esment d'una altra variant que no s'hi recull: el subjuntiu amb *-i* (*tingui, rebessin*, no recollit perquè no era previsible; de fet, és l'únic mitjà valencià que l'utilitza). Això dibuixa un model de llengua molt inconsistent, una mena de particularista amb tocs uniformistes, més difícil d'atribuir a una opció ideològica que no a un domini escàs dels recursos lingüístics.
- b) *Diari La Veu, València Extra, El Diari*: els resultats de les dos taules mostren el seguiment del model convergent, amb algunes de les combinacions aleatòries comentades adés.
- c) *Levante*: a primera vista, els usos combinats de variants que fa aquest diari en l'actualitat podrien semblar aleatoris, per tal com podem trobar a les seues pàgines els dos membres dels parells *-é/-è, dos/dues, este/aquest*. En realitat, però, les variants més particularistes les trobem concentrades al suplement setmanal *Aula*, de manera que sembla que el 'doble model' pugua tindre algun tipus de coherència interna. Cal subratllar que en el primer moment d'anàlisi, que es correspon amb un moment de versió (quasi) íntegra en valencià, el model general era clarament particularista (Taula 1).
- d) *València diari*: aquest mitjà també mostra un canvi de model del particularista al convergent, ara sense la matisació o el contrapunt de cap suplement.
- e) *20 minutos*: el cas d'aquest mitjà té a veure amb els usos actuals de *Levante* quant a una certa distribució interna de les preferències lingüístiques: els usos més tendents al particularisme es detecten en les notícies preses d'Europa Press.
- f) *Vilaweb i Público*: les seues edicions de País Valencià segueixen un model convergent clar, com es dedueix de les taules anteriors. Això és així en les notícies signades quasi en la seua totalitat pels periodistes d'aquestes edicions, però si inclouen alguna notícia d'agències en català (fonamentalment de l'ACN) no n'adapten el model lingüístic. Cal subratllar que això no implica un seguiment del model uniformista, tot i

l'ús de *seves* o *servís*, perquè l'emissor no és valencià.¹² D'altra banda, *Vilaweb* reproduceix per escrit la major part dels trets dialectals en les entrevistes, tant del periodista com del professional.¹³ També cal fer notar que els editorials, a càrrec del director d'origen valencià Vicent Partal, són redactats en un model convergent *clàssic*.

- g) *Diari Ara*: a més de les variants consignades a la taula, aquesta capçalera no fa cap adaptació de model de llengua a l'edició del País Valencià, on també podem trobar formes com *seva*, *resultés* o *tinguessin*, incloent-hi tant notícies d'agència com signades (Daniel Martín). Aquest ús denota que l'edició valenciana podria ser simplement un recull de les notícies relatives a aquest àmbit, però redactades a Barcelona.
- h) *El Mundo*: els suplement *Arts* de l'edició valenciana d'aquesta capçalera estatal feia servir generalment el model particularista, amb alguna excepció personal (com ara en els articles que signava Jesús Broch, amb expressions com *som a la pineda*).
- i) *ABC*: també tendent al particularisme però d'una manera més inconsistent (alternança sovintejada de demostratius i incoatius) va ser l'efímera 'secció' en valencià de la versió digital d'aquesta capçalera.

■ 6 Conclusions

La primera conclusió d'aquest estudi és que no existeix un model lingüístic homogeni als mitjans de comunicació digitals valencians. Si bé és cert que el predomini del model convergent en l'actualitat sembla aclaparador i és coherent amb els usos de les dues capçaleres escrites *clàssiques* en paper, *Saó* i *El Temps*, no ho és menys que es dona en un moment en què la diversitat ideològica de les línies editorials no inclou cap mitjà de tendència clarament conservadora –amb l'excepció parcial de *20 minutos*, que també fa usos particularistes. En el primer moment analitzat, en el trànsit de l'any 2017 al 2018, la presència del català en la versió digital de diaris com *El Mundo* o *ABC* va augmentar la presència del model particularista en la premsa escrita (digital) d'abast valencià, model que en aquell moment era també el preferit pel diari *Levante*.

12 Vegeu, per exemple, <<https://www.publico.es/public/judici-pels-terratremols-castor-comenca-amb-rebuig-dels-directius-acusats-tenir-hi-cap-responsabilitat.html>> [consulta: 29/03/2023].

13 Vegeu l'entrevista de Núria Cadenes a Francesc Mompó, pel contrast dialectal: <<https://www.vilaweb.cat/noticies/francesc-mompo-jo-no-vull-deixar-constancia-de-res-mes-que-de-literatura/>> [consulta: 29/03/2023].

Per tant, es confirma la hipòtesi que la càrrega de connotacions ideològiques dels models de llengua continua vigent en l'ecosistema comunicatiu valencià. Si més no, a grans trets: els diaris que utilitzen el model particularista (o l'utilitzaven fa un parell d'anys) tenen un posicionament editorial que es pot qualificar de proespanyolista-anticatalanista i conservador-anti-esquerrà, mentre que els usuaris del model convergent, sense ser necessàriament pancatalanistes –de Països Catalans– ni radicals d'esquerra, no són en absolut anticatalanistes i es poden qualificar d'esquerrans. Amb tot, hi ha algunes esclètxes en aquest esquema, la més rellevant de les quals és l'ús combinat de particularista i convergent del diari *Levante*.

Aquest ús combinat denota un cert afebliment d'aquestes connotacions, tot i la seua vigència, respecte de la intensitat amb què es manifestaven un parell de dècades enrere. Amb el benentès que l'afebliment afecta només els models particularista i convergent: el fet que siguen els únics presents en els diaris digitals valencians demostra que la radicalitat atribuïda al secessionista i l'uniformista es manté. L'absència és absoluta en el cas del primer, la qual cosa és congruent amb la seua escassa penetració social, tot i que se sustenta en un discurs social sobredimensionat –però això seria objecte d'un altre estudi. En el cas del model uniformista, l'excepció de l'edició valenciana de la versió digital del diari *Ara* s'ha d'entendre, al nostre parer, més com una manca de *localització* que com un ús intencional d'aquest model.

De més a més, la proximitat creixent entre els models particularista i convergent té el seu correlat en l'existència de canvis en el sistema de variants indexicals o estereotípiques. Així, sembla que l'oposició *tindre/tenir* ha deixat de ser funcional a aquests efectes, d'acord amb els usos aleatoris que en fan la major part de mitjans. També s'ha perdut el contrast entre variants en benefici d'un membre del parell, que ha desplaçat l'altre en quasi la totalitat de capçaleres, com és el cas de *hui* i *desenvolupar*, per esmentar dos exemples contraposats. Altres variants s'han assenyorat recentment de quasi tots els àmbits després d'haver estat molt marcades durant dècades, com ara els femenins amb *-u-* (*meua*) o els subjuntius amb *erre* (*cantara*), l'ús exclusiu dels quals s'ha constatat en aquest estudi.

Al capdavant, el sistema dels models de llengua valencians és dinàmic, canviant, i sembla seguir les seues pròpies regles: la tendència actual cap al model convergent no es troba en consonància amb la vernacularització creixent dels estàndards lingüístics que es constata tot arreu d'Europa. Per tant, caldria fer anàlisis periòdiques per tal d'esbrinar-ne l'evolució i la mateixa pervivència en distints àmbits d'ús, amb un ull posat en la manera

com els processos de l'entorn cultural es manifesten ací. És fonamental, doncs, esbrinar també els components ideològics i actitudinals, manifestats en discursos explícits i implícits d'agents, teòrics i usuaris de les dues propostes d'estàndard que senyoregen l'espai comunicatiu valencià. ■

■ Referències bibliogràfiques

- AVL (2006): *Gramàtica normativa valenciana*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- (2016): *Diccionari normatiu*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Auer, Peter (2013): «Enregistering pluricentric German», a: Soares da Silva, Augusto (ed.): *Pluricentricity: Language Variation and Sociocognitive Dimensions*, Berlín: Mouton de Gruyter, 19–48.
- Casanova, Emili (2000): «El model lingüístic del programa radiofònic *De dalt a baix* (Ràdio Peninsular de RNE-València, 1974–1977)», a: Creus, Imma / Julià, Joan / Romero, Sílvia (ed.): *Llengua i mitjans de comunicació*, Lleida: Pagès editors, 215–228.
- Casesnoves, Raquel / Mas, Josep Àngel (2015): «Un tema oblidat: les relacions interdialectals del català», *Zeitschrift für Katalanistik* 28, 55–94.
- Costa, Joan (2013): «La recerca sobre normativa: proposta general», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 23, 269–286.
- Coupland, Nikolas (2014): «Sociolinguistic change, vernacularization and broadcast British media», a: Androutsopoulos, Jannis (ed.): *Mediatization and Sociolinguistic Change*, Berlín / Boston: Mouton de Gruyter, 67–96.
- CVMC (2017): *Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació*, València: Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació / Generalitat Valenciana.
- Darder, Laia (2015): «La variació lingüística en els mitjans audiovisuals com a estratègia conscient», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 25, 303–306.
- Eckert, Penelope (2018): *Meaning and Linguistic Variation. The Third Wave in Sociolinguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Edelmann, Gerald (2015): «Catalan as a Pluricentric Language», a: Muhr, Rudolf / Marley, David (ed.): *Pluricentric Languages: New Perspectives in Theory and Description*, Viena: Peter Lang, 143–156.

- (2020): «Conflict between Valencian and Catalan: Is Valencian a language on its own or a variety of Catalan?», a Muhr / Mas / Rueter (ed.), 97–110.
- GVA (2017): *Criteris lingüístics de l'administració de la Generalitat*, València: Generalitat Valenciana.
- IEC (2007): *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2016): *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Labov, William (1994): *Principles of Linguistic Change*, Oxford: Blackwell.
- Lacreu, Josep (2002): «Els models de llengua del valencià», a: Casanova, Emili i altres (ed.): *Estudis del valencià d'ara*, València: Denes, 241–251.
- Mas, Josep Àngel (2008): *El morfema ideològic: una anàlisi crítica dels models de llengua valencians*, Benicarló: Onada Edicions.
- (2010): «Les connotacions ideològiques dels models lingüístics valencians: situació actual i condicionants històrics», *Caplletra* 48, 47–70.
- (2012): «Catalan as a Pluricentric Language: the Valencian case», a Muhr (ed.), 81–95.
- (2019): «El pluricentrisme de la llengua catalana en els principals correctors i traductors automàtics», *Revista de Llengua i Dret* 71, 208–222.
- (2020): «Identity and use of a pluricentric language in conflict: Catalan in Spain», a Muhr / Mas / Rueter (ed.), 81–95.
- (2021): «Invitació al pluricentrisme. Notes per a l'estudi d'una llengua pluricèntrica en conflicte», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 31, 15–30.
- (en premsa): «La columna “Pren la paraula”, de Josep Lacreu, al diari *Levante-EMV*: arguments per a un model de llengua en un marc d'usos inconsistents», a: Casals, Daniel / Massanell, Mar (ed.): *Els mitjans escrits i audiovisuals com a formadors lingüístics*, Barcelona: Publicacions de l'Abadía de Montserrat.
- Muhr, Rudolf (2012): «Linguistic dominance and non-dominance in pluricentric languages: a typology», a Muhr (ed.), 23–48.
- (ed.) (2012): *Non Dominant Varieties of Pluricentric Languages. Getting the Picture*, Berlín: Peter Lang.
- / Mas, Josep Àngel / Rueter, Frank (ed.) (2020): *European Pluricentric Languages in Contact and Conflict*, Berlín: Peter Lang.

- Pradilla, Miquel Àngel (2007): «L'estandardització lingüística al País Valencià», a: Martí, Joan / Mestres, Josep Maria (cur.): *El llibre i la lectura: una revolució en la història de la humanitat*, Barcelona: IEC, 73–98.
- (2008): *La tribu valenciana. Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*, Benicarló: Onada.
- (2015): *La catalanofonia. Una comunitat del segle XXI a la recerca de la normalitat lingüística*, Barcelona: IEC.
- Riutort, Macià (2011): «Les varietats estàndards catalanes com a condicionants d'un futur diccionari alemany-català», *Zeitschrift für Katalanistik* 24, 53–72.
- SLUV (sense data): *Criteris lingüístics per als usos institucionals de les universitats valencianes*, Alacant: Secretariat de Promoció del Valencià – Universitat d'Alacant.
- Vila, Francesc Xavier (2015): «L'avaluació de la implantació de la normativa: la perspectiva sociolingüística i glotopolítica», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 25, 129–140.
- Xambó, Rafael (2010): «Els mitjans de comunicació al País Valencià», *Arxius de Ciències Socials* 23, 3–16.
- Josep Àngel Mas Castells, Universitat Politècnica de València – Campus de Gandia, Departament de Lingüística Aplicada, C. Paranimf, 1, E-46730 Grau de Gandia, <jamas@upv.es>, ORCID: 0000-0001-8062-5702.

Atrició fonològica i desestabilització de l'estàndard en la televisió valenciana

Adéla Kot'átková (Castelló de la Plana)

Summary: In the context of the Valencian linguistic conflict, the native language undergoes a progressive reduction of the phonological repertoire that tends to eliminate any phoneme that does not exist in the dominant language. This ongoing process exceeds the traits and territory of the well-known *apítxat*. This adaptation of the phonological system to that of Spanish is accompanied by lexical impoverishment, semantic and grammatical calque of the dominant language. In such a situation, mass media can be a tool not only to increase language use, but also for standardization, that is, the transmission of a normative and genuine model of language. In this contribution, we analyse a corpus of news from the Valencian public television À Punt, in a period of great prominence of the COVID-19 pandemic, to find out what impact the attrition of phonemes has on the speech of professional broadcasters. From a sociophonic point of view, we focus on the pronunciation diverging from the normative Valencian, especially when caused by the approach to Spanish, in order to determine the model of language that this broadcaster transmits to the Valencian society.

Keywords: language standardisation, linguistic interference, phonological attrition, mass media, Valencian, language planning, minoritisation, language shift reversal ■

Received: 28-07-2022 · Accepted: 12-11-2022

■ 1 Introducció¹

Al País Valencià, el català experimenta una situació notòria de contacte massiu amb el castellà i un procés de minorització que tendeix a l'extinció de la llengua pròpia (Perucho *et al.*, 2017). Segons la darrera enquesta oficial publicada per la Generalitat Valenciana (2022: 6), la meitat de la població valenciana considera tenir un domini oral perfecte o bastant bo del valencià i l'altra meitat inexistent o escàs. Un poc més de la meitat diu

1 L'autora ha rebut finançament del Ministeri d'Universitats i de la Unió Europea (NextGenerationEU), a través d'un contracte postdoctoral Margarita Salas de la Universitat Jaume I (MGS/2021/04). Aquest article s'emmarca en el projecte de recerca "Anàlisi crítica de les estratègies narratives amb aplicació preferent a l'àmbit sociocultural valencià contemporani" (UJI-B2021-22), de la Universitat Jaume I.

poder llegir perfectament o bastant bé en valencià, tot i que, a l'hora d'escriure, la confiança en la pròpia competència cau significativament.² En aquestes enquestes no se sol preguntar sobre la competència en castellà, perquè ja se'n dona per suposada la universalitat. Però les competències en la llengua dominant no són dades irrelevantes per a l'evolució sociolingüística del País Valencià ni per a la planificació lingüística. En l'enquesta que esmentem només es pregunta pel castellà “a les persones estrangeres de llengua diferent del castellà”, i el 98,9% d'aquests enquestats declaren conèixer el castellà, amb competències que superen les de la població general valenciana en la llengua pròpia (*ibidem*: 37–39).³

Grosso modo la meitat de la població valenciana és, doncs, pràcticament monolingüe en castellà, amb escasses competències en valencià, més aviat de tipus passiu. L'altra meitat, la dels parlants/lectors/escrivents de català amb diferents nivells de competència, està intensament bilingüitzada en castellà, fins al punt que, a més de la pròpia varietat col·loquial de valencià, la immensa majoria dels valencianoparlants domina activament la varietat estàndard del castellà i una o diverses varietats col·loquials d'aquesta llengua.

Després de quatre dècades d'autonomia i d'oficialitat del valencià, aquesta asimetria de competències en les dues llengües ja no es pot atribuir únicament a factors històrics (prohibició, imposició, immigració massiva durant el franquisme) sinó que s'ha de correlacionar també amb mecanismes actius en el present, com ara l'absència absoluta del català en les noves formes d'oci (plataformes de televisió a la carta, videojocs), l'ampli domini del castellà en els mitjans de comunicació convencionals (la promesa recíprocitat de televisions públiques no arriba mai), el caràcter de llengua per defecte del castellà en l'administració i en els serveis públics (amb un degoteig de casos de discriminació que remarca l'*excepcionalitat* d'usar-hi el valencià; vegeu Plataforma per la Llengua, 2021) i fins i tot el predomini del castellà en el conjunt del sistema educatiu (STEPV, 2016). Tot això, sense perdre de vista la preponderància del discurs identitari castellanoespanyol, articulat cada vegada més explícitament al voltant de l'anticatalanisme (Joan i Marí, 2018), i el seu paper com a organitzador del comportament socio-

2 En concret, un 31,3% de la ciutadania declara no saber parlar gens en valencià i el 17,9% un poc. Els que diuen parlar-lo perfectament (21,6%) o bastant bé (22%) sumen poc més del 50%. Pel que fa a l'escriptura, els que diuen no saber escriure'l gens (42,7%) superen la suma dels que diuen saber escriure'l perfectament (16,1%) o bastant bé (24,7%).

3 El 72,9% d'aquests *no hispans* diuen parlar bastant bé o perfectament el castellà i el 63,3% escriure'l.

lingüístic. De Vinaròs a Oriola, de la més acèrrima espanyolista a l'independentista més militant, del collidor de taronja a la catedràtica d'universitat, tots els valencians estan exposats diàriament a una allau de continguts de tota mena i de situacions comunicatives que es desenvolupen en castellà.

Aquesta omnipresència del castellà és paral·lela a la *conflicтивització* del valencià. Mantenir-se en valencià en segons quines interaccions comporta el risc de desviar l'atenció dels objectius originals de la comunicació. Els interlocutors, ja siguin clients, botiguers o presumptes servidors públics, et poden qualificar impunement de maleducada per no passar-te al castellà, o retraure't que el que parles no és valencià, sinó català, atès que aquesta polèmica continua viva en bona part de la població i els poders públics no han posat en marxa cap estratègia per desactivar-la.⁴ Si no s'atreveixen a interpel·lar-te en aquests termes, potser et preguntaran d'on ets i faran alguna observació sobre el teu accent, cosa que no gosarien si t'hi adrecessis en castellà. El que hauria de discórrer com una correcta atenció mèdica, un senzill tràmit administratiu o una productiva compravenda pot derivar fàcilment en l'enèsim debat lingüístic o directament en una trifulga identitària. Per descomptat, continuen existint les situacions de saludable i educat bilingüisme passiu, i les de convergència cap al valencià per part dels interlocutors castellanoparlants. Però, atesos els riscos, va minvant la motivació per a mantenir-se en valencià d'uns valencianoparlants cada volta més intensament bilingüïtzats.

En la societat valenciana actual, doncs, el castellà ha esdevingut la llengua per defecte en la majoria de contextos, el codi no marcat, en el qual es convergeix quan algun dels participants no usa el valencià, quan es desconeix l'interlocutor o quan es vol obtenir o oferir un servei sense desviar l'atenció cap a l'idioma. En l'ecosistema lingüístic valencià, el castellà és la mesura de totes les coses, l'estàndard de referència amb el qual no es pot evitar de comparar-ho tot: no resulta extraordinari que el valencianista més abrandat, per explicar el significat d'un mot anglès, te'n doni l'equivalència en castellà. Aquesta situació no és en absolut estable, sinó que pot tenir múltiples conseqüències, en termes de canvi sociolingüístic. Per exemple, pot accelerar la interrupció de la transmissió intergeneracional: observem bona cosa d'*arnaus* i *paus* adolescents, educats en valencià, que fora de casa i de classe se socialitzen en castellà i que previsiblement en molts casos

4 Tampoc contribueix a l'estandardització ni a la seguretat dels usuaris la croada particularista contra formes genuïnes i generals de la llengua que ja estaven ben consolidades entre els segments més joves, com mostra Sentí en l'àmbit del lèxic (2019).

transmetran aquesta llengua als seus futurs *marcs* i *empars*, perquè la meva parella i jo “nos conocimos en castellano”.

El procés de substitució, doncs, continua actiu, amb una reducció d'usos i de parlants de la llengua recessiva que es perllonga en el temps i que, mentre no culmini o es capgiri, pot anar aparellada a un conjunt de fenòmens d'encongment, contracció o atrició (Boix i Vila, 1998: 262). Aquests fenòmens inclouen la convergència gramatical amb les estructures de la llengua dominant, la relexificació progressiva a partir del cabal de la llengua dominant, l'anivellament basat en l'analogia i la reducció estilística. Així, mentre el comú dels valencians exhibeix una competència alta o almenys acceptable en castellà, fins al punt de reduir-hi al mínim les interferències del valencià i d'ocultar el propi accent, observem en l'experiència diària vacil·lacions, per part dels catalanoparlants mateixos, tant en el domini efectiu del subestàndard valencià, com de les varietats col·loquials valencianes *genuïnes*. No es tracta únicament de la dificultat palesa de mantenir els registres de la llengua adequats a cada context, sinó de les interferències creixents i socialment normalitzades del castellà en totes les dimensions de la producció lingüística en valencià.

Aquesta interferència és una preocupació emergent entre els lingüistes, sobretot en àmbits com el lèxic, la fraseologia o la gramàtica (vegeu, per exemple, Badia i Pujol, 2021), però potser es presta menys atenció als aspectes fonètics. En el català interferit pel castellà, a més del calc lèxic, semàntic i gramatical de la llengua dominant, observem un conjunt de fenòmens fonètics que podem qualificar de tendència a l'*adaptació* del repertori fonològic o *atrició fonològica*. Per bé que sembla estar accelerant-se, no es tracta d'un procés completament nou. Tenim una varietat considerada diastràtica com el xava, pròpia de determinats grups socials del Barcelonès, els trets diferencials de la qual són precisament la supressió de determinants fonemes inexistents en castellà: realització de la /a/ i la /e/ àtones com [a] en lloc de [ə], de la /ɔ/ com [o], de la /ɛ/ com [e], ensordiment de sibilants sonores, etc.). També trobem una varietat habitualment considerada diatòpica, com és el valencià apitxat, la principal característica de la qual, respecte del valencià general i estàndard, és també l'ensordiment de les sibilants sonores, juntament amb el betacisme, que té un abast territorial més ampli.

En el clàssic de la dialectologia *Els parlars catalans*, Veny (1991: 169–170) considera el valencià apitxat un subdialecte, en situa els orígens entre els segles XV i XVI i en delimita l'abast geogràfic i els fenòmens que el caracteritzen, sense relacionar-los explícitament amb la influència castellana. Sí

que assenyalava aquesta influència en l'ensordiment de les sibilants i altres fenòmens habituals del parlar de Barcelona (*ibidem*: 46), com també reconeix, per exemple, que en les mutacions de *r/l* en alguerès “pesa la influència sarda” (*ibidem*: 108). Tanmateix, en altres publicacions Veny mateix (2001: 179) apunta al contacte amb el castellà com el factor “de conseqüències contaminadores no solament en el lèxic [...] sinó en els altres sectors de la llengua: l'apitxament [...]”.

El debat sobre fins a quin punt el *tradicional* parlar apitxat seria un fenomen endogen de la llengua catalana, una evolució genuïna interna de la llengua, o més aviat el fruit de la pressió demogràfica i sociopolítica del castellà depassa els objectius d'aquest treball. Un debat similar es pot trobar en el cas del gallec, on es discuteix si l'ensordiment de les sibilants sonores del galaicoportuguès és un fenomen purament endogen o desencadenat per la influència del castellà. La darrera opció tindria un argument sòlid a favor en l'ensordiment de les sibilants en altres parlars galaicoportuguesos allunyats de Galícia que han caigut en la banda espanyola de la frontera. I una altra pista en aquest sentit ens la donaria l'*apitxament* de l'aragonès i de l'asturleonès, paral·lel a la seva regressió geogràfica.

Mentre el contínuum romànic manté majoritàriament (italià, francès, portuguès) la /v/, les sibilants del llatí vulgar i un sistema vocàlic complex, el castellà esdevé betacista, pentavocàlic i *reajusta* completament les sibilants. No sembla casual que totes les llengües que pateixen processos de substitució pel castellà (gallec, asturleonès, aragonès i català) experimentin també, en major o menor mesura i extensió, aquests *reajustaments* fonològics. I tampoc no sembla probable que es tracti d'una evolució conjunta espontània, una mena de *Sprachbund* *bascohispanic*, per més que alguns o tots els canvis del castellà (i del gascó) es puguin relacionar amb l'èuscar. L'adaptació progressiva de les quatre grans llengües romàniques no castellaneres de l'Estat espanyol al sistema fonològic del castellà apunta a una atrició fonològica que corre paral·lela al procés de substitució.

Aquesta mena de debats té dimensions que no són purament filològiques o lingüístiques, sinó que comporten conseqüències des del punt de vista sociolingüístic i de la planificació lingüística. L'ensordiment de les sibilants del gallec, consagrat ortogràficament, juntament amb determinades evolucions divergents del portuguès i el fet d'haver acabat en dos estats diferents (i no sempre amics), ha donat lloc a dues codificacions diferenciades i, de facto, a dues llengües per elaboració (en el sentit de Kloss), on la lingüística tradicional no discutia que històricament i filològica n'era una de sola.

Salvant totes les distàncies, també en català té implicacions sociolingüístiques i de planificació lingüística la consideració d'aquests fenòmens i de les varietats que caracteritzen. El xava, malgrat estar ubicat geogràficament en un pol de màxima potència cultural i socioeconòmica de la llengua catalana, es considera una varietat diastràtica fruit de la interferència i, per tant, fora de la normativa i de l'estàndard. La televisió pública es permet caricaturitzar-lo mitjançant personatges com la Sandra Camaca (Lloll Bertran) o la Carolina Pérez Ledesma (Judit Martín).

L'apitxat, en canvi, es concep tradicionalment com una varietat diatòpica, un subdialecte com qualsevol altre i, per bé que ni tan sols els més aferissats secessionistes no han intentat traslladar-ne els trets fonètics principals a la codificació normativa, convé analitzar de quina manera està influïent en la configuració de l'estàndard –concretament, del subestàndard valencià. Sobre el paper, el subestàndard oral valencià es basa en la pronúncia del valencià general, és a dir, dels parlars al nord i al sud de l'apitxat. En la nostra pràctica professional, constatem situacions d'alta formalitat on els parlants recorren al lèxic i la gramàtica normatius (amb més o menys encert, segons els casos) sense mantenir la fonètica del valencià general. Hem presenciat, fins i tot, que alguns professionals de la llengua justifiquen l'expedició de certificats de nivell C1 i C2 –els quals habiliten per a l'exercici de la docència i de la comunicació pública en valencià– a examinands que no dominen el sistema fonològic de la varietat estàndard, amb l'argument que l'apitxat és una *varietat genuïna*.

Tanmateix, l'orella atenta del lingüista i un recorregut sistemàtic pel paisatge i pel paisanatge valencians ens revelen que les coses ja no són ni de bon tros com les va trobar i descriure el mestre Veny. Per començar, el valencià del Cap i Casal i de l'àrea metropolitana, a més d'haver-se reduït dràsticament en percentatge de parlants, presenta ara trets fonològics (i gramaticals, lèxics, etc.) que van més enllà de l'apitxament *tout court*. Un dels més evidents en bona part dels parlants és la reducció del sistema vocàlic als cinc fonemes del castellà (Jiménez i Marí, 2019). Però n'hi ha d'altres, com la despalatalització de /ʃ/ en [s], ben documentada a la Plana des de fa un segle (Veny, 1991: 170), però no a València ni enlloc més, i ara en canvi cada vegada més estesa.⁵ Aquests i altres fenòmens emergents s'empaqueten *ex novo* i es reivindiquen com a part del parlar apitxat avalat per la dialectologia clàssica, malgrat que són difícilment atribuïbles a una evolució

5 Un fenomen, per cert, observable també en gallec.

endògena de la llengua i que, de fet i paradoxalment, reforcen la tesi d'un origen exogen de l'apitxament.

L'altre factor que cal tenir present és l'extensió geogràfica d'aquest parlar. L'eixamplament d'aquest *nou apitxat* (el qual incorpora els altres fenòmens d'atrició que no són propis de l'apitxat clàssic) per la Ribera, la Costera i la Plana ens indica que és un fenomen en expansió. Però, a més, el fet de trobar tots o alguns d'aquests fenòmens, de manera cada vegada més freqüent, en parlants joves de zones relativament allunyades dels dominis originals de l'apitxat ens obliga a qüestionar-nos-en el caràcter diatòpic i plantejar si no seria més adequat parlar d'una varietat diastràtica. És a dir, que no estariem davant d'un dialecte geogràfic més o menys estable i en relació de complementaritat amb el subestàndard valencià, sinó d'una varietat que podríem anomenar *neoapítsat*, que és fruit d'una interferència creixent del castellà i que es va expandint socialment i geogràfica i substituint el valencià general com a varietat col·loquial en dependència diglòssica del castellà.

Quins són els fenòmens que hi observem? Els més consolidats són el betacisme (/v/>[b]) i l'ensordiment de les sibilants (/z/>[s]; /dz/>[ts]; /dʒ/>[tʃ]), als quals cal afegir la iodització (/ʎ/>[j/]), la reducció a les cinc vocals del castellà i la despalatalització de la /ʃ/ (*la Marina* **Baiisa* [bájsa]). Hi ha dos fenòmens més recents que són clarament anàlegs als que es produeixen en castellà. Ni en aquesta llengua ni en neoapítsat existeix el fonema /dʒ/, però en castellà no resulta extraordinari sentir aquest so com a realització de /j/ o /ʎ/. Doncs ara tampoc no resulta extraordinari que una cantant esmente *la *djum* [dʒúm] *de la *djuna* [dʒúna]. Més recent encara, en generacions joves castellanoparlants, és la realització alveolar de l'africada postalveolar sorda: així *el coche* [kótʃe] esdevé *el cotse* [kótse]. Doncs cada vegada és més freqüent trobar aquest fenomen en valencià, amb la particularitat que s'aplica a les africades que en valencià general i estàndard són sonores: així, *el metge* [médʒe] pot esdevenir *el metse* [métse] i el parlant ja no reivindicaria "l'apitxat", sinó "l'apítsat". I d'ací la denominació que proposem.

A la supressió dels fonemes no disponibles en castellà cal afegir la inclusió dels propis d'aquesta llengua inexistents en valencià, com la /θ/ i la /x/. Així, per a un periodista, una prova PCR [peseére] (reacció en cadena de la polimerasa) pot ser una [peθeére], per a un polític valencianista el cognom Aparici no es llig [aparísi] sinó [aparíθi] i per a l'examinador del C2 que està cridant per llista els examinands, Jordà no és [dʒordá]

sinó [xordá]. Al capdavall, tal com hem sentit dir en alguna ocasió a alguna parlant aliena al gremi lingüístic, es tracta d'un "valencià pronunciat en castellà". Recordem-ho: el castellà com a mesura de totes les coses, especialment de les coses valencianes.

Un exemple il·lustrador de la utilització de l'apitxat per a justificar com a genuïna l'atrició el trobem en l'episodi 7 del programa *TàP Zàping* (À Punt Mèdia, 2022). Aquesta emissió, en clau d'humor, inclou *La cançó de l'apitxat*, "una paròdia musical per a reivindicar la riquesa cultural de la nostra llengua", en la qual s'explica que el valencià central o apitxat "és un dialecte més, com el meridional, valencià alacantí o el septentrional". Tanmateix, si ens fixem en el llenguatge utilitzat en la cançó, constatem que no es tracta d'apitxat, sinó, en tot cas, de *neoapitsat*, amb pronúncies com **baissa* per 'baixa', **contsugar* per 'conjuguar' o fins i tot **apitsat* per 'apitxat'. En un cert punt, defensa "les palatals *metxe, xel, viatxar*", amb un subtítol amb aquestes grafies que remet a la pronúncia apitxada. Però, en realitat, la cantant pronuncia **metse, *tsel, *biatsar*. L'atrició no es limita al camp fonològic. Reivindica el perfet simple, però l'usa malament: "un llop **apareguí*", en lloc d'"aparegué". També castellanitza "**extrany*" per "estrany", usa *escollaràs* amb el significat de 'sentiràs' (conegut barbarisme semàntic provinent del castellà col·loquial) o l'estructura "què li vaig a fer si..." (un altre calc del castellà). Ens trobem, doncs, davant d'una mostra de legitimitat i institucionalització de la interferència i de l'atrició sota el suposat paraigua de la genuïtat dialectal. La particular hipertròfia de la dialectologia a casa nostra (Kot'átková, 2020: 325) ens hauria de servir almenys per detectar aquestes impostures.

La potència del fenomen és tal que entrebanca l'estandardització. Poc importa que l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, l'Institut d'Estudis Catalans, les universitats valencianes o els manuals de llengua codifiquen i expliquen el sistema fonològic del subestàndard valencià si després una part dels professionals de la comunicació o del professorat no el fan servir. Els comunicadors i els docents, prescriptors per excel·lència de comportament sociolingüístic, han de mantenir la qualitat lingüística de la pròpia producció per transmetre-la a la població general. La normalització d'un sistema fonològic reduït al repertori del castellà no tan sols posa en risc el subestàndard, sinó que amenaça de suplantar-lo i, fins i tot, de contribuir al retrocés geogràfic del valencià general. Es tracta, en definitiva, d'un empobriment progressiu que acompanya la pèrdua d'àmbits d'ús i de parlants.

■ 2 Metodologia

En les llengües modernes, els mitjans de comunicació audiovisual constitueixen un dels puntals de l'estandardització. En aquest estudi, ens plantejem com a hipòtesi que en els informatius d'À Punt no es manté de manera consistent el model fonològic promulgat per les institucions normatives i per la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació (CVMC) mateixa, que les realitzacions fonètiques d'una part dels professionals estan projectant un model que s'aparta de l'estàndard i podrien estar creant, *de facto*, un nou estàndard, basat en allò que es pot pronunciar amb el repertori fonològic del castellà.

Per acostar-nos al fenomen, en aquest treball analitzem un corpus de cinc programes d'informatius de la televisió pública valenciana À Punt, de dilluns a divendres. En concret, dels dies 19 al 23 d'abril de 2021. Hem emprat per a aquest estudi programes amb una durada total de 237 minuts (un programa sol tenir uns 45 minuts). Amb aquesta selecció pretenem esbrinar què és el que pot veure –i, sobretot sentir– un espectador d'aquest canal al llarg d'una setmana. Els informatius de cap de setmana solen repetir moltes de les informacions ja exposades entre setmana i, per això, no els hem inclòs en aquesta anàlisi, ja que podrien alterar les nostres estadístiques.

Durant la primavera de 2021, els noticiaris de tots els canals de l'Estat espanyol, però també de la resta d'Europa i del món, estaven fent un seguiment de les onades de la covid-19 i, especialment, dels diferents brots que es generaven i quina n'era la incidència acumulada, de les mesures adoptades per les autoritats competents i, òbviament, també de la vacunació. Així doncs, el camp semàntic de la major part dels reportatges de la setmana d'abril que estudiem té a veure amb la salut, ja que els reporters cobreixen les novetats que surten dels centres sanitaris, de la Conselleria de Sanitat, dels *vacunòdroms*, de les residències per a persones grans, etc. Un altre tema molt freqüent és l'hostaleria i els altres serveis, que cada setmana s'havien d'adaptar a unes mesures preventives diferents. Tampoc, però, no hi falten altres temàtiques, com ara l'escalfament global, la política local, l'art, etc.

Cal remarcar que en el nostre treball ens centrem en l'ús lingüístic *institucional* dels informatius d'À Punt, és a dir, que ens fixem exclusivament en els professionals de la cadena (les presentadores i els reporters) i no en les altres persones que hi intervenen (portaveus, polítics, experts sanitaris, persones enquestades pel carrer). Recordem que els informatius solen ser el programa de més prestigi de les cadenes, i que constitueixen un dels pro-

ductes mediàtics amb un llenguatge més formal. La llengua que s'hi usa es considera correcta, neutra, estàndard, en definitiva. Més encara quan es refereixen a temes científics, com és el cas de la pandèmia. Els locutors i els reporters d'informatius, a més de ser reputats periodistes, han de tenir un domini excel·lent de la varietat estàndard de la llengua en què es comuniquen amb la ciutadania i fer-ne un ús exemplar, ja que en són prescriptors.

El *Llibre d'estil* de la Corporació apunta que “té com a base les recomanacions realitzades per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua en les seues diverses obres normatives, adaptades als mitjans audiovisuals públics valencians” (2017: 162). Seguint la *Gramàtica normativa valenciana* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), el *Llibre d'estil* distingeix tres nivells d'adequació de la pronunciació: *recomanable*, *acceptable* i *no recomanable*, revisa cadascun dels ensordiments característics de l'apitxat i els qualifica com a “no recomanables en el valencià estàndard”, tot i que poden “servir per a recrear determinades situacions comunicatives poc formals o parlars col·loquials de la zona on és habitual” (162–179). No deixa cap espai per a la reducció a cinc vocals, ni per a cap dels fenòmens que caracteritzen el neopitxat. En definitiva, prescriu una praxi fonètica estàndard basada en el valencià general.

La pronunciació dels professionals dels informatius, doncs, hauria de ser sempre formal i ajustar-se al màxim a l'estàndard, a les pronúncies categoritzades pel *Llibre d'estil* com a *recomanables*, “aquelles pronúncies consolidades en el valencià estàndard. Són pronúncies amb una àmplia extensió en tot el territori valencià i amb un prestigi social reconegut” (162).

La llengua parlada dels mitjans de comunicació conté nombrosos fenòmens dignes d'una anàlisi profunda, però que no són abordables en un únic treball. En aquest estudi ens centrem en les realitzacions dels fonemes que considerem més indicatives de l'atracció del valencià:

- La fricativa alveolar sonora /z/ (amb la qual agrupem l'africada alveolar sonora /dz/ i el grup fonemàtic /gz/)
- L'africada postalveolar sonora /dʒ/
- La fricativa postalveolar sorda /ʃ/
- L'africada postalveolar sorda /tʃ/
- La lateral palatal sonora /ʎ/
- La vocal anterior mitjana baixa no arrodonida /ɛ/
- La vocal posterior mitjana baixa arrodonida /ɔ/

Analitzem si els professionals d'*Informatiu nit* pronuncien aquests fonemes d'acord amb l'estàndard valencià (i si no, de quina manera ho fan). En el

cas de la essa sonora /z/ i del grup fonemàtic /gz/ ens interessa veure en quin percentatge es pronuncia efectivament com a sonora i en quin s'ensordeix a [s] i [ks]. El mateix farem amb l'africada postalveolar sonora /dʒ/, on a més de quantificar-ne l'ensordiment a [tʃ], analitzarem quines són les altres maneres de pronúncia allunyades de l'estàndard. En el cas de la fricativa postalveolar sorda /ʃ/, estudiarem com de freqüent n'és l'alveolarització, és a dir, la pronunciació com a [s]. Veurem com d'habitual és la realització alveolar [ts] de l'africada postalveolar sorda /tʃ/. També revisarem les realitzacions de la lateral palatal sonora /ʎ/, particularment les que acaben amb un reforçament amb la [dʒ] o l'oclusiva palatal sonora [j]. Finalment, en el cas de les vocals analitzarem en quin percentatge es manté l'obertura normativa i en quin no.

Per poder presentar les dades de la manera més clara possible, hem optat pel binomi *estàndard* i *atrició* (segons si s'ajusta a les regles de pronunciació de l'estàndard valencià o no).

■ 3 Anàlisi del corpus

En l'anàlisi del corpus quantifiquem les realitzacions de cada fonema o grup fonemàtic, segons si s'ajusten a l'estàndard o si se n'allunyen. Les realitzacions estàndard les marquem sempre amb color verd, sense cap altra distinció. Les atricions més esperades (ensordiment de les consonants, tancament de les vocals) apareixen en els gràfics amb color roig.⁶ En alguns casos, en què ens interessa distingir entre els diferents allunyaments, les marquem amb altres colors, com ara taronja, groc o rosa. Presentem aquí les dades globals dels cinc programes que basteixen aquest corpus. Recordem que es tracta de realitzacions dels professionals d'À Punt i que no hi hem tingut en compte les altres persones que intervenen en aquests programes.

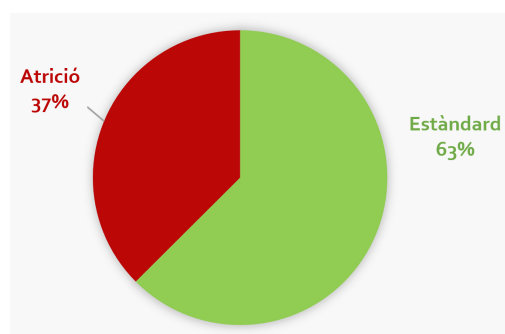
■ 3.1 La fricativa alveolar sonora /z/

En l'anàlisi de la pronunciació de la essa sonora, hem comptabilitzat les realitzacions de la /z/ *casa* [káza], la /dz/ *dotze* [dódze] i la /gz/ *examen* [egzámen]. En el *Llibre d'estil* s'indica que cal seguir "la pronúncia més estesa i prestigiada, en tots els registres formals i informals [...] entre sordes i

6 Per motius tècnics, els gràfics en la versió impresa d'aquest article apareixen només en blanc i negre. Les versions en color es poden consultar en la versió en línia.

sonores” (169), que “l’ensordiment de les *s* sonores no és recomanable en la pronunciació estàndard” i que “pot servir per a recrear determinades situacions comunicatives poc formals o parlars col·loquials de la zona on és habitual: *casa* [kása], *quinze* [kínse]”. En el nostre cas, però, no es tracta de recrear aquest tipus de situacions. Per tant, els professionals haurien de regir-se per la pronunciació recomanable i distingir sempre les esses sonores de les sordes.

En els cinc capítols del programa d’Informatius nit, hem detectat un total de 1495 casos on s’havia d’haver pronunciat una essa sonora. En el gràfic 1, podem veure que un 63% (935) de les realitzacions s’ajustava a l’estàndard, però un 37% (560) se n’allunyava. És a dir, en més d’un terç de les realitzacions, els professionals d’aquest programa no seguien la pronunciació estàndard i, per tant, tampoc el *Llibre d’estil*. No es tracta, per tant, d’uns errors esporàdics, sinó més aviat sistemàtics.

Gràfic 1. Realitzacions de /z/

No podem reproduir aquí totes les realitzacions incorrectes, però sí que podem presentar alguns dels exemples més freqüents i representatius. Curiosament, no són paraules alienes al llenguatge comú, que puguin tenir alguna complicació per a la pronunciació. Es tracta de mots recurrents en un informatiu, com ara *president*, *representar*, *decisió*, *crisi*, *dosi*, *quasi*... En alguns casos les esses d’aquestes paraules s’han pronunciat sonores, en altres sordes. Hi havia reporters que n’encertaven més i n’hi havia qui menys, però la inseguretat sempre hi era present. De fet, en determinats casos un mateix professional pronunciava un mot com *crisi* [krízi] amb una sonora i en la frase següent *dosi* amb una sorda [dósi]. També hem detectat casos en què un reporter pronunciava la essa d’una paraula, com ara *president*, de dues maneres diferents en una mateixa oració [preziðént] i [presiðént].

Com que durant la setmana del nostre seguiment dels informatius es va produir un brot de coronavirus al Col·legi Major Ausiàs March de València, el nom del conegudíssim poeta valencià va sonar diverses vegades als informatius. Els tres professionals que ens informaven sobre la situació al centre pronunciaven sistemàticament la essa d'*Ausiàs* com a sorda.

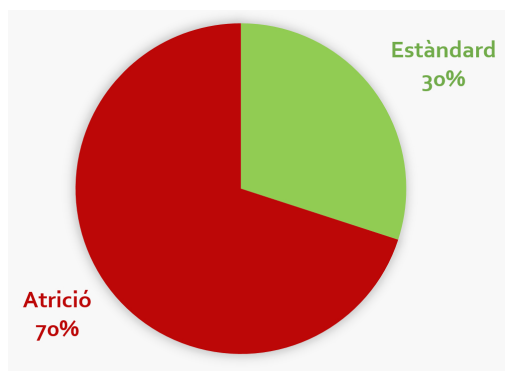
Un altre cas destacable és el nom de la vacuna britànica d'Oxford, *AstraZeneca*, la qual registrem pronunciada majoritàriament amb essa sorda [s] i en algun cas amb la fricativa interdental sorda [θ], tal com es fa en el castellà estàndard europeu. Els reporters valencians no han seguit la pronunciació més pareguda a la llengua d'origen, l'anglès –on és una essa sonora /z/–, ni han llegit la paraula adaptant-la al valencià –com s'escriu amb una zeta, es pronuncia sonora–, sinó que l'han ensordida o l'han dita directament en castellà.

A part dels mots recorrents ja mencionats, hem detectat un desajust respecte de l'estàndard en els nombres. En el cas dels que contenen *-tze-* (*dotze*, *tretze* i *setze*), les dues atricions més habituals que hem detectat són, d'una banda, l'ensordiment de /dz/ *setze* [sédze] a [ts] [sétse], però també la pronúncia amb una africada postalveolar sorda [sétʃe]. La resta de nombres amb una essa sonora, per exemple, *catorze* i *quinze* apareixien majoritàriament ensordits: [katórse], [kínse]. La major quantitat d'atricions, però, l'hem trobada en la fonètica sintàctica. Aquí és habitual sentir l'ensordiment de la /z/ en casos com ara: *fins a les 8 de la vesprada*, *dels interiors*, *els ho contarem*, *és a dir*, etc.

La inseguretats a l'hora de pronunciar fa que els professionals que vacil·len entre la essa sonora i la sorda s'ultracorreguin. El resultat és –de nou– una pronunciació fora de l'estàndard, com ara en: *possible* [pozible], *judicial* [dʒuðiziál], *expansió* [ekspanzió], *agressor* [ayrezór], *oci* [ózi]. També és força habitual en casos en què resulta més fàcil que la essa sorda es contagii per la sonoritat d'una altra: *dispositiu* [dizpozitíw], *precisament* [prezízament], *vicepresident* [vizepreziðént], *organització* [orɣanizazió]. Finalment, en fonètica sintàctica hem detectat casos on la ultracorrecció ha creat una pronunciació molt forçada i poc natural: *així s'ha manifestat* [zá manifestát], *les festes* [lezféstes] o *crisi sanitària* [krízi zanitárja].

Dins de les realitzacions de la essa sonora hem comptabilitzat la /z/ *casa* [káza], la /dz/ *dotze* [dódze] i la /gz/ *examen* [egzámen]. L'última, el grup fonemàtic /gz/, és poc freqüent, ja que de les 1495 realitzacions de només en són 30 les que representa. Així, no pot alterar les dades globals de la essa sonora, però si extraiem per separat aquest grup, veiem (gràfic 2) que, en aquest cas, l'atrició hi predomina clarament. De les 30 realitzacions,

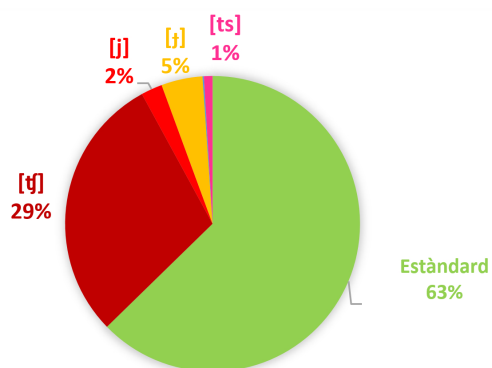
només 9 han seguit la norma i les recomanacions del *Llibre d'estil*: “La pronunciació de la *x* del grup *ex-* seguit de vocal serà [gz]: *examen* [egzámen], *exemple* [egzémple], *exhaurit* [egzawrít]” (169). Les realitzacions –en aquest cas majoritàries– han estat: *execució* [eksekusió], *executiu* [eksekutíw], *exhibida* [eksibíða], *examen* [eksámen], *examinar* [eksaminár].

Gràfic 2. Realitzacions de /gz/

■ 3.2 L'africada postalveolar sonora /dʒ/

El segon fonema que analitzem és l'africada postalveolar sonora /dʒ/. D'acord amb el que estableix l'AVL, el *Llibre d'estil* aconsella que: “[e]n tots els registres formals i informals, es pronunciaran sons els sons corresponents a les lletres *g/j* i *tg/tj*: *gener* [dʒenér], *jugar* [dʒuɣár], *fetge* [fédʒe], *viatjar* [viadʒár]” (170). L'ensordiment de la /dʒ/ apareix en l'apartat de realitzacions fonètiques no recomanables i alienes a l'estàndard.

Gràfic 3. Realitzacions de /dʒ/

En el nostre corpus hi ha 641 casos en què s'havia d'haver pronunciat, seguint les indicacions esmentades, l'africada postalveolar sonora. Com podem veure en el gràfic 3 (pàgina anterior), la realització estàndard representa un 63% (402) i les diferents desviacions un 37% (239). De nou, es tracta d'un percentatge elevat, tenint en compte que converteix més d'un terç de les pronunciacions en no ajustades a les recomanacions del *Llibre d'estil* de la cadena.

El primer fenomen –i el més freqüent– que observem és l'ensordiment de la /dʒ/ en /tʃ/, en un 29% de les realitzacions. Així, hem pogut sentir: *junta* [tʃúnta], *girar* [tʃirár], *joc* [tʃók] i [tʃók], etc. Conjuntament amb l'ensordiment hem pogut detectar pronunciacions totalment inadequades per a un programa d'informatius, com ara: *objectiu* [otʃetíw] en lloc de [obdʒektíw], *jugar* [tʃuár] en lloc de [dʒuyár], etc.

El segon fenomen és la pronunciació de la grafia *j*, especialment dels grups *-jcc-* i *-ject-* com a semivocal [j]. El *Llibre d'estil* avisa els professionals de la comunicació que aquesta realització fonètica no és recomanable. Malgrat que l'hàgim detectada, hi era present només en un 2% dels casos. També és cert que és una pronunciació que està més limitada i, per això, l'hem detectada en els casos prototípics, com ara: *projecte* [projékte], *injecta* [injékta], però també en *ajuda* [ajúða], *desgel* [dezjél]... En diversos mots –*projecte*, *injecta*, *desgel*– veiem que no sols hi ha un canvi consonàntic, sinó que també s'hi ha produït un tancament de la vocal.

En tercer lloc apareix un fenomen que no recullen ni l'AVL ni el *Llibre d'estil* i que supera el cas anterior, amb un 5% del total de les realitzacions. Es tracta de la pronunciació de la /dʒ/ com a oclusiva palatal sonora [j]. Alguns dels casos més clars i representatius són: *gestió* [jestió], *Generalitat* [jeneralitat] i *enginyer* [enjñér]. Aquest so no forma part del repertori fonològic del català estàndard,⁷ i per tant, per a un catalanoparlant la percepció pot ser molt pareguda a l'aproximant palatal sonora, és a dir, a la semivocal /j/. Potser per això no se'n parla en el *Llibre d'estil*. De fet, en alguns casos la realització d'una mateixa persona pot variar entre les dues pronunciacions. Cal remarcar també que aquest so no sols apareix com a substitut de la /dʒ/, sinó també, com veurem més endavant, de la lateral palatal sonora /ʎ/, especialment a principi de paraula, com ara en: *llum* [júm], *llista* [jísta], *llibre* [jíbre] i *llançar* [jansár].

7 Aquest so, però, sí que apareix en algunes zones del subdialecte mallorquí, on és un dels al·lòfons del fonema /g/.

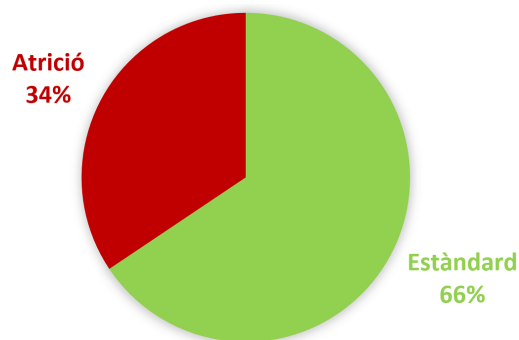
El quart fenomen, present en un 1%, és la pronunciació de /dʒ/ com a africada alveolar sorda [ts]. Encara que es tracti d'una realització que podria semblar anecdòtica, està relacionada amb un altre fenomen: la pronunciació de l'africada postalveolar sorda /tʃ/ com a alveolar [ts] (la qual estudiem en el subapartat 3.4.). Si la /ts/ ja està substituïnt en alguns casos la /tʃ/ (*cotxe* [kótʃe]>[kótse]) i la /tʃ/ substitueix la /dʒ/ (*metge* [médʒe]>[métʃe]), no és gens estrany que trobem en el nostre corpus d'informatius realitzacions com ara: *metge* [métse], *agent* [atsént] i *paratge* [parátse]. Així, el primer pas era el simple ensordiment de l'africada postalveolar sonora /dʒ/>[tʃ], a la qual cosa s'afegeix –sobretot en el llenguatge dels reporters més joves– la despalatalització a [ts]. Així doncs, l'evolució seria la següent: [médʒe]>[métʃe]>[métse]. En el nostre corpus es tracta d'un fenomen poc freqüent, però existent i probablement emergent: alguns dels reporters més joves que solen pronunciar d'aquesta manera ocupen poc espai en els informatius –encara.

Finalment, com per segellar el paper catalitzador de la llengua dominant en tots aquests fenòmens, també en aquest cas detectem realitzacions directament en castellà, com per exemple, *auge* pronunciat [áwxɛ], amb la fricativa velar sorda, impròpia del valencià.

■ 3.3 La fricativa postalveolar sorda /ʃ/

El tercer fonema analitzat és la fricativa postalveolar sorda /ʃ/. El *Llibre d'estil* estableix que “[e]n el grup -*sc-* dels verbs incoatius és possible la pronunciació com a [sk] i com a [ʃk]: *patisca* [patíska] o [patíʃka]” i que “[c]al evitar la pronunciació com a [js] del grup *ix*: *baixar* [bajsár], *coneix* [konéjs]” (171).

En el nostre corpus hem detectat 349 realitzacions d'aquest fonema. En el gràfic 4 podem observar que en un 66% (229) s'ha mantingut la pronunciació estàndard com a [ʃ], mentre que en un 34% (120) no. Excepte dos casos anecdòtics, les 118 realitzacions que s'allunyen de les recomanacions i de l'estàndard corresponen l'alveolarització, és a dir, a la realització com a fricativa alveolar sorda [s]. Aquesta atrició la trobem especialment en l'increment incoatiu -*ix* (forma preferible, segons el *Llibre d'estil*): *disminuix* [dizminúis], *reunix* [reunís], *descendix* [desendís] *exigix* [eksidzís], però també en casos com: *eixa* [ísa], *deixarà* [disará] i *deixen* [dísen]. En els darrers exemples no sols constatem l'alveolarització de la /ʃ/, sinó també la pronunciació de la vocal *e* com a [i] quan està en contacte amb el que havia d'haver sigut una consonant palatal /ʃ/.

Gràfic 4. Realitzacions de /ʃ/

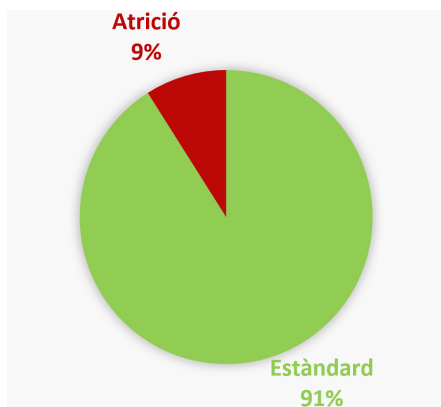
Aquest percentatge d'allunyament de la pronúncia estàndard equipara l'atrició d'aquest fonema amb els ensordiments de la /z/ i la /dʒ/, tradicionalment *despenalitzats* com a propis de l'apitxat. Tractant-se d'un fenomen impropri del subdialecte apitxat, aquestes xifres n'impugnen la justificació en termes de dialectologia geogràfica i apunten directament a la interferència del castellà.

Un grup que mereix una especial atenció són els topònims. És força habitual que en els mitjans de comunicació estatals –públics i privats– els reporters escriguin i, sobretot, pronunciiïn malament els noms de les ciutats, pobles o comarques dels territoris catalanoparlants. De fet, aquests errors en escriptura i pronunciació es converteixen freqüentment en burles i acudits –especialment mems– que circulen amb èxit per les xarxes socials. La televisió pública valenciana és la més pròxima als espectadors, però la pronúncia d'alguns topònims valencians i estrangers s'aparta del valencià general i estàndard. Així, en el cas de topònims que contenen la /ʃ/, ens trobem amb: *Washington* [wásiŋton] en lloc de [wáʃiŋton], *Xàtiva* [sátiva] en lloc de [ʃátiva] i *Baix* o *Baixa* [bájs] i [bájssa] en lloc de [bájʃ] i [bájʃa] en casos com *el Baix Segura* i *la Plana Baixa*. També cal mencionar la pronúncia de *la Vall d'Uixó* com [uksó] i no amb la forma estàndard [ujʃó]. Aquesta darrera pronunciació és un cas ben diferent de la resta d'atricions, per bé que segueix el patró de llegir el valencià a la castellana. L'origen n'és la lectura castellanitzada de la grafia catalana arcaica d'Uxó (sense la *-z* fabriana). D'aquí ve la pronúncia incorrecta amb [ks] (Coromines, 1997: 376).

■ 3.4 L'africada postalveolar sorda /tʃ/

En el cas de l'africada postalveolar sorda /tʃ/, no s'hi presta gaire atenció ni en el *Llibre d'estil* ni en les recomanacions de pronunciació de l'AVL. S'assumeix que aquest fonema no té cap problemàtica associada destacable. En la nostra anàlisi, però, trobem que hi ha realitzacions d'aquest fonema que no es corresponen amb l'estàndard, com ja havíem avançat en l'apartat 3.2., en el qual constatarem el pas de *metge* [médʒe] a [métʃe] i després a [métse]. En l'elocució dels professionals d'À Punt, aquesta despalatalització també és present de la /tʃ/ a la [ts]. No sembla un fenomen endogen ni exclusiu del català, sinó que és cada vegada més habitual en castellà –d'on probablement prové i no sembla gaire estudiat.

En el corpus analitzat detectem aquesta realització en un 9% (8) dels 89 casos (gràfic 5). Encara que pugui semblar un fenomen poc rellevant, hem de destacar que han sigut els professionals més joves els que pronunciaven d'aquesta manera i són aquests els que tenien menys espai dins del programa de telenotícies. Així doncs, caldria fer un estudi més ampli que aprofundeixi en l'anàlisi d'aquesta realització tenint en compte les diferències generacionals i de procedència.

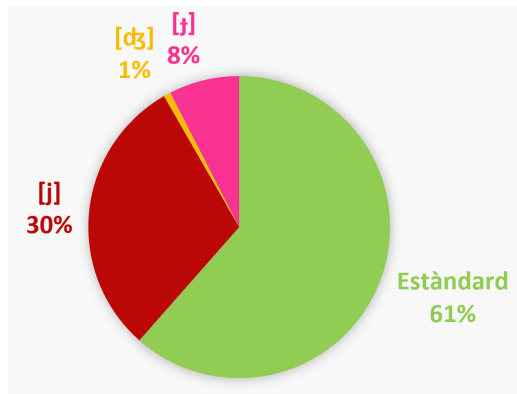

Gràfic 5. Realitzacions de /tʃ/

■ 3.5 La lateral palatal sonora /ʎ/

El darrer fenomen consonàntic estudiat és la realització de la /ʎ/ com a [dʒ] o [j]. El *Llibre d'estil* fixa que “[e]l dígraf ll s’ha de pronunciar amb el so palatal lateral: *llum* [ʎúm], *callar* [kaʎár], *ull* [uʎ]” (171). Recomana evitar “[l]a pronunciació icista del grup ll [j]: *llum* [júm], *callar* [kajár], *ull* [uj]. I especialment, el reforçament com a palatal africada de la consonant inicial: *llet* *[dʒét]” (172). Així doncs, el fenomen al qual s’hi presta més atenció és, sobretot, la iodització. Però també s’hi menciona amb l'exemple de *llet* el reforçament no estàndard com a palatal africada [dʒ], que detectem en casos com: *lliure* [dʒíwre] o *llits* [dʒíts]. Nosaltres, a més a més, hi afegim la realització com a oclusiva palatal sonora [j], un so que ja hem vist com a possible variant de la /dʒ/. Així, trobem casos com *llum* [júm], *llista* [jísta], *llibre* [jíbre] i *llançar* [jansár].

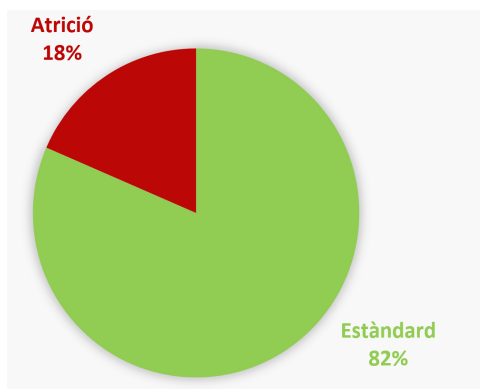
En total, hem detectat 265 realitzacions d'aquest fonema, dels quals un 39% (102) no s'ajusta a l'estàndard. Si ens fixem en el gràfic 6, veiem que la iodització és un allunyament de la norma força present, en un 30% dels casos. El segon fenomen, el reforçament com a palatal africada, en canvi, és residual en la nostra mostra: només apareix en dues realitzacions (un 1%). Tanmateix, hem trobat un cridaner 8% de realitzacions com a oclusiva palatal sonora [j], un so que ja ens apareixia com a realització de /dʒ/. Al capdavall, totes aquestes realitzacions apunten cap a una confusió dels fonemes del valencià estàndard per interferència dels sistema fonològic del castellà, on aquests sons són al·lòfons d'un repertori més reduït de fonemes.

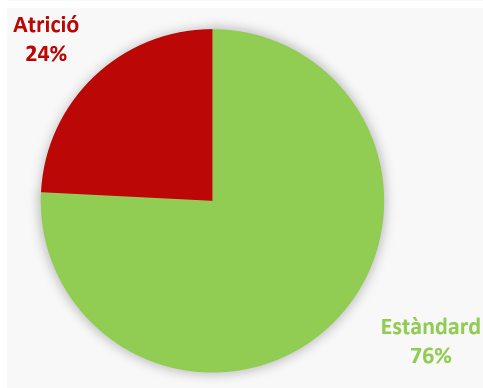
Gràfic 6.
Realitzacions de /ʎ/

■ 3.6 Les vocals obertes /ɛ/ i /ɔ/

En aquest apartat, tractarem conjuntament la realització de les vocals obertes /ɛ/ i /ɔ/. El *Llibre d'estil* diu clarament que “[c]al distingir les e obertes de les e tancades” (162) i que “[e]n tots els registres, cal evitar la pronunciació tancada de la *e* oberta i de la *o* oberta: *cel* *[sél]; *terra* *[téra]” (164). S’hi remarquen també algunes possibles excepcions quan “es vulga reflectir la procedència geogràfica” (164), però això és, com sempre, fora del registre estàndard i, de fet, apareix en el subapartat de pronunciacions no recomanables.

Gràfic 7. Realitzacions de /ɔ/

Gràfic 8. Realitzacions de /ɛ/

En total, hem analitzat 730 realitzacions de la *o* oberta i 500 de la *e* oberta. Com podem veure en els gràfics 7 i 8, l’allunyament de l’estàndard es produeix en un 18% i un 24% de les realitzacions. Encara que tinguem més realitzacions que segueixen l’estàndard, el volum de pronunciació no

recomanable no deixa de ser elevat per a un programa d'informatius. Tinguem en compte que en cinc programes hem detectat 135 *os* i 121 *es* que no s'han pronunciat seguint la normativa.

Cadascuna d'aquestes realitzacions influeix en els espectadors i els genera dubtes, inseguretats, distracció respecte dels continguts i desconfiança en la professionalitat dels locutors. No són pocs els espectadors que comenten que no s'hi poden concentrar i acaben canviant de canal. Així, durant un mateix programa podem sentir *una dosi* com a [dózi], [dózi], [dósi], [dósi] o, fins i tot, [dósis]. En mots com aquests –no gaire habituals en el llenguatge quotidià abans de la pandèmia de la covid-19– els espectadors han de triar una de les formes i adoptar-la com la que usaran en el dia a dia. Però aquí la televisió no els ajuda a triar i, per tant, no contribueix a fixar l'estàndard ni a generar confiança en els parlants. En canvi, “això en castellà no passa”, ja que la forma estàndard queda més que clara. Per tant, quan el parlant vulgui expressar-se sobre la vacunació, o bé ho farà directament en castellà o, si decideix fer-ho en valencià, possiblement tindrà inseguretats i amb molta probabilitat usará aquestes paraules *noves* o *tècniques* directament en castellà o amb la pronunciació que *més li sonarà*, la *castellanitzada*.

La major part dels allunyaments de l'estàndard que trobem en les vocals té a veure amb el tancament de les obertes. Les detectem tant en paraules bàsiques i genuïnes, com *bon* [bón], *set*⁸ [sét], *mort* [mórt]... com en cultismes i tecnicismes: *tendència* [tendénsia], *dòmino* [dómino] o *injecta* [injékta]. També hi hem detectat un esforç d'alguns dels professionals per pronunciar les obertes, però que en alguns casos ha portat a la pronúncia de la *a*, principalment en lloc de la *e* oberta: *Grècia* [grásia], però també en algun cas aïllat de la *o* oberta: *impostos* [impástos].

■ 3.7 Altres pronunciacions allunyades de l'estàndard

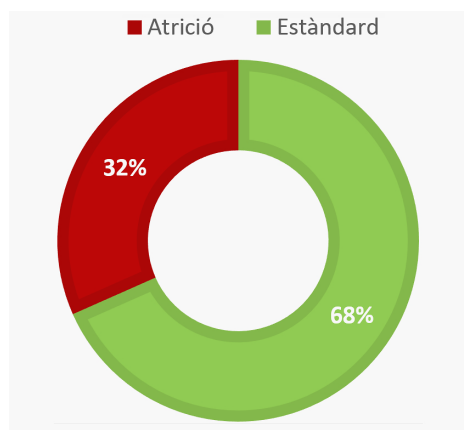
En el buidatge del nostre corpus també hem trobat casos que no es corresponen amb cap dels fenòmens analitzats, però que mereixen esment per il·lustrar la interferència del castellà en la pronunciació dels professionals de la televisió pública valenciana. Una realització castellanitzadora força freqüent que hi hem detectat ha sigut la de pronunciar la lletra *c* com a [θ] en lloc de [s]. Hi ha casos que podrien ser discutibles, com ara el cognom de la llavors consellera de Sanitat de la Generalitat Valenciana, *Ana Barceló* [barθeló], o el nom del cos de seguretat *Guàrdia Civil* [θivíl]. En el primer

8 Fem referència al número 7.

cas, es tracta d'una persona castellanoparlant –de Saix–, però amb un cognom clarament català i que, a més, ella mateixa sesseja. En el segon cas, no hi ha cap raó per a pronunciar el nom del cos de seguretat en castellà, quan disposem d'una adaptació ben arrelada en català –gràfica i de pronunciació. Per il·lustrar d'una manera més nítida aquesta castellanització, també hem detectat casos on no hi ha discussió possible, com ara: *capacitat* [kapaθitat], *comencem* [komentém], *prova PCR* [peθeére], *constitucional alemany* [konstituθionál] o *Francina Armengol* [franθína], presidenta del Govern de les Illes Balears. En aquests exemples és evident que es tracta d'una interferència de la pronunciació del castellà, la llengua a través de la qual bona part dels locutors semblen garbellar el món, inconscientment o no.

■ 4 Conclusions

En el conjunt de fenòmens que hem estudiat i tot el corpus analitzat, un 32% de les ocurrències correspon a casos d'atrició (vegeu el gràfic 9). És a dir, un terç de les realitzacions d'aquests fonemes incompleix el *Llibre d'estil de la CVMC* i es produeix amb sons que s'allunyen del subestàndard valencià, a la base dels quals hi ha la interferència lingüística del castellà.

Gràfic 9.
Conjunt de realitzacions
analitzades

El fonema més afectat és la /k/, amb un 39% de realitzacions que s'aparten de l'estàndard: en un 30% es tracta de iodització [j], però també un 8% de [j] (oclusiva palatal sonora) i un 1% de [dʒ].

Tant la /z/ com la /dʒ/ registren un 37% d'atrició. En el primer cas, es tracta majoritàriament de l'ensordiment a [s], tot i que també trobem realitzacions [θ]. En els aplecs /gz/ l'atrició arriba al 70%.

Pel que fa a la /dʒ/, l'ensordiment és també el fenomen principal (29%), seguit de l'oclusiva palatal sonora [j] (5%), la semivocal [j] (2%) i l'africada alveolar sorda [ts] (1%).

En relació amb aquesta darrera realització, un 9% de les pronunciacions de /tʃ/ han sigut [ts] –un fenomen emergent en castellà i tot apunta que també en valencià.

El fonema fricatiu postalveolar sord /ʃ/ es pronuncia [s] en un 34% dels casos, fet que demostra que aquest procés depassa el tradicional apitxat.

Tampoc no és un fenomen propi de l'apitxat el tancament de les vocals obertes /ɛ/ i /ɔ/ a [e] i [o], que en el nostre corpus es produeix en un 24% i un 18%, respectivament.

	Estàndard	Atrició	% estàndard	% atrició	Total realitzacions
Realitzacions de /z/ + /dz/	926	539	63%	37%	1465
Realitzacions de /gz/	9	21	30%	70%	30
Realitzacions de /dʒ/	402	239	63%	37%	641
Realitzacions de /ʃ/	229	120	66%	34%	349
Realitzacions de /ɔ/	595	135	82%	18%	730
Realitzacions de /ɛ/	379	121	76%	24%	500
Realitzacions /ʎ/	163	102	61%	39%	265
Realitzacions /tʃ/	81	8	91%	9%	89
	2784	1285	68%	32%	4069

Taula 1. Dades globals dels fenòmens analitzats

Els percentatges generals i específics indiquen un fenomen d'atrició molt generalitzat i apunten a un risc greu de desestabilització del subestàndard valencià. El fet que l'atrició no es redueixi als fenòmens d'ensordiment típics de l'apitxat, sinó que s'estengui a l'eliminació d'altres fonemes inexistents en castellà, com /ʃ/, /ɛ/ i /ɔ/, assenyalen l'origen del fenomen en la interferència massiva del sistema fonològic del castellà. La confusió incipient del fonema /tʃ/ amb [ts], identificada en castellà i ara també en valencià, reforça aquesta hipòtesi. Altres factors com l'aparició significativa de [j] com a realització de /ʎ/ i /dʒ/ també apunten en aquesta direcció.

Ben conegut és el fenomen de la transferència lingüística en els parlants bilingües i plurilingües. Quan es tracta d'un fenomen individual, no sol tenir gaires conseqüències per a la llengua o les llengües afectades. En casos de contacte durador, es poden produir manlleus abundants de lèxic o fins i tot *Sprachbund*. En les situacions de minorització, en què els parlants d'una llengua estan bilingüïtzats massivament en la llengua dominant, especialment quan s'hi ha instal·lat un ús diglòssic, la transferència es produeix de manera també massiva i no és un fenomen contingut en el temps ni en l'abast, sinó que va erosionant progressivament les estructures lingüístiques per a calcar les de la llengua dominant.

En el cas valencià, ens trobem que les diverses formes de català col·loquial que s'hi parlen i un valencià normatiu feblement estandarditzat *conviven* amb les varietats col·loquials i estàndard del castellà. El castellà és la llengua no conflictiva en la major part de les situacions comunicatives i la majoria dels valencianoparlants en dominen l'estàndard amb més fluïdesa i seguretat que l'estàndard valencià. Fins i tot els professionals de la llengua i els prescriptors d'usos socials, com el professorat i els comunicadors, estan sotmesos a la interferència del castellà i no hi ha una penalització social ni professional efectiva per a la producció lingüística interferida que funcioni com a incentiu de la genuïtat i la correcció.

A la vista de les dades que hem obtingut i analitzat, cal plantejar-se si els processos de selecció dels professionals i els d'acreditació oficial de l'idioma estan sent efectius per assegurar el nivell adequat de llengua i contribuir a l'estandardització. Un dels factors que caldria revisar podria ser el pes, en l'avaluació, de les competències anomenades *comunicatives* en relació amb les estrictament *lingüístiques*. Tota comunitat de pràctica, com ho és la dels professionals de la llengua, tendeix a desenvolupar unes convencions que contribueixen a cohesionar-la i a dotar-la d'identitat. Però les convencions no haurien de ser un dogma, sinó que s'haurien de revisar i actualitzar per fer front als reptes de la praxi professional. I ara mateix el repte és que ens trobem parlants capaços d'articular un discurs comprensible (però molt deficient en termes fonètics, lèxics, gramaticals) que obtenen amb relativa facilitat acreditacions de nivell C1 o C2 de valencià i accedeixen a posicions que superen les seves competències lingüístiques reals.

Aquest fenomen no afecta només els comunicadors i els docents en general, sinó també, en alguns casos, el professorat de valencià. Un tribunal que jutja qui ha de ser mestre o professor de secundària, o d'escoles oficials d'idiomes, no hauria d'acceptar candidats incapaços d'articular el repertori fonològic del valencià estàndard o que suspèn per faltes d'ortografia o de

gramàtica la prova de domini lingüístic. I el mateix s'hauria d'aplicar als mitjans de comunicació valencians, on la competència lingüística real no s'hauria de confondre amb la certificada, ni s'hauria de sacrificar en pro d'una suposada competència periodística que en massa casos resulta dubtosa.

Aturar i revertir l'atrició de l'idioma és una tasca indestruïble del capgirament de la substitució. La qualitat, la genuïnitat i el domini de l'estàndard valencià ha de ser una prioritat en tots els procediments d'acreditació lingüística i de selecció de professionals de la llengua, de la comunicació i de l'ensenyament. El procés d'acostament al castellà, d'atrició, de *galleguització* del valencià, només es pot aturar si es consolida un estàndard valencià estable, basat en la llengua genuïna i en la connexió amb el conjunt de la comunitat lingüística catalana, no en la benedicció de la interferència permanent, progressiva i creixent del castellà. En una llengua viva, sempre hi haurà molts espais per a les parles col·loquials. Però, en la comunicació formal, cal consolidar i reforçar l'estàndard: utilitzar i projectar la llengua normativa, genuïna, sense interferències, per evitar que esdevingui un simple dialecte o un accent del castellà, en la recta final cap a la desaparició. ■

■ Bibliografia

- Acadèmia Valenciana de la Llengua (2006): *Gramàtica normativa valenciana*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- À Punt Mèdia (2017): *Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació*, Generalitat Valenciana, <<https://static.apuntmedia.es/apunt/public/content/file/original/2021/0228/10/llibre-d-estil-86bdcdb.pdf>> [15.07.2022].
- (2022): *TàP Zàping*, episodi 7, <https://www.apuntmedia.es/programes/tap-zaping/tap-zaping-edu-soto_134_1521484.html> [15.07.2022].
- Badia i Pujol, Jordi (2021): *Salvem els mots*, Barcelona: Rosa dels Vents.
- Boix i Fuster, Emili / Vila i Moreno, Xavier (1998): *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona: Ariel.
- Coromines i Vigneau, Joan (1997): *Onomasticon Cataloniae*, volum VII, Barcelona: Curial, <<https://oncat.iec.cat/documents/VII/376.pdf>> [15.07.2022].
- Generalitat Valenciana (2022): *Coneixement i ús social del valencià. Enquesta 2021. Síntesi de resultats*, <https://ceice.gva.es/documents/161863132/174616028/enquesta+5C3%Bas+del+valenci%CC%80+2021_web.pdf/6a3e6836-f136-bffc-8593-0381eedc297b?t=1674558043543> [23.03.2023].

- Jiménez, Jesús / Marí, Maties (2019): «Interferències visibles i ocultes en el sistema vocàlic de Catarroja», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 29, 81–104, <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/143763/pdf_1517> [15.07.2022].
- Joan i Marí, Bernat (2018): «Catalanofòbia: la construcció d'un relat», *Eivissa* 63, 71–76, <<https://raco.cat/index.php/Eivissa/article/view/342290/467951>> [15.07.2022].
- Kotátková, Adéla (2020): «Les peculiaritats sociolingüístiques del català i el rol del professorat de llengua», *Ítaca. Revista de Filologia* 11, 297–317, <https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/113447/1/Itaca_11_12.pdf> [15.07.2022].
- Perucho i Pla, Manel / Grimaldo Moreno, Francisco / Miralles Vila, Clara / Querol Puig, Ernest / López Iñesta, Emilia (2017): «La modelització matemàtica dels processos de competició entre llengües: estudi comparatiu de l'evolució dels usos a Catalunya i al País Valencià», *Llengua, Societat i Comunicació* 15, 94–102, <<https://revistes.ub.edu/index.php/LSC/article/view/18107/pdf>> [15.07.2022].
- Plataforma per la Llengua (2021): «*Habla en castellano, cojones, que estamos en España*». 52 nous casos de discriminació lingüística greu patits per ciutadans catalanoparlants durant l'any 2020 en mans de les administracions públiques de l'estat espanyol, <https://www.plataforma-llengua.cat/media/upload/arxius/Discriminacions/Informe_2020_Discriminacio-ling-2020-v2.pdf> [15.07.2022].
- Sentí Pons, Andreu (2019): «La (re)construcció de l'estàndard lèxic valencià: un estudi d'actituds», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 29, 123–153 <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/144189/pdf_1523> [15.07.2022].
- STEPV (2016): *El valencià en l'ensenyament*, <https://intersindical.org/stepv/docs/informe_ensenyament_en_valencia_2016.pdf> [15.07.2022].
- Veny i Clar, Joan (1991): *Els parlars catalans*, Palma: Editorial Moll.
- (2001): «Varietats geogràfiques», dins: Vallverdú, Francesc (ed.): *Enciclopèdia de la llengua catalana*, Barcelona: Edicions 62, 172–180.

■ Adéla Kotátková, Universitat Jaume I, Departament de Filologia i Cultures Europees / Institut Interuniversitari López Piñero, Av. Vicent Sos Baynat s/n, E-12071 Castelló de la Plana, <adela.kotatkova@uji.es>, ORCID: 0000-0003-2395-7473.

Ideologies lingüístiques sobre l'estàndard català: una aproximació des de Menorca

Ivan Solivellas (Palma)

Summary: This contribution aims to analyse how the differentialist discourse is disseminated through the written press and to study the different discursive resources that it uses. To do this, firstly, a textual corpus has been created from a series of contributions in a Minorcan newspaper that disseminate differentialist topics, specifically the column «Rallant en pla» [‘Speaking in plain language’]. Secondly, the different contributions have been analysed using Critical Discourse Analysis in order to delimit the main and secondary ideas that support this type of argumentation, as well as the underlying political discourse, which is opposed to language normalization. In this regard, we have also studied how the different ideas are related, as complementary or opposing topics, and how certain data and resources are manipulated. This is, therefore, a further contribution to study linguistic differentialism, following previous related work (Duane, 2017; Boix-Fuster, 2020; Solivellas, 2021), but focused on the analysis of a corpus of opinion articles.

Keywords: linguistic particularism, linguistic secessionisms, standard ideologies, gonellism, corpus planning, standard, critical sociolinguistics ■

Received: 17-05-2022 · Accepted: 07-10-2022

■ 1 Introducció

El diferencialisme lingüístic és un discurs que neix a partir d'un conjunt de creences sobre un parlar concret, que es pretén diferenciar del sistema lingüístic a què pertany, sigui assenyalant els elements diferenciadors –particularisme–, sigui afirmant que es tracta de dos sistemes diferenciats –secessionisme. En el cas català, aquest diferencialisme ha donat lloc al denominat *gonellisme*, a les Illes Balears, i al *blaverisme*, al País Valencià, per bé que també hi ha altres indrets en què aquests discursos són presents, com a la Franja de Ponent o a l'Alguer, amb el debat sobre com ha de ser el model de llengua normatiu.

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 263–292,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.263-292>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

En l'actualitat, emperò, sembla que els discursos diferencialistes han centrat la crítica en contra del model de llengua, això és, l'estàndard, argüint que se centra exclusivament o majoritària en el parlar de Barcelona. En relació amb això, Pradilla (2008) considera que, a hores d'ara, les crítiques sobre la unitat de la llengua han donat lloc a crítiques sobre la varietat de referència. Al cap i a la fi, criticar l'estàndard permet, d'una banda, exigir l'establiment d'estàndards autònoms per a cada territori, amb la fragmentació que comporta, i, de l'altra, evitar que la llengua guanyi capital simbòlic, cosa que afecta les actituds i els hàbits lingüístics dels parlants. Tot això sense perdre de vista que els estàndards autònoms que reclamen sovint incorporen un gran nombre de solucions col·loquials i pròximes al castellà –o a l'italià, en el cas de l'Alguer–, amb una clara intenció diferencialista.

Per tot això, en aquest treball analitzarem el discurs diferencialista que es difon a través d'alguns mitjans de les Illes Balears, a partir de les aportacions de l'actual director d'una entitat diferencialista (Sa Fundació) i de la seva columna «Rallant en pla», del diari *Menorca*. En aquest sentit, sobretot posarem èmfasi en les ideologies contràries a l'establiment d'un model de llengua estàndard compartit per tota la catalanofonia, però també donarem compte de l'argumentari particularista i secessionista que promou, segons l'objectiu de cada article. Es tracta, en definitiva, d'un estudi qualitatiu, basat en l'anàlisi crítica del discurs, que pretén estudiar l'argumentari diferencialista que es difon a les Illes Balears en l'actualitat, així com els recursos discursius que fa servir.

■ 2 Ideologia i diferencialisme lingüístics

En aquest apartat, farem un breu resum del concepte de *ideologia lingüística*, en tant que eina al servei d'un projecte polític determinat, i de com afecta, sobretot, les llengües minoritzades. Tot seguit, explicarem els principals trets del denominat *gonellisme*, entès com un discurs diferencialista que pretén fragmentar la comunitat lingüística catalana i oposar-se a la normalització lingüística a les Illes Balears. D'aquesta manera, establirem el punt de partida teòric i elaborarem un breu estat de la qüestió sobre la ideologia diferencialista.

■ 2.1 Ideologies lingüístiques: el cas de les llengües minoritzades

L'estudi de les ideologies lingüístiques ha generat, al llarg del temps, diferents definicions sobre la seva naturalesa. Així, per exemple, Irvine (1989):

255, *apud* Woolard, 2008a), les defineix com «the cultural system of ideas about social and linguistic relationships, together with their loading of moral and political interests». D'aquesta manera, podem veure que les ideologies lingüístiques estableixen un lligam entre llengua i societat i, sobretot, entre les relacions que s'hi estableixen a partir d'uns interessos, especialment polítics. De fet, per a Del Valle (2007: 22), són constructes que responen a «[...] manipulaciones conscientes que distorsionan una determinada realidad lingüística con fines interesados y partidistas». No obstant això, fora poc adequat d'assumir que totes les ideologies lingüístiques tenen un interès polític al darrere, car en alguns casos són simplement fruit del desconeixement i apareixen com a resposta a una realitat desconeguda. Així doncs, podem dir que el concepte de *ideologies lingüístiques* té dues accepcions: «en primer lloc, significa l'ideari o conjunt articulat d'idees lingüístiques, tant de caràcter objectiu com subjectiu. I secundàriament designa [...] una representació que emmascara les relacions socials autèntiques» (Ferrando i Nicolás, 2005: 35).

Aquest conjunt d'idees, però, pot referir-se a diferents aspectes del llenguatge, per tant, «language ideologies are cultural conceptions of the nature, form, and purpose of language, and of communicative behaviour as an enactment of a collective order» (Gal i Woolard, 2001: 1). Així, aquest conjunt d'idees pot referir-se al llenguatge, a les llengües, a la parla o a la comunicació, d'acord amb Del Valle (2007: 19–20), i, endemés, poden afectar diferents aspectes (Woolard, 1998), com l'estructura, l'ús, les polítiques lingüístiques, les situacions de contacte i conflicte lingüístic, etc., com demostrin diferents estudis.

Així mateix, les ideologies lingüístiques també juguen un paper rellevant al servei d'alguns projectes polítics, com ha tingut lloc des d'antic entre els nacionalismes europeus, que han fet servir la llengua com una eina per a legitimar i naturalitzar fronteres polítiques, d'acord amb Jaffe (2007: 58, *apud* Duane, 2017). Podem assumir, doncs, que «[...] language is being used in the service of a model of a bounded and homogeneous nation, that boundedness and homogeneity is projected back onto Language» (Jaffe, 2007: 58).

Igualment, no podem deixar de banda que el conjunt de creences sobre les llengües afecta especialment les que són minoritàries o es troben en un procés de substitució lingüística, com explica Duane (2017: 72): «in autochthonous (or “indigenous” or “regional”) minority language contexts such as the BI [Balearic Islands], inevitable discussion of the role(s) and status of the dominant or global language(s) and the autochthonous lan-

guage(s) particularly favors the occurrence of LID [language ideological debates] [...]». En efecte, en els contextos en què una llengua minoritzada ha de competir amb una llengua dominant, els debats ideològics sobre la llengua són abundants i, en aquests casos, solen respondre a uns interessos polítics, especialment quan rere la qüestió lingüística hi ha, alhora, qüestions identitàries i polítiques, com és el cas que abordem en aquest treball.

En aquest context, per tant, pren una especial rellevància la dicotomia que estableixen Gal i Woolard (2001) i Woolard (2008a) sobre l'autoritat lingüística i els mecanismes que s'usen per a legitimar una llengua, que són l'anonimat (*anonymity*) o l'autenticitat (*authenticity*). El primer consisteix a valorar una llengua perquè és neutra i té un valor universal –no és de ningú–, mentre que el segon valora la llengua en tant que és l'element propi d'una comunitat –és la *nostra* llengua. A partir d'aquests plantejaments, sembla obvi que l'autenticitat sol ser l'autoritat lingüística que exploten les llengües minoritàries (Duane, 2017: 72, a partir de Woolard, 2008b), per bé que és un recurs que usen tant els defensors de la normalització com els diferencialistes.

El discurs de l'autenticitat, però, sovint va lligat –o dona lloc, a la llarga– a la idea del *purisme* (Thomas, 1991), com explica Duane (2017: 72). Quan parlem de purisme, però, és important diferenciar el que denominem *purisme acadèmicista* –que no abordarem en aquest estudi–, que consisteix a promoure un model de llengua depurat de mots, estructures, etc., que s'han produït arran del contacte lingüístic amb un idioma superposat, i el que definim com a *purisme il·letrat*, que sobretot defensa la manera de parlar del poble, caracteritzada per col·loquialismes, així com mots i estructures manllevats i calcats, incorporats des d'antic per part dels parlants. Aquest segon tipus de purisme sol aparèixer entre la població menys formada, en contraposició als usuaris amb una major competència lingüística, com explica Hill (1985, *apud* Duane, 2017), i sovint pretén desacreditar el model de llengua –culte i formal– que es promou.

■ 2.2 El *gonellisme* a les Illes Balears

El denominat *gonellisme* és un moviment social que s'oposa al model de llengua estàndard o que, fins i tot, nega la unitat de la llengua catalana, segons els actors en qüestió. Aquest moviment va aparèixer a principis de la dècada de 1970 a Mallorca, com una crítica a l'estandardització de la llengua catalana, i encara continua viu a les Illes Balears, a través d'entitats com la Fundació Jaume III (Sa Fundació) o en el discurs i l'ideari d'alguns

partits polítics, que arriben a posar en dubte la unitat de la llengua catalana. De fet, Duane (2017) posa de manifest que aquest discurs té una forta presència a les xarxes socials, com Facebook –que és la xarxa que analitza l'autor– o Twitter –on podem trobar perfils com el de Sa Fundació, Convivència Balear, Foro Baleares, Mos movem, etc.–, entre d'altres. Més enllà de les xarxes socials, emperò, també podem trobar aquest discurs diferencialista entre els articles d'alguns mitjans de comunicació –com els diaris *Menorca* o *Periódico de Ibiza y Formentera*– i, com ja hem avançat, en l'ideari polític d'alguns partits de dretes o extrema dreta, com el Partit Popular, Ciutadans i Vox.¹

A més de Duane (2017), que ha abordat el gonellisme a partir de l'estudi etnogràfic basat en Facebook, també han estudiat aquest fenomen Canyelles (2018) –amb un llibre que documenta la història i la ideologia del gonellisme d'ençà de 1970–, Company Campins (2017) –des d'una perspectiva política i com a discurs usat pel Partit Popular–, així com Boix-Fuster (2020) –des del punt de vista populista i en relació, també, amb fenòmens semblants del País Valencià– i Solivellas (2021) –que elabora un estudi general sobre les principals ideologies diferencialistes a les Illes Balears des del punt de vista lingüístic, històric i identitari.

Si mirem els primers textos del gonellisme, publicats el 1972 al *Diario de Mallorca* (Moll, 2017), hom podria pensar que es tracta d'una reacció contra l'estàndard, per tant, podríem considerar que constitueixen una crítica contra les denominades *ideologies de l'estàndard*, com fan Milroy i Milroy (1999), Milroy (2001) o Gal (2006).² No obstant això, els textos de Pep Gonella –pseudònim de Pep Zaforteza, que va donar lloc al *gonellisme*– no són simplement una crítica contra el model de llengua estàndard, sinó que, en el fons, s'oposen al procés de normalització que tot just s'havia d'iniciar durant la Transició democràtica espanyola.

1 Actualment, aquesta qüestió té una gran rellevància social, atès que, el juliol de 2021, l'aleshores president del principal partit de l'oposició a Espanya defensava que les varietats lingüístiques de les Illes Balears no formaven part de la llengua catalana, davant la qual cosa l'Institut d'Estudis Catalans, l'Acadèmia de la llengua catalana, va fer un comunicat institucional de rèplica. Això demostra, doncs, l'interès que aquesta qüestió desperta entre la societat, no només a les Balears, sinó també a la resta de la comunitat lingüística i a l'Estat espanyol.

2 Els estudis sobre les ideologies de l'estàndard critiquen que es tracta d'un procés artificial que imposa un cert grau d'homogeneïtat a un fet, la llengua, que és heterogeni, la qual cosa dona lloc a formes que són estàndard i formes que no ho són (Milroy, 2001). Aquesta diferenciació, emperò, es fa mitjançant les idees de *prestigi* i *correcció*, que de vegades amaguen alguns prejudicis o discriminacions (Milroy, 2001: 536), que és el que aquests estudis pretenen posar de relleu.

De fet, en l'actualitat, aquest discurs diferencialista –perquè amaga les similituds i tan sols assenyalava les diferències dels parlars catalans– defensa la creació dels denominats *estàndards autònoms*, és a dir, l'establiment d'un estàndard propi per a les Illes Balears, diferent de l'estàndard de Catalunya i del model del País Valencià. A més, sovint nega la unitat de la llengua i considera que el català, el mallorquí –o el menorquí– i el valencià són idiomes diferents. Com podem veure, doncs, no es tracta d'una crítica contra la cultura de l'estàndard (Milroy, 2001), car pretenen crear un model estàndard diferenciat, sinó que és un moviment més aviat polític i identitari que pretén usar la llengua com a eina política, raó per la qual ataquen la comunitat lingüística catalana, que abasta Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears i la Franja oriental d'Aragó –a Espanya–, la Catalunya del Nord –a França–, l'Alguer –a Sardenya, Itàlia– i Andorra –que és un microestat independent.

Així mateix, aquest discurs s'emmarca dins del liberalisme lingüístic³ i s'oposa al procés de normalització lingüística, com veurem al llarg d'aquest treball. A més, l'objectiu darrer no és posar en dubte la unitat de la llengua o establir diferents estàndards autònoms, sinó afeblir i fragmentar l'espai cultural català i, sobretot, evitar que l'idioma pugui crear lligams polítics i identitaris, especialment entre les Illes Balears i Catalunya. No podem obviar tampoc que, en el fons, hi ha una reacció en contra del nacionalisme, sobretot en un moment en què la situació política a Catalunya és especialment complexa arran dels fets ocorreguts la tardor de 2017.

En definitiva, el diferencialisme lingüístic és una ideologia que reivindica l'establiment de diferents models de llengua segons l'àmbit geogràfic –és el que denominem particularisme lingüístic– o, fins i tot, considera que les diferents varietats d'un mateix idioma són llengües diferents –és el cas del secessionisme lingüístic–, com explica Solivellas (2021: 204). Així, l'objectiu darrer d'aquesta ideologia és fragmentar la comunitat lingüística i, per tant, accentuar el procés de substitució que pateix la llengua, car afebleix el mercat cultural compartit i el capital simbòlic.

Aquest fenomen, tanmateix, no afecta únicament la llengua catalana, sinó que és una ideologia present en diferents comunitats lingüístiques arreu del món, com la quebequesa (Kremnitz, 1993, citat per Melià, 2014), la corsa (Jaffe, 1999, citat per Duane, 2017), la serbocroata (Joan, 2002) o la moldava (Moranta, 2013; 2020). En general, totes aquestes comunitats comparteixen el fet de tenir una llengua minoritària o minoritzada –excepte

3 Sobre aquesta qüestió, cf. Branchadell (1997).

el cas serbocroat— i, ahora, que en tots els casos hi ha un rerefons de caràcter polític, la qual cosa ens permet afirmar que el diferencialisme lingüístic és una ideologia que s'usa amb finalitats polítiques, sigui per a diferenciar dues comunitats, sigui per a accelerar el procés de substitució lingüística —o totes dues coses ahora.

■ 3 Metodologia i corpus de treball

La major part dels estudis sobre el diferencialisme lingüístic s'han centrat en l'anàlisi del discurs diferencialista de manera global (Boix-Fuster, 2020; Solivellas, 2021). Un dels primers treballs que analitza com es concreta la ideologia diferencialista entre la població és el de Duane (2017), a partir d'un estudi sobre els discursos que es difonen a través de Facebook. Tanmateix, la major part dels discursos que usen aquests usuaris no són espontanis, sinó que tenen un rerefons teòric premeditat, que difonen entitats com la Fundació Jaume III (Sa Fundació).⁴

En aquest treball, doncs, s'estudia com s'articula aquest discurs a partir de l'anàlisi d'un conjunt d'articles publicats a la columna «Rallant en pla» del diari *Menorca*, l'autor dels quals és Joan D. Pons, director de l'entitat esmentada.⁵ El corpus de treball, per tant, consta de 43 articles, publicats durant el període comprès entre 2018 i 2021,⁶ mitjançant els quals l'autor

4 La Fundació Jaume III (també coneguda com *Sa Fundació*) és una associació cultural que va néixer el 2003 amb la intenció de defensar, segons expliquen, el mallorquí, el menorquí i l'eivissenc, és a dir, les modalitats lingüístiques illenques del català. No obstant això, si bé el seu discurs al principi era eminentment particularista (defensava un model de llengua el més acostat al parlar del carrer i, per tant, poc convergent amb la resta del domini lingüístic), actualment té un caràcter que podem titllar de secessionista, en la mesura que defensa l'existència d'una llengua menorquina o balear, o que el català és un dialecte de l'occità, com veurem al llarg d'aquest treball.

5 El diari *Menorca* (conegut com *Es Diari*) és el diari de capçalera de Menorca, és a dir, el que té una major tirada i un major nombre d'usuaris i lectors potencials, per tant, és el mitjà de major impacte a l'illa. Així mateix, Joan D. Pons (Ciutadella, 1993) és el director de la Fundació Jaume III. És graduat en Història per la Universitat de Barcelona i actualment exerceix de professor de secundària. És un perfil força mediàtic en defensa del *balear* i de la *llengua menorquina*, com demostra el seu llibre *Sa llengua de Menorca* (2021). A més és candidat del Partit Popular a les eleccions del Consell de Menorca de maig de 2023.

6 En el període esmentat, l'autor ha publicat gairebé 200 articles, en els quals tracta aspectes més enllà del lingüístic, sigui per a criticar els partits del govern (PSOE, Podem, Més), sigui per a criticar mesures com l'ecotaxa, el certificat covid, etc. En general, sempre es posiciona en favor de mesures vinculades als partits de dretes o extrema dreta, i defensa una política liberal.

difon tot un conjunt d'idees que articulen el discurs diferencialista, encara que sobretot és un discurs secessionista.

Per a l'estudi d'aquest corpus, hem fet servir la metodologia de l'anàlisi crítica del discurs, a fi de detectar els principals arguments diferencialistes –els més freqüents al llarg del conjunt d'articles– i de classificar-los en diferents tòpics per tal de dibuixar un mapa mental de l'argumentari que es difon. Per a dur a terme aquesta tasca, doncs, primer s'ha procedit a extreure els principals arguments dels articles i a analitzar la manera com es relacionen. Tot seguit, s'han estudiat les correlacions, tenint en compte els diferents arguments que inclou cada article, i s'ha comprovat quins són els tòpics que es relacionen entre si amb major freqüència, sigui perquè són complementaris –un reforça l'altre–, sigui perquè s'usen com a aspectes oposats –un es representa com a contrari d'un altre.

A partir de les correlacions d'idees i arguments, s'ha elaborat un mapa de les diferents ideologies i de la manera com es relacionen, que és el que permetrà d'analitzar el raonament del discurs diferencialista a la pràctica. A més, també posarem de relleu el discurs polític subjacent i els recursos discursius que fa servir l'autor per a convèncer els lectors i per a fonamentar les idees, que consisteix fonamentalment en la tergiversació dels fets històrics i de les dades.

■ 4 Diferencialisme lingüístic a la premsa illenca: el cas de Menorca

A continuació, analitzarem els principals tòpics i arguments que l'autor de la columna «Rallant en pla», del diari *Menorca*, recull en els diferents articles sobre llengua publicats entre gener de 2018 i desembre de 2021. Primer, dibuixarem una panoràmica dels aspectes més rellevants del discurs que usa i de la seva ideologia i, tot seguit, analitzarem detalladament els arguments i tòpics més recurrents. Finalment, donarem compte del discurs polític subjacent, contrari a la normalització lingüística, i les eines discursives que fa servir, com la tergiversació de fonts documentals.

■ 4.1 Qüestions generals

En llegir tots els articles seguidament, s'observa que, en el fons, es tracta d'un únic discurs que es repeteix de manera constant. De fet, és habitual trobar arguments, exemples, etc., repetits en dos o més articles. Així, podem dir que hi ha un conjunt d'idees –i atacs i contraposicions– que es repeteixen contínuament, com veurem tot seguit, els quals giren al voltant

de tres temes cabdals: 1) la idea que l'estàndard català representa únicament el parlar de Barcelona, 2) la defensa de la llengua menorquina, com a fet diferencial, i 3) la teoria del llemosinisme, segons la qual el català no existeix com a llengua, sinó que és un dialecte de l'occità. D'aquests tres temes principals, la qüestió que vertebrava tot el discurs és la defensa de la llengua menorquina, el segon tòpic, atès que la idea que existeix el menorquí com a llengua –i no com a varietat diatòpica– es reforça amb els arguments llemosinistes i, alhora, es contraposa al suposat estàndard de Barcelona.

Així mateix, també insisteix constantment en la suposada consciència lingüística diferenciada dels menorquins –i, per extensió, mallorquins, eivissencs i formenterers– respecte dels catalans, argüint que és un fet demostrat per l'ús dels glotònims i per l'existència d'obres lexicogràfiques i gramaticals referides al menorquí i al mallorquí. En canvi, l'autor defensa constantment que el menorquí no és com l'andalús, perquè a Andalusia no existeix aquesta consciència lingüística diferenciada, segons la seva opinió, deixant de banda l'existència d'un moviment andalusista que també defensa un «idioma andalus».

A grans trets, és un discurs que presenta diferents contradiccions. Així, per exemple, en alguns articles defensa la unitat idiomàtica –que el menorquí és una varietat de la llengua catalana–, mentre que en d'altres considera que el menorquí i el català són dues llengües diferents o, també, dos dialectes de l'occità. Sigui com sigui, un dels aspectes cabdals de l'argumentari és el relatiu al nom de la llengua, atès que defensa, majoritàriament, els glotònims referits a cada illa –mallorquí, menorquí i eivissenc– o, en menor mesura, la denominació *balear*, per al conjunt illenc –sense tenir en compte que no és una denominació arrelada entre la població.⁷ Totes aquestes reivindicacions i crítiques, tanmateix, tenen l'objectiu darrer de modificar l'estatut d'autonomia de les Illes Balears perquè, en comptes de parlar de llengua catalana, inclogui la denominació *llengua balear*, a l'estil del País Valencià.

■ 4.2 Principals tòpics i correlació d'idees

Un cop elaborada aquesta panoràmica sobre el discurs diferencialista dels articles analitzats, és important donar compte dels principals tòpics que apareixen constantment i que, com tot just comentàvem, es relacionen de

7 Sobre la denominació de la llengua, Melià (2014: 248–249) posa de manifest que, en general, si bé és habitual la denominació a partir del glotònim de cada illa, el terme *balear* no s'usa pràcticament mai.

dues maneres diferents: per a reforçar un altre tòpic o per a oposar-lo. En aquest sentit, els tòpics o idees que hem detectat són els següents:

- 1) **La llengua menorquina:**⁸ en un gran nombre d'articles (19) defensa que el menorquí és una llengua diferenciada del català i del valencià. Es tracta del principal tòpic que articula el discurs secessionista, que pretén reivindicar l'existència d'una llengua, en aquest cas menorquina, diferent del català.
- 2) **El menorquí no és andalús:** en un nombre reduït d'articles (7), l'autor argüeix que el menorquí no pot tenir la mateixa consideració que l'andalús perquè són dues realitats diferents, com hem avançat anteriorment. Aquest argument s'usa per a reforçar el tòpic anterior.
- 3) **La consciència lingüística:** per a argumentar que el menorquí és diferent de l'andalús, recorre també al concepte de consciència lingüística, que és explicat en 4 articles diferents, sempre en els mateixos termes. Així, defensa que els menorquins tenen una consciència diferenciada del catalans perquè tradicionalment han denominat l'idioma d'una altra manera, i es basa en obres lexicogràfiques i gramaticals del segle XVIII i XIX.⁹
- 4) **El llemosinisme:** una idea que apareix també en la majoria d'articles (17) és que el català, en el fons, tan sols és un dialecte de l'occità o llemosí, de manera que, segons l'autor, si en l'actualitat es consideren dues llengües diferenciades, és pels interessos polítics del catalanisme. Aquest tòpic és un dels tres aspectes cabdals del discurs diferencialista i és propi del secessionisme lingüístic, car s'usa per a justificar l'existència d'una llengua menorquina diferenciada del català.¹⁰

8 També *balear*, *mallorquina* o *eivissenca*.

9 Inicialment, era comú l'ús del terme *català* per a referir-se als diferents territoris de la Corona d'Aragó. Amb tot, aquesta denominació començà a caure en desús a partir de la segona meitat del segle xv –i una mica abans en el cas valencià–, perquè la unió dinàstica amb Castella havia dissolt el nexa de cohesió entre el Principat de Catalunya i els regnes de València i Mallorca, i perquè els catalans començaren a fer un ús privatiu del terme (Mas Forners, 2020: 167–168). No obstant això, la diversitat denominativa per a referir-se a la llengua no posa en dubte la unitat idiomàtica, com demostra Mas Forners (2020: 271 i seg.), atès que una mateixa obra podia ser en *mallorquí* o en *català* segons on s'havia imprès, per exemple.

10 Les teories llemosinistes consideren que català i occità són la mateixa llengua per diferents raons: 1) perquè així es referien a la llengua intel·lectuals catalans, com Bonaventura Carles Aribau; 2) perquè durant molt de temps els estudis de romanística, centrats sobretot en les grans llengües estatals, no feien una distinció entre català i occità, i 3) arran de la confusió d'alguns cronistes i intel·lectuals del segle XVI, que adopten el terme *llemosí* per a referir-se a un cronolècte –el català medieval–, denominació que,

- 5) **La solució valenciana:**¹¹ aquest tòpic apareix en 11 articles, que l'autor aprofita per a reivindicar l'ús dels glotònims com a denominació oficial de la llengua a les Illes Balears, així com la creació d'un organisme normatiu diferenciat de l'Institut d'Estudis Catalans, com feren els valencians en el seu estatut d'autonomia. Es tracta, per tant, d'una idea que reforça els plantejaments llemosinistes i, alhora, exigeix un model de llengua diferenciat –des del particularisme– o el reconeixement d'una llengua menorquina –des del secessionisme.
- 6) **La repoblació no catalana de les Balears:** l'autor sovint defensa que la repoblació de Mallorca i Menorca no fou només obra de catalans, sinó també d'occitans, aragonesos, castellans, etc. En aquests articles (8), sobretot es dedica a menystenir el paper cabdal que suposadament varen tenir els repobladors catalans, sigui defensant que varen tenir un paper mínim, sigui defensant que els repobladors sobretot eren catalans i occitans, la qual cosa permet reforçar, com en el cas anterior, les teories llemosinistes.
- 7) **L'estàndard de Barcelona:** una idea recurrent en la majoria d'articles (21) és que el model de llengua estàndard català es basa exclusivament en el parlar de Barcelona i que, per tant, deixa de banda el menorquí i la resta de varietats diatòpiques. Es tracta del tercer tòpic que vertebrava els plantejaments diferencialistes d'aquest autor i s'usa, sobretot, per a justificar un nou model de llengua exclusiu per a les Illes Balears.¹²
- 8) **La mort del dialecte:** en relació amb el punt anterior, un altre argument que fa servir l'autor en alguns articles (12) és que, a la llarga, la influència de l'estàndard farà que els dialectes –concretament el menorquí, però no només– desapareguin, que és el que denomina la mort del dialecte.¹³

alhora, els permet referir-se al conjunt de l'idioma més enllà dels glotònims (Mas Forners, 2020: 239 i seg.).

11 També *alguerese* o *aranese*.

12 Tanmateix, l'autor sembla que no té en compte que les diferències entre els parlars balears són igual de nombroses que les diferències que hi ha entre el menorquí i els parlars catalans peninsulars, per exemple. En aquest sentit, l'establiment d'un model estàndard illenc també implicaria que algunes solucions menorquines no hi fossin contemplades. De fet, el model de llengua que proposa la Fundació Jaume III al seu llibre d'estil se centra essencialment en el parlar de Mallorca.

13 Alguns autors consideren que la força de l'estàndard –les denominades *ideologies de l'estàndard*– fa que, a la llarga, els diferents dialectes s'anivellin, cosa que pot suposar que les diferències dialectals es minimitzin, és a dir, que els dialectes deixin d'existir com a tal, raó per la qual es parla de «la mort del dialecte» (Valls, 2013).

- 9) **L'article salat:** l'últim tòpic que també recullen uns pocs articles (6) és la defensa de l'article derivat de IPSU (*es, sa, ets, ses*), denominat *article salat*, que s'usa sobretot per a reivindicar l'essència i l'autenticitat del menorquí, entès com el parlar propi de Menorca, per contraposició a l'estàndard i la resta de varietats geogràfiques no baleàriques. Contribueix, doncs, a donar suport a la idea que el català estàndard se centra en el parlar de Barcelona.¹⁴

Aquests nou tòpics, com hem vist, apareixen de manera desigual al llarg del corpus de textos i, en alguns casos, simplement són esmentats, però no abordats en profunditat. A més, el nombre d'idees que inclou cada article pot variar, de manera que en alguns casos hi apareix un únic tòpic, mentre que en d'altres n'hi apareixen fins a cinc. A grans trets, però, cada article sol incloure dos o tres tòpics, com podem veure a la taula següent, que mostra les idees que recull cada article.

Article	llemosinisme	Solució valenciana	Re població no catalana	Estàndard barceloní	Menorquí i andalus	Llengua menorquina	Consciència lingüística	Article salat	Mort del dialecte
1	×	×		(X)					
2	×		×						
3				×					
4	×		×		×	×	×		
5					(X)	×			
6						(X)			
7	×			×					×
8	×			(X)		×			×
9			(X)					×	
10	×			×				×	(X)
11						×			
12	×	×	×			×			
13	×		×						
14	×		×			(X)			

14 El que no tenen en compte els plantejaments diferencialistes és que l'article salat, que inicialment era d'ús general arreu de la catalanofonia, com demostren molts de topònims d'arreu del domini lingüístic, no ha estat mai propi dels registres formals, com posen de manifest els textos administratius i oficials –fins i tot quan existia el regne privatiu de Mallorca– i tota la documentació eclesiàstica.

15		×		×					
16					×	×	×		
17				×					
18	×	(×)		×					
19						(×)		×	(×)
20	×	×							
21	×								
22	×		(×)		×	(×)			(×)
23				(×)				×	×
24				×					×
25		(×)		(×)					
26				×		×			
27		×				×			
28		(×)		(×)				×	×
29				×	×	×	×		
30					×		×		
31				(×)					×
32									(×)
33		(×)							
34						(×)			
35				×		×			×
36		×							
37				×		×			
38	×					×			
39	×				×				
40	×	×		(×)		(×)			×
41				×					
42	×		(×)	×		(×)		(×)	
43				×					

Taula 1. Distribució de tòpics per article

A la taula 1,¹⁵ podem comprovar que hi ha tres temes que destaquen sobre la resta, com dèiem al principi. Aquests temes són: 1) la llengua menorquina, 2) l'estàndard de Barcelona i 3) el llemosinisme, que són presents en disset o més articles. La resta, en canvi, es poden considerar tòpics secundaris que sovint estan relacionats amb un dels tres principals. De fet,

15 Quan, en la taula 1, × apareix entre parèntesis indica que el tòpic no s'aborda en profunditat. Els articles marcats de color gris són aquells que s'adreçaven a la nostra persona, sovint com a resposta d'un article publicat prèviament.

si creuem les dades i miram quins tòpics se solen combinar, ens adonarem que, en general, per cada tòpic principal n'hi ha dos de secundaris, com s'il·lustra a la taula 2.

	Llemosinisme	Solució valenciana	Repoblació no catalana	Estàndard barceloní	Menorquí i andalús	Llengua menorquina	Consciència lingüística	Article salat	Mort del dialecte
Llemosinisme		5	7	7	3	8	1	2	5
Solució valenciana	5		1	6	0	3	0	1	2
Repoblació no catalana	7	1		1	2	5	1	2	1
Estàndard barceloní	7	6	1		1	7	1	4	9
Menorquí i andalús	3	0	2	1		5	4	0	1
Llengua menorquina	8	3	5	7	5		3	2	5
Consciència lingüística	1	0	1	1	4	3		0	0
Article salat	2	1	2	4	0	2	0		4
Mort del dialecte	5	2	1	9	1	5	0	4	

Taula 2. Correlació de tòpics

A partir de tot això, podem veure que, en primer lloc, els tres tòpics principals solen aparèixer sovint interrelacionats, de manera que els articles on es parla de «la llengua menorquina» també inclouen referències al «llemosinisme» (8) i a «l'estàndard de Barcelona» (7). Igualment, la teoria llemosina està relacionada tant amb la suposada «llengua de Menorca» (8) com amb el «model de llengua barceloní» (7). A més, però, com dèiem anteriorment, aquests tres tòpics principals es complementen amb dife-

rents idees secundàries. Els tòpics de la «solució valenciana» i de la «re població no catalana» estan relacionats directament amb el «llemosinisme», mentre que la idea que «el menorquí no és Andalus» va lligat a «la llengua menorquina» i, alhora, amb la idea de «consciència lingüística», car generalment són dos tòpics que apareixen a la vegada. D'aquesta manera, l'argument que el menorquí no és com l'andalús es justifica mitjançant la suposada consciència lingüística diferenciada dels parlants. Finalment, les crítiques contra «l'estàndard de Barcelona» solen anar acompanyades de la «mort del dialecte»,¹⁶ en la mesura que l'autor considera que l'estandarització farà que les varietats geogràfiques desapareguin. Un tòpic que, igualment, se sol representar mitjançant la defensa de «l'article salat», que és el recurs que usa l'autor per a representar la particularitat del menorquí, en concret, i dels parlars baleàrics, en general, encara que aquest article encara es conserva tant en algunes zones de la Costa Brava com a Tàrbena, al País Valencià, on fou importat pels mallorquins que s'hi establiren. Així mateix, com a solució al model de llengua de Barcelona, l'autor sol proposar la ja esmentada «solució valenciana», amb la intenció de crear un estàndard autònom illenc.

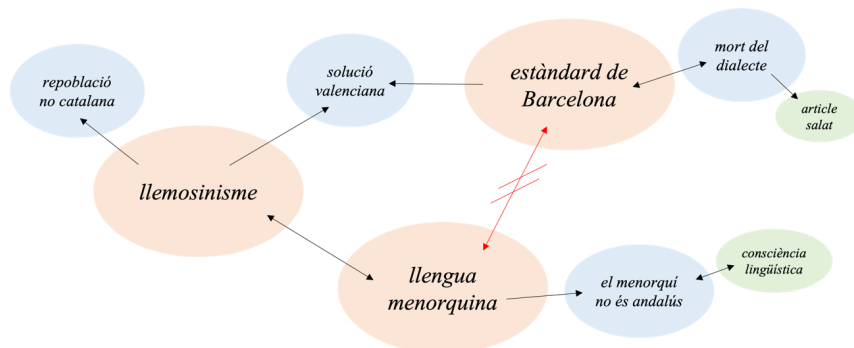

Figura 1. Esquema dels principals tòpics del diferencialisme lingüístic de Menorca

16 L'article salat s'usa com a icona dels parlars baleàrics. En aquest sentit, la iconicitat és un dels processos semiòtics habituals que participen de la construcció de la diferència, d'acord amb Gal i Irvine (1995), per tant, és un recurs que l'autor fa servir per a la ideologització del tema.

En definitiva, l'argumentari que s'observa als articles del corpus de treball bàsicament es pot resumir en tres grans idees, que es relacionen de manera complementària o per oposició entre si. En aquest sentit, doncs, el tema cabdal és la «llengua menorquina», un tema que es complementa amb el «llemonisme», com a argument que permet justificar el primer tòpic, mentre que, alhora, s'oposa al suposat «estàndard de Barcelona», en tant que model de llengua que posa en risc el parlar de Menorca. La resta de temes, en canvi, s'usen per a justificar els tres arguments principals.

■ 4.3 Discurs polític i eines discursives

En aquest apartat, farem una anàlisi crítica del discurs subjacent dels diferents articles del corpus i, alhora, posarem de manifest les principals eines discursives que l'autor fa servir per a dotar de certa solidesa la seva argumentació. Com tot seguit veurem, es tracta d'un discurs que critica qualsevol política de normalització lingüística, la principal eina discursiva del qual consisteix en la tergiversació dels fets, a partir de lectures anacròniques o mitjançant la resignificació dels fets històrics.

■ 4.3.1 Discurs polític contrari a la normalització

Com dèiem anteriorment, les aportacions de l'autor d'aquest corpus d'articles no se situen en el marc de les crítiques contra la ideologia de l'estàndard, sinó que, més aviat, és simplement una oposició clara contra qualsevol procés de normalització de la llengua catalana. L'exemple més clar d'això és que sovint els diferents textos inclouen atacs directes contra les polítiques en matèria lingüística i, especialment, el model d'escola en català, com podem veure a l'article 3, titulat «Defenseu sa llibertat lingüística»:

Després des catalans, emperò, Balears té es sistema educatiu amb major imposició lingüística d'Espanya. Es 83 per cent des centres públics de sa nostra comunitat tenen un sistema educatiu 100 per cent en català. Una imposició del tot esquizofrènica, ja que en es cas de ses nostres illes, sa immersió lingüística no és en balear sinó en es català de Barcelona.

I, tot seguit, defensa un model d'escola bilingüe, en «balear» i en castellà, a partir d'un discurs liberal en defensa la llibertat dels individus. Aquesta crítica contra l'escola en català torna aparèixer, igualment, a l'article 37, titulat «Sa nostra llengua espanyola»:

Sa llibertat a Balears està amenaçada per tres fets bàsics: sa immersió lingüística obligatòria i s'adoctrinament ideològic en es llibres de text, sa substitució lingüística de sa llengua de Balears pes català estàndard i es requisit des català per poder accedir a s'Administració Pública insular.

Com podem veure, per tant, no només critica el model d'escola en català, que erròniament denomina *immersió lingüística*,¹⁷ sinó que també critica altres polítiques de normalització de la llengua, com el requisit de conèixer l'idioma per part del personal de l'Administració. A més, en aquest article mateix critica contundentment tant la Llei de normalització lingüística –perquè prioritza el català en tots els àmbits de la vida pública, segons l'autor– com el Decret de mínims –perquè considera que fixa un mínim del cinquanta per cent d'hores lectives en català, però no un màxim. I tot això acompanyat, com podem veure, de la idea que l'estàndard substitueix «sa llengua de Balears»¹⁸ o que a les escoles hi ha adoctrinament lingüístic, tal com defensen, entre d'altres, els partits de l'extrema dreta.

Les crítiques contra el procés de normalització lingüística són recurrents també en altres textos, com l'article 7, titulat «Sa nostra llengua d'oc», on considera, precisament, que aquestes mesures polítiques tan sols volen substituir els parlars illencs –mallorquí, menorquí i eivissenc– per un suposat català de Barcelona:

Sa pèrdua de milenars de paraules, d'expressions, de locucions que encara en ets anys setanta eren vives és un fet indiscutible gràcies a una normalisació lingüística molt mal entesa que s'ha dirigit cap a sa suplantació de ses nostres modalitats per un català ortopèdic –i ridícul– [...].

A més, a l'article 6, amb títol «Sa llengua pròpia no existeix», critica el concepte de *llengua pròpia* i s'oposa a les polítiques que fomenten una discriminació positiva per a la llengua catalana, atès que considera que vulneren els drets dels castellanoparlants. De fet, en aquest text, l'autor defensa un canvi d'estatut per a eliminar el terme *llengua pròpia* i canviar el nom de *llengua catalana* per *llengua baleàrica*. Un canvi que defensa segons una en-

17 És important no confondre la *immersió lingüística*, on la majoria dels alumnes que reben l'escola en català fan una immersió perquè són al·loglots, amb la *conjunció lingüística* o *sistema de manteniment*, en què els alumnes, tot i fer l'escola en català, no s'hi immergeixen, sinó que simplement reben l'escola en la seva llengua –com ocorre, per exemple, amb els alumnes que reben l'escola en castellà a Madrid.

18 Les diferències que existeixen entre els parlars baleàrics, pel que fa al lèxic, per exemple, són semblants a les diferències que hi ha amb la resta de parlars catalans (Melià, 1967).

questa del Govern –aparentment, l'EULIB (2018)– perquè «es 70 per cent des balears volem ses denominacions de mallorquí, menorquí, eivissenc i formenterenc per referir-mos a sa nostra llengua», una dada que, en qual-sevol cas, no avalaria tampoc el terme *llengua balearica*.¹⁹

Així mateix, un tema força recurrent és la defensa del bilingüisme, que sempre és en «balear» i castellà. Dos articles més en què expressa aquesta idea són el 29, titulat «Volem viure en menorquí», i el 41, que duu per títol «Un balearista valent». En aquest sentit, sovint fa servir el sintagma «bilingüisme en llibertat», mitjançant el qual associa el bilingüisme a la llibertat dels individus i introdueix, de retruc, el liberalisme polític. El més curiós, tanmateix, és que el bilingüisme en llibertat que defensa a l'article 41 és, precisament, que un cirurgià mantingui exclusivament la retolació de la seva clínica en castellà. És obvi, per tant, que rere la idea del bilingüisme i la llibertat tan sols s'hi amaga un interès per mantenir la situació de substitució lingüística.

En relació amb això, és interessant tenir en compte que en alguns casos considera que l'abandó que fan els usuaris de la llengua catalana en favor del castellà no és culpa d'aquest segon idioma, sinó que la causa principal és el model de llengua estàndard, com diu a l'esmentat article 29, on afirma que «es problema és que ses famílies que sempre havien parlat balear ara se passin a sa llengua castellana, precisament, farts de sa imposició des seu barceloní». Una manera clara no només d'atacar el model de llengua estàndard, sinó també de negar el procés de substitució lingüística que pateix l'idioma per la presència cada vegada major del castellà.

En darrer lloc, un altre element força recurrent és la defensa del nacionalisme espanyolista. En aquest sentit, l'autor deixa entreveure en diferents articles que l'oposició a la unitat de la llengua és més aviat per raons polítiques i, sobretot, en defensa d'un projecte polític espanyolista. Així, al ja esmentat article 37, titulat «Sa nostra llengua espanyola», l'autor considera que «defensar es menorquí és defensar Espanya, ja que sa llengua és

19 Segons l'EULIB (2018), el 68,9 % dels catalanoparlants de les Illes Balears fa servir una denominació localista –un glotònim– per a referir-se a la llengua (mallorquí, menorquí, eivissenc, formenterenc). Tanmateix, la mateixa enquesta indica que el 80,9 % del total d'enquestats està d'acord amb la unitat de la llengua, per tant, la denominació localista no es pot entendre, de cap manera, com una consciència lingüística diferenciada, tal com pretén fer creure l'autor dels articles estudiats. A més, la denominació *balear* no és habitual entre la població de les Illes Balears.

s'instrument amb què es nacionalisme promou un sentiment contrari a sa unitat nacional a ses terres espanyoles de parla no castellana».²⁰

En relació amb això, a l'article 17, titulat «Contra es centralisme català», l'autor reivindica que Catalunya fa una mena de neoimperialisme i que la unitat de la llengua respon, precisament, a un projecte d'unió política de tots els territoris catalanòfons. No és estrany, doncs, que posteriorment, a l'article 40, amb el títol «El PP no defensarà ses modalitats», defensi que la unitat de la llengua és una imposició del catalanisme, car la idea, en tots aquests casos, és fomentar la fragmentació lingüística i rebutjar un model de llengua estàndard que pugui dignificar l'idioma.

L'objectiu, en definitiva, sembla obvi: mantenir i agreujar el procés de substitució lingüística del català pel castellà per tal de contribuir, com podem veure, a un projecte polític espanyolista que exclou qualsevol llengua que no sigui la castellana. No és estrany, doncs, que defensi un projecte balearista, atès que, d'acord amb Carrió i Trujillano (1999: 10), «[...] el balearisme era la teoria d'aquells qui, sense abandonar l'espanyolisme, estarien disposats a assolir un cert nivell de descentralització de la província de les Balears, per separar-se culturalment i políticament de Catalunya». Sigui com sigui, sembla que per a aquest autor, en concret, i per al conjunt de diferencialistes, en general, reconèixer la unitat de la llengua s'entén com l'avantsala d'una futura unió política, com explica Melià (2014: 246).

■ 4.3.2 Recursos discursius

Més enllà de les idees polítiques que amaga el discurs diferencialista, basat en el projecte espanyolista i en contra dels plantejaments sobiranistes, és important també analitzar els recursos discursius que fa servir. És cert que aquest estudi parteix de les contribucions que fa un autor en concret, Joan D. Pons, a la premsa menorquina; amb tot, la retòrica del diferencialisme lingüístic és generalment la mateixa, per això és interessant estudiar-ne les principals característiques.

Un element clau del discurs diferencialista són les contradiccions que solen aparèixer en els plantejaments que fan. Així, per exemple, si bé sovint l'autor critica el discurs de la ciència (cf. articles 8, 11, 24 i 31), en algunes

20 A l'article 34, titulat «Jo som balear», també reivindica que ser menorquí és la manera particular que tenen els ciutadans de Menorca de sentir-se balears i espanyols, la qual cosa demostra que defensa el que Billig (2006) denomina *nacionalisme banal*, és a dir, un espanyolisme que no es considera nacionalisme, tot i que clarament ho és.

ocasions el fa servir per a reforçar els seus plantejaments (cf. articles 17 i 39). D'aquesta manera, el mateix autor que defensa constantment que «sa filologia no és una ciència exacta, és un estudi social. Ses ortografies i gramàtiques són convencions acadèmiques, són acords arbitraris que prenen es filòlegs i que són revisats constantment» (article 8, «Es menorquí, en perill d'extinció»), en un altre article considera que «des des punt de vista científic, és a dir, lingüístic, s'andalús és sa varietat des castellà que se parla a Andalusia. No existeix argumentació històrica o filològica que justifiqui s'existència d'una consciència lingüística diferent a s'espanyola» (article 39, «Rallam andalûh»).

Ocorre una cosa semblant amb el reconeixement de la unitat de la llengua, atès que, si bé generalment defensa que el menorquí –i el mallorquí, l'eivissenc o el balear– té un estatus diferent del català, en alguns articles reconeix implícitament que els parlars de les Illes Balears i els de Catalunya pertanyen a un mateix sistema lingüístic (cf. articles 7, 30 i 33), malgrat que no és gaire habitual. Així doncs, tot i defensar les teories llemosinistes o l'existència d'una llengua menorquina anterior a l'arribada dels repobladors, no s'està de demanar que «persuadiguem, idò, an es jovent valencià i baleàric. Convencem-lo de què una altra unitat lingüística és possible. Sense haver de renunciar a sa nostra històrica personalitat pròpia» (article 7, «Sa nostra llengua d'Oc»). Tanmateix, és estrany que un mateix autor pugui defensar la suposada unitat d'una llengua occitanocatalana i, en canvi, reivindicar que el menorquí tingui una entitat diferenciada del català. L'objectiu, doncs, sembla obvi: deslligar la llengua i la cultura de Catalunya.

Més enllà, emperò, d'aquestes contradiccions habituals en el discurs diferencialista, fruit, en aquest cas, de combinar perspectives secessionistes i particularistes alhora, el recurs discursiu per excel·lència és la tergiversació de la realitat, un recurs que va des de l'ús d'anacronismes fins a la falsificació de fonts i fets històrics. En relació amb això, probablement un dels casos més il·lustratius és la constant referència que fa l'autor a la idea que la Reial Acadèmia Espanyola de la Llengua (RAE) havia defensat, tradicionalment, l'existència de la llengua mallorquina i de la llengua valenciana, al costat de la llengua catalana (cf. articles 4, 8 i 30). Així, l'autor defensa a l'article 4, titulat «Es català d'Andalusia», que:

Sense anar més enfora, sa Real Academia Española reconeixia i ratificava en es Bolletí de 1959 sa categoria d'idioma a ses llengües catalana, valenciana i mallorquina-balear, “con el fin de ajustarlas a las exigencias de la lingüística moderna, dando de paso espontánea satisfacción a los naturales de las respectivas regiones”.

A més, en uns altres articles, com el 30, que duu per títol «Es menorquí no és andalús», defensa que el mallorquí Llorenç Riber fou l'encarregat de «defensar sa varietat baleàrica des nostro idioma». En aquest sentit, és recurrent entre els plantejaments secessionistes la remissió al dit bolletí de la RAE de 1959, corresponent, en teoria, al número de setembre-desembre, on suposadament es reconeix la llengua balear. En canvi, la realitat és que tal document no existeix i, endemés, Llorenç Riber reconeixia plenament la unitat de la llengua, com demostra el seu discurs d'ingrés a la RAE, pronunciat dia 9 de febrer de 1930, on afirma, en parlar de Marià Aguiló, que «él adivinó la vibración vital del idioma que corre desde Elche a Las Corberas y desde el extremo oriental de Aragón hasta aquel remanso de catalanidad del Alguer, pasando por el archipiélago balearico» (RAE, 1930: 23).

Unes altres tergiversacions habituals són, per exemple, que a l'article 27, titulat «Volem s'escola en menorquí», afirma que a l'Alguer es reconeix l'alguerès com a llengua minoritària i que gaudeix d'un estàndard propi. La realitat, però, és que tots els documents oficials el denominen «català de l'Alguer», no «alguerès» –per bé que és la denominació popular– i en comptes de tenir un estàndard propi el que té és un model de llengua d'àmbit restringit, això és, un model de llengua que prioritza alguns particularismes d'aquest parlar –sobretot lèxics i morfològics, però no ortogràfics–, però que en cap cas té l'estatus d'estàndard autònom, d'acord amb l'IEC (2003). I la raó és ben clara: és una illa dialectal en el sistema lingüístic català, que durant molt de temps va romandre aïllada de la resta de la catalanofonia.

També és recurrent que capgiri la interpretació d'enquestes i altres estudis, com ocorre amb les dades de l'EULIB (2018) en relació amb el nom de la llengua. Així, a l'article 38, que duu per títol «Veritats que coven», l'autor afirma que «es 70% de sa població balear no accepta es terme català per sa nostra llengua segons s'Enquesta d'Usos lingüístics feta pes Govern l'any 2014». No obstant això, l'EULIB (2018) simplement diu que el 70 % dels ciutadans de les Illes Balears denomina la llengua amb el glotònim, això és, amb la denominació referida a l'illa –mallorquí, menorquí, eivissenc o formenterer–, la qual cosa no implica el rebuig de la denominació genèrica –català– ni molt menys que considerin que són idiomes diferents, atès que la mateixa enquesta recull que més del 80 % dels ciutadans reconeix la unitat de la llengua.

Finalment, també és habitual fer lectures anacròniques dels fets històrics, com ocorre, per exemple, als articles 13, 22 i 42. D'aquesta manera, és freqüent que l'autor interpreti la realitat medieval des d'una perspectiva

actual. N'és un exemple clar que a l'article 13, titulat «Sa llengua des menorquins (3)», digui que la repoblació va ser duta a terme per catalans, rossellonesos i occitans, quan aleshores els rossellonesos eren catalans —i ho varen ser fins al 1659, quan se signà el Tractat dels Pirineus. Igualment, també és un anacronisme parlar de *mallorquí* en relació amb el que es parlava a Mallorca el 1229 —o abans fins i tot—, car la llengua ha evolucionat considerablement al llarg dels anys.

En definitiva, aquests tan sols són alguns exemples dels recursos habituals que explota el discurs diferencialista per a convèncer de les hipòtesis i les idees que defensa, però, per descomptat, hi ha molts més exemples —les crítiques infundades a Bofarull, la falsa idea d'una llengua balear, denominada *baleari eloquio*, etc. En tots els casos, doncs, es tracta de recursos habituals d'un discurs demagògic que simplement vol crear confusió entre els ciutadans menys formats, l'objectiu del qual és, com dèiem a l'apartat anterior, atacar la unitat de la llengua i posar en entredit el model de llengua estàndard, cosa que afecta negativament el valor simbòlic de l'idioma, amb tot el que això comporta.

■ 5 Conclusions

A partir de tot el que hem vist fins ara, doncs, encara que podríem pensar que l'autor de tots aquests textos pretén fer un discurs contrari a la llengua estàndard, com dèiem al § 2.2, sembla que, en el fons, simplement s'oposa a la normalització lingüística del català. Així, si s'analitzen a fons els textos, comprovem que darrere aquesta defensa de les varietats geogràfiques s'hi amaguen interessos polítics que van més enllà de la qüestió purament lingüística. A més, la defensa constant d'un model de llengua estàndard autònom, diferenciat de la resta de la catalanofonia i pròxim a la parla col·loquial, simplement pretén augmentar la distància entre geolectes, en la mesura que «[...] aprofundint en la col·loquialització del model el que es potencia és l'especificitat i no la convergència», com explica Pradilla (2008: 53) per al cas valencià.

En el fons, el que reveisteix de crítica contra un suposat «estàndard barceloní» tan sols amaga un discurs que s'oposa sistemàticament a les polítiques orientades a revertir el procés de substitució lingüística. En aquest sentit, cal destacar el discurs liberal, que té com a proposta principal el que l'autor denomina *bilingüisme en llibertat*, un concepte que, d'entrada, és contrari a la llengua pròpia de les Illes Balears, el català, atès que els que són realment bilingües són els catalanòfons, mentre que molts d'hispanòfons

no parlen –i en alguns casos no entenen– el català. Això, sumat a l'actitud de convergència lingüística, típica dels parlants de les llengües subordinades, simplement facilita que la llengua de cohesió social sigui el castellà, la qual cosa agreuja encara més el procés de substitució lingüística. Aquest fet, tanmateix, no és nou i ja el posava de manifest Pradilla (2008: 59), en relació amb el conflicte valencià:

Tradicionalment el conflicte lingüístic valencià s'ha presentat com una pugna ocasionada pel desacord sobre la filiació i la codificació de la llengua. En realitat, però, aquest debat ha amagat les discrepàncies socials sobre l'estatus de funcionalitat que hom preveu per a la nostra llengua històrica i territorial dels valencians.

Més enllà de tractar la qüestió de la llengua, tots aquests articles tenen un rerefons polític, mitjançant el qual es defensa el projecte espanyolista –en molts de casos explícitament– i es critica tot el que té a veure amb el catalanisme, com hem vist al § 4.3.1. No és estrany, per tant, que Joan D. Pons vulgui deslligar la llengua de Menorca de la denominació *català* i defensar, indistintament, 1) que el menorquí i el català són llengües diferents, 2) que la llengua és l'occità i no el català o 3) que l'estàndard català se centra exclusivament en el parlar de Barcelona i que, per això, és necessari promoure un model de referència autònom. La crítica contra l'estàndard, doncs, no és diferent a la defensa d'una llengua menorquina –o balear– diferenciada, com explica Pradilla per al cas valencià: «superat (si més no aparentment) el debat sobre la filiació de la llengua, actualment la disputa s'ha desplaçat a l'àmbit del model referencial que ha de gestionar la formalitat comunicativa» (2008: 59).

En tots els casos, l'objectiu és el mateix: atacar la unitat de la llengua, la qual cosa contribueix a reduir-ne el capital simbòlic i a estigmatitzar-ne l'ús. Al cap i a la fi, per a superar la subordinació lingüística és important que la llengua guanyi un major capital simbòlic i pugui exercir una capacitat de discriminació (Pradilla, 2008). Per això, precisament, l'autor fa servir recursos discursius com la mentida, la tergiversació o la resignificació dels fets històrics. En el fons, totes aquestes entitats en defensa de la llengua balear (o mallorquina, menorquina, eivissenca i formenterera) simplement difonen un projecte espanyolista en què el castellà és la llengua nacional i comuna, mentre que els altres *dialectes* –amb la connotació pejorativa que solen fer servir– tan sols han de tenir una representació reduïda a l'expressió folklòrica i tradicional. Un exemple clar d'això és que Joan Font, durant molt de temps lligat a la Fundació Jaume III i membre d'altres entitats amb

un objectiu semblant, com Profesores Libres de Ingeniería Social (PLIS Educación), ha defensat públicament que «no necesitamos el catalán como lengua nacional. Nuestra lengua nacional es el español, la común a todos los españoles [...]» (Font, 2013: 13).

El problema de fons, emperò, és que aquest relat diferencialista és difós a través de diferents mitjans escrits, com el diari *Menorca* i, en menor mesura, *El Periódico de Ibiza y Formentera*, on Joan D. Pons publica els seus articles. Això fa que, a la llarga, algunes idees d'aquest discurs calin entre la població menys formada i, sobretot, entre els joves. Sobre això, precisament, hem de tenir en compte que el diari *Menorca* es reparteix de franc entre els centres escolars de l'illa cada dimecres, que és, curiosament, quan apareixen publicats la majoria dels articles (74,4 %) que hem estudiat. ■

■ Referències bibliogràfiques

- Billig, Michael (2006): *Nacionalisme banal*, Catarroja / València: Editorial Afers / Publicacions de la Universitat de València.
- Boix-Fuster, Emili (2020): «Particularismes i populismes als països de llengua catalana», *Arxius de Ciències Socials* 42, 285–296.
- Branchadell, Albert (1997): *Liberalisme i normalització lingüística*, Barcelona: Empúries.
- Canyelles, Xavier (2018): *Gonellisme: Particularisme i secessionisme lingüístics a les Illes Balears*, Palma: Documenta Balear.
- Carrió i Trujillano, Bartomeu (1999): *El nacionalisme a les Balears (1898–1936)*, Palma: Documenta Balear.
- Company Campins, Miquel Àngel (2017): *L'anticatalanisme a Mallorca: el gonellisme*, Barcelona: Universitat de Barcelona [treball final de màster].
- Del Valle, José (2007): «Gltopolítica, ideología y discurso: categorías para el estudio del estatus simbólico del español», in: id. (ed.): *La lengua, ¿patria común? Ideas e ideologías del español*, Madrid / Frankfurt: Iberoamericana / Vervuert, 13–29.
- Duane, Lucas (2017): «Castilian takes backstage in the Balearic Islands: The activation of Catalan standardization recursions in Facebook», *Journal of Linguistic Anthropology* 27:1, 71–91.

- [EULIB] Melià, Joan / Vanrell, M. Mar (coord.) (2018): *Enquesta d'usos lingüístics a les Illes Balears 2014. Anàlisi*, Palma: Govern de les Illes Balears / Universitat de les Illes Balears / Generalitat de Catalunya.
- Ferrando, Antoni / Nicolás, Miquel (2005): *Història de la llengua catalana*, Barcelona: Pòrtic.
- Font, Joan (2013): «Fer un ou de dos rovells», *El Mundo. El día de Baleares*, 27 d'octubre de 2013, 13.
- Gal, Susan (2006): «Contradictions of standard language in Europe: Implications for the study of practices and publics», *Social Anthropology* 14:2, 163–181.
- / Irvine, Judith T. (1995): «The boundaries of Language and disciplines: how ideologies construct difference», *Social Research* 62, 967–1001.
- / Woolard, Kathryn A. (2001): *Languages and publics. The making of authority*, Manchester: St. Jerome's.
- Hill, Jane H. (1985): «The Grammar of consciousness and the Consciousness grammar», *American ethnologist* 12:4, 725–737.
- [IEC] Institut d'Estudis Catalans (2003): *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Irvine, Judith T. (1989): «When talk isn't cheap: Language and political economy», *American Ethnologist* 16, 248–267.
- Jaffe, Alexandra (1999): *Ideologies in Action: Language Politics on Corsica*, Berlin: De Gruyter Mouton.
- (2007): «Discourses of Endangerment: Contexts and consequences of essentializing discourses», in: Duchêne, Alexandre / Heller, Monica (ed.): *Discourses of Endangerment: Ideology and Interest in Defense of Languages*, Londres: Continuum, 57–75.
- Joan, Bernat (2002): *Normalitat lingüística i llibertat nacional*, València: Tres i Quatre.
- Kremnitz, Georg (1993): *Multilingüisme social*, Barcelona: Edicions 62.
- Mas Forners, Antoni (2020): *Llengua, terra, pàtria i nació. L'evolució de la consciència lingüística i etnocultural entre els cristians de l'illa de Mallorca*, Palma: Documenta Balear.
- Melià, Joan (2014): «La pertinença lingüística: el cas de les Illes Balears», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 24, 241–266.
- Melià, Josep (1967): *Els mallorquins*, Palma: Daedalus.

- Milroy, James (2001): «Language ideologies and the consequences of standardization», *Journal of Sociolinguistics* 5:4, 530–555.
- / Milroy, Lesley (1999): *Authority in Language: Investigating Standard English*, Londres: Routledge.
- Moll, Francesc de Borja (2017): *Polèmica d'en Pep Gonella*, Palma: Institució Francesc de Borja Moll.
- Moranta, Sebastià (2013): «Eugenio Coseriu y la así llamada “lengua moldava”: afinidades hispánicas (Valencia, Islas Baleares, Galicia)» [Tradució al castellà de l'original, publicat a *Limba Română* (Chişinău) 5–6, any XXIII, 164–170].
- (2020): *Discursos lingüísticos e identitarios en Mallorca (Espanya) y en la República de Moldavia. Una investigación contrastiva de los conflictos entre catalán y español en Mallorca y entre rumano y ruso en Moldavia desde el enfoque del análisis crítico del discurso, la teoría sociolingüística y los estudios culturales*, Marburg: Philipps Universität [tesi doctoral].
- Pradilla, Miquel Àngel (2008): *La tribu valenciana: Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*, Benicarló: Onada.
- [RAE] Real Academia Española de la Lengua (1930): *Discursos leídos ante la Real Academia Española en la recepción pública de D. Lorenzo Riber Campins el día 9 de febrero de 1930*, Barcelona: Impremta A. Ortega.
- Solivellas, Ivan (2021): «Diferencialisme lingüístic a les Illes Balears: actors, discurs i evolució», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 31, 191–206.
- Thomas, George (1991): *Linguistic Purism*, Nova York: Longman.
- Valls, Esteve (2013): *Direccionalitat, ritme, abast i naturalesa del canvi lingüístic en curs en català nord-occidental. De l'anàlisi dialectomètrica a la reflexió sociolingüística*, Barcelona: Universitat de Barcelona [tesi doctoral].
- Woolard, Kathryn A. (1998): «Introduction: Language as a field of inquiry», in: Schieffelin, Bambi B. / Woolard, Kathryn A. / Kroskrity, Paul V. (ed.): *Language Ideologies. Practice and Theory*, Oxford: OUP, 3–47.
- (2008a): «Les ideologies lingüístiques: una visió general d'un camp des de l'antropologia lingüística», *Revista de Llengua i Dret* 49, 179–199.
- (2008b): «Language and identity choice in Catalonia: The interplay of contrasting ideologies», in: Süselbeck, Kirsten / Mühlischlegel, Ulrike / Masson, Peter (ed.): *Lengua, nación e identidad. La regulación del plurilingüismo en España y América latina*, Berlín: Ibero-Amerikanisches Institut P. K., 303–323.

■ Annex: corpus d'articles estudiats

- 1) «S'entelèquia de sa unitat de sa llengua», *Menorca*, 25 de gener de 2018. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/01/25/1560768/entelèquia-unitat-llengua.html>
- 2) «Sa Corona d'Aragó», *Menorca*, 31 de gener de 2018. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/01/31/1561204/corona-arago.html>.
- 3) «Defenseu sa llibertat lingüística», *Menorca*, 8 de març de 2018. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/03/08/1563772/defenseu-llibertat-linguistica.html>.
- 4) «Es català d'Andalusia», *Menorca*, 13 de juny de 2018. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/06/13/1570922/catala-andalusia.html>.
- 5) «Extremenys de Menorca», *Menorca*, 4 de juliol de 2018. <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/07/04/1572618/extremenys-menorca.html>.
- 6) «Sa llengua pròpia no existeix», *Menorca*, 8 d'agost de 2018. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/08/08/1575072/llengua-propia-existeix.html>.
- 7) «Sa nostra llengua d'Oc», *Menorca*, 26 de setembre de 2018. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/09/26/1578346/nostra-llengua-oc.html>.
- 8) «Es menorquí, en perill d'extinció», *Menorca*, 28 de novembre de 2018. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/11/28/1582998/menorqui-perill-extincio.html>.
- 9) «En defensa de s'article salat», *Menorca*, 5 de desembre de 2018. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/12/05/1583466/defensa-article-salat-1.html>.
- 10) «Som molt més que salats», *Menorca*, 26 de desembre de 2018. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2018/12/26/1585024/som-molt-mes-salats.html>.
- 11) «Sa llengua des menorquins (1)», *Menorca*, 30 de gener de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/01/30/1587488/llengua-des-menorquins.html>.
- 12) «Sa llengua des menorquins (2)», *Menorca*, 13 de febrer de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/02/13/1588550/llengua-des-menorquins-1.html>.

- 13) «Sa llengua des menorquins (3)», *Menorca*, 6 de març de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/03/06/1590176/llengua-des-menorquins-2.html>.
- 14) «Sa llengua des menorquins (i 4)», *Menorca*, 20 de març de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/03/20/1591268/llengua-des-menorquins-3.html>.
- 15) «Defensem ses modalitats», *Menorca*, 17 d'abril de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/04/17/1593236/defensem-ses-modalitats.html>.
- 16) «Es menorquí sí té gramàtica», *Menorca*, 15 de maig de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/05/15/1595426/menorqui-gramatica.html>.
- 17) «Contra es centralisme català», *Menorca*, 22 de maig de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/05/22/1596034/contra-centralisme-catala.html>.
- 18) «Es nostro dret a decidir», *Menorca*, 29 de maig de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/05/29/1596554/nostro-dret-decidir.html>.
- 19) «Paraules nostres», *Menorca*, 31 de juliol de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/07/31/1601386/paraules-nostres.html>.
- 20) «Sa solució aranesa», *Menorca*, 2 d'octubre de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/10/02/1605978/solucio-aranesa.html>.
- 21) «Es nom sí fa la cosa», *Menorca*, 23 d'octubre de 2019. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2019/10/23/1607774/nom-cosa-1.html>.
- 22) «Som 12 millions que rallam occità», *Menorca*, 5 de febrer de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/02/05/1615918/som-millions-rallam-occita-1.html>.
- 23) «Es català de Menorca», *Menorca*, 6 de març de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/03/06/1618350/catala-menorca.html>.
- 24) «S'estandardització a ultrança», *Menorca*, 16 d'abril de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/04/16/1622260/estandarditzacio-ultranca.html>.
- 25) «Miquel Montoro, un 'youtuber' ben nostre», *Menorca*, 3 de juny de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/06/03/1622260/miquel-montoro-un-youtuber-ben-nostre.html>.

- dia/2020/06/03/1626060/miquel-montoro-youtuber-ben-nostro-1.html>.
- 26) «Qüestions filològiques», *Menorca*, 15 de juliol de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/07/15/1629182/questions-filologiques-1.html>.
 - 27) «Volem s'escola en menorquí», *Menorca*, 21 d'agost de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/08/21/1632032/volem-escola-menorqui.html>.
 - 28) «Castellanitzadors de Menorca», *Menorca*, 2 de setembre de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/09/02/1632850/menorca-isla-cultura.html>.
 - 29) «Volem viure en menorquí», *Menorca*, 30 de setembre de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/09/30/1634944/volem-viure-menorqui.html>.
 - 30) «Es menorquí no és andalusí», *Menorca*, 4 de novembre de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/11/04/1637742/menorqui-andalus.html>.
 - 31) «Sa llengua de Menorca», *Menorca*, 17 de desembre de 2020. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2020/12/17/1641382/llengua-menorca-1.html>.
 - 32) «Aquí deim vacuna», *Menorca*, 8 de gener de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/01/08/1643046/aqui-deim-vacuna-1.html>.
 - 33) «Qui defensa lo nostre?», *Menorca*, 17 de febrer de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/02/17/1646410/qui-defensa-nostro-1.html>.
 - 34) «Jo som Balear», *Menorca*, 10 de març de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/03/10/1648202/som-balear-1.html>.
 - 35) «Què defensa na Marga Prohens», *Menorca*, 9 de juny de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/06/09/1656316/defensa-marga-prohens-1.html>.
 - 36) «Podemos i sa llengua de Balears», *Menorca*, 7 de juliol de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/07/07/1658694/podemos-llengua-balears-1.html>.
 - 37) «Sa nostra llengua espanyola», *Menorca*, 15 de juliol de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/07/15/1659308/nostra-llengua-espanyola-1.html>.

- 38) «Veritats que couen», *Menorca*, 7 d'agost de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/08/07/1661206/veritats-couen-1.html>.
- 39) «Rallam en andaluh», *Menorca*, 30 de setembre de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/09/30/1666130/rallam-andaluh.html>.
- 40) «El PP no defensarà ses modalitats», *Menorca*, 6 d'octubre de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/10/06/1666680/defensara-ses-modalitats.html>.
- 41) «Un balearista valent», *Menorca*, 27 d'octubre de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/10/27/1668596/balearista-valent-1.html>.
- 42) «Ramon Llull i sa llengua d'oc», *Menorca*, 24 de novembre de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/11/24/1673912/ramon-llull-llengua-oc.html>.
- 43) «Viva Uepfly!», *Menorca*, 17 de desembre de 2021. Disponible en línia: <www.menorca.info/opinion/firmas-del-dia/2021/12/17/1679829/viva-uepfly.html>.

■ Ivan Solivellas, Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, Ctra. de Valldemossa, km 7,5, E-07122 Palma, <ivan.solivellas@uib.cat>, ORCID: 0000-0002-3546-0272.

Els llibres de viatges en la crítica de Domènec Guansé

Antoni Isarch (Barcelona)

Summary: This paper analyzes Domènec Guansé's critical attention to travel literature in Catalan newspapers, which experiences a major revival from middle 1920's to the beginning of the Spanish Civil War. The introduction of that genre in Catalan literature is part of a wider context encouraging all ways of cultural modernity, such as magazines or non-fiction books. Guansé looks in detail at the most outstanding works by Nicolau M. Rubió i Tudurí, Enric Blanco and specially Aurora Bertrana. Her *Paradisos oceànics* is a milestone in travel books, both for its quality and documentary value and for non-literary issues: primarily the writer's female condition (paradigm of the new cultural role that women have to play) and the cosmopolitanism that it adds to literary circles.

Keywords: Domènec Guansé, literary criticism, travel literature, modernity, readers, Aurora Bertrana ■

Received: 24-09-2021 · Accepted: 12-11-2021

■ 1 Per la «banalitat dels temps moderns»

Un dels productes més característics de la Catalunya republicana va ser el de les revistes gràfiques d'actualitat. *Imatges*, apareguda a mitjan 1930, és un bon exemple de l'estil i el to que adoptaren aquestes publicacions. Amb els precedents del *D'Ací i d'Allà* i d'altres capçaleres espanyoles o franceses com els setmanaris *Mundo Gráfico* o la cèlebre *Vu*, el magazín barceloní dirigit pel periodista Josep M. Planes aspirava a sintonitzar socialment amb una massa àmplia de lectors bo i assumint la modernitat com a divisa, tant en el disseny i la innovació formal com en els continguts culturals que s'hi tractaven (Doria, 2004 i 2007).

D'ençà de l'aparició, *Imatges* fou molt ben acollida entre el públic, que formava llargues cues als quioscs i sembla que en molt pocs dies gairebé exhaurí els trenta mil exemplars del primer número.¹ I, més enllà dels ana-

1 Vegeu «El primer número d'*Imatges*», *La Veu de Catalunya*, 12-VI-1930, p. 4 (matí), i sobretot «El primer número d'*Imatges*», *La Publicitat*, 14-VI-1930, p. 5. L'anònim repòrter conversava amb l'editor López-Llausàs, que agraïa «un acolliment superior al que

temes habituals de l'integrisme catòlic, que hi veia «l'aparell que reporta cada dimecres la infecta cacera per les cloaques del món» (Rucabado, 1930), també gaudí d'una acceptació favorable en els cercles periodístics i literaris, que conceptuaven la revista com un espai de convergència dels valors propis de la nova etapa: modernitat, cosmopolitisme, diversificació cultural i normalitat editorial.

El juny de 1930, el crític i periodista Domènec Guansé elogiava que, tot i ser feta en català, la publicació defugia les «invocacions al patriotisme», i per tant, feia de la neutralitat un punt a favor: «jo crec que és també una política, una subtil política, la de fer llegir en català els indiferents de la política, de fer-hi llegir amb el mateix desinterès patriòtic amb què llegim una novel·la francesa, amb què fumem una cigarreta turca o amb què engolim un *cocktail* cosmopolita» (Guansé, 1930a). Poques setmanes més tard, l'autor insistia en la lloança. Des de *La Publicitat*, remarcava que el setmanari «ve a servir el lloc d'aquesta literatura mixta d'informació i de frivolitat», i defensava l'ús del substantiu:

Literatura? Evidentment, els que tenen d'aquest mot un concepte tan solemne com encarcerat, potser faran una ganyota. No obstant, és literatura, com ho és –bona o dolenta– el mateix periodisme. Altrament no és possible tampoc de menysprear-lo com un gènere literari inferior. En primer lloc perquè aquesta mena de literatura pot ésser com una entesa entre el gran públic i els gèneres literaris més elevats. I encara potser una mena de porta d'entrada, d'iniciació, no solament a la literatura, ans per a totes les arts, per a tot el que significa espiritualitat i cultura. Que precisament el que ha de fer una revista d'aquesta mena, és per mitjà de l'anècdota, del color, del pintoresc, desvetllar entre el gros públic una viva curiositat per a tots els productes de la sensibilitat i la intel·ligència. És a dir, ha d'educar-li el gust per fruir de tot el que de més delicat, de més refinat produeix l'escuma de la civilització. I això encara més que en les coses materials, en les d'ordre espiritual. Aquesta és en el fons la veritable funció d'una revista com *Imatges*. (Guansé, 1930b)

Si una societat moderna ha d'oferir totes les manifestacions espirituals possibles, els magazins d'entreteniment també reclamen llur espai dins la literatura entesa *lato sensu*. Al capdavall, afegia Guansé, «no tothom que vol pot arribar a ésser un bon repòrter», perquè l'escriptura periodística llegívola exigeix un lligam amb l'entorn que vol descriure: «El geni potser sí que és essencialment un producte directe de la naturalesa. Un literat entretingut i suggestiu és en canvi un producte de la civilització». Coherentment

podíem esperar», valorava alguns detalls del primer número i conclouïa reiterant la seva «gratitud al públic català per tal com ha respost a la nostra iniciativa, que té molt d'aventura i arriscada».

amb la seva concepció del fenomen periodístic i amb la seva dilatada dedicació des de final de la dècada dels anys deu (Isarch, 2021), per a Guansé el periodisme té tota la legitimitat per consagrar-se com una branca literària més, que jeràrquicament potser se situa per sota dels «gèneres literaris més elevats», però que exerceix la funció essencial d'educar el gust del públic.

Durant els anys republicans, Domènec Guansé insisteix en els avantatges de comptar amb publicacions modernes, amb arguments molt semblants als suara exposats. L'estiu de 1933, per exemple, a propòsit del número d'estiu del *D'Ací i d'Allà*, apunta que el primer objectiu de la publicació és «captivar» el lector, i afegeix:

Però també ésser una lliçó d'elegància i de bon gust, contribuir a fer una societat més afinada, i, això, materialment i espiritualment. Sembla tenir també una tendència cosmopolita i vol, en efecte, familiaritzar-nos amb els aspectes més amables, més seductors de la vida de les ciutats i dels països més saturats de civilització; ens vol mostrar les novetats temptadores i fins els capricis desconeguts. Però el seu cosmopolitisme no li fa perdre el seny; no el fa quedar bocabadat davant les coses de fora. Conserva sempre el sentit crític i sovint, amb una ironia ben catalana, sap somriure's de tot allò que és desmesurat o extravagant. Altrament, si va contra el casolanisme encongit, sap remarcar, valorar les coses nobles i belles de Catalunya. En alguns aspectes diríem que vol ésser un empelt saludable. Frivolitat? Certament. ¿Però qui a estones no se sent atret per les frivolitats adorables? No feu cas dels pedants. No totes les revistes han d'ésser carregades de ciència. El públic, per no enfitar-se, necessita una certa diversitat. Així, *D'Ací i d'Allà*, en el concert de les publicacions catalanes encara una mica incomplet, ve a ocupar un lloc important i ben estratègic. La prova és que s'ha fet un públic que, segons sembla, tendeix a augmentar ràpidament. Un públic al qual pot apartar de certes revistes d'un madrilenyisme plebeu. Un públic al qual pot inclinar a llegir més en català. (Guansé, 1933b)

Si les noves revistes vehiculen el reclam cosmopolita, també ho fan certs llibres de caràcter no ficcional, com *Nits de Barcelona* (1931), de Josep M. Planes. La frivolitat, tant com el cosmopolitisme, denoten una voluntat explícita d'introduir nous elements de valoració no circumscrits a l'àmbit literari, perquè es persegueix un lector que fins aquest moment no s'ha sentit atret per les formes convencionals de la literatura. Això explica la recurrència de Guansé a factors com la lleugeresa, l'antitranscendentalisme, la modernitat o la novetat. Quan n'escriu la ressenya, destaca el canvi de tractament de les nits barcelonines respecte de visions precedents, gairebé sempre més greus i sòrdides:

Ara, però, amb Josep Maria Planes, les nits de Barcelona han trobat un escriptor desembafat i humorista. I els escriptors humoristes procedeixen d'una manera inversa dels

escriptors seriosos, dels poetes. Aquests creen els mites i les llegendes. Els humoristes, les desfan. [...]

Planes, doncs, amb el seu llibre, esvaeix una mica les espesses tenebres que planen damunt la Barcelona nocturna. Penjar-se al seu braç o obrir el seu llibre per recórrer els cabarets i *music-halls*, avui més populars o més elegants de Barcelona o més saturats de records, és tot el contrari d'endinsar-se en cap regió dantesca. I no és amb això que ens deixi les nits de Barcelona convertides en un fàstic. En realitat no fa més que llevar-los hieratisme i psicologia complicada. Reportar tot el que en aquests recers de la nit hi ha de banalitat, de poca-solta, de ridícul, d'avorriment. I, per què no? Tot el que hi ha d'amable, de plaent, de cosmopolita i d'elegància més o menys autèntica o marcida.

Amb tot això Planes ha aconseguit de fer un llibre molt viu, i sobretot molt divertit. Però el seu propòsit potser no ha estat únicament el de divertir els lectors. L'ha guiat, en escriure'l, una inspiració generosa: la de tranquil·litzar les mares de família. Aquelles bones senyores que des del fons de les comarques hagin enviat els seus fills a estudiar a Barcelona i que llegeixin el llibre de Planes, respiraran alliberades d'una inquietud mortal. Es diran que la salut dels xicots no corre un perill tan gran com es pensaven. Ni el pressupost familiar tampoc. (Guansé, 1931d)

El to irònic que traspuja el text no enclou cap voluntat de banalització sinó, ben al contrari, un reclam perquè el públic s'acosti sense complexos a obres com aquesta. Perquè «sota la seva aparença frívola, lleugera, aquest llibre és dintre l'actual literatura catalana, un dels que més caracteritzen els nostres dies» (Guansé, 1931f).

Però el vector de modernitat en obres com *Nits de Barcelona* o de revistes com *D'Ací i d'Allà* i *Imatges* no és nou. Abans de la dècada dels anys trenta, el periodista tarragoní ha explorat aquesta via des d'alguns gèneres prosístics que, al seu parer, poden afavorir el consum llibresc en català. El juliol de 1928, Guansé obria l'article «Llibres de Moda» amb aquestes paraules:

Les biografies novel·lesques, els llibres de viatges d'un to superficial i literari, són els llibres del dia. Potser no sempre són molt ben documentats —i per això no sempre recomanables—; potser de vegades són escrits amb massa rapidesa, per a servir una comanda editorial... Tanmateix, aquestes vistes, aquests viatges, alleugerits de dades, de cites amb una erudició dissimulada, no encaparren gaire: el lector mitjà se'ls empassa sense esforç, i, de vegades, fins amb delectança. Cert que tot això no dona una cultura molt profunda, ni gaire precisa. Però cultiva i afina l'esperit, suggereix algunes inquietuds, alguns neguits, fins contribueix a fer més brillants, més amenes les converses...

Banalitat dels temps moderns?...

¡Ah! ¡Si ací tinguéssim una mica d'aquesta banalitat tan bescantada!

I afegia més endavant que «els llibres de literatura són, no solament una diversió immediata, sinó un mitjà d'enriquir la intel·ligència, de descobrir molts aspectes interessants de la vida i de fer-la esdevenir més intensa, més

plena de sentit i més amable». Si manquen lectors que sàpiguen apreciar-ne el valor, tampoc no hi ha escriptors capacitats per a escriure'n perquè, tal vegada, no és tan senzill com podria semblar. Així, conclou, potser aquest «transcendentalisme acartonat» de fer llibres feixucs i no pas lleugers «no és més que impotència disfressada» (Guansé, 1928b).

L'acostament de posicions entre la literatura i altres manifestacions culturals que fins ara s'havien desenvolupat al marge d'aquella és un dels fenòmens propis del moment. Però ja no es tracta només del periodisme, sinó de les fórmules prosístiques que mantenen un lligam més directe amb la realitat i, doncs, aporten un determinat valor sociocultural, com la biografia, els reportatges cinegètics, l'assaig polític o la literatura de viatges. L'impuls d'aquestes vies creatives per part de Guansé –i de tot un estol d'homes de lletres–, lluny de ser conjuntural, vol recompondre les bases d'un mercat editorial sostingut preferentment sobre la prosa.

■ 2 L'auge dels llibres de viatges

La defensa que fa Guansé de la literatura de viatges s'insereix de ple en aquesta estratègia cultural. Si a Catalunya el gènere es llegia en altres llengües, com el francès, ara cal fer l'esforç d'oferir-lo en català, en consonància amb «la moda de l'exòtic que viu Europa durant aquests anys» (Vallverdú, 1995: 104). Tal com constatava Josep M. de Sagarra el 1925, «en les literatures modernes els escriptors i els lectors tenen ganes de deixar l'alcova i la cuina i dedicar-se una mica a les fantasies de l'exotisme» (Sagarra, 1925a). L'afirmació està motivada per la literatura de Joseph Conrad, els llibres del qual obren la porta a la vida vibrant, a les passions, als sentiments heroics, a les emocions, i es contraposen obertament a la literatura del segle XIX, que l'autor qualifica de «cosa esbravada». Al capdavant, Sagarra està certificant una nova sensibilitat, una bona mostra de la qual és la diversitat de productes adscribibles al gènere viatger que es publiquen el mateix 1925: des de *Rússia*, de Josep Pla, fins a *Mandolines i babutxes*, de Vicenç Coma i Soley, turista i lletraferit blanenc, representant d'«una literatura d'època, amable, moralitzant i costumista» (Manent, 1979) en un moment en què la figura del viatger convencional comença a perdre terreny en favor del turista (Domènech, 1993; Riudor, 2008: 137–157).

Tot esclata, però, el 1926. A la ressenya d'*Impressions d'un viatge a Terra Santa*, de Francesc Blasi i Vallespinosa, Guansé confirma la nova afició:

Alegrem-nos, però, sobretot amb el seu il·lustre prologuista, el doctor Carles Cardó, que als catalans se'ns desvetlli l'amor a l'aventura i als viatges. Ahir era, en efecte, Rubió i Tudurí qui donava testimoniatge d'aquest desvetllament amb el seu llibre de *Caceres a l'Àfrica Tropical*. Avui són F. Blasi Vallespinosa i Maspons Anglesell. Benvinguts siguin els llibres d'aquests nobles viatgers que, sense ésser professionals, saben contar-nos, en un bell catalanesc, llurs impressions de viatge. Això, per a les nostres lletres, no significa altra cosa sinó retrobar l'antiga tradició. (Guansé, 1926b)

En primer lloc, Guansé certifica la vitalitat d'un gènere que, si no és del tot nou, gaudeix de gran popularitat. En efecte, tal com escriu Joan de Déu Domènech amb relació als llibres de viatges, «a partir de 1926, la producció es dispararà. En cinc anys es publiquen trenta-nou títols. Els cinc anys següents es continuarà a un ritme similar, amb vint-i-sis títols, cosa que fa que, de 1926 a 1935, se'n sumin seixanta-cinc» (Domènech, 1995: 9). Els pròlegs que escriuen respectivament Francesc Cambó i Carles Cardó a *Per les terres de Crist* (1926), de Joaquim M. de Nadal, i a l'esmentada *Impressions d'un viatge a terra santa* (1926) constitueixen una crida en tota regla per al conreu dels llibres de viatges. A més, remarquen la modernitat inherent d'una proposta creativa que posa de costat la literatura catalana i les grans literatures europees com la francesa, que gaudeixen d'una producció regular d'aquesta mena de llibres gràcies a Paul Morand, Blaise Cendrars, André Gide o Albert Londres.

En segon lloc, però, al text de la *Revista de Catalunya* Guansé ha parlat explícitament de «retrobar l'antiga tradició». A quina tradició es refereix? Més enllà d'escadusseres aportacions de viatgers lletraferits del segle XIX, o de les obres que podem situar dins la variant de la literatura excursionista (Garolera, 1998: 53–71), es pot dir que el repertori bibliogràfic de literatura de viatges anterior a 1926 és molt migrat (Domènech, 1995: 9; Bou, 1997: 14) i s'expressa sovint en altres llengües (Garolera, 1998: 39–51), fins al punt que cal demanar-se si hom pot parlar d'una tradició pròpia (Vallverdú, 1995: 103–104). Una bona part d'aquesta escassa producció, a més, està formada per relats de pelegrinatge, de marcada intenció documental i testimonial, com el *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (1889), de Jacint Verdaguer. Potser l'exemple més destacable de la dècada anterior sigui el monjo benedictí Bonaventura Ubach i Medir, autor d'*El Sinai. Viatge per l'Aràbia Pètrea, seguint les petjades d'Israel* (1913).

Molt probablement, doncs, per tradició el crític entén la figura d'Alí Bei, pseudònim de Domènec Badia. Els *Viatges* d'aquest aventurer del segle XVIII havien començat a publicar-se a l'editorial Barcino el 1926, amb pre-

faci de Nicolau M. Rubió i Tudurí, i Guansé se n'havia fet ressò des de la *Revista de Catalunya*:

La Col·lecció popular Barcino, ha publicat el primer volum dels viatges d'Alí-Bei El Abassi: *Tànger*. I cal dir que amb aquesta publicació presta un innegable servei a la cultura popular. Aquest llibre famós, hauria estat força oblidat entre nosaltres. Pocs lectors de les generacions noves el devien conèixer. Publicat de primer en francès, pel seu autor, el gran aventurer català Domènec Badia, és ben aviat traduït a l'alemany, a l'italià, a l'espanyol i al nostre idioma. El prestigi del llibre de Badia entre els homes de cultura, i ensems la seva popularitat, s'explica per la seva amenitat, per la seva absoluta objectivitat i pels vastos coneixements científics que l'autor demostrava posseir. Els viatges d'Alí-Bei són, no solament el llibre d'un viatger curiós, sinó també d'un savi. (Guansé, 1926c)

Més enllà de matisar la idea que aquesta obra pugui ésser, tota sola, constitutiva d'una tradició, interessa el conjunt de característiques que Guansé en destacava com a pols d'atracció d'un sector ampli de lectors: el caràcter popular, l'amenitat, la fidelitat en el retrat de la vida quotidiana o el component formatiu, entre d'altres. En posar de relleu aquests factors i no fer cap al·lusió als valors estètics del text, apel·lava de manera implícita a un públic que pogués sentir-s'hi interessat per raons extraliteràries.

En la mateixa línia apunta la menció a *Caceres a l'Àfrica Tropical* que podíem llegir a la ressenya d'*Impressions d'un viatge a Terra Santa*. Segons el tarragoní, l'obra de Nicolau M. Rubió i Tudurí dona el tret de sortida per al «desvetllament» de la literatura viatgera i cinegètica en els anys vint i, en paraules d'Albert Manent, «significà una novetat esclatant en el mercat del llibre català» (Manent, 1984: 18).² Apareguda el desembre de 1925, l'obra també havia estat ressenyada per Guansé el febrer de 1926 a la *Revista de Catalunya*, i si deixem de banda l'atenció dedicada el desembre de 1924 a *Visions d'Orient*, de Francesc Cambó, que no és pròpiament un llibre de viatges, el volum de Rubió i Tudurí fou per al crític «la primera obra que tenim d'aquesta mena», i afegia que, «tanmateix, no és un tímid assaig» tot destacant-ne la maduresa reflectida en el to i la intenció (Guansé, 1926a). Aquestes valoracions coincidien amb les de Josep M. de Sagarra, que parlava d'una «obra única en la nostra literatura» (Sagarra, 1925b), i les de Carles Soldevila, que des de la seva secció habitual de *La Publicitat* n'assenyalava el

2 Per a la trajectòria biogràfica, cultural i literària del menorquí, vegeu Quintana (2002). Dues aproximacions específiques a les aventures africanes de Rubió i Tudurí es poden trobar a Luna i Nogué (2008) i a Rosselló (2021: 201–218).

caràcter de llibre «únic en el seu gènere, sense precedents en la nostra literatura» (Soldevila, 1925).

Però Guansé anava més enllà que Sagarra i Soldevila. A partir dels trets definitoris de l'obra, li atribuïa un caràcter programàtic perquè perfilava els contorns d'aquest nou gènere dins les lletres catalanes, i afegia que Rubió i Tudurí «n'ha encertat completament el to». El llibre era escrit «en un llenguatge planer i cenyit, molt correcte, sense ornaments literaris», tenia capacitat descriptiva sense caure en l'excés, contenia apunts formatius («és sàviament alligador») i sabia fer-hi dominar l'acció per damunt de tot: «L'home d'acció hi predomina sempre. Se'l veu apassionat per l'aventura. Mai no es deix vèncer pel narrador, per l'artista» (Guansé, 1926a). Concloïa fent esment de la força i la vivacitat del text: «Hi ha en totes les pàgines d'aquest llibre una força bategant de joventut, una alegria de vida lliure i primitiva. Sembla respirar-s'hi a tot pulmó, l'aire embaumat i xardorós de la selva africana». Així, de manera semblant al que hem observat amb la ressenya de *Tànger*, d'Alí Bei, les virtuts de *Caceres a l'Àfrica tropical* apunten a la captació d'un lector general, més enllaminat pel contingut que no pel revestiment literari. Jordi Castellanos assenyala que *Caceres a l'Àfrica tropical* «poc tenia a veure amb la tradició catalana vuitcentista, amb la literatura de les societats d'excursions —amb la seva aparença científista— o amb les caceres pirinenques narrades per Carles Bosch de la Trinxeria. Tema i tractament representaven una novetat absoluta en la literatura catalana. Rubió havia sabut captar l'agilitat del periodisme modern i s'emparentava explícitament amb les narracions d'Édouard Foà o de Theodore Roosevelt» (Castellanos, 1998: 247).

Són, doncs, el caràcter innovador i la qualitat estètica els elements prioritaris que Domènec Guansé cerca en els llibres de viatges que van publicant-se. Però si és cert que la seva abundant floració contribueix a normalitzar-ne la producció, no ho és menys que les demandes de qualitat no s'acaben d'acomplir, perquè una gran part dels relats viatgers no estan escrits per professionals de la ploma. Al llarg de 1927, Guansé ho adverteix en diverses ocasions: el mes de juny apunta amb lleus reserves que «la nostra literatura comença a produir llibres de viatges. La majoria d'aquests llibres no són d'homes de lletres, tanmateix. Llevat de Josep Pla, els nostres escriptors no viatgen. I aquests llibres d'escriptors ocasionals ens donen sovint la visió d'una literatura una mica freda potser, però objectiva i exacta de les coses. No tenim gaires quadros; però comencem a tenir fotografies documentals» (Guansé, 1927b). I el desembre rebla la idea:

D'un quant temps ençà, s'ha desvetllat entre nosaltres l'afició a escriure llibres de viatges. No són, però, en la majoria dels casos, d'escriptors professionals, els llibres que recentment s'han publicat d'aquesta mena. Són, simplement, de turistes intel·ligents, als quals ha plagut d'anotar, a manera de dietari, les seves impressions. Això pot significar alhora que hi ha cada dia més gent amb preocupacions artístiques i literàries i que la nostra cultura agafa cada dia un caràcter més eminentment pairal. (Guansé, 1927c)

Per una banda, és bo l'interès dels escriptors no professionals a deixar constància escrita de les experiències de descoberta estrangera, perquè naturalitzen una modalitat prosística que pocs anys enrere era pràcticament inèdita. Per una altra banda, però, cal una mínima exigència amb passavolants de la literatura com Francesc Maspons i Anglesell, Joaquim M. de Nadal, Antoni Serès o Josep M. Guilera i Albinyana, entre d'altres. Entre 1926 i 1930 proliferen les declaracions alertant d'aquesta circumstància. Tomàs Garcés, per exemple, expressa reticències molt semblants a les formulades per Guansé, i així, tot i constatar l'esclat de la literatura de viatges com un pas endavant cap a la normalització, no veu amb bons ulls que sigui conreada per escriptors no professionals mancats de «temperament literari» (Garcés, 1927). El 1929, Just Cabot, des de *Mirador*, després d'haver recordat que «el senyor que viatja no té l'obligació de fer literatura, ans bé l'obligació de no fer-ne», destaca que «ací, la majoria de casos, tret potser dels llibres d'En Pla, la literatura de viatges ha estat obra d'aficionats» (Cabot, 1929). I Manuel de Montoliu, després d'un *incipit* entusiasta amb la voga dels llibres de viatges —els quals «representen i signifiquen un nivell de normalitat en el camp de la cultura literària d'un poble»— dedica bona part del seu article a *La Ven de Catalunya* a retreure a l'autor d'*A través del Pròxim Orient* «una lamentable negligència en tot el que es refereix a la correcció lèxica i gramatical i àdhuc lògica del llenguatge», així com el to planer i col·loquial i, en definitiva, la manca de sentit literari (Montoliu, 1930).

A més, hi ha un altre factor que no es pot obviar. El reclam per la diversificació enclou una temença habitual que té a veure amb els mercats en altres llengües, i que Guansé expressa així el maig de 1927:

El nostre arbre de la ciència té de donar tota mena de fruits, si no volem que sigui una planta parasitària, ridícula i raquíica. Ja s'ha dit que per tenir un públic integral, cal tenir una producció integral també. El lector que no trobi un gènere determinat en la nostra literatura, el buscarà en la literatura aliena. Des d'un punt de vista pairal, fóra, doncs, perillós que determinades branques de la nostra producció esdevinguessin estèrils. I, encara, que se'ns permeti en aquest sentit una altra remarca. A voltes, l'obra lleugera és, per als lectors, el camí de l'obra difícil. Molts no llegirien la *Divina Comèdia*, si la rialla grassa de Boccaccio no els hagués acostumat abans a llegir. (Guansé, 1927a)

Malgrat aquests dos riscos —manca de professionalisme dels autors i competència de les editorials castellaneres i franceses—, el discurs guansenià és favorable al nou gènere, sobretot perquè acaben prevalent els factors sociològic i idiomàtic. El gener de 1928, Guansé reprèn la qüestió de la professionalitat dels que es consagren a la literatura de viatges, ara amb una mirada positiva. Ben mirat, apunta, que el pes del conreu d'aquests llibres sigui assumit per lletraferits ocasionals pot afavorir l'acostament d'un públic no especialitzat, atret per la percepció de modernitat amb què aquells són llegits pel sol fet d'haver conegut indrets remots (el qualificatiu de «cosmopolites» aplicat als escriptors així ho testimonia):

Fa temps que hem pogut remarcar com la literatura de viatges torna a ésser cultivada entre nosaltres. La majoria de llurs autors no són, però, professionals. Això, tanmateix, des de certs punts de vista, fa encara més goig: el goig de veure com aquests escriptors cosmopolites, posats en contacte amb les gents i les cultures més diverses, no senten cap mena de desarrelament i segueixen emprant, sense cap mena de vacil·lació, ans amb naturalitat i gràcia, l'idioma pairal. Això parla molt a favor de la nostra normalitat literària i fins de l'existència d'un públic per acollir aquesta mena de treballs. (Guansé, 1928a)

Com s'ha pogut observar, una de les constants dels diversos discursos crítics relatius a la literatura de viatges és l'allunyament respecte de les fórmules narratives fictionals, factor que ha contribuït a fer-ne un dels models prosístics de moda. Des de la talaia del «Breviari Crític», Manuel de Montoliu assenyala que «la nostra literatura comença ja a ésser rica de publicacions que tenen per finalitat reflectir pura i simplement la vida en tots els seus caires». Després de valorar les obres de Joan Marín Balmas i Francesc Blasi Vallespinosa, afegeix:

La freqüència actual entre nosaltres d'aquesta mena de publicacions i l'èxit que obtenen són símptomes clars d'un fet que és ja típic en el món contemporani. Creix de dia en dia per tot el món l'interès dels escriptors i del públic per aquest gènere de viatges, biografies i memòries, això és, per aquella literatura que té per únic i exclusiu objecte la reproducció fidel de la vida. El món sembla ja cansat i enutjat de la «bella» literatura. La bellesa no té gaire interès per al món modern. (Montoliu, 1929)

En un cert sentit, el valor més eficaç dels llibres de viatges és la veritat documental. Tot comentant l'obra de Josep M. Pallejà *Sobre la pista de los animales salvajes* (1932), Guansé escriu que «l'autor hi ha emprat un to planer de conversa, i ha defugit tota exageració novel·lesca. En té prou certament amb la veritat que sembla resplendir en tots els episodis que narra per interessar el lector. Altrament això dona al seu volum aqueix valor documental tan estimat i recercat en la literatura i en el film a la moda» (Guansé, 1932).

Tanmateix, els llibres de viatges deuen molt a la «bella» literatura de què parlava Montoliu. Més enllà del component d'aventura inherent a tot periple, la narració d'un viatge permet explicar una experiència vital amb les tècniques i recursos propis de la ficció: des de la lògica causal i l'itinerari individual d'un personatge seguint l'ordre cronològic, fins al tractament retòric de la realitat exòtica, passant –en els casos més elaborats– per la introducció d'elements simbòlics i significatius destinats a la cohesió textual. Enric Bou (1997: 16–17) parla de «contaminació» amb altres formes prosístiques, i refereix algunes característiques pròpies de narrar l'«experiència del viatge». Al capdavant, la hibridació entre gèneres, lluny de ser un símptoma d'estancament o desorientació, és un factor que apunta directament a la superació dels motlles prosístics tradicionals, i obre alguns camins creatius que a partir de la dècada dels anys trenta seran perfectament detectables en el panorama literari autòcton. Guansé, ben conscient d'això, no renuncia a exigir un mínim d'elaboració tècnica, fins i tot a textos no destinats d'antuvi a un consum literari. Altrament, hi ha el perill de no transcendir la mera constatació de la realitat, tal com escriu el maig de 1936 a propòsit d'*Hores africanes*, llibre autobiogràfic de Josep M. Casas Homs: «el perill del realisme és, sobretot, que l'escriptor massa servil a aquesta realitat no la sàpiga trasmudar en matèria poètica: transmutació indispensable àdhuc en una biografia, si volem que aquesta biografia tingui un real valor d'obra literària, d'obra d'art» (Guansé, 1936).

■ 3 Les fites d'Aurora Bertrana i Enric Blanco

La irrupció d'Aurora Bertrana en el gènere, el desembre de l'any 1930, amb *Paradisos oceànics* consolida l'escriptora com un dels noms més destacats del panorama lletrat. Bertrana es percebuda de seguida com un referent ineludible de la modernitat, percepció reforçada, a més, per la condició femenina en un context sociocultural receptiu a la integració activa de les dones en la vida del país (Real, 2006: 255–281). Domènec Guansé ja havia fet notar la importància de l'obra a la fi de 1929 (cal recordar que algunes pàgines del llibre havien aparegut a la premsa, amb la consegüent creació d'expectatives en el públic), en uns termes reveladors de la novetat que aportava l'escriptora:

Aurora Bertrana, entre les escriptores joves d'avui, és la que porta un interès més viu en la seva obra; és la millor preparada, si no universitàriament, de cara a la vida, que és el que convé per a la literatura que cultiva. Basta, per adonar-se del que diem, els reportat-

ges publicats al *D'Ací i d'Allà*. Reportatges en els quals, ultra un estil vivíssim, hem pogut admirar un esperit obert, sense casolanismes. Aurora Bertrana, per la seva manca de limitacions, pel seu sentiment liberal de la vida, podria ésser tant una escriptora d'ací, una escriptora a París. (Guansé, 1929)

En tornar a referir-s'hi dos anys més tard, Guansé es reafirma en la mateixa concepció, ara ja amb la perspectiva del coneixement superior a què ha arribat sobre Bertrana gràcies a l'activitat pública:

Em fa l'efecte que amb ella, per primera vegada, una escriptora catalana parla des de la premsa amb un to cosmopolita i desimbolt. Ha viatjat molt i potser això li ha llevat el casolanisme i la timidesa. Pot parlar de tot sense hipocresia i, encara que sigui molt femenina en els seus sentiments i en les seves idees, no us dona mai la impressió d'haver estat educada en un convent. Així, els seus articles, el mateix que a Barcelona, podrien cotitzar-se a qualsevol altre centre de producció literària. (Guansé, 1931e)

Les ressenyes o comentaris guansenians a *Paradisos oceànics* van en aquesta línia ponderativa que activa diversos factors: a banda de les virtuts literàries, es posa de relleu el valor sociològic de la producció de Bertrana, lligada indistriablement a una concepció molt personal del fet cultural i a un compromís polític i social explícit (Real, 2008).

El desembre de 1930, quan *Paradisos oceànics* ja ha vist la llum, Guansé insisteix en la modernitat de l'escriptora, manifestada en el desig d'independència i el rebuig dels convencionalismes, elements que sobten «en el nostre món femení, més aviat decantat al casolanisme, sense altra defensa, generalment, que la hipocresia i la simulació». Per al tarragoní, Bertrana és capaç de copsar la vida tan diferent que es desenvolupa en les llunyanes contrades polinèsies, i aporta «un llibre que entretindrà els nostres ocis de civilitzats» i excitarà «la nostra imaginació, la nostra curiositat i els nostres neguits» (Guansé, 1930d).

Un dels aspectes més importants que obres com aquesta poden aportar és la qualitat literària. És precisament a propòsit de Bertrana que aquest factor pren cos en el discurs teoricocrític de Guansé, fins al punt d'esdevenir un lloc comú quan escriu sobre relats de viatges. La proposta bertraniana transcendeix els límits habituals d'aquesta mena d'obres a Catalunya ateses les innegables dosis d'interès i qualitat. L'obertura d'una nova ressenya sobre *Paradisos oceànics* resulta molt il·lustrativa en aquest sentit, en situar Aurora Bertrana dins una tradició molt concreta i en assenyalar una continuïtat amb l'etapa anterior pel que fa a la consideració del gènere:

Recentment han estat publicats una pila de llibres de viatges entre nosaltres. Això, no obstant, no ens pot donar ni la il·lusió de tenir una literatura semblant a la que els escriptors del tipus Paul Morand cultiven a França. Els nostres han estat escriptors ocasionals que la fortuïtat d'un viatge els ha fornit una primera matèria susceptible de desvetllar el nostre interès. Els al·ludits escriptors francesos són escriptors de raça, continuadors, en certa manera, de la tradició romàntica iniciada per Bernardin de Saint Pierre. Per a ells el viatge no és pròpiament la finalitat, ans l'estímul d'unes facultats literàries. Entre nosaltres, modernament, aquest tipus d'escriptor no l'ha realitzat més que Josep Pla. (Guansé, 1931a)

L'esment a Josep Pla no és casual. Per identificació, atribueix a l'obra de Bertrana una personalitat equiparable a les aportacions de l'empordanès, el qual, tot i haver desaparegut gairebé del tot dels articles de Guansé, tornarà a fer-hi acte de presència uns anys més tard justament amb *Viatge a Catalunya* (1934). Com Pla, doncs, també Bertrana posseeix un «veritable temperament d'escriptor»; a l'interès sociològic, hi suma l'escreix diferencial d'interès literari. Aquesta de *La Publicitat* constitueix, de fet, la ressenya en què obra i autora se sotmeten a un judici netament artístic:

No és la matèria prima en una obra artística allò que interessa, sinó el sentiment que desvetlla en l'artista les seves reaccions. Tota altra cosa serà documentació, ciència, història, el que es vulgui. Però la literatura és sempre feta a base de la pròpia substància de l'esperit de l'escriptor. (Guansé, 1931a)³

L'extensa recepció que fa Guansé de l'escriptora gironina no és un fet casual ni determinat només per l'actualitat bibliogràfica. En la producció bertraniana conflueixen diversos vectors com la modernitat, la feminitat, la mirada catalana a l'exòtic, la recerca d'un públic no especialitzat o el tractament literari dels llibres de viatges, que perfilen d'una manera molt exacta el tipus de valoracions posteriors que Guansé dedicarà a altres obres semblants.⁴ Un exemple clar és el llibre *Boston-Barcelona* (1930), d'Enric Blanco, ressenyat a *D'Ací i d'Allà* el novembre de 1930 i a *La Rambla* el gener de 1931, coetàniament a la recepció de *Paradisos oceànics*. *Boston-Barcelona* feu forrolla en el moment d'aparició per totes les circumstàncies extraliteràries

3 Vegeu encara un altre comentari, que insisteix en arguments ja exposats, a Guansé (1931c).

4 Marta Vallverdú (1995: 105) determina dues actituds envers l'exòtic. Considera Bertrana arrelgerada amb una «concepció més tradicional de l'exòtic, d'arrel romàntica, que pren més força a Catalunya», i no pas amb l'«exotisme novedós, que podríem anomenar cosmopolita, el qual és assimilat a modernitat, com a afirmació de la societat occidental dinàmica».

que envoltaren la gènesi del viatge i la composició de l'obra. El primer dels textos s'ocupa només circumstancialment del llibre, i centra l'interès en una altra qüestió. L'aventura d'Enric Blanco és un bon motiu per reflexionar, molt intencionadament, sobre el paper de la dona en la societat. D'una banda, Guansé focalitza de manera clara un sector del públic que cal formar i que resulta especialment sensibilitzat pel que fa a les manifestacions socials de la modernitat; de l'altra, dona a entendre que en la recepció d'aquesta mena d'obres intervenen factors no exclusivament literaris o artístics. Si Enric Blanco ha estat criticat per emprendre una aventura temerària amb tota la família, és perquè hom s'ha forjat una concepció casolana de la vida: «Nosaltres hem volgut que les nostres dones fossin casolanes, com més casolanes millor. Doncs bé: ella ha acabat per saturar de casolanisme el nostre viure. Ha fet que tots els nostres gustos fossin casolans». Ateses les privacions de llibertats, drets i d'accés a l'educació i la lectura que han sofert després de generacions, continua Guansé, no resulta sorprenent que «elles reaccionin avui, per la seva banda, contra tot allò que pot excitar la nostra imaginació» i que l'esperit d'aventura no els cridi l'atenció. Per tot plegat, la gesta de Blanco és encara més digna d'admiració i «ens dona el remei per reaccionar contra el nostre casolanisme». I per això Guansé advoca perquè «no tinguem por de fer-la participar de les nostres angoixes, dels nostres perills. Fet i fet elles ens estimaran més si comprenen les dificultats i el valor dels nostres èxits» (Guansé, 1930c).

Cal remarcar la connexió evident entre aquestes valoracions i les de *Paradisos oceànics*, en què feia esment d'un esperit «sense casolanismes», així com de la necessitat de modernitzar un món femení caracteritzat per aquest mateix «casolanisme». Obres com les de Bertrana o Blanco combaten, precisament, el localisme que en alguns aspectes enrareix la literatura catalana. Ambdós llibres connecten amb les inquietuds pròpies de la vida moderna, entre les quals hi ha, no cal dir-ho, la presència normalitzada de la dona en la vida pública o el viatge com a via de coneixement d'altres cultures. La consideració envers Blanco i Bertrana fixa conceptualment les dues maneres de concebre la literatura a través de la confrontació semàntica entre el «casolanisme» i el «cosmopolitisme», adjectiu que atribuirà als dos autors esmentats, però no pas als altres escriptors de llibres de viatges de què s'ha anat ocupant.

Des de *La Rambla*, en canvi, la connexió que Guansé estableix entre Aurora Bertrana i Enric Blanco es basa en consideracions literàries i estètiques. El crític fa un elogi entusiasta de *Boston-Barcelona*.

Sentim una certa malfiança per tots els llibres ocasionals, relats de viatges i d'aventures fets pels seus protagonistes quan aquests no són ni tenen temperament d'escriptor. I que no se'ns digui que en tals llibres hi ha més vida i menys literatura. Acostuma, precisament, a esdevenir al revés. Ara que l'abundor de literatura, en tals casos, és dolenta. És una literatura de frases fetes i de llocs comuns. Fins és fàcil d'observar que l'essència mateixa de les coses que volen narrar s'escapa als seus autors. Us diran, per exemple, que han sentit una gran emoció; no sabran definir-la. ¿Se la defineixen, en realitat, ells mateixos?... I és que ésser escriptor –que no és precisament tenir l'ofici d'escriptor– no és altra cosa que objectivar aquells sentiments, aquelles idees que els altres homes no senten més que obscurament, que no perceben més que en estat de nebulosa. (Guansé, 1931b)

El fragment, extret del començament de l'article, serveix també per introduir una qüestió d'ordre estètic: com més ben travat estigui el text des d'un punt de vista compositiu i estructural, més veraç resultarà. La veritat, doncs, associada a l'elaboració literària. Quan els escriptors *amateurs* volen fer literatura, no en treuen sinó un text de peu forçat, poc creïble; Blanco, en canvi, com Bertrana, sap conjuminar l'aventurer i el literat de manera equilibrada.

Per altra banda, «casolanisme» no significa renunciar a la catalanitat. De fet, la catalanitat desacomplexada pot ésser també una forma de modernitat, tal com havia demostrat el 1926 Rubió i Tudurí, que havia incorporat al gènere d'aventures africanes «una perspectiva, la catalana, que aïdava al típic cazador inglés la ironía del barcelonés» (Castellanos, 1991). I és aquesta, per a Guansé, la gran aportació del nou lliurament de Rubió, *Sabara-Níger* (1932):

La literatura de viatges forma avui una branca frondosa en totes les literatures que s'estimen, en totes les literatures realment vitals. I l'Àfrica, precisament, és el país que fa segregar potser més literatura. A Catalunya, en canvi, els llibres de viatges són escassíssims. I n'hi ha alguns que no mereixen tan sols el nom de llibre. Són purs esplais d'un senyor que ha tingut l'avinentesa de visitar alguns països amb un cert confort, i en els quals no ha vist res que no sigui perfectament enregistrat al Baedeker. Rubió i Tudurí, amb el seu llibre *Caveres a l'Àfrica Occidental* [sic], publicat fa uns quatre anys i avui amb *Sabara-Níger*, fa entrar per primer cop l'Àfrica a la literatura catalana actual. I dic actual per record d'Alí-Bey, llibre ben català a despit d'haver estat escrit en un altre idioma. Els lectors de Rubió i Tudurí veuran per primera vegada el desert i la selva africana al través d'unes retines i d'un temperament catalans. (Guansé, 1933a)⁵

5 Per a un acostament ampli i divers als llibres de viatgers, turistes i aventurers catalans a l'Àfrica, vegeu Garcia Ramon (2008).

En la mateixa ressenya, Guansé posarà de relleu un dels trets característics d'aquest gènere com és el component formatiu entre el públic lector, tal com ja havia destacat a propòsit de les revistes d'actualitat. En un sentit semblant a allò que havia definit com a «valor documental» dels llibres de viatges, el crític assenyala que la connexió d'aquests relats aventurers amb la realitat extratextual és tota una altra que la de les obres de ficció *tout court*. Considera que volums com *Sàhara-Níger* poden contribuir a modificar l'esperit del lector, i en aquest cas concret, poden fer-ho combatent el casolanisme, com en els casos d'Aurora Bertrana i Enric Blanco. Així, el llibre de Rubió i Tudurí no relata cap proesa heroica des del punt de vista esportiu, però

és una proesa important des del punt de vista català, car és la primera vegada que uns catalans l'escometen: és la primera vegada que el pavelló de Catalunya travessa de dalt a baix aquelles terres desèrtiques. I potser en bona part el fet que el desert fos encara verge per als catalans ha contribuït a què Rubió triés aquesta ruta.

Els catalans en altres èpoques havien tingut molt avivat el gust per l'aventura. Avui, en canvi, l'aventura no ens tempta gaire. [...]

Com Rubió i Tudurí, no crec que els barcelonins ni els catalans en general siguin particularment porucs. Però el cert és que en la nostra vida hi ha un excés de casolanisme, de por a l'imprevist i a l'aventura, o –per dir-ho amb un modisme ben nostre– de por de morir vestits. Però potser aquesta feblesa dels catalans d'avui, que no ha estat una feblesa de sempre, i que no és, doncs, una constant del nostre caràcter, s'explica pel fet de no tenir una marina ni una aviació militar o civil importants, de no tenir una gran indústria automobilística, ni tan sols una indústria cinematogràfica, i fins per haver-nos incorporat amb un cert retard al deportisme internacional, i ni haver tingut un estat propi que fomentí aquestes coses, que són les coses que promouen avui el gust i la vocació per l'aventura. És ben possible que sigui aquesta manca d'estímuls la causa que el nostre tarannà aventurer hagi minvat i que avui escoltem amb massa complaença les veus de totes les mamàs i de totes les tietes, i fins de les mullers ensinistrades als col·legis de monges, que ens aconsellen de defugir els perills i de sortir de casa amb tapaboques. (Guansé, 1933a)

■ 4 Coda

El mes de març de 1934, Joan Teixidor exposa, en la ressenya d'una obra francesa de viatges, que la moda sembla haver passat:

Es pot dir una mica caducat el moment dels llibres de viatges. Aquesta literatura, almenys en el seu sector més clàssic i més estrictament narratiu, rebé una ensopegada gairebé mortal amb la divulgació del cinema. El document gràfic abassegà fàcilment tot un camp considerable. Nova forma de coneixença que reunia cent avantatges: precisió, netedat, objectivitat. Plaer dels ulls assequible a tothom. Altrament, aquella desconeix-

xença total del món originadora d'un interès aferrissat ha desaparegut. Ara tothom té una idea bastant acceptable de tot el que no veu i els viatgers no poden fer descobriments. (Teixidor, 1934)

D'una banda, s'ha perdut el component de novetat característic dels anys anteriors, i de l'altra, el cinema és al darrere de la pèrdua d'embranchada del gènere. Però més enllà de les causes específiques que provoquen el declivi de la literatura de viatges –i sense entrar a valorar l'exactitud de l'afirmació, atès l'èxit considerable d'aquestes publicacions al llarg de la dècada dels anys trenta–, hi destaca la consciència del tipus de públic al qual han anat adreçats tradicionalment aquests productes: un lector mitjà, no especialitzat i tampoc gaire interessat per la narrativa en general (l'al·lusió al sotrac del gènere en el mode «més estrictament narratiu» és reveladora en aquest sentit). Teixidor, com Guansé, té molt clar que aquesta literatura contribueix a la captació d'un públic que demanda noves formes d'entreteniment.

Pocs mesos més tard, des de *La Publicitat*, Ramon Pei lamenta el casolanisme d'una certa literatura de viatges feta a Catalunya perquè no esperona el públic a viatjar. Posa com a exemples altres viatgers «catalans» que sí que han reeixit a transmetre tota l'emoció del viatge i l'aventura, als quals qualifica d'«aventurers contemporanis» (i cita específicament, entre d'altres, l'occità Henry de Monfreid). La literatura de viatges que està «de moda a tot el món» viu una mala època a Catalunya, i afegeix:

Autors que deuen la fama a viatges que realitzaren en els primers temps, s'han ensopit en un periodisme o en un burocratisme de criar panxa. [...] Si a Catalunya existís una literatura de viatges bona i abundant, qui sap si, un bon matí, aquell senyor que cada diumenge se'n va a Castelldefels, amb bitllet d'anada i tornada, agafaria les maletes i se n'aniria a Sumatra o a Java. (Pei, 1934).

A partir de 1934, l'atenció envers els llibres de viatges decau clarament. Domènec Guansé, sempre amatent a l'actualitat editorial, se n'ocuparà cada cop més escadusserament. L'obra de Josep Leonart *De viatge*, per exemple, li permet traçar una tipologia sobre el gènere prou aclaridora del biaix literari amb què ha tendit a llegir-lo en els darrers anys:

Hi ha, essencialment, dues menes de llibres de viatges. Aquells que ens descriuen objectivament el que l'autor ha vist, que reflecteixen els costums, el caràcter d'un poble, la forma de la pedra feta ciutat, i aquells que, subjectivament, no fan sinó descriure les reaccions que en l'esperit de l'autor produeixen els nous ambients per on passa.

Els primers d'aquests llibres són llibres utilitaris. En la majoria dels casos preferim, però, els àlbums de fotografies. Els segons són llibres que entren dintre la categoria de pura creació literària. (Guansé, 1935)

L'absència gairebé total de ressenyes dedicades a la prosa de viatges després de 1936 indica que la moda potser ja ha passat, i que el gènere no ha acabat d'arrelar amb prou força per resistir els embats de la incertesa editorial. Les circumstàncies històriques i polítiques, a més, imposen un lligam amb la realitat bèl·lica i revolucionària poc favorable a l'evasió enllà dels oceans. Tanmateix, la literatura viatgera ha deixat algunes mostres de primer ordre a Catalunya, ha creat un pòsit que germinarà a poc a poc amb el pas dels anys, i sobretot ha enrobustit allò que Domènec Guansé trobava a faltar l'any 1926: una tradició. ■

■ Bibliografia

- Bou, Enric (1997): «L'art del viatger: el cas de Josep Pla», *L'Aiguadolç* 23 (primavera), 13–22.
- Cabot, Just (1929): «El prestatge de *Mirador*. Joan Marín Balmas: *De París a Barcelona passant per Honolulu*», *Mirador* 10 (4-IV), 4.
- Castellanos, Jordi (1991): «Una literatura para la tolerancia», *La Vanguardia [Cultura]*, (5-II), 5.
- (1998): «Nicolau M. Rubió i Tudurí: una illa en el desert», in: *Intel·lectuals, cultura i poder*, Barcelona: La Magrana, 244–271.
- Domènec, Joan de Déu (1993): «Fisiologia del turista. En el centenari de Vicenç Coma i Soley», *Serra d'Or* 403–404 (juliol–agost), 43–44.
- (1995): *Mirant enfora. Cent anys de llibres de viatges en català*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Doria, Sergi (2004): *Imatges 1930. Barcelonins i moderns*, Barcelona: La Campana / Ajuntament de Barcelona.
- (2007): «Els cent vuitanta dies de Josep M. Planes a *Imatges*», *Trípodos* 20, 103–110.
- Garcés, Tomàs (1927): «Viatges», *La Publicitat* (19-V), 1.
- García Ramon, M. Dolors / Nogué, Joan / Zusman, Perla (ed.) (2008): *Una mirada catalana a l'Àfrica. Viatgers i viatgeres dels segles XIX i XX (1859–1936)*, Lleida: Pagès.

- Garolera, Narcís (1998): *L'escriptura itinerant. Verdaguer, Pla i la literatura de viatges*, Lleida: Pagès.
- Guansé, Domènec (1926a): «Caceres a l'Àfrica Tropical, de N. M. Rubió», *Revista de Catalunya* 20 (febrer), 207–208.
- (1926b): «Altres llibres», *Revista de Catalunya* 24 (juny), 666–667.
- (1926c): «Viatges d'Alí-Bey El Abassi», *Revista de Catalunya* 27 (setembre), 320.
- (1927a): «Del silenci», *La Nova Revista* 5 (maig), 89.
- (1927b): «Per les terres de Crist, de J. M. de Nadal», *Revista de Catalunya* 36 (juny), 639.
- (1927c): «Tot donant la volta al món, d'Antoni Serés», *Revista de Catalunya* 42 (desembre), 655.
- (1928a): «Més llibres de viatges», *Revista de Catalunya* 43 (gener), 86–87.
- (1928b): «Llibres de Moda», *La Nau* (30-VII), 1.
- (1929): «La Natura verge», *La Nau* (15-X), 1.
- (1930a): «Imatges», *La Rambla de Catalunya* 12 (16-VI), 11.
- (1930b): «A propòsit d'Imatges», *La Publicitat* (30-VII), 5.
- (1930c): «Heroisme en família», *D'Ací i d'Allà* 155 (novembre), 365.
- (1930d): «Aurora Bertrana», *La Rambla de Catalunya* 40 (29-XII), 8.
- (1931a): «Paradisos oceànics, d'Aurora Bertrana (Edicions Proa)», *La Publicitat* (6-I), 6.
- (1931b): «L'exemple del capità Blanco Alberich», *La Rambla de Catalunya* 42 (12-I), 11.
- (1931c): «BERTRANA, Aurora. – *Paradisos oceànics*. Edicions Proa», *Revista de Catalunya* 66 (febrer), 179–180.
- (1931d): «Un llibre divertit», *La Rambla* 66 (4-V), 6.
- (1931e): «Les dones i les lletres», *La Rambla* 69 (25-V), 12.
- (1931f): «PLANES, Josep M. – *Les nits de Barcelona*. – Llibreria Catalònia», *Revista de Catalunya* 70 (juny), 554–555.
- (1932): «Notes bibliogràfiques. *Sobre la pista de los animales salvajes (Cacerías en África Oriental)*, de Josep M. de Pallejà. – Edicions Iberia», *La Publicitat*, (15-XII), 6.
- (1933a): «*Sahara-Níger*, de N. M. Rubió i Tudurí», *La Rambla* 156 (2-I), 2.

- (1933b): «Els llibres nous. *D'Ací i d'Allà* (Estiu 1933)», *La Publicitat* (26-VII), 4.
- (1935): «*De viatge* de Josep Lleonart (Quaderns Literaris)», *La Publicitat* (24-VII), 4.
- (1936): «Hores africanes», *La Rambla* (27-V), 3.
- Isarch, Antoni (2021): *El batec de l'època. Domènec Guansé i el periodisme (1918–1936)*. Pròleg de Francesc Foguet i Boreu, Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.
- Luna, Antoni / Nogué, Joan (2008): «Nicolau Maria Rubió i Tudurí: safaris, ral·lis i jardins», in Garcia Ramon / Nogué / Zusman (ed.), 201–219.
- Manent, Albert (1979): «Coma i Soley, un escriptor blanenc», *Serra d'Or* 242 (novembre), 16.
- (1984): «Nicolau Maria Rubió: l'home i l'escriptor», in: *Escriptors i editors del Nou-cents*, Barcelona: Curial.
- Montoliu, Manuel de (1929): «Dos llibres de viatges», *La Veu de Catalunya* (23-IV, matí), 5.
- (1930): «Joan Fàbregas. *A través del Pròxim Orient*. Llibreria Catalònia», *La Veu de Catalunya* (20-XII, matí), 5.
- Pei, Ramon (1934): «Literatura catalana de viatges. Invitació al viatge», *La Publicitat* (14-VI), 2.
- Quintana, Josep M. (2002): *Nicolau M. Rubió i Tudurí (1891–1981). Literatura i pensament*, Barcelona: Institut d'Estudis Menorquins / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Real Mercadal, Neus (2006): *Les novel·listes dels anys trenta*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2008): «Periodisme i literatura: Aurora Bertrana», *Caplletra* 45 (tardor), 9–31.
- Riudor, Lluís (2008): «Entre la curiositat i el plaer: del viatger al turista o la mutació d'una espècie», in Garcia Ramon / Nogué / Zusman (ed.), 137–157.
- Rosselló Bover, Pere (2021): «La literatura autobiogràfica a les Balears. Dos escriptors menorquins: Nicolau M. Rubió i Tudurí i Antoni Moll Camps», in: *Sobre viatges i memòries. Llorenç Villalonga i altres escriptors*, Barcelona / Palma: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Publicacions UIB, 195–227.

- Rucabado, Ramon (1930): «Les imatges d'En Josep M. de Sagarra», *Catalunya Social* 471 (5-VII), 451–452.
- Sagarra, Josep M. de (1925a): «Exotisme», *La Publicitat* (3-II), 1.
- (1925b): «Caceres a l'Àfrica tropical», *La Publicitat* (13-XII), 1.
- Soldevila, Carles (1925): «Caceres a l'Àfrica tropical», *La Publicitat* (19-XII), 1.
- Teixidor, Joan (1934): «Els llibres nous. *À travers les terres et les mers du monde* de S. E. Chable (Maison du Livre Français, Paris)», *La Publicitat* (18-III), 2.
- Vallverdú, Marta (1995): «Una visió de l'exòtic en els llibres de viatges: *Els paradisos oceànics* d'Aurora Bertrana», *Els Marges* 52 (març), 103–114.

- Antoni Isarch Borja, Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, Gran Via de les Corts Catalanes, 585, E-08007 Barcelona, <aisarch@ub.edu>, ORCID: 0000-0002-7446-6677.

L'escriptura recíproca entre Joan Fuster i Vicent Andrés Estellés

Ferran Carbó (València)

Summary: The study reviews the personal friendship and literary connection between the Valencian writers Joan Fuster and Vicent Andrés Estellés. From the 1950's onwards, it studies their acquaintance and friendship, the cultural relationships between them, their shared projects, and also all the production they wrote about each other until the eighties. It is also analyzed how Fuster became a literary critic, disseminator and promoter of Estellés' poetry in different publications and how, reciprocally, the poet incorporated in his poems the figure of the essayist and intellectual, making him even a literary character.

Keywords: reciprocity, Fuster, literary critic, Estellés, poet ■

Received: 18-05-2022 · Accepted: 14-09-2022

■

Joan Fuster i Vicent Andrés Estellés són dos noms essencials del segle XX al País Valencià. Van nàixer, respectivament, el 23 de novembre de 1922, a Sueca, en una família arrossera amb el pare, però, tallista; i el 4 de setembre de 1924, a Burjassot, dins una família de forners; per tant, amb vint-i-un mesos de diferència. Marcats per la Dictadura de Primo de Rivera, per la guerra d'Espanya i per la Dictadura de Franco, durant els anys trenta accediren a la lectura: Fuster mitjançant llibres de la biblioteca familiar i alguns de la del veí i amic José Albi, i Estellés amb llibres deixats pel veí republicà Juli Llopis Cabo; i en els anys quaranta realitzaren estudis superiors: l'un, de Dret a la Universitat de València (1942–1947), i l'altre, de Periodisme a l'Escuela de Periodismo de Madrid (1942–1945). Mentrestant, entre d'altres, tots dos llegien la *generación del 27*, Pablo Neruda i Miguel Hernández; i en llengua pròpia, aviat, Jacint Verdaguer i Teodor Llorente. Per exemple, Estellés ho va recordar al següent fragment de l'inici del poema primer, sense títol, del «Llibre del dret a l'alegria», dins el primer volum de *Mural del País Valencià* (Andrés Estellés, 1996: I, 347):

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 315–347,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.315-347>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

mireu: el meu amic central es deia
 Juli Llopis. Viví al meu carrer.
 tenia cinquanta anys d'amarga lluita
 i jo en tenia dotze d'esperança.
 ell em deixava els llibres on llegia,
 vaig conèixer, per ell, Verdaguer i Carner

Van començar a escriure a mitjan anys quaranta. Fuster, des dels inicis, ho va fer en llengua catalana mentre que Estellés conreava la llengua castellana, amb el pas per Madrid quan s'iniciava en l'escriptura de poemes. Es van conèixer el juliol del 1953 a València, quan el segon autor ja havia canviat de llengua literària. Tot i professionalitzar-se els dos escriptors mitjançant el periodisme, van conrear altres gèneres literaris: Fuster és sobretot un assagista i Estellés és un poeta. Van morir, respectivament, el 21 de juny de 1992 i el 27 de març de 1993, amb nou mesos de diferència.

■ 1 Relació personal i recolzament literari

L'any 1944 Joan Fuster va realitzar i publicar els seus primers escrits, «Significació espiritual de la Montanyeta dels Sants», presentat als Jocs Florals de Sueca el 7 de novembre de 1944 i editat l'any següent dins *Memoria de los VI Juegos Florales convocados por la Jefatura Local del Movimiento y patrocinados por el Excelentísimo Ayuntamiento de Sueca*, i també «Vint-i-cinc anys de poesia valenciana», publicat a l'*Almanaque de Las Provincias para 1945*. Eren els treballs de prosa escrits en llengua catalana que precediren en el temps la publicació dels seus textos en vers del 1945 «Tres petites elegies», editats a l'*Almanaque de Las Provincias para 1946*, i els poemes, traduïts al castellà, de la revista *Verbo. Cuadernos literarios*, ja del 1946. La seua primera activitat literària important en el temps fou el conreu de la poesia, de manera molt especial vinculada a aquesta revista literària esmentada, codirigida per ell amb José Albi (Ortells, 2018: 82–135), almenys abans de la publicació dels seus poemaris a partir del 1948.

El mateix any 1944 Estellés va obtenir un premi als Jocs Florals de Benidorm, amb el poema «Romance español de Santiago», publicat al mes d'agost dins *Primeros Juegos Florales celebrados en Benidorm*. Durant el 1945 va editar textos a tres revistes de Madrid: *Garilaso* (número 22, de febrer), *La estafeta literaria* (número 23, de març) i *Fantasia* (número 37, de desembre), respectivament «Alegría del hallazgo», «Poema de la muchacha de los veinte años» i el conjunt de trenta textos «Pájaros en la arena», el seu primer poemari tot i editar-lo dins una revista i no en format llibre (Carbó,

2019: 8–16). Llavors el poeta de Burjassot va estar vinculat al *garcilasismo*, tendència poètica espanyola que va irradiar des de Madrid amb el consentiment del règim (Carbó, 2009: 19–36). El mateix Joan Fuster va comentar sobre aquest aspecte de la formació primerenca que compartiren tots dos:

La veritat és que vam aprendre a llegir en les pàgines de *Garcilaso* i no –ai!– en les de Riba o en les de Foix [...]. Podíem comprar, de tant en tant, *Garcilaso*, que venia a ser una revista plena de sonets i de «liras» [...], d'«octavas reales», de mil augustes bagatelles retòriques. La confeccionaven a Madrid els poetes de les oficines públiques i resplendia d'il·lusions imperials i agropecuàries. (Fuster, 1972: 22–23)

El 1948 Fuster va publicar el seu primer llibre de poemes a l'editorial Torre, *Sobre Narcís*. I l'any següent, el segon, *Ales o mans*, a la mateixa editorial. El 1951 va aparèixer *Va morir tan bella*, el 1952 participà amb l'obra *Criatura dolcíssima* al premi Óssa Menor a Barcelona (on va quedar en tercer lloc), ciutat en què el 1953 s'edità *Terra en la boca*, a l'editorial Barcino. Aquells anys l'escriptor ja col·laborava a les revistes d'exili *La Nostra Revista* i *Pont Blau*, on va avançar alguns poemes de la sèrie «Criatura dolcíssima». Després d'*Escrit per al silenci*, del 1954, va abandonar progressivament l'escriptura de poesia i es dedicà plenament i professionalment a l'assaig i al periodisme, i va publicar com a primer llibre de prosa, a Palma, *El descrèdit de la realitat* (1955).

El mateix any 1948 Estellés va participar als Jocs Florals de Gandia amb un llibre que era un conjunt de sonets madrigalescs en llengua castellana i que s'encetava amb un poema preliminar en valencià (l'únic i, a més, era el seu primer poema seu escrit en llengua catalana) intítulat «Voler». El seu següent llibre, també inèdit, *El corazón en la mano*, el va presentar el 1951 al premi Literatura de la Diputació Provincial de València. El 1952 va escriure el primer llibre de versos en llengua catalana, *Ombra d'ales a l'aigua* (Carbó, 2016: 171–206); i el 1953 va publicar el seu primer llibre en aquesta llengua a l'editorial Torre: *Ciutat a cau d'orella*. El mateix any, a la tardor, va ser finalista al premi Óssa Menor amb *Donzell amarg*, i va començar la redacció del seu poemari intítulat *La nit*, que edità el 1956, també a Torre.

Tant Fuster com Estellés havien publicat els seus dos primers llibres de poemes, respectivament a la fi dels quaranta (1948 i 1949) i a la primera part dels cinquanta (1953 i 1956), a l'editorial Torre, dirigida per Xavier Casp i Miquel Adlert, la més destacada al País Valencià en llengua catalana durant la postguerra franquista (Cortés, 1995: 274–313). També havien participat tots dos, a Barcelona, al premi Óssa Menor, que gestionava i editava Josep Pedreira, el premi de poesia més rellevant en el conjunt del

domini lingüístic durant els anys cinquanta; respectivament, en les convocatòries del 1952 i del 1953 amb *Criatura dolcíssima* i *Donzell amarg*, uns títols curiosament propers, constituïts per sintagmes amb un caire sinestèsic, en què hi ha uns substantius convergents que remetent a una joventut amb tendresa, però que, tanmateix, els adjectius, divergents en la semàntica, allunyen i oposen. El títol d'Estellés provenia de la inversió d'un sintagma de Jaume Roig («amarg donzell»), del vers 81 del tercer llibre d'*Es pill o llibre de les dones*.

Quan Estellés, des del 1953, es va consolidar definitivament com un poeta en llengua catalana, Fuster començava a professionalitzar-se com a periodista (inicialment als diaris *Levante* i *Jornada*, respectivament des dels anys 1952 i 1953) i reorientava l'escriptura cap a l'assaig, tant en format de llibre com d'article periodístic.

Els vinculava una forta amistat des que s'havien conegut un juliol del 1953 a la tertúlia del grup Torre, quan es va incorporar Estellés i quan ja havia deixat d'assistir-hi Fuster des del 1951, tot i que excepcionalment hi va anar a alguna sessió com aquella. Així ho recorda Fuster en una carta a Jaume Bru i Vidal, del «vintinosequants» de juliol de 1953, en escriure:

Vaig estar fa un parell de setmanes a la «torre» del carrer Cirilo Amorós. M'hi van presentar la nova adquisició literària, o siga l'Andrés Estellés. Em sembla un bon xicot, de conversa agradable i dimensions irrisòries. Els versos que li he llegit estan molt bé. Veig, però, que s'ha «torrefactat» massa ràpidament. (Fuster, 2006: 233–234)

Aquell mateix 1953 Fuster ja havia parlat d'Estellés en carta a Josep Maria Casacuberta, on el destacava com a poeta; de fet, havia escrit i publicat una ressenya laudatòria sobre el llibre *Cintat a cau d'orella* a la revista de l'exili mexicà *Pont Blau*, editada al número 19 de l'1 de maig del 1954. Era la primera vegada que l'assagista publicava algun text de crítica literària sobre la poesia estellesiana. I curiosament ressenyava un llibre de versos on al poema, escrit a l'inici del 1953, intitulat «Criatura en dissabte» (Andrés Estellés, 2014: 103–104) hi ha el vers 13 que diu «Criatura dolcíssima», un vers que provenia d'un poema i alhora del títol d'un conjunt de poemes de Joan Fuster.

La relació aleshores fou intensa des de la coneixença del juliol del 1953: així ho confirma la següent anotació manuscrita inèdita conservada al Fons Estellés,¹ escrita el 1971, redactada amb motiu del fet que Fuster aleshores

1 Volem agrair a la família del poeta la consulta i la reproducció dels seus documents inèdits.

preparava un estudi introductor sobre la poesia d'Estellés per tal d'encapçalar el primer volum de la seua obra completa; en aquesta anotació s'escriu el següent fragment:

Mentre escric aquestes ratlles, Joan Fuster, en Sant Josep 10, Sueca, redacta una introducció general de la meua producció; no sé quina puga ser la seua opinió. Ell fou el primer en conèixer, abans de presentar-les el 1953 al Premi Óssa Menor, les meues èglogues, i també el primer –i únic– en encoratjar-me a perseverar.

Fuster el visitava de vegades a València al pis àtic llogat pel poeta al carrer Misser Mascó 17, porta 29, on va viure entre 1955 i 1958. Aquestes visites d'amics les va recordar i constatar el mateix Estellés en un llarg poema que va deixar inèdit (reproduït per Carbó, 2015: 14–17), del qual es mostra tot seguit un fragment:

Nosaltres escrivíem amb tot el cor i l'ànima.
Sonava sempre alegre el timbre de la porta.
Sempre arribava algun amic.

Venia de Mallorca o venia d'on fos.
Alegrement parlàvem, llegíem, escrivíem.
I tu alegre de davantals.

Ens havíem casat feia un parell de mesos.
La casa era la casa viva de l'amistat.
S'escoltaven els teuladins.

No es demanava més que l'amistat sincera.
Tampoc no es demanava: s'hi creava, instantània.
Érem alegres i febrils.

Els silencis s'omplien sàviament de conyac.
Per damunt les cadires, llibres, versos, amics.
L'amistat i la confiança.

Es quedava a dinar, per exemple, l'amic
que sempre menja arròs, i tu feies l'arròs,
aquell honest arròs amb bledes.

Des del llit de malalt un mirava els amics.

El *tu* poètic remet a Isabel, la seua esposa. L'amic que venia de Mallorca era Sanchis Guarnier, on aleshores residia, i el que menjava arròs podia ser Fuster. De fet, Estellés comenta als textos memorialístics d'*El forn del sol* (1986), com al pis de Misser Mascó el visitaven Sanchis i Fuster (Andrés Estellés, 1986: 69).

Una doble mostra de la vinculació d'ambdós és, d'una banda, la correspondència que es generà entre Sueca i València / Burjassot durant aquests anys (més intensa entre 1954 i 1959 i, ja posteriorment, mitjançant algunes altres cartes a partir del juliol de 1970). Per exemple, en carta inèdita de Fuster a Estellés del 17 de juliol de 1954, quan el primer havia sigut convidat per Carler Riba a assistir al *III Congreso de Poesía* celebrat a Santiago de Compostel·la, comenta al poeta de Burjassot: «M'hauria agradat que haguesses vingut tu també».

I de l'altra, també són ben interessants i reveladors els comentaris que aleshores Fuster feia a altres corresponents sobre el poeta, als quals el difonia i promocionava. Per exemple, el 21 de maig de 1955, segons carta enviada a Albert Manent, Fuster plantejava a l'escriptor de Burjassot de participar en un homenatge a Josep Carner (Fuster, 2009: II, 158). El 17 de juliol de 1955 Joan Triadú enviava les bases del premi de Cantonigròs per a joves escriptors perquè Fuster les fes arribar a Estellés, entre d'altres (Fuster, 2009: I, 289). El poeta hi participà aquell any i el següent, quan va obtenir el premi amb *Donzell amarg*, obra que tot i ser escrita el 1953 encara romania inèdita, fins al 1958 en què es publicà per haver obtingut aquest premi. El 27 d'octubre de 1956 Fuster enviava una carta a Josep Maria Llompart, qui amb el pas dels anys tindria molta amistat amb Estellés i li gestionaria l'edició de llibres a Palma, arran del 1970, on es trobaven sempre que el poeta hi anava per visita familiar –ja que hi vivia el seu cunyat Marcelino, germà de l'esposa Isabel–; i Fuster, en la carta esmentada, tot parlant de poesia indicava «Hi ha, per exemple, l'Andrés Estellés, que té coses magnífiques per publicar» (Fuster, 2002: 301). El comentari revela que l'intel·lectual de Sueca coneixia producció inèdita d'Estellés, perquè aquest li la mostrava i donava a llegir. Fuster en carta a Aina Moll del 13 de setembre de 1957 (Fuster, 2002: 165) li parlava d'Estellés i el recomanava com a col·laborador per a publicacions mallorquines, com prou abans ja havia suggerit com a possible col·laborador a Riera Llorca per a les publicacions de l'exili.

Aquesta sintonia i convergència entre Fuster i Estellés s'arrodoneix amb l'interès i participació en altres activitats coincidents: així, per posar només algun exemple, el 1955 mentre que Fuster publicà a Selecta *Pàgines escollides de Sant Vicent Ferrer*, Estellés escrivia al mes de juny el llarg poema «A sant Vicent Ferrer. Epístola amb segell d'urgència», poema inclòs al seu llibre *La nit* (1956). El text, dels més significatius del poemari, provenia de la participació del poeta als actes del centenari de la canonització del sant; es tractava, per tant, d'un poema inicialment intítulat «Epístola amb segell d'urgència», escrit i publicat, ja una mica abans, dins el volum col·lectiu

Corona poètica que els poetes valencians ofrenen al Pare Vicent Ferrer amb motiu del V Centenari de sa Canonització i per a record, editat a cura de Josep Maria Bayarri, publicat a València pels tallers de l'Editorial Guerri, volum en què també col·laborà Joan Fuster, amb el poema «A sant Vicent Ferrer, apocalíptic, en llegir uns sermons seus».

L'any 1956 Fuster va preparar per a l'editorial Selecta de Barcelona *Antologia de la poesia valenciana (1900–1950)*, on va escollir cinc poemes d'Estellés, seleccionat per primera vegada en una antologia de poesia. Sis anys més tard ell mateix va assessorar Joaquim Molas quan preparava amb Josep Maria Castellet *Poesia catalana del segle XX*, publicada el 1963 per Edicions 62: l'únic poeta valencià aleshores seleccionat fou Vicent Andrés Estellés, amb tres poemes –un dels quals fou l'ègloga tercera–, quan comptava només amb tres llibres editats. Ambdues antologies, una dels anys cinquanta i l'altra dels anys seixanta, amb la selecció o l'assessorament de Fuster, consagraven en dues dècades diferents l'autor de Burjassot com el poeta més destacat de la postguerra valenciana. Entre les dues antologies, el 1958, Fuster havia escrit dos articles sobre Estellés a *Jornada*, el 10 de gener i el 12 de juny, difonent-lo a la premsa valenciana. També havia aconseguit una narració breu d'Estellés per al *Recull de contes valencians*, editat el mateix 1958 a Barcelona. I, a més, a Palma, a l'anuari *Cap d'any* del 1960, Fuster va incloure anotacions sobre *Donzell amarg*, dins el seu «Panorama literari valencià» referit a les activitats i publicacions del curs 1958–1959. Comptat i debatut, Fuster no sols va recolzar i aconsellar el poeta valencià sinó que es va convertir en un promotor constant que el va recomanar, potenciar i difondre arreu dels Països Catalans (Pérez i Moragón, 2013: 391–410).

L'any 1958 l'obra estellesiana *La clau que obri tots els panys* va obtenir el premi València de Literatura en la modalitat de poesia. Aquest premi havia estat creat per la Diputació Provincial el 1949 i permetia la presentació d'obres indistintament en qualsevol d'ambdues llengües –castellà i valencià. Es tractava del premi literari més rellevant al País Valencià d'aleshores. Abans que Estellés, en poesia en llengua catalana l'havien guanyat Francesc Almela i Vives (1950) i Carles Salvador (1951); dos poetes de la generació de 1930. Aquell 1958 el jurat del premi estava integrat per set membres, com figuren en la targeta de votació:² Francisco Cerdá Reig, Francisco

2 Tant aquest document inèdit com algunes cartes entre tots dos es poden consultar al Centre Documental de l'Espai Joan Fuster de Sueca i a la Biblioteca de Catalunya, als quals agraesc la consulta i la reproducció.

Bosch Ariño, Juan Tormo Cerviño, Miguel Dolç Dolç, Juan Fuster Ortells, Francisco Almela Vives, José Albi Fita. Dels set, segurament els primers eren representants de la institució que convocava el premi i sobretot els quatre darrers estaven vinculats amb claredat al món de la literatura, molt especialment de la poesia. Malgrat que els set membres donaren una bona votació a l'obra, foren els quatre darrers els que la puntuaren com a excel·lent (tres donaren la puntuació de 9 punts i un altre, de 10). Hi van concórrer, en poesia, 26 concursants. En la votació final Estellés va obtenir quatre vots, mentre que els finalistes Carlos Senti Esteve, amb *Orilla del sueño*, i Josep Palàcios, amb *Les quatre estacions*, obtingueren respectivament dos i un vots (Carbó, 2009: 91–95). El manuscrit del «Juicio crítico» que Fuster va escriure com a membre del jurat del premi el 25 d'abril de 1958 i que havia acompanyat la puntuació justificativa dels 9 punts que atorgava al llibre d'Estellés, contenia algunes frases reveladores: «llibre molt considerable», «un to nou», «amb temes i corrents d'última hora», «una obra interessantíssima», «poesia directa, dita amb un estil quasi col·loquial, de “poema-conversació”». L'intel·lectual de Sueca en carta del 28 de maig de 1958 a Manuel Sanchis Guarner manifestava de manera clara i contundent: «El llibre d'Estellés és un gran llibre» (Fuster, 2000: 255–256).

Joan Fuster no sols va formar part del jurat que guardonà Estellés sinó que es vinculà més escara al poeta. De fet, per la breu correspondència inèdita entre tots dos –amb algunes cartes del 1958–, sabem que l'autor de Burjassot li trameté «els originals, amb algunes indicacions marginals». Així es documenta a la següent carta inèdita, sense data:

Voldria dir-te què faria amb *La clau etc.* Ja parlarem! Ara t'envie els originals, amb algunes indicacions marginals. ¿Voldràs mirar la cosa ortogràfica, tot allò que em vares dir? Pense que sobren molts –moltíssims– poemes. I pense llevar-los. D'açò, en tot cas, podem parlar, si no et molesta massa, quan tornes.

Els altres dos llibres –*L'inventari clement* i l'altre no sé com– potser els hauré passat ja demà a màquina. Em tenen bastant il·lusionat.

Era la fi dels cinquanta: Estellés tenia, guardonat i inèdit, *La clau que obri tots els panys*, elaborat *L'inventari clement* i escrivia nombrosos poemes alguns dels quals s'integrarien en *Llibre de meravelles*. Eren els anys i les nits dels alexandrins. També en una altra carta, inèdita i sense data, hi ha una al·lusió a «Coral romput» (la tercera part de *La clau que obri tots els panys*), en la qual demana a Fuster de fer-ne una «menció».

En el context literari de meitat dels anys cinquanta, d'estètica prou diferent a la de l'obra, tanmateix aquesta obtingué el guardó amb claredat; en

canvi, no s'edità de forma immediata, com ocorria habitualment amb els premis de la institució valenciana. De fet, inexplicablement, va tardar tretze anys a editar-se, ja en un altre moment històric i en un altre context. La novetat que contenia aquella proposta poètica de l'autor de Burjassot, com se'n va adonar Fuster, era insòlita no sols per al context literari valencià sinó fins i tot ben agosarada i novedosa per al conjunt de la poesia catalana del moment, i, en canvi, va quedar ajornada i condemnada al silenci. Fuster lloava l'obra i es lamentava que no es publicqués per causa de l'autor i no pas de la institució editora, com recordaria en carta del 16 d'octubre de 1962 a Joaquim Molas: «El llibre en proves conservades, s'està morint de fàstic als calaixos de l'autor» (Fuster, 2009: II, 289).

Estellés aquell mateix any 1958, en carta enviada a Sueca, no sols comentava a Fuster el desig de canviar de residència, deixar València i tornar-se'n a viure a Burjassot, entre altres motius, per tenir el fill Vicent amb salut fràgil i pel fet d'esperar el naixement de la filla Carmina, i així poder rebre l'atenció i l'ajut familiar. Aquest aspecte va poder influir en la no edició del poemari guardonat, perquè des de la Diputació Provincial li van enviar les proves d'impremta quan canviava o havia canviat de residència de Misser Mascó 17, de València, al carrer Maestro Lope, de Burjassot. Si observem la llarga carta inèdita enviada per Estellés a Fuster el 2 de setembre de 1958, indica que havia pres la decisió de tornar a viure a Burjassot:

Trobar un pis al poble no és massa fàcil. Amb diners es pot aconseguir. A casa dels meus pares no tinc lloc més que de moment. [...] PERÒ JO NECESSITE ANAR A VIURE ALLÍ. Aquesta és la cosa.

Amb el sou no puc fer miracles. Tu ho saps massa bé. [...] Jo he pensat, embarcat com estic en la cosa periodística, que puc traure diners i puc, sobretot, traure a flote els meus escrivint allò que siga necessari. I això vull. Puc escriure, amb pseudònim, coses de cine [...] «literatura turística» [...] M'acaba d'insistir Vicent respecte a *Destino* i accepto. Ell em diu que tu podries escriure-li a Teixidor. T'ho agrairé. Acò aclareix momentàniament el panorama una mica.

És inútil que intente ara, com estic, insinuar alguna solució. Confie en tu. [...] I, en fi, t'envie uns versos. Hauria pogut buscar els de «Misser Mascó, 17», llibre acabat, i, és clar, totalment inèdit. Però no he tingut temps de buscar i t'envie algunes coses no massa llunyanes. Fes allò que et semble bé.

El Vicent referit és el periodista i amic de tots dos Vicent Ventura, i el llibre esmentat de «Misser Mascó, 17» és el que el 1966 guanyaria el premi Ausiàs March de Gandia amb el títol de *L'inventari clement*, que posteriorment ha estat editat amb el títol *L'inventari clement de Gandia* (2012).

El mateix poeta, a la prosa de *Tractat de les maduixes* (1985), reconeixia com va influir el canvi de residència i també explicava una altra causa

determinant de l'endarreriment en l'edició de *La clau que obri tots els panys*, com era el trencament dels versos de «Coral romput» que van fer a les proves d'impremta:

A la Diputació Provincial, el «docte» funcionari que s'encarregava d'aquestes coses va donar, erròniament, un paquet meu de versos, *La clau que obri tots els panys*, que fou premi de poesia de l'entitat, dintre el termini legal, a la impremta. Però va calcular, equivocadament, els versos, que eren, en la seua gran majoria, dels de catorze síl·labes, i a la impremta varen començar a «picar» sense esmenar l'errada. Un dia em van donar un grapat de proves. Vaig començar la tasca de fer correccions. Jo recorde, ara, que vaig començar aquesta correcció al nostre pis de Josep Carsi [...] Definitivament, vaig desistir de continuar la correcció. Allò era una selva completament inextricable. Passarien anys abans que el llibre, compost degudament –per segona vegada–, arribàs a sortir al carrer. (Andrés Estellés, 1985: 18)

Efectivament, en les proves que es conserven a l'arxiu familiar, cada vers de «Coral romput» apareix tallat a la fi, i s'escalona en la línia següent amb les últimes síl·labes (desmuntant-se els versos), a causa d'haver creat un format de caixa massa estret per a l'extensió dels alexandrins. Cal tenir present que, durant els anys cinquanta, allò més habitual en aquests premis de la Diputació Provincial, era l'edició l'any següent de l'obtenció del guardó.

Comptat i debatut, Fuster havia consagrat Estellés com el poeta més destacat de la postguerra valenciana, perquè ja el considerava «extraordinari», com diria anys més tard en carta del 13 d'abril de 1962 a Josep Pla (Fuster, 1997: 124). De la seua producció poètica dels anys cinquanta, el crític de Sueca admirava especialment les èglogues estellesianes (cal recordar que Molas i Castellet en triarien una –la tercera– en la seua antologia de poesia del XX) i, especialment, la part «Coral romput» del poemari *La clau que obri tots els panys*. El mateix poeta recordava en la segona edició de *Donzell amarg*, que «Les Èglogues, que tant agradaren a Joan Fuster, les he omés ara, perquè ja les vaig publicar, amb altres composicions semblants, al primer volum de l'*Obra completa*» (Andrés Estelles, 1981: 283)

L'any 1962, el de la qualificació, per part de Fuster, d'Estellés com extraordinari, fou també el de l'edició dels llibres fusterians *Nosaltres, els valencians* i *El País Valenciano* (a més dels seus *Qüestió de noms* i *Poetes, moriscos i capellans*). Quasi immediatament, el 1963, amb el pretext del llibre *El País Valenciano*, s'encetava la campanya contra Fuster des de diaris com *Las Provincias*, dirigit per José Ombuena, en què treballava Estellés des del 1948 com a periodista i del qual aleshores n'era redactor en cap. No sols s'atacà Fuster, sinó que també se'l va aconseguir vetar com a col·laborador a la

premsa valenciana. Des d'aleshores es produí un distanciament entre tots dos i una interrupció de la relació, que duraria fins a l'inici dels anys setanta.

De fet, ja el 1970 Joan Fuster i Jaume Bru i Vidal van recolzar i votar el poeta de Burjassot per al premi dels Jocs Florals de Lo Rat Penat, amb uns poemes que duïen el lema «Les baranes del riu, per exemple». En carta que el 15 de juliol Fuster envià a Bru i Vidal constata el distanciament dels anys anteriors i el defensava com a poeta: «Fa exactament vuit anys que l'amistat del senyor Estellés no ha tingut, per a mi, cap manifestació directa o indirecta. [...] Però tot això no té la menor importància. La meua opinió sobre el poeta Estellés no ha canviat, i pots estar segur que [...] el meu vot serà per a ell» (Fuster, 2006: 281).

Només dos anys més tard l'intel·lectual de Sueca publicava l'estudi introductori que encapçalava el primer volum de l'obra completa d'Estellés; així, com havia fet durant l'inici dels seixanta, amb les extenses introduccions als volums *Poesies*, de Joan Salvat-Papasseit, i *Obra poètica*, de Salvador Espriu (respectivament, escrits el 1961 i el 1962, i publicats el 1962 i 1963), precedia la reunió d'obres dels qui Fuster considerava grans poetes (Simbor, 2012: 228–250). I fins i tot cinc anys després, el 1977, a la nota a la segona edició del poemari fusterià *Escrit per al silenci*, l'assagista encara recordava que «El monstre Estellés encara no l'hem acabat de digerir» (Fuster, 1977).

Estellés va admirar la figura de la personalitat de Sueca i el va llegir de manera constant al llarg d'aquelles dècades, no sols en els anys de l'estreta amistat durant els cinquanta o inici de la dècada següent, sinó també fins i tot durant la part dels anys seixanta en el període del distanciament i interrupció de la relació personal, des de la campanya en contra. Si es revisa el llistat d'obres fusterianes anteriors al 1970 que tenia a la seua biblioteca particular³ durant aquelles dues dècades, diverses obres amb anotacions i subratllats, aquestes són les següents:

- *Terra en la boca*, Barcelona, Barcino, 1953, amb comentaris.
- *Escrit per al silenci*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1954. Dedicat per l'autor.
- *El descrèdit de la realitat*, Palma, Moll, 1955. Dedicat per l'autor.
- *La poesia catalana I*, Palma, Raixa, 1956. Dedicat per l'autor.
- *Figures de temps*, Barcelona, Selecta, 1957. Subratllat.

3 Aquesta informació prové de la catalogació del document mecanoscrit *Listado n. 1 del contrato adquisición de la biblioteca y archivo personal del escritor Vicent Andrés Estellés*, elaborat per l'ajuntament i la biblioteca de Burjassot.

- *Indagacions possibles*, Palma, Moll, 1958.
- *Qüestió de noms*, Barcelona, Aportació Catalana, 1962.
- *Poetes, moriscos i capellans*, València, L'Estel, 1962.
- *El País Valencià*, Barcelona, Destino, 1962.
- *Causar-se d'esperar*, Barcelona, A.C., 1965.
- *Combustible per a falles*, Barcelona, Lavínia, 1967.
- *Heregies, revoltes i sermons*, Barcelona, Selecta, 1969.

Malgrat no figurar en el document d'on prové aquesta relació, també havia llegit i segurament devia tenir *Nosaltres, els valencians* (1962). Al capdavant, el poeta de Burjassot continuava admirant, encara que fos en algun moment calladament, l'obra i la figura del seu mentor de Sueca.

■ 2 Fuster, crític i historiador literari d'Estellés

Com a crític i estudiós de la literatura, Joan Fuster va escriure sobre el poeta de Burjassot. La primera vegada fou la ressenya sobre el primer recull editat, *Ciutat a cau d'orella* (1953), la qual, com s'ha assenyalat, va aparèixer a la revista de l'exili mexicà *Pont Blau* 19, el maig de 1954. El crític havia llegit el llibre publicat a València per l'editorial Torre el mateix any que havia conegut Estellés. En revisar el conjunt de poemes no sols vincula el llibre a Tarragona, la ciutat que el motivà, sinó que n'esbrina l'enfocament personal que hi fa Estellés:

El poeta, davant d'un paisatge, pot copiar-lo o pot interpretar-lo. Pot, encara fer-hi una cosa més subtil: pot transferir-li la seua il·lusió interior. Aleshores, el paisatge, sense deixar de ser paisatge, pren una substància nova, una consistència ja irreal, o real d'una altra qualitat. Al capdavant, un home és poeta en la mesura que sap apropiat-se del món i traduir-lo en paraules duradores. (Fuster, 1991: 89)

També hi descriu les tres parts del poemari: així la història d'amor de la primera, mitjançant la confusió entre la ciutat i l'estimada. Com es constata a la ressenya, mentre que l'amor té un tractament tràgic, la ciutat hi aporta serenitat. La descripció contemplada de la ciutat i dels monuments tarraconins es fa a la segona part, amb el «mot exacte i la imatge dreturera» (Fuster, 1991: 90). I el crític no amaga que prefereix la tercera part, aquella en què Tarragona s'ha esvaït i l'espai esdevé una ciutat qualsevol, anònima, de quotidianitat, amb «incidències petites de la vida» (Fuster, 1991: 90). Per tant, amb aquesta preferència per la tercera part l'assagista palesa un clar

posicionament estètic: aquell basat en un llenguatge més col·loquial, unes referències més quotidianes, una dicció menys artificiosa i més prosaica amb un discurs més testimonial i directe.

Quan tres anys després, el 1956, l'estudiós va preparar *Antologia de la poesia valenciana (1900–1950)* (1956), i tot superant els límits cronològics del títol, va incloure-hi Estellés, la publicació de poemes en llengua catalana del qual era posterior al 1950. I ho va fer perquè, si bé la producció en llengua catalana del poeta de Burjassot va començar a escriure's a partir del 1952 i a publicar-se a partir del 1953, la tria de textos que en fa, de fet, abraça fins al 1955, quan el poeta ja tenia el primer poemari publicat, *Ciutat a cau d'orella* (1953). El crític de Sueca va antologar cinc poemes d'aquest llibre: «De “Ciutat que s'endevina”», «Elegia», «Goig del carrer», «Aquest mar que sabem», «Davant la Seu de Tarragona», és a dir, un de la primera part del llibre, un de la segona i tres de la tercera, la qual cosa confirma amb escreix el que ja havia indicat a la ressenya de *Pont Blau*: la seua preferència per la tercera part i sobretot per la nova manera d'escriure el discurs poètic, sota els paràmetres de la quotidianitat en la temàtica i el registre més col·loquial en l'expressió lingüística, i així aconseguia una comunicació més directa. Es tracta de poemes llargs, de vers lliure, que acumulen referències i descripcions que donen testimoni de l'entorn immediat, que mostren i alhora fins i tot en algun cas alternen tipografies de lletra i veus diferents; novetats que no podien passar desapercebudes als ulls del crític, perquè, a més, sintonitzaven amb la poesia antilírica que Fuster havia intentat en algun dels seus poemaris inèdits durant els anys cinquanta (Ortells, 2018: 287–340), com *Ofici de difunt* i *Poemes per fer*. També cal assenyalar que Estellés fou —amb Bru i Vidal— el poeta de més percentatge seleccionat en tota l'antologia, si considerem la proporció entre quantitat de poemes i llibres publicats; això no obstant, en nombre de textos el superen, amb nou poemes, Carles Salvador; amb set poemes, Bernat Artola; i amb sis, Francesc Almela i Vives, Xavier Casp i Jaume Bru i Vidal. Cal observar que Salvador tenia la producció acabada (havia mort el 1955), Artola o Almela, provenien de la generació dels anys 30 i tenien quasi feta la major part de la seua obra literària. Pel que fa a Casp tenia set poemaris publicats en el moment de l'antologia. Com Estellés, Bru només en tenia un, però els poemes seus seleccionats són textos més curts, la qual cosa influeix respecte al conjunt de pàgines dedicades.

També el 1956, Fuster va publicar a Palma, editat per Moll a la col·lecció Raixa, els dos volums de *La poesia catalana*. És al segon d'aquests, quan es fa seguiment de la poesia contemporània, on presenta com a tres refe-

rents destacats, Verdaguer, Maragall i Riba, i en el darrer capítol «Últimes promocions» (Fuster, 1956: 183) situa Estellés entre els poetes valencians rellevants. El crític i historiador de la literatura catalana tornaria a situar Estellés com a referent destacat dins un altre treball també panoràmic «La literatura catalana de la postguerra», inclòs el 1977 dins el volum cinquè de l'*Obres completes. 5. Literatura i llegenda* (Fuster, 1977: 433–446).

Aquell mateix any 1956, segons explica Estellés al pròleg de l'edició (Andrés Estellés, 1988: 13–15), Fuster li va recomanar que no edités encara *Primera soledad* (1988), llibre de poemes escrit en llengua castellana de manera intensa i precipitada en els dos mesos posteriors a la mort de la seua primera filla Isabel. El llibre es va recuperar i publicar ja el 1988 i va dedicat a Juan Gil-Albert i Joan Fuster «con admiración y afecto».

El 10 de gener de 1958 Fuster va escriure i publicar de nou sobre Estellés a la columna «Esquina para la poesía» de les pàgines de la secció «Jornada de las Artes y las Letras», del diari *Jornada*, quan el poeta tenia publicats només dos poemaris, *Ciutat a cau d'orella* (1953) i *La nit* (1956), tots dos a l'editorial Torre. De les dues parts de la columna de premsa, la primera destacava que els lectors es trobaven davant d'«uno de los primerísimos poetas con que cuentan las promociones de la posguerra» (Fuster, 1958a: 5), per tant, amb una valoració rotunda. La segona part de la columna antologa dos sonets que pertanyen a *Ciutat a cau d'orella*.

L'any 1960 el crític va publicar a l'Anuari mallorquí *Cap d'any* el seu «Panorama literari valencià», on revisa activitats i publicacions de l'any anterior: fa un recorregut pels actes de la commemoració del centenari d'Ausiàs March i després dona testimoni sobre la quinzena de llibres publicats en llengua catalana al País Valencià. Comença per la revisió dels del gènere de poesia i el primer d'aquests que hi tracta és *Donzell amarg* d'Estellés. L'intel·lectual de Sueca vincula l'obra a una etapa «exaltada d'erotisme roent i de visions clares de la natura» mitjançant una escriptura on el vers «és sempre dúctil, eficaç, sorprenentment expressiu» (Fuster, 1960: 37). També avança el seu parer sobre el llibre inèdit *La clau que obri tots els panys*, guardonat el 1958 amb el premi de la Diputació Provincial, «un volum decisiu» que mostrara els «valors» de l'autor i alhora augura que motivarà «confirmacions unànimes» per part de la crítica i els lectors (Fuster, 1960: 37–38).

És sobre aquest poemari estellesià llavors inèdit, que el crític fa la seua col·laboració «La clau que obri tots els panys», publicada a *Jornada* el 12 de juny de 1958, en la mateixa secció abans esmentada. L'assagista, com s'ha indicat, coneixia el poemari per haver format part del jurat del premi; i, a

més a més, també havia revisat l'obra per a la seua edició. Hi fa esment dels tres poemaris editats fins a la data pel poeta, alhora que assenyala que aquest llibre suposa el cim del poeta fins al moment, ja que «añadirá un nuevo, vigoroso jalón a su trayectoria lírica: un aumento de pasión, de humanidad palpitante, de rigor literario, de personalidad» (Fuster, 1958b: 5). La valoració que en fa Fuster és determinant, cal recordar-ho: «uno de los libros de poesía más impresionantes que se han escrito entre nosotros en estos últimos años». De les tres parts de l'obra, el crític destaca especialment la tercera, «Coral romput», i la considera «construida con poemas de largo aliento y expresión caudal» mentre que la segona, «L'exiliat», és «de poemas breves y concisos», de la qual ofereix, acompanyant la ressenya, una petita mostra de quatre textos.

La valoració especialment destacada d'Estellés la va mantenir i repetir, en públic i en privat, durant els anys seixanta: així, només cal recordar les cartes abans esmentades a Pla, Molas, Llompart..., i també en la conferència que va fer a Barcelona a l'Orfeò Català de Barcelona, intitolada «Poetes valencians».⁴ I, a més a més, el 1969 l'esmentava entre els rellevants en les últimes promocions d'escriptors en el treball «La literatura catalana en la postguerra», publicat dins el número XIV, de maig, de *Cuadernos para el diálogo* (Fuster, 1977a: 433–446).

A *Literatura catalana contemporània* (1971) Fuster tracta breument Estellés. I ho fa a la tercera part del llibre, «Una anys decisius (1931–1961)», dins el capítol «Notícia de les Illes, del País Valencià i del Rosselló», per tant, com un apart o un complement de la literatura del Principat. A més, hi ha també un altre esment quan parla de Brossa: «Joan Brossa és el “gran poeta” de la generació que segueix la de Salvador Espriu. Amb Gabriel Ferrater, Jordi Sarsanedas, Vicent Andrés Estellés i Blai Bonet, representa el punt de flexió que la poesia catalana hagué d'acusar davant les circumstàncies “noves” i per una pressió gairebé biològica evident» (Fuster, 1980: 364). Estellés és, segons l'historiador de la literatura contemporània, la veu «tan intensa i tan potent» on «bull una estranya violència moral, gestada i gestionada en el sexe i en el dol» i amb un estil «entre les formes erudites i matisades de la poesia –les “èglogues”, per exemple, i no solament les “èglogues”– i el gir col·loquial, càustic o obscè, o de simple senzillesa familiar, crea en els versos una tensió desconcertant» (Fuster, 1980: 358). Hi destaca que «Mai la mort ha estat tan àcidament “cantada” –almenys en

4 Agraïm la consulta d'aquest document al Fons Documental de l'Espai Joan Fuster de Sueca.

català [...] Ni la misèria humana, amb totes les ganes del cos [...]» (Fuster, 1980: 358). L'historiador literari també hi fa l'esment dels títols de les obres estellesianes publicades fins al 1971, entre els quals hi ha, per primera vegada en la seua escriptura crítica, *Llibre de meravelles*.

L'any 1972 Fuster va publicar «Nota –provisional i improvisada– sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés», la seua introducció de vint pàgines al volum *Obra completa 1, Recomane tenebres*, d'Estellés, publicat a València, per Edicions Tres i Quatre. Al capdavant, amb aquesta introducció i amb l'operació editorial de recuperar i difondre el conjunt de la poesia completa estellesiana, tant la inèdita de postguerra com la de nova creació posterior al 1972, contribuï amb l'editor Eliseu Climent a crear la imatge d'Estellés com el poeta nacional dels valencians. De fet, l'any següent es creava el premi Vicent Andrés Estellés de poesia dins els premis Octubre. Convé no deslligar la iniciativa editorial del que Fuster ja havia fet a l'inici dels seixanta, com s'ha esmentat anteriorment, amb Salvat i amb Espriu, dos poetes caracteritzats alhora, davant els ulls de l'estudiós, per la qualitat literària i també per una actitud compromesa amb el seu temps. Al País Valencià calia potenciar la idea d'un poeta nacional per al territori, un referent en la recuperació nacional, i el poeta adient, sense cap mena de dubte per al crític de Sueca, era Estellés. Fuster contribuï decisivament en la seua consagració i la difusió a la resta dels Països Catalans.

L'estudi introductori parla de «gran poeta» (Fuster, 1972: 17), d'una «veu que obligava a unes esperances diferents» (Fuster, 1972: 18) no sols respecte a la tradició sinó també i sobretot respecte als coetanis. Destaca la novetat, la pulsio diferent i l'«impacte al·lucinant» (Fuster, 1972: 19) en la seua desordenada trajectòria que havien motivat els quatre llibres publicats el 1971: *Llibre de meravelles*, *La clau que obri tots els panys*, *L'inventari clement* i *Primera audició*. Convé recordar que Fuster almenys coneixia, per haver llegit com a inèdits, el segon i el tercer per ordre d'esment. El prologista indica que des dels clàssics del XV no hi havia un poeta en llengua catalana com Estellés al País Valencià (Fuster, 1972: 21). Fuster repassa els inicis en llengua castellana, les primeres influències castellanes, les èglogues, els nous models catalans (com Carles Riba i J. V. Foix), els clàssics presents... en un procés de maduració. I se centra en el que considera un dels aspectes més singulars: la llengua literària, una «llengua desenfrenada», un «vòmit de llengua» d'una «eloqüència que fa feredat» (Fuster, 1972: 27–28); la presència del «dialecte», que tot plegat el converteix en un «poeta de realitats» (Fuster, 1972: 29). També revisa la temàtica d'aquesta producció que prologa: la fam, el sexe, la mort... tractats dins la «circumstància històrica»

(Fuster, 1972: 31). Una poesia que és testimoniatge i testimoni (Fuster 1972: 30), des d'una cantonada: poesia d'un carrer de València, del trenet de València a Burjassot... «l'entrellat de la vida» (Fuster, 1972: 33). També hi destaca el rerefons de poesia culta que hi ha per les citacions de noms o paròdies d'estil (Fuster, 1972: 34), però amb una escriptura sempre feta des del i de cara el poble. Tot plegat una «poesia balzaciana» (Fuster, 1972: 35), com sintetitza a la fi. Un poeta «insòlit», un «huracà grafòman» (Fuster, 1972: 36).

Fuster elabora un treball imprescindible en la bibliografia sobre el poeta, el primer estudi seriós que se'n va fer. I encerta plenament en definir els fils que teixeixen l'escriptura estellesiana, tant per la ficció com en la dicció: així l'univers viscut incorporat i recreat des del testimoni, i la llengua viva en l'expressió comunicativa i alhora propera. Interessa de retenir que Fuster desvincula Estellés tant del realisme històric com de la poesia realista. Més aviat, el situa com a poeta de realitats i de testimoni del que observa, la qual cosa l'apropa al neorealisme, com els estudis posteriors han plantejat (Carbó, 2009). I també apunta com la poesia estellesiana d'aleshores amaga un component culte vinculat a lectures, influències, adaptacions o paròdies d'estils, amb la qual cosa s'avança als estudis posteriors. Convé recordar que la bibliografia actual assenyalava com un aspecte definitori de la poesia estellesiana la seua transtextualitat, de manera especial la intertextualitat i la hipertextualitat (Aparicio, 1997 i 2013; Ballart, 2013; Calvo, 2007..., entre d'altres).

Pocs anys més tard, el 1977, el l'article «Ahora en París y en Berlín. Presencia catalana en Europa», publicat a *La Vanguardia* el 30 de setembre de 1977, el crític escrivia: «Hay versos de Maragall, de Riba, de Gabriel Ferrater, de Estellés, que valen tanto como unos otros de Valéry, d'Éluard, de...» (Fuster, 2012: 548); una afirmació que té una doble dimensió: d'una banda, situar Estellés esmentat entre els grans noms de la poesia catalana del segle XX, i de l'altra, situar aquests grans poetes al nivell dels europeus importants.

L'any següent, el 1978, Fuster acompanyava una altra vegada amb un text seu, «Una postdata, i potser no calia escriure-la», un llibre del poeta, *Lletra al pintor valencià Josep Renau* (Andrés Estellés, 1978: 53–58), on tots dos convergien a propòsit de l'artista valencià, centre dels poemes del poeta i dels comentaris de l'assagista. Si Estellés escrivia un llibre anomenat *Lletra [...]*, com una mena de carta o d'epístola amb poemes sobre Renau, la persona i la seua obra, Fuster escriu una postdata que és una carta a Renau on en parla i li demana que el seu retorn definitiu, des de l'exili, al seu País

Valencià, amb comiat final i tot. Tots dos, per tant, convergeixen en el mateix llibre amb les seues cartes sobre i per a Renau, a qui reivindiquen: una, més extensa i com a llibre de poemes, i l'altra, com a postdata i epíleg, amb el text en prosa.

L'assagista va reprendre la figura de Renau en «Parlament en homenatge a Renau i Estellés», dins *Destinat (sobretot) a valencians* (1979), on recull una intervenció llegida que havia fet el 8 de juny de 1978 a València, i que, de fet, homenatja tant el pintor com el poeta de Burjassot, «dues de les més insignes aportacions de la seua cultura [la del poble valencià] en el segle XX» (Fuster: 1979, 131), a qui els atribueix una funció de revulsiu, de clarificació racional i d'avantguarda reivindicatòria, com a intel·lectuals que fan «un esforç de transformació de la societat» (Fuster: 1979, 130). En destaca la militància i la vàlua d'Estellés:

I a tu, Estellés, t'han atorgat el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, i te l'havies guanyat a còpia de poemes increïbles, d'una virulència insòlita i alhora d'una tendresa palpitant. [...] La poesia d'Estellés és, en el fons, una furiosa denúncia de la merdeta estraperlista-clerical de la llarga Postguerra: de la fam, del sexe sufocat, de l'idioma sotmès a les vexacions més iníquies. [...] un poeta excels [...] un dels grans poetes vius dels Països Catalans. (Fuster, 1979: 130–132)

El 1979, com a director de la revista *L'Espill*, Fuster involucrava Estellés en un altre projecte relacionat amb un pintor: al primer número (núm. 1–2, de primavera-estiu) de la revista, tot combinant catorze sonets del poeta burjassoter, pertanyents al seu llibre encara inèdit *Llibre de Xàtiva* (editat després com a *Xàtiva*, 1980), alternats amb reproduccions en blanc i negre de tres quadres d'Antoni Tàpies, qui aleshores feia una exposició a València a la Sala Parpalló, la presentació de la qual va fer el mateix Fuster (Carbó, 2013). Al capdavant, la idea del director de la revista era de combinar el compromís del pintor amb el dels textos seleccionats del poeta. Així la revista naixia, inequívocament, marcada pel compromís per la llengua i la cultura catalanes, amb aquests dos noms de participants que ja n'eren referents.

El crític de Sueca havia vist un poeta diferent entre els coetanis, i hi preferia, si ens atenem als llibres coneguts, per publicats o guardonats, durant la postguerra, la seua producció que més se n'apartava i esdevenia més singular i genuïna d'una nova manera d'escriure: textos de la tercera part de *Ciutat a cau d'orella*, les èglogues o segona part de *Donzell amarg*, textos de la segona part de *La nit*, i «Coral romput» o tercera part de *La clau que obri tots els panys*. Al capdavant, havia vist que aquell era el poeta de la

postguerra valenciana. I pel que fa a la producció difosa posteriorment a 1970, Fuster va avalar i participar en la construcció, necessària en aquell context i coordinades històriques, d'Estellés com a poeta nacional dels valencians, no sols el més representatiu, sinó, a més a més, el que escrivia sobre el territori. L'exemple clar és el seu *Mural del País Valencià*, escrit en la segona part dels anys setanta, malgrat editar-se pòstumament el 1996. Convé no oblidar que Fuster ja el 1962 havia publicat els seus llibres en prosa *Nosaltres, els valencians* i *El País Valencià*.

Com ha assenyalat Francesc Pérez i Moragón, Fuster havia sabut veure, i ja des dels seus inicis:

no sols un poeta molt apreciable –cosa que només l'hauria interessat des de la perspectiva del crític literari, fins i tot d'historiador de la literatura catalana contemporània i observador del seu desenvolupament al País Valencià–, sinó com una possibilitat única de situar la producció poètica valenciana en català en un grau qualitativament elevat, comparable si més no a la que es feia en castellà. (Pérez i Moragón, 2013: 407)

I no sols al que s'escrivia en castellà al País, sinó també i sobretot, per fi, per primera vegada des del segle XV, de nivell completament equiparable a la que es feia a la resta del domini lingüístic de la llengua catalana.

■ 3 Estellés versifica sobre Fuster

El primer contacte d'incloure Fuster en els versos d'Estellés es produí aviat, el 1953, ja en el primer poemari editat, *Ciutat a cau d'orella*: al poema «Criatura en dissabte» (Andrés Estellés, 2014: 103–104) hi ha el vers 13 que diu «Criatura dolcíssima», un vers que coincideix completament amb el títol de la sèrie d'alguns poemes de Fuster publicats a *La Nostra Revista*, uns altres a *Ariel*, i també coincideix amb el títol idèntic per al conjunt del llibre (*Criatura dolcíssima*) presentat per l'autor de Sueca al premi Óssa menor el 1952, quan encara no es coneixien els dos escriptors. A l'inici del poema estellesià (Andrés Estellés, 2014: 103) es pot llegir:

Criatura puríssima,
àmfora viva, massa tendra,
d'argila encara lleument movedissa
–laberint de besllums, donzella tota a galtes–,
[...] ¡Ets el potser!
Criatura dolcíssima,
trèmulament oferta
a la follia immensa de la vespra...

Estellés podia haver llegit almenys els poemes fusterians del 1950 a *La Nostra Revista* (número 52–53) i sobretot els del 1951 d'*Ariel* (número 21), i va agafar el sintagma per al seu vers. A la revista de l'exili apareixien els poemes primer, quart, sisè i novè dels deu que configuren la sèrie completa «Criatura dolcíssima», finalment inclosa tota dins el llibre *Escrit per al silenci*, mentre que a la revista barcelonina van publicar-se els setè i desè (Ortells, 2018: 223). No cal insistir amb el fet que el sintagma fusterià agradà Estellés. Era el sintagma de l'inici del primer vers del primer poema fusterià ja del 1950 («Criatura dolcíssima –que fores»), que fou també títol del conjunt de la sèrie (1950 i 1951), i el títol del conjunt del llibre (1952) abans de la seua edició com *Escrit per al silenci* (1954), on quedava finalment com a títol de la sèrie i primera part de l'obra.

Fou, sens dubte, el 1956 un moment especialment destacable: Fuster, a la primavera, aconsellava el poeta de no editar encara *Primera soledad*; a la fi de l'estiu aquest rebia el guardó del premi de Cantonigròs, al qual havia presentat *Donzell amarg*, animat per l'editor Josep Pedreira i per l'escriptor de Sueca; i, després, a la tardor escrivia l'obra *L'Hotel París*, per a la qual, posteriorment, el 1958, va preparar dues temptatives de dedicatòria en vers del conjunt inèdit a Fuster mitjançant un poema en vers. Es troben mecanoscrites en carta inèdita del 1958 sense data, enviada a Sueca i són aquestes:

ACÍ mateix, Joan, per la nit i pel dia,
 escrivint entre els llibres, escrivint sense treva,
 com si anàs a morir-me, demà o despús-demà,
 com si em fos necessari escriure abans uns versos,
 o com si els versos feren, ordenats, un per un,
 algun servei de nínxols on soterrar les coses
 que he volgut més, Joan: deixant, així, les coses
 ordenades, esteses en els versos o els nínxols:
 deixant, Joan Fuster, el vers com un amat
 mort, amb les mans creuades dignament al baix ventre.
 Així deixe aquests versos, així deixe aquests morts
 meus, terriblement meus, totes les meues morts.
 Jo no he fet altra cosa: amortallar-me un poc,
 Joan, amortallar-me en cadascun dels versos:
 veure'm, estés i mort. Jo no he fet altra cosa
 que morir i morir –morir en moltes coses.

L'altra dedicatòria era la següent:

NO vull que em tingueu llàstima. Vull que em deixeu, només.
 Vull que se n'aneu tots sense dir res de res,

Joan, deixant-me sol, on sóc i tal com sóc,
 mossegant-me les llàgrimes, plorant sense saber
 exactament per què, amb ganes d'esgarrar
 les teles més formoses, de pegar-li patades
 a un ventre adollescent, d'ésser cruel, fer dany,
 de matar aquest gos que passa per la porta,
 de plorar pels racons trencant totes les coses
 i espargint per la casa un ordre de fracaso:
 de rompre, de desfer, fins que estiga ben sol,
 entre coses rompudes i seure'm, aleshores,
 en un lloc qualsevol de la casa en silenci.

Cal tenir presents tres aspectes en llegir aquestes dedicatòries. D'una banda, la mort de la primera filla, Isabel, la darrera nit de febrer de 1956, la qual cosa condiciona l'univers pessimista dominant i les referències a la mort; de l'altra, l'escritura ja realitzada del conjunt de les parts de *La clau que obri tots els panys*, des del 1954 (primera part) i sobretot els anys 1956 (segona part) i 1957 (tercera part). I en tercer lloc, la datació de l'escritura d'aquest *L'Hotel París* a la fi del 1956, després de la mort de la filla i entre la segona i la tercera part de *La clau que obri tots els panys*, la qual obra ja coneixia Fuster quan Estellés prepara la dedicatòria, com en fa esment en una anotació manual a peu de la pàgina que acompanya les dues dedicatòries mecanoscrites. Cal recordar que també coneixia Fuster, perquè el poeta li n'havia demanat consell sobre la conveniència de l'edició, el llibre *Primera soledad*, escrit immediatament a causa de la mort de la filla Isabel.

Per la relació personal entre tots dos, el poeta de Burjassot volia dedicar un poemari a l'autor de Sueca, i va pensar el 1958 en *L'Hotel París*, però llavors aquest no es va publicar. Tampoc s'editaria, com s'ha assenyalat anteriorment, *La clau que obri tots els panys*, ni cap altre llibre estellesià fins al 1965, *L'amant de tota la vida*, publicat a l'editorial Torre, de Xavier Casp i Miquel Adlert, en un moment no sols de distanciament entre Estellés i Fuster, sinó de clares enveges i enemistat d'aquest duet editor cap a Fuster.

Tanmateix, des del començament del 1960 Estellés havia començat a redactar un conjunt de sonets que en el futur creixeria i reuniria en el llibre *El gran foc dels garbons*, ja editat el 1972 i, aquest sí, dedicat a Joan Fuster. Era, però, ja un altre moment històric, quan s'havia reprès la relació entre tots dos amb fluïdesa. Des d'aleshores, la mateixa data de l'estudi introductori fusterià a l'obra completa, s'encadena la presència de l'esment de Fuster en obres estellesianes publicades o escrites en els anys setanta: *El gran foc dels garbons*, *Horacianes*, *De quan Joan Fuster i l'Estellés...* i algun text de *Mural del País Valencià*, a més d'alguns esborranys de textos inèdits.

El gran foc dels garbons és un dels principals títols en la producció d'Estellés. Segons l'autor fou escrit entre 1958 i 1967, tot i editar-se per primera vegada el 1972 (amb 103 sonets), dins *Recomane tenebres. Obra completa 1*, i va dedicat a l'escriptor de Sueca, de qui pren el text de la citació preliminar de l'obra. Es manté la dedicatòria i la citació preliminar en l'edició ampliada del juliol del 1975 (amb 149 sonets) (Salvador, 2016: 35–48). La citació preliminar de Fuster és la següent:

A casa, hem encès «minetes»: tantes com difunts tenim —recordats. en la família. El mot mineta deu ser una corrupció d'«animeta». En un plat d'oli, suren els petits blens propiciatoris. Fan una llum groga, tremolosa. Puden una mica. I cal resar el rosari sencer: les tres parts, les quinze denes. Més un rastre interminable de parenostres en sufragi de parents, amics, coneguts... (Andrés Estellés, 2016: 303)

Aquests mots remetent directament a un detall vivencial de la postguerra, i la idea de la petita flama connecta directament amb el títol del conjunt de sonets. Flames petites que configuren al capdavant un gran foc: és a dir, la vàlua immensa dels petits detalls per insignificants que semblen, pel que motiven, evocuen, suggereixen o connoten.

Horacianes és un altre títol principal en la producció estellesiana. Va ser publicat el 1974 i segons l'autor fou escrit entre 1963 i 1970, tot i que aquestes dates poden remetre més aviat a certes vivències i detalls tractats que no pas a la redacció definitiva dels poemes. La configuració del llibre va ser segurament a l'inici dels setanta (Oviedo, 2017: 35–48). Convé observar que el període d'escriptura que l'autor assenyala coincideix amb el del distanciament i desconexió amb Joan Fuster i Vicent Ventura, els quals apareixen esmentats repetidament en la ficció dels poemes (per exemple, els textos LI, LXIX o LXXIV). L'autor construeix un poemari amb el qual tant el *jo* poètic (equivalent d'Horaci) com el personatge explicitat com Estellés mantenen la seua relació i admiració per Fuster; en canvi, la figura ficcional de Suetoni rep els atacs i qüestionament (potser remet al director del diari José Ombuena, com s'ha suggerit en alguna entrevista; Pérez Montaner / Salvador, 1981: 32). Aquesta interferència entre temps i espais (passat llatí i present valencià) es veu amb claredat al vers cinquè del poema LXXIV: «venusa és tant per a mi com és sueca per a fuster» (Andrés Estellés, 2017: 208) o als versos inicials i el vers final del poema LXIX: «davalla el tiber roig/ amb la sang remorosa del crepuscle [...] joan fuster deu ser a sueca» (Andrés Estellés, 2017: 202). Així la realitat ara es transforma i ficcionalitza mitjançant la literatura; i tant en la realitat com en la seua transformació literària és indefugible la referència a Fuster. Es reproduïx complet tot seguit el poema LI (Andrés Estellés, 2017: 178):

LI
 aquest any miserable,
 m.cm.lxiii. d. de c.,
 serà molt recordat i molt amargament.
 vicent ventura, desterrat a munic o parís;
 joan fuster, a sueca;
 –diuen pel veïnat que escriu de nit a màquina, i circula un tenebrós prestigi–;
 sanchis guarner recorre, perplex, la ciutat;
 jo escric i espere a burjassot,
 mentre pels carrers de valència
 la gent, obscena, crida i crema un llibre.

És especialment interessant de reflectir les observacions de Jordi Oviedo (2017: 39–40) sobre el mecanoscrit original d'aquest poema, perquè en lloc del nom del periodista i amic «Vicent Ventura», que apareix al vers quart, hi constava «Ovidi»; al vers cinquè es deia «joan fuster roman a sueca», amb un verb que no es manté a l'edició; i sobretot al vers novè el *jo* poètic irrompia amb el verb «calle» i no pas, com a l'edició, «espere». I és especialment rellevant perquè l'any 1963 Estellés va *callar* durant la campanya que José Ombuena i Diego Sevilla, amb la col·laboració de Francesc Almela i Vives, van orquestrar contra Fuster i contra el seu *El País Valenciano* des de la premsa valenciana (Alapont/ Carbó/ Pérez i Moragón, 2012). També és rellevant l'aportació del document que fa Oviedo perquè permet arrodonir l'enllaç en la cadena de noms en la simbiosi de les dues èpoques, com fa el llibre: Horaci, Virgili, Ovidi i Suetoni (amb al·lusions per l'àmbit grecollatí a Safo) a l'època del tàndem espacial Venusa i Roma; i Estellés, Fuster, Ventura i Sanchis Guarner a l'època contemporània de Burjassot i València (Calvo, 2010; Ferrando, 2011: 232–238).

De quan Joan Fuster i l'Estellés [...] és un petit recull de deu poemes publicat dins Versos per a Jackeley. Obra completa 7, l'any 1982, caracteritzat, d'una banda, pel caire experimental del llarguíssim títol escrit en prosa, de trentadues línies, tota la primera pàgina, i escrit en lletres majúscules que van minvant en la dimensió, línia darrere línia, fent-se petites; de fet, la reducció decreixent de les lletres de la prosa del llarg títol aporta a la forma la idea del contingut del fet de retrocedir els protagonistes que hi esmenta fins quan eren petits i anaven a l'escola. I, de l'altra, una sèrie de deu poemes numerats que no contenen cap lletra majúscula en la redacció. Així es contraposa la prosa escrita en lletra majúscula i els poemes en vers, en lletra minúscula, creant una dualitat en sintonia amb el nombre de protagonistes.

L'obra en la primera edició acabava amb aquesta nota final complementària:

Un diumenge de l'estiu del 1972 vaig haver d'acompanyar Montserrat Roig a casa Joan Fuster. Per tal de fer temps, Montserrat i jo vàrem recórrer l'Albufera. Joan Fuster ens esperava, en fi, i després de dinar a Cullera va transcórrer tota una tarda de conversa que recorde, per moltes raons, amb absoluta nitidesa. En acomiadar-nos, l'homenot de Sueca ens va emplenar les mans de regals, de llibres. Vaig deixar Montserrat a casa l'Ernest Lluch, i en arribar a la meua vaig buscar aquesta cosa estranya —o potser no tant— que ni el mateix Joan Fuster coneix, i que data del 1970. M'agradaria, amb l'edició d'aquest producte, retre-li homenatge pel Premi d'Honor de les Lletres Catalanes que li ha estat concedit darrerament. (Andrés Estellés, 1982: 183)

Interessa observar les dates que Estellés assenyala: 1970 per a l'escriptura, 1975 per a la dedicatòria-homenatge (any en que Fuster va rebre aquest premi esmentat; el qual rebria Estellés el 1978), i cal recordar que l'any de la primera edició fou el 1982. No es pot ignorar que el 1970, data en què se situa l'escriptura del conjunt, fou el moment de la represa de la relació personal entre tots dos.

Els dos trets assenyalats que afecten a la configuració formal enllacen, respectivament, amb J. V. Foix i amb Fuster. Foix és el model per a l'experiment del títol: només cal recordar els llargs títols de lletra majúscula que precedeixen els poemes de *Les irrealis omegues* (1949). Convé no oblidar que Estellés llegí Foix durant la segona meitat dels anys cinquanta i en els seixanta, i que a l'inici del 1970 el va conèixer personalment, com esmenta i documenta a l'«Oda cerimonial a misser J. V. Foix», inclosa al seu *Primer llibre de les odes* (1977, escrit entre 1968 i 1972). El títol del recull, com s'ha indicat, és una llarga prosa de trenta dues línies, tota la primera pàgina, que situa els dos protagonistes en el món de la infantesa quan anaven a escola de petits, quan s'aproparen a contemplar la mar d'El Perelló mentre rebien una educació catòlica i una moral basada en la consideració com a pecat de les relacions i el sexe, en la confessió, la visita al santíssim, en el fet d'honorar el pare i la mare..., és a dir, seguir els manaments del catolicisme impulsat per la dictadura. El to és crític, des de la ironia i el joc literari. Segons Jordi Oviedo, en el conjunt hi ha un to col·loquial i ingenu propi de la dicció infantil, a tall de joc humorístic (Oviedo, 2019: 34).

L'homenatge a Fuster porta a la segona coordenada formal del llibre: una sèrie continuada de deu poemes numerats (amb numeració romana posada en minúscula) escrits en tercets blancs: el primer escrit amb cinc tercets, però la resta, els altres nou, amb tres tercets cadascun. I ací apareix la doble connexió amb Fuster: d'una banda, perquè és un dels dos perso-

natges protagonistes de la ficció literària i, de l'altra, per la configuració formal escollida: la sèrie «Criatura dolcíssima» de l'escriptor de Sueca, editada completa i inclosa a *Escrit per al silenci*, eren deu poemes (la mateixa quantitat) amb numeració romana i escrits tots ells amb tres tercets cadascun (la mateixa estrofa), sense rima. La diferència entre ambdues obres rau en el vers emprat: Fuster havia optat el 1954 (1950, segons els primers escrits publicats) sempre pels decasíl·labs mentre que Estellés ho fa sempre per versos més llargs sense metre regular constant. Aquest autor agafa, per tant, l'estructura del conjunt de Fuster, per a fer el seu recull, i pren també la configuració formal (el tipus i nombre d'estrofes) de cada text de Fuster per a cadascun dels seus poemes, coincidint del tot (excepte en l'extensió del primer): així ret homenatge a l'homenot de Sueca.

Els personatges de la sèrie de poemes són Joan Fuster i l'Estellés, petits, aleshores encara ingenus i innocents (criatures dolcíssimes), que van a la mar d'El Perelló i contempen l'escuma, alhora que escolten pecats i històries per part de gep (poema I). És, al capdavant, la descoberta del món per part dels dos protagonistes infants. Així, per exemple, s'assabentaren de la sirena violada per l'agutzil, a qui ningú atèn (poema II). Després, els protagonistes col·leccionaven petxines mentre veien la roba interior estesa als balcons dels apartaments (III). Als vuit anys Fuster ja era un «Mozart tocava el piano a dues mans» (IV) (Andrés Estellés, 2019: 325), mentre rebia visites i Estellés l'acompanyava (V); tots dos visitaven la veïna del pis de dalt que els mostrava un pit (VI), escoltaven el joc del mort i pam (VII), anaven entre cirerers o pels arrossars (VIII), i al text següent (IX) (Andrés Estellés, 2019: 327), feien pintades durant la nit i amagats, mentre els pares els buscaven:

mentre els buscaven els seus pares pels carrers
anaven encongits ran l'ombra aspra de les parets
i ningú no va saber el que feien tots dos

tots dos eren contents i es van acomiadar
cautament en arribar al cantó del sequial
i varen entrar xiulant distrets a casa seua

l'endemà hi va haver uns insòlita primavera al poble
un estiu de colors molt diversos i lluminosos i tothom
llegia lletres de quitrà als murs parleu català!

Finalment, al darrer text, hi ha un salt temporal al present quan ja són grans: Estellés visita Fuster a sa casa i fumen i beuen mentre conversen (X).

El recorregut es completa i acaba, des de menudets fins que s'han fet grans: s'inventa el passat, un transcórrer creixent amb el pas del temps en els dos protagonistes, el qual inverteix la progressiva minva del títol, decreixent les lletres. Tot plegat és la literaturització d'una relació, amb to crític i irònic cap al context i alhora joganer per la ficció, és un altre homenatge a qui admirava i a qui tant li devia.

A *Mural del País Valencià* (1996), escrit durant la segona part dels anys setanta, hi ha, inevitablement, referències a Fuster. Cal recordar que el poeta de Burjassot no sols va estiuejar sinó que fins i tot va viure a El Perelló, a mitjan de la dècada setantina, indret on data alguns dels seus poemes i que és ben proper a Sueca, en un moment en què ja escrivia els textos de la magna obra del mural; després d'haver deixat la vivenda del carrer Pintor Peiró 7, 3r pis, de València. Per exemple, hi ha el poema «Sueca», de vint-i-set versos decasil·làbics, dins el llibre XVI, «València. Canten els pobles (I)», que, tot i tractar l'indret, acaba a la fi amb la referència clara a l'assagista (Andrés Estellés, 1996: II, 465):

Com assajar, per darrera vegada,
el text, arnat, del consueta antic.
Escolta, ací, Joan Fuster: raonen
les veus que arriben del carrer, perdudes,
el vent, festiu, amb la cortina. Coses.

També a *Mural del País Valencià*, dins el tercer volum, al llibre XXVII, en la tercera part de «Mural, Mural», hi ha dos textos sense títol que tenen com a referent explícit Fuster, l'un, per la dedicatòria i la interlocució, i l'altre, per l'esment explícit. El primer és el següent (Andrés Estellés, 1996: III, 696):

A Joan Fuster

I secundant el teu ardent propòsit,
hem pujat, junts, un dematí al Mondúver
i enllà, entre els pins, les combatives pedres,
hem vist pujar, lluminós, el país,
aquest país, desventura i ventura,
aclariments de darrera esperança,
que torna a ser castell i lluminària,
allargassant, com braços, els seus llums
damunt la mar obscura i tortuosa.
Per tu escric el mural que voldria
ésser el cant del combat i la feina.

Per tu i per tots, valencians anònims,
 que han mort fent el que clar s'endevina,
 com un pomell sagrat d'agraïment
 que torna i viu en una ploma humil
 i molt tenaç, profunda, del gresol,
 el rossinyol despert tota la nit,
 que cantarà la tristesa d'un poble
 que ha de pujar la senyera a la torre,
 i ha de guanyar de forma permanent.
 Tots els llumins de mà a mà passejaven.

Aquests vint-i-un decasíl·labs (accentuats en quarta i desena) tenen clarament dues parts de contingut. En els nou primers versos presenta un *nos-altres* protagonista, que inclou un *tu* i un *jo*, ascendint el Mondúver per contemplar el país, la terra estesa fins a la mar. Els versos desè i onzè són determinants: s'hi introdueix la invocació del *tu* com causant de l'escritura del mural i del tipus d'expressió compromesa («Per tu escric el mural que voldria/ ésser el cant del combat i la feina»). El mural ha de ser un cant de combat: escritura i compromís són indestriables en Fuster i també ho vol aconseguir Estellés. Des del vers dotzè fins a l'acabament hi ha una ampliació d'aquest compromís i l'exemple a la col·lectivitat: els valencians que han fet possible l'esperança i la creença de sentir-se poble, que perviu, de mà en mà, com la rosa de paper que passava per les mans en un altre conegut text del poeta. La dedicatòria a Fuster, que és el *tu* del poema, el situa com exemplar en el centre d'aquest sentiment de compromís pel país i per la gent. I també com a referent indefugible per al conjunt del poble. I, segons el text, com causant de l'escritura que el poeta fa del «mural».

L'altre poema en què en fa esment, d'aquesta part tercera de «Mural, Mural», és de trenta-vuit decasíl·labs blancs (accentuats en quarta i desena). Tot seguit es reproduïx el text (Andrés Estellés, 1996: III, 698–699):

Il·luminats, fosfòrics, els cadàvers
 que han patit molt i han esperat moltíssim
 el drap barrat onejant a la brisa,
 un escampat de signe de victòria.
 Els va arribar la mort i els cloqué els ulls
 i els tapà el cos amb flassades de terra,
 que no pogué apagar l'esperança.
 Vols un país de clara convivència,
 delimitat, però amb arrels fermíssimes,
 amb manaments de maternal principi
 per tu el meu vers que et vol acompanyar
 amb arguments per cantar i lluitar.

Res no podran davant un poble en marxa,
 un decidit País que marxa sempre,
 segur de fruits, compacte de propòsits!
 Collites grans esperen a l'andana!
 Jo trac d'un sac uns llibres que circulen
 ràpidament per tot el clar país,
 en un moment frenètic d'alegria
 com no hem viscut en tanta obscura lluita.
 A tu, Fuster, la rosa primerenca,
 la rosa gran, l'oferiment senzill
 a qui ha patit tots els danys del país,
 a qui ha lluitat amb afany permanent,
 a qui ara rep la flor de les victòries!
 Per tu, per tu, tot retorna i s'agrupa.
 Per tu, per tu, l'espiga i la bandera,
 tu que no vols ni espigues ni banderes.
 Van caminant per la nit els gresols,
 el llum incert, de permanent vigència
 per tots els morts, l'esperança rompuda,
 l'espill trencat i vessat d'aquesta aigua
 entre la pols estèril, tot el dany,
 per tot el dany que ha vingut i vindrà,
 caurà damunt criatures inermes
 i ofegarà a grapats de calç viva.
 Nit de gresols, convocadors, dispersos,
 van per la nit, com llànties atònites.

Els set primers versos remetent als morts del passat, motiu que es reprèn, a la manera d'estructura emmarcada, en els darrers deu versos amb els llums dels «gresols» que representen la pervivència de les seues ànimes. A l'inici es parla del drap barrat, de la senyera (v. 4). A la fi, a partir del vers vint-i-vuitè, la pervivència anímica dels morts del passat s'expressa amb el motiu de la flama viva dels «gresols» o les «llànties», el qual enllaça amb la citació de Fuster que esmentava les «minetes» i que precedia el poemari estellesià *Els grans focs dels garbons*. Enmig d'ambdues referències a la pervivència mitjançant la il·luminació que transpuen, s'introdueix el *tu* que vol la pervivència del país, en lluita, del poble, en marxa. Fuster, a qui l'escriptura del poeta vol acompanyar («per tu el meu vers que et vol acompanyar») es converteix, uns vegada més, en símbol del país i del compromís («rosa», «espiga», «bandera»).

Al Fons Estellés de Burjassot hi ha almenys quatre esborranys inèdits on hi ha referències a Fuster, els quals pel tipus de lletra de la màquina d'escriure o pel to del manuscrit són també dels anys setanta. Com una

petita mostra, només se'n reproduïxen tot seguit dos. El primer, sense títol, és un breu mecanoscrit, que diu el següent:

Després vindrien anys amargs, nafrats
d'una ala sola, prohibint el vol.
Foren anys clandestins i prohibits:
demagògicament manipulada,
varen cremar un llibre de Fuster,
en una falla, i al mateix Fuster
perquè fos només una efígie.
Anys de cauteles, de tenebres, pànic.

Òbviament recrea el lamentable passatge de la figura de Fuster cremada com un ninot de falla, fet ocorregut després de la campanya de l'any 1963. El mateix s'esmentava al poema LI, abans reproduït, d'*Horacianes*.

L'altre text, contràriament, és un extens esborrany manuscrit de versos decasil·làbics que enllaça amb el contingut exposat en els poemes abans reproduïts provinents del *Mural del País Valencià*, on el poeta fa costat i se situa amb l'intel·lectual admirat; un poema que es troba configurat amb diversos fragments, dels quals es reproduïx tot seguit el més extens, el primer:⁵

Molt et recorde a tu, Joan Fuster,
oh clar amic, de les hores obscures,
oh nom que uns becs voldrien destruir,
oh nom cremat i ressurcte sempre.
Amb proclamada llum i declarada
voluntat has obert mines i vies,
camins de torxes i corbelles. Molt
et devem, i jo ho dic en aquest lloc,
que és un lloc de combat, front de combat,
i reïtere, també, per si hi ha dubtes,
que el teu camí és el meu, que el teu camí
és el d'aquest País que estimem tant,
malgrat els fills de puta i altres herbes
que han sembrat sal, confusió i tenebres.
Em trobe al teu costat, i al teu costat
compartesc el perill i el risc que arriba.
Car sé que arribarà i serem desperts
no puc dir més i tu m'entens i calle.
Calle un moment, però després segueix.

5 La transcripció de la lletra manuscrita de Fuster va comptar amb l'ajut de Francesc Pérez i Moragón.

Qui aturarà aquesta oculta força
que mena, fosc, el mural del País?

La connexió amb la documentació i els poemes vistos del *Mural del País Valencià* és evident, tant pel contingut com per la configuració formal. Una vegada més, el text palesa l'admiració per l'intel·lectual de Sueca, a qui tant devien no sols a nivell personal i literari el poeta, sinó també a nivell col·lectiu el País, el qual es reivindicava i alhora també es construïa literàriament. Perquè tots dos escriptors sabien que la construcció nacional del territori també es feia mitjançant la literatura. ■

■ Bibliografia

- Alapont, Brígida / Carbó, Ferran / Pérez Moragón, Francesc (2012): «*Nosaltres, els valencians*, cinquanta anys després; 1962–2012», dins: *1962–2012. Joan Fuster. Nosaltres, els valencians*, València: Publicacions de la Universitat de València, 9–38.
- Andrés Estellés, Vicent (1971): *Llibre de meravelles*, València: L'Estel.
- (1972): *Recomane tenebres, Obra completa 1*, València: Eliseu Climent editor.
- (1981): *Les homilies d'Organyà. Obra completa 6*, València: Eliseu Climent editor.
- (1982): *Versos per a Jackeley. Obra completa 7*, València: Eliseu Climent editor.
- (1985): *Tractat de les maduixes*, Barcelona: Empúries.
- (1986): *El forn del sol*, València: Gregal.
- (1988): *Primera soledad*, València: Institució Alfons el Magnànim.
- (1996): *Mural del País Valencià*, València: Eliseu Climent editor.
- (1999 [1974]): *Les pedres de l'àmfora. Obra completa 2*, València: Eliseu Climent editor.
- (2014): *Obra completa I*, València: Edicions Tres i Quatre.
- (2015): *Obra completa II*, València: Edicions Tres i Quatre.
- (2016): *Obra completa III*, València: Edicions Tres i Quatre.
- (2017): *Obra completa IV*, València: Edicions Tres i Quatre.
- (2019): *Obra completa VI*, València: Edicions Tres i Quatre.

- Aparicio, Mariola (1997): *La tradició literària catalana medieval en la poesia de Vicent Andrés Estellés*, València: Universitat de València (memòria de llicenciatura).
- (2013): «Vicent Andrés Estellés i els clàssics catalans», dins Salvador / Pérez Saldanya (eds.), 93–121.
- Ballart, Pere (2013): «Vicent Andrés Estellés i els poetes catalans contemporanis», dins Salvador / Pérez Saldanya (eds.), 45–92.
- Calvo, Amador (2007): *Le référentiel et l'intertextualité dans l'œuvre poétique de Vicent Andrés Estellés*, Paris: Université de Paris 8 (tesi doctoral).
- (2010): «Jocs intertextuals i interdisciplinarietat en la poesia de Vicent Andrés Estellés», *Reduccions* 98–99, 217–231.
- Carbó, Ferran (2009): *Com un vers mai no escrit. La poesia de Vicent Andrés Estellés en els anys cinquanta*, València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2013) «Antoni Tàpies i Joan Fuster: pintura i escriptura recíproques», *Zeitschrift für Katalanistik* 26, 47–64.
- (2014): «La poesia de Vicent Andrés Estellés entre el 1952 i el 1958: de les *homilies* a les *tenebres*», dins Andrés Estellés, 11–63.
- (2015): «La poesia de Vicent Andrés Estellés entre la fi dels anys cinquanta i l'inici dels seixanta: de les *tenebres* a les *meravelles*», dins Andrés Estellés, 9–54.
- (2016): «*Ombra d'ales a l'aigua*. El primer poemari en llengua catalana de Vicent Andrés Estellés», dins: *Paraules invictes. Cinc estudis de poesia catalana del segle XX*, València: Publicacions de la Universitat de València, 171–206.
- (2019): «Estudi introductor» i edició, dins: Andrés Estellés, Vicent: *Primera soledad*, València: Institució Alfons el Magnànim, 7–49.
- Castellet, Josep Maria / Molas, Joaquim (1963): *Poesia catalana del segle XX*, Barcelona: Edicions 62.
- Cortés, Santi (1995): *València sota el règim franquista (1939–1951)*, València / Barcelona: Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Ferrando Melià, Ferran (2011): «A propòsit dels clàssics a *Horacianes*», *Reduccions* 98/99, 232–238.
- Fuster, Joan (1954): «*Cintat a cau d'orella*, per V. A. Estellés», *Pont Blau* 19 (maig).

- (1956): *Antologia de la poesia valenciana (1900–1950)*, Barcelona: Selecta.
- (1958a): «Esquina para la poesía. Vicent Andrés Estellés», *Jornada* (Jornada de las Artes y de las Letras), 10 de gener, 5.
- (1958b): «La clau que obri tots els panys», *Jornada* (Jornada de las Artes y de las Letras), 12 de juny, 5.
- (1960): «Panorama literari valencià», *Cap d'any*, Palma: Moll, 37–38.
- (1965): «Poetes valencians», conferència a l'Orfeò Català de Barcelona, Fons Documental Joan Fuster.
- (1980 [1971]): *Literatura catalana contemporània*, Curial, Barcelona.
- (1972): «Nota –provisional i improvisada– sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés», dins Andrés Estellés, 17–36.
- (1977 [1954]): *Escrit per al silenci*, València: Edicions Tres i Quatre.
- (1977 [1969]): «La literatura catalana de la postguerra», dins: *Obres completes 5. Literatura i llegenda*, Barcelona: Edicions 62, 433–446.
- (1978): «Una postdata, i potser no calia escriure-la», dins: Andrés Estellés, Vicent: *Lletra al pintor valencià Josep Renau*, València: Eliseu Climent editor, 53–58.
- (1991): *Textos d'exili*, a cura de Santi Cortés, València: Generalitat Valenciana.
- (1997): *Correspondència 1*, amb Carner, Manent, Riba, Pla, Espriu i Villalonga, València: Edicions Tres i Quatre.
- (1999): *Correspondència 3*, amb Vicent Ventura i Josep Garcia Richart, València: Edicions Tres i Quatre.
- (2000): *Correspondència 4*, amb Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner i Germà Colón, València: Edicions Tres i Quatre.
- (2002): *Correspondència 5*, amb Francesc de Borja Moll, Aina Moll, Joan Coromines i Josep M. Llopart, València: Edicions Tres i Quatre.
- (2006): *Correspondència 10*, amb Xavier Casp, Miquel Adlert i Jaume Bru i Vidal, València: Edicions Tres i Quatre.
- (2009): *Correspondència 12 i 13*, amb Rafael Tasis, Joan Triadú, Antoni Comas, Albert Manent i Joaquim Molas, València: Edicions Tres i Quatre.
- Ortells Miralles, Salvador (2018): *Veure dins els versos. La poesia de Joan Fuster*, València: Publicacions de la Universitat de València.

- Oviedo, Jordi (2017): «La poesia estellesiana entre els anys seixanta i els primers setanta: identitat biogràfica i ficcionament literari», dins Andrés Estellés, 7–66.
- (2019) «La llarga dècada dels setanta: diversitat productiva», dins Andrés Estellés, 7–43.
- Pérez Montaner, Jaume / Salvador, Vicent (1981): *Una aproximació a Vicent Andrés Estellés*, València: Eliseu Climent editor.
- Pérez i Moragón, Francesc (2013): «Joan Fuster, promotor de Vicent Andrés Estellés», dins Salvador / Pérez Saldanya, 391–410.
- Salvador, Vicent (2016): «Els primers anys seixanta i el silenci editorial: de les *meravelles* als esbossos de relat», dins Andrés Estellés, 7–67.
- / Pérez Saldanya, Manuel (eds.) (2013): *L'obra literària de Vicent Andrés Estellés*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Simbor, Vicent (2012): *Joan Fuster: el projecte de normalització del circuit literari*, València: Publicacions Universitat de València.

■ Ferran Carbó, Universitat de València, Departament de Filologia Catalana, Facultat de Filologia, Avda. Blasco Ibáñez 32, 7, E-46010 València, <ferran.carbo@uv.es>, ORCID: 0000-0001-6147-1330.

Negres catalans, nacionistes i bandolers: genealogia d'un equívoc fusterià

Oriol Ponsatí-Murlà (Girona)

Summary: The “Nationalism” entry in *Diccionari per a ociosos*, by Joan Fuster, develops, based on the finding in the *Diccionari Aguiló* of the term *nationist* [*nacionista*], an essay on Catalan collective identity in the modern era. According to Fuster, the existence of a term like this in the Catalan language long before the construction of modern national ideologies began anywhere in Europe reveals in an almost premonitory sense the Catalan national condition, halfway between the “excellent” peoples, like France, and the “frustrated” ones, like Occitania. Fuster deployed his hypothesis, however, without having checked the context of the source quoted by Marià Aguiló, a Dominican convent chronicle from the beginning of the 17th century: *Lumen Domus*. In this paper, we retrace the route Fuster did not take to understand the sense in which this unique witness to term *nationist* in the Catalan language appears.

Keywords: Joan Fuster, nationalism, nationism, early modern period, *Diccionari Aguiló*, *Lumen Domus* ■

Received: 05-09-2022 · Accepted: 02-02-2023

■ 1 Introducció

Cap de les tres paraules que encapçalen aquest escrit no vol dir el que sembla que vol dir. Ni els negres catalans són catalans negres; ni els nacionistes —una denominació ja per se prou estrambòtica— són el que algú hauria esperat, o volgut, que fossin; ni els bandolers són senyors armats amagats al revolt d'un camí esperant-se per furtrar-nos les pertinences. Tot hi és ambigu i confús perquè aflora en un d'aquests processos complexos i apassionants, sense els quals no existiria la transmissió cultural (o, simplement, la cultura), que consisteix a pensar a partir del que han pensat altres, a escriure a partir del que han escrit altres, a citar textos d'autors que ens han precedit sabent que no tindrem mai la certesa d'haver-ne comprès plenament el context i el sentit.

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 349–373,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.349-373>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

Per més que extremem les precaucions a l'hora de portar a terme qualsevol d'aquestes accions del tot vitals per assegurar el normal desplegament d'una cultura —si més no, d'una *cultura culta* (Rius-Ulldemolins, 2021: 265–268)—, és impossible quedar del tot al marge dels perills que implica el diàleg multisecular mitjançant el qual es construeixen conceptes, nocions (també nacions) i idees. Tant és així, que la desviació, l'equívoc, l'omissió, la invenció o, simplement, l'error (de traducció, d'interpretació, de comprensió) es pot dir que estan adherits consubstancialment al fet cultural, i que ho estan en un grau no pas marginal o anecdòtic, sinó de manera estructural, inevitable. Des del cavall perfectament inexistent del qual Pau de Tars hauria caigut, camí de Damasc (Ac 9, 3–18), en el moment de la seva conversió, fins l'«ora et labora» benedictí que Benet de Núrsia no va escriure mai a la seva *Regula monachorum* (Benet, 1955), o diverses presumptes citacions de *Don Quijote de la Mancha* que no apareixen en absolut en l'obra de Cervantes («dadran, Sancho, luego cabalgamos») o que hi apareixen de manera només aproximada i, sobretot, amb un sentit molt diferent del que normalment li atorguem («con la Iglesia hemos topado, amigo Sancho»). És mitjançant aquesta mena d'errors benintencionats que la tradició cultural es construeix i es perpetua; errors que acaben resultant, tanmateix, eficaços i fecunds, tot i el seu origen esbiaixat.

Si *errare cultum est*, però, és igualment missió de qualsevol cultura sòlida procurar prendre consciència de la genealogia dels seus propis errors, des-
construir els textos que ens hi han menat. Perquè aquestes incongruències no són res aliè o extern a la producció cultural. Neixen de la cultura i en el si d'aquesta i, per tant, detectar i comprendre aquests errors (l'objectiu no és, certament, *esmenar-los*) ens proporciona una major comprensió de les nocions, els tòpics, les imatges que hem heretat i que sovint gestionem des d'una perspectiva ingènuament no problemàtica.

Aquest paper pretén portar a terme aquesta mena d'operació de comprensió a partir de la desconstrucció d'un text de Joan Fuster, que n'impli-
ca un altre de Marià Aguiló i que ens remet, finalment, a una crònica conventual dominica manuscrita del primer terç del segle XVII. En el llarg trajecte que ens porta del Convent de Santa Caterina de Barcelona al voltant de 1615 a Sueca el 1964 era esperable i fins i tot previsible que tingués lloc alguna esllavissada de sentit. Potser no ho era tant, però, que l'esllavissada fos fins a tal punt curiosa —jocosa i tot— que es pot dir que arriba a invalidar d'arrel la intuïció i la tesi defensades per Fuster.

■ 2 Del *Diccionari Aguiló* al *Diccionari per a ociosos*

A l'entrada *Nacionalisme* del seu *Diccionari per a ociosos* (Fuster, 1964) el suecà ens hi revela una descoberta lèxica ben suggestiva: constata que el *Diccionari Aguiló* recull la veu *nacionista*, que Fuster vincula immediatament al terme *nacionalista*, del qual *nacionista* seria precursor. La troballa és, de bell antuvi, certament significativa, i no deixa de ser sorprenent que el mot hagués passat perfectament desapercebut durant cinquanta anys justos. Aguiló, ens explica Fuster, l'exemplifica amb la frase següent: «Si los frares predicadors de Catalunya gozan quejar-se y parlar amb lo degut zel de los de sa nació, al punt són tractats de nacionistas y bandolers» (ibíd.: 115). Abans de proporcionar-ne l'exemple, és clar, Aguiló n'havia proporcionat la definició: «nom que es donava als catalans entusiastes de llur nacionalitat» (Aguiló, 1924: 185), però això Fuster no ho recull, només en recull l'exemple. La font d'aquest fragment, que de fet ja havia aparegut nou anys abans al *Diccionari Aguiló*, s. v. *bandoler* (Aguiló, 1915: 186), és un text, el *Lumen Domus*, sobre el qual Fuster no sembla tenir cap notícia:

Don Marià la documenta amb una frase procedent d'un llibrot titulat *Lumen Domus*, que per a mi és un text desconegut i de data vaporosa. Sens dubte, els nostres eximis erudits saben què és això del *Lumen Domus*, i fins i tot és ben probable que si ara recerqués jo mateix en la meua biblioteca, hi trobaria alguna precisió en qualsevol monografia impensada: no ho sé, i tant se val. (Fuster, 1964: 115)

Tant se val perquè el que interessa a Fuster és discórrer sobre aquesta troballa, *nacionista*, i desplegar el seu assaig sobre les particularitats de la identitat col·lectiva catalana post-Trastàmara, no pas aclarir la mena de *llibrot* que era el *Lumen Domus*, del qual és força versemblant pensar que, efectivament, no tenia cap coneixement. Això no obstant, el seu olfacte de lector li permet intuir que:

Per l'aire general de l'idioma i pel to privativament clerical de la citació, crec que podem situar la referència abans del XIX. Això és evident: no cal, doncs, que m'aixequi i vagi a consultar cap bibliografia aclaridora. Ni que només sigui del XVIII, el text –el mot *nacionista*– resulta d'una precocitat important. (Fuster, 1964: 115)

Fuster no està tenint en compte, és clar, que fiar-se d'Aguiló per qüestions relatives a «l'aire general de l'idioma» no és, d'entrada, gaire prudent. Com és sabut, el procés d'edició del *Diccionari Aguiló* no s'inicia fins quinze anys després de la seva mort i són Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu els

qui reben l'encàrrec d'endregar els milers de cèdules que Aguiló havia aplegat i acabar-los donant forma de diccionari, publicat entre 1914 i 1934 per l'Institut d'Estudis Catalans (Rafel, 1995: 224). Aquest procés d'edició és enormement complex, no tant per la labor de selecció i classificació de les cèdules com, sobretot, per la necessitat, d'una banda, de buscar els textos que Aguiló proposa com a exemples de les seves entrades però dels quals només consigna la referència i, d'altra banda, perquè, fins i tot allà on Aguiló havia anotat l'exemple in extenso, es feia necessari compulsar-ne la transcripció, atès que, com recorda Pompeu Fabra en l'«Advertiment» al primer fascicle:

Quan s'havien fet ja la major part de les citacions corresponents a les lletres A i B del vocabulari i anava ja a començar-se'n la redacció definitiva, hom s'adonà que algunes de les citacions fetes de N^o Aguiló no eren una còpia fidel dels passatges retrets. Alguns cops, en efecte, l'autor en lloc de copiar un passatge, l'havia arranjat a la seva manera a fi que amb poques paraules ressortís la significació del mot estudiat. Així, per poder restablir en tals casos la redacció original, cosa que es jutjà indispensable, calia no solament treballar, com s'havia fet fins aleshores, en les cèdules que oferien citacions a fer, sinó en totes aquelles on figurava qualsevol citació, la qual calia comprovar. (Aguiló, 1914: II¹)

1 L'edició de 1914 correspon a un primer fascicle que comprenia les entrades *a–Badal*. L'any següent va aparèixer un segon fascicle amb les entrades *badalç–bnyt*. Fins a l'aparició del fascicle X (*lla–llytar*), publicat el 1921, el *Diccionari Aguiló* es va continuar publicant per fascicles. Els primers deu fascicles són agrupats en quatre toms el 1921, a raó d'entre dos i tres fascicles per tom. Per tal d'agrupar els dos primers fascicles en el tom I, s'imprimeix un plec inicial que conté les pàgines de portada (I–IV), amb peu d'impremta de l'any (1915) en què s'havia publicat el darrer fascicle (el II) que conté el tom i un «Advertiment» que ocupa les pàgines V–XII. El problema és que l'«Advertiment» que apareixia en el fascicle primer no constituïa un plec sencer i, per tant, no es pot substituir un advertiment per l'altre. Això provoca que en el tom I hi convisquin tant l'advertiment del primer fascicle com un segon advertiment, situat immediatament després del primer i de contingut entre coincident i idèntic. La numeració dels dos advertiments en el tom I, per tant, no és coherent i això explica que, després de la pàgina XI, s'iniciï novament la numeració amb el número de pàgina I. A partir de 1924 (llettra M, tom V) s'abandonen els lliuraments per fascicles i ja només apareixen en toms fins a 1934, quan es publica el tom VIII i últim. Aquest desajust entre fascicles i toms, tant en relació amb la numeració de pàgines, com sobretot, a peus d'impremta, potser explica que, sovint, els anys de publicació del *Diccionari Aguiló* apareguin referenciats de manera errònia, fins i tot en papers de prestigi (Veny, 1981: 37; Colón, 1977: 488; 1993: 198; 1997: 31; 2004: 331; 2006: 311; 2011, 15). L'única datació correcta és 1914–1934, si no és que es vol distingir expressament la publicació en fascicles i en toms i, per fer referència als segons, s'estableix 1915–1934.

Una mica més endavant, Fabra adverteix que «no totes les citacions que hi figuren han estat comprovades: en uns casos no s'ha pogut fer la comprovació per no haver-se trobat el llibre o document a consultar, i en altres casos perquè l'autor s'oblida de consignar la pàgina o el capítol d'on tragué la citació» (Aguiló, 1914: III). No sembla que el *Lumen Domus* correspongui ni a un ni a l'altre cas. Fabra i Montoliu tenien perfectament localitzat aquest manuscrit. En coneixien el títol sencer i sabien on era, tal com consignen a la «Llista (provisional) de les principals obres citades en abreviatura» que apareix al primer fascicle: «Lumen Domus. Anals [sic!] del C^{nt} de Sta. Catarina V. I. M. de Barna. Orde de Predicadors. [Biblioteca de la Universitat.]» (Aguiló, 1914: XII). Quant a la referència, el *Diccionari Aguiló* consigna amb tota claredat, tant s. v. *bandoler*, com s. v. *nacionista*: «Lumen Domus, I, 180 v.º», la qual cosa hauria hagut de permetre a Fabra i Montoliu, sabent com sabien que el manuscrit era a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, comprovar amb molta facilitat la citació. No sembla, però, que ho fessin. Recordem com apareix l'exemple en el *Diccionari Aguiló* (que és, naturalment, com el cita també Fuster):

Si los frares predicadors de Catalunya gozan quejar-se y hablar amb lo degut zel de los de sa nació, al punt són tractats de nacionistas y bandolers. (Aguiló, 1924: 185)

I així és com apareix en el manuscrit del *Lumen Domus*:

Si los frares de la natio gozen hablar, o murmurar (mal comu) ab lo zel della, luego son tractats de nacionistas y bandolers. (*Lumen Domus*, 180 v.)

Al marge dels canvis gràfics, les substitucions no són pas poques, en un fragment tan breu: «freres de la natio» per «freres predicadors de Catalunya», «parlar o murmurar (mal comú)» per «quejar-se»; «amb lo zel della» per «lo degut zel»; «duego» per «al punt». Fa de mal dir a quines conclusions podia arribar, Fuster, sobre «l'aire general de l'idioma» d'un fragment com aquest, a part de constatar que era anterior a la reforma ortogràfica fabriana. Si constatem aquestes diferències –més enllà del cas que ens ocupa en relació amb el text de Fuster– és per posar de manifest que massa sovint donem per descomptada la fiabilitat històrica dels exemples citats per Aguiló (i, presumptament, compulsats per Fabra i Montoliu) i no seria sobrer recórrer sistemàticament a les seves fonts originals. La bibliografia bàsica sobre l'escriptor mallorquí i la seva obra lexicogràfica, des del clàssic de Josep M. Casas (1963–1968) fins a textos ben recents (Colón & Boada,

2015) no presta mai atenció a aquesta qüestió i acostuma a incorporar els exemples extrets del *Diccionari Aguiló* pressuposant-ne la fidelitat.²

Queda clar, per tant, que «l'aire general de l'idioma» no podia proporcionar cap clàrícia a Joan Fuster sobre l'època en la qual s'havia redactat aquell misteriós *Lumen Domus* on apareixia el terme *nacionista*. D'altra banda, el «to privativament clerical de la citació» porta Fuster a concloure que el text és anterior al segle XIX —és a dir, anterior a l'onada de desamortitzacions eclesiàstiques. Un sistema de datació prou precari, no cal dir, car podria aplicar-se a textos de centúries ben diverses.

Com és sabut, el *Diccionari per a ociosos* és un recull d'assaigs sense cap pretensió acadèmica, tot i que la majoria dels temes que hi apareixen bé admetrien un tractament molt més extens i aprofundit. Podríem pensar que la troballa del terme *nacionista* i la digressió que desencadena no requereix precisions ni comprovacions erudites; es tracta d'un escrit pensat per a un públic ampli i sense voluntat ni necessitat d'afinar més. ¿No va tenir, però, la pruija de tornar-hi en cap moment, el Fuster més acadèmic, dels anys setanta i vuitanta? L'únic passatge on —fins on hem estat capaços de seguir-ne el rastre— hem detectat que torna a esmentar el terme en qüestió és un text, aquest sí, acadèmic per antonomàsia: la seva tesi doctoral sobre les Constitucions del convent de Sant Josep de València, llegida a la Universitat de València el 18 de juliol de 1985. Concretament, tot comentant els efectes de la reforma dels agustins de 1569, Fuster afirma: «Seria difícil de creure que en l'oposició dels claustrals hi hagués cap ingredient “nacionista”, com, segurament molt més tard, subsistia entre els dominicans de Barcelona» (Fuster, 2002: 23). I aquí introdueix una reveladora nota a peu de pàgina que diu:

Diccionari Aguiló, V, Barcelona, 1924, s.v. «nacionista»: «si los frares predicadors de Catalunya gozan quexarse y hablar ab lo degut zel de los de sa nació, al punt són tractats

2 Aquest no és el lloc d'estendre'ns sobre aquesta qüestió, que ens desviaria excessivament del tema plantejat, però, només a tall d'exemple, quan Colón discuteix a Coromines la interpretació que aquest últim fa del terme *vinyògol* i l'acusa —justament— de no copiar bé Aguiló (Colón, 2016: 308), pressuposa en tot moment que Aguiló sí que està transcrivint correctament el fragment del *Dotzè del Crestià* (cap. 361) on apareix el terme en disputa i el reproduceix, per tant, sense qüestionar-lo. Colón, clarament, no ha compulsat l'exemple d'Aguiló amb l'incunable de 1484 que el mallorquí utilitza com a font, perquè si no hi hagués detectat uns quants errors de transcripció de gravetat diversa («n'i ha» en lloc de «ni ha», «d'esta» en lloc de «desta», «major» en lloc de «maior», «que» en lloc de «qui», «aparen» en lloc de «apparen»).

de nacionistas y bandolers». Marià Aguiló copià el text d'un *Lumen Domus* desaparegut. (Fuster, 2002: 23, n. 65)

Si el 1964, quan publica *Diccionari per a ociosos*, el *Lumen Domus* era un llibrot «desconegut i de data vaporosa», ara, senzillament, ha desaparegut! En altres circumstàncies, potser podria al·legar-se a favor de Fuster que, a mitjan anys vuitanta, el coneixement des de Sueca d'un manuscrit únic dipositat a la Universitat de Barcelona no podia donar-se per sobreentès. Com hem vist més amunt, però, la localització del manuscrit és consignada amb tota claredat per Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu al primer fascicle del *Diccionari Aguiló*, de tal manera, que l'única explicació possible per fer, ras i curt, desaparèixer el *Lumen Domus* és que a Fuster li hagués passat per alt portar a terme una comprovació tan elemental com consultar (ni el 1964, ni a principis dels anys vuitanta, mentre elaborava la seva tesi doctoral) la llista de fonts utilitzada per Aguiló.

Poc podia sospitar, doncs, Fuster, que el *Lumen Domus* no només no havia desaparegut sinó que era, pròpiament, no un *llibrot* sinó tres, que recullen la crònica del Convent de Santa Caterina de Barcelona, de l'orde dels predicadors, entre els anys 1219 i 1802 (Miquel, 1942: 325–359; 1949: 214–215; Collell, 1965). Més concretament, l'exemple citat per Aguiló correspon al primer volum, redactat per Francesc de Camprubí entre 1603 i l'any de la seva mort, el 1634 (Hernando, 2013–2017). Si tenim en compte que el text es troba poc abans de la meitat del manuscrit, podem pressuposar-li, doncs, una data de redacció *ca.* 1615, tot i que, com veurem, relata esdeveniments ocorreguts el 1601. I això que, a Fuster, la troballa ja li semblava extraordinària només que s'hagués pogut situar al s. XVIII: «Ni que només sigui del XVIII, el text –el mot: “nacionista”– resulta d'una precocitat important» (Fuster, 1964: 115). La tesi de Fuster és que, per les seves particularitats i anomalies, que no són equiparables a les de cap altra nació europea, un terme com *nacionista* només podia aparèixer a Catalunya dècades (o segles) abans que el nacionalisme, pròpiament, s'estengués per Europa:

I heus aquí que en llengua catalana aquest derivat de nació –el sufix *ista* s'hi fa plenament significatiu– s'anticipa, n'estic segur, a totes les altres llengües europees. No puc donar cap garantia de la meua asserció: és una pura sospita. Però si em demostrassin que m'equívoco, em quedaria parat. (Fuster, 1964: 116)

Si l'assagista hagués pogut ni tan sols arribar a sospitar que el text no era del s. XVIII, sinó de principis del s. XVII la seva tesi s'hauria vist, en principi, encara molt més reforçada. En principi. Perquè, un cop resolt el

problema de la procedència i la datació, encara falta el més important: encarar-nos amb el text i comprendre'l en el seu context.

■ 3 Context del terme *nacionista* en el *Lumen Domus*

L'exemple citat per Aguiló i retret per Fuster se situa en un epígraf (180 r. a 182 v.) que el cronista, Francesc de Camprubí, dedica íntegrament al seu germà d'hàbit Francesc Diago (Viver, 1562 – València, 1615). Diago era autor, entre altres, d'una *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores* (Diago, 1599), a la qual Camprubí recorre amb assiduitat per alimentar els seus annals (Hernando, 2013–2017: 378–381). De la mateixa manera que se'n serveix, però, Camprubí també critica el valencià amb duresa, fonamentalment, per dues raons. En primer lloc, perquè considera inacceptable que la seva biografia de sant Ramon de Penyafort (Diago, 1601) es publicués, contravenint les indicacions del prior de Santa Caterina, amb una relació de les festes realitzades a Barcelona amb motiu de la canonització del sant que van tenir lloc el mateix any de publicació del llibre, el 1601:³

Ja en esta ocasió no dormia lo pare fra Francisco Diago, lector del present convent, lo qual dies havia que estampava un llibre de la vida de sant Ramon. I així lo pare prior lo va avisar que no estampàs coses de festes en son llibre perquè se'n faria llibre particular i seria fer mala obra a dit llibre i autor d'ella. *Nilominus*,⁴ ell secretament les va inserir fins al present havia succeït. I pensaria que millor se despediria⁵ i vendria son llibre per saber las festes i professó. I féu d'elles a la fi del llibre dos capítols i en ells algunes mentides, havent vist de sos ulls lo contrari. De la qual cosa prengué lo pare prior gran ira, i los consellers també lo tingueren per molt mal. Per ço lo pare prior ja feu ses diligències degudes ab sobrada ocasió i havent-lo avisat abans. Ab tot això dit pare se valgué del bisbe de Barcelona dient-li que nosaltros lo perseguíem per ser de València i altres coses. En fi, que ell va passar ab sa pretensió i ab fastig nostre i pesar. Apar-me que és cosa terrible. No vull dir més en açò, sinó que no he trobat que un català haja fet tals i semblants coses en València, queestic certíssim del contrari, i no se li permetria. I mèritament mereixeria qualsevol càstig fent contra voluntat del seu prior. Que del Provincial lo tal no tenia llicència sinó per fer la vida del sant, i no més. Lo treball és que la pena après no és sinó d'un pobret que haurà dita la veritat ab zel de la honra pròpia,

3 Transcrivim el fragment del *Lumen Domus* (CRAI – Universitat de Barcelona, Ms. 1005) accentuant-lo i regularitzant l'ortografia només quan aquesta regularització no implica canvis fonètics. Agraïm al Dr. Albert Rossich la seva valuosa ajuda a l'hora de transcriure i comprendre el manuscrit.

4 *Nilominus*: Això no obstant.

5 *despediria*: distribuïria.

com és així puntualment. No sé què dir en açò sinó que lo just ho paga per lo pecador, etc. (*Lumen Domus*, 180 r.–180 v.)

El «llibre particular» havia de ser forçosament el que el també dominic Jaume Rebullosa publicà el mateix any (Rebullosa, 1601), on s'hi consignen detalladament tant les festes com els certàmens literaris, en català i en castellà, que tingueren lloc a Barcelona amb motiu de la canonització de sant Ramon. El fragment transcrit ja permet entreveure, a partir de la denúncia que Diago adreça al bisbe de Barcelona, la rivalitat entre els frares procedents del País Valencià i els del Principat.

La segona raó que motiva la crítica de Camprubí és que, fins i tot desobeint les indicacions del prior de Santa Caterina, Diago se sortís amb la seva i aconseguís imprimir el seu llibre mentre que la crònica que ell està escrivint s'ha de veure postergada a l'estatut secundari de manuscrit. Aquest greuge comparatiu és el que motiva una crítica que va molt més enllà de la figura concreta de Francesc Diago i s'acaba convertint en tot un vilipendi de l'actitud dels frares valencians a Catalunya:

I si en altra ocasió vinc a amplificar aquest pensament, no fassen meravella, que les ocasions ho requereixen. Que també en la sua *Història de la província* sap allargar la ploma a on no té ocasió, i deixar al tinter lo que tenia obligació de dir, pus diu de un català, i molt grave, lo que de un de sa pàtria deixa i no diu ab molta ocasió. De manera tothom vol la justícia i no per casa sua. I lo seu llibre és estamat i aquest no. I si los frares de la nació gosen parlar o murmurar (mal comú) ab lo zel d'ella, luego són tractats de nacionistas i bandolers. Però, ai dolor! No sé què s'és, que per un negre català⁶ que està allí en tot son regne, ne trobaran trenta passats⁷ en Catalunya dels de la sua nació i bé que trumfen,⁸ i no dirà aquell pobret ni gosarà parlar lo que ells per ací s'atreveixen davant nostros ulls. *Quod dico verum* per los que han estat allí. I perquè sé que no ha d'eixir a plaça aquest llibre, per ço m'allargue ab sobrada raó. Que no pretenc altra cosa sinó dir veritats que toquen al present convent. Folgaria⁹ disfressar-ho de altra manera, però la ocasió ho permet. Veritat és que maldita la passió m'ha pogut moure sinó la veritat. I perquè vegem lo que dic de la crònica, miren quant escriu del regne de València, i quants quaderns, i lo poc que estampa de Barcelona, i cotegen les matèries i consideren-les ab atenció i veuran si és passió lo que dic o malícia o veritat. Si miren los convents, los subjectes, les històries, tot cotejant uns ab altres, quant sobre pinta¹⁰ passa amb lo de

6 Sobre l'hàbit, de color, blanc, els frares dominics hi porten una capa de color negre, que els ha valgut popularment la denominació de «frares negres». L'apel·latiu és més just, de fet, per referir-se als monjos benedictins, l'hàbit dels quals, aquest sí, és negre de dalt a baix, motiu pel qual també és habitual referir-s'hi com a «monjos negres».

7 *passats*: vinguts.

8 *trumfen*: es vanten.

9 *Folgaria*: m'agradaria.

10 *sobre pinta*: sense aprofundir

Barcelona i Catalunya i quant s'estén ab los de la sua nació. I qui escriu història, encara que amplifiqui la sua part, però no ha de fer curt amb l'altra. Més que més tenint tan gran motiu i camp de tantes flors i històries famoses. Esta queixa no sols és mia, però és comuna de tots los convents de Catalunya. I així ja dic, la raó sobra i me compelleix. I no és fora propòsit dir això, que molt bé estic en lo cas i sé lo que dic. (*Lumen Domus*, 180 v.–181 r.)

És en aquest context, doncs, que apareix el cèlebre terme *nacionista*, reportat, primer, per Aguiló, i, després, per Fuster. Aquest últim, és clar, havia imaginat un context radicalment diferent:

Podem imaginar sense dificultat què és el que hauria provocat el comentari del *Lumen Domus*: una disputa de frares de diverses nacions, en la qual els nostres paisans destaquen pel fervor amb què es lliuraven a l'autodefensa en qüestions d'amor propi «nacional». L'escena –i un comentari similar– serien previsibles en qualsevol altre pla, en ambients ben distints, sempre que els catalans es confrontessin amb gent d'un altre poble. L'estranger que presenciava aquelles explosions de particularisme, no podia deixar d'admirar-se'n: sens dubte li semblaven excessives. Per això ens titllava de *bandolers*: de sectaris. Un sectarisme de nació: *nacionisme*. (Fuster, 1964: 119)

Tot i que escrivís en castellà, titllar un frare dominic nascut a l'Alt Palància, que havia passat bona part de la seva vida a Barcelona i havia esdevingut un dels principals historiadors del Principat, de «gent d'un altre poble», o d'«estranger» no devia entrar dins els plans de Joan Fuster. Molt més quan, com veiem, no són els catalans (entesos com els catalanoparlants, o bé els habitants dels antics regnes de València, Mallorca i el Principat) els qui són acusats de nacionistes i bandolers sinó, estrictament, els catalans del Principat per part, justament, dels valencians. Tot i que el context d'una crònica conventual restringeixi la caracterització a frares dominics de Catalunya (negres catalans) i frares dominics valencians, Francesc de Camprubí estableix una diferència tallant en termes *nacionals* entre Catalunya i el País Valencià: separa netament el Regne de València de Catalunya i els confereix l'estatut de diferents *nacions*.

A partir d'aquest context, la frase evocada per Fuster pren una dimensió completament diferent. Si, a més de *nacionistes*, els catalans negres, és a dir, els dominics de Catalunya, són acusats no pas per frares estrangers, sinó per dominics valencians de *bandolers* és, simplement, perquè la seva posició es considera *de bàndol*, la qual cosa, aquesta sí, ja havia estat correctament advertida per Fuster mateix: «Una prèvia: “bandolers”, ací, vol dir “parcials”; no hem d'exagerar les coses» (Fuster, 1964: 115). Com també ho havia estat per Aguiló, s.v. *bandoler*: «Qui forma part d'un bàndol» (Aguiló,

ló, 1915: 186). *Bàndol i nació*, doncs, es converteixen semànticament en pràcticament equivalents i és a partir d'aquí que convé aclarir si, veritablement, *nacionista* pot ser llegit –si més no en el context en què apareix en el *Lumen Domus*, que és l'únic ús que tenim documentat i que serveix de pre-text a Fuster– com un precursor de *nacionalista*.

■ 4 Lectures del text de Fuster

Sorprenentment, l'entrada que estem comentant del *Diccionari per a ociosos* ha merescut ben poca atenció per part dels estudiosos de Fuster. I això que la qüestió tractada –el protonacionalisme català, o com s'articula, en l'edat moderna, la qüestió d'una presumpta identitat nacional catalana, fins i tot amb l'aparició d'un terme específic, privatiu de la nostra singular condició nacional– sembla que bé hauria pogut despertar un major interès. La majoria dels (pocs) textos que mencionen l'assumpte ho fan o bé resumint adequadament la tesi de Fuster però sense recórrer a la font original del terme *nacionista* per comprendre'l en el seu context, o bé des d'aquest seguidisme gairebé hagiogràfic que massa sovint caracteritza la bibliografia sobre Fuster –i que tant hauria desplaçat a Fuster.

En un extrem d'incompetència lectora, hi trobem qui, incomprendiblement, encara llegeix *bandolers* en un sentit no històric: «La tara dels catalans, continua Fuster en el mateix comentari del *Diccionari per a ociosos*, és el fet que siguin vistos com uns bandolers d'entrada, sense haver fet res de res» (Škrabec, 2012: 126), una lectura tan improductiva com insostenible ni tan sols en la literalitat del text de Fuster mateix (deixant al marge Aguiló i el *Lumen Domus*).

Josep Melià (1970: 50), Ferran Archilés (2011: 43, n. 64), Xavier Ferré Trill (Fuster, 2014: 23), o Enric Balaguer (Ardolino & al., 2015) detecten amb encert la importància de l'entrada al *Diccionari per a ociosos* i hi dediquen unes línies que resumeixen adequadament l'assaig però donen per bona la referència a partir de la qual Fuster obté el terme *nacionista* i, per tant, no en qüestionen el sentit.

Semblantment, en la recentíssima monografia de Vicent Simbor sobre Fuster, hi trobem aquest resum-elogi de l'entrada del *Diccionari per a ociosos* que estem comentant:

Però és en el *Diccionari per a ociosos*, vuit anys posterior, on Fuster exposa, en la forma i el fons més brillants, la seua visió personal de la insòlita peripècia nacional catalana. Ara ja no és un «poble frustrat», com afirmava en el llibre anterior citat [*La poesia catalana*, vol.

II], ni tampoc un «poble excel·lit», vet ací la seua singularitat: trobar-se enmig, en terra de ningú, com una nació no diluïda i morta però tampoc reeixida i triomfant. Sí, un cas rar, extravagant, en el seu context. L'entrada, amb el títol «Nacionalisme», encara hui en dia no ha perdut ni una coma d'interès, i, a més a més, permet descobrir la seua coneixença de la intricada aventura de la formació de les nacions a Europa. (Simbor, 2022: 133)

Que l'entrada no ha perdut ni una coma d'interès, ens sembla indubtable, perquè el text es presta a comentaris certament interessants (no hi dedicariem, si no, l'atenció que hi estem dedicant). Que Fuster hi faci gala de la seva «coneixença de la intricada aventura de la formació de les nacions a Europa» ja ens sembla més problemàtic, si no és que admetem que l'ús del terme *nacionisme* implica, alhora, la gènesi d'un protonacionalisme català enfrontat a un altre protonacionalisme valencià que pugnerien per fer-se lloc en aquesta intricada aventura de la formació de les nacions a Europa, que no sembla que sigui, certament, ni l'objectiu que persegueix Fuster ni una hipòtesi raonable a la vista de la manera com s'han configurat les nacions-estat europees del s. XIX ençà.

El comentador que amb més coneixement de causa s'apropa al text de Fuster és Fèlix Cucurull, en un article a la *Revista de Catalunya* titulat, precisament, «Del *nacionisme* al *nacionalisme*» (Cucurull, 1987). Tot i que el terme *nacionisme* aparegui en el títol, l'escriptor arenyenc dedica només dos paràgrafs a la qüestió estricta, amb l'objectiu de provar que, ja a principis del s. XVII, existeix una consciència nacional catalana i que, a més, té un caràcter reivindicatiu:

No hi insistiré ací, entre altres raons, per una necessitat primordial d'economia d'espai. Afegiré, només, per als qui encara puguin creure que a la primera meitat del segle XVII era massa d'hora per a poder existir una consciència nacional reivindicativa, que, a Catalunya, l'any 1602, era usat el mot *nacionisme*. (Cucurull, 1987: 66)

Cucurull és l'únic de qui podem afirmar que, un cop llegida l'entrada «Nacionalisme» de Fuster al *Diccionari per a ociosos*, va tenir la curiositat elemental de comprovar la font original on apareix el mot *nacionista* (tot i que ell digui *nacionisme*) per citar correctament l'exemple reportat tant per Aguiló com per Fuster. El que resulta sorprenent és que, un cop transcrita correctament la frase en la seva versió original, Cucurull despatxi la qüestió afirmant que «pel context, veiem que queda ben interpretada, i no pas trauïda, en la versió que apareix al *Diccionari Aguiló*» (Cucurull, 1987: 66). Més amunt ja hem comparat les dues versions del text i no ens costaria afirmar, amb Cucurull, que la versió d'Aguiló –rigor filològic al marge– no traeix el

sentit de la versió original del *Lumen Domus*. Això no obstant, el que el context ens ha d'ajudar a dilucidar, més enllà –i molt més important– de si la versió d'Aguiló és o no és fidedigna, és si l'ús del terme *nacionista* denota o no l'existència d'una «consciència nacional reivindicativa». Cucurull escamoteja als ulls del lector el context ampli de la frase en el *Lumen Domus* i, d'aquesta manera, dissol el problema obviant-lo: la mera existència del terme *nacionista* corroboraria la tesi de la consciència nacional reivindicativa, com si el terme no pogués tenir cap altre sentit que aquest.

■ 5 Del nacionisme al nacionalisme: un trànsit arriscat

Sembla que convé concedir, d'entrada, a Fuster la validesa de la seva intuïció sobre el caràcter pioner i únic del terme *nacionista*. Cap repertori lèxic dels que hem pogut consultar no recull un terme equivalent en francès, italià, castellà, anglès, portuguès, o alemany antics. En català, el terme té, a dia d'avui, un únic testimoni. No en tindria cap, val a dir, si un senyor enderiat a recollir termes desusats entre pàgines medievals no s'hagués llegit, entre molts altres textos, un manuscrit de gairebé 2500 pàgines (Aguiló cita exemples procedents de tots tres volums del *Lumen Domus* i, per tant, hem de presuposar que se'ls havia llegit tots tres), hagués deixat constància del terme en una fitxa i, quinze anys més tard de la seva mort, Fabra i Montoliu no haguessin dedicat dues dècades a ordenar i editar tot aquell material. Diem això perquè no podem perdre de vista que la catalana és, en aquest aspecte, una llengua –afortunadament– singular. D'una banda, tot i no disposar d'una gramàtica en el moment en què la majoria de llengües del seu voltant porten a terme un exercici de sistematització i modernització lingüística, és a dir, entre els segles XV (Alberti i Nebrija) i XVI (Palsgrave, Ikelsamer, Oliveira, Bullokar), el català no deixa de ser en cap moment una llengua d'ús culte gràcies a la circulació de diversos diccionaris catalano-llatins publicats entre els segles XV i XIX: el *Liber elegantiarum*, de Joan Esteve (1489), l'adaptació catalana –el «Nebrija català»– del *Lexicon* llatí-castellà de Nebrija realitzada per Gabriel Busa (1507), el *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou (1579), el *Fons verborum et phrasium*, d'Antoni Font (1637) i el *Dictionarium seu Thesaurus Catalano-Latinus verborum ac phrasium*, de Pere Torra (1640) –tots dos, adaptacions catalanes del *Thesaurus verborum ac phrasium* de Bartolomé Bravo (1590)–, el *Gazophylacium catalano-latinum* de Joan Lacavalleria (1696), adaptació catalana de *Le dictionnaire Royal augmenté*, de François-Antoine Pomey (1661), o el *Diccionari català-castellà-llatí*, d'Esteve, Belvitges i Juglà (1803–1805), que és el primer, ja a principis del s. XIX, que incorpora

la llengua castellana. L'existència de tot aquest material lexicogràfic no va ser suficient, però, per impedir que la Renaixença alimentés el mite decadentista que, entre altres, Albert Rossich ha relativitzat en múltiples treballs (Rossich, 1986; 1989; 1991; 1993, 1997; 2002; 2004...) i, d'aquesta manera, el tombant dels segles XIX al XX veu com proliferen tot un seguit d'esforços de recopilació lexicogràfica de qualitat desigual que, en lloc d'entroncar amb naturalitat amb la producció literària dels segles immediatament anteriors, prenen com a punts de referència els textos catalans antics i els usos orals contemporanis. Així, porten a terme ingents esforços gairebé simultanis i en aquesta mateixa direcció Marià Aguiló, Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll, Josep Balari, Lluís Faraudo de Saint-Germain, Josep Aladern, Julià-Bernat Alart, a més del projecte col·lectiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Si a tot això hi sumem les obres posteriors al diccionari Fabra de 1932, principalment, tota la producció de Joan Coromines i el recull dels glossaris de la col·lecció «Els Nostres Clàssics» d'Editorial Barcino, és innegable que la llengua catalana gaudeix d'una salut lexicogràfica notable i, si bé potser és exagerat afirmar que aquesta és molt superior a la de qualsevol altra llengua de la península ibèrica (Colón, 2011: 9), segurament permet explicar que fins i tot un terme que apareix una sola vegada en un sol manuscrit escrit el primer terç del s. XVII, no hagi passat per alt als nostres repertoris lèxics –mentre bé podria haver-hi passat en els d'altres llengües.

Això no obstant, la qüestió veritablement interessant és fins a quin punt la presència del terme *nacionista* en un manuscrit del s. XVII fa versemblant la hipòtesi de Fuster sobre un presumpte pre-(o proto-)nacionalisme que només tindria sentit que hagués aparegut en una nació com la catalana en algun moment entre la caiguda dels Trastàmara i l'aparició de les ideologies nacionals europees del s. XIX, que conduiran a la configuració dels estats-nació contemporanis.

Fuster pressuposa dos models extrems de pobles en funció de si són excel·lits (per exemple, França) o frustrats (per exemple, Occitània). I, entremig d'aquests dos extrems, el cas català, com un exemple de poble ni frustrat ni excel·lit i que, precisament per això, hauria tingut la necessitat, molt abans que pobles excel·lits i frustrats haguessin de dirimir els seus destins segons la nova lògica dels estats-nació (ell situa aquest *molt abans* en el s. XVIII, però nosaltres sabem que, en realitat, estem parlant de principis del s. XVII) de queixar-se i parlar amb zel de la seva nació, és a dir, reivindicar-se com a poble precisament perquè *encara* no és un poble excel·lit i alhora *encara* no és, tampoc, un poble del tot frustrat. El primer que caldria

aclairir, és clar, és en quin sentit la Catalunya del primer terç del s. XVII no era un poble excel·lit. La pregunta no tindria el mateix significat si ens preguntéssim en quin sentit avui Catalunya no és un poble excel·lit. Preguntar-nos-ho avui implica, necessàriament, associar poble excel·lit amb plenitud nacional, que no vol dir altra cosa que identificar estat i nació. Però si ens preguntem per l'excel·lència del Principat al primer terç del s. XVII, quan els estats-nació encara no s'han inventat, és evident que ens hem d'estar interrogant sobre alguna altra cosa. Fuster, però, escriu en un moment en què la pressuposició de l'existència de les nacions com un fenomen gairebé natural es dona per descomptada. No arribarà a viure el riquíssim debat entre filòsofs i historiadors modernistes i etnosimbolistes que es desenvolupa, principalment, durant la dècada dels anys noranta i cueja, encara, a principis del s. XX. En conseqüència, no pot adoptar sinó una posició que, sense gaires matisos, hem de considerar primordialista, o essencialista.¹¹

11 No podem desplegar, aquí, un estat de la qüestió, ni tan sols sumari, dels nombrosos i profitosos estudis que, al llarg de les darreres dècades, ens han ajudat a comprendre i contextualitzar el complex procés que mena a l'aparició de les identitats nacionals contemporànies, i que vehicula, simultàniament, llengua, cultura, literatura, símbols, costums, religió, economia, dret, etc. En una —o en la *nostra*— bibliografia del tot bàsica sobre la qüestió, en qualsevol cas, no hi haurien de faltar els títols següents. Amb relació al debat, sempre obert, sobre la formació i evolució de les literatures nacionals, ens resulten indispensables el capítol de Reto Raduolf Bezzola «La formation des littératures nationales» (Queneau, 1968: 3–29) i el tercer volum de la sèrie *Philologiques* de Michel Espagne i Michael Werner (1994). Per a una anàlisi de les vinculacions entre cultura i nació no hauríem de prescindir, com a mínim, del clàssic de Diefendorf & Hesse (1993), de la mateixa manera que, per a una anàlisi de les transformacions dels nacionalismes europeus després de la Revolució Francesa, són de lectura obligada les obres de referència d'Ernest Gellner (1983) i del marxista britànic Eric Hobsbawm (1991) —el mateix, per cert, que a *Bandits* (Hobsbawm, 1969) lloava la recerca de Fuster sobre el bandolerisme català (Fuster, 1963), com ens ha fet notar Antoni Furió (Monterde & Rosell, 2012: 18). Resulten igualment fonamentals per comprendre els mecanismes de creació dels estats-nació des d'una òptica modernista —o no primordialista—, a part de l'obra de Gellner, els llibres de John Breuilly (1994; 1999) i del pare de la cèlebre expressió «comunitat imaginada», Benedict Anderson (1991). Des d'una perspectiva perfectament oposada, és a dir, des del convenciment que, si bé el nacionalisme és un fenomen modern, no ho són pas les nacions (etnosimbolisme), no podem passar per alt, com a mínim, les diverses obres d'Anthony D. Smith (1971; 1991; 2004...), així com l'obra tan interessant com problemàtica d'Adrian Hastings (1997). Per entendre quin és el significat (els múltiples significats, de fet) del terme *nació* entre l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna, així com per aproximar-nos als processos de vinculació i vertebració col·lectiva en aquesta mateixa època, ens pot ser especialment útil el volum editat per Prodi & Marchetti (2001), sobretot la segona part, que recull una prodigiosa bibliografia de 134 pàgines (dividida en quatre grans àrees: 1) «Studi etno-antropologici e sociologici»;

Dit d'una altra manera, quan Fuster llegeix el terme *nacionista* en un text del s. XVII (que ell es pensa que és del s. XVIII, però tant és) no pot sinó interpretar el camp semàntic del terme *nació* (nacionalitat, nacionisme, nacionalisme...) en clau teleològica: *hi ha* comunitats humanes agrupades sota un determinat signe d'identitat (fonamentalment, cultural i lingüística) que, en el tombant del segle XVIII al XIX, quan té lloc la configuració dels estats-nació europeus, desemboquen en un estat (aquestes seran nacions plenament reeixides), d'altres nacions que desemboquen en el no-res (aquestes seran plenament fallides, o frustrades) i d'altres que, davant la impossibilitat d'acabar de desplegar el seu programa finalista que condueix *naturalment* de la nació a l'estat, però alhora, amb prou solidesa, constància o ambició per no ser definitivament esclafades, es mantindran en un estat d'estat latent, anhelant una plenitud que no els és concedida. Aquesta manera de veure i enfocar la qüestió podria tenir algun sentit a partir del moment en què, efectivament, la configuració del mapa europeu en estats cada cop més centralistes i nacionalment compactes desperta un moviment de rebuig per part de regions i territoris que no se senten suficientment identificats amb el projecte central comú. Qualsevol nacionalisme *perifèric*, en aquest sentit, és, principalment, un antinacionalisme *centralitzador*. Però aplicar retrospectivament aquesta mateixa concepció històrica a la configuració de les identitats *nacionals* del s. XVII o XVIII no sembla gaire plausible.

Per aterrar una mica més la qüestió, situem-nos dins mateix de l'argument de Fuster i del que representa que prengui, precisament, Occitània com a exemple de poble definitivament frustrat. Això no ens cridaria l'atenció, novament, si del que estigués parlant Fuster fos de l'Occitània

2) «Storia politica e identità»; 3) «Identità e Religione – Religione e identità»; i 4) «Storia culturale») que fa empal·lidir aquesta i qualsevol altra aproximació bibliogràfica i a la qual només hem d'objectar una focalització excessiva en la producció francesa i italiana. Des d'una perspectiva filosòfica, convé destacar les aportacions enfocades a la formulació d'un nacionalisme d'arrel liberal que ha portat a terme David Miller (1995; 2000). A casa nostra, la qüestió ha estat objecte d'atenció, sobretot, per part de Xavier Torres Sans, autor de diversos articles que ens han resultat especialment il·luminadors (Torres, 1994; 2001; 2003, 2005; 2013; 2014) i, sobretot, d'un volum imprescindible per copsar la complexitat del problema de la identitat col·lectiva catalana en els segles XVI i XVII (Torres, 2008). Joan Vergés ha caracteritzat excel·lentment les tensions conceptuals entre un nacionalisme primordialista i un nacionalisme modernista i n'ha proposat una suggeridora síntesi a partir de la noció de mite (Vergés, 2014). I, entre els nostres clàssics, no podem deixar d'esmentar alguns dels treballs de Pierre Vilar (1962; 1983; 1985) al respecte, la monumental *Panoràmica del nacionalisme català*, de Fèlix Cucurull (1975), així com un treball molt menor (Cucurull, 1987), al qual ja hem fet referència en el quart apartat d'aquest article.

actual, eficaçment sotmesa durant els darrers dos-cents anys a l'implacable jacobinisme gal·lic. En l'estat-nació francès actual, certament, no hi cap altra nació excel·lida que no sigui la francesa. Però, tant al s. XVII com al s. XVIII prerevolucionari, només es pot afirmar que Occitània és un poble frustrat si es parteix d'una visió finalista que avança esdeveniments i presuposa que, si Occitània no ha acabat ocupant un lloc en la taula dels estats d'Europa, és perquè li mancava una presumpta puixança nacional prèvia que la impel·lís a assolir la plenitud política. Amb això, Fuster està passant per alt el fet que *lou Felibrige* aconseguís reunir l'empenta suficient per obtenir un Premi Nobel de Literatura en una data tan recent com 1904 —un símptoma que no revela, precisament una cultura exànime, ja, segles abans—, a banda del poderosíssim paper que aquest *poble frustrat* jugarà en la configuració de l'imaginari nacionalista català contemporani (Rafanell, 2006) i la importància del mite del llemosí, que condueix a la convicció dels primers renaixentistes que la literatura catalana és la més antiga d'Europa perquè s'inicia amb els trobadors medievals.

No, Occitània no era un poble *nacionalment* més frustrat que Catalunya ara fa tres o quatre centúries. Ni Catalunya ho era més que *Espanya, França* o, ja no cal dir, *Itàlia*. Perquè l'ús del terme *nació* —i, en conseqüència, qualsevol dels seus derivats, més usats o més inèdits— denota formes de vinculació i d'identificació col·lectiva variants i heterogènies i que, en la majoria dels casos, queden molt lluny de qualsevol identitat col·lectiva de caràcter polític. Xavier Torres ho exposa amb tota claredat:

Certament, a la Catalunya dels Àustria, igual que en altres latituds a la mateixa època, el mot [*nació*] era emprat en més d'un sentit, però allò que cal recalcar és que cap ni un no denotava, almenys inicialment o espontàniament, cap genuïna identitat nacional o protonacional; ni tampoc hi portava insensiblement o de manera inevitable. En realitat, podia ser tot el contrari: aquest *nacionisme* no sols no era nacionalisme, sinó que n'és o en pot ser la seva antítesi precisament. (Torres, 2003: 44)

Aquí, Torres reprèn de Cucurull (1987) el terme *nacionisme*, tot i que se'n distància explícitament quant a la tesi i la interpretació, com hem fet també nosaltres al final de l'apartat anterior. Torres, seguint Kribe (1948) i Lladonosa (1970), ens proporciona un enfilall d'exemples magnífics de classificacions *nacionals* dels estudiants de diverses universitats europees entre els segles XIII i XVI:

A la Universitat de Bolonya de mitjan segle XIII hi havia les *nacions* dites francesa (en realitat, només París i Île de France), picarda, poitevina, normanda, gascona, provençal, catalana, borgonyona, espanyola, anglesa, germànica, polonesa, hongaresa, i encara algu-

na altra. A la de Montpeller, un segle després, hi havia una *nació* dita catalana, però que, en realitat, incloïa estudiants aragonesos, valencians i mallorquins (la qual cosa fa pensar que el criteri nacional o *nacionista* ha estat, en aquest cas, el dinàstic o polític: la procedència de la Corona d'Aragó). El mateix passava, però, a la universitat o Estudi General de Lleida a començaments del segle XVI, quan aplegava no pas menys de dotze *nacions*, les quals destriaven o discriminaven entre borgonyons, gascons, provençals, francesos de Narbona, i francesos a seques, però també «los catalans de la mar» (és a dir, illencs i del litoral, o de Barcelona, Tarragona i Mallorca) i «los catalans de la muntanya» (volien dir, estudiants de l'Alt Urgell, Vic o fins i tot Girona). (Torres, 2003: 45)

Un exemple com el que prové del *Lumen Domus* no fa sinó ratificar, en el primer terç del s. XVII, la tesi de l'heterogeneïtat semàntica de *nació* i, sobretot, la impossibilitat de dotar aquest terme de cap mena de sentit *polític*. El text de Francesc de Camprubí ens resulta, en aquest sentit, especialment revelador perquè, en poques línies, hi trobem reunits els termes *València, Regne de València, Catalunya, Barcelona, català, pàtria, nació* i *nacionistes* i ni un sol d'aquests mots no admet, en el context en què apareix, una lectura política o nacion(al)ista. La mena de diferències expressades per Camprubí amb relació a Diago i la resposta dels valencians als catalans, acusant-los de «nacionistes i bandolers» és perfectament intercanviable per qualsevol disputa que reveli rivalitat entre dues comunitats distanciades (no necessàriament gaire) per raons geogràfiques, administratives o històriques. En definitiva, res gaire diferent del que podria esdevenir-se –i s'esdevé tot sovint– entre Terrassa i Sabadell, Reus i Tarragona, la Vall d'Oixó i Borriana o Vic i Sant Hipòlit de Voltregà. I a ningú no se li acudiria convertir aquesta mena de suspicàcies veïnals en problemes polítics i, encara menys, *nacionals*.

■ 6 Conclusió

Si afirmar que Occitània és un poble frustrat ja al s. XVII o XVIII resulta, com a mínim, problemàtic, asseverar amb rotunditat que el poble català és dipositari, en la mateixa època, d'algun tipus de conat de caràcter proto-nacionalista, previ i precursor de l'eclosió del nacionalisme, no ho sembla pas menys. Especialment si aquesta afirmació es pretén *demonstrar* mitjançant l'aparició escadussera i descontextualitzada d'un terme inèdit com *nacionista*. Si és possible establir alguna vinculació entre trets d'identitat col·lectiva anteriors al s. XIX i nacionalisme –és a dir, un relat que faci plausible la continuïtat històrica d'una pulsio nacional– aquesta vinculació ha de ser necessàriament més complexa que no pas la projecció retroactiva d'una

realitat que és i només pot ser moderna i que es converteix en anticipació anacrònica quan se la pretén localitzar en moments històrics en què és impossible ubicar-la. No ens sembla un detall en absolut menor el fet que el memorial de greuges exposat per Camprubí ignori completament la qüestió lingüística. Per poca càrrega nacion(al)ista que hagués tingut la seva crítica no hauria en cap cas passat per alt la confrontació lingüística. Diago va produir tota la seva obra en llengua castellana. Camprubí escriu en un català senzill però genuí i amb molt poques contaminacions del castellà. Ens sembla que fóra un error interpretar la seva opció lingüística en termes militants. Senzillament, el fet de saber que el seu text no va destinat a la impremta l'allibera de les servituds lingüístiques que la tipografia imposa sobre llengües amb un recorregut comercial menor (Rossich, 1997: 132). Aquesta diferència elemental (i primordial en termes nacionals moderns) no té cap mena de rellevància en el reguitzell de penjaments que Camprubí dedica a Diago i, per extensió, als *negres valencians*. El fet de reconèixer-se de dues nacions diferents —és a dir, d'haver nascut en llocs diferents; potser, fins i tot, d'haver pertangut, històricament, a dues entitats administratives diverses: el Principat de Catalunya i el Regne de València— permet a Camprubí assignar caràcters diferents a uns i altres: «i bé que trumfen, i no dirà aquell pobret ni gosarà parlar lo que ells per ací s'atreveixen davant nostros ulls». És a dir, els valencians —que, segons Camprubí, són legió a Catalunya— es comporten, davant dels catalans, amb arrogància, mentre que els catalans, quan són a València —en inferioritat numèrica— mostren un capteniment menys altiu. Tot plegat no passa de la caracterització superficial a la qual indueix, per sistema, el comerç amb qualsevol tipus d'alteritat.

Un cop analitzat el context immediat en el qual apareix el terme *nacionista*, per tant, no ens sembla que es pugui sostenir la tesi de Joan Fuster:

Els catalans *gozaven queixar-se* i parlaven amb el *zel* pertinent, quan contemplaven la seva situació de poble alhora no reeixit ni fracassat. En una certa mesura, doncs, el nacionalisme venia a ser un nacionalisme *avant la lettre*. (Fuster, 1964: 120)

Més que no pas un sentit polític —i molt menys encara un sentit polític que avanci hipotèticament el significat que prendran els termes *nació* i *nacionalista* a partir del s. XIX— la lectura del fragment apunta a un significat perfectament localista. Allò que Camprubí retreu a Diago és, fonamentalment, que sigui parcial quan relata els fets de l'orde dels predicadors, exalci els personatges i les gestes valencianes i amagui tot allò que té a veure amb Catalunya. I que quan aquesta queixa és expressada, siguin els *negres catalans*

els qui siguin acusats de nacionistes i bandolers, quan el *bandoler* —és a dir, el parcial—, en aquest cas, és precisament Diago. Si hagués tingut la curiositat i l'interès de consultar aquell *llibrot* del *Lumen Domus*, en lloc de donar-ne el sentit, l'època i el context per sobreentesos, primer, i fer-lo desaparèixer directament, més tard, certament s'hagués guardat d'aventurar la hipòtesi del nacionisme com un nacionalisme *avant la lettre*. No sabrem mai, és clar, si això també l'hagués conduït a desplegar tota una altra mena de reflexió a l'entorn del fet *nacional* català en l'edat moderna. La seva proverbial lucidesa i intel·ligència, sens dubte, li ho haurien permès i hauria resultat d'un interès majúscul poder llegir un Fuster més apropat a tesis, si no modernistes, sí com a mínim etnosimbolistes. Tot i que no passi d'exercici d'història-ficció, no és difícil endevinar que, atesa la seva autoritat i predicament, d'una evolució fusteriana en aquest sentit, se n'hagués ressentit —positivament, des del nostre punt de vista— l'imaginari social i polític de tota una generació que, majoritàriament, continua ancorada en tesis primordialisistes d'una gran eficàcia retòrica però d'una operativitat nacional entre escassa i nul·la.

«Jedes Wort ist ein Vorurteil», ens recorda Nietzsche (1894: 227). Un aforisme que a Fuster li agradava citar sovint. Sí: cada paraula és un prejudici. I, per això, en cada paraula, en el sentit i la comprensió de cada paraula, d'una paraula aparentment innocent com *nacionista*, ens hi juguem prejudicis individuals i col·lectius. Que siguin uns o siguin uns altres, bé s'entén, car no tenir-ne cap no entra dins el nostre marge de possibilitats. ■

■ Bibliografia

- Aguiló, Marià (1914): "*Diccionari Aguiló*". *Materials lexicogràfics aplegats per Marià Aguiló i Fuster*. Fascicle I (*a preposició—Badal*).
- (1915): "*Diccionari Aguiló*". *Materials lexicogràfics aplegats per Marià Aguiló i Fuster*. Fascicle II (*badalac—bnyf*), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1915): "*Diccionari Aguiló*". *Materials lexicogràfics aplegats per Marià Aguiló i Fuster*, revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu, tom I, lletres A i B, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1924): "*Diccionari Aguiló*". *Materials lexicogràfics aplegats per Marià Aguiló i Fuster*, revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu, tom V, lletres M a O, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- Anderson, Benedict (2006) (2a. ed., ampl.): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London & New York: Verso.
- Archilés, Ferran (2011): «Sobre la nació dels valencians i els seus relats», in: Archilés, Ferran (ed.): *La regió de l'exposició. La societat valenciana de 1909*, València: Universitat de València, 15–58.
- Ardolino, Francesco / Balaguer, Enric / Esteve, Anna / Garcia Raffi, Josep Vicent / Pellisser, Nel·lo (2015): *Prosa i creació literària en Joan Fuster*, València: Publicacions de la Universitat de València.
- Benet (1955): *Regula Monachorum: textus critico-practicus sec. Cod. Sangall. / 914 adiuncta verborum concordantia cura D. Philiberti Schmitz; addita Christinae Mohrmann enarratione in linguam S. Benedicti*, Maredsous.
- Breuilly, John (21994): *Nationalism and the State*, Chicago: University of Chicago Press.
- (1999): *Nationalismus und moderner Staat. Deutschland und Europa*, Köln: SH-Verlag.
- Casas i Homs, Josep Maria (1963–1968): «Un predecessor de Pompeu Fabra», *Estudis Romànics* XII, 51–63.
- Colón, Germà (ed.) (1977): *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1993): *El lèxic català dins la Romània*, València: Universitat de València.
- (1997): «Rocinante no es pariente de Rozigante», *Revista de Filología Española* LXXVII:1–2, 5–31.
- (2004): «Flamenc, flamenco, flamingo: “phoenicopterus ruber”», *Revue de Linguistique Romane* 68, 321–334.
- (2006): «Català antic vinyògol i un passatge d'Eiximenis», *Estudis Romànics* XXVIII, 307–312.
- (2011): *Lexicografia, lèxic i crítica textual*, Castelló / Barcelona: Fundació Germà Colón Domènech / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- / Boada, Gemma (2015): «El “Refranyer Aguiló”: de la paraula documentada a la paraula digital», in: Pérez Saldanya, Manuel / Roca Ricart, Rafael (eds.): *Actes del XVIIè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Universitat de València, 7–10 de juliol de 2015*, Barcelona: AILLC / Institut d'Estudis Catalans, 513–518.
- Collell, Alberto (1965): *Escritores dominicos del Principado de Cataluña*, Barcelona: Impremta de la Casa de Caritat.

- Conill, Joan Josep (2002): «La llengua sublimada: els discursos sobre el valencià a l'època de Maians», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 16, 47–68.
- Cucurull, Fèlix (1975): *Panoràmica del nacionalisme català*, 6 vols, París: Edicions Catalanes de París.
- (1987): «Del *nacionisme* al *nacionalisme*. La multiplicitat terminològica en la reivindicació del fet diferencial català abans de Prat de la Ribera», *Revista de Catalunya* 8, 62–74.
- Diago, Francesc (1599): *Historia de la provincia de Aragón de la Orden de Predicadores: desde su origen y principio hasta el año de mil y seyscientos: dividida en dos libros*, Barcelona: Sebastián de Cormellas.
- (1601): *Historia del b. Cathalan barcelones s. Raymundo de Peñafort de la orden de predicadores con una relacion de la canonizacion del sancto y de las fiestas que se han hecho en Barcelona y con la vida que del siervo de Dios*, Barcelona: Sebastián de Cormellas.
- Diefendorf, Barbara B. / Hesse, Carla (eds.) (1993): *Culture and Identity in Early Modern Europe (1500–1800)*, Michigan: The University of Michigan Press.
- Espagne, Michel / Werner, Michael (1994): *Philologiques III. Qu'est-ce qu'une littérature nationale? Approches pour une théorie interculturelle du champ littéraire*, París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Fuster, Joan (1963): *El bandolerisme català: la llegenda*, Barcelona: Aymà.
- (1964): *Diccionari per a ociosos*, Barcelona: A.C.
- (2002): *Les Constitucions del convent de Sant Josep de València (segle XVI)*. Edició a cura de Joan Fuster, València: Universitat de València.
- (2014): *Dues visions*. Edició a cura de Xavier Ferré Trill, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili / Universitat Jaume I.
- Gellner, Ernest (1983): *Nations and Nationalism*, Ithaca: Cornell University Press.
- Hastings, Adrian (1997): *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hernando, Josep (2013–2017): «Els ordes religiosos a Catalunya: els dominicans i les grans personalitats de l'orde», in: Ferrer i Mallol, M. Teresa (ed.): *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. 2, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 378–383.

- Hobsbawn, Eric (1969): *Bandits*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- (1992): *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge: Cambridge University Press (n'hi ha versió en català: *Nacions i nacionalisme des del 1780*, traducció de Neus Andreu, València: Universitat de València, 2011).
- Kribe, Pearl (1948): *The Nations in Mediaeval Universities*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lladonosa, Josep (1970): *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Martí Monterde, Antoni / Rosell, Teresa (2012): *Joan Fuster. Figura de temps*, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Melià, Josep (1970): *Informe sobre la lengua catalana*, Madrid: Editorial Magisterio Español (EMESA).
- Miller, David (1995): *On Nationality*, Oxford: Clarendon Press.
- (2000): *Citizenship and National Identity*, Cambridge: Polity Press.
- Miquel Rosell, Francesc (1942): «Manuscritos de la Orden de Predicadores conservados en la Biblioteca de la Universidad de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia* XV, 325–359.
- (1949): «Inventario de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona referentes a Órdenes religiosas», *Hispania Sacra* 2, 214–215.
- Nietzsche, Friedrich (1894): *Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister*, Leipzig: Naumann.
- Prodi, Paolo / Marchetti, Valerio (eds.) (2001): *Problemi di identità tra Medioevo ed Età Moderna. Seminari e bibliografia*, Bolonya: CLUEB.
- Queneau, Raymond (ed.) (1968): «La formation des littératures nationales», in: *Histoire des littératures*, t. II, París: Gallimard, 3–29.
- Rafanell, August (2006): *La il·lusió occitana*, 2 vols., Barcelona: Quaderns Crema.
- Rafel i Fontanals, Joaquim (1995): «El Diccionari de l'Institut i el Diccionari Fabra», in: *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 217–270.
- Rebullosa, Jaume (1601): *Relacion de las grandes fiestas que en esta ciudad de Barcelona se han echo a la canonizacion de su hijo san Ramon de Peñafort, de la orden de predicadores con un sumario de su vida, muerte y canonizacion y siete sermones que los obispos han predicado en ellas*, Barcelona: Viuda de Jaume Cendrat.

- Rius-Ulldemolins, Joaquim / Pecourt, Juan (2021): *Sociología de la cultura en la era digital. Herramientas para el análisis de las dinámicas culturales del siglo XXI*, València: Universitat de València.
- Rossich, Albert (1986): «El Barroc català. Una descoberta tardana», *Revista de Catalunya* 3, 158–168.
- (1989): «Renaixement, Manierisme i Barroc en la literatura catalana», in: Badia i Margarit, Antoni M. / Camprubí, Michel (eds.): *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Tolosa de Llenguadoc, 12–17 de setembre de 1988*, vol. II, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 149–179.
- (1991): «La literatura catalana entre el barroc i el romanticisme», *Caplletra* 9, 35–57.
- (1993): «La literatura catalana del Renaixement a la Renaixença», *Revista de Catalunya* 71, 125–139.
- (1997): «És vàlid avui el concepte de decadència de la cultura catalana a l'època moderna? Es pot identificar decadència amb castellanització?», *Manuscrits: Revista d'història moderna* 15, 127–134.
- (2002): «La poesia catalana a l'Acadèmia abans de la Renaixença», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XLVIII, 213–230.
- (2004): «Decadència? Aquesta no és la qüestió», *Serra d'Or* 529, 33–35.
- Simbor Roig, Vicent (2022): *La nació literària de Joan Fuster*, València: Universitat de València.
- Škrabec, Simona (2012): «Intoxicats amb la il·lusió», *L'Espill* 40, 123–141.
- Smith, Anthony D. (1971): *Theories of Nationalism*, London: Duckworth.
- (1991): *National Identity*, Reno: University of Nevada Press.
- (2004): *The Antiquity of Nations*, Cambridge: Polity Press.
- Torres Sans, Xavier (1994): «Nacions sense nacionalisme: pàtria i patriotisme a l'Europa de l'Antic Règim», *Recerques* 28, 83–89.
- (2001): «La historiografia de les nacions abans del nacionalisme (i després de Gellner i Hobsbawn)», *Manuscrits: Revista d'història moderna* 19, 21–42.
- (2003): «Identitat i vocabulari: nació, terra i pàtria a la Catalunya dels Àustria», *Pedralbes* 23, 41–58.
- (2005): «Un patriotisme sense nació: què va ser l'anomenada Guerra dels Segadors (1640–1652/1659)?», in: *Notícia nova de Catalunya. Consideracions*

- racions crítiques sobre la historiografia catalana als cinquanta anys de Notícia de Catalunya de Jaume Vicens Vives*, Barcelona: Centre de Cultura Contemporània, 61–96.
- (2008): *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI–XVII)*, València: Universitat de València.
- (2013): «El debat de la nació: una nota sobre l'anomenat protonacionalisme», *Rubrica Contemporanea* 2:4, 23–35.
- (2014): «Un debat i una absència. Pierre Vilar i la discussió de les nacions i el nacionalisme», *L'Avenç* 404, 18–27.
- Veny, Joan (1981): «De re ficaria: cat. “bordissots” i “paratjals”», *Affar* 1, 37–46.
- Vergés, Joan (2014): *La nació necessària*, Barcelona: Angle Editorial.
- Vilar, Pierre (1962): *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, París: S.E.V.P.E.N.
- (1982): «La continuïtat històrica de la consciència nacional catalana», in: *Estat, nació, socialisme. Estudis sobre el cas espanyol*, Barcelona: Curial, 60–82.
- (1985): «Estat, nació, pàtria a Espanya i França: 1870–1914», *L'Espill* 20, 13–50.
- Oriol Ponsatí-Murlà, Universitat de Girona, Departament de Filosofia, Plaça Ferrater Mora, 1, E-17004 Girona, <oriol.ponsati@udg.edu>, ORCID: 0000-0002-4804-0568.

Lehrveranstaltungen katalanischer Thematik an den Hochschulen des deutschen Sprachbereichs im Sommersemester 2022 und im Wintersemester 2022/2023

Leonie Leis (Bamberg)

Die folgende Aufstellung verzeichnet katalanistische Lehrveranstaltungen an Hochschulen des deutschen Sprachbereichs im Sommersemester 2022 und im Wintersemester 2022/2023. Aufgeführt werden die aus den Vorlesungsverzeichnissen zu entnehmenden Angaben zu den Veranstaltungen des Bereichs Romanistik (Katalanistik). Katalanistisch relevante Veranstaltungen aus anderen Bereichen werden gerne aufgenommen, sofern diese der Verfasserin angezeigt werden. Die Auflistung bemüht sich um Vollständigkeit. Die katalanistisch tätigen Hochschullehrerinnen / Hochschullehrer und Lektorinnen / Lektoren werden gebeten, Änderungen der in den Verzeichnissen abgedruckten Angaben durch die Vorlesungspraxis (zusätzliche, ausgefallene, im Titel geänderte Veranstaltungen) der Verfasserin mitzuteilen. Gleiches gilt für in der folgenden Aufstellung lückenhaft dokumentierte Angaben.

■ 1 Bundesrepublik Deutschland

Bamberg

Otto-Friedrich-Universität / Institut für Romanistik

SS 2022 und WS 2022/2023:

— keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

Berlin

Freie Universität / Institut für Romanische Philologie

SS 2022:

— Katalanisch Grundmodul 2: Núria Fenoll Domingo

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 375–384,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.375-384>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

- Katalanisch Grundmodul 3: Núria Fenoll Domingo
- El folklore y la literatura popular catalana: Núria Fenoll Domingo
- WS 2022/2023
- Katalanisch Grundmodul 1: Maria Burguera Mas
- Katalanisch Grundmodul 3: Maria Burguera Mas
- Introducción a la cultura catalana: Maria Burguera Mas

Humboldt-Universität / Institut für Romanistik

SS 2022:

- Llengua catalana I (A1): Maria Burguera Mas
- Llengua catalana II (A2): Maria Burguera Mas
- Llengua catalana III (B1.2): Maria Burguera Mas

WS 2022/2023:

- Introducció a la cultura catalana: Maria Burguera Mas
- Llengua catalana I (A1): Maria Burguera Mas
- Llengua catalana III (B1.1): Maria Burguera Mas

Bochum

Ruhr-Universität / Romanisches Seminar

SS 2022:

- Català I (Blockkurs): Imma Martí i Esteve
- Català II: Imma Martí i Esteve
- Entre Colombia y Catalunya: cuentos de Ramon Vinyes y Gabriel García Márquez: Imma Martí i Esteve
- El còmic com a espai de pensament i expressió cultural: Imma Martí i Esteve

WS 2022/2023:

- Katalonien im Schülerlabor: Roger Friedlein, Imma Martí i Esteve
- Introducción a la cultura catalana: Imma Martí i Esteve
- Català I: Imma Martí i Esteve
- Català III: Imma Martí i Esteve

Bremen

Universität / Sprach- und Literaturwissenschaften

SS 2022 und WS 2022/2023:

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

Düsseldorf

Heinrich-Heine-Universität / Institut für Romanistik

SS 2022 und WS 2022/2023:

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

Eichstätt

Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt / Fachbereich Romanistik

SS 2022 und WS 2022/2023:

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

Frankfurt am Main

Goethe-Universität / Institut für Romanische Sprachen und Literaturen

SS 2022:

- Katalanisch I: Renée Pera-Ros
- Katalanisch II: Renée Pera-Ros
- Katalanische Landeskunde: Renée Pera-Ros

WS 2022/2023:

- Katalanisch I: Renée Pera-Ros
- Katalanisch II: Renée Pera-Ros
- Katalanische Landeskunde: Renée Pera-Ros

Freiburg im Breisgau

Albert-Ludwigs-Universität / Romanisches Seminar

SS 2022:

- Basiskompetenz Katalanisch (A2): Raquel Galofré Bofarull
- Basiskompetenz Katalanisch (B1): Raquel Galofré Bofarull
- Einführung in die Sprachwissenschaft des Spanischen, Katalanischen und Portugiesischen: Claus D. Pusch
- Grundfragen der Soziolinguistik des Portugiesischen und Katalanischen: Anna Subarroca Admetlla
- Katalanische Sprache und Kultur außerhalb Spaniens – Frankreich, Italien, Übersee: Raquel Galofré Bofarull

WS 2022/2023:

- Basiskompetenz Katalanisch (A2): Núria Olivella Rigol
- Grundbegriffe der grammatischen Beschreibung und Analyse (Französisch / Katalanisch / Portugiesisch): Claus D. Pusch
- Einführung in die romanische Kulturgeschichte – Essen und Trinken: Francesco Azzarello

Göttingen

Georg-August-Universität / Seminar für Romanische Philologie

SS 2022:

— keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

WS 2022/2023:

— Katalanisch I: Laura Obradors Noguera

— Katalanisch II: Laura Obradors Noguera

Hamburg

Universität / Institut für Romanistik

SS 2022:

— Grundzüge der Morphologie (Französisch / Katalanisch):
Marc-Olivier Hinzelin— Grundzüge der Syntax (Spanisch / Französisch / Katalanisch):
Mario Navarro— Funktionale Kategorien in der Generativen Syntax (Spanisch /
Katalanisch): Mario Navarro— Sprachliche Universalien und Typologie (Spanisch / Katalanisch /
Französisch): Susann Fischer

— Katalanisch: Gramàtica II: Assumpta Terés Illa

— Katalanisch: Expressió escrita: Assumpta Terés Illa

— Katalanisch: Comentari de textos II: Assumpta Terés Illa

— Katalanisch: Cultura i civilització: Assumpta Terés Illa

WS 2022/2023:

— Grundzüge der Phonologie (Französisch / Katalanisch):
Marc-Olivier Hinzelin— Sprachwandel (Französisch / Spanisch / Katalanisch):
Marc-Olivier Hinzelin

— Grundzüge der Semantik (Spanisch / Katalanisch): Mario Navarro

— Syntax und ihre Schnittstellen: Probleme der modernen Linguistik
und die Architektur der Sprache (Spanisch / Katalanisch):
Mario Navarro

— Katalanisch: Gramàtica I: Assumpta Terés Illa

— Katalanisch: Curs de conversa I: Assumpta Terés Illa

— Katalanisch: Curs de conversa II: Assumpta Terés Illa

— Katalanisch: Comentari de textos I: Assumpta Terés Illa

Heidelberg

Ruprecht-Karls-Universität / Romanisches Seminar

SS 2022:

- Katalanisch für AnfängerInnen: Arnau Ferre Samon
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Arnau Ferre Samon
- Proseminar katalanische Kultur- und Sprachwissenschaft:
Sprachkontakt im katalanischsprachigen Raum. Sprache, Geschichte
und Gesellschaft: Arnau Ferre Samon

WS 2022/2023:

- Katalanisch für AnfängerInnen: Clàudia Pey Asensio
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Clàudia Pey Asensio
- Proseminar katalanische Kulturwissenschaft: Barcelona – Kultur und
Repräsentation: Clàudia Pey Asensio

Kiel

Christian-Albrechts-Universität / Romanisches Seminar

SS 2022:

- Beisprache Unterkurs (Katalanisch I): Renée Pera-Ros
- Beisprache Mittelkurs (Katalanisch II): Renée Pera-Ros
- Übung zur Kultur- und Landeswissenschaft Katalanisch:
Renée Pera-Ros
- Einführung in die spanische Sprachwissenschaft II /Übung): Del
gallegoportugués al euskera y catalán: Aproximación a una gramática
comparada de las lenguas de la península ibérica:
Facundo Reyna Muniain

WS 2022/2023:

- Beisprache Unterkurs (Katalanisch I): Gisela González Cardeñosa
- Beisprache Mittelkurs (Katalanisch II): Gisela González Cardeñosa
- Grundlagen der katalanischen Sprache und Kultur - ERASMUS auf
Katalanisch: Gisela González Cardeñosa
- Einführung in die spanische Sprachwissenschaft II / Übung:
Sprachunterricht in Spanien (Katalanisch, Baskisch, Galicisch u.a.):
Gisela González Cardeñosa

Köln

Universität / Romanisches Seminar

SS 2022:

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

WS 2022/2023:

- El español en contacto con otras lenguas: Javier Caro Reina
- Lektüre iberoromanischer Texte bis 1600: Sebastiao Iken

Konstanz

Universität / FB Literatur-, Kunst- und Medienwissenschaften

SS 2022:

- Katalanisch I: Andreea-Isabella Stefan
- Katalanisch II: Andreea-Isabella Stefan
- Katalanisch IV: Andreea-Isabella Stefan
- El contacto de lenguas: el caso español-catalán:
Andreea-Isabella Stefan

WS 2022/2023:

- Katalanisch I / Català I: Andreea-Isabella Stefan
- Katalanisch III / Català III: Andreea-Isabella Stefan
- Katalanisch IV / Català IV: Andreea-Isabella Stefan

Leipzig

Universität Leipzig / Institut für Angewandte Linguistik und
Translatologie

SS 2022:

- Translatologie B-Sprache – Iberoromanische Übersetzungswissenschaft / Text- und Lexikanalyse Katalanisch: Martí Freixas Cardona, Carsten Sinner
- Übersetzungsprobleme B-Sprache – Übersetzen Katalanisch-Deutsch: Constanze Gräsche
- Übersetzungsprobleme B-Sprache – Übersetzen Deutsch-Katalanisch: Martí Freixas Cardona
- Terminographie – Text- und Lexikanalyse Katalanisch: Martí Freixas Cardona
- Einführung ins Dolmetschen B-Sprache – Dolmetschbezogene Sprachkompetenz Katalanisch: Martí Freixas Cardona
- Sprachkompetenz L3-Sprache – Katalanisch – Sprache und Kultur: Martí Freixas Cardona
- Sprachkompetenz L3-Sprache – Katalanisch II: Martí Freixas Cardona

WS 2022/2023:

- Sprachkompetenz L3-Sprache – Katalanisch I: Martí Freixas Cardona

- Kulturbezogenes Übersetzen – Übersetzen Katalanisch-Deutsch:
Christine Paasch-Kaiser
- Kulturstudien des B-Gebietes – Kulturstudien/Sprache Katalanisch:
Martí Freixas Cardona

Mainz

Johannes Gutenberg-Universität / Institut für Romanistik

SS 2022 und WS 2022/2023:

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

Mannheim

Universität / Romanisches Seminar

SS 2022:

- Sprachzertifikatsprüfung Katalanisch A2: Arnau Ferre Samon
- Sprachzertifikatsprüfung Katalanisch C1: Arnau Ferre Samon
- Katalanisch I: Arnau Ferre Samon
- Katalanisch II: Arnau Ferre Samon
- Katalanisch als Brückensprache: Guillermo Álvarez Sellán
- Katalanische Kultur- und Sprachwissenschaft: Sprachkontakt im
katalanischsprachigen Raum. Sprache, Geschichte und Gesellschaft:
Arnau Ferre Samon

WS 2022/2023:

- Katalanisch für AnfängerInnen: Clàudia Pey Asensio
- Katalanisch III (Aufbaukurs, Lektürekurs): Clàudia Pey Asensio

Marburg

Philipps-Universität / Institut für Romanische Philologie

SS 2022:

- Katalanisch A2: Elsa Contell Fernández
- Katalanisch B2: Elsa Contell Fernández

WS 2022/2023:

- Katalanisch A1: Renée Pera-Ros
- Katalanisch B1: Renée Pera-Ros

München

Ludwig-Maximilians-Universität / Institut für Romanische Philologie

SS 2022:

- Katalanisch I: Montserrat Varela Navarro, Fabian Sevilla
- Katalanisch II: Montserrat Varela Navarro

- Katalanisch III: Àngels Alfonso Mata
 - Katalanisch IV: Àngels Alfonso Mata
 - Katalanisch: Expressió oral i escrita II: Montserrat Varela Navarro
- WS 2022/2023:
- Katalanisch I: Montserrat Varela Navarro
 - Katalanisch III: Àngels Alfonso Mata
 - Katalanisch: Expressió oral i escrita I: Montserrat Varela Navarro
 - Katalanisch: Expressió oral i escrita III: Àngels Alfonso Mata

Münster

Westfälische Wilhelms-Universität / Romanisches Seminar

SS 2022:

- Katalanisch II: Margarita López Arpí
- Katalanisch IV: Margarita López Arpí

WS 2022/2023:

- Katalanisch I: Margarita López Arpí
- Katalanisch III: Margarita López Arpí

Regensburg

Universität / Institut für Romanistik

SS 2022:

- Catalán II / Català II / Catalan II: Lluís Múrcia i Tordera
- Cap de Setmana de Cinema Català: Lluís Múrcia i Tordera

WS 2022/2023:

- Einführung in die katalanische Geschichte und Kultur:
Lluís Múrcia i Tordera
- Catalán I / Català I / Catalan I: Lluís Múrcia i Tordera

Saarbrücken

Universität des Saarlandes / Romanistik

SS 2022:

- Aufbaukurs Katalanisch (computergestützt):
Laura Obradors Noguera
- Konversationskurs Katalanisch: Laura Obradors Noguera
- Sprache, Kultur und Literatur der katalanischen Länder:
Laura Obradors Noguera

WS 2022/2023:

- Elementarkurs Katalanisch für AnfängerInnen (computergestützt):
Maria del Mar Mañes-Bordes

— Vertiefungssprachkurs Katalanisch: Maria del Mar Mañes-Bordes

Siegen

Universität / Romanistik

SS 2022:

- Katalanisch 2: Eva Balada Rosa
- Katalanisch 3 (Exkursion): Eva Balada Rosa

WS 2022/2023:

- Katalanisch 1: Eva Balada Rosa

Tübingen

Eberhard-Karls-Universität / Romanisches Seminar

SS 2022:

- Kulturwissenschaft Spanisch (Katalanisch): Marta Vila Bonet
- Katalanisch Anfängerkurs: Marta Vila Bonet
- Katalanisch Mittelkurs: Marta Vila Bonet
- Katalanisch Oberkurs: Marta Vila Bonet

WS 2022/2023:

- Katalanisch Anfängerkurs: Marta Vila Bonet
- Katalanisch Oberkurs: Marta Vila Bonet
- Kulturwissenschaft Spanisch (Katalanisch): Marta Vila Bonet

Würzburg

Bayerische Julius-Maximilians-Universität / Romanische Philologie

SS 2022:

- Katalanisch 1: Antonio Gallardo
- Katalanisch 3: Antonio Gallardo

WS 2022/2023:

- Katalanisch 2: Antonio Gallardo
- Katalanisch 4: Antonio Gallardo

■ 2 Österreich

Wien

Universität / Institut für Romanistik + International Office

SS 2022:

- Català 1: Carles Batlle i Enrich
- Català 2: Carles Batlle i Enrich

- Català 3: Carles Batlle i Enrich
 - Història contemporània de Catalunya: Pia Jardí
 - Historia de España a través de las pinturas del Museo del Prado:
Pia Jardí
 - Workshop de lectura y escritura (sobre cultura catalana): Pia Jardí
- WS 2022/2023:
- Català 1: Carles Batlle i Enrich
 - Català 2: Carles Batlle i Enrich
 - Català 3: Carles Batlle i Enrich
 - Història i cultura de Catalunya 1: Pia Jardí
 - Història i cultura de Catalunya 2: Pia Jardí

■ 3 Deutschsprachige Schweiz

Zürich

Universität / Romanisches Seminar

SS 2022:

- Llengua Catalana (A2-B1): Andreea-Isabella Stefan

WS 2022/2023:

- Llengua Catalana (A1-A2): Andreea-Isabella Stefan
- Llengua Catalana (B1-B2): Andreea-Isabella Stefan

■ Leonie Leis, Otto-Friedrich-Universität, Institut für Romanistik, An der Universität 5,
D-96047 Bamberg, <leonie-amalie.leis@stud.uni-bamberg.de>.

Buchbesprechungen Ressenyes

- Isabel Müller / Frank Savelsberg (eds.): *Sabers per als laics. Vernacularització, formació, transmissió (Corona d'Aragó, 1250–1600)*. Berlin / Boston: De Gruyter, 2021 (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie; 463). 361 pàgs. ISBN 978-3-11-043899-4.

Sabers per als laics, editat per Isabel Müller i Frank Savelsberg, presenta un nodrit gruix de treballs que versen sobre els processos de vernacularització, formació i transmissió dels sabers a la Corona d'Aragó, entre 1250 i 1600. Com indiquen els editors a la introducció del volum, durant la baixa edat mitjana les llengües vulgars van adquirir una gran importància en la difusió dels sabers a Occident. El creixement de les ciutats i les relacions cada vegada més complexes dins del món urbà van propiciar que el llatí deixés de ser la llengua principal de cultura, reservada a una elit eminentment eclesiàstica, i que el vulgar s'anés obrint pas sobretot entre els laics, procés que s'aniria accentuant amb força durant els últims segles de la baixa edat mitjana i el començament de la primera modernitat.

Pel que fa al focus geogràfic del llibre –la Corona d'Aragó–, es tracta d'un espai polític, lingüístic i cultural molt variat on, des del segle XIII, s'hi parlaven, entre d'altres llengües, el llatí, l'àrab, l'hebreu, el català, l'aragonès, l'occità, el napolità, el toscà i el sard. La rica confluència entre aquests idiomes, en especial entre el llatí, l'àrab, l'hebreu, l'occità i el català, és un dels punts centrals d'interès del volum. Vuit dels catorze articles que el conformen aborden el fenomen de la traducció al català de textos que abasten des de tractats medicobotànics i d'agricultura fins a profecies, sermons religiosos, obres lexicogràfiques i textos didàctics. A propòsit de la varietat de matèries sobre les quals tracten els treballs reunits, cal fer esment del sentit que els editors del volum han donat al terme *sabers*, que engloba tant les matèries ensenyades a la universitat (arts liberals, teologia, dret i medicina), com les arts mecàniques (artesanía, agronomia, nàutica, comerç), i també

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 385–390,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.385-390>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

s'hi inclouen altres activitats com la instrucció religiosa i diverses pràctiques culturals (cortesia, bones maneres, diplomàcia, formació d'un cànon cultural). Quant a l'àmbit temporal dels treballs, la majoria d'ells es circumscriuen a la baixa edat mitjana, si bé les contribucions de Lluís B. Polanco Roig, Josep Solervicens i Cesc Esteve presenten sengles incursions en l'estudi de la cultura del Renaixement.

Els editors del present volum han distribuït els treballs que el conformen en cinc categories diferents, a saber: formació del llenguatge científic i interacció lingüística; estratègies de divulgació del saber; paradigmes del saber; contextos i co-textos; traductors i copistes. Al primer apartat s'hi inclouen tres treballs que tracten sobre la formació d'una llengua d'especialització (*Fachsprache*) catalana en l'àmbit de la medicobotànica. Gerrit Bos i Guido Mensching estudien llistes de termes medicobotànics en hebreu escrites per jueus, metges en la seva majoria, que van emigrar d'Al-Àndalus a territoris cristians durant l'època dels almohades i almoràvits. Després de descriure el fenomen dels llistats medicobotànics aljamiats dels segles XIII al XV, els autors analitzen un glossari àrab-romanç que es troba al ms. Parma, Biblioteca Palatina, 2279, que conté unes 460 entrades en romanç que els autors han identificat com catalanes. En la part final de l'article, Bos i Mensching ofereixen una minuciosa edició comentada de vint entrades d'aquest manuscrit. Meritxell Blasco Orellana analitza un conjunt de veus hebraicoaljamiades, principalment catalanes, que es troben a textos farmacològics hebreus manuscrits (el Ms. Heb-I 338 de Sant Petersburg, datat al segle XIV; i el Ms. Heb 8°-85 de Jerusalem, datat al segle XV). Aquests llistats farmacològics, com indica Blasco Orellana, són una font privilegiada per a l'estudi del lèxic de la llengua catalana medieval, tant des del punt de vista etimològic com fonètic. Tanca aquest primer apartat el treball de Maria Sofia Corradini, on l'autora investiga el paper de la terminologia catalana en la formació d'una *Fachsprache* medicobotànica en l'occità antic. Corradini explica els motius que van produir que el català es convertís en una llengua important pel que fa a la *Fachsprache* occitana, entre els quals hi ha causes històriques (proximitat històrica i política entre la Corona d'Aragó i Montpeller), causes geolingüístiques (interferències entre el català i l'occità en regions on aquestes dues llengües conflueixen) i causes específiques relacionades amb el procés formatiu del llenguatge científic en occità.

A l'apartat anomenat "estratègies de divulgació del saber" s'hi apleguen tres treballs que tracten sobre dues figures molt rellevants en la vernacularització de la cultura catalana medieval: Ramon Llull i Arnau de Vilanova.

Anna Fernández-Clot i Francesc Tous Prieto estudien tres obres de Ramon Llull: el *Dictat de Ramon* (1299), que conté una sèrie de proposicions rimades sobre la fe cristiana; el *Coment del dictat* (1299), un comentari del propi Llull sobre cadascuna de les proposicions en vers presents al *Dictat de Ramon*; i el *Tractatus compendiosus de articulis fidei catholicae* (1300), una versió llatina d'aquest comentari. Els autors del treball analitzen els elements paratextuals i el tipus de llenguatge emprat en aquestes tres obres per establir el públic a qui s'adreçava Llull en cada cas. Si en les dues primeres obres, escrites en català, el públic a qui es dirigia Llull era laic o cortesà, el tractat llatí s'adreça, en canvi, a un públic menys local i més docte, probablement universitari i clerical. En l'article titulat "El paper de la dona en la transmissió de l'Art lul·liana", Maribel Ripoll Perelló estudia un aspecte força desatès per la crítica: la dona com a receptora de l'obra de Ramon Llull. Ripoll demostra en aquest treball que un dels trets més rellevants de la producció lul·liana és l'adaptació a un públic que destaca per la seva diversitat i on les dones en formen part com a receptores immediates. Pel que fa a Arnau de Vilanova, Alexander Fidora dedica la seva contribució a la *Confessió de Barcelona* (1305), el primer text català escrit per Vilanova. Fidora analitza concretament tres pàgines llatines contingudes en aquest escrit, que es corresponen amb la polèmica antimendicant *Insurgent gentes* de pseudo-Hildegarda de Bingen. Aquestes pàgines llatines estan traduïdes al català per Arnau de Vilanova, tot i que la versió catalana i el text llatí contenen notables diferències, circumstància que va portar estudiosos de l'obra arnaldiana, com Miquel Batllori, a afirmar que Vilanova va dur a terme una traducció lliure del text llatí. Fidora demostra, en canvi, que Vilanova va servir-se d'una versió llatina diferent del text de pseudo-Hildegarda que apareix a la *Confessió de Barcelona*, i a l'apèndix realitza algunes esmenes sobre l'edició de la *Confessió de Barcelona* feta per Miquel Batllori el 1947.

Al tercer apartat, anomenat "paradigmes del saber", s'hi estudien les diferents tradicions textuals i discursives presents en la formació dels sabers en llengua catalana. El treball d'Isabel Müller analitza dos textos: un sermó doctrinal, de Vicent Ferrer; i un sermó literari, d'Ausiàs March. Müller esbossa un panorama aclaridor sobre el creixement de les ciutats i l'impacte que tingué en la vulgarització dels sabers, reservats abans a l'estament del clergat. A través del pròleg d'Antoni Canals a la seva traducció del *De providentia* de Séneca (c. 1401), Müller defineix les dues maneres d'accedir als sabers presents a la tardor de l'edat mitjana: la ciència divina i la ciència mundana. La relació entre aquests dos pols es fa palesa gràcies a l'anàlisi del *Sermo unius confessoris et septem arcium spiritualium*, de Vicent Fer-

rer, en el qual l'autoritat màxima és l'església; i del poema CXIII d'Ausiàs March, on el poeta valencià sembla adoptar la mateixa postura que Ferrer. No obstant, com mostra Müller al final del treball, el poema de March deixa entreveure un acostament paulatí entre el saber diví i el saber humà, ja que March recorre amb freqüència a aquest últim tipus de saber que suposadament pretén condemnar. Lluís B. Polanco Roig dedica la seva contribució al *Liber elegantiarum* (Venècia, 1489) de l'humanista valencià Joan Esteve. Polanco discuteix el gènere literari al qual pertany aquesta obra, sovint considerada exclusivament des d'un punt de vista lexicogràfic, i la resitua dins la tradició de l'Humanisme renaixentista, en el context de la renovació pedagògica i cultural propugnada per aquest moviment cultural. El llibre de Joan Esteve, però, resulta difícil de classificar degut als nombrosos materials que incorpora, no sempre de tipus lexicogràfic, i als diferents models tipològics emprats per l'humanista valencià. Ja amb la mirada posada al segle XVI, el treball de Josep Solervicens estudia el procés de dignificació del català com a llengua apta per al discurs teòric sobre literatura i sobre els poetes que escriuen en aquesta llengua. Solervicens centra l'atenció en les estratègies per convertir Ausiàs March en clàssic de la literatura catalana analitzant les edicions de la poesia de March impreses el 1543, 1545 i 1560 a Barcelona, l'edició de Valladolid de 1555, i el manuscrit de Carròs de Vilaregut, datat el 1546 i que estava pensat per a l'impremta. Com demostra Solervicens, aquestes edicions segueixen els paràmetres teòrics del Renaixement italià i de les edicions cinccentistes de Petrarca i Ariosto per tal de construir la imatge d'un Ausiàs March renaixentista. L'article de Cesc Esteve indaga la difusió d'un tòpic en l'àmbit literari català. Es tracta del discurs sobre els orígens divins de la poesia, que Esteve rastreja en dues obres de finals del segle XV italià: el comentari de Cristoforo Landino a la *Comèdia* de Dant i el *De inventoribus rerum* de Polidoro Virgilio. Un cop establerts els elements que figuren en ambdues obres, Esteve analitza la presència del discurs sobre els orígens divins de la poesia en l'obra de Joan Àngel González i Gaspar Aguilar, al *De disciplinis* de Joan Lluís Vives i en una art poètica catalana d'autor desconegut, atribuïda antigament a Francesc d'Olesa.

El quart apartat, titulat "contextos i cotextos", està dedicat a l'anàlisi de miscel·lànies manuscrites parant especial atenció als diversos textos que conformen un mateix còdex i a les raons que en justifiquen la seva presència conjunta. Lluís Cifuentes Comamala proposa al seu treball una classificació de còdex miscel·lanis medievals de temàtica mèdica escrits o traduïts al català, elaborats entre finals del segle XIII i principis del segle XVI. El

corpus de textos estudiats comprèn vint-i-quatre manuscrits produïts al Principat de Catalunya, als regnes de València i Mallorca i també, alguns d'ells, als territoris italians vinculats a la Corona d'Aragó, especialment els regnes de Sicília i de Nàpols. Com indica Comamala a la conclusió del treball, el procés de vernacularització que tingué lloc a Occident a partir del segle XIII és ben present en aquestes miscel·lànies mèdiques, on s'hi recullen obres i anotacions emprades per a l'exercici de la medicina per part de cirurgians, barbers i altres individus relacionats amb la pràctica mèdica, com els apotecaris. L'article de Rosanna Cantavella tracta sobre el *Facetus* "Moribus et vita" i del *Pamphilus*, dos textos erotodidàctics medievals amb una gran presència en les escoles baixmedievals. Cantavella ofereix un molt bon resum del currículum escolar i de la pedagogia durant la baixa edat mitjana i, a continuació, estudia des d'una perspectiva holística diverses miscel·lànies manuscrites on hi apareix el *Facetus* per tal d'entendre a quins lectors estava destinat aquest text i quina finalitat perseguia l'inclusió del *Facetus* en aquestes miscel·lànies.

El cinquè i últim apartat, titulat "traductors i copistes", s'endinsa en l'estudi del fenomen de la traducció en la baixa edat mitjana. Antònia Carré analitza la traducció catalana del *Regimen sanitatis* (1305–1308) d'Arnau de Vilanova, el procés de transmissió que tingué aquest text i els mètodes de treball dels traductors i copistes medievals que hi van participar. D'aquesta obra, escrita originalment en llatí, se'n conserven tres manuscrits que contenen dues traduccions catalanes diferents: de la primera, feta per Berenguer Sarriera, se'n conserven dues versions; l'altra és una traducció anònima abreuçada que probablement parteix d'un original llatí. Totes aquestes versions catalanes van ser escrites durant les primeres dècades del segle XIV, estaven destinades a un públic eminentment laic i coincideixen amb una època on es consolida a tota Europa el gènere dels *regimina sanitatis*. Ja en últim lloc, tanca el present volum l'article de Raimon Sebastian Torres sobre la traducció que el 1385 Ferrer Saiol, protonotari de la reina Elionor de Sicília, va fer de l'*Opus agriculturae* de Pal·ladi, escrita en llatí a finals del segle V. Sebastian Torres analitza en concret les fonts no pal·ladianes que incorpora la versió catalana de Ferrer Saiol i també les interpolacions realitzades pel propi Saiol.

Aquests són, en resum, els treballs reunits a *Sabers per als laics*. El volum suposa una aportació molt rellevant pel que fa a l'estudi del procés de vernacularització i transmissió dels sabers a la Corona d'Aragó durant la baixa edat mitjana i el principi de l'edat moderna. Gràcies a la perspectiva interdisciplinària que vertebrava el llibre i a l'ampli elenc d'autors que hi partici-

pen, entre els quals s'hi compten destacats lingüistes, filòlegs, historiadors de la literatura i historiadors de la ciència de diverses nacionalitats, el volum aporta una mirada polièdrica i molt rica al fenomen de la vernacularització dels sabers. Si haguéssim de trobar algun inconvenient al llibre, creiem que hauria estat desitjable incloure algun estudi dedicat a altres llengües vernacles presents a la Corona d'Aragó, fet que oferiria una visió més acabada del plurilingüisme que caracteritzava la vida política i cultural d'aquesta regió, com destaquen els editors en les pàgines preliminars. No obstant això, la publicació de *Sabers per als laics* és molt benvinguda i amb seguretat interessarà els estudiosos de la llengua i la literatura catalanes, la història de la ciència i la difusió dels sabers en vernacle a la Corona d'Aragó durant la baixa edat mitjana i el Renaixement. ■

- Víctor Lillo Castañ, Max-Planck-Institut (Frankfurt) / Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Espanyola / Seminario de Estudios sobre el Renacimiento, Edifici B, E-08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès), <victor.lillo@uab.cat>, ORCID: 0000-0002-4357-101X.

- Jordi Larios / Montserrat Lunati (ed.): *Catalan Narrative 1875–2015*. Cambridge: Legenda / MHRA, 2020. 294 pàgs. ISBN 978-1-909662-82-7.

Resultat del congrés homònim que tingué lloc a la Universitat de Saint Andrews els dies 14–16 de desembre de 2015, el volum *Catalan Narrative 1875–2015*, editat per Jordi Larios i Montserrat Lunati ofereix un ampli ventall de la recerca que s’ha dut a terme sobre aquest gènere (principalment) en l’espai acadèmic anglosaxó, a la vegada que serveix de mostrari d’alguns dels interessos (temàtics i, també, metodològics) dels seus participants. L’estructura del llibre, que es basa en l’ordre de cognoms dels autors, respon a la naturalesa miscel·lània de la publicació. En la introducció al volum els editors destaquen que parteixen de la convicció que “cultural studies approach, mobilizing intertextual, interdisciplinary, and translation-related perspectives and methodologies, has much to offer to literary studies” (2020: 1). Els quinze capítols que configuren el volum concreten i matisen aquesta premissa tot desplegant un mapa ric i divers de les possibilitats (i els reptes) que ofereixen determinades obres del període 1875–2015 des de la perspectiva de l’anàlisi literària i cultural.

La narrativa realista i modernista és el centre de tres estudis del llibre, d’Elisa Martí-López (“The Magic of Money in Narcís Oller’s *La febre d’or*: Fraudulent Representation and the Blurring of Perception”), Alan Yates (“‘In my end is my beginning...’: Some Thoughts on Translating Raimon Casellas’s *Els sots feréstecs*”) i Jordi Larios (“Caterina Albert’s *Solitud*: The Shepherd as Subject of Knowing”). En el primer, Martí-López defensa que la novel·la de Narcís Oller sobre l’especulació borsària de 1880–1882 tracta “about the phantasmagoria of speculative wealth, about the ideological transposition of material reality into a commodified world, and the spectacularizing and fetishizing bound up in looking” (2020: 172). Yates justifica algunes de les propostes de traducció que va introduir en la versió anglesa d’*Els sots feréstecs*, tot tenint en compte “[the] challenging first sentence, [...] [the] landscape ‘painting’, the chorus of anonymous peasant voices, [and the] stylized characterization around the central personality” (2020: 271). Finalment, Larios interpreta el personatge del pastor de *Solitud*, una figura caracteritzada per la seva capacitat d’observar i imaginar, a partir de

la possible influència que tingué, en la seva creació, el pensament de Schopenhauer i, més concretament, la idea que el coneixement implica silenciar la voluntat per tal d'esdevenir “the pure mirror of the objective inner nature of things” (2020: 135). Aquesta forma de coneixement es pot relacionar amb la idea que el pastor, un ésser solitari dotat d'una forma de coneixement superior, encarna la figura de l'artista modernista.

La relació entre la narrativa de principis de segle amb el marc ideològic i filosòfic que la feu possible és l'objecte dels estudis de Josep Murgades (“Catalan *Noucentisme* and Narrative: From Discursive Analogy to Moral Anagogy”) i Enric Bou (“Autopsies of Everyday Life: from Josep Carner to Marta Rojals”). En el primer, Murgades analitza l'ús de l'analogia i l'anagogia en diversos contes que reflecteixen el pensament noucentista (de Manuel Brunet, Josep Carner, Eudald Duran i Reynals, Josep M. López-Picó, Ernest Martínez Ferrando, Alexandra Plana, Carles Riba, Joan Sacs i Carles Soldevila). Els textos idealitzen situacions de conflicte social, relativitzen experiències relacionades amb el mal i recorren a estratègies com la metalepsi, l'el·lipsi i la catàfora. Per la seva part, Bou aplica el concepte *picnolepsi*, que Paul Virilio associa a “the condition of brief lapses in time, momentary absences of consciousness or [...] fleeting instances of life escaping” (2020: 15), a diverses obres del segle XX. La primera part del capítol se centra en una selecció d'articles que Carner i Gaziol, entre d'altres, dediquen a Barcelona, en els quals els autors fan una “autopsy of lost reality by enumerating what has disappeared” (2020: 20); la segona explora el tractament de la desaparició i del canvi en textos del segle XXI, de Marta Rojals i Joan Todó, que reflecteixen l'impacte “multidireccional” provocat per la crisi de 2008.

Com en el cas de Bou, el capítol de Joan Ramon Resina (“The Colour of the Heavens: Vision and Death in Five Twentieth-Century Catalan Authors”) parteix de la lectura comparativa de diversos textos, que, en aquest cas, tenen com a punt en comú la temàtica de la mort. Segons Resina, en els cinc autors analitzats (Joan Maragall, Pere Quart, Josep Pla, Salvador Espriu i Mercè Rodoreda) la mort és “a defining and definitive occurrence” (2020: 246). Tot i que el tractament que n'ofereixen en la seva obra (dels tres primers autors s'analitzen poemes; de Rodoreda, *La mort i la primavera*) és diferent, tots ells comparteixen “the idea of the authority of the senses, the centrality of the body in imagining a life for which death is not a metaphysical abstraction but a presence that must be eliminated [...] or somehow perfected in order to stop time” (2020: 245–246).

Dos noms es repeteixen en més d'un capítol del volum. Són Avel·lí Artís Gener –objecte dels estudis de Rhiannon Mcglade (“Laughing on the

Other Side: Humour in the Exile Narrative of Avel·lí Artís-Gener”) i Sílvia Mas i Sañé (“Ethical and Aesthetic Revolt in Avel·lí Artís-Gener’s *Prohibida l’evasió*”)– i Maria Mercè Marçal –en la qual es focalitzen les anàlisis d’Helena Buffery (“Walking through the World Republic of Letters: The Narrative Practice of Maria Mercè Marçal”) i Montserrat Lunati (“Mercè Rodoreda and Maria Mercè Marçal as ‘specters granted a hospitable memory’ in Mercè Ibarz’s Fiction”). L’obra d’Artís Gener és estudiada a partir de dues perspectives: l’humor i l’experimentació. Més concretament, Mcglade aplica la teoria de l’humor en l’anàlisi dels llibres sobre l’experiència de la guerra (*556 Brigada Mixta*), l’exili mexicà (*Les dues funcions del cir*) i el qüestionament de la colonització (*Paraules d’Opòton el vell*), i conclou que “Tísner’s cathartic-while-humorous rendering has the effect of reinforcing a collective linguistic and cultural identity with his intended readers” (2020: 212–213). Mas i Sañé, en canvi, analitza la novel·la experimental *Prohibida l’evasió* (1969), publicada un cop Tísner ja ha tornat a Catalunya. L’autora n’estudia l’estructura narrativa, la polifonia, l’ús de l’escriptura metaficcional i la *camera eye*, tot entenent-les com a recursos formals que formen part del missatge que vol transmetre Tísner: denunciar el fracàs en la comunicació.

Els dos capítols centrats en Maria Mercè Marçal adopten dues òptiques complementàries. Buffery (com fa Yates, en el seu text) parteix de la seva experiència com a traductora de *La passió segons Renée Vivien* (1994), una novel·la basada en l’“extensive literary, archival, archaeological, cartographical and genealogical research and reenactment, including translation into Catalan of English and French sources” (2020: 32). Aquests trets fonamenten la “poètica de l’esbós” marçaliana, en què la fragmentarietat fa possible crear un joc de miralls entre veus i personatges que dificulta significativament la traducció i “modela” un tipus d’escriptor/traductor ben concret, amb impulsos “antropofàgics”. Aquesta resistència a la traducció, pròpia d’una “transcreational narrative practice” (2020: 46), es pot relacionar, segons Buffery, amb la idea d’*intraduïbilitat* segons l’entén Emily Apter. En l’estudi de Lunati, el punt de partida no és Marçal sinó la novel·la *No parlis de mi quan me’n vagi* (2010), de Mercè Ibarz, que té una relació intertextual amb l’obra de Rodoreda i la poesia de Marçal, la qual apareix, en la ficció, com un personatge-fantasma. *No parlis de mi quan me’n vagi* és, al seu entendre, una obra postmoderna, metaficcional i autoconscient, amb la qual Ibarz continua la genealogia femenina que Marçal havia vindicat anys abans.

La narrativa dels anys 90 és el centre del capítol de P. Louise Johnson (“Oedipus and the Spanish Crown: The Abject Imaginings of Guillem Viladot”), centrat en les novel·les de 1994 *Joana* i *Carles*, de l’artista i escriptor d’Agramunt Guillem Viladot. Influïdes per la psicoanàlisi, les dues obres ofereixen retrats abjectes de la reina no coronada Joana de Castella i del rei Carles d’Àustria. En el cas de Joana, l’interès de Viladot recau en la necrofilia i el “desnonament d’amor” del personatge històric; en el de Carles, el centre és la coprofilia i el canibalisme del rei. Aquests trets són els que per a Johnson fonamenten l’abjecció dels personatges, ja que afecten no només els seus òrgans sexuals, sinó també els orificis corporals i les seves secrecions. També tenen un component polític perquè reforcen la llegenda negra sobre la monarquia espanyola.

La narrativa catalana del segle XXI és la que ha generat més interès entre els participants en el volum. Dominic Keown (“Atopia and Irishmen in the Early Novels of Albert Sánchez Piñol”) i Kathryn Cramer (“Reimagining the Catalan National Family in the Twentieth-First-Century Historical Novel”) tracten la novel·la de gènere (fantàstica i històrica, respectivament) a partir de les seves implicacions polítiques. En aquest sentit Keown interpreta *La pell freda* i *Pandora al Congo* a partir del concepte, teoritzat per Lefebvre i Augé, d’*atopia*. Segons Augé, són *atòpics* “‘real’ natural regions falling within the theoretical scope of contemporary human mobility, which, because of their intangibility, inhospitality, or inaccessibility, cannot be converted into the locations of affective habitation known as ‘place’” (2020: 109). En les dues obres de Sánchez Piñol, el Congo i una illa verge són vistos com a *terrae nullius* que, resistint-se a l’ocupació, posen en evidència les dinàmiques de l’expansió imperial. Cramer, per la seva part, analitza un conjunt de novel·les històriques centrades en els fets de 1714 a partir de la idea, desenvolupada per Thomas Hylland Eriksen, que es pot crear “a sentimental attachment to a national identity without invoking ethnic factors” (2020: 71). Aquesta idea es trasllada en la ficció en la creació de famílies no marcades per un vincle de consanguinitat, que s’interpreten com a metàfora d’una nova conceptualització del sentiment nacional.

Els dos darrers capítols que comentarem, de Mario Santana (“Timely Matters in Jaume Cabré’s *Jo confesso*”) i Jordi Cornellà-Detrell (“Multilingualism in Contemporary Catalan Narrative”), tracten dos aspectes significatius de la novel·la actual: l’ús d’objectes com a agents que estableixen ponts entre el passat i el present i l’ús del multilingüisme com a recurs literari associat a diverses funcions (efectes humorístics, versemblança, etc.) que permet, segons l’autor, crear jocs entre diverses llengües, no sempre

pròximes entre si o comprensibles per al lector catalanòfon. Santana centra la seva reflexió en *Jo confesso*, i associa el solapament, tan característic en l'obra de Cabré, de diverses localitzacions i moments en un mateix capítol amb algunes de les tendències de l'art actual, que vindiquen, en relació amb fets històrics concrets, “*the presentness of the past*” (2020: 251). L'anàlisi de Cornellà-Detrell se centra en tres casos concrets d'ús del multilingüisme: *No tornarem mai més* (1999), de Ramon Solsona, on s'empra el “mimetic code-mixing” (2020: 54), l'obra de Joan Daniel Bezsonoff (que posa en evidència l'alta consciència lingüística de l'autor, d'ascendència russa, nacionalitat francesa i obra en català) i *L'altra* (2014), de Marta Rojals (protagonitzada per un personatge en crisi, en l'obra interseccionen diversos usos lingüístics i ideologies, que accentuen el sentiment d'*otherness* que viu la protagonista). ■

- Maria Dasca, Universitat Pompeu Fabra, Departament d'Humanitats,
C/ Ramon Trias Fargas, 25–27, E-08005 Barcelona, <maria.dasca@upf.edu>,
ORCID: 0000-0003-2747-0478.

- Núria Codina Solà: *Verflochtene Welten. Transkulturalität in den Werken von Najat El Hachmi, Pius Alibek, Emine Sevgi Özdamar und Feridun Zaimoglu*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2018. 324 S. ISBN 978-3-8260-6423-4.

Die vorliegende Studie geht der Frage nach, wie man den Begriff Transkulturalität beschreiben kann, dessen Ausdrucksform im Wesentlichen dynamisch ist und der sich dadurch nicht eindeutig erklären lässt. Zugegebenermaßen ist dies eine Aufgabe, die bereits von anderen TheoretikerInnen übernommen wurde. Der innovative Charakter liegt jedoch in der Zusammenstellung eines kulturell und disziplinär vielfältigen Korpus, welcher sich nicht auf die eine oder andere literarische Gattung reduzieren lässt.

Im Gegenteil, gerade die Vielfalt bildet den Ausgangspunkt für ein Verständnis des Phänomens der Transkulturalität und deren Ausdrucksformen auf literarischer Ebene. Die Autorin Núria Codina Solà zielt darauf ab, bestimmte Erscheinungen zu identifizieren und zu erörtern, „die [...] sich jenseits nationaler, kultureller und sprachlicher Zuordnungen ergeben“ (S. 17). Ihr Beitrag zur Literaturwissenschaft konzentriert sich also nicht ausschließlich auf die Hispanistik, Katalanistik oder Germanistik, sondern vielmehr auf den kreativen, grenzüberschreitenden und transdisziplinären Aspekt der Literaturwissenschaften, insbesondere im Kontext fortgeschrittener Globalisierungsprozesse. Die Analyse der Werke von Najat El Hachmi, Pius Alibek, Emine Sevgi Özdamar und Feridun Zaimoglu erweist sich daher als innovative Aufgabe, nicht nur in Bezug auf die Vielfalt des Korpus, sondern auch vor dem Hintergrund erkenntnistheoretischer Aspekte, welche die literaturwissenschaftlichen Analysen zur Debatte stellen.

Es ist hervorzuheben, dass das Verständnis von Globalisierung nicht auf eine ausschließlich positive Perspektive reduziert wird, sondern im Wesentlichen ambivalent ist. Obwohl der Begriff in erster Linie mit der Vorstellung von Homogenisierung der Differenzen verbunden ist, entlarvt sich die Literatur – wie die Autorin erfolgreich verdeutlicht – als ein dynamischer Verhandlungsraum von sprachlichen und kulturellen Bedeutungen. Die Autorin betont, „dass Globalisierung indes keine absolute Vereinheitlichung mit sich bringt und durchaus von Heterogenitäten, Ungleichheiten und Singularitäten begleitet ist, zeigt sich an den Unterschieden, die sich

gleichzeitig zwischen den Literaturen abzeichnen“ (S. 13). Es handelt sich mithin um Literatur, die sich durch eine Gleichzeitigkeit auszeichnet und sich nicht als solides Gefüge herauskristallisiert. Vielmehr hat sie ein elastisches, ja sogar rhizomatisches Wesen, das sich nicht auf biografische, geografische, ethnografische und diskursive Aspekte reduzieren lässt. Die vorliegende Studie zielt insofern darauf ab, ein kulturelles Phänomen – die Literatur – aus einer dynamischen und organischen Perspektive aufzufassen.

An dieser Stelle ist die Autorin mit ihrer ersten Herausforderung konfrontiert: mit der Kontextualisierung und der Begriffserklärung dessen, was unter transkultureller Literatur zu verstehen ist. Ihre Herangehensweise erscheint mir ganz und gar dialektisch. Im ersten Moment erörtert Codina die inhaltliche Problematik, die mit dem Thema einhergeht. Die Existenz einer vielfältigen Terminologie führt zu einem Missverständnis des Phänomens selbst. Die Postulierung verschiedener Begriffe bringt demnach eine begriffliche Konkurrenz hervor und ist daher in der Lage, das Hauptanliegen – die Ausdrucksformen der transkulturellen Literatur – in den Hintergrund zu drängen.

Codina muss also den Wald der Terminologien und die Meere der Theorien durchqueren, um sich schließlich mit ihrem eigenen Verständnis der transkulturellen Literatur auseinandersetzen zu können. Die Autorin nimmt somit eine kulturhistorische Lektüre der lokalen literaturtheoretischen Kontexte und Diskurse vor und identifiziert drei begriffliche Strömungen: die biografisch-thematischen, die ästhetisch-politischen und die rezeptionsorientierten Definitionsansätze.

Bei den biografisch-thematischen Definitionsansätzen, wie der Name bereits zu verstehen gibt, liegt der Fokus auf der Autorschaft und den subjektiven Erfahrungen in einem fremden Kulturraum, welche (nahezu allegorisch) auf eine soziokulturelle Ebene übertragen werden. Dieses biografisch repräsentative Merkmal spiegelt sich ebenso in den Themen und Motiven wider. Die Autorin identifiziert an dieser Stelle, insbesondere im hispanischen Kontext, ein Repertoire an Themen, die Teil der Migrationserfahrung sind, betont jedoch die Tatsache, dass diese Motive die Gattung bzw. das Phänomen nicht zwangsläufig definieren. Codina zufolge handelt es sich hierbei um einen „Versuch, Migrationsliteratur als kohärentes, einheitliches System zu beschreiben, das auf ein geschlossenes Set migrationspezifischer Themen festgelegt werden kann“ (S. 31). Insofern fasst die Autorin – erneut aus einer dialektisch-negativen Perspektive heraus – das Phänomen der Transkulturalität als ein offenes System auf, welches sich biografisch bzw. motivisch nicht erklären lässt, da solche Aspekte „oft

normativ“ wirken und „der Komplexität der Werke nicht Rechnung“ tragen (S. 34).

Die vorliegende Studie legt darüber hinaus eine pragmatische Distanz zu einer ästhetisch-politischen Definition nahe. Die Autorin stützt sich auf verschiedene Konzepte (u. a. von Ottmar Ette, Elke Sturm-Trigonakis und Arianna Dagnino), um die thematische Vielfalt und die begriffliche Komplexität der Literatur- und Kulturwissenschaften zu betonen. Während Codina einerseits einen theoretischen Beitrag zu den Literaturwissenschaften anerkennt, hebt sie andererseits die damit verbundene erkenntnistheoretische Problematik hervor, welche „die thematische und ästhetische Komplexität der Texte auf feste Erscheinungsformen reduziert“ (S. 37). Codinas Kontextualisierung ist zwar interessant, lässt aber im Hinblick auf ihre eigene Positionierung zu wünschen übrig. In dieser Hinsicht wünscht man sich ein ausführlicheres Kapitel, in dem sie sich explizit mit ihrem eigenen Verständnis von kulturübergreifender Literatur auseinandersetzt. Trotzdem ist hervorzuheben, dass die literarischen Analysen aufgrund ihrer inhaltlichen Qualität maßgeblich dazu beitragen, ihren anfänglich skizzierten Theorierahmen besser nachzuvollziehen. Ein Beispiel für solch eine Lücke in ihren theoretischen Grundlagen ist das Fehlen einer klaren Positionierung zum Konzept der *Literatures of Mobility* (nach Arianna Dagnino). Obwohl der Rekurs auf Dagninos Theorierahmen eine interessante Auffassung von Literatur aufzeigt, wird der erkenntnistheoretische Beitrag dieses Konzepts zu Codinas eigenem Theorierahmen nicht verdeutlicht. Inwiefern die ästhetisch-politischen Definitionsansätze Codinas epistemologisches Gefüge beeinflussen, bleibt leider offen.

Die in dieser Studie aufgezeigte Problematik ist eine erkenntnistheoretische Herausforderung, denn die Definition und Beschreibung eines Konzeptes impliziert folglich eine Ein- und Ausgrenzung des Phänomens. Die Autorin proponiert eine „elastische“ (S. 44) Auffassung des Begriffs. Diese Elastizität – oder sogar rhizomatische Struktur, um die bereits etablierte Begrifflichkeit von Deleuze und Guattari heranzuziehen – kommt in der Studie in drei Analysekatoren exemplarisch zum Ausdruck: i) Geschlecht, Körper und Sexualität; ii) Raum; und iii) Sprache.

Dabei ist festzuhalten, dass Codinas Überlegungen nicht auf einen diachronischen Aspekt beschränkt sind. Sie betrachtet die Zeitlichkeit als einen Faktor, der interkulturelle Prozesse unmittelbar beeinflusst. Sie präsentiert somit dem deutschsprachigen Publikum einen äußerst interessanten diskursiven und literaturgeschichtlichen Einblick in die spanische und katalanische Literatur, der die Problematik der Identität im historischen

und kulturellen Kontext beleuchtet. Dabei wird verdeutlicht, „dass sich keine historische, kontextspezifische Logik finden lässt (Kolonialismus, Migration), die eine Systematisierung der Texte ermöglichte und auf einen klaren diskursiven Wandel“ hinweist (S. 66).

Insofern wird eine Absage an das Generationsmodell als universell gültig verifiziert (vgl. S. 73). Transkulturelle Literatur wird vielmehr als ein sowohl grenzen- als auch zeitübergreifendes Phänomen verstanden, welches in Form von Intertextualität zum Ausdruck kommt. Die Herangehensweise liegt darin begründet, dass die werkimmanenten sowie die kontextbezogenen Perspektiven erheblich eingeschränkt seien. Literatur wird als ein im Wesentlichen relationales Konstrukt verstanden, das die Kommunikation und Interaktion verschiedener Werke ermöglicht, ohne dass diese Beziehungen notwendigerweise eine Systematisierung oder Standardisierung ihrer Erscheinungsformen etablieren. Die Autorin zieht Julia Kristevas Intertextualitätstheorie heran, um die dynamischen Prozesse zu erklären, die in der transkulturellen Literatur ablaufen. Dabei handelt es sich um ein unablässiges Ineinandergreifen des Ausdruckspotenzials eines Textes, welches sich (elastisch) in Bezug auf andere Texte tendenziell erweitert. Codina schlägt also eine Ergänzung des Modells von Julia Kristeva vor, indem sie „den Begriff der Transkulturalität an die Stelle des Begriffs der Intersubjektivität“ treten lässt (S. 84), eine kühne und zweifelsohne innovative Aufgabe. Dieses Verständnismodell „dient als zusätzliche Folie, die für das Verständnis bestimmter, nicht national gebundener Werke auf das Modell der Intertextualität projiziert werden kann und zugleich als dessen Spiegelbild fungiert“ (S. 87).

Ausgehend von einer hauptsächlich relationalen, zeit- und kulturübergreifenden Perspektive lässt sich ableiten, dass die Begriffe Linearität und Identität von einem absoluten und unumstößlichen Charakter losgelöst sind und zu epistemologischen Variablen werden. Codina versucht daher nicht, ein gemeinsames Element für die betrachteten Werke zu finden, sondern vielmehr die Vielfalt und Komplexität ihrer Erscheinungs- und Ausdrucksformen hervorzuheben.

Die Analysen basieren demnach auf verschiedenen Kategorien, deren Inhalt im Grunde genommen dehnbar und für permanente Veränderungen anfällig ist. Die erste analysierte Kategorie befasst sich mit Geschlecht als „[...] eine[r] dynamische[n] Kategorie, die variabel ist und weder von der Anatomie noch von der kulturellen Herkunft der Protagonisten bestimmt wird“ (S. 99). Die Autorin stützt sich zunächst auf einen Vergleich zwischen den Figuren, ohne unbedingt von einer kulturell oder historisch ver-

ankerten Prämisse auszugehen. Es gelingt ihr, sich sowohl von einer biologisch als auch einer kulturell reduktionistischen Sichtweise zu lösen. Aus kontrastiven Analysen lassen sich signifikante Ereignisse identifizieren, die sich in den ausgewählten Werken zutragen.

Ein positiver Aspekt der Analyse war die Sorgfalt, nicht zu implizieren, die Ausdrucksformen seien Konstanten des untersuchten Phänomens. Im Gegenteil: Man muss sich vor Augen halten, dass Codinas Analyse nicht darauf abzielt, Transkulturalität in der Literatur normativ (als Gattung) vorzuschreiben, sondern vielmehr mögliche Interaktionspunkte zwischen Werken und damit kulturell geprägten Räumen epistemologisch zu umreißen. Insofern besitzt jedes Schriftstück einen intertextuellen Aspekt, ignoriert bzw. verwirft jedoch seine erzählerischen Besonderheiten und seinen Entstehungskontext nicht. Die Quintessenz liegt in der sowohl kulturellen als auch narrativen Wechselwirkung zwischen dem Selbst und dem Anderen.

Es ist daher nicht unsere Aufgabe, alle Punkte der narrativ-kulturellen Wechselwirkung zu erklären, sondern vielmehr darauf hinzuweisen, dass die vorliegende Studie verschiedenartige Ausdrucksformen aufdeckt. Diese Herangehensweise dehnt sich auf die Raumkategorie aus, die als eine im Kern relative und subjektiv geprägte Dimension aufgefasst wird. Die Analysen beleuchten die unterschiedlichen Repräsentations- und Produktionsformen des Raums – sei er real/fiktiv, objektiv/subjektiv – sowie sein Verhältnis zur Sprache und zur narrativen Ebene. In einem dritten Blickwinkel wird die Kategorie der Sprache als Dimension aufgefasst, welche die Ambivalenzen auflöst, die Gegensätzlichkeiten umdenkt und das kulturelle Ineinandergreifen der transkulturellen Relationen exemplarisch veranschaulicht.

Die vorliegende Studie stellt schließlich einen wichtigen Beitrag zur aktuellen Literaturwissenschaft dar, ohne den Fehler zu begehen, lokale, kulturgeschichtliche und disziplinäre Aspekte außer Acht zu lassen. Wer sich auf die Pfade der transkulturellen Literatur begeben möchte, um neue Wege zum Verständnis von Literatur und Kultur in der Welt, in der wir leben, zu entdecken, dem wünsche ich eine angenehme Lektüre. ■

- Fernando Toledo, TU Dortmund, Fakultät Kulturwissenschaften,
Emil-Figge-Straße 50, D-44227 Dortmund, <fernando.toledo@tu-dortmund.de>,
ORCID: 0000-0001-9805-9219.

- Joseph Jurt: *Assaigs d'història comparada dels intel·lectuals*. Edició a cura d'Antoni Martí Monterde. Traduccions de Salvador Company, Carlota Gurt i Anna Torcal. Barcelona: UB Edicions, 2021 (Col·lecció Figura). 308 pàgs. ISBN 978-84-9168-665-1.

La col·lecció *Figura* que publiquen les Edicions de la Universitat de Barcelona sorgeix de la iniciativa del Grup de Recerca de Literatura Comparada en l'Espai Intel·lectual Europeu (vinculat a la UB) i, tal com s'assenyala a la solapa del present volum, es proposa d'oferir al públic un catàleg dedicat a la literatura comparada que impulsi el coneixement de la disciplina a través d'obres que sorgeixen de l'activitat del mateix grup, o bé d'obres poc conegudes a casa nostra, ja sigui per la seva novetat o bé perquè han estat injustament oblidades. El recull d'assaigs que presentem aquí serveix, doncs, per brindar per primera vegada en català una mostra de la variada i riquíssima producció de Joseph Jurt, un dels col·laboradors externs del grup, que, com tot seguit veurem, resulta d'una adequació i interès inqüestionables per als estudis de comparatística en general, i particularment per als estudis comparatistes fets des de perspectiva catalana i/o centrats en temàtica catalana.

El present volum, que duu per títol *Assaig d'història comparada dels intel·lectuals*, està organitzat en tres blocs que es corresponen a tres àmbits diferenciats de la producció assagística de Jurt, els quals, però, són perfectament complementaris i constitueixen una línia d'anàlisi del tot coherent, al llarg de la qual s'aborden fets relacionables entre sí i, en certa manera, interdependents. Al primer bloc, que duu per nom "Camp literari i literatura nacional", s'hi estudia la constitució i l'articulació del camp literari dins l'àmbit de la nació; el segon bloc aborda les relacions transnacionals dels camps literaris i s'anomena "*Weltliteratur* i literatura comparada"; i el darrer bloc, finalment, duu per nom "Història comparada dels intel·lectuals" i se centra en l'anàlisi del paper que desenvolupa l'intel·lectual en diferents camps literaris nacionals.

Tot i l'agrupament dels articles en aquests tres blocs, que tot seguit abordarem per separat, cal assenyalar d'entrada algunes de les característiques comunes que són presents a tots els treballs del recull. En primer lloc, l'enfocament sociològic de què parteix Jurt, deutor de la teoria dels camps

del sociòleg francès Pierre Bourdieu, a partir del qual observa el fet literari de forma íntimament relacionada amb les estructures socials i polítiques en què històricament es produeix; en segon lloc, el plantejament comparatista que tenen tots els seus treballs, que ens ajuda a copsar el caràcter contingent dels constructes històrics sobre els quals té lloc l'activitat literària i, en general, l'activitat humana; en tercer lloc, el fet que gairebé tots els seus treballs se centren en l'anàlisi del que s'ha esdevingut històricament als camps literaris francès i alemany, en tant que exemples paradigmàtics de maneres antagòniques de concebre la producció literària i cultural, i en general l'activitat intel·lectual. Les relacions culturals francoalemanyes constitueixen, atesa la perspectiva comparatista de Jurt, un dels eixos centrals d'aquest recull.

Tot i que l'estudiós suís fa incursions retrospectives fins al segle XVI i puntualment fins més enrere, els seus treballs se centren majoritàriament en la producció literària i cultural a França i a Alemanya des del segle XVIII fins al segle XX. D'aquesta manera, Jurt reconstrueix els postulats sobre els quals s'erigeix la idea de nació a França i, més tard i de forma clarament antagònica, a Alemanya, per donar lloc a dos conceptes –*estat nació* i *nació cultural*– que constitueixen des d'aleshores i de forma contraposada els marcs en què té lloc el camp literari tal com l'entendem encara avui majoritàriament, almenys al món occidental. En aquest sentit, Jurt pren també en consideració a tots els treballs el grau d'autonomia/ heteronomia de què aquests camps literaris han gaudit en els seus respectius entorns i en diferents moments històrics. El caràcter nacional que Jurt reconeix en la constitució i articulació del camp literari, així com en l'activitat cultural i intel·lectual, el porta a plantejar-se conseqüentment el caràcter de constructe de la noció d'universalitat de la literatura, i la manera com cal entendre les iniciatives històriques de superació dels límits nacionals, tot començant pel concepte de *Weltliteratur* encunyat per Goethe, que Jurt s'encarrega de dilucidar en el seu context històric d'aparició.

Repassem ara els diferents continguts que Jurt aborda en els diferents articles ordenats en els tres blocs que hem esmentat. És significatiu que al primer article del volum, “La identitat nacional: una ficció, una construcció o una realitat social?”, Jurt es planteja la qüestió de la identitat nacional dels individus. La pregunta amb què s'obre, doncs, el volum no li serveix per decantar-se per cap de les tres alternatives que planteja sinó per fer un repàs de la gènesi de la idea de nació, especialment a França i a Alemanya, i de constatar el que aquesta idea té, justament, de ficció, de construcció i de realitat social. En tot cas, és en el marc nacional on es concep i es desen-

volupa contemporàniament el camp literari, tant si se'l defineix més políticament, com és el cas de França, com més culturalment, com és el cas d'Alemanya. Són aquestes dues perspectives, alhora, les que condicionen també una determinada concepció d'allò que és cosmopolita i internacional, tal com veiem a l'article "Llengua, literatura, nació, cosmopolitisme, internacionalisme. Condicions històriques de l'intercanvi francoalemany". I justament la dialèctica que es crea entre França i Alemanya al voltant de la consideració del terme nació i literatura constitueix el centre d'atenció en els següents articles, i serveix a Jurt per aprofundir en l'anàlisi de naturalesa del fet literari en el món contemporani i contestar a la pregunta: quin és el poder simbòlic de la literatura? A l'article "La construcció de les identitats nacionals a Europa (del segle XVIII al XX)" veiem d'una banda l'impacte que tenen en la configuració política d'Europa les concepcions antagòniques de la idea de nació nascudes a França i Alemanya, però també l'evolució que aquesta idea experimenta a Alemanya, especialment condicionada pels esdeveniments de la història contemporània. Un dels primers conflictes històrics que fa posar damunt la taula de forma evident el rerefons de tota aquesta discussió és la guerra francoprussiana de 1870–71 i la conseqüent incorporació d'Alsàcia i Lorena al II Reich alemany. En el darrer article d'aquest bloc, Jurt desgrana quins són els elements responsables de la divulgació i popularització de la idea de nació a França, que fins al segle XIX era pràcticament inexistent. L'estudiós suís arriba a la conclusió que són la universalització de l'ensenyament obligatori, el servei militar obligatori, la millora de les comunicacions, la creació d'un mercat nacional i la premsa els responsables de la consolidació d'aquest concepte entre la població francesa. Tot resumint, a la idea francesa de nació, basada en la compartició d'unes estructures organitzatives de caràcter estatal que es veuen legitimades per una història comuna, s'hi oposa la idea alemanya de la identitat col·lectiva basada en la llengua i la cultura, independentment de qüestions polítiques, com a elements que configuren la comunitat nacional. Mercès al paper rellevant que tant en un cas com en l'altre té l'escriptor, observarem com la literatura esdevé arreu un camp d'alt poder simbòlic. Al següent punt, en què abordarem els contactes transnacionals, veurem fins a quin punt la recepció cultural i literària d'allò que ve de fora està condicionada per aquesta concepció de nació.

Al segon bloc, Jurt estudia, prenent novament com a base les relacions culturals francoalemanyes, els intercanvis culturals transnacionals, la manera com s'articulen i la manera com s'analitzen des de l'acadèmia. En el primer article del bloc, "Traducció i *transfert* cultural", partint de la progres-

siva mundialització de l'activitat humana, Jurt aborda el fet literari i la producció cultural com una part més d'aquest fenomen, desproveint-lo de l'aura d'excepcionalitat que sol acompanyar-lo. Ja Goethe, diu Jurt, es va valer de símils extrets de l'activitat comercial i econòmica per definir el seu concepte de *Weltliteratur* i l'intercanvi de bens culturals: no només considerant el fet literari des del punt de vista econòmic, per descomptat, sinó també des del punt de vista del seu valor simbòlic. També en aquest primer article del bloc, l'estudiós suís aborda la consideració que la importació de bens culturals ha tingut en els estudis acadèmics contemporanis de literatura comparada i en descriu l'evolució. Així, s'ha passat (als anys seixanta i setanta del segle XX) de parlar de la mera "influència" d'autors i obres estrangers en un context cultural aliè, a través de la traducció, tot constatant les desviacions interpretatives de l'obra original en la cultura d'acollida, als "estudis de recepció", en què es descriuen les condicions de difusió de les obres en els contextos culturals nous. Altres perspectives posteriors d'estudi que descriu Jurt són la de "transferència cultural", que prioritza la lectura que es fa de les obres en els contextos culturals nous, i la de la "traductologia", amb els diferents enfocaments que adopta segons les tradicions culturals; finalment, Jurt aborda la idea de "camp literari internacional". En tots aquests enfocaments, l'autor suís analitza les estratègies de traducció emprades per les diferents tradicions culturals, novament prioritjant la francesa i l'alemanya, i destaca la importància que ja Goethe atorgava a la traducció no només com a mètode d'enriquir la pròpia tradició literària sinó com una manera de donar nova vida a les obres literàries, en contextos nous i amb punts de vista diferents del propi. També en aquest camp es constata una tradició traductològica francesa més propensa a adaptar allò estranger a la pròpia tradició i una tradició traductològica alemanya més partidària de fer evident l'element "estrany" en les traduccions.

En el segon article d'aquesta secció, Jurt aborda, comparativament, la qüestió de l'autonomia o heteronomia del camp literari a França i a Alemanya. Per fer-ho recorre a l'obra d'intel·lectuals ben rellevants, procedents d'ambdues tradicions. Per la part alemanya se centra en l'obra de Lukács, Goldmann, Köhler i Bürger, i per la part de França se centra sobretot en Bourdieu. En general, Jurt constata la major integració del camp literari en la societat a França, davant d'un aïllament social deliberat de la literatura a Alemanya. Ambdues actituds es poden explicar a partir de les evolucions històriques divergents de tots dos països pel que fa a les idees d'estat i nació, i al diferent paper que hi han tingut els escriptors a l'hora d'articular-los. Els termes en què s'analitza la posició de l'escriptor en la societat són

els d'autonomia i dependència d'altres poders, i en conseqüència de l'autonomia i dependència de la literatura. Seguint aquest paràmetres, Jurt reproduïx la classificació d'intel·lectuals i escriptors que proposa Habermas segons el grau i la naturalesa de la seva implicació en els fets mundans. Al següent article del bloc, "El camp literari nacional i transnacional", Jurt es planteja la qüestió de la no coincidència dels camps literaris definits lingüísticament amb les fronteres polítiques. El cas de la *francophonie* serveix a Jurt per analitzar les relacions de centralitat i perifèria cultural, i el desenvolupament de camps literaris secundaris articulats per principis aliens a criteris literaris i lingüístics, com passa amb els camps literaris del Quebec, de Bèlgica o Suïssa en relació al camp literari francès. També en aquest article, Jurt aborda la idea de la literatura francesa com a model de literatura universal, i destaca el caràcter de constructe d'aquesta idea apareguda en un determinat moment històric. En el darrer article d'aquest bloc, Jurt analitza la gènesi del concepte de *Weltliteratur*, encunyat per Goethe en els seus darrers anys de vida, partint de la idea d'intercanvi de bens culturals, amb horitzons europeus, en què es basa.

Al darrer bloc del volum, Jurt se centra, també comparativament, en el paper que han desenvolupat contemporàniament els intel·lectuals francesos i alemanys en els seus respectius àmbits d'actuació. Jurt hi pren en consideració la rellevància de les plataformes de difusió del pensament a França, especialment la premsa i les revistes culturals, i es refereix a l'engatjament tradicional de l'intel·lectual francès en els afers extraliteraris contemporanis, especialment des de Zola fins a Sartre. L'estudi del cas Dreyfus i el paper que hi tingué Zola són el centre, precisament, de l'últim dels articles de Jurt. A l'actitud més compromesa dels intel·lectuals francesos, Jurt hi contraposa l'actitud més distant dels intel·lectuals alemanys, motivada per qüestions històriques (absència d'un centre polític i la tradicional poca influència dels escriptors en els cercles de poder), tot fent l'excepció de Heine i dels intel·lectuals i escriptors alemanys de la postguerra.

El volum que presentem és d'un indubtable interès per al lector català. Centrat en bona mesura en l'anàlisi de les relacions culturals, polítiques i històriques francoalemanyes, ens ofereix, però, paradigmes d'anàlisi que podem aplicar a la nostra realitat cultural, política i històrica, per tal de comprendre-la millor. La cultura catalana, que tradicionalment ha sentit tan seva i tan propera la cultura francesa i que tan sovint s'ha sentit temptada d'emmirallar-se en l'alemanya, no es pot explicar segurament sense l'influx que totes dues han exercit sobre ella. És per això, i sobretot per la lucidesa amb què Joseph Jurt sap posar de costat les visions contraposades de fran-

cesos i alemanys pel que fa a identitat nacional, cultura i literatura, que aquesta lectura es podria considerar obligatòria per tot aquell que vulgui aprofundir en les relacions francoalemanyes, però també per a tot aquell que vulgui aprofundir en la realitat catalana. ■

- Jordi Jané-Lligé, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Anglesa i de Germanística, Edifici B, Carrer de la Fortuna, E-08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès), <Jordi.Jane@uab.cat>, ORCID: 0000-0002-5950-1518.

- Amanda Ulldemolins Subirats: *La llengua estàndard a les comarques centrals del domini lingüístic català*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 2021. 220 pàgs. ISBN 978-84-18432-92-7.

Els estudis que analitzen i reflexionen sobre la implementació de la codificació lingüística són necessaris i rellevants per als debats que giren al voltant de l'estandardització del català. Aquest és el cas del llibre *La llengua estàndard a les comarques centrals del domini lingüístic*, d'Amanda Ulldemolins Subirats, que estudia «el model de llengua oral que els ensenyants vehiculen als alumnes del primer curs d'educació primària» de la comarca del Sénia, que és «l'eix vertebrador de la llengua catalana en aquest punt central del domini lingüístic» (p. 9).

El llibre es divideix en cinc capítols, començant per una introducció («Introducció», p. 9–18) en què es presenta, d'una banda, l'objectiu de l'estudi, que és «analitzar el grau d'integració de la varietat tortosina en l'estàndard oral que vehicula el món educatiu», i les hipòtesis sobre els trets que caracteritzen «el model de llengua difós pels mestres tortosins», i, d'altra banda, la metodologia amb què s'han recollit les dades del corpus de treball i l'estructura amb què es presenta l'anàlisi.

Una vegada introduït l'objecte d'estudi, en el segon capítol l'autora el contextualitza («Contextualització de l'àrea d'estudi: el Sénia», p. 19–40) no només des del punt de vista de la geografia, la demografia, l'economia i les relacions intercomarcals, sinó també caracteritzant la comunitat de parla tortosina i presentant algunes reflexions prèvies sobre el model de llengua en l'ensenyament.

Havent situat el lector, en el tercer capítol es presenten les dades obtingudes («Anàlisi de les dades», p. 41–188). Pel fet que és l'apartat central de l'estudi i el que conté més informació, l'autora el divideix en funció de tres àmbits lingüístics analitzats: la fonètica, la morfologia –verbal i no verbal– i el lèxic. A més a més, distribueix el contingut d'aquests apartats presentant primer el tret lingüístic tortosí de què parlarà; en segon lloc, els percentatges de les dades recollides tant en les escoles valencianes com en les catalanes i la seva interpretació tenint en compte altres qüestions (procedència del mestre, forma lingüística que apareix en els llibres de text, etc.); i, finalment, les valoracions de les acadèmies, l'Institut d'Estudis Catalans i l'Aca-

dèmia Valenciana de la Llengua, tant en els textos sobre l'estàndard oral com en els corpus normatius. Per la quantitat i diversitat de dades que s'aporten en aquest capítol, no hagués estat sobrer haver-hi afegit una taula de síntesi.

Al llarg de l'anàlisi apareixen algunes qüestions més o menys recurrents que són pertinents de ressaltar perquè, més enllà de la implicació amb les dades concretes d'aquesta recerca, són importants per a la reflexió general sobre la varietat estàndard i la relació que s'estableix entre la codificació i la implementació. D'entrada, l'autora fa referència a la tendència a l'anivellament cap a les formes lingüístiques emprades a les capitals administratives, això és tant a les solucions valencianes com a les barcelonines. També posa en relleu la influència del discurs planificat o no planificat, el to interpersonal o l'audiència en la tria de les formes lingüístiques dels mestres, així com la influència de la llengua escrita en la tria per a la llengua oral. A més a més, l'autora detecta, en alguns dels fenòmens estudiats, la inseguretats lingüística dels docents com a estadi previ per a la hipercorrecció a l'hora d'ensenyar. I, finalment, quan s'analitzen els corpus normatius i les propostes per a l'estàndard oral de les acadèmies, es posa en evidència, en alguns fenòmens més que d'altres, les diferències –i, a vegades, discrepàncies– en les valoracions prescriptives.

Tot seguit, en el quart capítol, es presenten les conclusions («Conclusions generals», p. 189–204), entre les quals cal destacar que les variants de les capitals administratives tenen una incidència diferent segons l'àmbit de la llengua: tal com il·lustra l'autora a la figura 4 de la pàgina 194, els trets tortosins es mantenen més en la fonètica i s'abandonen progressivament en la morfologia verbal, en la morfologia nominal i, més abundantment, en el lèxic.

Finalment, és important destacar que l'autora va més enllà de presentar una anàlisi de dades lingüístiques i acompanya l'estudi amb un capítol anomenat «Transferència del coneixement» (p. 205–210), que té la finalitat de «proporcionar als ensenyants del primer cicle inicial de primària unes pautes ortoèpiques sorgides de la recerca sobre el seu patró de llengua oral». En aquest capítol hi trobem, d'una banda, una taula amb els fenòmens que «presenten més dubtes entre els professionals d'aquest àmbit» acompanyats per la solució tortosina estàndard i, si s'escau, alguna observació sobre la variant. D'altra banda, s'hi presenta una llista de mots del tortosí estàndard que «presenten dubtes entre el geosinònim de les capitals administratives i el tradicional tortosí».

En definitiva, el llibre d'Amanda Ulldemolins permet que el lector interessat en el procés d'estandardització del català prengui consciència de com és la implementació de la codificació normativa en l'àmbit de l'ensenyament quan es tracta d'un territori com el Sénia, a cavall entre les administracions catalana i valenciana i, consegüentment, entre dos models de codificació. A més a més, l'aportació de transferència del coneixement de l'últim capítol no només és útil per als mestres, sinó per a tots els parlants del tortosí. ■

- Laia Benavent Llinars, Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, Gran Via de les Corts Catalanes, 585, E-08007 Barcelona, <laia.benavent@gmail.com>, ORCID: 0000-0002-2054-6436.

Normes per a la presentació de textos

■ Àmbits temàtics per a treballs presentats

La *Zeitschrift für Katalanistik / Revista Alemana d'Estudis Catalans (ZfK)* publica treballs de recerca originals i innovadors sobre qüestions relacionades amb els estudis catalans, centrats en estudis lingüístics, literaris, culturals i mediàtics, o que tenen en compte elements de la llengua, la literatura o la cultura catalanes en un enfocament comparat. Les aportacions que inclouen aspectes de llengües, literatures o cultures catalanes vs. alemanyes són especialment benvingudes. Pel que fa als temes tractats i als conceptes i teories aplicats, els textos presentats han d'estar vinculats a qüestions d'investigació actuals i debats científics en curs, o han d'abordar noves qüestions de recerca o obrir noves discussions científiques. Els textos han d'estar orientats a la problematització i han d'anar més enllà de la mera documentació de fets. Excepcionalment, es poden presentar textos documentals, com ara panorames bibliogràfics o edicions de text, si es reconeix que són recursos valuosos per a discussions de recerca actuals o noves. Els textos exclusivament assagístics i purament basats en opinió no es poden considerar per a la publicació.

■ Polítiques d'OpenAccess i d'atribució de llicències

La *ZfK* segueix una política Platinum OpenAccess sota llicències Creative Commons. La llicència atribuïda per defecte als articles de la *ZfK* és CC BY-NC-ND, que inclou els elements següents pels usuaris de l'article: se n'ha d'esmentar l'autor/a; es permet només l'ús no comercial; no se'n permeten adaptacions o usos derivatius. Els autors i autores d'articles acceptats poden proposar una altra llicència per llur treball, sempre que sigui compatible amb la política OpenAccess de la *ZfK*; per llicències alternatives vegeu <<https://creativecommons.org/about/cclicences/>>.

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 410–416,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.410-416>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

■ Indicacions formals

La *ZJK* accepta articles en totes les llengües romàniques majors –preferiblement en català–, en alemany i en anglès. Abans d'enviar el text, l'autora / l'autor ha de parar atenció al que la documentació científica i bibliogràfica sigui completa, com també a la qualitat lingüística i estilística del text. Si el text s'ha redactat en una altra llengua que la llengua primera de l'autora / l'autor, s'aconsella una revisió lingüística per un/a parlant L1 d'aquesta llengua abans de la presentació del text.

Les contribucions presentades han de ser textos originals escrits per l'autora/l'autor o les autores/els autors esmentats. Si per parts d'un text s'han utilitzat eines d'Intel·ligència Artificial (IA) (p. ex. per generar traduccions), s'ha d'indicar clarament dins del text.

Els textos presentats (amb resum, bibliografia i –eventualment– apèndixs; cf. *infra*) no haurien de superar els 60.000 signes (espais inclosos). Cada text ha d'anar acompanyat, després del títol principal, d'un resum en anglès que explica breument el tema tractat i els principals resultats presentats. Al resum s'han d'afegir unes 5–10 paraules-claus en anglès.

Per la subdivisió del text, s'ha d'utilitzar el sistema decimal (1, 1.1, 1.2, 1.2.1, etc.). Si el text conté il·lustracions, gràfics i taules, cal que s'hi remeti dins del text; per això, totes les il·lustracions, els gràfics i les taules han d'estar numerats i acompanyats d'un títol descriptiu breu. (Quant als requisits tècnics per il·lustracions, gràfics i taules, vegeu *infra*.)

En principi, les citacions s'han de fer en la llengua original. Només cal traduccions de citacions si provenen d'altres idiomes que les llengües romàniques majors (català, castellà, francès, italià i portuguès), l'alemany o l'anglès.

Exemples lingüístics presentats i discutits en articles de lingüística s'han de separar del text principal, numerar (entre parèntesis) i sagnar. Es poden acompanyar de glosses morfològiques interlinears alineades segons el sistema dels *Leipzig Glossing Rules*. Si els exemples provenen d'altres llengües romàniques que el català, el castellà, el francès, l'italià o el portuguès, o de varietats dialectals o no estàndards de llengües romàniques, de períodes antics de llengües romàniques, o de llengües altres que l'anglès i l'alemany, han d'anar acompanyats d'una traducció idiomàtica en la llengua del text; això val també per exemples llatins.

Les fonts de les citacions i les indicacions bibliogràfiques s'han d'indicar dins del text principal segons l'anomenat sistema referencial Harvard, és a dir: mitjançant el model (Nom(s) d'autor/a, any: número/s de pàgina/es)

(per exemple: (Badia i Margarit, 1995: 337s)). Es demana a l'autora / l'autor de prestar atenció a l'espaiat i als signes de puntuació del model de demostració.

Les notes s'han de col·locar al marge inferior (cap nota final) i han de contenir informació addicional, però no referències bibliogràfiques o títols abreujats. Se n'haurien de limitar el nombre i l'extensió. Notes de peu de pàgina no poden contenir il·lustracions, gràfics i taules.

Totes les referències bibliogràfiques que es citin o mencionin en el text han d'aparèixer en la bibliografia al final de l'article. Les autores i els autors han d'observar amb atenció els models i exemples següents de les diferents tipus d'entrades de la bibliografia (cal fixar-se també en l'espaiat i els signes de puntuació):

Monografies, miscel·lànies i volums col·lectius:

Badia i Margarit, Antoni M. (1995): *Gramàtica de la llengua catalana: descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*, Barcelona: Proa.

Wheeler, Max W. / Yates, Alan / Dols, Nicolau (1999): *Catalan. A comprehensive grammar*, London / New York: Routledge.

Turell, M. Teresa (ed.) (2001): *Multilingualism in Spain. Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of linguistic minority groups*, Clevedon: Multilingual Matters.

Articles en revistes, miscel·lànies i volums col·lectius:

Schlieben-Lange, Brigitte (1996): «Der Torsimany und die scholastische Grammatik», *Zeitschrift für Katalanistik* 9, 7–19.

Pradilla, Miquel Àngel (2001): «The Catalan-speaking community», in: Turell, M. Teresa (ed.): *Multilingualism in Spain. Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of linguistic minority groups*, Clevedon: Multilingual Matters, 58–90.

És obligatori esmentar els noms de pila complets de les autores / dels autors i de les editores / dels editors, i en el cas de publicacions monogràfiques, miscel·lànies i col·lectives cal indicar l'editorial. En canvi, és opcional esmentar eventuais sèries de publicacions o col·leccions (amb número del volum; darrere del nom de l'editorial entre parèntesis) o el DOI (*Digital Object Identifier*) si la referència ha estat consultada —o és disponible— en format electrònic. Si s'esmenta el DOI, s'ha de seguir el model de l'exemple següent:

Sunyer, Magí (2015): «L'11 de setembre en la literatura: Els símbols i els mites de la derrota», *Estudis Romànics* 40, 215–228, <https://doi.org/10.2436/20.2500.01.243>.

En cas que s'emprin o es citin versions traduïdes d'obres literàries o científiques, en la bibliografia a més a més hi ha de constar el títol, el lloc de publicació i l'any de publicació de l'original; per exemple:

Dietrich, Wolf (1983): *El aspecto verbal perifrástico en las lenguas románicas*, Madrid: Gredos (original: *Der periphrastische Verbalaspekt in den romanischen Sprachen*, Tübingen, 1973).

Si se citen fonts genuïnes d'internet, s'han de seguir normes diferents segons que el document de la xarxa esmenti o no una autora/un autor, editora/editor o una persona o institució responsable. Si al document en línia s'indica autora/autor / editora/editor / persona o entitat responsables, la referència d'aquest document es posarà amb les referències bibliogràfiques impreses, amb el DOI si en porta un, o sinó indicant-hi l'enllaç (URL) i la data quan s'ha consultat per última vegada aquest document electrònic. Exemple:

Institut d'Estudis Catalans (ed.) (s.a.): “Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana”, <<http://www.ctilc.iec.cat>> [15.10.2020].

Documents d'internet sense indicació d'autor:a / editor:a / persona o entitat responsables es posaran al final de la bibliografia amb indicació del títol del document (o, en cas que no hi hagi títol de document, amb el primer títol de paràgraf), l'enllaç (URL) i la data de la última consulta. Exemple:

“Joanot Martorell, Tirant lo Blanch, València 1490”, <<http://www.tinet.org/bdt/tirant>> [05.02.2008].

Cal tenir en compte les normes de puntuació específiques per a cada llengua tant en el text de l'article com en les citacions. Sempre que es pugui s'han d'utilitzar símbols tipogràfics com les cometes, els apòstrofs (“ ”, « », ‘ ’) i els guions de mida mitjana (–).

Les dades, gràfics i taules addicionals que no es poden acomodar dins del text principal es poden col·locar en un apèndix després de la bibliografia; tanmateix, només s'han d'incloure annexos si és absolutament necessari.

Al final de la contribució, s'han d'indicar els noms de l'autora / l'autor (o de les autores / dels autors), les adreces postals institucionals, les adre-

ces de correu electrònic (institucionals) i els identificadors ORCID (si estan disponibles). Si l'article ha estat escrit per diverses coautoras / diversos coautors, una autora / un autor es pot identificar com a autora / autor responsable.

La *ZfK* agraeix l'ús d'un llenguatge inclusiu. Si s'utilitza, s'hauria d'aplicar de manera coherent al llarg del text un model comú de llenguatge inclusiu.

■ Indicacions tècniques

Els originals dels textos presentats s'enviaran en format electrònic, com a document de tractament de text (preferiblement .DOCX) afegit a un correu electrònic, a la redacció de la *ZfK* a <zfk@katalanistik.de>. Si en un text s'empren signes o caràcters especials (símbols fonètics, alfabet del centre i est d'Europa o alfabet no llatins) o si s'hi inclouen il·lustracions, gràfics i taules, a més a més s'ha d'enviar una versió PDF del text (amb els signes especials integrats).

Es demana a l'autora / l'autor de només utilitzar els formats bàsics (*cursiva*, **negreta**, subratllat). Per motius tipogràfics, no es poden combinar la cursiva i la negreta dins de la mateixa paraula; també s'ha de prescindir d'una maquetació fina del text presentat (per exemple, amb separació de síl·labes, títols o notes a l'encapçalament de pàgines, números de pàgina etc.; tot això s'afegirà en el procés de maquetació del text, un cop aquest text acceptat per la publicació).

Si el text conté una gran quantitat de símbols fonètics, les transcripcions fonètiques s'han d'establir amb la lletra TrueType 'SIL Doulous IPA 93', que es pot obtenir, si cal, a la redacció de la revista. Si el text conté paraules escrites en grec, ciríl·lic o altres alfabetos no llatins, es pot demanar a l'autora / l'autor que detalli i, si cal, comparteixi el tipus de lletra que ha utilitzat per configurar aquestes paraules.

Les taules s'haurien de crear amb les eines del programa de tractament de text i trobar-se integrades en el text. S'han d'evitar enllaços amb altres programaris via OLE, per exemple amb programaris de càlcul com MS Excel. A causa de restriccions imposades per la versió impresa de la *ZfK*, que es confecciona en format A5, les taules no haurien de superar una llargada de 11,3 cm amb una lletra mínima de 9 punts. Excepcionalment, però només en casos inevitables i justificats, les taules poden arribar a una llargada de 18 cm però llavors es publicaran a la vertical. Les autores / els

autors han de tenir en compte aquestes restriccions de mida en el moment de preparar taules.

Les il·lustracions i els gràfics no s'han de memoritzar (només) amb el fitxer de tractament de text, sinó que s'han d'enviar separatament com a fitxers gràfics (preferiblement en format JPEG no comprimit o TIFF) en una qualitat suficient perquè es puguin llegir i imprimir bé. Es recomana una resolució mínima de 300 dpi; això vol dir, per exemple, que un fitxer gràfic per una il·lustració prevista de cobrir tota la llargada de la pàgina impresa (és a dir: 11,3 cm) es pot llegir i imprimir en condicions òptimes si té com a mínim 1200 píxels d'amplada. Vist que la versió impresa de la *ZJK* no permet l'ús de colors, les il·lustracions i els gràfics també haurien de ser llegibles en versió blanc-i-negre. Es recomana doncs a les autores / als autors d'entregar fitxers per a il·lustracions i gràfics en dues versions: blanc-i-negre / tons de gris per la versió impresa i amb color per la versió electrònica de la revista. Les il·lustracions destinades a publicar-se amb un article han de ser de domini públic o l'autora / l'autor de l'article ha de ser la propietària / el propietari dels drets d'autor o proporcionar un permís de reproducció emès pel titular dels drets d'autor.

■ Indicacions sobre el procés d'avaluació i publicació

La recepció d'una proposta de text serà confirmada de seguida per correu electrònic. Llavors el text serà sotmès a un procés d'avaluació per parells que normalment no hauria de durar més de quatre mesos. El text s'avaluarà primer pels co-directors de la revista, els quals poden demanar un informe a un/a o més d'un/a expert/a extern/a especialitzada / especialitzat en la temàtica del treball presentat. Les avaluadores externes / els avaluadors externs queden anònimes / anònims. Al final del procés d'avaluació, es comunicarà a l'autora / l'autor la decisió d'acceptació o no acceptació; si un text s'accepta però no compleix els requisits formals i tècnics aquí detallats es torna el text a l'autora / l'autor perquè l'adapti a aquestes normes de publicació.

Els manuscrits enviats a la *ZJK* no s'han d'enviar a altres publicacions periòdiques al mateix temps. Si una autora / un autor vol retirar la seva proposta, p.ex. perquè la vol presentar a un altre lloc, se li convida a informar immediatament la redacció de la *ZJK* a <zfk@katalanistik.de> perquè el procés d'avaluació es pugui aturar.

Els manuscrits acceptats seran maquetats segons el disseny de la revista per la redacció de la *ZJK*. El director-gestor de la *ZJK* enviarà a l'autora /

L'autor les galerades com a fitxer PDF adjunt a un correu electrònic. Aquestes proves s'han de comprovar i corregir, anotant directament les esmenes, els canvis i els comentaris al fitxer PDF (mitjançant, per exemple, l'ús de les eines d'anotació i comentaris del programari Adobe Reader). Excepcionalment, també es poden enviar proves corregides en forma impresa per correu ordinari a l'adreça postal de la revista.

Els co-directors de la *Z/K* es reserven el dret de modificar lleugerament el text original lingüísticament, estilístic i formalment si aquestes modificacions resulten necessàries per a una correcta publicació. Sempre s'informaran les autores / els autors d'aquests canvis quan se'ls enviïn les galerades.

Cada autora / autor individual, o l'autora / l'autor responsable en el cas de diverses co-autores / diversos co-autors, rebrà un exemplar imprès del volum de la *Z/K* en el qual es publica l'article. No s'enviaran cap separata. D'acord amb la política Platinum OpenAccess de la *Z/K*, la publicació d'articles a la *Z/K* és gratuïta per a les autores i els autors, però tampoc serà remunerada. Es poden compartir els articles publicats a la *Z/K* en repositoris i en altres plataformes científiques. ■

Guidelines for the submission of texts

■ Thematic scope of submissions

The *Zeitschrift für Katalanistik* / *German Journal for Catalan Studies* (ZfK) publishes original and innovative research papers on issues related to Catalan studies, with a focus on linguistic, literary, cultural and media studies, or which take into account elements of Catalan language, literature or culture in a comparative approach. Contributions which include aspects of Catalan vs. German languages, literatures or cultures are particularly welcome. With regard to the treated subjects and the applied concepts and theories, the submitted texts should be linked to current research questions and ongoing scientific debates, or should address new research questions or open new scientific discussions. Texts must be problem-oriented and go beyond the mere documentation of facts. Primarily documentary texts, such as bibliographical surveys or text editions, may exceptionally be submitted if they are acknowledged to be valuable resources for current or new research discussions. Exclusively essayistic and purely opinion-based texts are not receivable for publication.

■ OpenAccess and licensing policies

ZfK pursues a Platinum OpenAccess policy under Creative Commons licenses. The default license attributed to articles published in the ZfK is CC BY-NC-ND, which includes the following elements to be respected by (re)users of the article: credit must be given to the author(s); only non-commercial uses of the work are permitted; no derivatives or adaptations of the work are permitted. Authors of accepted articles may suggest alternative licenses for their work, as long as these are compatible with ZfK's OpenAccess policy. For other license options see <<https://creativecommons.org/about/ccllicenses>>.

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 36 (2023), 417–423,
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2023.417-423>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

■ Formal indications

The *ZJK* accepts texts in all major Romance languages – preferably Catalan –, in German and in English. Before sending the manuscript, authors are requested to assure the completeness of scientific documentation and bibliography as well as linguistic and stylistic exactness. If the text is written in a language that is not the author's mother tongue, the author should get her / his text revised by a (near-)L1 speaker of that language before submitting it.

Contributions must be original texts written by the mentioned author(s). If for parts of a text Artificial Intelligence (AI) devices have been used (e.g. for AI-based translations), this must be clearly stated in the text.

Submitted texts (with abstract, bibliography and – if necessary – appendices; cf. below) should not exceed 60.000 signs (blanc spaces included). Every text must include, after its main title, a summary in English which gives brief information on the treated subject and the main findings of the reported research. The abstract must be followed by 5 to 10 key-words in English.

Articles have to be structured using the decimal system (1, 1.1, 1.2, 1.2.1, etc.). Should the paper contain illustrations, diagrams or tables, they have to be referred to within the text; therefore, all illustrations, diagrams and tables have to be numbered and given a short descriptive title. (For technical requirements of illustrations, diagrams and tables, cf. below.)

Quotes should be made in the original language. Translations of quotes are required only when the quotes are from other languages than the major Romance languages (Catalan, French, Italian, Portuguese, and Spanish), German or English.

Examples quoted and discussed in linguistic contributions have to be set off from the running text, numbered (in parenthesis) and indented. They may be accompanied by aligned interlinear morphological glosses according to the *Leipzig Glossing Rules*. If the examples come from Romance languages other than Catalan, French, Italian, Portuguese or Spanish, from dialectal or non-standard varieties of Romance languages, from older periods of Romance languages, or from languages other than English and German, an idiomatic translation into the language of the article must be provided; this includes also examples from Latin.

The sources of quotes and indications of bibliographic references have to be stated in the main text using the so-called Harvard referencing style, i.e. they have to be given in the (Author name(s), year: page number(s))

system (e.g. (Badia i Margarit, 1995: 337s)). Authors are asked to pay attention to the gaps and punctuation signs of this model.

Notes should be formatted as footnotes (no final notes) and should contain additional information, yet no bibliographic references or abbreviations of titles. They should be limited in number and extension. Footnotes must not contain illustrations, diagrams and tables.

All the bibliographic references quoted or mentioned in the text figure in the bibliography at the end of the text. Authors are invited to carefully observe the following set-up models and examples for bibliography entries (concerning especially the spaces and punctuation signs):

Monographs or collective volumes:

Badia i Margarit, Antoni M. (1995): *Gramàtica de la llengua catalana: descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*, Barcelona: Proa.

Wheeler, Max W. / Yates, Alan / Dols, Nicolau (1999): *Catalan. A comprehensive grammar*, London / New York: Routledge.

Turell, M. Teresa (ed.) (2001): *Multilingualism in Spain. Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of linguistic minority groups*, Clevedon: Multilingual Matters.

Journal articles or contributions to collective volumes:

Schlieben-Lange, Brigitte (1996): «Der Torsimany und die scholastische Grammatik», *Zeitschrift für Katalanistik* 9, 7–19.

Pradilla, Miquel Àngel (2001): «The Catalan-speaking community», in: Turell, M. Teresa (ed.): *Multilingualism in Spain. Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of linguistic minority groups*, Clevedon: Multilingual Matters, 58–90.

The authors' and editors' complete first name must be stated compulsorily, as well as with both monographic publications and collective volumes the name of the publishing company; however stating any publication series (with volume number; after the book's title in parenthesis) is optional, as is the indication of a DOI (Digital Object Identifier) if the reference has been consulted, or is available, in electronic form. If a DOI is mentioned, it should be given as in the following example:

Sunyer, Magí (2015): «L'11 de setembre en la literatura: Els símbols i els mites de la derrota», *Estudis Romànics* 40, 215–228, <https://doi.org/10.2436/20.2500.01.243>.

If translated research literature is used or quoted instead of the original version, the original's title, place and year of publication have to be stated in the bibliography along with the translated edition; cf. the following example:

Dietrich, Wolf (1983): *El aspecto verbal perifrástico en las lenguas románicas*, Madrid: Gredos (original: *Der periphrastische Verbalaspekt in den romanischen Sprachen*, Tübingen, 1973).

If genuine sources from the Internet / WWW are quoted, different norms apply according to whether in the on-line source an author, editor or responsible person or institution is mentioned or not. If in the on-line resource an author / editor / responsible person or organization is mentioned, the reference of this resource appears among the regular references to printed (or print-replica) sources, with the DOI, if available, or otherwise indicating the WWW address (URL) and the date when the document was accessed for the last time; cf. the following example:

Institut d'Estudis Catalans (ed.) (s.a.): "Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana", <<http://www.ctilc.iec.cat>> [15.10.2020].

If the on-line resource lacks the name of an author, editor or responsible person or institution, it is mentioned after the bibliographical references to printed (or print-replica) work, with its title (or, if there is no recognizable general title, with the title of the first paragraph), the on-line address (URL) and the date when it was last accessed, as in the following example:

"Joanot Martorell, Tirant lo Blanch, València 1490", <<http://www.tinet.org/bdt/tirant>> [05.02.2008].

The languages' specific punctuation rules in both the main text and the quotes should be (carefully) obeyed by. Typographic symbols like quotation marks, apostrophes (" ", « », ‘ ’) and medium-sized dashes should be used.

Additional data, diagrams and tables that cannot be accommodated within the main text may be placed in an appendix after the bibliography; however, appendices should only be included if absolutely necessary.

At the very end of the contribution, the author's (or authors') name(s), institutional postal address(es), (institutional) e-mail address(es), and ORCID identifier(s) (if available) must be mentioned. If the article was

written by several co-authors, one of them may be identified as corresponding author.

The *Z/K* welcomes the use of inclusive language. If this is employed, a common model of inclusive language should be applied consistently throughout the text.

■ Technical indications

Manuscripts should be sent in electronic format as an e-mail-attached common word-processing file (preferably .DOCX) to the editors of the *Z/K* at <zfk@katalanistik.de>. Should a text include special signs or characters (phonetic symbols, alphabets from Central or Eastern Europe or non-Latin alphabets) or if it contains illustrations, diagrams or tables, an additional PDF version (with the special character sets embedded) should be forwarded.

Authors are requested to use only basic formatting features (*italics*, **bold face**, underlining). For typographic reasons, combining italic and bold character formatting in the same word must be avoided, as well as fine-grained formatting of the submitted manuscript (i.e. hyphenation, running head and foot lines, page numbers etc.; all this will be added in the layout process once the submitted text has been accepted).

If the text contains a large quantity of phonetic symbols, the phonetic transcriptions should be set in the TrueType font 'SIL Doulos IPA 93', which can be obtained, if necessary, from the journal's editors. If the text contains words written in Greek, Cyrillic or other non-Latin alphabets, the author may be requested to detail and, if necessary, share the font s/he has used for setting these words.

Tables should be created with the word-processing program's table tools and included with the text file. Connections with other programs via OLE e.g. by using spread-sheet programs like MS Excel must not be used. Due to the restrictions of the printed version of the *Z/K*, which is published in A5 format, tables should not exceed a width of 11.3 cm with a minimum of 9 pt character size. Exceptionally, tables may be 18 cm wide but will then be printed vertically; however, this option should only be used if absolutely unavoidable. Authors are invited to bear in mind these size restrictions when designing tables.

Illustrations and diagrams should not only be saved with the text-processing file, but forwarded separately as graphic files (preferably uncompressed JPEG or TIFF) in a resolution that is high enough to allow print-

ing and optimal discernibility, with 300 dpi or higher being the best choice. For example, a graphic file for an illustration intended to cover the entire width of the printed page (i.e. 11.3 cm) can be optimally printed and viewed when it is at least 1200 pixels wide. Since the printed version of the *ZfK* allows no use of colors, illustrations and diagrams should also be discernible / readable when rendered in black and white. Authors are encouraged to forward illustrations and diagrams both in color (for on-line publication) and black-and-white / grey shades versions (for print publication). Illustrations intended to be published with an article must either be in the public domain, or the article's author must be the owner of the copyright or provide permission for reproduction issued by the copyright-holder.

■ Indications concerning the reviewing and publishing process

The reception of a paper submission will be confirmed within short time by e-mail. After this, the submitted text undergoes a peer-reviewing process that should not take more than four months. The text is first reviewed by the journal's editors, who may ask one or more external specialist(s) in the respective field of study for additional reviews. The name(s) of the peer reviewer(s) is / are not communicated to the paper's author. The result of the peer-reviewing process is then communicated to the author; if an article is accepted but does not comply with the technical and formal requirements mentioned here, the manuscript will be sent back to the author who is then invited to adapt it to this style-sheet.

Manuscripts submitted to the *ZfK* must not be submitted to other periodicals at the same time. If an author wishes to withdraw her/his submission, e.g. because s/he wants to submit it elsewhere, s/he is invited to immediately inform the *ZfK*'s editors at <zfk@katalanistik.de> so that the reviewing process may be stopped.

Accepted manuscripts will be formatted according to the journal's layout by the *ZfK* staff. The *ZfK*'s managing editor will then send out the galley proofs as an e-mail-attached PDF file. These proofs should be checked and corrected by directly annotating changes and comments in the PDF file (through the use of, e.g., the Adobe Reader program's annotation and commentary tools). Exceptionally, corrected proofs may also be sent back in printed form by ordinary mail to the journal's postal address.

The editors reserve the right to slightly modify the original text linguistically, stylistically and formally if such modifications turn out to be neces-

sary for proper publication. However, the authors will be informed on such changes, when the galley proofs are sent to them.

Every individual author, or the corresponding author in the case of several co-authors, will receive a printed specimen copy of the *ZJK* volume in which her/his/their article is published. No offprints will be sent. In accordance with *ZJK*'s Platinum OpenAccess policy, publication of research articles in the *ZJK* is free for authors but will not be remunerated either. Authors are free to share articles they have published in the *ZJK* in repositories and on other scientific platforms. ■